

NARAVOSLOVJE 3

ZOOLOGIJA IN PRIMERJALNA ANATOMIJA

P L I N I J S T A R E J Š I

HISTORIA
SCIENTIAE

Prevod in komentar: Matej Hriberšek

Plinij Starejši
Naravoslovje 3

Zbirka HISTORIA SCIENTIAE
Urednik zbirke Matjaž Vesel

Plinij Starejši

Gaius Plinius Secundus Maior

*Prevod in komentar
Jezikovni pregled
Recenzenta*

*Oblikovna zasnova
Prelom*

*Založnik
Za založnika
Glavni urednik založbe*

*Tisk
Naklada*

NARAVOSLOVJE 3

Zoologija in primerjalna anatomija

NATURALIS HISTORIA (9–11)

Matej Hriberšek
Mateja Pogačar
Primož Simoniti, David Movrin

Mateja Goršič
Brane Vidmar

Založba ZRC, ZRC SAZU
Oto Luthar
Aleš Pogačnik

Cicero Begunje, d. o. o.
300 izvodov

Prva izdaja, prvi natis.

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

5(37):929Plinius S.G.
5"652"

PLINIUS Caecilius Secundus, Gaius, maior, 23-79
Naravoslovje. 3, Zoologija in primerjalna anatomija
: knjige 9-11 / Plinij Starejši ; prevod in komentar Matej
Hriberšek. - 1. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC
SAZU, 2016. - (Zbirka Historia scientiae, ISSN 2232-3414)
Prevod dela: Naturalis historia (9-11)

ISBN 978-961-254-944-2
286594304

© 2016, Založba ZRC, ZRC SAZU

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

Plinij Starejši

NARAVOSLOVJE 3

Knjige 9–11

Zoologija in primerjalna anatomija

Prevod in komentar

Matej Hriberšek

Ljubljana 2016

KAZALO

Vodne živali, ptice in žuželke pri Pliniju (uvodna beseda)	7
Uporabljeni viri in literatura	11
9. knjiga – Zoologija: vodne živali (prevod)	35
Komentar k 9. knjigi	75
10. knjiga – Zoologija: ptice. Posebnosti iz živalskega sveta	145
Komentar k 10. knjigi	191
11. knjiga – Zoologija: žuželke. Primerjalna anatomija	257
Komentar k 11. knjigi	315
Imensko in stvarno kazalo	405

sinčku Andreju
filiolo Andreae

Vodne živali, ptice in žuželke pri Pliniju

Knjiga je tretji del prevoda Plinijevega *Naravoslovja* in nadaljevanje projekta, ki ga je pred več kot šestimi leti prevzela Založba ZRC, v katerem naj bi postopoma izšlo celotno *Naravoslovje*. Prvi del prevoda, v katerega je zajetih prvih šest knjig *Naravoslovja*, je izšel l. 2012, komentar k njim l. 2013, drugi del, v katerega sta zajeti 7. in 8. knjiga s komentarjem, pa je izšel l. 2015 (izid obeh je podprla Javna agencija za knjigo Republike Slovenije v okviru večletnega knjižnega projekta v obdobju 2013–2015). V tretji del tega prevodnega projekta so vključene knjige od 9 do 11, v katerih je Plinij zajel dve področji: zoologijo in primerjalno anatomijo.

Knjiga je razdeljena na tri dele.

V prvem delu so zbrani literatura in viri, uporabljeni in upoštevani pri pripravi prevoda in komentarja, in sicer:

- a) najpomembnejše tuje kritične in komentirane izdaje Plinijevega *Naravoslovja* (kritična Teubnerjeva, nemška, francoska, italijanska in angleška izdaja);
- b) upoštevane referenčne zbirke, izbori in kritične izdaje;
- c) kratice referenčnih antičnih piscev in njihovih del; vključeni so tako dela in pisci, ki jih je pri pisanju *Naravoslovja* uporabljal Plinij, kot tudi avtorji, upoštevani pri pisanju komentarja;
- č) kratice jezikov in druge kratice;
- d) specialna literatura, v kateri so zbrana pri nastajanju knjige upoštevana dela, ki se nanašajo na knjige 9–11, tj. dela, ki ponujajo pojasnila ter osvetljujejo in razrešujejo vprašanja in probleme, povezane s Plinijevo predstavitvijo zoologije in nasploh antičnega nauka o vodnih živalih, o pticah, o žuželkah, o posebnostih iz sveta biologije in o primerjalni anatomiji;
- e) splošna tujejezična literatura h knjigam 9–11;
- f) upoštevani priročniki in enciklopedije;
- g) slovenska literatura o živalstvu;

- h) spletne baze, portali in zbirke, upoštevani pri pripravi komentarja (za področje biologije, še zlasti morske biologije, ornitologije, entomologije, medicine (zlasti anatomije), botanike ter antične in sodobne geografije); večina jih je prosto dostopnih, za nekatere pa je bilo pridobljeno dovoljenje za uporabo (tako npr. je bil Katalog vretenčarjev Slovenije uporabljen z dovoljenjem skrbnika g. Matjaža Pušnika).

Posebej želim opozoriti na kratico PV v komentarju, ki pomeni »Plinijevi viri«. Označuje pisce, ki jih je Plinij kot vire uporabljal pri pisanju *Naravoslovja*; tako domače (rimske oz. latinske) kot tuje (grške) pisce, ki jih je uporabljal kot vir, navaja na začetku vsake knjige posebej. Celotni seznam teh piscev šteje 512 imen; s kratkimi življenjepisi in bibliografijami so predstavljeni v komentarju h knjigam 1–6 *Naravoslovja* (Matej Hriberšek: *Po Plinijevem nebu in zemlji. Komentar h knjigam 1–6 Plinijevega »Naravoslovja«*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2013, str. 17–118). Seznam je zaradi svojega obsega (več kot 100 strani) enkratni dodatek, ki dopolnjuje samo prvi del prevoda (knjige 1–6) in velja za vseh 37 knjig; ti pisci ne bodo predstavljeni v vsaki knjigi posebej. Število piscev je v resnici nekoliko manjše, ker je v indeksu Plinijevih virov 146 rimskih in 327 grških piscev, skupaj 473, vendar so mnogi podvojeni ali pa jih najdemo pod drugim imenom. Vrednosti dolžinskih, tekočih in prostorskih mer so upoštevane in povzete po standardnih priročnikih in pripomočkih (slovarji; Leksikon Antika; PWRE idr.): čevlj (*pes*) = 29,6 cm = 296 mm = 0,296 m; drahma (*drachma*) = 4,31 g; funt (*libra* »tehtano«) = 327,45 g; korak (*passus*) = 1,48 m; laket (*cubitus*) = 44,4 cm = 444 mm = 0,444 m; milja = 1000 korakov = 1,48 km; oral (*iugerum*) = 2523 m² kot površinska mera in 240 čevljev kot dolžinska mera; palec (*digitus*) = 18,5 mm; pol unče (*semuncia*) = 13,644 g; skripel ali skrupel (*scripulum*, *scrupulum*) = 1/24 unče = 1,137 g; stadij (*stadium*) = 185 m; talent (*talentum*) = 26,2 kg; unča ali uncija (*uncia*) = 27,288 g itd. Vse mere in njihove pretvorbe so razložene tudi v komentarju.

Prevod temelji na izvirniku, ki ga najdemo v nemški kritični izdaji, na dvomljivih mestih pa upošteva tudi druge kritične izdaje. Besedilo, ki je v lomljenem oklepaju (< >), ni del izvirnika, ampak gre za prevajalčeva dopolnila za lažje razumevanje besedila, ki bi bilo brez njih pogosto težko razumljivo ali celo nejasno. Knjige ne dopolnjuje študija o Plinijevem življenju in delu ter njegovem nauku o živalih; te vsebine bodo predstavljene v monografski publikaciji, ki je predvidena kot posebna publikacija ob zaključku projekta.

Drugi del knjige je prevod knjig 9–11 *Naravoslovja*, v katerih Plinij predstavlja vodne živali, ptice, žuželke in nekatere posebnosti iz živalskega sveta,

knjige o zoologiji pa zaključi z obsežno predstavitvijo primerjalne anatomije živih bitij na koncu 11. knjige. Plinij po enakem vzorcu kot kopenske živali v 8. knjigi predstavi tudi vodne živali in ptice; začne z največjimi (kit, orka, noj, orel) in nato prehaja na manjše. Vedno opisuje njihove podvrste, opisuje njihove posebnosti, predstavi njihov pomen za človeka in njihovo prisotnost v vsakdanjem življenju ljudi, verski pomen nekaterih živalskih vrst, mitološke vrste ter posebne primere odnosa med ljudmi in živalmi. Opise vseskozi nadgrajuje s krajšimi in daljšimi vsebinskimi ekskurzi, v katerih predstavi še posebej zanimive tematike, npr. školjke, iz katerih so pridobivali škrlat, bisere, feniksa, ujede, čebele, pajke idr., nikoli pa ne pozabi besedilu vtisniti tudi moralni pečat; ta se kaže v moraliziranju, ki je včasih izjemno čustveno in patetično, ter kritiki tedanje rimske družbe in propada tradicionalnih vrednot.

Tretji del knjige je komentar, ki je zaradi obsežnosti ločen od prevoda in dodan na koncu vsake knjige kot posebna enota. Vključuje pojasnila realij, predstavitve zgodovinskih dogodkov in okoliščin, opise mest, dežel, rek in drugih geografskih pojmov, predstavitve živali, reference znotraj samega *Naravoslovja*, reference na druge grške in latinske pisce, primerjave prevodov in prevodnih različic (imen, izrazov ali krajših odlomkov), predstavitve etimologij, primerjave besedilnih in včasih tudi rokopisnih različic besedila itd. Pri opisih živali so v komentar vključena tudi temeljna pojasnila, ki osvetljujejo Plinijevo predstavo o kopenskih živalih antičnega sveta, vedno pa skuša posamezne živalske vrste (še zlasti manj znane in obskurne) natančno identificirati. Kaj več je prepuščeno bralčevim interesom in samoiniciativi.

Zahvaljujem se vsem, ki so pripomogli k nastanku te knjige:

- urejevalcu g. Branetu Vidmarju;
- lektorici Mateji Pogačar za jezikovni pregled;
- nekdanjemu vodji Založbe ZRC dr. Vojislavu Likarju, ki je bil eden prvih pobudnikov projekta, njegov spodbujevalec in podpornik;
- uredniku zbirke *Historia scientiae* dr. Matjažu Veselu ter vodji Založbe ZRC mag. Alešu Pogačniku za pomoč, spodbude, potrpežljivost in veliko mero razumevanja;
- vsem domačim za potrpežljivost, razumevanje in podporo.

Matej Hriberšek

Miklavž na Dravskem polju, maja 2016

Uporabljeni viri in literatura

1. Izdaje

- a) standardna kritična izdaja (BTL = *Bibliotheca Teubneriana Latina*)
 - C. Plinius Secundus: *Naturalis historia. Libri XXXVII*. Post Ludovici Iani obitum recognovit et scripturae discrepantia adiecta edidit Karl Mayhoff. Vol. II. Libri VII–XV. Editio stereotypa editionis prioris (MCMIX). Monachii et Lipsiae in aedibus K. G. Saur MMII.
- b) nemška izdaja (nem.)
 - C. Plinius Secundus der Ältere: *Naturkunde. Lateinisch–deutsch. Buch IX: Zoologie: Wassertiere*. Herausgegeben und übersetzt von Roderich König in Zusammenarbeit mit Gerhard Winkler. Heimeran Verlag, Tusculum-Bücherei, München 1979.
 - C. Plinius Secundus der Ältere: *Naturkunde. Lateinisch–deutsch. Buch X: Zoologie: Vogel. Weitere Einzelheiten aus dem Tierreich*. Herausgegeben und übersetzt von Roderich König in Zusammenarbeit mit Gerhard Winkler. Patmos Verlag GmbH & Co. KG, Artemis & Winkler, Sammlung Tusculum, Düsseldorf 2007 (2. Auflage; Artemis Verlag, München, Zürich 1986').
 - C. Plinius Secundus der Ältere: *Naturkunde. Lateinisch–deutsch. Buch XI: Zoologie: Insekten. Vergleichende Anatomie*. Herausgegeben und übersetzt von Roderich König in Zusammenarbeit mit Joachim Hopp. Artemis Verlag, Sammlung Tusculum, Münchn und Zürich 1990.
- c) francoska izdaja (fr.)
 - Pline l'Ancien: *Histoire naturelle. Livre IX*. Texte établi, traduit et commenté par E. de Saint-Denis, Professeur à la Faculté des Lettres de Dijon. Deuxième tirage. Paris, Les Belles Lettres, 2003² (1955¹).
 - Pline l'Ancien: *Histoire naturelle. Livre X*. Texte établi, traduit et commenté par E. de Saint-Denis, Professeur à la Faculté des Lettres de Dijon. Deuxième tirage. Paris, Les Belles Lettres, 2003² (1961¹).
 - Pline l'Ancien: *Histoire naturelle. Livre XI*. Texte établi, traduit et

commenté par A. Ernout, Membre de l'Institut, Professeur au Collège de France, et le Dr. R. Pépin. Deuxième tirage. Paris, Les Belles Lettres, 2003² (1947¹).

č) italijanska izdaja (it.)

- Gaio Plinio Secundo: *Storia naturale. II: Antropologia e zoologia. Libri 7–11*. Traduzioni e note di Alberto Borghini, Elena Giannarelli, Arnaldo Marcone, Giuliano Ranucci. Edizione diretta da Gian Biagio Conte con la collaborazione di Alessandro Barchiesi e Giuliano Ranucci. Giulio Einaudi editore s.p.a., Torino 2010 (1983).

d) angleška izdaja (ang).

- Pliny: *Natural History with an English Translation in Ten Volumes. Volume III : Libri VIII–XI*. By H. Rackham, M.A., Fellow of Christ's College, Cambridge. Harvard University Press (Cambridge, Massachusetts), William Heinemann LTD (London), 1967.

2. Zbirke

Aristotel (Rose) – Rose, Valentin: *Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta*. Leipzig 1886³ (ponatis 1967).

CIL – *Corpus Inscriptionum Latinarum* (Korpus latinskih napisov)

CMG – *Corpus Medicorum Graecorum*

DK – Diels-Kranz: *Die Fragmenta der Vorsokratiker*. Griechisch und deutsch von H. Diels, 6. verbesserte Auflage herausgegeben von W. Kranz, Bd. 1–3, Berlin 1952. Dublin–Zürich 1972–1973¹⁶.

EGF – Kinkel, G.: *Epicorum Graecorum Fragmenta*. Edidit G. Kinkel. Leipzig 1877.

Fest (Lindsay) – Festus: *De verborum significatu cum Pauli epitome*. Edidit W. M. Lindsay. Editio stereotypa editionis primae (MCMXIII). Stuttgart–Leipzig 1997.

FGrHist – F. Jacoby, (izd.): *Die Fragmente der griechischen Historiker*. Berlin–Leiden 1923–1958.

FHG – Müller, C. et Th.: *Fragmenta Historicorum Graecorum*. Ediderunt C. et Th. Müller. Paris 1841–1870.

GGM – *Geographi Graeci Minores. Vol. I. et II.* Ed. Karl Müller. Cambridge University Press, 2010 (ponatis).

HRF – *Historicorum Romanorum Fragmenta*. Coll. H. Peter, Leipzig 1883.

- HRR – Peter, H. (izd.): *Historicorum Romanorum Reliquiae*. Leipzig I 1914², II 1906 (ponatis: Stuttgart 1967).
- IG – Kirchoff, A., Funke, P. et al.: *Inscriptiones Graecae*. Editio tertia. Berlin, New-York, 1872–.
- ILS – *Inscriptiones Latinae selectae*. Edidit H. Dersau. Berlin 1892–1916. Ponatis: Berlin 1954–1955.
- Kalimah (Pfeiffer) – Pfeiffer, R.: *Callimachus, vol. I: Fragmenta*. Oxford, Clarendon Press, 1949 (ponatis 1985); *Callimachus, vol. II: Hymni et epigrammata*. Oxford, Clarendon Press, 1953 (ponatis 1985).
- NH – *Naturalis historia* – Plinijevo Naravoslovje
- Nigidij (Swoboda) – Swoboda, Anton: *P. Nigidii Figuli Operum reliquiae*. Amsterdam, A. M. Hakkert 1964.
- ORF – Malcovati, E. (ed.): *Oratorum Romanorum Fragmenta liberae rei publicae*. V. I: Textus. Vol II. Index verborum. Augusta Taurinorum, in aedibus Io. Bapt. Paravia et Sociorum. 1976–⁴.
- PH – *Periplus Hannonis*
- PME = *Periplus Maris Erythraei* – *Obplutje Rdečega morja*
- PMG (Page) – Page, D. L. sir: *Poetae Melici Graeci. Alcmanis, Stesichori, Ibyci, Anacreontis, Simonidis, Corinnae, poetarum minorum reliquias, carmina popularia et convivialia quaeque adesputa feruntur*. Oxford, Oxford Clarendon Press 1962.
- PV – *Plinijevi viri*. Za popoln abecedni seznam gl. Matej Hriberšek: *Po Plinijevem nebu in zemlji. Komentar h knjigam 1–6 Plinijevega Naravoslovja*, str. 17–118.
- TrGrFrag (Nauck) – Nauck, A.: *Tragicorum Graecorum fragmenta*. Recensuit Avgvstvs Navck. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri 1926 (ponatis 2. izdaje).
- Varon (Mirsch) – Mirsch, Paulus: *De M. Terenti Varronis antiquitatum rerum humanarum libris XXV*. Leipziger Studien zur Classischen Philologie (1882), 1–144. Herausgegeben von G. Curtius, L. Lange, O. Ribbeck, H. Lipsius. Verlag von S. Hirzel, Leipzig 1882.
- Lucilij (Marx) – Marx, F.: *C. Lucili Carminum Reliquiae*. Recensuit, enaravit Fridericus Marx. Volumen prius: *Prolegomena, testimonia, fasti Luciliani, carminum reliquiae, indices*. Leipzig 1904. Volumen posterius: *Commentarius*. Teubner, Leipzig 1905.
- Lucilij (Krenkel) – Krenkel, W.: *Lucilius, Satiren*. Lateinisch und deutsch. Schriften und Quellen der Alten Welt. Berlin, Akademie-Verlag, Leiden, Brill, 1970.

Heziod (Merkelbach–West) – *Fragmenta Hesiodica*. Ediderunt R. Merkelbach et M. L. West. Oxonii (Oxford) 1967.

Heziod (Rzach) – *Hesiodi carmina*. Recensuit Aloisius Rzach. Editio altera. Lipsiae (Leipzig) 1908.

SVF – von Arnim, Hans: *Stoicorum Veterum Fragmenta*. Collegit Ioannes ab Arnim. Volumen I: *Zeno et Zenonis discipuli*; Volumen II. *Chrysippi fragmenta. Logica et physica*; Volumen III: *Chrysippi fragmenta moralia. Fragmenta successorum Chrysippi*; Volumen IV, quo indices continentur. Conscripsit Maximilianus Adler. Editio stereotypa editionis primae (1905). Stuttgart, Teubner 1964.

3. Kratice za antične pisce in njihova dela

Aristotel

- *de An.* – *O duši (De anima)*
- *EN* – *Nikomahova etika (Ethica Nicomachea)*
- *GA* – *O razmnoževanju živih bitij (De generatione animalium)*
- *HA* – *Nauk o živalih (Historia animalium)*
- *Meteo.* – *Meteorologija (Meteorologica)*
- *Mirab.* – *O čudovitih stvareh, o katerih je slišati (De mirabilibus auscultationibus)*
- *Mu.* – *O svetu za Aleksandra (De mundo)*
- *PA* – *O delih živih bitij (De partibus animalium)*
- *Probl.* – *Problemi (Problemata)*
- *Resp.* – *O dihanju (De respiratione)*
- *Somn.* – *O spanju in budnosti (De somno et vigilia)*

Ajljan

- *O lastnostih živali*

Amijan Marcelin

- *Zgodovina v 31 knjigah*

Apijan

- *Rimska zgodovina*

Apolodor

- *Biblioteka*

Apolonij Rodoški

- *Argonavtika*

Atenaj

- *Gostija sofistov*

Avrelij Viktor

- *O znamenitih možeh*

Celz

- *Znanosti in umetnosti – O medicini*

Cenzorin

- *O rojstnem dnevu*

Diodor Sicilski

- *Zgodovinska knjižnica*

Diogen Laertski

- *Življenja in misli znamenitih filozofov*

Dionizij Halikarnaški

- *Rimske starožitnosti*

Dionizij Perieget

- *Opis sveta*

Dioskurid

- *O zdravilni snovi*

Evtropij

- *Breviarij (Kratka zgodovina od ustanovitve Rima)*

Fest

- *O pomenu besed* (gl. zgoraj Lindsay)

Flor

- *Povzetek iz Tita Livija ali Povzetek vseh vojn v 700 letih*

Frontin

- *Vojaške veščine*

Fotij

- *Biblioteka*

Gelij

- *Atiške noči*

Geoponika

- *Geoponika ali Poljedelska opravila*

Herodot

- *Zgodovina ali Zgodbe*

Hezihij

- *Abecedni slovar vseh besed*

Higin

- *Zgodbe*

Izidor Seviljski

- *Etimologije ali Izvori*

Izidor iz Haraksa

- *Plovba okoli sveta ali Obplutje sveta*

Justin

- *Povzetek Filipove zgodovine*

Kasij Dion

- *Rimska zgodovina*

Klement Aleksandrijski *Stromateis*
(Krparija)

Kolumela

- *O kmetijstvu*

Kurcij Ruf

- *Zgodovina Aleksandra Velikega*

Kvintilijan

- *Šola govornišтва*

Lidos

- *O čudežnih znamenjih*

Livij

- *Od ustanovitve mesta*

Lukan

- *Državlјanska vojna ali Farzaliје*

Lukrecij

- *O naravi sveta*

Manilij

- *Astronomija*

Marcijan Kapela

- *O svatbi Merkurja in Filologije*

Mela

- *Popis dežel*

Nepot

- *O slavnih možeh*

Nikander

- *O strupenih živalih*

Nonij Marcel

- *Skrajšana znanost*

Obsekvens

- *Knjiga čudežev*

Paladij

- *Poljedelstvo*

Pavzanas

- *Vodič po Grčiji ali Opis Grčije*

Poliajn

- *Vojaške veščine*

Polibij

- *Zgodovina*

Ptolemaj

- *Geografska navodila*

Rutilij Namacijan

- *O vrnitvi*

Silij Italik

- *Punska vojna*

Servij

- *Komentar k Vergiliju*

Solin

- *Zbirke spomina vrednih stvari*

Strabon

- *Geografija*

Suda

- *leksikon Zbirka imen po abecednem zaporedju ali različnih avtorjev*

Štefan iz Bizanca

- *Etnika (Posebnosti ljudstev)*

Tab. Peut.

- *Peutingerjev zemljevid (Tabula Peutingeriana)*

Teofrast

- *CP – O vzrokih rastlin (Causae plantarum)*

- *DL – O kamnih (De lapidibus)*

- *DO – O vonjih (De odoribus)*

- *HP – O raziskovanju rastlin (Historia plantarum)*

Trog

- *Filipova zgodovina*

Tukidid

- *Peloponeška vojna*

Tzetzes

- *Tisočice (Hiliade)*

Valerij Flak

- *Argonavtika*

Valerij Maksim

- *Spomina vredna dejanja in besede*

Vegecij

- *Povzetek vojaške veščine*

Velej Paterkul

- *Rimska zgodovina*

Vitruvij

- *O arhitekturi*

Zosim

- *Nova zgodovina*

4. Kratice jezikov

akad. – akadsko

ang. – angleško

arab. – arabsko

aram. – aramejsko

asir. – asirsko

av. – avestijsko

babil. – babilonsko

bolg. – bolgarsko

egip. – egiptovsko/egipčansko

etr. – etruščansko

fen. – feničansko

fr. – francosko

got. – gotsko

gr. – grško

hebr. – hebrejsko

it. – italijansko

kelt. – keltsko

lat. – latinsko

mak. – makedonsko

nem. – nemško

perz. – perzijsko	sl. – slovensko
port. – portugalsko	stang. – staroangleško
pragerm. – pragermansko	stind. – staroindijsko
romun. – romunsko	stiran. – staroiransko
sem. – semitsko	stperz. – staroperzijsko
sir. – sirsko	turš. – turško
skr. – sanskrtsko	ukr. – ukrajinsko

5. Druge kratice

rkp. – rokopisne različice, ki jih ponujajo kritične izdaje besedila

6. Specialna literatura h knjigam 9–11 Naravoslovja

- André, J.: *Les noms d'oiseaux en latin*. Klincksieck, Paris 1967.
- André, J.: *Pline l'ancien botaniste*. *Revue des Études Latines* 23 (1956), 297–318.
- Arnar, A. S.: *Encyclopedism from Pliny to Borges*. University of Chicago Library, Chicago 1990.
- Arnott, W. G.: *Birds in the Ancient World from A to Z*. Routledge, London and New York 2007.
- Baldwin, B.: *The Composition of Pliny's Natural History*. *Symbolae Osloenses* 70 (1995), 72–81.
- Beagon M.: *Roman Nature: The Thought of Pliny the Elder*. Oxford University Press, Oxford 1992.
- Beavis, I. C.: *Insects and Other Invertebrates in Classical Antiquity*. Exeter University Publications, Exeter 1988.
- Bodson, L.: *Aspects of Pliny's Zoology*. V: French, R.; Greenaway, F. (izd.): *Science in the Early Roman Empire: Pliny the Elder, his Sources and Influence*. Croom Helm, London and Sydney 1986, 98–110.
- Bodson, L.: *Le témoignage de Pline l'Ancien sur la conception romaine de l'animal*. V: Cassin B.; Labarrière, J.-L. (izd.): *L'animal dans l'antiquité*. Librairie philosophique J. Vrin, Paris 1997, 325–354.
- Borst, A.: *Das Buch der Naturgeschichte. Plinius und seine Leser im Zeitalter des Pergaments*, Winter, Heidelberg 1994.
- Camino Carrasco, M.: *Los monstruos marinos en Plinio el Viejo*. IV *El mar en la historia y en la cultura* Ed. by Alberto Gullón Abao, Arturo Morgado García, José Joaquín Rodríguez. Universidad de Cádiz, Cádiz 2013.

- Capponi, F.: *Ornithologia latina*. Pubblicazioni dell'Istituto di filologia classica e medievale 58. Università di Genova, Facoltà di lettere, Istituto di filologia classica e medievale, Genova 1979.
- Capponi, F.: *Le fonti del X libro della "Naturalis historia" di Plinio*. Pubblicazioni dell'Istituto di filologia classica e medioevale 85. Università di Genova, Facoltà di lettere, Istituto di filologia classica e medioevale, Genova 1985.
- Capponi, F.: *Natura aquatilium (Plin. nat. hist. IX)*. Pubblicazioni del Dipartimento di archeologia, filologia classica e loro tradizioni, nuova ser. 131. Università di Genova, Facoltà di lettere, Dipartimento di archeologia, filologia classica e loro tradizioni, Genova 1990.
- Capponi, F.: *Entomologia Pliniana (N. H. XI, 1–120)*. Pubblicazioni dell'Istituto di filologia classica e medioevale, nuova ser. 154. Università di Genova, Facoltà di lettere, Dipartimento di archeologia, filologia classica e loro tradizioni, Genova 1994.
- Caprotti, E.: *Animali fantastici in Plinio. V: Plinio e la natura*. Atti del ciclo di conferenze sugli aspetti naturalistici dell'opera pliniana (Como 1979). Como 1982, 39–61.
- Carey S.: *Pliny's Catalogue of Culture: Art and Empire in the Natural History*. Oxford University Press, Oxford 2003.
- Chibnall, M.: *Pliny's Natural History and the Middle Ages. V: Empire and Aftermath*. Ed. T. A. Dorey. London 1975, 57–78.
- Citroni Marchetti, S.: *Plinio il Vecchio e la tradizione del moralismo romano*. Biblioteca di "Materiali e discussioni per l'analisi dei testi classici" 9. Giardini, Pisa 1991.
- Conte, G. B.: *The Inventory of the World: Form of Nature and Encyclopaedic Project in the HN of Pliny the Elder. V: Genres and Readers*. Trans. G. W. Most. John Hopkins University Press, Baltimore, London 1994, 67–104.
- Cotta Ramosino, L.: *Plinio il Vecchio e la tradizione storica di Roma nella Naturalis Historia*. Alessandria 2004.
- Cotte, H.-J.: *Poissons et animaux aquatiques au temps de Pline. Commentaire sur le livre IX de l'histoire naturelle de Pline*. Paris 1944.
- De Saint-Denis, E.: *Le vocabulaire des animaux marins en latin classique*. Klincksieck, Paris 1947.
- Doody, A.: *Finding facts in Pliny's encyclopaedia: the summarium of the Natural History*. *Ramus* 30 (2001), 1–22.
- Doody, A.: *Pliny's Encyclopaedia: the Reception of the Natural History*. Cambridge 2010.

- Fögen, T.: *Pliny the Elder's Animals: Some Remarks on the Narrative Structure of Nat. hist.* 8–11. *Hermes* 135 (2007), 184–198.
- French, R.: *Ancient Natural History: Histories of Nature*. London and New York 1994.
- French, R.; Greenaway, F. (izd.): *Science in the Early Roman Empire: Pliny the Elder, his Sources and Influence*. Croom Helm, London and Sydney 1986.
- Gigon, O.: *Plinius und der Zerfall der antiken Naturwissenschaft*. *Arctos* 4 (1966), 23–45.
- Guasparri, A.: *Biologia e Nomenclatura in Plinio*. *Annali Online di Ferrare – Lettere* 3 (1) (2008), 111–123.
- Gudger, E. W.: *Pliny's Historia Naturalis: The Most Popular Natural History ever Published*. *Isis* 6 (1924), 269–281.
- Healy, J. F.: *Pliny the Elder on Science and Technology*. Oxford University Press, Oxford 1999.
- Kitchell, K. F. J.: *Animals in the Ancient World from A to Z*. Routledge, London, New York 2014.
- König, R.; Winkler, G. (izd.): *C. Plinius der Ältere: Naturkunde*. München, Tusculum, 1973–1996.
- König, R.; Winkler, G.: *Plinius der Ältere*. München 1979.
- Kroll, W.: *Plinius der Ältere*. *RE* 21 (1951), 271–439.
- Leitner, H.: *Zoologische Terminologie beim älteren Plinius*. H. A. Gerstenberger, Hildesheim 1972.
- Maxwell-Stuart, P. G.: *Studies in the Career of Pliny the Elder and the Composition of his Naturalis Historia*. PhD. Dissertation, St. Andrews 1996.
- Mayhoff, C.; Jan, L. von: *C. Plini Secundi Naturalis Historiae libri XXXVII*. Post Ludovici Iani obitum recognovit et scripturae discrepantia adjecta edidit Carolus Mayhoff. 6 vol. Stuttgart: Teubner, 1892–1909; ponatis 1967–1970.
- Münzer, F.: *Beiträge zur Quellenkritik der Naturgeschichte des Plinius*. Berlin 1897.
- Murphy, T.: *Pliny the Elder's Natural History. The Empire in the Encyclopedia*. Oxford University Press, Oxford, New York 2004.
- Oliveira, F. de: *Les Idées politiques et morales de Pline l'Ancien*. *Estudos de Cultura Clássica* 5, Coimbra 1992.
- Pigeaud J.; Oroz, J. (izd.): *Pline l'Ancien: Témoin de son temps*. *Conventus Pliniani Internationalis*, Nantes, 22–26 Octobre 1985. Salamanca–Nantes 1987.

- Pinkster, H.: *The language of Pliny the Elder*. V: Reinhardt, T.; Lapidge, M.; Adams, J. N. (izd.): *Aspects of the Language of Latin Prose*. Proceedings of the British Academy 129. Oxford University Press, Oxford, New York 2005, 239–256.
- Rackham, H. (prev.): *Pliny, Natural History*. Loeb Classical Library, 10 vols. London and Cambridge, Massachusetts 1938–1952.
- Ramosino, L. C.: *Plinio il Vecchio e la tradizione storica di Roma nella Naturalis Historia*. Studi di storia greca e romana 9. Edizioni dell'Orso, Alessandria 2004.
- Rink, A.: *Mensch und Vogel bei römischen Naturschriftstellern und Dichtern. Untersucht insbesondere bei Plinius, Älian und Ovid*. Europäische Hochschulschriften. Reihe XV: Klassische Sprachen und Literaturen. Bd. 71. P. Lang, Frankfurt am Main, New York 1997.
- Rosumek, P.; Najock, D.: *Concordantia in C. Plinii Secundi Naturalem Historiam*. 7 vol. Olms-Weidmann, Hildesheim, Zurich, New York 1996.
- Saint-Denis, E. de: *Le vocabulaire des animaux marins en latin classique*. C. Klincksieck, Paris 1947.
- Serbat, G.: *Pline l' Ancien. État présent des études sur sa vie, son oeuvre et son influence*. ANRW 2.32.4 (1986), 2069–2200.
- Steier, A.: *Aristoteles und Plinius. Studien zur Geschichte der Zoologie*. C. Kabitzsch, Würzburg 1913.
- Vegetti, M.: *Zoologia e antropologia in Plinio*. V: *Plinio il Vecchio sotto il profilo storico e letterario*. Atti del Convegno di Como 5/6/7 ottobre 1979. Atti della Tavola rotonda nella ricorrenza centenaria della morte di Plinio il Vecchio, Bologna, 16 dicembre 1979. Como 1982, 117–131.
- Vons, J.: *L'image de la femme dans l'oeuvre de Pline l'Ancien*. Collection Latomus 256. Bruxelles 2000.

7. Splošna tujejezična literatura h knjigam 9–11 Naravoslovja

- Adams, J. N.: *Pelagonius and Latin Veterinary Terminology in the Roman Empire*. Brill, Leiden 1995.
- Amat, J.: *Les animaux familiers dans la Rome antique*. Paris 2002.
- Anderson, J. K.: *Ancient Greek Horsemanship*. Berkeley 1961.
- Anderson, J. K.: *Hunting in the Ancient Greek World*. University of California Press, Berkeley 1985.
- André, J.: *Apicius: L'art culinaire*. Les Belles Lettres, Paris 1974.

- Apostolides, N. C.: *La pêche en Grèce: Ichthyologie, migrations, engins et manières de pêche, produits, statistique et législation*, Perris frères, Athens 1883.
- Atherton, C. (izd.): *Monsters and Monstrosity in Classical Antiquity*. Bari 1998.
- Bacigalupo, M. V.: *Il problema degli animali nel pensiero antico*. Torino 1965.
- Balme, D. M.: *Aristotle, Historia animalium I: Books I–X: Text*. Prepared for publication by A. Gotthelf. Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Baranski, A.: *Geschichte der Thierzucht und Thiermedizin im Alterthum*. Wien 1886 (ponatis Hildesheim 1971).
- Barnes, J.: *The Complete Works of Aristotle. The Revised Oxford Translation*. 2 volumes, 2nd printing. NJ, Princeton University Press, Princeton 1985.
- Barringer, J.: *The Hunt in Ancient Greece*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 2001.
- Bekker-Nielsen, T. (izd.): *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region*. Aarhus University Press, Aarhus 2005.
- Bekker-Nielsen, T.: *Nets, Boats and Fishing in the Roman World. Classica et Medievalia* 53 (2002), 215–233.
- Bekker-Nielsen, T.: *The Technology and Productivity of Ancient Sea Fishing*. V: Bekker-Nielsen, T.: *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region*. Aarhus University Press, Aarhus 2005, 83–96.
- Berry, C.: *The Idea of Luxury*. Cambridge 1994.
- Bloch, R.: *Les Prodiges dans l'antiquité classique*. Paris 1963.
- Bodson, L.: *Amphibians and Reptiles: Evidence from Wall Paintings, Mosaics, Sculpture, Skeletal Remains, and Ancient Authors*. V: Jashemski, W. F.; Meyer, F. G. (izd.): *The Natural History of Pompeii*. Cambridge University Press, Cambridge 2002, 327–356.
- Bodson, L.: *Ancient Greek Views on the Exotic Animal*. *Arctos* 32 (1998), 61–85.
- Bodson, L.: *Hiera zoa. Contribution à l'étude de la place de l'animal dans la religion grecque ancienne*. Académie royale de Belgique, Bruxelles 1978.
- Bodson, L.: *Introduction au système de nomination des serpents en grec ancien, l'ophionyme dipsas et ses synonymes*. *Anthropozoologica* 47/1 (2012), 73–155.
- Bodson, L.: *La stridulation des cigales: Poésie grecque et réalité entomologique*. *L'Antiquité classique* 45 (1976), 75–94.
- Bodson, L.: *La zoologie romaine d'après les Histoires Naturelles de Pline*. *Helmantica* 37 (1986), 107–117.
- Bodson, L.: *Naming the Exotic Animals in Ancient Greek and Latin*. V: Minelli,

- A.; Ortalli, G.; Sanga, G. (izd.): *Animal Names*. Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, Venice 2005, 453–480.
- Bodson, L.: *The Beginnings of Entomology in Ancient Greece. The Classical Outlook. Journal of the American Classical League* 61 (1983), 3–6.
- Bodson, L.: *Les oiseaux dans l'antiquité gréco-romaine*. Choix de textes avec introduction, traduction, commentaires et passages parallèles. Supplément au Bulletin de l'Association des Professeurs de Langues Anciennes de l'Académie de Lille 15, 1991.
- Bodson, L.: *La zoologie antique. Choix de textes grecs et latins*. [Traduits, annotés, illustrés], deux fascicules, Supplément au Bulletin de l'A.R.E.L.A.B. (Association régionale des Enseignants de Langues Anciennes de l'Académie de Besançon) 21, 1984.
- Bodson, Liliane (izd.): *Le statut éthique de l'animal. Conceptions anciennes et nouvelles*. Liège 1996.
- Bolton, J. D. P.: *Aristeas of Proconnesus*. Oxford University Press, Oxford 1962.
- Bouché-Leclercq, A.: *Histoire de la divination dans l'antiquité*. 4 tom. E. Leroux, Paris 1879–1882.
- Brien-Poitevin, F.: *Consommation des coquillages marins en Provence dans l'époque romaine. Revue Archéologique de la Narbonnaise* 29 (1996), 313–320.
- Buchheit, V.: *Tierfriehe in der Antike. Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft* 12 (1986), 143–167.
- Burkert, W.: *Homo Necans: The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*. University of California Press, Berkeley 1983.
- Burkert, W.: *Wilder Ursprung. Opferritual und Mythos bei den Griechen*. Berlin 1990.
- Buxton, R.: *Forms of Astonishment: Greek Myths of Metamorphosis*. Oxford University Press, Oxford 2009.
- Calder, L.: *Cruelty and Sentimentality: Greek Attitudes to Animals 600–300 BC. Studies in Classical Archaeology* 5 = BAR International series 2225, Archaeopress, Oxford 2011.
- Calvet, J.; Cruppi, M.: *Le bestiaire de l'antiquité classique*. Paris 1955.
- Campbell, G. L.: *Strange Creatures: Anthropology in Antiquity*. Duckworth, London 2006.
- Campbell, G. L.: *The Oxford Handbook of Animals in Classical Thought and Life*. Oxford Handbooks in Classics and Ancient History, Oxford University Press, Oxford 2014.

- Cassin, B.; Labarrière, J.-L. (izd.): *L'animal dans l'antiquité*. Paris 1997.
- Castignone, S.; Lanata, G. (izd.): *Filosofi e animali nel mondo antico*. Pisa 1994.
- Centre de Recherches A. Piganiol (izd.): *Homme et animal dans l'antiquité romaine*. Actes du colloque de Nantes 1991. Tours 1995.
- Collin-Bouffier, S.: *La pisciculture dans le monde grec: État de la question. Melanges de l'École Française de Rome* 111 (1999), 37–50.
- Collins, B. J. (izd.): *A History of the Animal World in the Ancient Near East*. Brill, Leiden 2002.
- Collison, R.: *Encyclopaedias: Their History throughout the Ages*. New York and London 1966.
- Cramp, S. et al. (izd.): *Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa: The Birds of the Western Palearctic. Vols. I–III*. Oxford University Press, Oxford, London, New York 1977–1994.
- Crane, E.: *The World History of Beekeeping and Honey Hunting*. Routledge, New York 1999.
- Curtis, R. I.: *Ancient Food Technology*. Brill, Leiden 2001.
- Curtis, R. I.: *Garum and Salsamenta: Production and Commerce in Materia Medica*. Brill, Leiden 1991.
- Dalby, A.: *Empire of Pleasures: Luxury and Indulgence in the Roman World*. Routledge, London and New York 2000.
- Dalby, A.: *Food in the Ancient World from A to Z. The Ancient World from A to Z*. Routledge, London and New York 2003.
- Dalby, A.: *Sirens Feasts: A History of Food and Gastronomy in Greece*. Routledge, London 1996.
- Davies, M.; Kathirithamby, J.: *Greek Insects*. Duckworth, London 1986 (Oxford University Press, New York and London 1986.).
- della Corte, F.: *Enciclopedisti Latini*. Genoa 1946. Ponatis v: *Opuscula*. Genoa, Istituto di Filologia Classica e Medievale 1978, 9–107.
- Delorme, J.; Roux, C.: *Guide illustré de la faune aquatique dans l'art grec*. Drawings: P. Opic, Juan-les-Pins, Association pour la promotion et la diffusion des connaissances archéologiques, 1987.
- Desse, J.; Desse-Berset, N.: *Salaisons de poissons marins aux marges orientales du monde gréco-romain: Contributions de l'archéozoologie. Mélanges de l'École Française de Rome, Antiquité* 112 (2000), 119–134.
- Detienne, M.; Vernant, J.-P. (izd.): *The Cuisine of Sacrifice among the Greeks*. University of Chicago Press, Chicago and London 1989.
- Dierauer, U.: *Das Verhältnis von Mensch und Tier im griechisch-römischen*

- Denken*. V: Münch, P.; Walz, R. (izd.): *Tiere und Menschen. Geschichte und Aktualität eines prekären Verhältnisses*. Paderborn 1998, 37–85.
- Dierauer, U.: *Tier und Mensch im Denken der Antike: Studien zur Tierpsychologie, Anthropologie und Ethik*. B. R. Grüner, Amsterdam 1977.
- Dinzelbacher, Peter (izd.): *Mensch und Tier in der Geschichte Europas*. Stuttgart 2000.
- Douglas, N.: *Birds and Beasts of the Greek Anthology*. Firenze 1927 (ponatis New York 1972).
- Dumont, J.: *La pêche du thon à Byzance à l'époque hellénistique*. *Revue des Études Anciennes* 78–79 (1976–1977), 96–116.
- Dumont, J.: *Les animaux dans l'Antiquité grecque*. L'Harmattan, Paris 2001.
- Egan, R. B.: *Cicadas in Ancient Greece: Ventures in Classical Tettigology*. *Cultural Entomology Digest* 3 (1995), 21–26.
- Egerton, F. N.: *Roots of Ecology: Antiquity to Haeckel*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles 2012.
- Fischer, K.-D.: *Ancient veterinary medicine. A Survey of Greek and Latin Sources and Some Recent Scholarship*. *Medizinhistorisches Journal* 23 (1988), 191–209.
- Forbes Irving, P. M. C.: *Metamorphosis in Greek Myths*. Oxford University Press, Oxford 1990.
- Fortenbaugh, W. W. et al. (eds.): *Theophrastus of Eresus. Sources for his Life, Writings, Thought and Influence*. Vol. 2, 134–187 (*Animalia*). Leiden 1992.
- Fraser, H. M.: *Beekeeping in Antiquity*. London 1960² (1931¹).
- Froehner, R.: *Kulturgeschichte der Tierheilkunde*. Vol. 1: *Tierkrankheiten, Heilbestrebungen, Tierärzte im Altertum*. Konstanz 1952.
- Garnsey, P.: *Food and Society in Classical Antiquity*. Cambridge 1999.
- Giacopini, L.; Marchesini, B. B.; Rustico, L.: *L'Itticultura nell'Antichità*. Istituto Grafico Editoriale Romano, Roma 1994.
- Giebel, M.: *Tiere in der Antike. Von Fabelwesen, Opfertieren und treuen Begleitern*. Theiss, Stuttgart 2003.
- Gil Fernández, L.: *Nombres de insectos en griego antiguo*. Madrid 1959.
- Gontier, T.: *L'homme et l'animal. La philosophie antique*. Paris 1999.
- Graf, F.: *Magic in the Ancient World*. Trans. F. Philip. Harvard 1997.
- Grimal, P.: *Encyclopédies antiques*. *Cahiers d'Histoire Mondiale* 9 (1965), 459–482.
- Guthrie, D.: *A History of Medicine*. London 1958.
- Hammerschmidt, K.: *Die Ornithologie des Aristoteles*. Jahresbericht über

- Königlich Humanistische Gymnasium Speier für das Studienjahr 1896/97, Speier 1897.
- Haussleiter, J.: *Der Vegetarismus in der Antike*. Berlin 1935.
- Higginbotham, J.: *Piscinae: Artificial Fishponds in Roman Italy*. University of North Carolina Press, Chapel Hill 1997.
- Horden, P.; Purcell, N.: *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History*. Oxford 2000.
- Hubaux, J.; Leroy, M.: *Le mythe du phénix dans les littératures grecque et latine*. Liège 1939.
- Hübner, W.: *Dirae im römischen Epos. Über das Verhältnis von Vogeldämonen und Prodigien*. Olms Verlag, Hildesheim 1970.
- Huet, M.: *Textbook of Fish Culture: Breeding and Cultivation of Fish*. Fishing News Books, Farnham 1986².
- Hughes, J. D.: *Hunting in the Ancient Mediterranean World*. V: Kalof, L. (izd.): *A Cultural History of Animals in Antiquity*. Berg, Oxford and New York 2007, 47–70.
- Isager, S.; Skydsgaard, J.: *Ancient Greek Agriculture: An Introduction*. Routledge, London, New York 1992.
- Jacob, A.: *La médecine vétérinaire dans l'art antique grec et latin*. Diss. Alfort 1958.
- Kadletz, E.: *Animal Sacrifice in Greek and Roman Religion*. Diss. Seattle (University of Washington) 1976.
- Kajava, M.: *Murenae, Oysters and Gilt-Heads: Fish for Name, Table, and Show in Ancient Rome*. *Acta Classica Debrecensia* 34–35 (1998–1999), 253–268.
- Kalof, L. idr. (izd.): *A Cultural History of Animals in Antiquity*. Berg, Oxford 2007.
- Keitz, E. von: *Die Tierliebhaberei im Altertume*. Beilage zum Osterprogramm des Königlichen Realprogymnasiums zu Duderstadt 1883. Duderstadt 1883.
- Keller, O.: *Die antike Tierwelt*. 2 Bde. Verlag von Wilhelm Engelmann, Leipzig 1909–1913 (ponatis Hildesheim 1963).
- Keller, O.: *Rabe und Krähe im Altertum*. 1. Jahresbericht des wissenschaftlichen Vereins für Volkskunde und Linguistik in Prag, Prag 1893.
- Keller, O.: *Tiere des classischen Alterthums in culturgegeschichtlicher Beziehung*. Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck 1887.
- Kolendo, J.: *Parcs à huîtres à Baiae sur un flacon en verre du Musée National de Varsovie*. *Studi in Storia Antica* 1 (1977), 108–112.

- Körner, O.: *Das homerische Tiersystem und seine Bedeutung für die zoologische Systematik des Aristoteles*. Wiesbaden 1917.
- Körner, O.: *Die homerische Tierwelt*. München 1930² (Berlin 1880¹).
- Krekoukias, D.: *Gli animali nella meteorologia popolare degli antichi greci, romani e bizantini*. Firenze 1970.
- Kroll, W.: *Zur Geschichte der aristotelischen Zoologie*. Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse 218.2. Wien 1940.
- Kron, G.: *Animal Husbandry, Hunting, Fishing and Pisciculture*. V: Oleson, J. P. (izd.): *The Oxford Handbook of Engineering and Technology in the Classical World*. Oxford University Press, Oxford, New York 2008, 176–222.
- Kullmann, W.: *Der wissenschaftliche Charakter der Biologie des Aristoteles*. V: Claussen, R.; Daube-Schackat, R. (izd.): *Gedankenzeichen. Festschrift für Klaus Oehler zum 60. Geburtstag*. Tübingen 1988, 13–21.
- Kullmann, W.: *Die Teleologie in der aristotelischen Biologie. Aristoteles als Zoologe, Embryologe und Genetiker*. Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 1979/2. Heidelberg 1979.
- Kullmann, W.: *Zoologische Sammelwerke in der Antike*. V: Kullmann, W.; Althoff, J.; Asper, M. (izd.): *Gattungen wissenschaftlicher Literatur in der Antike*. Tübingen 1998, 121–139.
- Kullmann, W.; Föllinger S. (izd.): *Aristotelische Biologie. Intentionen, Methoden, Ergebnisse*. Stuttgart 1997.
- Lacroix, L.: *Noms de poissons et noms d'oiseaux en grec ancien. L'Antiquité classique* 6 (1937), 265–302.
- Lagóstena, L.; Bernal, D.; Aréval, A. (izd.): *Cetariae 2005. Salsas y Salazones de Pescado en Occidente durante la Antigüedad*. Actas del Congreso Internacional (Cádiz, 7–9 de noviembre de 2005). John and Erica Hedges Ltd., Oxford 2007.
- Larew, H. G.: *Insects: Evidence from Wall Paintings, Sculpture, Mosaics, Carbonized Remains, and Ancient Authors*. V: Jashemski, W. M.; Meyer, F. G. (izd.): *The Natural History of Pompeii*. Cambridge University Press, Cambridge 2002, 315–326.
- Lenz, H. O.: *Zoologie der alten Griechen und Römer. Deutsch in Auszügen aus deren Schriften nebst Anmerkungen*. Gotha 1856 (ponatis Wiesbaden 1966).

- Lindner, K.: *Beiträge zu Vogelfang und Falknerei im Altertum*. Berlin and New York 1973.
- Lloyd-Jones, H.: *Mythical Beasts*. London 1980.
- Loisel, G.: *Histoire des ménageries de l'antiquité à nos jours*. Vol. 1: *Antiquité, Moyen Âge, Renaissance*. Paris 1912.
- Lorentz, B.: *Die Taube im Altertume*. Programm des königlichen Gymnasiums zu Wurzen in Sachsen 1885/86. Wurzen 1886.
- Lorenz, G.: *Die Einstellung der Griechen zum Tier: Ihre Entwicklung von Homer bis Theophrast. Mit einem Ausblick auf das frühe Rom*. Diss. Innsbruck 1972.
- Lorenz, G.: *Tiere im Leben der alten Kulturen. Schriftlose Kulturen, Alter Orient, Ägypten, Griechenland und Rom*. Wien 2000.
- Lunczer, C.: *Vögel in der Griechischen Antike: Eine Untersuchung über Kenntnisse und Wahrnehmung der Antiken Vögelwelt*. Dissertation, Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg 2009.
- MacKinnon, M.: *Production and Consumption of Animals in Roman Italy: Integrating the Zooarchaeological and Textual Evidence*. Journal of Roman Archaeology Supplementary Series 54, RI. Portsmouth 2004.
- Majer, E.: *Mensch- und Tiervergleich in der griechischen Literatur bis zum Hellenismus*. Diss. Tübingen 1932.
- Marx, A.: *Griechische Märchen von dankbaren Tieren und Verwandtes*. Stuttgart 1889.
- Mastromarco, G.: *La Pesca del Tonno nella Grecia Antica. Dalla Realtà Quotidiana alla Metafora Poetica*. *Rivista di Cultura Classica e Medioevale* 40 (1998), 229–236.
- Mielsch, H.: *Griechische Tiergeschichten in der antiken Kunst*. Mainz 2005.
- Morgan, W. R.: *Constructing the Monster. Notions of the Monstrous in Classical Antiquity*. Diss. Deakin University 1984.
- Moulé, L.: *Histoire de la médecine vétérinaire dans l'antiquité*. Impr. de A Maulde, Doumenc et Cie, Paris 1891.
- Pagano, M.: *Il Lago Lucrino. Ricerche Storiche e Archeologiche*. *Studi di Storia Antica* 7–8 (1983–1984), 113–226.
- Panagiotakopulu, E.: *Archaeology and Entomology in the Eastern Mediterranean: Research in the History of Insect Synanthropy in Greece and Egypt*. British Archaeological Reports, Oxford 2000.
- Pasquier, R. F.; Farrand, J.: *Peintres et illustrateurs d'oiseaux de l'antiquité à nos jours*. Paris 1991.

- Pellegrin, P.: *La classification des animaux chez Aristote. Statut de la biologie et unité d'aristotélisme*. Paris 1982 (angl. izdaja: *Aristotle's Classification of Animals. Biology and the Conceptual Unity of the Aristotelian Corpus*. Berkeley 1986).
- Peurière, Y.: *La pêche et les poissons dans la littérature latine. Vol. 1: Des origines à la fin de la période augustéenne*. Collection Latomus 278. Latomus, Bruxelles 2003.
- Pohlke, A.; Pohlke, R.: *Im Labyrinth des Minotauros. Ungeheuer der Antike*. Artemis & Winkler, Düsseldorf und Zürich 2002.
- Pollard, J.: *Birds in Greek Life and Myth*. Thames and Hudson, London 1977.
- Prieur, J.: *Les animaux sacrés dans l'Antiquité. Art et religion du monde méditerranéen*. Rennes 1988.
- Rachewiltz, S. de: *De Sirenibus. An Inquiry into Sirens from Homer to Shakespeare*. New York 1987.
- Richter, G. M. A.: *Animals in Greek Sculpture. A Survey*. Oxford University Press, London, New York 1930.
- Rieth, É. (izd.): *Méditerranée antique: Pêche, navigation, commerce*. Editions du CTHS, Paris 1998.
- Étienne, R.; Mayet, F.: *Salaisons et sauces de poisson hispaniques. Trois clés de l'économie de l'Hispanie romaine 2. De Boccard*, Paris 2002.
- Robert, F.: *Les noms des oiseaux en grec ancien. Étude sémantique*. Attinger, Neuchâtel 1911.
- Sahrhage, D.: *Die Schätze Neptuns. Eine Kulturgeschichte der Fischerei im Römischen Reich*. Lang, Frankfurt am Main 2002.
- Sallares, R.: *Malaria and Rome: A History of Malaria in Ancient Italy*. Oxford University Press, Oxford, New York 2002.
- Salza Prina Ricotti, E.: *L'importanza del pesce nella vita, nel costume e nell'industria del mondo antico. Rendiconti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia* 71 (1998–1999), 111–165.
- Scheid, J.: *An Introduction to Roman Religion*. Edinburgh University Press, Edinburgh 2003.
- Schmidt, G.: *Rabe und Krähe in der Antike. Studien zur archäologischen und literarischen Überlieferung*. Wiesbaden 2002.
- Sekal, I.: *Die Biene und die Zikade in der antiken Kunst*. Diss. Wien 1980.
- Sharples, R. W.: *Theophrastus of Eresus. Sources for his Life, Writings, Thought and Influence. Commentary. Vol. 5: Sources on Biology, 32–123 (Animalia)*. Brill, Leiden 1995.

- Smolik, H.-W.: *ro-ro-ro Tierlexikon in 5. Bänden*. Taschenbuchausgabe. Reinbek bei Hamburg 1968–.
- Sternberg, M.: *La pêche à lattes dans l'antiquité à travers l'analyse du ichtyofaune*. Lattara: Mélanges d'histoire et d'archéologie de Lattes 8. Ed. de l'Association pour la recherche archéologique en Languedoc oriental, Lattes 1995.
- Strömberg, R.: *Studien zur Etymologie und Bildung der Griechischen Fischnamen*. Göteborgs högskolas årsskrift 49, 2. Elanders Boktryckeri Aktiebolag, Göteborg 1943.
- Thompson, D'Arcy W.: *A Glossary of Greek Birds*. Clarendon Press, Oxford 1895; Oxford University Press, London 1936 (A new edition with illustrations); G. Olms, Hildesheim 1966 (Reprograf. Nachdruck).
- Thompson, D'A. W.: *A Glossary of Greek Fishes*. St. Andrews University publications 45. Oxford University Press, London 1947.
- Toynbee, J. M. C.: *Animals in Roman Life and Art*. Thames & Hudson, London 1973 (ponatis Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1996).
- Walla, M.: *Der Vogel Phoenix in der antiken Literatur und der Dichtung des Laktanz*. Dissertationen der Universität Wien 29. Verl. Notring Wien 1969.
- Wilson, A. I.: *Fishy Business: Roman Exploitation of Marine Resources*. *Journal of Roman Archaeology* 19 (2006), 525–537.
- Ziegler, K.: *Paradoxographoi*. *RE* 18.3 (1949), 1137–1166.
- Zucker, A.: *Aristote et les classifications zoologiques*. Aristote, traductions et études. Dudley, MA, Peeters, Louvain-la-Neuve 2005.
- Zucker, A.: *Les classes zoologiques en Grèce ancienne: d'Homère (VIIIe av. J.-C.) à Élien (IIIe ap. J.-C.)*. Textes et documents de la Méditerranée et médiévale. Publications de l'Université de Provence, Aix-en-Provence 2005.

8. Priročniki in enciklopedije

- Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (ANRW)
 Corpus Hippiatricorum Graecorum (CHG) ali Hippiatrica
 Der Neue Pauly (DNP)
 Encyclopedia Iranica (EI)
 Enzyklopädie des Märchens (EM)
 Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae (LIMC)

Lexikon der christlichen Ikonographie (LCI)

Lexikon des Mittelalters (LMA, LexMA)

Lexikon für Theologie und Kirche (LThK)

Oxford Dictionary of Byzantium (ODB)

Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE)

Reallexikon für Antike und Christentum (RAC)

Theologische Realenzyklopädie (TRE)

Tragicorum Graecorum Fragmenta (TrGrF)

9. Slovenska literatura h knjigam 8–11 Naravoslovja

Barett Klots, A.; Broughton Klots E.: *Ilustrirana enciklopedija živali. Žuželke*.

Prevedel Matija Gogala. Mladinska knjiga, Ljubljana 1970, 1972.

Bellmann, H.: *Naše in srednjeevropske žuželke*. Prevedel dr. Ignac Sivec in dr. Milan Lovka. Založba Narava, Kranj 2009.

Bokal, L.; Gregori, J.: *Čebelarški terminološki slovar*. Založba ZRC, ZRC SAZU, Čebelarstva zveza Slovenije, Ljubljana 2008.

Buchsbaum R.; Milne L. J.: *Ilustrirana enciklopedija živali: nižje živali, nevretenčarji brez žuželk*. Prevedla Janez Matjašič in Anton Polenec. Mladinska knjiga, Ljubljana 1971.

Burnie, D.: *Ilustrirana enciklopedija živali*. Prevedla Petra Piber. Učila, Tržič 2001.

Cochran, D. M.: *Ilustrirana enciklopedija živali. Dvoživke*. Prevedel Marko Aljančič. Mladinska knjiga, Ljubljana 1972.

Garms, H.; Borm, L.; von Frisch, O.; Schaller, F.; Eigener, W.: *Živalstvo Evrope: Priročnik za določanje živalskih vrst*. Prevedli Marko Aljančič, Jože Bole, Aleš Budihna, Iztok Geister, Maja Hafner, Anton Polenec, Joža Vovk. Mladinska knjiga, Ljubljana 1981.

Gilliard, T. E.: *Ilustrirana enciklopedija živali. Ptiči*. Prevedel Zmago Bufon. Mladinska knjiga, Ljubljana 1968.

Gogala, A.; Aljančič M.; Gogala, M.; Sivec, I.: *Žuželke: uspešnost množičnosti*. Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana 1992.

Jurc M.: *Uporabna zoologija, Uporabna zoologija in zoekologija, Sistematika*. Za študente gozdarstva (VSŠ, UNI). Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire, Ljubljana 2003.

Kališnik, M. (ur.): *Slovenski medicinski slovar*. Medicinska fakulteta, Zdravniška zbornica Slovenije, Ljubljana 2014. Spletni vir: <http://www.termania.net/slovarji/95/slovenski-medicinski-slovar>

- Kopp, V.; Bischoff, S.; Hofmann, H.; Kopp, U.; Lang, A.: *Novi veliki leksikon živali: več kot 1000 upodobitev*. Založba Narava, Kranj 2008.
- Kurillo J.: *Metulji Slovenije: priročnik za prepoznavanje in opazovanje naših metuljev*. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1992.
- Lehrbuch der Botanik für Hochschulen*. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, Jena, Lubeck, Ulm, 1998³⁴.
- Marcon, E.; Mongini, M.: *Svetovna enciklopedija živali*. Mladinska knjiga, Ljubljana 1986.
- Martinčič, A. (ur.): *Mala flora Slovenije*. 4. izdaja. Tehniška založba Slovenije, Ljubljana 2007.
- Patterson Schmidt, K.; Inger, R. F.: *Ilustrirana enciklopedija živali. Plazilci*. Prevedla Lili Istenič in Boris Sket. Mladinska knjiga, Ljubljana 1972.
- Sanderson, I. T.: *Ilustrirana enciklopedija živali. Sesalci*. Prevedla Anton Polenec in Silvester Škerl. Mladinska knjiga, Ljubljana 1967.
- Schmidt, K. P.; Inger, R. F.: *Ilustrirana enciklopedija živali. Ribe*. Prevedla Lili Istenič in Boris Sket. Mladinska knjiga, Ljubljana 1969.
- Sivec, I.; Mlinar, C.; Trilar, T. (prev. in prir.): *Živali*. Učila International, Tržič 2002.
- Sket, B.; Gogala, M.; Kuštor, V. (ur.): *Živalstvo Slovenije*. Tehniška založba Slovenije, Ljubljana 2003.
- Smolik, H. W.; Ebke, W.; Kothe-Marxmeier, B.: *Živalski svet*. Prevedel Alojz Šercelj. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1967.
- Stannard Herald, E.: *Ilustrirana enciklopedija živali. Ribe*. Prevedla Borut in Vladka Žener. Mladinska knjiga, Ljubljana 1968.
- Trenc-Frelj I. (ur.): *Veliki atlas živali*. Mladinska knjiga, Ljubljana 1989.
- Turk T. et al.: *Živalski svet Jadranskega morja*. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1996.
- Turk, T. et al.: *Pod gladino Mediterana*. Modrijan, Ljubljana 2007.

10. Spletne baze, portali, zbirke

a) biologija

- Agrozoo: <http://www.agrozoo.net/>
- American Museum of Natural History: Amphibian Species of the World 6.0: <http://research.amnh.org/vz/herpetology/amphibia/index.php>
- AmphibiaWeb: <http://www.amphibiaweb.org/>

- AnimalBase: <http://www.animalbase.uni-goettingen.de/zooweb/servlet/AnimalBase/search>
- AntBase: <http://antbase.org/>
- Atlas Hymenoptera: <http://www.atlashymenoptera.net/>
- Avibase – The World Bird Database: <http://avibase.bsc-eoc.org/>
- Biodiversity Heritage Library: <http://www.biodiversitylibrary.org/>
- Biološka zbirka podatkov Zavoda za ribištvo Slovenije: <http://www.bio-sweb.org/>
- Bioportal: <http://www.bioportal.si/>
- Botanični vrt Univerze v Ljubljani: <http://www.botanicni-vrt.si/>
- CephBase: <http://cephbase.eol.org/>
- Čebelarstva zveza Slovenije: <http://www.czs.si/>
- Čebelarski terminološki slovar: <http://bos.zrc-sazu.si/c/term/cebelarski/>
- DCI – Federation cynologique international: <http://www.fci.be/>
- European Butterflies and Moths: <http://www.lepidoptera.eu/start.php>
- European Register of Marine Species: <http://www.marbef.org/>
- Fauna Europaea: <http://www.faunaeur.org/index.php>
- FishBase: <http://www.fishbase.org/>
- GBIF – Global Biodiversity Information Facility: <http://www.gbif.org/>
- Imenik slovenskih imen nevretenčarjev: <http://www1.pms-lj.si/imenik/>
- Katalog vretenčarjev Slovenije: <http://www.katalog-vretencarjev-slovenije.si/>
- Kinološka zveza Slovenije: <http://www.kinoloska.si/>
- Lovska zveza Slovenije: <http://www.lovska-zveza.si/>
- Marine Species Identification Portal: <http://species-identification.org/>
- Natura 2000 – Metulji (Lepidoptera): <http://www.arzenal.si/sobe/zbirke/metulji>
- Natural History Museum: <http://www.nhm.ac.uk/>
- Podatkovna zbirka fotografij nevretenčarjev: <http://www1.pms-lj.si/animalia/galerija.php>
- Prirodoslovni muzej Slovenije: <http://www.pms-lj.si/>
- Register flore Slovenije: <http://bijh-s.zrc-sazu.si/BISER/FloVegSi/Flo/MFSrc.asp>
- Smithsonian Museum of Natural History: Wilson & Reeders's Mammal Species of the World (3rd Edition): <http://vertebrates.si.edu/msw/mswc-fapp/msw/index.cfm>
- Species 2000: <http://www.sp2000.org/>

- Šifrant organizmov: <http://www.fito-info.si/APL/Sist/SifrantOrg.htm>
- The Plant List: A working list of all plant species: <http://www.theplantlist.org/>
- The Reptile Database: <http://www.reptile-database.org/>
- WOL – Encyclopedia of Life: <http://www.eol.org/>
- World Biodiversity Database: <http://wbd.etibioinformatics.nl/>
- World Spider Catalog: <http://www.wsc.nmbe.ch/>
- WoRMS – World Register of Marine Species: <http://www.marinespecies.org/>

b) antična zoologija

- Animals in Graeco-Roman Antiquity (Fögen, T.: *Animals in Graeco-Roman Antiquity and Beyond: A Select Bibliography*. Telemachos 2006): http://www.telemachos.hu-berlin.de/esterni/Tierbibliographie_Foegen.pdf
- Tiere in der Literatur des Mittelalters (*Animalia in litteris medii aevi*). Ein interdisziplinäres Lexikon: <http://www.encyclopaedia-animalium.germanistik.uni-mainz.de/>
<https://www.animaliter.uni-mainz.de/>

c) antična geografija

- Ancient History Encyclopedia: <http://www.ancient.eu/>
- Ancient Ports/Ports Antiques: <http://www.ancientportsantiques.com/>
- Ancient World Mapping Center: <http://awmc.unc.edu/wordpress/>
- Arachne: <http://arachne.uni-koeln.de/>
- Fasti Online: <http://www.fastionline.org/>
- Google Ancient Places: <https://googleancientplaces.wordpress.com/>
- Google Maps: <https://www.google.si/maps/>
- ORBIS: <http://orbis.stanford.edu/>
- Pelagios: <http://pelagios-project.blogspot.si/>
- Perseus Digital Library: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>
- Pleiades: <http://pleiades.stoa.org/>
- Trismegistos: <http://www.trismegistos.org/>, <http://www.trismegistos.org/geo/>
- Wikimapia: <http://wikimapia.org/>

9. KNJIGA

Zoologija: vodne živali

Vsebina 9. knjige

Zoologija: vodne živali

Poglavje	§	
		Lastnosti vodnih živali.
<1.	1	Predgovor.>
1.	1–3	Zakaj največje živali živijo v morju.
2.	4–7	Pošasti Indijskega morja.
3.	8	Katere zveri so največje v vsakem oceanu.
4.	9–11	O videzu Tritonov in Nereid. O videzu morskih slonov.
5.	12–15	O kitih; o orkah.
6.	16–19	Ali ribe dihaajo. Ali spijo.
7.–10.	20–33	O delfinih.
8.	24–28	Ljudje, ki so jih <delfini> vzljubili.
9.	29–32	Na katerih krajih lovijo ribe v sodelovanju z ljudmi.
10.	33	Druge nenavadne posebnosti, povezane z njimi.
11.	34	O pliskavkah.
12.–13.	35–39	O želvah.
12.	35–38	Katere vrste vodnih želv obstajajo in kako jih lovijo.
13.	39	Kdo je prvi začel sekati želvje oklepe.
14.	40	Razdelitev vodnih živali po vrstah.
15.	41–42	O morskih teletih <medvedjicah> ali tjulnjih. Katere vodne živali nimajo dlak in kako povržejo.
16.	43	Koliko je ribjih vrst.
17.	44–46	Katere ribe so največje.
18.	47–48	Kordile, pelamide, tuni. Deli teh rib v slanici. Izbrani kosi tunine <apolekti>, narezani slani kosi tunine <kibiji>.
19.	49	Amiasi, skuše.
20.	50–53	Katerih rib v Pontu ni. Katere priplavajo vanj. Katere se vrnejo drugod.
21.	54	Zakaj ribe skačejo iz vode. Mečarica.
22.	55	Preroška znamenja, ki so jih dale ribe.

23. **56** Pri kateri vrsti rib ni samcev.
24. **57** Katere ribe imajo v glavi kamenček. Katere se pozimi skrivajo. Katerih pozimi razen ob določenih dnevih ni mogoče uloviti.
25. **58** Katere se skrivajo poleti. Na katere ribe vplivajo zvezde.
26. **59** O ciplju.
27. **60** O jesetru.
28. **61** O brancinu <lupusu>, o trski <azelu>.
29. **62–63** O skaru, o menku <musteli>.
30. **64–66** Vrste bradačev <trlj>. Špar <sarg>.
31. **67** Izjemne cene za ribe.
32. **68** Iste vrste rib niso povsod priljubljene.
33. **69** O škrgah. O luskah.
34. **70** Ribe, ki se oglašajo, in ribe brez škrge.
35. **71** Ribe, ki prihajajo na kopno. Ribolovna obdobja.
36. **72** Razdelitev rib glede na obliko teles. Razlika med rombi in <morskimi> ploščami <morskimi vrabci>. O podolgovatih ribah.
37. **73** O ribjih plavutih in načinu plavanja.
38. **74–75** Jegulje.
39. **76–77** Murene.
40. **78** Vrste ploščatih rib.
41. **79–80** Prilep. Njegovo učinkovanje.
42. **81** Katere ribe spreminjajo barvo.
43. **82** O morski lastovki. O ribi, ki se ponoči sveti. O rogati ribi. O morskem zmaju.
44. **83** O ribah, ki nimajo krvi. Katere ribe imenujejo mehke <mehkužce>.
45. **84** O sipi. O lignju. O pokrovačah. Katere ribe letijo zunaj vode.
- 46.–48. **85–93** O polipih.
47. **88** O plovečem polipu.
49. **94** O plovečem navpliju.
- 50.–52. **95–103** Lupinarji.
50. **95–96** O rarogih.
51. **97–102** Vrste rakov. O pinoteru <raku samotarcu>. O morskih ježkih. O polžih. O pokrovačah.
52. **102–103** Vrste školjk.
53. **104–105** Kaj vse morje ponuja za razkošje.

- 54.–59. **106–123** O biserih.
54. **106–109** Kako nastajajo in kje.
55. **110–111** Kako jih iščejo.
56. **112–115** Katere vrste velikih biserov <unikatnikov> obstajajo.
57. **116–117** Na kaj je treba biti pri njih pozoren.
Kakšne so njihove lastnosti.
58. **117–121** Anekdote, povezane z njimi.
59. **122–123** Kdaj so jih v Rimu prvič začeli uporabljati.
- 60.–65. **124–141** Lastnosti škrlatnikov.
60. **124–128** O vólkih.
61. **129–132** Vrste vólkov.
62. **133–135** Kako z njimi barvajo volno.
63. **136–137** Kdaj so v Rimu začeli uporabljati škrlat.
Kdaj široke pasove in pretekste.
64. **138** O oblekah, barvanih s škrlatom.
65. **139–141** O barvanju z ametistno barvo, o tirksem
škrlatu, o karminu <karmezinu>, o kaparju.
66. **142** O leščurju in čuvaju leščurja.
67. **143–145** O inteligenci vodnih živali. Skat, morski bič,
skolopendre <morske strige*>, glanis. O ribi ovnu.
- 68.–69. **146–150** Bitja, ki so po svoji naravi med živalmi in rastlinami.
68. **146–147** O morskih koprivah.
69. **148–150** O spužvah. Njihove vrste in kje rastejo.
O tem, da so spužve živa bitja.
70. **151–153** O morskih psih.
71. **154** O morskih živalih, ki jih obdaja kot kremen trda
lupina. Katere morske živali nimajo nobenega
občutja. O drugih nižjih morskih živalskih vrstah.
72. **155** O strupenih morskih živalih.
73. **156** O boleznih rib.
- 74.–77. **157–166** O njihovem razmnoževanju.
74. **157–164** Posebnosti njihovih načinov razmnoževanja.
75. **165** Katere ribe v sebi ležejo ikre <jajca>
in katere so živorodne.
76. **166** Katerim se pri drstitvi pretrga trebuh,
nato pa se znova zaceli.
77. **166** Katere imajo maternice. Katere se same oplodijo.
78. **167** Koliko najdlje živijo ribe.
- 79.–80. **168–170** Kdo je prvi uvedel ribnike. O ostrigah.
81. **171–172** Kdo je prvi uvedel gojitvene bazene za
murene. Posebnosti ribnikov.

82. **173–174** Kdo je prvi ustanovil gojišča za polže.
83. **175–178** Kopenske ribe.
84. **179** O miših v Nilu.
85. **180–182** Kako lovijo ribe antiase.
86. **183** O morskih zvezdah.
87. **184** O izjemnih lastnostih prstov.
88. **185–186** O sovraštvi in prijateljstvi med vodnimi živalmi.
Skupaj: Dejstva, poročila in opažanja: 650.

Viri

Domači pisci

Turanij Gracil. Trog. Mecenat. Alfij Flav. Kornelij Nepot. Mimograf Laberij. Fabijan. Fenestela. Mucijan. Elij Stilon. Seboz. Melis. Seneka. Cicero. Emilij Macer. Mesala Korvin. Trebij Niger. Nigidij.

Tuji pisci

Aristotel. Kralj Arhelaj. Kalimah. Demokrit. Teofrast. Trazil. Hegezidem. Sudin. Polihistor Aleksander.

1 1 Predstavili smo lastnosti živali, ki jih označujemo kot kopenske živali in ki z ljudmi živijo v nekakšni skupnosti. Od preostalih so gotovo najmanjše ptice. Zato bo prej govor o živalih morij, rek in stoječih voda.

2 2 Med njimi pa je več takih, ki so celo večje od kopenskih živali. Vzrok za to je očiten: voda je prevladujoči element. Ptice, ki živijo v zraku, so v drugačnem položaju. V tako široko prostranem morju, polnem mehkega rodovitnega hraniva, ki sprejema svoje plodilne kali od zgoraj in od vedno porajajoče narave, pa najdemo tudi večino nenavadnih bitij, kajti semena in prvine se na takšne in drugačne načine enkrat med sabo mešajo zaradi vetra, drugič jih skupaj žene valovanje, tako da se mnenje preprostega ljudstva izkazuje za resnično: vse, kar se porodi v kateremkoli delu narave, se porodi tudi v morju, poleg tega pa še marsikaj drugega, kar drugje ne obstaja. **3** Ugotovimo namreč lahko, da v morju najdemo tudi posnetke stvari, ne le živali, če pogledamo grozd, meč, žage in kumaro, ki je tako po barvi kot tudi po vonju podobna pravi kumari; zato se nikar ne čudimo, da na tako majhnih polžih tičijo konjske glave.

3 4 Največ živali, tudi največje, pa živi v Indijskem morju, med njimi kit, ki meri štiri orale, in žagarice, ki merijo dvesto laktov; tam namreč merijo rarogi štiri lakte in tudi jegulje v Gangesu so dolge trideset čevljev. **5** Toda pošasti v morju najpogosteje vidimo okrog poletnega Sončevega obrata. V teh krajih takrat divjajo vrtinčasti vetrovi in hudi nalivi, takrat nevihte, ki se spustijo z gorskih vrhov, burkajo morja do samega dna, poženejo pošasti iz globin kvišku in jih z valovi odnašajo; pošasti je ogromno, toliko kot je kje drugje jat tunov, in ladjevje Aleksandra Velikega se jim je lahko postavilo po robu le tako, kot če bi jim nasproti stala sovražna bojna vrsta: v strnjeni bojni formaciji je zaplulo naravnost nadnje; drugače bi se razpršene ladje ne mogle prebiti skozi. Ne prestraši jih ne kričanje ne hrup in ne udarec, ampak vneseta mednje zmedo le glasno pokanje in silovit nalet.

6 Kadara je ime ogromnega polotoka v Rdečem morju; s svojo izbočino tvori prostran zaliv, ki ga je kralj Ptolemaj preveslal v dvanajstih dnevih in nočeh, saj tam ne zapiha niti sapica. Zlasti v mirnem zavetju tega kraja velike morske živali zrastejo do takšne velikosti, da se še premikati ne morejo več. **7** Mornariški poveljniki Aleksandra Velikega so poročali, da si Gedrozi, ki živijo ob reki Arabis, vrata v svojih domovih delajo iz čeljustnic velikih morskih živali in da za strešne tramove uporabljajo njihove kosti; med njimi so našli veliko takih, ki so v dolžino merile štirideset laktov. Tam prihajajo na kopno

tudi morske živali, podobne ovcam, ki pomulijo grmovne korenine in se vrnejo nazaj v morje; nekatere imajo glave kot konji, osli in biki, ki popasejo pridelke.

4 (3) 8 Največji živali v Indijskem morju sta žagarica in kit, v Galskem oceanu kit glavač, ki se kakor gromozanski steber dvigne nad višino ladijskih jader in nanje izbruha velik curek vode, v Gaditanskem oceanu drevo, ki ima veje tako široko razprostrte, da – tako domnevajo – prav zato nikoli ni vstopilo skozi morsko ožino. Pojavljajo se tudi kolesa, tako imenovana zato, ker so podobna kolesu; na njih razločimo štiri prečke in njihova pesta imajo na vsaki strani po dve zapirajoči se očesi.

5 (4) 9 Cesarju Tiberiju je poslanstvo Oliziponcev, odposlano prav s tem namenom, sporočilo, da so v neki votlini videli Tritona v njegovi prepoznavni podobi in ga slišali igrati na školjko. Tudi podoba Nereid ni izmišljena, le da so njihova telesa raskava od lusk, tudi na tistih delih, kjer so podobne ljudem. Na isti obali so namreč videli neko Nereido, in ko je umirala, so okoliški prebivalci na daleč slišali njen žalostni napev. Tudi božanskemu Avgustu je legat v Galiji pisal, da so na obali našli več mrtvih Nereid. **10** Nekateri ugledni možje viteškega stanu mi poročajo, da so v Gaditanskem oceanu videli morskega človeka, ki je telesno povsem podoben človeku; da se ponoči vzpenja na ladje in tisti deli, kamor sede, se pri priči nagnejo, če ostane dlje časa, pa se celo potopijo. V času cesarja Tiberija je Ocean na otoku nasproti obale Lugdunske province ob oseki naenkrat naplaval več kot tristo nenavadno raznolikih in velikih morskih pošasti; nič manj na obali Santonov, med drugim tudi slone in ovne, ki so imeli namesto rogov samo rogovom podobne bele lise, pa tudi veliko Nereid. **11** Po Turanijevem poročanju je pri mestu Gades morje vrglo na obalo tako pošast, da je razdalja med obema krpama repne plavuti merila šestnajst laktov; imela je sto dvajset zob: največji so merili tri četrtnine čevlja, najmanjši pol čevlja. Okostje morske pošasti, ki ji je bila menda izpostavljena Andromeda, je dal Mark Skaver v obdobju, ko je bil edil, prenesti iz judejskega mesta Jopa in ga razstaviti skupaj z drugimi čudesi; dolgo je bilo štirideset čevljev, rebra so bila višja kot indijski sloni, hrbtenica je bila debela poldrugi čevlji.

6 (5) 12 Kiti priplavajo tudi v naša morja. Kot poročajo, jih v Gaditanskem oceanu ni videti pred zimskim Sončevim obratom, ob določenem času pa se skrijejo v nekem mirnem velikem zalivu in tam nenavadno veseli kotijo mladiče. To vedo orke, njihovi naravni sovražniki, ki bi jih na zunaj ne mogli opisati nikakor drugače kot ogromne gmote mesa, strašne zaradi svojih zob.

13 Orke torej vdirajo v skrivališča kitov ter njihove mladiče ali samice, ki so

skotile ali so celo breje, mrcvarijo z ugrizi, zaletavajo se vanje in jim predirajo trupe, kot to počnejo liburnijke s svojimi kljuni. Samice kitov se jim okorno izmikajo, upirajo se jim počasi, njihova lastna teža jim je v breme, v tem obdobju so celo breje in oslABLJENE zaradi popadkov, in tako si znajo pomagati samo na en način: zbežijo na odprto morje in se branijo v varnem zavetju Oceana. Nasprotno jim skušajo orke to preprečiti, skušajo jim zastaviti pot, jih ukleščiti med ozke prehode in ubiti, jih zriniti v plitvine in treščiti ob čeri. Če opazujemo te spopade, je videti, kakor da bi morje divjalo proti samemu sebi, saj v zalivu ne veje noben veter, morje pa je zaradi sopihanja in udarcev tako razburkano, da ga ni viharja, ki bi povzročil takšno kipenje valov. **14** Orko so videli tudi v ostijskem pristanišču in cesar Klavdij jo je napadel. Priplavala je ravno v času, ko je Klavdij dograjeval pristanišče, privabile pa so jo razbitine ladje, ki je prevažala kože iz Galije; več dni se je nažirala kož in v plitvini izbrazdala luknjo, valovi pa so jo tako zasuli, da se nikakor ni mogla več obrniti; in medtem ko je skušala doseči hrano, ki so jo valovi vrgli na obalo, je njen hrbet molel daleč v vodo, podoben narobe obrnjenemu ladijskemu gredlju. **15** Cesar je ukazal, naj med dohodi v pristanišče razpnejo celo vrsto mrež, sam pa je s kohortami pretorijancev odrinil in rimskemu ljudstvu pripravil pravi spektakel: vojaki so metali kopja z napadajočih plovil in eno od njih smo videli potopljeno, ko je žival pihnila vanj in ga napolnila z vodo.

7 (6) 16 Kiti imajo na čelih odprtine, in ko plavajo po morski gladini, skozi njih izpihajo v zrak vodne curke. Nasploh pa vsi priznavajo, da dihamo, tako kot še majhna peščica drugih živali v morju, ki imajo med svojim drobovjem pljuča, kajti obstaja prepričanje, da brez teh nobena žival ne more dihati. Tisti, ki tako mislijo, so tudi prepričani, da niti ribe, ki imajo škrge, zraka izmenoma ne izdihujejo in vdihujejo, prav tako pa tudi ne številne druge živalske vrste, ki nimajo škrg; ugotavljam, da je bil takega mnenja tudi Aristotel in da je v to prepričal mnoge znane učenjake. **17** Prav tako ne tajim, da se s tem mnenjem ne strinjam brez pomislekov, ker imajo živali lahko, če narava tako hoče, v svoji notranjosti namesto pljuč tudi druge dihalne organe, tako kot imajo mnoge namesto krvi kako drugo tekočino. Kdo neki bi se čudil, da ta oživljajoči dih prodira tudi v vodo, ko pa vidi, da ga voda tudi vrača, in da pronica tudi v zemljo, ki je toliko gostejši del narave, kar dokazujejo živali, ki vedno živijo pod zemljo, kot na primer krti? **18** Kar zadeva mene, je tu še nekaj utemeljenih razlogov, zaradi katerih verjamem, da tudi vsa bitja v vodi dihamo glede na stanje svoje narave. Kot prvo so pri ribah pogosto opazili, da v poletni vročini nekako hlastajo za zrakom, ob mirnem vremenu pa je dru-

gače, saj je videti, kot da bi zevale; dalje celo tisti, ki so nasprotnega mnenja, priznavajo, da ribe spijo – kako neki bi bil namreč spanec mogoč brez dihanja? –; poleg tega pa ne smemo pozabiti še na mehurčke, ki se dvigajo na površje voda, pa tudi na dejstvo, da školjke pod vplivom Lune rastejo. Glavni razlog pa je, da ribe nedvomno slišijo in vohajo; in prav zrak je tista substanca, ki to dvojje omogoča. Kajti pod izrazom vonj ni mogoče razumeti nič drugega kot z nečim prepojen zrak. Zato si lahko o teh stvareh vsakdo misli, kar si hoče. **19** Škrګ nimajo ne kiti ne delfini. Ti dve živalski vrsti dihata s pomočjo cevګ, ki segajo pri kitih od čela, pri delfinih pa od hrbta do pljuč. Tudi tjulnji, imenovani foke, dihajo in spijo na kopnem; prav tako želve, o katerih bo kmalu povedano kaj več.

8 (7) 20 Najhitrejša med vsemi živalmi, ne samo morskimi, je delfin. Je urnejši od ptice, hitrejši od puščice, in ko bi ne imel ust daleč pod kljunastim gobčkom, skoraj na sredi trebuha, bi njegovi hitrosti ne ušla nobena riba. Narava pa delfinom v svoji previdnosti postavlja omejitve, kajti plen lahko zgrabijo le, če se obrnejo na hrbet in na bok; to dejstvo še posebej kaže njihovo bliskovitost. Kadar jih namreč žene lakota in bežečo ribo zasledujejo vse do največjih globin, pri tem pa dlje časa zadržujejo dih, kot iz loka izstreljeni švignejo proti površju ponovno vdihniti zrak in se iz vode poženejo s tolikšno silo, da navadno preskočijo ladijska jadra. **21** Potujejo večinoma v parih; mladiče kotijo v poletnem času, v desetem mesecu brejosti, včasih skotijo tudi dvojčka. Hranijo jih po seskih, tako kot kit, in mladiče, dokler so še negodni in šibki, nosijo s seboj; celo ko odrastejo, jih še dolgo spremljajo, saj imajo svoj zarod zelo radi. **22** Odrastejo hitro; velja prepričanje, da z desetimi leti dosežejo polno velikost. Živijo tudi po trideset let; o tem se lahko prepričamo, če jim odrežemo rep in preverimo. V času, ko vzide Pes, se za trideset dni umaknejo in se skrivajo; kako, ni znano, kar je še toliko bolj nenavadno, če v vodi ne morejo dihati. Imajo navado, da se poženejo na obalo – vzrok za to ostaja neznan – in tudi ob dotiku s kopnim ne umrejo takoj, a dosti hitreje, če jim zamašimo dihalno odprtino. **23** Drugače kot sicer vodne živali imajo delfini gibljiv jezik, ki je kratek in širok, čisto podoben svinjskemu. Namesto z glasom se oglašajo s stokom, podobnim človeškemu, hrbet je upognjen navzgor, kljunast gobec je top. Zato pa vsi – kar je res nenavadno – prepoznajo besedo *simo* in takšno poimenovanje jim je bolj všeč.

(8) 24 Delfin ni le človekov prijatelj, ampak ima rad tudi glasbeno umetnost, gódi mu ubran napev, še zlasti zvok vodnih orgel. Človeka se ne boji, kakor da bi bil zanj nekaj tujega, prihaja k ladjam, igrivo poskakuje, celo

tekmuje z njimi in jih prehiteva, četudi plujejo s polnimi jadri. **25** V času principata božanskega Avgusta je v Lukrinsko jezero priplaval delfin, ki je prav neverjetno vzljubil sina nekega reveža; fantič, ki je vsak dan iz bajskega okoliša hodil v osnovno šolo v Puteole, se je namreč opoldne pomudil tam, ga poklical z imenom *simo* in ga večkrat privabil s koščki kruha, ki ga je nosil s seboj za popotnico. Prav upiralo bi se mi poročati o tem, ko bi dogodka ne popisali Mecenat, Fabijan, Alfij Flav in mnogi drugi. Ob katerikoli uri dneva je fantič poklical delfina, je ta, najsi je bil še tako skrit in oddaljen, hitro priplaval iz globine, mu jedel iz roke, nato pa mu je ponudil hrbet, da se je fantič vzel nanj, in skril bodice svoje plavuti, kakor da bi jih spravil v nožnico; tako ga je več let sprejemal in ga čez odprto morje nosil v Puteole v šolo in nazaj, dokler ni fantič podlegel neki bolezni, delfin pa je kot kak žalovalec ves otožen še naprej zahajal na kraj, ki ga je bil vaje, in nato tudi sam umrl od hrepenenja, o čemer ni dvomil nihče. **26** Podobno je zadnja leta neki drug delfin na afriški obali pri Vodnatem Hiponu ljudem jedel iz roke, jim pustil, da so ga božali, se igral s plavalci, si jih nalagal na hrbet in jih prenašal naokoli; potem pa ga je prokonzul Afrike Flavijan namazal z nekim mazilom in ta nenavadni vonj ga je, kot je bilo videti, omamil; kot mrtev je lebdel v vodi in se nekaj mesecev izogibal stikov z ljudmi, kot da bi zbežal zaradi grdega ravnanja, a se je nato vrnil in bil znova predmet občudovanja. Ker pa so oblastniki, ki so ga prihajali gledat, zlorabljali zaupanje gostinskih prijateljev, je to Hiponce prignalo do tega, da so ga ubili. **27** Podobno zgodbo iz starejših časov pripovedujejo o dečku v mestu Jazos, ki mu je delfin dolgo izkazoval svojo naklonjenost; nekoč, ko je fantič odhajal, mu je željno sledil na obalo, nasedel je na pesku in poginil. Fantiča je Aleksander Veliki v Babilonu postavil za Pozejdonovega vrhovnega svečenika, ker je to delfinovo ljubezen tolmačil kot znamenje naklonjenosti božanstva. Hegezidem piše, da je v tem istem mestu Jazos tudi neki drug deček, po imenu Hermias, podobno jezdil po morju, in ko je v kipečih valovih ob nenadni nevihti izgubil življenje, ga je delfin prinesel nazaj, ter se, kot da priznava krivdo za dečkovo smrt, ni vrnil v morje in je na suhem poginil. **28** Teofrast poroča, da se je isto zgodilo tudi v Navpaktu. Primerov je nešteto; enake zgodbe o dečkih in delfinih pripovedujejo tudi Amfilohijci in Tarentinci. Te dajejo verodostojnost zgodbi, da si je kitarojd Arion, ko so ga mornarji na morju hoteli ubiti, da bi mu vzeli njegovo prisluženo nagrado, z dobrikanjem izprosil, da sme prej zaigrati na kitaro; ob njegovem napevu so se zbrale jate delfinov, in ko se je vrgel v morje, ga je eden vzel na hrbet ter ga ponesel na obalo pri Tajnaru.

(9) **29** V Narbonski provinci na območju Nemavzuma je jezero, imenovano Latera, kjer delfini lovijo ribe v sodelovanju z ljudmi. Ko je sezona, se neštete jate cipljev skozi ozko jezersko ustje poženejo v morje, pri tem pa pazijo, da je oseka. Zato tudi ni mogoče razpeti mrež, ki pa bi tolikšne teže ribjega življa nikakor ne mogle prenesti, četudi bi ribe v svoji zvitosti ne prežale na ugoden trenutek. Iz podobnega razloga se nemudoma odpravijo v globino, ki jo tvori bližnji vrtnec, in hitijo, da bi ušle edinemu kraju, primernemu za nastavitev mrež. **30** Ko ribiči to opazijo – zbere pa se velika množica ljudi, saj vedo, da je nastopil pravi trenutek, še bolj pa zato, ker so željni tovrstne zabave – in vse ljudstvo z obale zato, da postavi piko na i tej predstavi, glasno, koliko le more, vpije in kliče: »*Simo!*«, delfini uslišijo željne pozive hitro, če njihov glas ponese piš akvilona, z nekaj zamude pa, če ga ponese avster, ki piha iz nasprotné smeri; a tudi tedaj nenadoma urno prihitijo na pomoč. **31** Jadorno se pojavi cela vrsta delfinov in se nemudoma razporedi na mestu, kjer predvidevajo, da bo prišlo do spopada. Postavijo se nasproti jezera in prestrašene ciplje potiskajo v plitvine; nato ribiči okoli njih razpnejo mreže in jih dvignejo z rogovilastimi podporniki. Kljub temu pa hitri ciplji skačejo preko mrež; a te prestrežejo delfini, ki so tisti trenutek zadovoljni s tem, da jih ubijejo, in pojedino odložijo do zmage. **32** Boj se vse bolj razvne, in ko delfini na vso moč pritiskajo, se rade volje pustijo ujeti v mreže; da pa bi s tem sovražnikov ne spodbudili k begu, komaj opazno drsijo med plovili, mrežami in plavajočimi ljudmi tako, da ne pustijo odprtega nobenega izhoda. Noben delfin ne skuša skokoma uiti, kar sicer zelo radi počnejo, če podenj ne postavijo mreže. Tisti, ki izplava iz mreže, se nemudoma spusti v spopad pred ogrado. Ko se tako lov konča, razkosajo ciplje, ki so jih pobili. Ker pa se zavedajo, da so v delo vložili več truda, kot je vredno enodnevno plačilo, počakajo do naslednjega dne, ko jih nahranijo ne samo z ribami, ampak tudi z drobljanko.

(10) **33** Mucijanova poročila o enakem načinu ribolova v Jazoškem zalivu so drugačna v tem, da delfinov ne priključijo, ampak pridejo sami prostovoljno, da svoj delež prejmejo iz ribičevih rok in da ima vsak čoln med delfini svojega sodelavca, čeprav se lovi ponoči in ob soju bakel. Tudi med delfini samimi obstaja neka skupna zveza. Ko je kralj Karije ujel nekega delfina in ga dal zvezati v pristanišču, se je zbrala ogromna množica drugih delfinov, ki je na neki način – to je bilo mogoče razbrati – žalovala in tako prosila za usmiljenje, dokler ni kralj ukazal, naj ga izpustijo. Še več: majhne delfine vedno spremlja večji delfin kot varuh in videli so jih tudi že, kako nosijo poginulega tovariša, da ga ne bi raztrgale morske pošasti.

9 (11) 34 Delfinom podobne so tako imenovane pliskavke. Razlikujejo se tudi po tem, da so na videz otožne – manjka jim namreč delfinja razposajenost –, vendar pa najbolj po kljunatih gobcih, ki so podobni gobcem morskih psov in kažejo na njihovo zlobnost.

10 (12) 35 Indijsko morje rojeva tako velike želve, da z oklepom ene same prekrijejo koče in med otoki zlasti v Rdečem morju z njimi plujejo kakor s čolni. Lovijo jih na mnoge načine, večinoma pa tako: ko jih prijetno toplo dopoldansko vreme privabi na morsko gladino in jim med lebdenjem na umirjenem vodovju ves hrbet moli iz vode, ko z užitkom svobodno dihajo, tako pozabijo nase, da se, ko jim sončna vročina izsuši oklep, ne morejo več potopiti in tako proti svoji volji lebdiyo na vodi kot lahek plen za lovce. **36** Baje se prihajajo ponoči hraniti na kopno, se do sitega najedo in se utrudijo, ko pa se zjutraj vrnejo, zadremajo na vodni gladini, pri čemer jih izda njihovo smrčanje; tedaj potihoma in počasi priplavajo k posamezni želvi po trije lovci, dva jo obrneta na hrbet, tretji pa ji, ko lebdi vznak na hrbtu, nadene zanko in tako jo več ljudi zvleče na kopno. V Fenicijskem morju jih lovijo brez sleherne težave in ob določenem letnem obdobju same v velikem številu množično prihajajo v reko Ekvter.

37 Želva nima zob, njen kljun pa ima ostre robove in njegov zgornji del zapira spodnjega kakor pri škatlci. V morju se hranijo s školjkami; njihova usta so tako trda, da zmeljejo kamne; ko pridejo na kopno, se hranijo z rastlinjem. Znesejo tja do sto jajc, ki so podobna ptičjim; te zakopljejo zunaj vode, in potem ko jih zagrebejo s prstjo, ki jo steptajo s prsmi in zravnaajo, ponoči ležijo na njih. Mladiče valijo eno leto. Nekateri menijo, da želve jajca grejejo s pogledom in da se samice tako dolgo izogibajo parjenju, dokler samec, ko je obrnjena stran, nanjo ne položi neke travne bilke. **38** Pri Trogloditih najdemo rogate želve, ki imajo rogate izrastke, tako široke kot lira, vendar so premični in si pri plavanju z njimi pomagajo kakor z vesli; ta oklep imenujejo helejon, pripada pa izjemni, a redki želvi. Ostre čeri namreč strašijo Helonofage, Trogloditi pa, h katerim <te želve> priplavajo, jih častijo kot svete. Obstajajo tudi kopenske želve, ki jih zato strokovna dela imenujejo hersine; v puščavah Afrike, kjer jih večinoma prekriva suh vroč pesek, živijo – takšno je prepričanje – od vlage, ki jo daje rosa. Tam se ne pojavlja nobena druga žival.

11 (13) 39 Navado, da se želvjve oklepe seka na tanke platice ter se z njimi oblaga posteljnake in namizne nastavke, je uvedel Karvilij Polion, mož, ki je bil po svojem značaju potratnež in je imel izostren čut za vse, kar pripomore k razkošnosti.

12 (14) 40 Pokrivala vodnih živali so različna. Ene pokrivata koža in dlaka, na primer tjulnje in povodne konje; druge samo koža, na primer del-fina; oklep na primer želve; kot kremen trd ovoj na primer ostrige in školjke; lupine na primer raroge; lupine in bodice na primer morske ježke; luske na primer ribe; hrapava koža, s katero gladijo les in slonovino, na primer sklata; z mehko kožo <so pokrite> na primer murene; druge pa nimajo prav nobenega pokrivala, na primer polipi.

13 (15) 41 Tiste vodne živali, ki jih pokrivajo dlake, rojevajo žive mladiče, na primer žagarica, kit in tjuljenj. Ta koti na kopnem; tako kot domača živina posteljico izloči. Pri parjenju se združi tako kot psi; včasih skoti več kot dva mladiča. Mladiče doji na seskih. V morje jih ne popelje pred dvanajstim dnevom, od tega dne naprej pa jih znova in znova navaja na to. Ubijemo jih težko, razen če jim razbijemo glavo. Oglašajo se z mukanjem – od tod njihovo ime morska teleta; kljub temu se pustijo zdresirati in se naučijo oglašati ter na ukaz pozdravijo ljudstvo; če jih pokličemo po imenu, odgovorijo z zmedenim rjoventjem.

42 Nobena žival ne spi trdneje. S plavutmi, ki jih uporabljajo v morju, se tudi na kopnem plazijo kakor z nogami. Poročajo, da njihove kože, tudi ko jih odrejo, ohranijo občutek za vodovja in da se ob oseki vedno naježijo, poleg tega pa tudi, da desna plavut učinkuje uspavalno in da privabi spanec, če si jo podložimo pod glavo.

14 (16) 43 Od živali brez dlak sta samo dve živorodni, delfin in gad.

Obstaja 74 vrst rib, če ne upoštevamo lupinarjev; teh je 30. O posameznih bomo spregovorili na drugem mestu; zdaj so namreč predmet obravnave lastnosti najpomembnejših.

15 (17) 44 Tuni so izjemno veliki. Odkrili smo, da je <neki primerek> tehtal 15 talentov, da je bil njegov rep širok dva lakta in eno dlan. Tudi v nekaterih rekah ne najdemo nič manjših rib, na primer soma v Nilu, isoka v Renu in v Padu atila, ki se zaradi svoje lenobnosti včasih odebeli do tisoč funtov; lovijo ga s trnkom na verigi in iz vode ga ni mogoče izvleči drugače kot z volovsko vprego. In vendar ga ubije zelo majhna riba, imenovana klu-peja, ki se z neverjetno požrešnostjo požene in zagrizi neko žilo v njegovem žrelu. **45** Som je povsod, kjer je, na roparskem pohodu, napade vsako živo bitje in pogosto zvleče v globino konje med plavanjem. Zlasti v reki Mojnus v Germaniji ga izvlečejo z volovskimi vpregami, v Danuviju pa s kavlji, in zelo je podoben morskemu prašiču. Menda tudi v Boristenu živi izjemno velika riba, ki nima kosti in srti, a ima zelo sladko meso. **46** V Gangesu v Indiji <so

neke ribe,> ki jih imenujejo plataniste; imajo kljun in rep kot delfin, dolge pa so 16 laktov. Stacij Seboz z nemajhnim začudenjem navaja, da v isti reki živijo črvi, ki imajo dvoje škрге, dolgi so šest laktov, so modrikaste barve, ime pa so dobili po svojem videzu. Menda so tako močni, da se zagrižejo v rilce slonov, ki se prihajajo napajat, in jih od vlečejo.

(18) 47 Samci tunov na trebuhu nimajo plavuti. Spomladi v velikih jatah priplavajo iz velikega morja v Pont in ne drstijo se nikjer drugje. Mladice, ki spremljajo matere, ko se jeseni vračajo v morje, se imenujejo kordile; spomladi se najprej imenujejo limoze ali po blatu pelamide, in ko so stare več kot eno leto, tuni. **48** Te razrežejo na kose in posebej priporočajo vrat, trebuh in grlo, vendar le, če so sveži, pa tudi če so <sveži>, sprožijo hudo bruhanje. Druge dele v celih kosih brez kosti hranijo v soli. Imenujejo se melandrije, saj so zelo podobne hrastovim trskam. Najmanj kakovostni deli so tisti, ki so tik ob repu, saj nimajo maščobe, najboljši pa tisti, ki so tik ob žrelu. Toda pri kaki drugi ribi so najboljši deli okoli repa. Pelamide razkosajo na izbrane dele in jih razrežejo na koščke v obliki različnih kockic.

(19) 49 Vsaka vrsta rib neverjetno hitro zraste, zlasti v Pontu. Vzrok za to so številne reke, ki vanj prinašajo sladko vodo. Amias se imenuje riba, katere rast je mogoče opazovati iz dneva v dan. Te in pelamide priplavajo v Pont skupaj s tuni na slajšo hrano in vsaka jata ima svojega vodnika; in kot prve med vsemi priplavajo skuše, ki so v vodi žvepleno rumene barve, zunaj nje pa takšne kot druge ribe. V Hispaniji so te ribe tiste, ki napolnjujejo ribnike, saj tuni tja ne zahajajo.

(20) 50 Toda v Pont ne prihaja nobena ribam škodljiva žival, razen tjujnjev in majhnih delfinov. Tuni v Pont priplavajo ob desnem bregu, iz njega pa odplavajo ob levem bregu. To je po domnevah posledica dejstva, da, čeprav po naravi na obe očesi slabo vidijo, z desnim očesom vidijo bolje. V ožini Trakijskega Bosporja, s katero je Propontida povezana z Evksejnom, na sami ožini preliwa, ki ločuje Evropo in Azijo, je pri Kalhedonu na azijski strani nenavadno bleščeča bela čer, ki se sveti od dna do gladine. Ko jo ribe zagledajo, se nenadoma splašijo in jata se vedno jadorno preusmeri proti rtu Bizantija, ki so ga zato poimenovali Zlati rog. **51** In tako vse ribe nalovijo pri Bizantiju, Kalhedon pa pesti hudo pomanjkanje, čeprav je morska ožina, ki leži vmes med njima, široka samo 1000 korakov. Čakajo pa na piš akvilona, da iz Ponta odplavajo z ugodnim tokom, in ujamejo samo tiste, ki vplavajo v bizantijsko пристanišče. Pozimi ne potujejo; kjerkoli jih zima preseneti, tam prezimijo vse do enakonočja. Pogosto jih s prostorov za krmarjenje opazujejo, kako z neko

presenetljivo mičnostjo po nekaj ur ali v razdalji več milj spremljajo jadrnice in se ne pustijo prepoditi niti, če vanje večkrat zalučajo trizob. Nekateri tiste tune, ki to počnejo, imenujejo pompili. **52** Mnogi preživijo poletje v Propontidi in ne vplavajo v Pont; prav tako ne morski listi, medtem ko rombi vplavajo vanj. Sip tam ni, najdemo pa lignje; izmed rib skalark ni morskih drozgov in morskih kosov, prav tako ni školjk, medtem ko je ostrig veliko. Vse vrste pa prezimujejo v Egejskem morju. Od teh, ki vplavajo v Pont, se ne vrnejo samo trihiasi – spodobi se, da uporabljamo večinoma grška imena, kajti iste ribe so na različnih območjih poimenovali zdaj z enimi, zdaj z drugimi imeni –, **53** toda samo ti plavajo vzvodno po reki Hister in iz nje po podzemnih kanalih nizvodno priplavajo v Hadrijatsko morje; in zato jih tudi tam vidijo, ko plavajo nizvodno in nikoli iz morja vzvodno.

Sezona lova na tune traja od vzhoda Vergilij do zahoda Arkturja. Preostanek zimskega obdobja se skrivajo v vodnih globinah, razen če jih kako toplejše obdobje ali ščipi privabijo na površje. Tudi odebelijo se tako zelo, da počijo. Živijo največ dve leti.

(21) 54 Obstaja žival, ki je na zunaj podobna škorpionu, velika pa je kot pajek. Ta se tako tunu kot tudi tako imenovani mečarici, ki je pogosto večja od delfina, z bodico pritrdi pod plavut in mu povzroča tako hudo bolečino, da pogosto skoči iz vode na ladje. To ribe počnejo tudi sicer, če se bojijo nasilja drugih rib, še zlasti ciplji, ki so tako izjemno urni, da včasih preskočijo plovila, ki se jim prečno znajdejo na poti.

16 (22) 55 Tudi v tem delu narave obstajajo avgurije, tudi ribe obhajajo slutnje. Ko se je v času vojne na Siciliji Avgust sprehajal po morskem obrežju, mu je iz morja pred noge skočila riba; na podlagi tega so vidci podali razlago, da bodo kljub temu, da si Sekst Pompej prisvaja Neptuna za očeta – tako zelo je slovel po svojih pomorskih podvigih –, ti, ki so v tistem času obvladovali morja, ležali pred Cezarjevimi nogami.

(23) 56 Ribje samice so večje od samcev. Pri nekaterih vrstah sploh ni samcev, na primer pri eritinih in hanah; vse, ki jih ulovijo, so namreč polne iker. Skoraj vse vrste luskinastih rib potujejo v jatah; lovijo jih pred sončnim vzhodom, kajti tedaj ribe najslabše vidijo. Ponoči mirujejo, toda v jasnih nočeh vidijo enako dobro kot podnevi. Pravijo tudi, da je koristno za ribolov, če razburkamo globoko vodo, in tako ob drugem vleku ujamemo več rib kot ob prvem. Najraje imajo okus po olju, pa tudi zmerno deževje; s tem dvojim se hranijo. Tudi trstje namreč, čeprav raste v močvirju, kljub temu ne zraste

brez dežja, in prav tako tudi ribe povsod tam, kjer stalno živijo v isti vodi, brez dotoka sveže vode poginejo.

(24) 57 Vse so občutljive za zelo hladno zimo, najbolj pa tiste, za katere velja, da imajo v glavi kamen, kot na primer brancini, kromis, grbe in fagri. Kadar so zime hude, jih ujamejo veliko slepih. Zato v teh mesecih ležijo skrite v jamah, tako kot smo poročali tudi pri kopenskih živalih, še zlasti delfinka in korakini, ki jih pozimi ni mogoče uloviti, razen ob nekaj določenih dneh, in to vedno ob istih, prav tako tudi murena in orf, ugor, ostrži in vse ribe skalarke. Po poročilih naj bi se pozimi v tleh, to je na razkopanem morskem dnu, skrivali skat, pseta in morski list.

(25) 58 Nekatere ribe se po drugi strani, ker ne morejo prenašati vročine, sredi poletja šestdeset dni skrivajo, kot na primer glavkos, trske in orade. Od rečnih rib som ob vzhodu Pasje zvezde trpi za sončarico, pa tudi sicer ga vedno omami blisk; menijo, da se to v morju zgodi tudi krapu. Tudi sicer vse morje občuti vzhod te zvezde, kar je najbolj očitno na Bosporju. Na površini namreč plavajo alge in ribe in vse je obrnjeno na glavo.

17 (26) 59 Posmeha je deležna lastnost cipljev, ki takrat, ko jih je strah, skrijejo glavo in si domišljajo, da so celi skriti. Ti so v svoji spolni sli tako neprevidni, da v Feniciji in v Narbonski provinci v času drstenja samcu, ki ga vržejo iz ribnikov z dolgo vrvjo, zavezano skozi usta na škrge, in ga za isto vrv potegnejo nazaj, samice sledijo do obale in nato znova samci samici v času drstenja.

(27) 60 Pri starodavnikih je veljal za najodličnejšo ribo jeseter, ki je izmed vseh rib edini, pri katerem so luske usmerjene proti gobcu, torej nasprotno od smeri plavanja. Zdaj ga prav nič ne cenijo, čemur se čudim, saj se ga le redko najde. Nekateri ga imenujejo tudi elops.

(28) 61 Kornelij Nepot in mimični pesnik Laberij sta poročala, da so pozneje prav posebej cenili brancine in trske. Med brancini najbolj hvalijo tiste, ki jih zaradi belega in mehkega mesa imenujejo volnasti. Obstajata dve vrsti trsk: kalarije, ki so manjše, in bakhi, ki jih lovijo samo na odprtem morju in jih zato bolj cenijo kot prve. A med brancini dajejo prednost tistim, ki jih ulovijo v reki.

(29) 62 Danes je na prvem mestu skar, ki je med ribami edini, za katerega pravijo, da prežvekuje ter da se hrani z rastlinami in ne z drugimi ribami; najbolj pogost je v Karpatijskem morju. Mimo rta Lekton v Troadi nikoli ne plava prostovoljno. Za časa cesarja Klavdija je Optat, eden od Klavdijevih osvobodencev, ki je bil poveljnik ladjevja, te ribe dal pripeljati od tam ter jih

razpršeno porazdeliti vzdolž obale med Ostijo in Kampanijo. Pet let so skrbeli, da so ujete ribe vrgli nazaj v morje. **63** Od tedaj jih pogosto najdemo ob obali Italije, kjer jih prej ni bilo mogoče uloviti. S preselitvijo rib si požrešnost v zadostni meri zagotavlja poslastice in morju je dala novega prebivalca, tako da naj se nihče ne čudi, da se v Rimu razmnožujejo tuje vrste ptic. Naslednji hod je namenjen jetrom, in to seveda jetrom menkov, ki se – prav nenavadno – razmnožujejo tudi sredi Alp v Brigantinskem jezeru v Retiji in <po kakovosti> ne zaostajajo za morskimi.

(30) **64** Od drugih cenjenih ribjih vrst so najbolj priljubljeni bradači, ki jih je tudi največ; so zmerno veliki, le redko tehtajo več kot dva funta, v ribjih zbiralnikih in ribnikih pa ne rastejo. Razmnožujejo se samo v Severnem oceanu in sicer v tistem delu, ki je najbližje zahodu. Sicer pa jih je več vrst; prehranjujejo se namreč tako z algami kot z ostrigami, pa tudi z muljem in mesom drugih rib. Njihovo razpoznavno znamenje sta dve brčici na spodnji ustnici. Najslabšo vrsto med njimi imenujejo muljni bradač; **65** to vedno spremlja neka druga riba, imenovana špar, in ko muljni bradač koplje po blatu, mu špar požre hrano, ki se dvigne. Tudi obalni bradači so cenjeni. Najbolj priznani so tisti, ki imajo okus po školjkah. Fenestela meni, da so ime dobili po škrlatnih čevljih. Drstijo se trikrat na leto; vsekakor se tolikokrat pojavi njihov zarod. **66** Največji sladokusci navajajo, da je poginjajoči bradač videti nekako pisan in da je na njem mogoče videti veliko različnih barv in da se njegove rdeče luske večkrat spremenijo in da postane bel, kakor če bi ga gledali zaprtega v stekleni posodi. Mark Apicij, ki je bil prirojeno nadarjen za vsakovrstno razkošje, je menil, da je vrhunec prefinjenosti, če bradače ubije v garumu <pripravljenem iz> sotovarišev – od tod je zadeva tudi dobila vzdevek – in si izmisli omako iz njihovih jeter.

(31) **67** Bivši konzul Azinij Celer je s to ribo izzval vse razsipneže – to je namreč lažje povedati kot to, kdo je zmagal –, ko je v času cesarja Gaja kupil enega bradača za 8000 sestercijev. Ta račun preusmeri našega duha, da zastrani in razmišlja o tistih, ki so pri pritoževanju nad potrato javkali, da se za enega kuharja plača višja cena kot za enega konja. Toda zdaj je mogoče kuharja kupiti za ceno treh konj in ribe za ceno kuharjev in skoraj noben smrtnik ni cenjen bolj kot tisti, ki je največji mojster za zapravljanje gospodarjevega premoženja. **18 (32) 68** Licinij Mucijan poroča, da so v Rdečem morju ujeli bradača, ki je tehtal 80 funtov. Kolikšno tržno ceno neki bi bili pripravljeni plačati razsipneži za to ribo, če bi jo odkrili na obalah blizu Rima?

Tudi to je naravno dejstvo, da so neke cenjene ene ribe, drugod pa druge,

na primer v Egiptu korakin, v Gadesu zajos, imenovan tudi kovač, okoli Ebuza salpa, ki drugod velja za odvratno ribo in je nikoli ni mogoče skuhati, če se je ne pretepe s šibo; v Akvitaniji bolj kot vse morske ribe cenijo rečnega lososa.

(33) 69 Nekaterе ribe imajo po več škrg, druge enojne, tretje dvojne. Sko-znje odvajajo vodo, ki jo zajamejo z usti. Znamenje starosti je otrdelost lusk, ki pa niso pri vseh podobne. V Italiji sta ob vznožju Alp dve jezери, imenovani Larijsko in Verbansko, v katerih je vsako leto ob vzhodu Vergilij mogoče videti ribe z zelo gostimi in zelo ostrimi luskami, ki so podobne žebblem za čevlje; opaziti jih je mogoče samo v tem mesecu, pozneje ne več.

19 (34) 70 Tudi Arkadija ima svoje čudo, eksokojta, ki so ga tako poi-menovali zato, ker prihaja spat na kopno. V okolici Klejtorija se baje oglašā in nima škrg; nekateri so ga poimenovali Adonis.

(35) 71 Na kopno prihajajo tudi tako imenovane morske miši, polipi in murene. Celo v rekah Indije živi neka vrsta rib, ki skoči na kopno in nato znova skoči nazaj. Za večino je utemeljen razlog za selitev v jezera in reke to, da zavarujejo zarod, saj tam ni živali, ki bi požrle njihove ikre, in tokovi tam niso tako siloviti. Človek se utegne še bolj čuditi, da ribe razumejo te razloge in da so pozorne na menjavo letnih časov, če pomisli, kako malo ljudi ve, da je ulov rib najbogatejši, ko gre Sonce skozi znamenje Rib.

20 (36) 72 Od morskih rib so nekaterе ploščate, na primer rombi, mor-ski listi in <morske> plošče, ki se od rombov razlikujejo samo po drži telesa; rombi so nagnjeni na desno, plošče pa na levo; druge so podolgovate, na primer murena in ugor. **(37) 73** Tudi plavuti, ki so jih ribe dobile namesto nog, se razlikujejo med sabo: nobene ribe nimajo več kot štiri, nekaterе imajo po dve, kakšna tudi nobene. Samo v Fucinskem jezeru živi riba, ki plava z osmimi plavutmi. Na splošno imajo po dve plavuti dolge in spolzke ribe, na primer rečne in morske jegulje; nobenih plavuti nimajo na primer murene, ki tudi nimajo škrg. Vse te ribje vrste se z ukrivljanjem teles v morju premikajo tako, kot se kače po kopnem; plazijo se tudi po suhem, zato so takšne ribje vrste tudi bolj trdožive. Tudi nekaterе od ploščatih rib so brez plavuti, na primer morski biči – plavajo namreč že s samo svojo širino –, ter tako imenovani mehkužci, na primer polipi, saj imajo namesto plavuti noge.

21 (38) 74 Jegulje živijo po osem let. Preživijo tudi brez vode: po pet in šest dni, če piha akvilon; če piha avster, manj <...> pozimi; vendar pa ne preživijo niti v plitvi niti v kalni vodi. Zato jih največ ulovijo okoli <vzhoda> Vergilij, ker so reke tedaj še posebej kalne. Hranijo se ponoči. So edine med ribami, ki po poginu ne plavajo na vodi. **22 75** V Italiji je na območju Verone

jezero Benak, skozi katero teče reka Mincij. Ob njegovem iztoku vsako leto v določenem obdobju, približno oktobra, ko je jezero zaradi <vpliva> jesenskega ozvezdja – to je znano – še posebej razburkano, jate jegulj, ki jih tokovi nanosijo skupaj, gomazijo na kupu v tolikšnem številu, da se v prestrezalnicah, ki so na tej reki zgrajene prav s tem namenom, najdejo cele gmote jegulj in v vsaki jih je po tisoč.

23 (39) 76 Murena leže ikre katerikoli mesec, medtem ko se druge ribe drstijo v določenem mesecu. Njene ikre rastejo zelo hitro. Za jegulje, ki pridejo na suha obrežja, preprosto ljudstvo meni, da se oplodijo s parjenjem s kačami. Aristotel samca, ki zaplodi, imenuje smiros; pravi, da je razlika ta, da je murena pisana in šibka, smiros pa je enobarven, močan in ima zobe zunaj gobca. V severni Galiji imajo vse murene na desni čeljusti po sedem peg v obliki sedmih vpreženih volov, ki se, dokler so žive, zlato bleščijo in se hkrati z njihovo smrtjo razbarvajo. **77** Rimski vitez Vedij Polion, eden od prijateljev božanskega Avgusta, je pri tej živali odkril način, da pokaže svojo krutost s tem, ko je v bazene z jeguljami dal vreči obsojene sužnje, pa ne zato, ker bi mu za ta namen ne zadostovale kopenske zveri, ampak zato, ker pri nobeni drugi živalski vrsti ni mogel opazovati, kako celega človeka raztrga naenkrat. Menda prav posebej pobesnijo, če okusijo kis. Njihova koža je zelo tanka, nasprotno pa je koža jegulj debelejša, in kot poroča Verij, je bilo v navadi, da so z njo kaznovali pretekstate in da zato zanje ni bila določena globa.

24 (40) 78 Druga vrsta ploščatih rib je ta, ki ima namesto hrbtnice hrustanec, kot na primer raža, morski bič, sklat, skat ter tiste ribe, ki jih Grki imenujejo z izrazi vol, čarovnica, orel in žaba. Med njimi so tudi morski psi, čeprav niso ploščati. Vse te je Aristotel v grščini na splošno poimenoval *selákhe* in bil je prvi, ki jim je nadel to ime. Mi ne moremo bolje razložiti, razen če sklenemo, da jih poimenujemo hrustančnice. Vse take ribe pa so mesojede in se hranijo tako, da se obrnejo na hrbet, kot smo povedali za delfine, in medtem ko druge ribe odlagajo ikre, ta ribji rod edini, tako kot ribe, imenovane kiti, koti žive mladiče, razen tako imenovane žabe.

25 (41) 79 Obstaja zelo majhna riba, ki navadno živi na skalah, imenovana prilep. Velja prepričanje, da tedaj, ko se ta prisesa na ladijski gredelj, ladje plujejo počasneje; po tem je dobil tudi ime. Prav zato je tudi na slabem glasu, da vsebuje ljubezenske napoje in da povzroča zamudo pri sodnih procesih in pravnih sporih, kot protiutež tema dvema očitkoma pa je pohvalna lastnost, da ustavlja krvavitev iz maternice pri nosečnicah in zadržuje plod do poroda. Kljub temu se za prehrano ne uporablja. Menijo, da ima noge, Aristotel

pa pravi, da je tako zato, ker ima podobno postavljene plavuti. **80** Mucijan navaja, da je vôlek širši od škrlatnika, da nima ne hrapavih ne okroglih ust in ne izstopajočega mnogokotnega kljuna, ampak enostavno lupino, ki se zapira na obeh straneh. Ko so se ti pritrdili na Periandrovo ladjo, ki je peljala plemenite dečke, da bi jih skupili, se je kljub temu, da je plula s polnimi jadri, ustavila; školjke, ki so to naredile, menda častijo v svetišču Afrodite v Knidosu. Trebij Niger pravi, da je <vôlek> dolg en čevelj in širok pet palcev in da zadržuje ladje; vrh tega pa, da ima, če ga hranimo v soli, tako moč, da iz najglobljih vodnjakov, v katere je padlo zlato, tega izvleče, če ga prinesemo v njihovo bližino.

26 (42) 81 Majne spreminjajo svojo belo barvo in poleti postanejo bolj črne. Tudi fikida spreminja barvo; preostali čas je bela, spomladi raznobarvna. To je edina riba, ki gradi gnezdo iz alg in v gnezdu odlaga ikre.

27 (43) 82 Morska lastovka dejansko leti in je zelo podobna ptici, prav tako morski lunj. Na morske površine prihaja riba, ki je utemeljeno dobila ime svetilka, in v mirnih nočeh odseva s svojim ognjenim jezikom, ki ji moli iz gobca. Iz morja dviga svoje skoraj čevelj in pol dolge rogove <riba,> ki je po njih dobila tudi ime. Pa znova morski zmaj, ki si, če ga ujamemo in spustimo na pesek, z gobcem presenetljivo hitro izkoplje luknjo.

28 (44) 83 Ribe, o katerih bomo spregovorili, so brez krvi. Obstajajo pa tri vrste: prva vrsta so tako imenovani mehkužci, druga vrsta je pokrita s tankimi lupinami, in naposled vrsta, ki je skrita v trdih lupinah. Mehkužci so ligenj, sipa, polip in druge ribe te vrste. Te imajo glavo med nogami in želodcem; vsi imajo po osem nog. Sipa in ligenj imata med temi <osmimi> dve zelo dolgi in hrapavi; z njima si prinašata hrano k ustom in se v morskem toku pritrdita kakor s sidroma; druge <noge> so lovke, s katerimi lovita.

29 (45) 84 Ligenj celo leti, kadar se dvigne iz vode; to počnejo tudi male pokrovače, ki letijo kakor puščica. Samci vrste sip so pisani, temnejši in pogumnejši. Če samico prebode trizob, ji pomagajo, če pa trizob prebode samca, samica zbeži. Oba pa, kadar opazita, da ju bodo ulovili, izpustita črno tekočino, ki jo imata namesto krvi, in se skrivata v potemljeni vodi.

(46) 85 Polipov je več vrst. Kopenski <polipi> so večji kot morski. Vsi uporabljajo lovke kot noge in roke, rep, ki je razcepljen na dvojce in oster, pa pri parjenju. Polipi imajo na hrbtu cevkast vod, skozi katerega pretakajo morsko vodo, in ta vod predstavlja enkrat na desno, drugič na levo stran. Plavajo postrani v smeri glave, ki je, dokler živijo, zelo trda zaradi napihovanja. Sicer pa se opremejo tako, da se na neki način prisesajo z nekakšnimi priseski,

ki so raztreseni po lovkah; ko se upognejo vznak, se tako močno držijo, da jih ni mogoče odtrgati. V plitvinah se ne oprijemajo in večji primerki se ne oklepajo tako močno. So edini izmed mehkužcev, ki prihajajo na suho, če je le neraven teren; gladke površine ne marajo. **86** Hranijo se z mesom školjk, katerih lupine objamejo s svojimi lovkami in jih zdrobijo; zato je mogoče njihov brlog odkriti po lupinah, ki ležijo pred njim. In čeprav polip sicer velja za neumno žival, ker na primer priplava človeku v roko, bi dejal, da je pri zasebnih opravkih pameten. Vse znosi v svoj brlog, nato pa, ko izgleda meso, lupine odnese ven in lovi ribe, ki priplavajo k njim. **87** Barvo spreminja tako, da posnema okolico, še zlasti kadar ga je strah. Napačno je prepričanje, da sam zgleda svoje lovke; to mu naredijo ugorji. Da mu znova zrastejo, tako kot gekonom in kuščaricam repi, to pa ni napačno.

(47) **88** Za eno največjih čudes pa velja tako imenovani navtil, ki ga drugi imenujejo pompil. Leže na hrbtu pride na morsko površino in se polagoma vzravna tako, da potem, ko skozi lijak iztisne vso vodo in se s tem nekako razbremeni kaluže, zlahka pluje. Nato upogne nazaj dve sprednji lovki in med njima napne izjemno tanko opno, s katero jadra v vetru; z drugimi lovkami vesla pod seboj, z repom, ki je na sredini, pa kakor s krmilom uravnava smer. Tako potuje po odprtem morju in uživa v tem, da je podoben liburnijkam; če pa ga vmes kaj prestraši, posrka vodo in se potopi.

30 (48) 89 V vrsto polipov spada tudi ozajna, ki je dobila ime po hudem smradu svoje glave, zato jo večinoma preganjajo murene.

Polipi se skrivajo dva meseca; ne živijo dlje kot dve leti, poginejo pa vedno tako, da shirajo, samice hitreje in navadno po tem, ko odležejo jajca.

Ne smemo preskočiti tudi ugotovitev glede polipov, do katerih se je dokopal Lucij Lukul, prokonzul v Betiki, posredoval pa jih je Trebij Niger, eden od njegovih spremljevalcev, in sicer: da so najbolj požrešni na školjke; **90** da se te ob dotiku zaprejo, odščipnejo polipom lovke in se tako same nasitijo s svojim plenilcem. Školjke nimajo vida in nobene druge zaznave kot zaznavanje hrane in nevarnosti. Polipi torej prežijo na odprte školjke in jim vstavijo kamenček, ki se ne dotika <mehkega> telesa, da ga trzajoče gibanje ne bi izvrglo; tako se jih brez skrbi lotijo in izvlečejo meso. Školjke se skušajo zapreti, vendar zaman, ker je v njih zagozda. Tako iznajdljive so tudi najbolj topoumne živali. **91** Poleg tega <Trebij Niger> pravi, da je ni živali, ki bi človeka v vodi pokončala na grozljivejši način. Ko namreč napade brodolomce ali potapljače, se spopada tako, da se jih oklene, se prisesa nanje s priseski in jih z nenehnim prisesavanjem vleče s seboj. Toda če ga obrnemo, sila oprijema

popusti, kajti če ležijo na hrbtu, se raztegnejo. Druge stvari, ki jih navaja isti pisec, bi lahko bile videti na meji čudežnega. **92** V ribnikih v Karteji je imel neki polip navado, da je prihajal iz morja v njihove odprte zbiralnike in tam ropal nasoljene ribe – presenetljivo je, da vse morske živali gredo za vonjem soljenih rib, zato z njimi natirajo tudi vrše –; ker je tako kar naprej nezmerno kradel, si je nakopal jezo čuvajev. Na pot so mu postavili ograje; toda te je vedno preplezal po drevesu in ujeti ga je bilo mogoče le z ostrim vohom psov. Ti so ga ponoči, ko se je vračal, obkrožili in čuvaje, ki so jih priklicali, je prestrašil nenavaden prizor. Kot prvo je bil nezaslišano velik, dalje je bil take barve, kot bi bil premazan s slanico, in grozljivo je smrdel. Kdo bi tam pričakoval polipa ali bi ga v takih okoliščinah prepoznal? Zdelo se jim je, da se bojujejo s pošastjo. S svojo grozljivo sapo je namreč odganjal pse, zdaj jih je bičal s konci lovke, zdaj je po njih tolkel z močnejšimi lovkami kakor z gorjačami in le stežka so ga pokončali s kopico trizobov. **93** Lukulu so pokazali njegovo glavo, ki je bila velika kot sod, ki drži petnajst amfor, in (da spregovorim z besedami samega Trebija) lovke, ki jih je bilo komaj mogoče objeti z obema rokama, grčave kakor gorjače in dolge trideset čevljev, s priseski oziroma eno urno velikimi sesalkami, podobnimi posodicam, ter zobe, ki so ustrezali njegovi velikosti. Ostanki, ki so jih ohranili kot znamenitost, so tehtali 700 funtov. Isti pisec poroča tudi o enako velikih sipah in lignjih, ki jih je naplavilo na tamkajšnjo obalo. V našem morju ujamejo lignje, velike po pet laktov, in sipe, velike po dva lakta; tudi ti ne živijo več kot dve leti.

(49) **94** Mucijan je poročal, da je sam v Propontidi videl še neko drugo bitje, podobno jadrajoči ladji; <navedel je,> da gre za školjko, ki ima gredelj kakor lahka jadrnica, upognjen krn in kljunast premec. Vanj se skrije navplij, sipi podobna žival, samo zato, da se igra družno z njo. To pa poteka na dva načina: kadar je namreč morje mirno, ta pomorščak s spuščnimi lovkami udarja kakor z vesli; če pa ga privabi veter, jih iztegne, uporablja kot lovke in napihne lica, jih razširi in izpostavi vetru. Školjka uživa v tem, da nosi, navplij pa v tem, da usmerja, in tako ta užitek sočasno navdaja dve bitji, ki nimata občutij, razen če – to je namreč znano – je to za mornarje žalostno svarilno znamenje in se napoveduje človeška katastrofa.

(50) **95** V tem rodu živali, ki nimajo krvi, so rarogi zaščiteni s krhkim oklepom. Po pet mesecev so skriti. Podobno raki, ki se skrivajo v istem času; in oba se na začetku pomladi olevita kakor kače in dobita nov oklep. Druge živali v morju plavajo, rarogi pa se kakor plazilci pustijo nositi valovom; če jih ni strah ničesar, se premikajo naravnost, njihovi rogovi, ki so spredaj ode-

beljeni in na svojstven način zaokroženi, pa se raztezajo ob straneh; ko pa se splašijo, jih dvignejo in se pomikajo poševno na stran. Z rogovi se medsebojno spopadajo. Rarog je edina žival, ki zaradi mehkega mesa nima kompaktnejšega dela, če ga ne skuhamo živega v vreli vodi. **31 96** Rarogi živijo na kamnitih krajih, raki na mehkejših. Pozimi radi zahajajo na sončne obale, poleti se umaknejo v temne globine. Vse živali te vrste zima hudo prizadene, jeseni in spomladi se odebelijo in še bolj ob ščipu, ker zvezda z blagim sijem lajša noč.

(51) 97 Vrste rakov so karabi, astaki, maje, paguri, herakleotski raki, levi in druge manj znane vrste. Karabi se od drugih rakov razlikujejo po repu. V Feniciji jih imenujejo konji, ker so tako hitri, da jih ni mogoče ujeti. Raki živijo dolgo; imajo po osem nog, vse so poševno upognjene. Samica ima prvo nogo dvojno, samec enojno. Poleg tega imajo dve okončini z nazobčanimi kleščami; zgornji del na teh sprednjih okončinah se premika, spodnji pa je nepremičen. **98** Vsi imajo desno okončino večjo. Včasih se vsi trumoma zberejo. Ustja Ponta ne morejo premagati; zato se vrnejo nazaj in gredo naokoli po kopnem, pri tem pa ostane vidna njihova izhojena pot. Tako imenovani pinoter je najmanjši v vsej vrsti in zato izpostavljen nasilnemu ravnanju. Zvito se skrije v prazne polžje hišice, in ko zraste, se preseli v večje. Ko se splašijo, se raki enako hitro gibljejo tudi zadenjsko; **99** medsebojno se spopadajo kakor ovni tako, da se zaletavajo z naprej naperjenimi rogovi. So zdravilo proti kačjim pikom. Ko gre Sonce skozi znamenje Raka, se menda njihova telesa, četudi so poginuli, na suhem preobrazijo v škorpijone. **100** V isto vrsto spadajo morski ježki, ki imajo namesto nog bodice. Ti se premikajo tako, da se krožno valijo, zato jih pogosto najdemo z obrabljenimi bodicami. Tiste med njimi, ki imajo najdaljše bodice in najmanjše lupine, imenujejo ehinometre. Niso vsi enako morsko zelene barve. V okolici Torone se razmnožujejo beli <morski ježki> z majhnimi bodicami. Jajčeca vseh so grenka, pet jih je po številu. Usta imajo sredi trupa, obrnjena proti dnu. Poročila navajajo, da ježki napovedujejo besnenje morja, da pograbiijo kamenčke in se z njimi pokrijejo ter se s to obtežitvijo imobilizirajo; nočejo, da bi si s kotaljenjem poškodovali bodice. Ko mornarji to vidijo, ladje takoj pritrdijo z več sidri.

32 101 V isti rod spadajo vodni in kopenski polži, ki zlezejo iz svoje hišice iztezajoč in spet skrivajoč nekaj takega kot rogova. Nimajo oči, zato pot pred seboj preiskujejo z rožičkoma. **33** V isto vrsto spadajo morske pokrovače, ki so ob hudem mrazu in hudi vročini tudi same skrite, ter nohti, ki se v temi svetijo kakor ogenj, pa tudi v ustih tistih, ki jih jedo.

(52) 102 Še tršo lupino imajo morski polži in vrste školjk, na katerih se

razkriva velika raznolikost poigravajoče se narave. Toliko je različnih barv, toliko je različnih oblik: ravne, votle, dolge, luničaste, krožno zavite, polkrožno prirezane, grbaste, gladke, nagubane, nazobčane, žlebičaste, na vrhu zavite tako kakor vólek, z robom, ki prehaja v bodico in je navzven razširjen, navznoter pa zavihan; **103** pa vendar ločujemo progaste, lasaste, skodrane, žlebičasto ali glavničasto razdeljene, opekasto valovite, mrežasto razdeljene, razširjene postrani ali naravnost, gosto nakopičene, razpotegnjene, usločene, povezane s kratkim vozlom, po celi strani sprijete skupaj, razprte tako kot roki ob ploskanju, ukrivljene tako kot troblja. Med temi Venerine školjke plujejo kot ladje, in sicer tako, da svoj votli del obrnejo proti vetru in jadrajo po morski gladini. Pokrovače skačejo, se poganjajo iz vode in svojo lupino uporabljajo kot čoln.

34 (53) 104 Toda čemu omenjam te malenkosti, ko pa so školjke kot vrsta glavni in najpomembnejši vir, iz katerega sta se razpasla moralni propad in razkošje? Gotovo je v celotni naravi za želodec najškodljivejše morje s svojimi preštevilnimi vrstami, preštevilnimi jedmi in preštevilnimi ribjimi poslasticami; visoke cene zanje so posledica tveganja, v katero se ribiči spuščajo. **35 105** Toda koliko je tveganje razmeroma večje, če pomislimo na škrlatnike, na škrlatne barve, na bisere! Seveda pa ni bilo dovolj, da smo si morske proizvode stlačili v grla; ne, tako ženske kot moški jih vrh tega nosijo naokoli na rokah, v ušesih, na glavi in po vsem telesu. Kakšna je povezava med morjem in oblačili, kakšna med morskimi valovi in tokovi ter volno? Ali ni prav, da nas ta naravni element sprejema samo gole? Pa bodi! Recimo, da obstaja tako tesna povezava med našim želodcem in morjem; toda med kožo in morjem?!? Torej ni dovolj, da se hranimo ob tveganju nevarnosti, ampak se moramo tako tudi oblačiti in na vsem našem telesu nam je najbolj všeč tisto, za kar tvegamo svoje življenje.

(54) 106 Med vsemi stvarmi so torej na prvem mestu in tudi najdražji biseri. Največ nam jih pošilja Indijski ocean, od koder med tistimi nenavadnimi gromozanskimi morskimi pošastmi, o katerih smo govorili, prihajajo čez toliko morij in čez tolikšne kopenske razdalje, kjer sonce neusmiljeno pripeka. Tudi Indijci jih hodijo iskat na otoke, in sicer samo na peščico. Najbogatejši nahajališči sta Taprobana in Stoidis, kot smo omenili v popisu sveta, prav tako rt Perimula v Indiji. Posebej cenjeni pa so biseri na območju okoli Arabije v Perzijskem zalivu Rdečega morja.

107 Izvor in nastanek školjk bisernic se ne razlikujeta dosti od ostrig. Ko se začne letno obdobje razmnoževanja, to sproži v njih vzburjenost; ko na

neki način zazevajo in se odprejo, se – tako pravijo – napolnijo z roso in se tako oplodijo; oplojene nato rodijo in plod školjk so biseri, katerih kakovost je odvisna od kakovosti rose, ki so jo školjke vsrkale. Če se je v bisernico natekla čista rosa, je biser bleščeče bel, če pa motna, je tudi biser umazane barve; če je bilo nebo v času oploditve grozeče, pa naj bi bil biser bledikaste barve. Vsekakor je gotovo, da je biser zaplodilo nebo in da so biseri z nebom tesneje povezani kot z morjem; zato se navzamejo ali oblačne ali pa jasne barve, ki je odsev čiste jutranje svetlobe; **108** če se pravočasno nasitijo, zrastejo tudi njihovi plodovi; če se bliska, se menda školjke zaprejo in plod se sorazmerno s tem, kako dolgo so brez hrane, zmanjša; če pa tudi zagrmí, se menda v strahu nemudoma zaprejo in ustvarijo tako imenovane mehurčke, ki so samo napihnjene brezsnovne podobe; to naj bi bili spontano izvrženi plodovi školjk. Zdrave bisere pa sestavlja več ovojnic, tako da bi jih lahko čisto primerno šteli za telesno zatrdlino. Zato jih poznavalci čistijo. **109** Čudim se, da so biseri veseli samo neba, na soncu pa postanejo rdečkasti in izgubijo svojo belo barvo, tako kot človeško telo. Zato ohranjajo najlepšo belo barvo tiste bisernice, ki so tako globoko v vodi, da jih sončni žarki ne dosežejo. Vendar pa tudi ti biseri na starost porumenijo in zaradi raz postanejo medli; tisti blesk, ki je tako iskan, ohranjajo samo v mladosti. V starosti se tudi odebelijo, prirastejo se na lupine in jih ni mogoče odstraniti drugače kot s pilo. Tistim biserom, ki so samo na eni strani lepo okrogli, na drugi strani pa so ravni, zato pravijo timpaniji. Vidimo tudi bisere, ki so prirasli na školjke, in zaradi tega okrasja jih uporabljajo za shranjevanje mazil. Sicer je večji biser v vodi mehek, ko ga vzamemo iz vode, pa v trenutku otrdi.

(55) **110** Ko školjka zagleda roko, se sama stisne skupaj in skrije svoje bogastvo, ker ve, da jo iščejo prav zaradi njega; če roka seže vanjo prej, jo školjka odreže s svojim ostrim robom, kar je najpravičnejša možna kazen. Zaščitena je še z drugimi neprijetnimi varovalnimi sredstvi, kajti večinoma jih najdemo med čermi, na odprtem morju jih spremljajo morski psi – pa vendar jih to ne zaščiti, da jih ženske ne bi nosile kot uhane. **111** Nekateri poročajo, da so enako kot pri čebeljih rojih tudi v gručah školjk posamezne, ki se odlikujejo po svoji velikosti in starosti in zato veljajo za vodje; in znajo se neverjetno zvito zaščititi. Potapljači so nanje še posebej pozorni, kajti ko te ujamejo, se preostale razkropijo in jih je mogoče zlahka poloviti v mreže, nato pa jih v lončenih posodah prekrijejo z veliko količino soli; ko sol razje vse meso, nekakšna telesna jedra, to so unikatniki, padejo na dno posode.

(56) **112** Nedvomno se biseri z uporabo obrabijo, in če z njimi malomarno

ravnamo, spremenijo barvo. Vsa njihova odlika je v njihovi bleščeči belini, velikosti, okroglosti, gladkosti, teži, lastnostih, ki so tako redke, da nikoli ne najdemo dveh povsem enakih biserov; zato pa jim je rimsko razkošje dalo ime unikatniki, kajti te besede Grki ne uporabljajo, pa tudi barbari ne, ki so začetniki lova na bisere; poznajo le izraz biseri. **113** Tudi pri sami belini so velike razlike: svetlejša je pri biserih, najdenih v Rdečem morju, indijski imajo enake luske kot sljuda, sicer pa se odlikujejo po svoji velikosti. Najbolj cenjeni so tako imenovani galunastobarvni. Tudi bolj podolgovati imajo svoj čar. Dokazi imenujejo bisere, ki se tako kot alabastrne stekleničke proti vrhu podolgovato zožijo in se končujejo v obliki zaokrožene izbokline. **114** Za ženske je znamenje prestiža, da si jih obesijo na prste in po dva ali tri na ušesa, in za to razkošje se uveljavljajo tuja imena, ki so si jih izmislili v nezmerni potrati, kajti odkar so izdelali ta nakit, ga imenujejo klopotci, kakor da bi uživali tudi ob klopotanju in trkanju biserov enega ob drugega; dandanes si jih želijo tudi reveži, ki pravijo, da je za žensko, ko gre med ljudi, biser njen liktor. Celo na noge si jih pritrjujejo, in sicer ne le na jermene polčevljev, ampak po celotnih šolenčkih. Ne zadostuje namreč, da nosijo bisere; ne, hoditi morajo po njih in se celo sprehajati po unikatnikih!

115 V našem morju so običajno, ob Trakijskem Bosporju pa precej pogosto, našli majhne rdečkaste bisere v školjkah, ki jih imenujejo miši. Toda v Akarnaniji se razmnožuje tako imenovani leščur, kar jasno kaže, da biseri ne nastajajo samo v eni vrsti školjk. Tudi Juba namreč poroča, da v arabskih vodah živi školjka, podobna zarezanim zobem glavnika, enako bodičasta kot morski ježi, ki ima v svojem mesnatem delu sam biser, podoben zrnu toče. Takšnih školjk k nam ne uvažajo. Vendar pa tudi v Akarnaniji ne najdemo cenjenih vrst biserov; so nesorazmerno veliki, grobi in marmornate barve. Kakovostnejši so biseri iz okolice Akcija, vendar so tudi ti majhni, tako kot tudi biseri na obalah Mavretanije. Polihistor Aleksander in Sudin menita, da se postarajo in da izgubijo svojo barvo.

(57) **116** Očitno je, da so iz trdne snovi, kajti ne razbijejo se ob nobenem padcu. Vendar pa jih ne najdemo vedno sredi mesnatega dela, ampak enkrat na tem, drugič na drugem mestu; videli smo jih tudi že na skrajnem zunanjem robu, kakor da bi hoteli zapustiti školjko, v nekaterih školjkah pa tudi po štiri ali pet skupaj. Vse do danes jih je bilo le malo, ki bi bili za skripel ali dva težji od pol unče. Zanesljivo drži, da v Britaniji nastajajo majhni brezbarvni biseri, kajti božanski Julij je hotel, naj se ve, da je prsni oklep, ki ga je posvetil Veneri Roditeljici v njenem svetišču, izdelan iz britanskih biserov.

(58) **117** Lolijo Pavlino, ki je bila soproga cesarja Gaja, sem videl prekrito s smaragdi in biseri, ki so se ji, nanizani eden za drugim, bleščali po vsej glavi, laseh, ušesih, vratu in prstih in njihova skupna vrednost je znašala 40.000.000 sestercijev; in to niti ni bilo na kaki razkošni, resnobni praznični slovesnosti, ampak na čisto običajni zaročni gostiji; sama Lolija je bila nakup pripravljena nemudoma dokazati s predložitvijo računa. Ni šlo za darila razsipnega cesarja, ampak za podedovano bogastvo, nagrabljeno, kajpada, po provincah. **118** Končni rezultat ropanj pa je tak: to je bil vzrok, da je Mark Lolij, ki si je umazal ime s sprejemanjem daril kraljev po vsem Vzhodu in ga je Avgustov sin Gaj Cezar izključil iz kroga svojih prijateljev, popil strup: da bi lahko njegovo vnukinjo gledali v soju svetilk, ovešeno z nakitom, vrednim 40.000.000 sestercijev!!! Naj zdaj kdo na eni strani izračuna, koliko sta na sebi nosila Kurij in Fabricij na svojih triumfih, naj si v duhu predstavlja, koliko plena je bilo na njunih nosilih, na drugi strani pa Lolijo, eno samo samcato ženšče v cesarstvu, kako leži pri mizi; mar ne bi raje želel, da ju potegnejo z voza, kot pa da sta zmagovalca v tem oziru? **119** Pa to še niso najhujši primeri potrate. V vsej zgodovini sta bila največja dva bisera: lastnica obeh je bila Kleopatra, zadnja egipčanska kraljica, ki ju je prejela iz rok kraljev Vzhoda. Ko se je Antonij iz dneva v dan mastil na izbranih pojedinah, se je Kleopatra v svoji ošabni in obenem drzni prevzetnosti, kakršna vlačugarski kraljici pač pristoji, omalovažujoče rogala njegovi potratu in vsemu njegovemu blišču; in ko jo je Antonij vprašal, s čim bi mogla še bolj zadostiti njegovi želji po razkošju, je odvrnila, da bo na eni pojedini porabila 10.000.000 sestercijev. **120** Antonija je zanimalo, kako, vendar je menil, da to ni mogoče. Sklenila sta torej stavo in naslednji dan, ko naj bi se o njej odločalo, je Antoniju dala pripraviti sicer res veličastno pojedino, da bi dan ne bil zapravljen, a še vedno povsem vsakdanjo; Antonij se je posmehoval in zahteval račun. Kleopatra pa je zatrjevala, da je to zgolj dodatek, da bo ta pojedina stala toliko, kot je bilo dogovorjeno, in da se bo sama gostila za 10.000.000 sestercijev; nato je ukazala, naj prinesejo drugi hod. Po njenem navodilu so služabniki pred njo postavili eno samo posodo tako jedkega in močnega kisa, da je bisere raztopil v sluzasto goščo. **121** V ušesih je tedaj nosila tisto izjemno, resnično enkratno delo narave. In ko je Antonij tako napeto čakal, kaj bo storila, si je snela en biser, ga spustila v posodo, in ko se je raztopil, ga je popila. Ko se je pripravljala, da na enak način uniči tudi drugega, ga je Lucij Plank, ki je bil pri tej stavi razsodnik, pokril z roko in razglasil Antonija za poraženca; zlovesče predznamenje, ki se je uresničilo. Zanimiva zgodba spremlja tudi drugi, temu enak biser, ki ga je

kraljica osvojila, ko je dobila tako pomembno stavo; dala ga je presekat na pol, da bi bila v vsakem ušesu Venere v Panteonu v Rimu polovica njune gostije. **(59) 122** Vendar pa Antonij in Kleopatra tega znamenja zmage ne bosta nosila in tudi njuna razvpita potrata bo šla v pozabo. Pred njima je v Rimu z zelo dragimi biseri enako storil Klodij, sin tragiškega igralca Ezopa, ki je od očeta nasledil ogromno premoženje, tako da naj se Antonij ne baha preveč s svojim triumviratom, saj ga lahko komajda postavimo ob bok gledališkemu igralcu, ki ga do tega dejanja ni pripravila nobena stava – zato velja njegovo ravnanje za še bolj vredno kralja –, ampak je preprosto hotel zato, da bi zaslovel kot gurman, poskusiti, kakšen okus imajo biseri. In ker so mu zelo teknili, je, da bi tega ne vedel samo on, tudi gostom dal posrebiti po en biser.

123 Fenestela poroča, da so v Rimu biseri prišli v vsakdanjo in pogosto rabo po podreditvi Aleksandrije, da pa so majhni in poceni biseri prvič prišli na trg približno v Sulovem času; se pa očitno moti, ker Elij Stilon navaja, da so v času jugurtinske vojne še posebej velike bisere poimenovali unikatniki.

(60) 124 Vendarle pa je tudi biser nekaj, kar je malodane v večni posesti; preide v last dediča, gre v prodajo kot kako posestvo; škrlatne in purpurne barve, ki jim je ista mati, to je razkošnost, določila skorajda enake cene kot biserom, pa se obrablja iz ure v uro.

36 125 Škrlatniki živijo največ sedem let. Tako kot vólki se ob vzhodu Pasje zvezde trideset dni skrivajo. Spomladi se trumoma zbirajo in se drgnejo eden ob drugega, kar povzroči, da izločajo nekakšno voskasto židko tekočino; podobno tudi vólki; toda škrlatniki imajo tisti sok, ki je zelo iskan za barvanje oblačil, sredi žrela. **126** Tu je bela žila, ki vsebuje zelo malo tekočine, iz katere črpajo ta dragoceni sok, ki se nežno lesketa v barvi temne vrtnice; v ostalem telesu ga ni. Trudijo se jih ujeti žive, kajti ko umrejo, ta sok izbruhajo. Večjim škrlatnikom ga odzamejo, potem ko jim odstranijo školjko, manjše pa še žive zdrobijo skupaj z lupino; šele tako ga izločijo. **127** Najboljši škrlat v Aziji je v Tiru, v Afriki na Meningi in na getulski obali Oceana, v Evropi v Lakoniji. Rimski fasci mu odpirajo pot, je častno znamenje mladostne dobe, ločuje senatorje od vitezov, uporabljajo ga pri spravni daritvah za bogove, krasi vsako obleko, na triumfatorskem oblačilu je prešit z zlatom. Zato lahko opravičimo tudi brezumno zapravljanje za škrlat. Toda od kod tako visoke cene za škrlatnike, katerih škrlatna barva ima neprijeten vonj in je temne modrosive barve, podobna vihnemu morju?

128 Škrlatnik ima en prst dolg jezik, s katerim predre druge školjke in se tako hrani; tako trdo bodico ima. V sladki vodi poginejo, prav tako ob

izlivih rek v morje; sicer pa po tem, ko jih ulovijo, živijo še petdeset dni od svoje židke sline. Vse školjke zrastejo izjemno hitro, zlasti škrlatniki; v enem letu dosežejo polno velikost.

(61) 129 Če bi razlaga na tem mestu preskočila drugam, bi se razkošje gotovo lahko počutilo opeharjeno in bi nas lahko obtožilo malomarnosti. Zato bomo obdelali tudi delavnice, da se, enako kot se pri prehrani seznanimo, kako ravnati z živili, tako vsi, ki v teh stvareh uživajo, poučijo o posebnih ugodnostih, ki jim jih ponuja njihovo življenje. **130** Školjke, iz katerih pridobivajo purpurne in škrlatne barve – snov obojih je namreč enaka, le mešanica je drugačna –, so dveh vrst: manjša školjka je morska troblja, ki je podobna školjki, s katero lahko ustvarimo zvok, podoben trobljinemu – od tod tudi njeno ime –, ima okroglo ustje in je na robu zarezana; druga se imenuje škrlatnik in ima cevast štrleč kljun, notranja stran cevčice pa je votla, da se skozi iztegne jezik. Poleg tega ima vse do zadnjega zavoja polno grčic in približno sedem krožno razporejenih bodic, ki jih morska troblja nima. Toda obe vrsti imata toliko zavojev, kolikor imata let. Morska troblja se drži samo skal in nabirajo jo okoli čeri.

37 131 Drugo ime za škrlatnike je pelagije. Teh je več vrst, ločujejo pa se po prehrani inorskem dnu: greznice se prehranjujejo z gnijočim blatom, algovnice se hranijo z algami, oboje so zelo slabe kakovosti. Boljše so klečnice, ki jih nabirajo na morskih klečeh, vendar pa so tudi te precej lahke in mehke. Prodnice se imenujejo porodu v morju in so izjemno primerne za škrlatne barve, daleč najboljše za purpurne barve pa so polblatnice, ki se hranijo na različnih vrstah morskega dna. **132** Škrlatnike lovijo z nekakšnimi majhnimi, redko pletenimi vršami, ki jih nastavljajo na odprtem morju. V njih so za vabo školjke, ki se lahko zapirajo in grizejo, kot opazamo, da počnejo klapavice. Te školjke so napol mrtve, ko pa jih vrnemo v morje, željno zahlastajo in oživijo; škrlatniki jih iščejo, iztegujejo jezike in jih napadajo. Toda želo jih spodbudi, da se zaprejo in stisnejo škrlatnike, ki jih grizejo. Tako škrlatniki zaradi svoje požrešnosti obtičijo in jih potegnejo iz vode.

38 (62) 133 Najdonosneje je, če jih lovimo po vzhodu Psa ali pred pomladanskim časom, ker so tedaj, ko tvorijo sluz, njihovi sokovi tekoči. Toda v barvarnah tega ne vedo, čeprav je to daleč najpomembnejše. Nato jim odstranijo žilo, o kateri smo govorili, ki ji je treba dodati sol, približno en sekstarij na sto funtov; potem pa jih praviloma tri dni namakajo, kajti čim bolj sveža je sol, toliko močneje učinkuje; nato se vse skupaj zavre v svinčenem kotlu, pri tem pa se na vsakih sto amfor vode doda po petsto funtov barvila in se pri

enakomerni pari na zmerni temperaturi segreva, zato se uporablja cev peči, ki je odmaknjena. Ko nato postopno odstranimo dele mesa, ki se morajo nujno držati žil, in se približno deseti dan vsebina kotla zbistri, vanjo poskusno potopimo oprano volno in tekočino kuhamo, dokler ni učinek tak, kot smo želeli. Rdečkasta barva je slabša od temnikaste. **134** Volna se pet ur prepaja z barvo, nato jo zmikajo in znova potopijo v barvo, dokler ne vsrka vsega soka. Morska troblja za ta postopek sama po sebi ni zaželen, ker izloči barvilo; zmerno se pomeša s škrlatno rdečo barvo in njenemu preveč črnemu odtenku da tisti temni ton in sijaj, ki ga skušamo dobiti pri <kaparskem> škrlatu. Tako pomešane barve učinkujejo ena na drugo, kar barvne odtenke bodisi poživi bodisi ublaži. **135** Skupna količina barvil, potrebnih za <...> funtov volne, znaša dvesto funtov barvila morskih trobelj in sto enajst funtov barvila pelagij. Tako nastane tista izjemna ametistna barva. A za tirski škrlat volno najprej namakajo v škrlatni barvi pelagij, ko je volna v kotlu še nedozorela in sveža, nato pa pridobijo pravi odtenek v škrlatu iz morskih trobelj. Najbolj cenjen je škrlat barve strjene krvi, ki je na pogled črnkast, če ga pogledamo navzgor proti svetlobi, pa se tudi lesketa. Zato tudi Homer govori o *krvi škrlatne barve*.

39 (63) 136 Opažam, da so v Rimu škrlat vedno uporabljali, toda Romul ga je uporabljal le za trabejo. Znano je namreč, da je togo preteksto in širši trak kot prvi med kralji uporabil Tul Hostilij po zmagi nad Etruščani. **137** Kornelij Nepot, ki je umrl v času principata božanskega Avgusta, pravi: »Ko sem bil mlad, je bil v modi vijolični škrlat in en funt tega škrlata je stal sto denarijev; nedolgo zatem je postal moden tarentski rdeči škrlat. Za njim je prišel tirski dvojnobarvanec, ki ga ni bilo mogoče kupiti po tisoč denarijev za funt. Kurulski edil Publij Lentul Spinter, ki ga je prvi uporabil na preteksti, je bil zato grajan.« »Kdo,« nadaljuje Nepot, »dandanes tega škrlata ne uporablja za jedilnična pregrinjala?« Spinter je bil edil leta 691 od ustanovitve mesta, ko je bil konzul Cicero. Dvojnobarvanec se je takrat imenoval škrlat, ki je bil dvakrat barvan, kar je veljalo za neverjetno zapravljivost, dandanes pa tako barvajo skoraj vse boljše vrste škrlatnega blaga.

40 138 Postopek pri izdelavi škrlatne obleke je enak, le da ne uporabijo škrlata iz morskih trobelj; poleg tega se kopel v pravem razmerju zmeša z vodo in z enakim deležem človeškega urina; doda se tudi pol toliko barvil. Tako nastane tista cenjena bleda barva brez izrazite polnosti barv, in čim bolj volna vpije barvo, toliko svetlejša je.

Cene barvila so glede na velik donos obal temu primerno nižje; vendar pa naj vsi, ki barvila kupujejo za gromozanske denarje, vedo, da cena za sto

funtov pelagij nikjer ni višja kot petdeset sestercijev in cena za sto funtov morskih trobelj ne preseže sto sestercijev.

(65) 139 Toda vsak konec pripelje do novega začetka in ljudje se radi poigravajo s stroški, svoje igre pomešajo in jih podvojijo in že samo popačeno naravo še enkrat popačijo; tako na primer barvajo želvje oklepe, srebro mešajo z zlatom, da nastane elektron, temu dodajajo bron, da nastane korintsko posodje. **41** Ni dovolj, da so dragulju odvzeli njegovo ime ametist; in ko je ametistna barva pripravljena, jo znova obarvajo s tirsko barvo, tako da iz obeh barv dobimo neko nepoštено ime, hkrati pa se razkošje podvoji; in ko pridobijo barvo iz škrlatnikov, mislijo, da jo še dodatno izboljšajo, če preide v tirsko barvo. **140** Tega se je moralo najprej domisliti obžalovanje, ko je umetnik tisto, s čimer ni bil zadovoljen, spreminjal. Tako je nastal nov način obdelave; ljudem, ki so radi tvegali, je bil ponesrečeni izdelek všeč in razkošju se je odprla dvojna pot tako, da je ena barva prekrila drugo, ker je s tem baje postala prijetnejša in mehkejša; mešali so celo zemeljske snovi in nekaj, kar je bilo obarvano že s tirske škrlatom, so obarvali s kaparjem, da je nastal karmin. **141** Kapar je – kot bomo omenili pri opisu rastlin – rdečkasto zrno; najbolj slovi ta, ki raste v Galatiji ali v okolici Emerite v Luzitaniji. Toda – da na enem mestu skupaj obdelamo znamenita barvila – ko je kaparjevo zrno staro eno leto, ima židek sok, medtem ko pri štiri leta starem sok izginja. Tako nima barvilne moči ne mlada ne starajoča se rastlina.

Obširno smo obdelali postopek, za katerega tako moški kot tudi ženske verjamejo, da po njem njihova zunanja podoba postane največja.

42 (66) 142 V rod školjk spada tudi leščur. Pojavlja se na blatnih krajih, vedno stoji pokonci in nikoli ni brez spremljevalca, ki ga eni imenujejo varuh leščurja, drugi pa čuvaj leščurja. To je majhna rakovica, drugje pa rak, ki ga spremlja pri hranjenju. Leščur se odpre in v notranjosti majhnim ribam ponudi svoje telo, ki nima oči. Te nemudoma planejo nanj, in ko zaradi ... njihova drznost naraste, ga napolnijo. V tistem trenutku vohun, ki je na preži, <leščurju> da znak z blagim ugrizom. Leščur se stisne in pomori vse, kar je zaprl vase, in da tudi delež svojemu sodelavcu.

(67) 143 Zato sem toliko bolj začuden nad mnenjem nekaterih, da vodne živali niso prav nič inteligentne. Skat dobro pozna svojo moč, čeprav sam ne doživi učinka omrtvičenosti, zarit v blato se skrije in lovi ribe, ki postanejo omrtvičene, ko brezskrbno plavajo nad njim. – Ni je bolj rahle jedi, kot so njegova jetra. – Nič manj spretna ni žaba ki jo v morju imenujejo ribička. Rožička, ki ji štrlita pod očmi, moli iz razburkanega blata, in ko se ribice zaletavo

poganjajo nanju, ju vleče nazaj, dokler ne pridejo tako blizu, da plane nadnje.

144 Podobno tudi sklat in romb skrita svoje iztegnjene plavuti premikata tako, da so videti kot črvički, enako tudi tako imenovane raže. Morski bič namreč kot ropar skrivaj napada iz zasede tako, da bodico, ki jo uporablja kot orožje, zabada v mimo plavajoče ribe. Dokaz njegove spretnosti je dejstvo, da najdemo pri teh ribah, ki so sicer zelo počasne, v želodcu ciplja, ki je najhitrejši med vsemi ribami.

43 145 Če <morske> skolopendre, ki so podobne kopenskimi skolopendram, imenovanim stonoge, požrejo trnek, izbruhajo vse drobovje, dokler ne izvržejo trnka, nato pa drobovje pogoltnejo nazaj. A morske lisice, kadar se znajdejo v podobni nevarnosti, ga pogoltnejo še globlje, vse do dela, kjer ima ribiška vrvica šibko točko, ki jo zlahka pregriznejo. Previdneje ravna tako imenovani glanis, ki trnke pregrizne od zadaj, vendar jih ne požre, ampak samo izmakne vabo.

44 Kot ropar napada tudi morski oven; enkrat je skrit v senci večjih ladij, zasidranih na morju, in preži, če bi se komu zahotelo plavati; drugič dvigne glavo iz vode in opreza za ribiškimi čolni, priplava do njih in jih potopi.

45 (68) 146 Menim, da so inteligentna tudi tista bitja, ki ne spadajo niti med živali niti med rastline, ampak imajo neko tretjo naravo, ki združuje ene in druge: govorim o morskih koprivah in o spužvah.

<Morske> koprive ponoči potujejo in menjujejo lokacijo. Tvori jih mesu podobno listje in hranijo se z mesom. Povzročajo pekočino s srbečico, enako kot kopenska kopriva. Kopriva se torej kar najbolj skrči in je povsem toga; in ko ribica plava mimo, razširi svoje listje, jo <z njim> ovije in požre. **147** Sicer je videti kot uvela in pusti, da jo tok nosi kakor algo, ter napada ribe, ki se je dotaknejo in si z drgnjenjem ob skale skušajo s praskanjem ublažiti srbečico. Ponoči išče pokrovače in morske ježke. Ko začuti, da se ji bliža roka, spremeni barvo in se skrči. Če se je dotaknemo, povzroči pekočo bolečino, in če ima na voljo le trenutek, se skrije. Po poročilih naj bi imela usta na korenini, izločke pa odvaja po ozkem vodu skozi vrhnji del telesa.

(69) 148 Vemo, da obstajajo tri vrste spužev: zgoščena, zelo trdna in hrapava se imenuje kozel, zgoščena in mehka manos, nežna in gosta, iz katere delajo gobe za kopanje, ahilij. Vse rastejo na skalah, hranijo se s školjkami, z ribami in z blatom. Očitno je, da so spužve inteligentne, kajti ko začutijo, da jih hoče nekdo odtrgati, se skrčijo in jih je dosti težje odstraniti; enako počnejo, ko ob njih pljuska valovje. **149** Da dejansko uživajo hrano, jasno dokazujejo majhne školjke, ki jih najdemo v njih. Pravijo, da spužve iz okolice Torone jedo

školjke tudi, če jih odtrgamo, in da iz preostalih korenin znova zrastejo na skalah; ostane jim tudi barva krvi, zlasti afriškim spužvam, ki rastejo v Sirtah. Največje so spužve vrste manos, najmehkejše pa rastejo blizu Likije, vendar so mehkejše na odprtem morju, kjer ni vetrovno; v Helespontu so hrapave in v okolici Malee goste. Na sončnih legah gnijejo, zato so najboljše tiste iz globlin. Dokler so žive, imajo enako črnkasto barvo kot vlažne. **150** Priraščene pa niso niti z enim delom niti s celotno površino; vmes so namreč nekakšne prazne cevčice, približno štiri ali pet, s katerimi se – tako menijo – hranijo. Imajo še druge cevčice, ki pa so na zgornjem koncu zraščene, in ugotovimo lahko, da je pod njihovimi koreninami nekakšna opna. Znano je, da živijo dolgo. Med vsemi spužvami so najslabše tako imenovane neoperljivke, ker jih ni mogoče oprati; te imajo velike cevčice in preostalo telo je zgoščeno.

46 (70) 151 V bližini spužev je še posebej veliko morskih psov, ki so za potapljače hudo grozeča nevarnost. Sami <potapljači> pravijo, da se jim nad glavami zgosti nekakšen živali podoben oblak, ki pritiska nanje in jim preprečuje, da bi se znova dvignili; in zato imajo s seboj zelo ostre, na vrvi privezane osti, kajti <omenjeni oblaki> se ne umaknejo, če jih ne prebodejo; po moje je to posledica teme in strahu, kajti med živalmi še nihče nikoli ni opazil oblaka oziroma meglice, kakor imenujejo to nadlogo. **152** Spopad z morskimi psi je grozljiv. Napadajo dimlje, pete in vse bele dele telesa. Edina rešitev je, da zaplavaš proti njim in jih tudi sam splašiš, kajti človeka se boji enako, kot je človeka strah njega, in tako sta v globini v izenačenem položaju. Ko potapljač priplava na površje, se tam znajde v dvakrat večji nevarnosti, saj med poskusom, da bi izplaval, nima možnosti, da bi se morskemu psu postavil po robu; njegova rešitev je povsem odvisna od njegovih tovarišev. Ti vlečejo vrv, ki jo ima potapljač privezano okoli ramen; ta med spopadom z levico stresa vrv, s čimer daje znamenje, da je v nevarnosti, v desnici pa drži ost in se spopada. **153** Sicer ga vlečejo previdno; ko pa je potapljač blizu gredlja, ga morajo na vso moč hitro izvleči, sicer lahko le gledajo, kako ga morski psi požrejo. In pogosto se zgodi, da jih že napol izvlečejo, ko jim jih <morski psi> iztrgajo iz rok, če potapljači sami ne priskočijo na pomoč tovarišem, ki jih vlečejo, s tem, da zvijejo telo v kroglo, podobno žogi. Drugi sicer zabadajo s trizobi, toda pošast je zvita, saj zaplava pod plovilo in se tako bori na varnem. Vso skrb je torej treba posvetiti temu, da se pravočasno opazi to nadlogo. **47** Najbolj zanesljivo zagotovilo, da je varno, je, če opaziš ploščate ribe, saj se te nikoli ne pojavijo tam, kjer so te škodljive zverine; zato jim potapljači pravijo svete.

(71) 154 Treba je priznati, da živali, ki jih obdaja kot kremen trda lu-

pina, nimajo nobenega čuta, na primer ostrige. Mnoge imajo enako naravo kot rastline, na primer holoturije, morska pljuča in morske zvezde; v morju preprosto nastaja vse, in to do te mere, da obstajajo tudi živali, ki jih v poletnih mesecih najdemo v gostiščih in so nadležne zaradi urnega skakanja, ali take, ki se skrivajo predvsem v laseh, in jih pogosto potegnejo iz vode nagnetene ob vabi; in te veljajo za tisti vzrok, ki ribam v morju ponoči krati spanec. Pri nekaterih <ribah> pa se ti <zajedavci> razvijajo v njih samih in mednje prištevamo halkido.

48 (72) 155 Tudi hudih strupov ne manjka, na primer pri morskem zajcu, ki je v Indijskem morju škodljiv že ob dotiku ter povzroča bruhanje in drisko; v našem morju je brezoblična masa, zajcu podobna samo po barvi, v Indiji pa tudi po velikosti in kožuhu, le da je trši. Živega tam ni mogoče ujeti. Enako pogubonosna žival je morski zmaj, pri katerem je škodljiva ostra bodica na hrbtu. Nikjer pa je ni bolj preklete stvari, kot je pet unč dolga bodica, štrleča na repu morskega biča, ki ga naši rojaki imenujejo pastinaka; če jo zabodemo v korenino dreves, ta odmrejo, oklep predre kot izstrelek, močna je kot železo in njen strup je smrtonosen.

49 (73) 156 Podatkov o tem, da vse ribje vrste prizadenejo bolezni, tako kot druge in celo divje živali, nimamo. Da pa so posamezne ribe bolne, jasno kaže shujšanost nekaterih, medtem ko so druge ulovljene ribe iste vrste zelo debele.

50 (74) 157 Radovednost in občudovanje ljudi ne dovolujeta, da bi odlašal <s pojasnilom>, kako se razmnožujejo. Ribe se pariyo tako, da se s trebuhom drgnejo tako hitro, da tega s prostim očesom ni mogoče opaziti; delfini in drugi kiti <se plodijo> na podoben način, le nekoliko dlje. Ribja samica v času ploditve sledi samcu in z gobcem udarja v njegov trebuh; ob drstitvi samci podobno sledijo samici in žrejo njihove ike. Za razmnoževanje pa parjenje samo po sebi ni dovolj, če samci ne plavajo med odloženimi ikrami in jih ne oškropijo z oživljajočim semenskim izločkom. Ta ob tolikšnem številu iker ne doseže vseh, drugače bi <ribe> prenapolnile morja in jezera, ker posamezna ribja maternica spočne nešteto iker.

51 158 Ribje ike se razvijajo v morju, nekatere izjemno hitro, na primer ike muren, druge malo počasneje. Ploščate ribe, ki nimajo repa in ne bodic, ter želve se pri parjenju povzpnejo na <samico>. Polipi se z eno lovko pritrdijo samici na nosnici, sipe in lignji z jezikom, se medsebojno oklenejo z lovkami in plavajo v nasprotno smer; tudi drstijo se skozi usta. Toda polipi se pariyo z navzdol sklonjeno glavo, drugi mehkužci od zadaj kot psi, prav tako rariogi in

rakovice; raki se drstijo tudi skozi usta. **159** Žabe se povzpnejo ena na drugo, pri tem se samec s sprednjimi nogami oprime ramen samice, z zadnjimi pa zadnjice. Izležejo zelo majhne črne koščke mesa, ki jih imenujejo paglavci, na katerih je mogoče razločiti le oči in rep; kmalu se oblikujejo noge, pri tem pa se rep razcepi v zadnje noge. Nenavadno je, da se po šestih mesecih razkrojijo v blato in tega nihče ne opazi; v pomladanskih mesecih se <te kepe mesa> znova porodijo v obliki, v kakršni so bile skotene, in tudi ta proces poteka enako na skrivaj, čeprav se to dogaja vsako leto. **160** Tudi klapavice in pokrovače se spontano razmnožujejo na peščenih krajih; tiste, ki imajo tršo lupino, na primer vólki in škrlatniki, <nastanejo> iz slini podobne židke sluzi, tako kot komarji iz vode, ki se zakisa; snetci <nastanejo> iz morske pene, ki se segreva, ko pride v stik z dežjem; tiste <školjke> pa, ki jih pokriva kot kremen trd oklep, na primer ostrige, <nastanejo> iz gnijočega blata ali iz pene <ki nastane> okoli dlje časa zasidranih ladij, okoli zabitih kolov in nasploh lesa. Šele pred kratkim so v gojiščih ostrig ugotovili, da iz njih izteka mleku podobna oplojujoča tekočina. Jegulje se drgnejo ob čeri in ti odrgnjeni koščki oživijo; ne razmnožujejo se na noben drug način.

161 Različne ribe vrste se <medsebojno> ne pariyo, razen sklata in raže, iz katerega nastane [križanec], ki je spredaj podoben skatu; pri Grkih je žival dobila ime, ki je sestavljeno iz obeh imen. **162** Kakor na kopnem tako se tudi v vodi ob določenem letnem času rojevajo nekatere živalske vrste, spomladi pokrovače, goli polži in pijavke; v istem letnem času izginejo. Med ribami se brancini in trihiasi drstijo dvakrat letno, enako tudi vse ribe skalarke; bradači <se drstijo> po trikrat, enako halkida, krap po šestkrat, šarpene in špary po dvakrat, in sicer spomladi in jeseni, od ploščatih rib sklat edini dvakrat, in sicer jeseni, ob zahodu Vergilij. Večina rib <se drsti> tri mesece: aprila, maja in junija, salpe jeseni, špary, skat in sklata okoli enakonočja, mehkužci spomladi, sipa pa vsak mesec. V njena jajčeca, ki so s črno lepljivo snovjo sprijeta tako, da so podobna grozdu, samec kar naprej piha, drugače postanejo neplodna. **163** Polipi se pariyo pozimi, spomladi pa znesejo jajčeca, ki migotajo sem in tja kakor zavita vitica; so tako plodni, da ubiti polipi velikega števila jajčec ne morejo sprejeti v votli del svoje glave, kjer so jih nosili v času brejosti. Petdeseti dan jih izležejo in od teh jih zaradi velikega števila mnogo pogine. **164** Rarogi in druge živali s tanjšim oklepom ležejo jajčeca na jajčeca in jih tako valijo. Samica polipa enkrat sedi na jajčecih, drugič zapira luknjo tako, da lovke mrežasto preplete. Sipa se drsti na kopnem med trstjem ali tam, kjer rastejo alge, in jajčeca znese petnajsti dan. Lignji na odprtem morju ležejo v

verigo nanizana jajčeca, tako kot sipe. Škrlatnice, vólki in druge živali te iste vrste se drstijo spomladi. Morski ježki ležejo jajčeca pozimi ob polnih lunah; tudi morski polži se rojevajo v zimskem času.

(75) **165** Za skata lahko ugotovimo, da ima po osemdeset mladičev; rodi jih v svoji notranjosti, in sicer tako, da zelo mehka jajca prestavlja na drugi konec maternice in jih tam izleže. Na podoben način valijo vse <živali>, ki jih imenujemo hrustančnice. Tako se zgodi, da kot edine izmed rib tako rojevajo žive mladiče kot tudi ležejo jajčeca. Samec soma je edina riba, ki varuje izležena jajca, pogosto tudi po petdeset dni, da jih druge <ribe> ne požrejo. Druge samice izležejo v treh dneh, če se jih samec dotakne.

(76) **166** Iglica ali belona je edina riba, ki leže jajčeca tako, da ji zaradi velikega števila teh razpoka maternica. Po izleženju se rana zaraste, kar poročajo tudi za slepe kače. Morska miš na kopnem izkoplje luknjo, vanjo znese jajčeca in jih znova zagrebe; trideseti dan jih ponovno odkoplje in zarod popelje v vodo.

52 (77) Eritini in hane imajo menda maternice. Riba, ki jo Grki imenujejo kolo, se sama oplodi. Mladiči vseh vodnih živali na začetku ne vidijo.

53 (78) 167 O starosti rib smo nedavno tega slišali za omembe vreden primer. Pavzilip je pristava v Kampaniji nedaleč od Neapole; Anej Seneka poroča, da je na tej pristavi v Cezarjevih ribnikih po šestdesetih letih poginila riba, ki jo je vanje vrgel Vedij Polion, dve drugi, enako stari kot ona, ki spadata v isto vrsto, pa sta še živi. Ta omemba ribnikov me spomni, da o tem povemo malce več, preden se nehamo ukvarjati z vodnimi živalmi.

54 (79) 168 Ostrižišča je kot prvi med vsemi iznašel Sergij Orata na območju Baj v času govornika Lucija Krasa pred vojno z Marsi, pa ne zato, ker bi bil tak sladokusec, ampak iz pohlepa, ker je zaradi svoje domiselnosti prejemal velike dohodke, ker je bil prvi, ki je izumil prhe, s katerimi je luksuzno opremljal vile in jih nato prodajal. Ta je bil prvi, ki je presodil, da imajo lukrinske ostrige najboljši okus; vodne živali istih vrst so namreč na različnih mestih kakovostnejše, **169** kot so na primer brancini v reki Tiberi med dvema mostovoma, rombi v Raveni, murene na Siciliji, elops na Rodosu in podobno tudi druge vrste, da ne bi temeljito preverjali vseh kuhinjskih zalog. Britanske obale še niso bile v naših rokah, ko je Orata reklamiral lukrinske ostrige. Pozneje se je zdelo, da se izplača hoditi po ostrige na konec Italije v Brundizij, in da bi med tema dvema poslasticama ne prišlo do spora, so se pred kratkim domislili <mode>, da si <ljudje> po dolgi vožnji iz Brundizija utešijo lakoto v Lukrinskem jezeru.

(80) 170 Isto leto, le nekoliko prej, je Licinij Murena iznašel gojitvene ribnike za druge vrste rib in njegovemu zgledu so sledili plemenitaši, moške kot na primer Filip in Hortenzij. Lukul je dal blizu Neapole prekopati hrib, kar ga je stalo več kot gradnja njegove vile, in po kanalu speljal morsko vodo, zato ga je Pompej Veliki imenoval Kserks v togi. Po njegovi smrti so ribe iz tega ribnika prodali za 40.000 sestercijev.

55 (81) 171 Gojitvene bazene posebej za murene si je prej kot drugi izmislil Gaj Hir, ki je za triumfalno gostijo diktatorja Cezarja dal na pódodo šest tisoč muren, kajti ni jih hotel zamenjati za denar ali za kako drugo blago. Njegova manj kot skromna vila je bila prav zaradi ribnikov prodana za 4.000.000 sestercijev. **172** Potem pa so postale modne posamezne ribe kot ljubljénki. Pri Bavlih na območju Baj je imel govornik Hortenzij bazen, v njem pa mureno, ki jo je imel tako zelo rad, da je menda jokal, ko je poginila. V isti vili je Druzova žena Antonija mureni, ki je bila njena ljubljénka, nataknila uhané; in ta murena je tako slovela, da so si nekateri zaradi nje zaželeli videti Bavlé.

56 (82) 173 Gojišča za polže je prvi uredil Fulvij Lipin na območju Tarkvinijev malo pred državljansko vojno, v kateri je prišlo do spopada s Pompejem Velikim, in sicer je polže ločil po vrstah, tako da je imel posebej bele <polže>, ki se množijo na Reatinskem, posebej ilirske <polže>, ki so znani po svoji velikosti, afriške, ki slovijo po plodnosti, in solitanske, ki so znani po svoji odličnosti. **174** Izmisli si je celo način za njihovo pitanje z zgoščenim moštom, pirino moko in drugimi krmili, tako da so pitane školjke še dodatno obogatile požrtnost; in Mark Varon poroča, da je šla tekmovalnost pri tej obrti tako daleč, da so hišice posameznih polžev obsegale po 80 kvadrantov.

57 (83) 175 O nenavadnih vrstah rib nadalje poroča Teofrast. <Navaja,> da na močvirnih območjih okoli Babilona ob upadu vodostaja rek v jamah z vodo ostajajo nekatere vrste rib, da se nato pridejo iz njih hraniti, in sicer tako, da hodijo s pomočjo majhnih plavuti, pri tem pa urno premikajo rep; pred lovci se zatečejo v svoje jame in se jim v njih z glavo naprej postavijo po robu; njihove glave so podobne morskim žabam, preostali deli globočkom, škrge pa imajo kot druge ribe. **176** V okolici Herakleje in Kromne ter na mnogih krajih v Pontu pa obstaja ena vrsta, ki prihaja na obrobje rečnega toka, si v tla naredi luknje in v njih živi, tudi če se obala zaradi umika rečnih voda ob oseki izsuši; torej jih izkopljejo in le gibanje teles potrjuje, da so še žive. **177** V okolici te iste Herakleje in pri oseki iste reke Likos naj bi se iz jajčec, odloženih v blatu, razvile ribe, ki za to, da bi dobile hrano, opletajo z majhnimi škrgami in zato ne potrebujejo vlage; zato tudi jegulje živijo dlje, če

jih vzamemo iz vode. Jajčeca pa na suhem dozorijo, tako kot jajčeca želv. Na istem območju Ponta se menda od rib najpogosteje ujamejo v led globočki, ki samo v vroči ponvi z gibanjem izdajo, da so živi. **178** Za vse to pa obstaja neka stvarna, čeprav nenavadna razlaga. Isti <pisec> poroča, da v Paflagoniji iz globokih jam izkopavajo zelo okusne kopenske ribe na takih krajih, kjer ni prav nobenih poplavnih voda; in tudi sam se čudi, da se razmnožujejo brez parjenja; meni, da imajo v sebi neko zalogo vlage, tako kot vodnjaki; kakor da bi v kakih vodnjakih sploh našli ribe! Kakorkoli že, vsekakor je zaradi tega dejstva manj nenavadno življenje krtov, ki so podzemne živali, razen če imajo morda te ribe podobno naravo kot deževniki.

58 (84) 179 Toda vse te <pojave> potrjuje poplavljanje Nila, kar pa je čudo, ki vse presega. Ko se namreč umakne in se pojavi kopna zemlja, je mogoče najti miši na začetku njihovega razvoja, ki ga omogočata voda in zemlja s svojo plodilno zmožnostjo; te so na delu telesa že žive, njihova zadnja podoba pa je tedaj še narejena iz zemlje.

59 (85) 180 Prav je tudi, da o ribi antiasu ne zamolčim tistega, kar je, kot opazam, verjela večina. Omenili smo, da Helidonijski otoki v Aziji ležijo v morju, polnem čeri, pred nekim rtom; tam to ribo pogosto najdemo in jo hitro ujamemo samo na en način. Z majhnim čolničem, v oblačilu enake barve in ob isti uri ribič nekaj dni zapored prepluje točno določeno razdaljo in vrže vabo; če se ta postopek kakorkoli spremeni, plen zasluti prevaro in se pazi, ker se zboji. Ko pa se to pogosto ponovi, naposled kak antias, ki ga premami dejstvo, da zadeva preide v navado, zgrabi vabo. **181** Na tega je ribič prav posebej pozoren, saj vzbuja upanje <na uspeh> in je obenem posrednik pri lovu; ni pa ga težko opaziti, saj si nekaj dni edini upa priplavati bližje. Nato najde tudi druge, postopoma se njegovo spremstvo povečuje in naposled pripelje s sabo brezštevilne jate, medtem ko so nekateri najstarejši antiasi že vajeni prepoznati ribiča in mu vzeti hrano iz roke. Tedaj pa ribič malo za svojimi prsti med vabo vrže trnek in jih ujame, oziroma pravilneje, povzroči, da kar priletijo iz vode, in sicer tako, da jih s kratkim potegom izvleče iz sence čolna, ne da bi drugi to opazili, drugi ribič v čolnu pa ujeta ribo prestreže s kosi blaga, da ne bi njeno sunkovito trzanje ali zvok prepodila drugih. **182** Prepoznati antiasa, ki je ribji kolovodja, je koristno zato, da ga ne ujamemo, saj se bo sicer ribja jata pognala v beg. Pravijo, da je neki nezadovoljni ribič zelo znanemu vodilnemu antiasu nastavil past in da ga je ujel z zlim namenom, njegov soribič, ki je bil s tem oškodovan, pa je ribo prepoznal na ribjem trgu; Mucijan dodaja, da je bil sprožen sodni postopek zaradi oškodovanja in da

je bil <storilec> obsojen na plačilo odškodnine glede na ocenjeno škodo. Ko ti isti antiasi opazijo, da se je eden ujel na trnek, menda skušajo z žagastimi hrbtnimi plavutmi prerezati vrstico, na trnek ujeti antias pa jo napenja, da jo je mogoče presekati. Pri šparih pa sam na trnek ujeti špar vrstico drgne ob čeri.

60 (86) 183 Poleg tega opažam, da pisci, ki slovijo po svoji učenosti, občudujejo morsko zvezdo. Njena fizionomija je takšna, da ima v notranjosti zelo malo mesa, zunaj pa precej trdo lupino. Po poročilih naj bi imela tako visoko temperaturo, da ožge vse, česar se v morju dotakne, vso hrano pa takoj prebavi. Na podlagi katerih izkušenj je bilo to ugotovljeno, bi le težka povedal; bi pa imel za dosti bolj omembe vredno tisto, kar lahko človeka izkuša vsak dan.

61 (87) 184 V rod školjk spadajo prsti, ki so dobili ime zaradi podobnosti s človeškimi nohti. Njihova lastnost je, da se v temi, ko ni nobene druge svetlobe, bleščijo z jasno svetlobo, in kolikor več tekočine imajo, toliko bolj se svetijo v ustih tistih, ki jih jedo, svetijo se tudi na rokah ter na tleh in na obleki, ko z nje padajo kapljice, tako da je povsem nedvomno jasno, da ima njihov sok tisto lastnost, ki jo občudujemo tudi na telesu.

62 (88) 185 Obstajajo tudi nenavadni primeri sovraštva in sloge. Cipelj in brancin gorita od vzajemnega sovraštva, ugor in murena si drug drugemu odgrizneta rep. Rarog se tako zelo boji polipa, da umre, če ga samo vidi v bližini. Raroga se <boji> ugor, po drugi strani pa ugorji polipa raztrgajo. Nigidij navaja, da brancin ciplju odgrizne rep in da omenjena dva v določenih mesecih živita složno; da pa vsi, ki so jim bili repi tako odgriznjeni, ostanejo živi. **186** Nasprotno pa obstajajo tudi primeri prijateljstva ne samo pri tistih živalih, katerih povezavo smo že omenili, <ampak tudi> pri kitu in morski miši; ker se zaradi izjemne teže kitovih obrvi njegove oči zaprejo, <morska miš> plava pred njim in mu kaže plitvine, ki so nevarne za njegovo ogromno telo, ter mu tako nadomešča oči.

V nadaljevanju bo govor o lastnostih ptic.

Komentar k 9. knjigi

§ 1

kopenske živali: v 8. knjigi. – *ptice*: Ptice Plinij obravnava v 10. knjigi.

§ 2

morju ... ki sprejema svoje plodilne kali od zgoraj ...: Enako misel Plinij zapiše že v 2. knjigi (§ 7): »... kajti iz semen vseh stvari, ki padajo od tam, nastajajo neštevilne strah vzbujajoče podobe, ki se predvsem in večinoma pomešajo v morju ...« Prim. tudi Teofrast, *HP* 3, 1, 4; Varon, *O kmetijstvu* 1, 40, 1.

§ 3

grozd: lat. *uva*. Ne gre za žival, ampak za grozdast skupek sipjih jajčec; o sipi gl. § 52 in § 162; *NH* 32, 138 in 151. – *meč*: lat. *gladius*, gr. ξίφος. Gre za mečarico (*Xiphias gladius*) iz rodu mečaric (*Xiphias*) v družini mečaric (*Xiphiidae*) iz reda ostriževcev (*Perciformes*). Prim. *NH* 32, 15 in 151. – *žage*: lat. *serra*, gr. πρίστις. Gre za žagarico (*Pristis pristis*) iz rodu žagaric (*Pristis*) v družini žagaric (*Pristidae*) reda pilarjev (*Pristiformes*). Spada med skate (*Batoidea*), pogosto pa jo zamenjujejo z morskimi psi žagaricami (*Pristophoridae*). – *kumaro*: lat. *cucumis*, gr. κύκλον. Najverjetneje gre za navadno morsko kumaro, imenovano tudi brizgač, mali brizgač, morska kumara in morska kumarica (*Ocnus planci*), ki spada v družino morskih kumar (*Cucumariidae*) iz reda dendrohirotov (*Dendrochirotida*) v razredu brizgačev (*Holothuroidea*) debla iglokožcev (*Echinodermata*). – *na ... polžih tičijo konjske glave*: Gre za morske konjičke (lat. *hippocampus*, *hippocampus*, gr. ιππόκαμπος). Morda Plinij opisuje kratkonosega morskega konjička (*Hippocampus hippocampus*; starejši imeni zanj sta *Hippocampus antiquorum* in *Hippocampus antiquus*) ali pa dolgonosega morskega konjička (*Hippocampus guttulatus*); oba spadata v rod morskih konjičkov v družini morskih šil in morskih konjičkov (*Syngnathidae*) iz reda morskih šil in morskih konjičkov (*Syngnathiformes*) v razredu žarkoplavutaric (*Actinopterygii*).

§ 4

Indijskem morju: tj. del Oceana, ki na jugu obliva obale Indije. Gl. NH 6, 33. – *kit*: lat. *ballaena*, gr. φάλαινα. Ni jasno, za katero vrsto v redu kitov (*Cetacea*) gre, tudi to ne, ali gre za katerega iz podreda vosatih kitov (*Mysticeti*; družine: gladki kiti (*Balaenidae*), brazdasti kiti (*Balaenopteridae*), sivi kiti (*Eschrichtiidae*) in mali gladki kiti (*Neobalaenidae*)) ali iz podreda zobatih kitov (*Odontoceti*), med katerimi bi lahko šlo za katerega od kitov glavačev (*Physeteridae*). Največji je sinji kit (*Balaenoptera musculus*; spada med vosate kite), največja žival na svetu; samice dosežejo tudi do 34 m. – *štiri orale*: Če vzamemo oral (lat. *iugerum*) kot površinsko mero (2523 m²), to znese 10.092 m², če ga vzamemo kot dolžinsko mero (= 100 čevljev = 29,6 m), pa 118,4 m. Številka je v obeh primerih zelo pretirana. – *žagarice*: gl. § 3. – *dvesto laktov*: = 88,8 m. Navedba je zelo pretirana. – *rarogi*: lat. *locusta*. Najbrž gre za raroga (*Palinurus elephas*) iz družine rarogov (*Palinuridae*) v redu deseteronožcev (*Decapoda*) razreda višjih rakov (*Malacostraca*)) ali za mavretanskega raroga (*Palinurus mauritanicus*). Rarog v Sredozemskem morju in Atlantiku naseljuje kamnita podvodna območja, doseže do 45 cm in 8 kg, dočaka pa tudi do 15 let. – *štiri lake*: = 1,776 m. – *jegulje*: lat. *anguilla*; gl. § 73 in nasl. Plinij verjetno opisuje jeguljo (*Anguilla anguilla*), imenovano tudi rečna jegulja ali evropska jegulja, iz družine pravih jegulj (*Anguillidae*) v redu jegulj (*Anguilliformes*), katere samec doseže do 50 cm, samica pa tudi do 150 cm in 5 kg. – *Gangesu*: lat. *Ganges*, gr. Γάγγης, skr. Gaṅga, največja reka Indije, dolga 2511 km; Grki so ga poznali od Aleksandrovega pohoda naprej. Gl. NH 2, 243 in 244; 6, 63; 6, 65 in nasl. – *trideset čevljev*: = 8,88 m. Plinijeva ocena je pretirana. Prim. Solin 52, 41.

§ 5

poletnega Sončevega obrata: tudi »poletni solsticij« ali »kres«, ki nastopi 22. junija. – *vrtninčasti vetrovi in hudi nalivi ... z valovi odnašajo*: Plinij slikovito opisuje monsunsko obdobje. Poletni monsun (med majem/junijem in septembrom, t. i. monsun Yala) piha z morja proti kopnemu, ker je tedaj morje hladnejše, in s seboj prinaša obilne padavine. – *tunov*: gl. § 43. – *ladjevje Aleksandra Velikega ... ladje ne mogle prebiti skozi*: Strabon (15, 2, 275) poroča o Aleksandrovem admiralu Nearhu, ki je zveri skušal pregnati z zvokom trobente. Prim. tudi Arijan, *O Indiji* 30, 1–6; Diodor Sicilski 17, 106, 6 in nasl.; Kurcij Ruf 10, 1, 12.

§ 6

Kadara ... polotoka: Ni mogoče zanesljivo reči, za kateri polotok gre; Ptolemaj (6, 7, 32) omenja kraj Katara v Srečni Arabiji (*Arabia Felix*), zdaj Katar. – v *Rdečem morju:* Rdeče morje (*Mare rubrum*, *Rubrum mare*, Ἐρυθρὰ θάλαττα) je v antiki obsegalo območje današnjega severozahodnega Indijskega oceana in oba zaliva, ki oklepata Arabski polotok: Arabski zaliv (= Eritrejsko morje, Rdeče morje; še zdaj Rdeče morje) in Perzijski zaliv (še zdaj Perzijski zaliv). Gl. *NH* 5, 65. – *kralj Ptolemaj:* Gre za egiptovskega kralja Ptolemaja II. Filadelfa (308–246 pr. Kr.), ki je na svojih vojaških pohodih proti Etiopiji in Arabiji posegel v te kraje.

§ 7

Mornariški poveljniki ... so poročali: Poročila Aleksandrovih poveljnikov so bila vir za pisce Aleksandove zgodovine; nekateri med njimi so tudi sami pisali o Aleksandru in njegovem pohodu, npr. Ptolemaj I. – *Gedrozi:* prebivalci pokrajine Gedrozije v jugovzhodnem Iranu in jugozahodnem Pakistanu, ki je približno obsegala območje današnjega Beludžistana (Balūchistan, Balūchēstan). Gl. tudi *NH* 6, 95 in 97; Arijan, *O Indiji* 26, 1; 32, 1; Strabon 15, 2, 275. – *reki Arabis:* mejna reka med Arabijci in Oreiti (zdaj Porāli v Pakistanu, tudi Porāli Nai, Porali, Poralli Nai, Purali, Pur Ali). Gl. *NH* 6, 109; 7, 30; Arijan, *O Indiji* 21, 8. – *vrata ... iz čeljustnic ... za strešne tramove ... kosti:* prim. Strabon 15, 2, 726; Arijan, *O Indiji* 29, 16. – *štirideset laktov:* = 17,76 m. – *prihajajo na kopno ... pomulijo grmovne korenine ... nazaj v morje:* Ovcam podobne živali so morda morske krave ali sirene (red *Sirenia*), ki spadajo med sesalce; glede na to, da Plinij opisuje območja Azije, bi med obstoječimi vrstami prišel v poštev dugong ali vilastorepa morska krava (*Dugong dugong*) iz družine vilastorepkih morskih krav (*Dugongidae*), ki živi v plitvih obalnih vodah Rdečega morja ter Indijskega in zahodnega Tihega oceana, vendar pa vse življenje preživi v morju in ne prihaja na kopno. – *glave kot konji, osli in biki:* Ni mogoče ugotoviti, za katere živalske vrste bi lahko šlo. Strabon (15, 1, 691) in Ajlijian (16, 18) poročata o nenavadnih morskih živalih z levjimi, volčjimi in drugimi glavami na otoku Taprobana (zdaj Šrilanka).

§ 8

Indijskem morju: gl. § 4. – *žagarica:* gl. § 3. – *kit:* gl. § 4. – *Galskem oceanu:* zdaj Biskajski zaliv. Prim. *NH* 3, 6; 3, 74; 4, 109 in nasl.; 4, 114. – *kit glavač ... curek vode:* lat. *physeter*, gr. φυσήτηρ. Kit glavač (*Physeter macrocephalus*) iz

družine kitov glavačev (*Physeteridae*) v podredu zobatih kitov (*Odontoceti*) je temnosive do črne barve, včasih tudi bel, in doseže do 23 m dolžine; vodni curek, ki ga izpiha, lahko doseže do 15 m. Prim. tudi Strabon 3, 2, 145; Solin 52, 42. – *Gaditanskem oceanu*: Gaditanski ali Gadeški ocean je del Atlantskega oceana pred mestom Gades (gl. § 11). Prim. NH 2, 227; 3, 3. – *drevo ... veje tako široko razprostrte*: Ni mogoče določiti, za katero živalsko vrsto gre. Komentatorji domnevajo, da gre ali za katerega od velikih klobučnjakov (meduz) ali za velelignja (*Architeutis*) ali pa za vrsto velikih alg (morda iz rodu *Sargassum*). Prim. NH 32, 144. – *skozi morsko ožino*: tj. skozi Gaditansko morsko ožino (tj. ožino pri mestu Gades (zdaj Cádiz)), zdaj Gibraltarski preliv. – *kolesa ... ker so podobna kolesu*: Natančna določitev ni mogoča. Morda gre za katero od vrst meduz, morda za morsko kolesce (*Aequorea aequorea* ali *Aequorea forskalea*) iz razreda trdoživnjakov ali hider (*Hydrozoa*). Prim. Ajlijan 13, 20.

§ 9

Cesarju Tiberiju: Tiberij je vladal v obdobju 14–37 po Kr. – *Oliziponcev*: prebivalci Olizipone, keltiberskega mesta na desnem bregu reke Tagus, zdaj Lizbona (Lisboa). Gl. NH 4, 117. – *Tritona ... školjko*: Triton je morsko božanstvo, sin Pozejdona (Neptuna) in Amfitrite, pol človek, pol riba; navadno ga upodablajo s trizobom in školjko, v katero trobi. – *Nereid*: Nereide so morske nimfe, petdeset hčera morskega starca Nereja; imajo človeško podobo, a so pokrite z luskami. Tako kot Triton so tudi te plod domišljije. – *božanskemu Avgustu*: Cesar Avgust je vladal v obdobju od 31 pr. Kr. do 14 po Kr. – *legat v Galiji pisal ...*: Ni znano, za katerega legata gre, v katerem delu Galije je opravljal svojo funkcijo in kdaj; njegovo pismo se ni ohranilo in tudi sam Plinij ne navaja, ali ta vir po kom povzema ali je imel pismo tudi sam v rokah.

§ 10

Gaditanskem oceanu: gl. § 8. – *morskega človeka ... povsem podoben človeku ... celo potopijo*: Zgodba o vzpenjanju na ladje je legenda ali celo izmišljotina, omenjeno bitje pa bi lahko bilo katera od vrst iz družine lamantinov ali okroglorepih morskih krav (*Trichechidae*) iz reda morskih krav (*Sirenia*), katerih obraz nekoliko spominja na človeškega; lahko bi šlo ali za karibskega manatija (*Trichechus manatus*), ki živi ob vzhodnih obalah Severne in Srednje Amerike, ali pa za zahodnoafriškega manatija oz. afriškega lamantina (*Trichechus senegalensis*), ki živi ob obalah, v rekah in zalivih zahodne Afrike. Prim. tudi NH 32, 144. – *cesarja Tiberija*: Tiberij je vladal v obdobju 14–37 po

Kr. – *Ocean*: tj. del Atlantskega oceana pred obalo Lugdunske Galije (gl. nadaljevanje). – *na otoku nasproti obale Lugdunske province*: Ni znano, za kateri otok gre. Lugdunska provinca je Keltska Galija (*Gallia Celtica*), imenovana tudi Keltika ali Lugdunska Galija (*Gallia Lugdunensis*), območje med Loaro, Seno in Marno; ustanovljena je bila l. 27 pr. Kr., ime pa je dobila po svojem glavnem mestu ter upravnem in verskem središču Lugdunumu (*Lugdunum*, tudi Lugdun), zdaj Lyon v departmaju Rhône. Gl. NH 4, 107. – *Santonov*: galsko pleme, ki je živel na območju današnje pokrajine Saintonge severno od reke Garumne; njihovo glavno središče je bil Mediolanum Santonov (*Mediolanum Santonum*), zdaj Saintes. Gl. NH 4, 108. – *slone*: lat. *elephantus*, gr. ἐλέφας. Morda gre za mroža (*Odobaeus rosmarus*) iz družine mrožev (*Odobenidae*), ki je sicer prebivalec arktičnih morij, zanj pa sta med drugim značilna tudi dva zgornja podočnika, podaljšana v okla, ki lahko pri samcih merita tudi do 1 m in tehtata več kot 5 kg in zaradi njiju mrož spominja na slona. Če gre res za mroža, je to gotovo atlantski mrož (*Odobaeus rosmarus rosmarus*). – *ovne ... rogovom podobne bele lise*: lat. *aries*. Morda gre za orko (*Orcinus orca*, imenovana tudi velika sabljarica in kit ubijalec), ki sicer spada v družino delfinov (pliskavk; *Delphinidae*) iz podreda zobatih kitov (*Odontoceti*) v redu kitov (ribakov; *Cetacea*). Na to nakazuje tudi omemba bele lise; za orke je značilno, da so po hrbtu črne barve, po trebuhu pa so bele in tudi za vsakim očesom imajo belo liso, ki je starodavnike očitno spominjala na rog. Prim. tudi Ajlijan 15, 2. – *Nereid*: gl. § 9.

§ 11

Turanijevem: tj. Turanij Gracil; gl. PV, št. 221. – *Gades*: lat. *Gades*, *Gadis*, gr. Γάδις, fen. *Gadir*, staro trgovsko in pristaniško mesto, ok. l. 1100 pr. Kr. ustanovljena feničanska kolonija v Betijski Hispaniji ob jugozahodni obali Hispanije, zdaj Cádiz. Gl. tudi NH 2, 176; 4, 119. – *šestnajst laktov*: = 7,10 m. – *imela je sto dvajset zob*: Ta omemba nakazuje, da je šlo za kita glavača (*Odontoceti*). – *tri četrtnine čevlja*: = 22,2 cm. – *pol čevlja*: = 14,8 cm. – *Andromeda*: hči kralja Kefeja in Kasiopeje (po prvi, bolj razširjeni različici mita je Kefej kralj Etiopije, po drugi kralj Jope). Morala bi biti žrtvovana morski pošasti Keto, ki jo je nad Jopo poslal Pozejdon kot kazen zaradi Kasiopejinega bahanja, da je njena hči lepša od Nereid, a jo je v zadnjem hipu rešil Perzej. Antični pisci poročajo, da so v Jopi obiskovalcem na pečinah pred mestom kazali ostanke verig, s katerimi naj bi bila priklenjena Andromeda, ko so jo izpostavili pošasti, in kosti morske pošasti Keto (prim. Strabon 16, 2, 28; Jožef Flavij, *Judovska*

vojna 3, 9, 3; Mela 1, 64; Solin 34, 2). – *Mark Skaver ... edil*: Mark Emilij Skaver je bil kurulski edil l. 58 pr. Kr.; tega leta je priredil veličastne igre (gl. tudi *NH* 8, 64 in 96). Prim. Solin 34, 2–3. Kurulski edili (lat. *aedilis curulis*) so skrbeli za svetišča, poslopja, trge, trgovino, ulice in ceste, do Cezarjevega časa za zaloge žita, do Avgustovega časa pa tudi za igre. – *judejskega mesta Jopa*: starodavno pristaniško in trgovsko mesto na obali Sredozemskega morja, južno od današnjega Tel Aviva, zdaj Jafa (Tel Aviv-Jafo), edino judovsko pristanišče in edino mesto v Palestini, ki je povezano z grško mitologijo. Gl. *NH* 5, 68 in nasl.; 5, 70; 5, 128. Palestina je gorata dežela v južnem Izraelu, kamor so se Judje naselili po vrnitvi iz babilonskega suženjstva, od l. 6 po Kr. rimska provinca, od Hadrijana naprej imenovana provinca Sirija Palestina. – štirideset čevljev: = 11,84 m. – *indijski sloni*: gl. *NH* 8, 1 in 27. – *poldrugi čevlj*: = 44,4 cm. Verjetno je šlo za kita glavača.

§ 12

Kiti: gl. § 4. – *Gaditanskem oceanu*: gl. § 8. – *zimskim Sončevim obratom*: tj. 22. decembra. – *orke*: lat. *orca*. Gre za orko (*Orcinus orca*), ki jo v § 9 imenuje oven.

§ 13

Orke: gl. § 9 (oven) in § 12. – ... *mrčvarijo z ugrizi ... predirajo trupe*: Orke res lovijo delfine in velike vosate kite. – *liburnijke s svojimi kljuni*: Liburnija je bila dežela v severni Dalmaciji med rekama Arzija (zdaj Raša) in Titij (zdaj Krka), domovina Liburnov, živečih v severni Dalmaciji in Kvarnerskem zalivu med Učko, Gorskim kotarjem in Velebitom na območju med Dalmati in Japodi, ki je vključevala tudi nekatere otoke. Prim. *NH* 3, 139; 8, 191. Liburni so sloveli kot dobri pomorščaki in pirati, še zlasti pa so bili znani po lahkih in hitrih ladjah liburnijkah (*Liburna*, *Liburnica*), ki so imele okrepljene kljune in veliko prebojno moč.

§ 14

Orko: gl. § 9 (oven), § 12 in § 13. – *v ostijskem pristanišču*: rimsko pristanišče ob izlivu Tibere v Tirensko morje, ki ga je po zgodovinskem izročilu ustanovil četrti rimski kralj Ank Marcij, najstarejša rimska kolonija, 16 milj oddaljena od Rima, še zdaj Ostia. Gl. *NH* 3, 56; 3, 139; Cicero, *O državi* 2, 33; Livij 1, 33, 9. – *cesar Klavdij*: Klavdij je vladal v obdobju 41–54 po Kr. – *Klavdij dograjeval pristanišče*: Ker je staremu pristanišču pri Ostiji grozilo, da ga bo zasul pesek, je 4 km severneje pri Portu cesar Klavdij dal zgraditi novo pristanišče, zašči-

teno s pomoli; dela je nadaljeval še cesar Trajan. – *nažirala se ... ni mogla več obrniti ... njen hrbet molel daleč ...*: Verjetno je šlo za kita glavača (*Physeter macrocephalus*) iz družine glavačev (*Physeteridae*) v podredu zobatih kitov (*Odontoceti*).

§ 15

kohortami pretorijancev: Kohorta (lat. *cohors*) je bila starorimska vojaška enota, ki je vključevala tri maniple, od Marijeve reforme vojske naprej pa je štela od 400 do 600 mož. Pretorijanci so bili osebna vojska rimskega cesarja s sedežem v vojašnici na Viminalu in njegova osebna telesna straža. – *žival ... pihnila vanj in ga napolnila z vodo*: Verjetno ni šlo za orko, ampak za kita glavača (*Physeter macrocephalus*) iz družine glavačev (*Physeteridae*) v podredu zobatih kitov (*Odontoceti*).

§ 16

izpihavajo v zrak vodne curke: Prim. Aristotel, *HA* 1, 5, 489 a 34; VIII 2, 589 b 1. – *Aristotel*: gl. PV, št. 79.

§ 17

oživljajoči dih prodira tudi v vodo: prim. § 178; *NH* 10, 191; 11, 139. – ... *na primer krti?*: Povezava ni jasna.

§ 18

školjke pod vplivom lune rastejo: prim. *Naravoslovje* § 96; 2, 109; 32, 59; Gelij 20, 8, 4. – *ribe ... slišijo*: prim. *NH* 10, 193. – *vohajo*: prim. *NH* 10, 194. – *vsakdo misli, kar si hoče*: prim. Aristotel *HA* 8, 2, 589 a 9 in nasl.

§ 19

s pomočjo cevki: prim. Aristotel, *HA* 1, 5, 489 b 2–6; Ajlijan 5, 4. – *Tudi tjulnji, imenovani foke*: lat. *phoca*, *phoce*, gr. *φώκη*. Plinij ob grški tujki uporabi izraz *vitulus marinus* »morsko tele«; gl. § 41. Prim. Aristotel *HA* 6, 12, 566 b 27; Ajlijan 9, 50. – *želve*: gl. § 35.

§ 20

delfin: lat. *delphinus*, gr. *δελφίν*, *δελφίς*. Gre za navadno pliskavko ali navadnega delfina (*Delphinus delphis*) iz družine delfinov oz. pliskavk (*Delphinidae*) v podredu zobatih kitov (*Odontoceti*). – *urneži od ptice*: prim. Aristotel, *HA*

9, 48, 631 a 21–30. – *če se obrnejo na hrbet in na bok*: gl. § 78. Prim. Aristotel, HA 8, 2, 591 b 25. – *bliskovitost*: prim. Ajlijan 12, 12; Solin 12, 3–5.

§ 21

v parih: prim. Aristotel, HA 9, 48, 631 a 7 in nasl. – *v desetem mesecu brejosti, včasih tudi dvojčka*: Navedba drži; brejost pri delfinih traja od deset do enajst mesecev. Običajno imajo samo po enega mladiča, znani pa so tudi primeri dvojčkov in trojčkov. – *Hranijo jih po seskih*: Ker delfinji mladiči nimajo ustnic, ne morejo sesati; zato imajo samice v mlečnih žlezah posebno mišico, ki iztisne mleko mladiču v usta. – *imajo svoj zarod zelo radi*: Navedba drži; delfini zelo skrbijo za mladiče, ki takoj po skotitvi postanejo del delfinje družine, od matere pa se dolgo časa ne ločijo in ostajajo nenehno v njeni bližini. Prim. Aristotel, HA 6, 12, 566 b 16–26.

§ 22

z desetimi leti dosežejo polno velikost: To se zgodi med petnajstim in dvajsetim letom. – *Živijo tudi po trideset let*: Delfini lahko, a redko, dočakajo tudi do 35 let. – *če jim odrežemo rep in preverimo*: Ni znano, po kom Plinij povzema ta podatek. – *ko vzide Pes*: lat. *Canis*. Mišljen je Sirij (*Sirius*), imenovan tudi *Canicula* »Pasja zvezda«, zvezda v ozvezdju Veliki pes. Na Sirijev prvi vidni vzhod tik pred Soncem (heliakični vzhod) 19. julija vsako leto je bilo vezano egipčansko novo leto (in z njim astronomski koledar); takrat so nastopili najbolj vroči poletni dnevi, po njem imenovani pasji dnevi. Gl. NH 8, 152. – *ne morejo dihati ... dihalno odprtino*: prim. Aristotel, HA 6, 12, 566 b 21 in nasl.

§ 23

gibljiv jezik ...: prim. Aristotel, HA 2, 10, 503 a 2. – *z glasom ... s stokom*: prim. Aristotel, HA 4, 9, 535 b 32 in nasl.; 8, 2, 589 b 9; Solin 12, 4–5. – *prepoznajo besedo simo*: = »toponosec«. Beseda je povezana s satirom Simom, Dionizovim spremljevalcem, ki ga pogosto najdemo upodobljenega na vazah; Simo oz. Simon je tudi ime zaljubljenega lahkovernega starca v rimski komediji.

§ 24

Delfin ... človekov prijatelj ...: Zgodbe o prijateljstvu med ljudmi in delfini Plinij povzema po različnih grških in rimskih piscih. Raziskovalci domnevajo, da je bil glavni vir teh zgodb Mucijan. Prim. tudi Plutarh, *O inteligenci živali* 36, 984 C; Ajlijan 2, 6; Solin 12, 6.

§ 25

principata božanskega Avgusta: Avgust je vladal v letih 27 pr. Kr.–14 po Kr. – *Lukrinsko jezero*: Lukrinsko jezero ali Lukrin (lat. *lacus Lucrinus*) je najbolj notranji del Bajanskega zaliva zahodno od Neapole (zdaj Neapelj), slana laguna, ki jo je od morja ločeval nasip (po izročilu ga je zgradil Herakles; gl. Strabon 5, 4, 5), zdaj Lago di Lucrino. Jezero je bilo letoviški kraj, bogato ribolovno območje in gojišče ostrig. Gl. NH 3, 61. – *iz bajskega okoliša*: Baje so mesto v Kampaniji (zdaj Baia v občini Bacoli v Kampaniji) na zahodnem delu Puteolanskega zaliva, menda imenovano po Odisejevem krmarju Bajosu, v antiki priljubljeno letoviško mesto, znano po zdravilnih žveplenih vrelih, blagi klimi in bujnem rastlinstvu. Gl. tudi § 169; NH 2, 227; 3, 61. – *Puteole*: obmorsko mesto v Kampaniji ob Neapolskem zalivu, ki so ga v 6. stol. pr. Kr. ustanovili kolonisti s Samosa in ga poimenovali Dikajarahaja, od l. 194 rimska kolonija, znano po številnih toplih vrelih, priljubljeno letovišče Rimljanov, zdaj Pozzuoli v provinci Napoli (Kampanija). Gl. NH 3, 61. – *simo*: gl. § 23. – *za popotnico*: Za zgodbo gl. tudi Solin 12, 7–8; Gelij 6, 8, 2 in 5–7. – *Mecenat*: gl. PV, št. 338. – *Fabijan*: gl. PV, št. 195. – *Alfij Flav*: gl. PV, št. 216.

§ 26

delfin na afriški obali: Zgodbo navaja tudi Plinij Mlajši, *Pisma* 9, 32, 2 in nasl. Prim. tudi Solin 12, 9. – *Vodnatem Hiponu*: prvotno feničanska (tirska), nato kartažanska pristaniška naselbina, ki je stala ob vstopu v veliko jezero, povezano z morjem. Ker je skozi mesto tekel povezovalni kanal in je bilo najbrž pogosto poplavljeno, je dobilo vzdevek *Dirutus* oz. *Diarrhytus* »skozi katerega teče reka«, »ki ga seka reka« (zdaj Bizerta (Benzert, Binzart) na severni obali Afrike, zahodno od Utike). Gl. NH 5, 23. – *prokonzul*: lat. *proconsul*, bivši konzul, ki je po koncu svojega konzulata šel kot namestnik v katero od provinc. – *Afrike*: O Afriki gl. 5. knjigo *Naravoslovja*. – *Flavijan*: Lucij Tampij Flavijan je bil v letih 70–71 ali 72–73, morda še prej (v času Neronove vladavine), prokonzul v Afriki.

§ 27

Jazos: tudi Jasos (lat. *Ias(s)us*, Ἰασ(σ)ος), pristaniško mesto v Kariji, zdaj ostanki blizu vasi Kiyilişlacik pri mestu Milas (po drugih virih Asinkalesi ali Asin Kuren severno od mesta Güllük) v provinci Muğla, severno od Bodruma. Gl. NH 5, 107. – *Aleksander Veliki*: Aleksander Veliki je živel v obdobju 356–323 pr. Kr. – *Babilonu*: predsumersko mesto ob spodnjem toku Evfrata, pod Ha-

murabijem glavno mesto Babilonije. Aleksander je želel, da bi postal prestolnica njegove države, v helenističnem obdobju pa ga je zasenčila Selevkeja ob Tigrisu (zdaj al-Hillah (ali Hellah) v provinci Babilon, ok. 100 km južno od Bagdada). – *Pozejdonovega*: grški bog morja, latinski Neptun. – *Hegezidem ... poginil*: O Hegezidemu gl. PV, št. 232. Prim. tudi Solin 12, 11 in nasl.; Plutarh, *O inteligenci živali* 36, 984 E; Ajlijan 6, 15; Atenaj 13, 606 C.

§ 28

Teofrast: gl. PV, št. 475. – *Navpaktu*: najpomembnejše ajtolsko mesto ob Korintskem zalivu (zdaj Naupaktos (Ναύπακτος), starejše Lepant). Gl. NH 4, 6. – *Amfilohijci*: prebivalci pokrajine Amfilohije v Akarnaniji na zahodu severne Grčije ob južni obali Ambrakijskega zaliva. – *Tarentinci*: prebivalci Tarenta, pristaniškega mesta v južni Italiji, kolonije Lakoncev (Spartancev), ustanovljenega l. 706 pr. Kr. in imenovanega po Pozejdonovem sinu (zdaj Taranto v provinci Taranto (Apulija)). Gl. NH 3, 39; 3, 99. – *kitarojd Arion*: Arion (ok. 600 pr. Kr.) je bil znameniti pevec in kitarojd (igralec na kitaro) iz Metimne na Lezbosu, pesnik in pevec na dvoru korintskega tirana Periandra. – *kitaro*: Kitara (lat. *cithara*, gr. κιθάρα) je štiri- do enajststrunski instrument, na katerega so udarjali s plektrom (lat. *plectrum*, gr. πλῆκτρον), klinčkom oz. brenkalcem (nekakšna trzalica) iz lesa, roževine ali slonovine. – *zbrale jate delfinov ... eden vzela na hrbet*: Po legendarnem izročilu je bil delfin zaradi Arionove rešitve postavljen na nebo kot ozvezdje. Zgodbo poleg Plinija navaja še kopica drugih grških in rimskih piscev: Herodot (1, 23 in nasl.), Cicero (*Razprave v Tuskulu* 2, 67), Ovidij (*Fasti* 2, 83), Propercij (2, 26, 17), Higini (*Bajke* 194), Plutarh (*Gostija sedmih modrih* 18 in nasl. (161 B in nasl.)), Pavzanijs (3, 25, 7), Gelij (16, 19), Ajlijan (2, 6; 12, 45), Solin (12, 12) idr. – *pri Tajnaru*: rt na skrajnem jugu polotoka Peloponez, ki ga tvori predgorje in pogorje Tajget, skrajna južna točka Peloponeza (zdaj Kabo Matapas (rt Matapan) ali Akrotirio (Akra) Tainaron, ki ločuje Mesenijski in Lakonijski zaliv). Gl. tudi NH 4, 15; 5, 32.

§ 29

V Narbonski provinci: Italiji najbližji del Galije, provinca, nastala l. 118 pr. Kr. kot neposredna kopenska povezava med Italijo ter Galijo in naprej Hispanijo; njeno glavno mesto je bil Narbon (*colonia Narbo Martius*), zdaj Narbonne v departmaju Aude (Languedoc-Roussillon). Gl. NH 3, 31–37. – *Nemavzuma*: mesto v Narbonski Galiji, zdaj Nîmes v departmaju Gard, severozahodno od ustja Rone. – *jezero, imenovano Latera*: Latera ali Latara je kraj na jugu Nar-

bonske Galije ob priobalnem močvirju med rekama Hérault in Rona; Plinij je ime kraja prenesel na jezero. – *ko je sezona*: tj. zgodaj poleti. – *cipljev*: lat. *mugil*, gr. μύζος. Cipelj spada v družino cipljev (*Mugilidae*) iz reda cipljev (*Mugiliformes*) v razredu žarkoplavutaric (*Actinopterygii*). Glede na to, da družina vključuje več kot 70 različnih vrst, razdeljenih na 17 rodov, ni mogoče točno določiti vrste. Lahko gre za predstavnike a) rodu debeloustih cipljev (*Chelon*), npr. za debeloustega ciplja (*Chelon labrosus*); b) rodu tenkoustih cipljev (*Liza*), npr. tenkoustega ciplja (*Liza ramada*) ali zlatega ciplja (*Liza aurata*) ali dolgina (*Liza saliens*); c) rodu cipljev (*Mugil*), npr. za glavatega ciplja (*Mugil cephalus*); č) rodu sivih cipljev (*Oedalechilus*), in sicer sivega ciplja (*Oedalechilus laevis*). Zgodba gotovo ni izmišljena, kajti nekatere vrste cipljev živijo ob ustjih rek in se drstijo v brakični vodi. Kot vir hrane so bili na območju Sredozemlja pomembni že od antike naprej.

§ 30

»Simo!«: gl. § 23. – *delfini*: O sodelovanju ljudi in delfinov pri ribolovu piše tudi Ajlijan (2, 8). – *piš akvilona*: lat. *aquilo*, severoseverovzhodnik oz. severni severovzhodni veter. Gl. NH 2, 119 in 126. – *avster*: lat. *auster*, južnik oz. južni veter.

§ 31

ciplje: gl. § 29. Pri cipljih težko ločimo posamezne vrste: zelo so si podobni, vsi imajo podolgovato telo, ki je ob bokih stisnjeno, velike luske in dve hrbtni plavuti, majhna usta, izbočene ustnice ter močno, razcepljeno repno plavut; razlikujejo se po obliki gobca (pri enih je bolj ploščat, pri drugih bolj podolgovat), po zlato rumeni pegi na škržnem poklopcu in madežu okoli oči.

§ 32

z drobljanko: lat. *intrita panis e vino*. Gre za kruh, nadrobljen v mrzlo oslajeno vino, kar je bila v antiki zelo priljubljena jed.

§ 33

Mucijanova: gl. PV, št. 317 in 372. – *v Jazoškem zalivu*: zaliv pred pristaniškim mestom Jazos (tudi Jasos) v Kariji, zdaj Güllük Körfezi. Gl. § 27 in NH 5, 107. – *kralj Karije*: Ni znano, za katerega kralja gre. Karija je pokrajina v jugozahodni Mali Aziji med rekama Indos in Majander s številnimi grškimi jonskimi in dorskimi mesti, od l. 127 del rimske province Azije. Gl. NH 5, 103–109. – *ujel*

nekega delfina in ga dal zvezati: prim. tudi Ajlijan 5, 6. – *majhne delfine vedno spremlja večji delfin kot varuh*: prim. Solin 12, 12. – *videli so jih tudi ... pošasti*: prim. Aristotel, HA 9, 48, 631 a 10.

§ 34

Delfinom podobne ... pliskavke: lat. *thursio*, *tursio*, tudi »pliskavice«. Najverjetneje gre za veliko pliskavko (*Tursiops truncatus*) iz rodu velikih pliskavk (*Tursiops*).

§ 35

Indijsko morje: gl. § 4. – *tako velike želve*: Plinij piše o morskih želvah (družini *Cheloniidae* in *Dermochelyidae*), ki jih najdemo v vseh svetovnih oceanih, razen v hladnih območjih; posameznih vrst ne navaja. Možne predstavnice so orjaška črepaha (*Chelonia mydas*), neprava (ali glavata ali debeloglava) kareta (*Caretta caretta*), prava kareta (*Eretmochelys imbricata*), ravnohrbta želva (*Natator depressus*), olivna želva (*Lepidochelys olivacea*), orjaška usnjača (*Dermochelys coriacea*) in sejšelska velikanka (*Aldabrachelys gigantea*, starejše *Testudo gigantea*, *Geochelone gigantea*). – *prekrijejo koče*: prim. NH 6, 109: »V kotu Karmanije živijo Helonofagi, ki si koče prekrivajo z želvjimi oklepi, prehranjujejo pa se z njihovim mesom.« Prim. tudi Ajlijan 16, 14 in 17. – *v Rdečem morju*: gl. § 6. – *Lovijo jih na mnoge načine ...*: prim. NH 6, 91, kjer Plinij poroča o lovu na želve na Taprobani: »... uživajo tudi v ribolovu, zlasti na želve, njihove oklepe pa uporabljajo kot kritino za družinska bivališča: tako veliki želvi oklepi se najdejo ...« – *ko jim sončna vročina izsuši oklep*: prim. Aristotel, HA 8, 2, 590 b 7–9.

§ 36

Fenicijskem morju: del Sredozemskega morja pred obalo Sirije, južno od Cibra. Fenicija je bila obalna ravninska pokrajina v Siriji med Karmelom na jugu in reko Likos (zdaj Nahr al-Kalb »Pasja reka«). Gl. NH 5, 67; 5, 79; 5, 97; 5, 128. – *reko Elefter*: zdaj Nahr al-Kabir al-Janoubi (tudi Nahr el-Kebir in Kebir, »Vzhodna velika reka«), mejna reka med Libanonom in Sirijo. Gl. NH 5, 78; Strabon 16, 2, 753.

§ 37

Želva nima zob: Navedba drži. – *njen kljun pa ima ostre robove*: Navedba drži; želvjje čeljusti obdaja rožen rob. Prim. Aristotel, HA 8, 2, 590 b 3–4. – ... se

hranijo: Plinijeve navedbe držijo. – *Znesejo ... do sto jajc*: prim. Aristotel, *HA* 5, 33, 558 a 4–7 in 11–14; Ajlijan, *Pisana zgodovina* 1, 6. – *tako dolgo izogibajo parjenju ...*: prim. Aristotel, *HA* 5, 3, 540 a 28; Plutarh, *O inteligenci živali* 33, 982 B; Ajlijan 15, 19.

§ 38

Pri Trogloditih: tudi Trogoditi; gl. *NH* 8, 26, pa tudi 5, 45; 6, 167. – *rogate želve ... si ... z njimi pomagajo kakor z vesli*: Domnevno naj bi šlo za pravo kareto (*Eretmochelys imbricata*), omenjeni izrastki, s katerimi si pomaga kakor z vesli, pa so domnevno njene veslate sprednje noge. – *ta oklep imenujejo helejon*: lat. *cheliūm*, gr. χέλειον. Želvji oklep je sicer koščen, pokrivajo pa ga ščiti iz roževine ali trde usnjate kože. – *izjemni, a redki želvi*: Kateri vrsti pripada, ni znano. – *Helonofage*: lat. *Chelonophagi*, gr. Χελωνοφάγοι »Želvojedci«, pleme, ki je živelo na obali Karmanije; gl. tudi *NH* 6, 109. – *Trogoditi ... jih častijo kot svete*: gl. zgoraj. O čaščenju želv ni natančnejših podatkov. – *kopenske želve*: Gre za vrste iz družine *Testudinidae*; mednje spadajo nekatere želve velikanke, med evropskimi vrstami pa npr. širokoroba kornjača (*Testudo marginata*), grška kornjača (*Testudo hermanni*), mavrska kornjača (*Testudo graeca*) idr. Točna določitev vrste ni mogoča. – *hersine*: lat. *chersinae* sc. *testudines*, gr. χέρσιναι sc. χελῶναι, kar izhaja iz gr. pridevnika χέρσινος /*khérsinos*/ »kopenski«, »na kopnem živeč«, ta pa iz samostalnika χέρσος /*khérsos*/ »kopno«, »kopnina«, »suha (kopna) zemlja«.

§ 39

želvje oklepe seka na tanke platice: O obdelavi želvovine gl. *NH* 16, 233. – *posteljnjake in namizne nastavke*: lat. *lecti et repositoria*. – *Karvilij Polion*: rimski vitez, ki je živel v obdobju pred Sulovo diktaturo, znani razsipnež in ljubitelj razkošja. Gl. tudi *NH* 33, 144 in 146.

§ 40

tjulnje: lat. *vitulus marinus* »morsko tele« = »tjulenj«. Gotovo gre za sredozemsko medvedjico (*Monachus monachus*, *Monachus albiventer*) iz družine pravih tjulnjev (*Phocidae*), edino vrsto tjulnja, ki živi v Sredozemskem in Jadranskem morju ter na nekaterih območjih vzhodnega Atlantskega oceana. Gl. tudi *NH* 8, 111. – *povodne konje*: Gre za nilskega (ali velikega) povodnega konja (*Hippopotamus amphibius*) iz družine povodnih konjev (*Hippopotamidae*) v redu sodoprstih kopitarjev (*Artiodactyla*); gl. tudi *NH* 8, 95–96.

Poleg nilskega konja je še edini preživeli predstavnik te družine pritlikavi povodni konj (*Choeropsis liberiensis*), ki živi v gozdovih in močvirjih zahodne Afrike. – *delfina*: gl. § 20. – *želve*: gl. § 38. – *ostrige*: lat. *ostreum*, *ostrea*, gr. ὄστρεον. Gre za navadno ostrigo (*Ostrea edulis*) iz družine (pravih) ostrig (*Ostreidae*). Poleg nje je v Evropi znana še portugalska ostriga (*Crassostrea angulata*). – *školjke*: Ni jasno, ali gre samo za školjke (razred *Bivalvia*) ali tudi za polže (razred *Gastropoda*). – *raroge*: lat. *locusta*; gl. § 4. – *morske ježke*: lat. *echinus*, gr. ἔχινοϛ. Gre za številčen razred (*Echinoidea*) v deblu iglokožcev (*Echinodermata*), ki se deli na pravilne morske ježke (*Regularia*) in nepravilne morske ježke (*Irregularia*). Plinij najverjetneje misli na užitnega morskega ježka (*Echinus esculentus*) ali na navadnega morskega ježka (*Paracentrotus lividus*), imenovanega tudi črni morski ježek, navadni črni morski ježek in vijoličasti morski ježek. – *sklata*: lat. *squatina*. Gre za navadnega sklata ali sklača (*Squatina squatina*) iz družine sklatov (*Squatinidae*) v redu morskih psov (*Pleurotremata*); prim. § 78 in § 161. Njegovo kožo so uporabljali za glajenje lesa, slonovine ipd.; prim. *NH* 32, 108. – *murene*: lat. *murena*, *muraena*, gr. μύραινα. Gre za lisasto mureno (*Muraena helena*) iz družine muren (*Muraenidae*) v redu jegulj (*Anguiliformes*), plenilko s strupenim ugrizom, ki živi v Sredozemskem morju; dolga je do 1,5 m, ima zašiljeno glavo in telo, ki je rjavo in rumeno marmorirano. Njeno meso je bilo cenjeno že v antiki. – *polipi*: lat. *polypus*, gr. πολύπους /*polýpous*/ »mnogonožen« (iz πολύς /*polýs*/ »mnog« in πούς /*poús*/ »noga«). Izvirni pomen izraza je torej »mnogonožec«. V večini primerov, ki jih Plinij omenja, gre za navadno hobotnico (*Octopus vulgaris*) iz rodu glavonožcev (*Cephalopoda*), ki je razširjena po vsem svetu; spada med osmerolovkarje (*Octobrachia*). V prevodu enako kot nekateri tuji prevajalci ohranjam izvirno tujko, in sicer zato, ker na nekaterih mestih ni jasno, ali gre res za hobotnico. Izraz polip pri Pliniju nikakor ni istoveten s sodobnim izrazom polip, ki se uporablja za pritrjene ožigalkarje.

§ 41

žagarica: gl. § 3 in § 4. Žagarice so ovoviviparne (jajceživorodne), kar pomeni, da se jajca v materinem telesu razvijejo v mladiče in se ne hranijo skozi posteljico (placento). Žagaric ne pokriva dlaka. – *kit*: gl. § 4. Tudi kitov ne pokriva dlaka. – *tjulenj*: gl. § 40. Prim. Aristotel, *HA* 1, 5, 489 a 34–489 b 4; 2, 1, 498 a 31; 6, 12, 566 b 27 in 31; 567 a 1–12; Plutarh, *O inteligenci živali* 9, 9. – *z mukanjem ... njihovo ime morska teleta*: lat. *vitulus marinus*; gl. § 40. – *kljub temu ... na ukaz pozdravijo ljudstvo*: Poleg izvirnega besedila, po

katerem je narejen prevod (*accipiunt tamen disciplinam vocemque pariter et iussu populum salutant*), najdemo še besedilno različico: *accipiunt tamen disciplinam voceque pariter et nisu populum salutant* »... in s priklonom pozdravijo ljudstvo«.

§ 42

... *plazijo kakor z nogami*: Plinijeve navedbe o tujljnjih so dokaj točne. – *njihove kože ... vedno naježijo ... desna plavut učinkuje uspavalno*: Gre za še en primer vraževerja.

§ 43

delfin: gl. § 20–34. Prim. Aristotel, *HA* 1, 5, 489 b 2; 6, 12, 566 b 3. – *gad*: prim. Aristotel, *HA* 1, 6, 490 b 25. – *Obstaja 74 vrst rib ... lupinarjev; teh je 30*: Plinij v 32. knjigi (§ 142 in nasl.) našteje 144 vrst vodnih živali, skupaj z lupinarji (*crustis intacta* »živali, ki so pokrite s skorjo, tj. oklepom«).

§ 44

Tuni: lat. *thynnus*, *thunnus*, *tunnus*, gr. θύννος. Gre za različne rodove in vrste rib (prvenstveno iz rodu *Thunnus*) iz družine skuš in tunov (*Scombridae*) v redu ostriževcev (*Perciformes*). Plinij verjetno opisuje (navadnega) tuna (*Thunnus thynnus*), ki lahko doseže tudi do 5 m dolžine in teže do 800 kg; po trebuhu je belkast, po hrbtu modročrn, boke pa ima srebrnosive. Med aprilom in junijem se drsti v Sredozemskem morju, nato pa do oktobra potuje v severni Atlantski ocean. – *15 talentov*: = 393 kg. – *rep širok dva lakta in eno dlan*: = 0,888 m (0,444 m x 2) + 0,2223 m = 1,11 m. Prim. Aristotel, *HA* 8, 30, 607 b 32. – *soma v Nilu*: Ne gre za pravega soma (*Silurus glanis*) iz družine pravih somov (*Siluridae*) v redu somov (*Siluriformes*), ampak morda – zanesljiva določitev ni mogoča – za rašo ali električnega soma (*Malapterurus electricus*) iz družine električnih somov (*Malapteruridae*), ki živi v vodah zahodne in osrednje Afrike ter v porečju Nila. Doseže tudi do 120 cm in 20 kg, lahko pa ustvari električni sunek do 100 V. – *isoka v Renu*: lat. *isox* in *esox*, tudi »esok«. Ribe ni mogoče zanesljivo določiti; morda gre za lososa, po drugi domnevi za ščuko. – *v Padu atila*: lat. *attilus*. Ribe ni mogoče zanesljivo določiti; komentatorji kot možnost predlagajo belugo (*Huso huso*) iz rodu belug (*Huso*) v družini jesetrov (*Acipenseridae*) reda jestrovk (*Acipenseriformes*) v razredu žarkoplavutaric (*Actinopterygii*), ki živi v Jadranskem morju, v Črnem morju in v Kaspijskem jezeru ter njihovih pritokih. Menda lahko doseže tudi do

8,5 m in tehta do 1500 kg. – *do tisoč funtov*: = 327,45 kg. – *zelo majhna riba, imenovana klupeja*: lat. *clupea*. Domnevno gre za katerega od piškurjev iz družine piškurjev (*Petromyzontidae*) v redu piškurjev (*Petromyzoniformes*) razreda obloustk (*Cyclostomata*). Med evropskimi predstavniki bi lahko šlo za zahodnega potočnega piškurja (*Lampetra planeri*), za donavskega piškurja (*Eudontomyzon danfordi*), za rečnega piškurja (*Lampetra fluviatilis*; doseže do 0,5 m) ali (najverjetneje) za morskega piškurja (*Patromyzon marinus*; doseže do 1 m). – *zagriže neko žilo v njegovem žrelu*: Piškurji so ribji zajedavci, ki se z okroglim lijakastim priseskom prisesajo na ribe, jim z roževinastimi zobci (teh je več kot 100) preluknjajo kožo in jim sesajo kri ali celo drobovje.

§ 45

Som: lat. *silurus*, gr. σίλλουρος. Mišljen je pravi (avtohtoni evropski) som (*Silurus glanis*) iz družine pravih somov (*Siluridae*) v redu somov (*Siluriformes*) razreda žarkoplavutaric (*Actinopterygii*), ki živi v jezerih in rekah od srednje Evrope do zahodne Azije. – *povsod, kjer je, na roparskem pohodu*: Napade soma opisuje Ajlijan (14, 25). – *Mojnus*: lat. *Moenus*, zdaj Majna (Main) v Nemčiji. – *Germaniji*: gl. NH 4, 96 in nasl. – *Danuviju*: lat. *Danuvius*, zdaj Donava, v spodnjem toku v antiki imenovana Hister. – *morskemu prašiču*: lat. *porculus marinus*. Domnevno gre za veliko pliskavko (*Tursiops truncatus*). – *Boristenu*: lat. *Borysthenes*, zdaj Dneper. Gl. NH 4, 82. – *izjemno velika riba ... zelo sladko meso*: Domnevno gre za belugo; gl. § 44 (*attilus*).

§ 46

Gangesu: gl. § 4. – *plataniste*: lat. *platanista*, gr. πλατανιστής. Najbrž gre za gangeško pliskavko, imenovano tudi gangeški delfin ali kljunarica, ki spada v družino rečnih delfinov (*Platanistidae*) iz podreda zobatih kitov v redu kitov (*Cetacea*). V Gangesu, Bramaputri in Meghni živi gangeška pliskavka (*Platanista gangetica*), v reki Ind pa njej zelo podobna indska pliskavka (*Platanista minor*). – *16 laktov*: = 7,104 m. – *Stacij Seboz*: gl. PV, št. 443. – *v isti reki*: tj. v Gangesu. – *črvi, ki imajo dvojne škrge*: Ni znano, za katero živalsko vrsto gre. Plinij navaja, da so imeli dvojne škrge, Solin pa (52, 41), da so imeli po dve roki oz. okončini, dolgi nič manj kot šest laktov. – *šest laktov*: = 2,664 m. – *ime ... jih odvlečejo*: Ajlijan (5, 3), ki se pri svojem poročilu opira na Kteziasa iz Knidosa (gl. PV, št. 311), poroča o velikanskem črvu v reki Ind; ni znano, ali je šlo za kakšno vodno kačo, kačo velikanko, mureno ali kaj podobnega.

§ 47

Samci tunov na trebuhu nimajo plavuti: O tunih gl. § 44. Navedba ne drži; Plinij na tem mestu povzema Aristotela (gl. HA 5, 9, 543 a 12). – *iz velikega morja:* tj. iz Sredozemskega morja. – *v Pont:* tj. Pont Evksejn (Evksejnos iz gr. εὐξεινος /*eúxeinos*/ »gostoljuben«, »prijazen do tujcev«), zdaj Črno morje. Gl. NH 6, 1. – *Mladice ... se imenujejo kordile:* lat. *cordyla*, gr. κορδύλη ali σκορδύλη. Prim. Aristotel, HA 8, 13, 598 a 26 in nasl.; 5, 10, 543 b 2; 6, 17, 571 a 16–19. – *limoze:* lat. *limosae* »blatnice«, »muljnice«, »glenovnice« iz lat. *limus* »blato«, »mulj«, »glen«. – *po blatu pelamide:* lat. *pelamys*, gr. πηλαμός iz gr. πηλός »blato«, »glen«. Prim. NH 32, 146.

§ 48

Te razrežejo na kose ...: prim. Atenaj 3, 118 A; 7, 315 DE; 8, 356 F. – *melandrije ... podobne hrastovim trskam:* lat. *melandryum*, gr. μελάνδρυον »črnohrastnice« iz gr. μέλας /*mélas*/ »črn« in δρύς /*drýs*/ »hrast«. Šlo je za nasoljene koščke tunine. Prim. Varon, O latinskem jeziku 5, 77. – *Pelamide:* gl. § 47. – *na izbrane dele:* lat. *apolecti* iz gr. ἀπόλεκτος /*apólektos*/ »izbran«, »odličen«. Prim. NH 32, 150. – *na koščke v obliki različnih kockic:* lat. *cybium*, gr. κύβιον. Gre za tuna oz. tunino, narezano na drobne koščke ali kocke, pa tudi za jed, pripravljeno iz njih (prim. NH 32, 146).

§ 49

neverjetno hitro zraste: prim. Aristotel, HA 6, 17, 571 a 11–22. – *Pontu:* gl. § 47 in NH 6, 1. Prim. Aristotel, HA 8, 19, 601 b 18; 8, 13, 598 a 27 in nasl. – *Amias ... iz dneva v dan:* lat. *amias*, gr. ἀμίας. Ni mogoče zanesljivo določiti, za katero tunom podobno ribo gre. Domnevno gre za palamido (*Sarda sarda*) iz rodu palamid (*Sarda*) v družini skuš in tunov (*Scombridae*) reda ostriževcev (*Perciformes*), ki živi v večjih jatah, zraste do 90 cm in doseže tudi 10 in več kg. Živi v Atlantiku, Sredozemskem morju in Črnem morju. Prim. tuja imena: hr. *palamida*, *polamida*, *polanda*, nem. *Palamide*, *Atlantischer Bonito*, ang. *Atlantic bonito*, fr. *pélamide*, it. *palamita*, šved. *pelamid*, šp. *bonito* idr. Prim. Aristotel, HA 6, 17, 571 a 11; 9, 37, 621 a 17. – *pelamide:* gl. § 47. Prim. Ajlijan 15, 3; Plutarh, O inteligenci živali 30, 980 A. – *Pont:* gl. zgoraj. – *vsaka jata ima svojega vodnika:* lat. *dux*, tudi »vodja«. – *skuše:* lat. *scomber*, gr. σκόμβρος. Mišljena je navadna skuša ali škomber (*Scomber scombrus*) iz družine skuš in tunov (*Scombridae*) v redu ostriževcev (*Perciformes*), ki zraste tudi do pol metra in tehta do 1,8 kg (v Atlantiku do 3 kg). Nekateri komentatorji kot

možnost predlagajo tudi japonsko skušo ali lokardo (*Scomber japonicus*). – v vodi žvepleno rumene barve: Skuša je po hrbtu zelenkaste barve (kar nekoliko spominja na barvo žvepla) in ima temnejše proge, po trebuhu pa je srebrnkasta. – *Hispaniji*: zdaj Španija. Gl. NH 3, 6 in nasl. – ki napolnjujejo ribnike: Plinij uporabi izraz *cetaria*, kar pomeni »ribnik« oz. »sistem mrež«, s pomočjo katerega so lovili tune.

§ 50

Pont: gl. § 47 in NH 6, 1. – *tjulnjev*: gl. § 40. – *delfinov*: gl. § 20. – *Tuni v Pont ...*: prim. Aristotel, HA 8, 13, 598 b 1. – *ob desnem bregu*: prim. Aristotel, HA 8, 13, 598 b 19–21; Ajlijan 9, 42; Plutarh, O inteligenci živali 29, 979 C–F; Solin 12, 13. – *Trakijskega Bosporja*: »Trakijski Kravji prehod«, »Trakijski Kravji brod«, še zdaj Bospor ali Istanbulski preliv, morski preliv med Evropo (Balkanskim polotokom) in Azijo (Malo Azijo). Gl. NH 4, 76. – *Propontida*: »Morje pred Pontom«, zdaj Marmarsko morje. Gl. NH 4, 42. – *Evksejnom*: lat. *Pontus Euxinus*; gl. § 47 in NH 6, 1. – *Kalhodonu*: antično pristaniško mesto v Bitiniji ob Bosporju, hčerinsko mesto Megare, ustanovljeno v 7. stol. pr. Kr., pomembno pristaniško, trgovsko in transportno središče, zdaj Kadiköy (del Istanbula). Gl. NH 5, 149. – *Bizantija*: antično mesto ob Bosporju, kolonija Dorcev iz Megare, Argosa in Korinta na jugozahodnem izhodu iz Bosporja za zalivom Zlati rog, zdaj Istanbul. Gl. NH 4, 46. – *Zlati rog*: lat. *Aureum Cornu*, gr. Χρύσειον κέρας, zdaj Halič, še vedno imenovan Zlati rog, ok. 7 km dolg zaliv v Bosporju v Istanbulu tik pred prehodom Bosporja v Marmarsko morje. Gl. NH 4, 46.

§ 51

Bizantiju: gl. § 50. – *Kalhodon*: gl. § 50. – *morska ožina, ki leži vmes med njima*: tj. Bospor. – 1000 korakov: = 1,48 km. – *akvilona*: gl. § 30. – *Ponta*: gl. § 47 in NH 6, 1. – *odplavajo z ugodnim tokom*: prim. NH 4, 93; Seneka Mlajši, Naravoslovna vprašanja 4, a 2, 29; Strabon 1, 3, 55. – *Pozimi ... zima ... do enakonočja*: prim. Aristotel, HA 8, 15, 599 b 3 in nasl. – *pompili*: lat. *pompilus*, gr. πομπίλος. Gre za pilote, ki živijo skupaj z morskimi psi in morskimi vragi in jim odstranjujejo zajedavce; najverjetnejši predstavnik je pilot (*Naucrates ductor*) iz rodu pilotov (*Naucrates*) v družini trnobokov (*Carangidae*) v redu ostriževcev (*Perciformes*). Plinij se moti, kajti tuni ne spremljajo ladij.

§ 52

Mnogi preživijo poletje v Propontidi: zdaj Dardanele. Prim. Aristotel, HA 8, 13, 598 a 24. – *Pont:* gl. § 47 in NH 6, 1. – *morski listi:* lat. *solea* »podplat« (zaradi podobnosti). Gre za morski list (*Solea solea*) iz družine morskih listov (*Soleidae*) v redu bokoplut (*Pleuronectiformes*) z valjastim ploščatim telesom, majhnimi usti in očmi na desnem boku. Njegova barva je odvisna od dna, na katerem živi; zraste do 60 cm, najdemo ga v Jadranu, Sredozemskem morju in severovzhodnem Atlantiku. – *rombi:* lat. *rhombus*, gr. ῥόμβος. Iz opisa ni mogoče razbrati, ali gre a) za katero od vrst iz družine robcev (*Bothidae*), npr. za katero od vrst iz rodu patarač (*Arnoglossus*), morda za pataračo (*Arnoglossus laterna*) ali za torijevo (Torijevo) pataračo (*Arnoglossus thori*) ali za rjavo pataračo (*Arnoglossus kesseleri*) ali za katero od vrst iz rodu širokogledih robcev (*Bothus*), npr. za širokogledi robec (*Bothus podas*), b) za katero od vrst iz družine bokoplut (*Pleuronectidae*), npr. za katero od vrst iz rodu iverk (*Platichthys*), morda za iverko (*Platichthys flesus*), ali za katero od vrst iz rodu morskih plošč (*Pleuronectes*), morda morsko ploščo (*Pleuronectes platessa*), c) za katero od vrst iz družine rombov (*Scophthalmidae*), npr. za katero od vrst iz rodu gladkih rombov (*Scophthalmus*), morda za romba (*Scophthalmus maximus*) ali za gladkega romba (*Scophthalmus rhombus*). – *Sip:* lat. *sepia*, gr. σπία. Plinij najverjetneje opisuje navadno sipo (*Sepia officinalis*) iz družine sip (*Sepiidae*) v redu deseterolovkarjev (*Decabrachia*) podrazreda dvoškrgarjev (*Dibranchiata*) v razredu glavonožcev (*Cephalopoda*), ki zraste do 30 cm, zgoraj je sivorjava s temnimi prečnimi progami, spodaj modro ali zeleno lesketajoča se in ima dve daljši lovki s priseski ter osem krajših lovk. Telo obrobja plavut, njena lupina je zakrnela (sipina kost je njen edini ostanek). Čez dan se skriva, dejavna pa je ponoči in ob mraku. Ob nevarnosti se brani tako, da iz črnilne žleze izloči črnilo. – *lignje:* lat. *loligo*. Mišljen je navadni lignj (*Loligo vulgaris*) iz razreda glavonožcev (*Cephalopoda*); spada med dvoškrgarje (*Dibranchiata*) deseterolovkarje (*Decabrachia*). – *rib skalark:* lat. *saxatiles sc. pisces* »ribe, ki bivajo ob skalah«, tudi »ribe skalarice«. – *morskih drozgov in morskih kosov:* lat. *turdus* »<morski> drozg«, *merula* »<morski> kos«. Natančnejša določitev ni mogoča; komentatorji in prevajalci navajajo različne možnosti: orada (tj. zlata orada, *Sparus aurata*) ali zobatec (*Dentex dentex*), oba iz rodu šparov (*Sparus*) v družini šparov (*Sparidae*) v redu ostriževcev (*Perciformes*), ali katera od vrst iz družine ustnač (*Labridae*) v istem redu. – *školjk:* lat. *conchylium*, gr. κογχύλιον, tukaj kot skupna oznaka za školjke na splošno. – *ostrig:* lat. *ostrea*, *ostreum*, gr. ὄστρεον. Mišljena je užitna ali navadna ostriga (*Ostrea edulis*) iz

rodu ostrig (*Ostrea*) v družini pravih ostrig (*Ostreidae*) iz razreda školjk (*Bivalvia*). Gl. tudi § 40 in prim. *NH* 32, 59–65. – *trihiasi*: lat. *trichias*, gr. τριχίας /*trikhías*/ (iz gr. θρίξ, τριχός /*thríx*, *trikhós*/ »las«, »dlaka«) »lasnik«, »lasnica«. Ni mogoče zanesljivo določiti vrste rib. Domnevno naj bi šlo za katero iz družine sledi (*Clupeidae*) v redu sledi (*Clupeiformes*) razreda žarkoplavutaric (*Actinopterygii*). Morda gre za sardelico (papalino, sprata; *Sprattus sprattus*), ki doseže do 15 cm, morda za dolgo sardelo (*Sardina pilchardus*), ki doseže 30 cm, ali morda celo za atlantskega sleda (*Clupea harengus* z več podvrstmi), ki prav tako doseže do 30 cm. Identifikacija je težavna tudi zaradi Plinijevega opisa, da imajo nekakšne lase in da vplavajo v Pont. Prim. Aristotel, *HA* 8, 13, 598 b 12.

§ 53

trihiasi: gl. § 52. – *Hister*: običajno Ister (lat. *Hister*, gr. Ἰστρος), grško ime za spodnji tok Danuvija (zdaj Donava). Prim. Aristotel, *HA* 8, 13, 598 b 13. Plinij poroča tudi naslednje (*NH* 3, 128): »... nobena reka iz Danuvija se namreč ne izliva v Hadrijatsko morje. Po mojem jih je zavedlo dejstvo, da je ladja Argo priplula po reki navzdol v Hadrijatsko morje nedaleč od Tergesta, vendar pa se še ne ve, po kateri reki. Natančnejši <viri> poročajo, da so jo na ramenih prenesli čez Alpe, da pa je priplula navzgor po Histru ...« Prim. tudi Strabon 7, 5, 317; Apolonij Rodoški, *Argonavtika* 4, 327. – *po podzemnih kanalih*: lat. *subterraneae venae*, dobesedno »podzemne žile«. – *Hadrijatsko morje*: tudi Adrijatsko morje, zdaj Jadransko morje. – *od vzhoda Vergilij do zahoda Arkturja*: tj. od maja do novembra. Vergilije (*Vergiliae*) je latinsko ime za Plejade (Πλειάδες), ki so v mitologiji hčere Atlasa in nimfe Pleone, sestre Hiad, Hianta, Hesperid in Kalipso, spremljevalke boginje Artemide. Ko jih je pregnal Orion, jih je Zevs najprej spremenil v golobice, potem pa jih je postavil na nebo; slovensko ime zanje je Gostosevci (pravilneje bi bilo Gostosevke). Gre za odprto zvezdno kopico z več kot 3000 zvezdami, od katerih jih je s prostim očesom vidnih šest. Plejade se nahajajo na vratu ozvezdja Bik (prim. *NH* 2, 110). Ime zvezde Arktur (lat. *Arcturus*, gr. Ἀρκτοῦρος) pomeni Čuvaj medvedov (iz gr. ἄρκτος /*árktos*/ »medved«), ker leži ob ozvezdijh Veliki in Mali medved. Je najsvetlejša zvezda v ozvezdju Volar. Spada med zvezde orjakinje; njen premer je 23-krat večji od premera Sonca, od Zemlje pa je oddaljena 36 svetlobnih let (prim. *NH* 2, 106). – *ščipi*: lat. *plenilunium* »polna luna«, obdobje, ko je vidna vsa Lunina površina. – *odebelijo se ... da počijo*. *Živijo največ dve leti*: Navedbi

ne držita. Tuni dosežejo spolno zrelost med 4. in 5. letom, živijo pa tudi do 15 let. Prim. tudi Aristotel, *HA* 6, 17, 571 a 7 in nasl.

§ 54

žival ... podobna škorpionu, velika ... kot pajek: Ni mogoče zanesljivo potrditi, za katero parazitsko žival tunov in mečaric gre; morda za katerega iz reda enakonožcev ali mokric (*Isopoda*) v razredu višjih rakov (*Malacostraca*), morda iz družine ribjih prašičkov oz. rib najezdnic (*Cymothoidae*) podreda mokric veslavk (*Flabellifera*). – *tunu*: gl. § 44 in nasl. – *mečarici*: gl. § 3. – ... *povzroča tako hudo bolečino ...*: prim. Aristotel, *HA* 5, 31, 557 a 28 in nasl; 8, 19, 602 a 27. – *ciplji ...*: gl. § 29 in § 31.

§ 55

avgurije: gl. *NH* 8, 103. – *vojne na Siciliji*: tj. v času, ko se je Avgust po smrti Gneja Pompeja Velikega spopadal s Pompejevima sinovoma, na Siciliji z mlajšim sinom Sekstom (gl. nadaljevanje). – *Avgust sprehajal ... skočila riba*: Anekdoto opisuje tudi Svetonij (*Avgust* 96). – *Sekst Pompej prisvaja Neptuna za očeta*: Pompejev mlajši sin Sekst Pompej je v neki pomorski bitki premagal Avgusta, zato si je ošabno nadel vzdevek Neptunov sin (prim. Apijan 5, 100). – *slovel po svojih pomorskih podvigih*: ironično. – *bodo ... ležali pred Cezarjevimi nogami*: Seksta je l. 36 pr. Kr. v spopadu na Siciliji (zato Plinij govori o sicilski vojni) v pomorski bitki pred mestom Navloh premagal Mark Agripa, l. 35 pa ga je v Aziji usmrtil Mark Antonij. Gl. tudi § 171.

§ 56

Ribje samice so večje od samcev: prim. Aristotel, *HA* 5, 5, 540 b 16. – *sploh ni samcev*: prim. Aristotel, *HA* 4, 11, 538 a 20. – *eritinih in hanah*: lat. *erythinus*, gr. ἔρυθινος, *chan(n)e*, gr. χάννη. Za natančno določitev Plinij navede premalo podatkov; *erythinus* je morda zobatec (*Dentex vulgaris*, *Dentex dentex*) iz družine zobatcev (*Sparidae*), po drugi domnevi pa morda prava trlja (surmulet; *Mullus surmuletus*) ali navadna trlja (bradač, barbon; *Mullus barbatus*), obe iz družine trlj (*Mulidae*); *channe* je morda kateri od ostrizev iz družine zobčastih ostrizev (*Serranidae*) iz reda ostrizevcev (*Perciformes*), ki jih je sicer ok. 400 vrst, morda pisanica (tudi pirka, *Serranus scriba*). Prim. tudi *NH* 32, 153; Aristotel, *GA* 3, 5, 755 b 20 in nasl. – *potujejo v jatah*: prim. Aristotel, *HA* 9, 2, 610 b 1. – *koristno za ribolov, če ...*: prim. Aristotel, *HA* 8, 19, 602 b 5; 15, 600 a 7. – *vleku*: lat. *tractus*. Mišljen je vlek mreže. – *zmerno deževje*:

prim. Aristotel, *HA* 8, 19, 601 b 14. – *trstje*: prim. Aristotel, *HA* 8, 19, 601 b 14. Verjetno gre za navadno kanelo (navadni trstikovec, navadna trstenika) iz družine trav (*Poaceae*) v redu travovcev (*Poales*).

§ 57

občutljive za zelo hladno zimo: prim. Aristotel, *HA* 8, 19, 601 b 29 in nasl. – *imajo v glavi kamen*: Morda gre za statolit (imenovan tudi statokonij in otolit), peščeno zrno (lahko gre za zrno kalcijevega karbonata ali kake organske snovi), imenovan tudi ravnotežni kamenček, ni pa izključeno, da gre zgolj za koščice lobanje ali notranjega ušesa pri ribah. Prim. Ajlijan 9, 7. – *brancini*: lat. *lupus*. gr. λύκος. Brancin (tudi luben; *Dicentrarchus labrax*, *Roccus labrax*, *Morone labrax*) spada v družino zobčastih ostrižev (*Serranidae*). Doseže dolžino od 30 do 80 cm (včasih tudi do 1 m), je kovinsko sive barve, po bokih svetlejši, ima pahljačasto hrbtno plavut, razcepljeno repno plavut in vretenasto telo, ki ga prekrivajo drobne luske. Pogosto ga najdemo v brakičnih vodah ob ustjih rek. – *kromis*: lat. *chromis*, gr. χρόμις. Natančna določitev ni mogoča; morda gre za katero od rib iz družine grb (*Sciaenidae*). V sodobni znanstveni biologiji je tako imenovan črnik (*Chromis chromis*) iz rodu *Chromis* v družini koralnic (*Pomacentridae*) iz reda ostriževcev (*Perciformes*). – *grbe*: lat. *sciaena*, gr. σκίανα. Verjetno gre za katero od rib iz rodu grb oz. konjev (*Sciaena*) iz družine grb (*Sciaenidae*) v redu ostriževcev (*Perciformes*); natančna identifikacija ni mogoča. Sicer je v Sredozemlju razširjena vrsta konj (tudi kaval, *Sciaena umbra*). – *fagri*: lat. *phager* (v nekaterih izdajah tudi *pager*), gr. φαγρός. Po eni domnevi naj bi šlo za zobatca (*Dentex vulgaris*) ali za katero drugo vrsto iz družine šparov (*Sparidae*), ki vključuje 125 različnih vrst, razdeljenih na 37 rodov. – *Kadar so zime hude ... veliko slepih*: prim. Aristotel, *HA* 8, 19, 608 a 9. – *ležijo skrite v jamah*: prim. Aristotel, *HA* 8, 15, 599 b 2 in 26. – *delfinka*: lat. *hippurus*, gr. ἵππουρος. Najbrž gre za delfinko (*Coryphaena hippurus*) iz rodu *Coryphaena* v družini zlatih lokard (*Coryphaenidae*) iz reda ostriževcev (*Perciformes*). – *korakini*: lat. *coracinus*, gr. κορακίνος, tudi »koracin«. Ni znano, za katero vrsto gre; Plinij ločuje dve vrsti: vrsto, ki živi v Nilu (gl. § 68; verjetno gre za nilsko tilapijo oz. afriškega nilskega ostriža (*Oreochromis niloticus*, *Tilapia nilotica*) iz družine ostrižnikov (*Cichlidae*)), in drugo, ki je morda črnik (*Chromis chromis*) ali pa konj (*Sciaena umbra*), za katero najdemo tudi ime *Corvina nigra*. – *murena*: gl. § 40. – *orf*: lat. *orphus*, gr. ὀρφός. Ni znano, za katero vrsto gre; morda za kirnjo (*Epinephelus marginatus*) iz družine zobčastih ostrižev (*Serranidae*). – *ugor*: lat. *conger*, gr. γόγγρος. Ugor ali

gruj (*Conger conger*) spada v družino grujev oz. morskih jegulj (*Congridae*) v redu jegulj (*Anguilliformes*). – *ostriži*: lat. *perca*, gr. πέρκη. Natančna določitev vrste ni mogoča; gotovo gre za katero od vrst iz reda ostriževcev (*Perciformes*), morda iz družine zobčastih ostrižev (*Serranidae*), morda za katero od kirnj (rod *Epinephelus*), globinskih kirnj (rod *Polyprion*) ali pirk (rod *Serranus*). – *ribe skalarke*: lat. *saxatiles sc. pisces*; gl. § 52. – *na razkopanem morskem dnu*: lat. *vado maris excavato* tudi »v jamah, izkopanih na morskem dnu«. – *skat*: lat. *torpedo*. Gre za električnega skata, vendar je v prevodu uporabljen samo prevod »skat«, ker bi bil pridevnik »električen« anahronizem. Ni mogoče zanesljivo določiti, za katero vrsto gre, verjetno pa za eno od dveh najpogostejših vrst v Sredozemskem morju: ali navadnega električnega skata (*Torpedo marmorata*) ali pegastega električnega skata (*Torpedo torpedo*); oba spadata v družino električnih skatov (*Torpedinidae*) iz reda skatov (*Hypotremata*) v razredu hrustančnic (*Chondrichthyes*). Električni skati imajo med glavo in prsmi organ, s katerim proizvajajo električne sunke; omenjeni dve vrsti lahko ustvarita električne sunke z napetostjo od 70 do 80 V. Prim. Aristotel, *HA* 9, 37, 620 b 21 in 30. – *pseta*: lat. *psetta*, gr. ψῆττα. Natančna določitev ni mogoča; morda gre za katero od vrst iz družine bokoplut (*Pleuronectidae*), npr. za katero od vrst iz rodu iverk (*Platichthys*), morda za iverko oz. kambalo (*Platichthys flesus*), ali za katero od vrst iz rodu morskih plošč (*Pleuronectes*), morda za morsko ploščo (*Pleuronectes platessa*), komentatorji pa kot možnost dopuščajo tudi katero od vrst iz družine rombov (*Scophthalmidae*) ali iz družine robcev (*Bothidae*). – *morski list*: lat. *solae*; gl. § 52.

§ 58

sredi poletja šestdeset dni skrivajo: prim. Aristotel, *HA* 8, 15, 599 b 31. – *glavkos*: lat. *glaucus*, gr. γλαῦκος. Zanesljiva določitev vrste ni mogoča. Prim. Aristotel, *HA* 8, 15, 599 b 32. – *trske*: lat. *asellus*. Plinij jih imenuje »oslički«. Gre za katero od vrst iz družine trsk (*Gadidae*) v redu trsk (*Gadiformes*), morda za mola (*Merlangius merlangus*), vahnjo ali navadnega lupača (*Melanogrammus aeglefinus*), saja ali morskega lososa (*Pollachius virens*). Izraz *asellus* je tudi pozneje ostal ime za trske, a so ga postopoma nadomestila druga imena; tako je npr. *Asellus canariensis* zdaj *Mora moro* ali globokomorska trska (rod *Mora*, družina *Moridae*); *Asellus maior* je zdaj *Gadus morhua* ali bakala ali kabeljav (ime izhaja iz nizozemskega kabeljauw), kar je postalo splošno ime za trsko (tako imenujemo mladega kabeljava). – *orade*: lat. *aurata*, pisano tudi *orata*. Gre za orado ali zlatobrova (*Sparus aurata*) iz rodu orad (*Sparus*)

v družini šparov (*Sparidae*) reda ostriževcev (*Perciformes*). Poimenovanje *aurata* se ohranja še v it. *orata*, nem. *Goldbrasse*, *Goldbrassen*, *Dorade*, fr. *dorade*, hr. *orada*, *lovrata*, *ovrata*, *zlatica*, šp. *dorada* idr. – som: lat. *silurus*, gr. σίλουρος. Najbrž ne gre za pravega (evropskega) soma (*Silurus glanis*), ampak za Aristotelovega soma (*Silurus aristotelis*, tudi *Glanis aristotelis*, *Parasilurus aristotelis*), ki je endemična vrsta v Grčiji; živi v jezerih in v reki Aheloj. – ob vzhodu *Pasje zvezde*: lat. *Canicula*. Gre za Sirij; gl. op. 22. – krapu: lat. *cyprinus*, gr. κύπρινος. Ime je postalo znanstveno ime za krapa (*Cyprinus carpio*) iz rodu krapov (*Cyprinus*) v družini krapovcev (*Cyprinidae*) reda krapovcev (*Cypriniformes*). Morda bi veljalo v prevodu ohraniti izvirno ime »kiprin«, kajti Plinij za krapa, ki je sicer sladkovodna riba, navaja, da ga najdemo v morju. Mogoča prevodna različica bi bila tudi »morski krap«, ki ga ni mogoče določiti. Prim. Aristotel, HA 8, 20, 602 b 24. – *Bosporju*: gl. § 50.

§ 59

lastnost cipljev ... ko jih je strah: gl. § 29 in § 31. Prim. Aristotel, HA 8, 2, 591 b 3. – *v svoji spolni sli tako neprevidni*: gl. Aristotel, HA 5, 5, 541 a 19; Ajlijan 1, 12. – *v Feniciji*: gl. § 36 in NH 5, 66. – *v Narbonski provinci*: gl. § 29.

§ 60

jeseter: lat. *acupenser*, *acipenser*. Mišljen je atlantski jeseter (*Acipenser sturio*) iz družine jesetrov (*Acipenseridae*) v redu jesetrovk (*Acipenseriformes*) podrazreda sklenoluskavk (*Chondrostei*) v razredu žarkoplavutaric (*Actinopterygii*). Že v antiki je bil priljubljena delikatesa. Prim. Makrobij, *Saturnalijske* 3, 16. – *edini ... luske usmerjene proti gobcu*: Navedba ne drži. Verjetno je prišlo do pomote zato, ker je njegovo telo prekrito z vzdolžnimi linijami oglatih koščenih plošč. – *elops*: lat. *elops*, *ellops*, *helops*, gr. ἔλλοψ. Jesetra in elopsa enači tudi Atenaj (7, 294 F). Prim. NH 32, 153. Verjetno gre za kečigo (*Acipenser ruthenus*) iz družine jesetrov (*Acipenseridae*) v redu jesetrovk (*Acipenseriformes*), ki živi na območjih Črnega morja, Azovskega morja, Baltskega morja in Kaspijskega jezera ter njihovih pritokov in v rekah med rekama Ob in Jenisej.

§ 61

Kornelij Nepot: gl. PV, št. 378; prim. tudi HRR F 10. – *mimični pesnik Laberij*: gl. PV, št. 314. – *brancine*: gl. § 57. – *trske*: gl. § 58. – *brancini ... volnasti*: lat. *lanati* sc. *lupi*. Natančnejša določitev ni mogoča. – *dve vrsti trsk*: *kalarije ...*

bakhi: lat. *callaria* (v besedilih tudi *callyris*, *collyris*, *colyrus*, gr. κολλυρίς), *bacchi*. Natančnejša določitev ni mogoča.

§ 62

skar ... prežvekuje ter da se hrani z rastlinami: lat. *scarus*, gr. σκάρος. Gre za ribo (evropsko) papagajko (papagajevko) (*Sparisoma cretense*) iz družine papagajk oz. morskih papigic (*Scaridae*), ki jo najdemo v zahodnem in srednjem Sredozemskem morju, redkeje v vzhodnem, in v Jadranskem morju. Papagajke so zelo pisanih barv in imajo široke, zraščene zobe, podobne papagajevemu kljunu; z njimi strgajo alge in korale in jih drobijo, pri tem pa je videti, kot da prežvekujejo. Prim. *NH* 11, 162; Aristotel, *HA* 2, 13, 505 a 15; 8, 2, 591 a 14 in 591 b 22; *PA* 3, 14, 675 a 4; Ajlijan 2, 54. – *Karpatijskem morju*: v antiki ime za jugovzhodni del Egejskega morja med vzhodno obalo Krete na jugozahodu, otokom Astipalajo na severu, skrajno južnimi Sporadi na jugu in Rodosom na vzhodu. Ime je dobilo po Karpatosu, največjem v njem ležečem otoku. Prim. *NH* 2, 243; 4, 71; 5, 102. – *rta Lekton*: zdaj Baba Burnu (Burnu), najzahodnejša točka Turčije (in Azije). V antiki je ločeval Ajolido in Troado; prim. *NH* 5, 123; Kolumela 8, 16, 9. – *v Troadi*: antična pokrajina med Dardanelami in Propontido na severu, Ajolido na jugu, Mizijo na vzhodu in Egejskim morjem na zahodu, ki je vključevala mesto Trojo ter njeno širšo okolico in zaledje, zdaj del province Çanakkale. Gl. *NH* 5, 121. – *cesarja Tiberija Klavdija*: tj. cesarja Klavdija, ki je vladal v obdobju 41–54 po Kr.; njegovo polno ime je bilo Tiberij Klavdij Neron Germanik. – *Optat ... poveljnik ladjevja*: Tiberij Julij Optat Poncijan je bil poveljnik flote v Mizenumu in Plinijev predhodnik na tej funkciji. Prim. Makrobij, *Saturnalijske* 3, 16, 10; *CIL* X 6318; XVI 1. – *Ostijo*: gl. § 14. – *Kampanijo*: v antiki italska pokrajina med Lacijem, Samnijem in Lukanijo na območju med Masiškim gorovjem in Sinueso na severu, Surentom na jugu in samnitskimi gorami na vzhodu, z glavnim mestom Kapuo. Slovela je po rodovitnosti, uspešnem gospodarstvu, cvetoči obrti, živahnem pomorstvu in naravnih lepotah. Gl. *NH* 3, 60 in nasl.

§ 63

jetrom menkov: lat. *mustela*. Gre za menka (*Lota lota*) iz družine trsk (*Gadidae*); je plenilec in edina vrsta trsk, ki živi v sladkih celinskih vodah. Njegova jetra so veljala za specialiteto, vendar jih je nevarno uživati, ker so pogosto okužena s trakuljo. – *v Brigantinskem jezeru*: lat. *lacus Brigantinus*, zdaj Bodensko jezero. – *Retiji*: ozemlje, ki so ga naseljevali Reti (tudi Retijci), močna in

bojevita plemenska skupina v osrednjih Alpah med Comskim jezerom in reko Piavo, med Južno Tirolsko in švicarskima kantonoma Valais in Graubünden; Rimljani so jih dokončno pokorili ok. l. 15 pr. Kr. in tu je med Germanijo, Belgijsko Galijo, Norikom in Transpadansko Galijo nastala po njih imenovana provinca Retija. Gl. *NH* 3, 130 in 133.

§ 64

bradači: lat. *mullus*, gr. μύλλος. Gre za bradače ali trlje (družina *Mulidae*) iz rodu ostrizevcev (*Perciformes*). Najverjetneje gre za eno od dveh vrst v rodu bradačev (*Mullus*), ki sta najbolj razširjeni v Sredozemskem morju: ali za bradača (pravo trljo ali surmuleta; *Mullus surmuletus*) ali za progastega bradača (navadno trljo; *Mullus barbatus*). – *dva funta*: = 654,9 g. – *v ribjih zbiralnikih in ribnikih*: lat. *vivaria* (tukaj so mišljeni zbiralniki za ribe na ribiških ladjah) in *piscinae*. – *v Severnem oceanu*: Bradač živi tudi ob zahodnoevropskih obalah Atlantskega oceana do Skandinavije. Severni ocean je skupno ime za vsa morja evropskega visokega severa. Gl. *NH* 4, 94; 4, 109. – *prehranjujejo se ... z ostrigami*: prim. Aristotel, *HA* 8, 2, 591 a 12. Ostriga (lat. *ostrea*) je na tem mestu najbrž splošni izraz za školjke. Navedbe glede prehranjevanja držijo. – *dve brčici na spodnji ustnici*: Bradač ima majhna usta, na spodnji strani ust pa ima dve brčici, s katerima išče hrano po morskem dnu. – *muljni bradač*: lat. *lutarium* (sc. *genus*), tudi »bradač muljnik«, »muljna trlja«, »trlja muljnica«. Verjetno gre za bradača (*Mullus surmuletus*), ki išče pretežno živalsko hrano (školjke, raki, mehkužci idr.) na morskem dnu.

§ 65

špar: lat. *sargus*, gr. σαργός. Verjetno gre za katero od vrst iz družine šparov (*Sparidae*) iz reda ostrizevcev (*Perciformes*), morda za šarga (*Diplodus sargus sargus*, starejše *Sparus sargus*) iz rodu šparov (*Diplodus*). Nekateri komentatorji predlagajo zobatca (*Dentex dentex*) iz družine šparov (*Sparidae*). – *špar požre hrano, ki se dvigne*: prim. Aristotel, *HA* 8, 2, 591 b 19. – *obalni bradači*: lat. *litorarii* sc. *mulli*. Točna določitev vrste ni mogoča. – *Fenestela*: gl. PV, št. 201. – *ime dobili po škrlatnih čevljih*: lat. *calciamenta mullea* ali *calcei mullei*. Gre za čevlje z visokimi podplati, izdelane iz rdečega partskega usnja, ki so jih v času republike nosili le trije najvišji oblastniki: konzul, pretor in kurulski edil. – *Drstijo se trikrat na leto ...*: prim. § 162; Aristotel, *HA* 5, 9, 543 a 7; Ajlijani 10, 2. Drstijo se samo v mesecih maju in juniju.

§ 66

poginjajoči bradač ... nekako pisan ... različnih barv ... večkrat spremenijo ...
bel: prim. Seneka Mlajši, *Naravoslovna vprašanja* 3, 18, 1 in 5. – *Mark Apicij:*
 prim. *NH* 8, 209; 10, 133; 19, 137 in 143. – *vsakovrstno razkošje:* prim. Seneka
 Mlajši, *Naravoslovna vprašanja* 3, 17, 2. – *v garumu <pripravljenem iz> soto-*
varišev: Plinij dobesedno pravi *in sociorum garo* »v garumu, pripravljenem
 iz njihovih ribjih sotovarišev«, tj. pripravljenem iz drugih bradačev. Garum
 (lat. *garum*, *garon*, gr. γάρων) je bil posebna omaka, ki so jo pridobivali iz
 različnih vrst rib: tuna (*Thunnus thynnus*), sardona (*Engraulis encrasicolus*),
 jegulje (*Anguilla anguilla*), skuše (*Scomber scombrus*) idr. Ne gre za tipično
 rimsko začimbo oz. omako; domneva se, da naj bi izviral ali iz Grčije ali iz
 Kartagine ali iz Fenicije. Pripravljali so ga tako, da so ene ribe naložili v odprte
 posode očiščene, druge pa skupaj z drobovjem, jih pomešali s slanico ter jih
 nekaj časa (včasih tudi po nekaj mesecev) pustili na soncu; v procesu avtolize
 so encimi razgradili vse beljakovine. Fermentirani sok, ki je odtekal, se je
 precejal skozi gosto pleteno košaro v amforo, nato pa so ga še večkrat stiskali
 in filtrirali, dokler niso dobili bistre tekočine jantarne barve. Najkakovostnejši
 je bil garum, pridobljen iz nasoljenih tunov, uvoženih iz Bizantija, najslabše
 kakovosti pa je bil garum iz ribjih ostankov in odpadkov, ki so ga imenovali
hallex ali *allex* (gl. spodaj); tako so imenovali tudi usedlino oz. goščo garuma,
 ki je prav tako veljala za manj kakovostno. *Garum* je v rimski kuhinji neka-
 kšna nadpomenka za različne vrste ribjih omak in past (paštet): *liquamen*,
muria, *salsamentum*, *hallex* (*allex*) ... Mešali so ga tudi z vinom (*oenogarum*),
 s kisom (*oxygarum*), jedilnim oljem (*oleogarum*) ali vodo (*hydrogarum*), upo-
 rabljali pa so ga tudi kot zdravilno sredstvo. Pridobivanje garuma je bilo zelo
 dobičkonosen posel, glede na postopek pridobivanja pa je razumljivo, da so
 bile pridelovalnice zaradi hudega smrada zunaj urbanih naselij. Prim. tudi
NH 31, 93; Seneka Mlajši, *Moralna pisma Luciliju* 95, 25. – *si izmisli omako iz*
njihovih jeter: lat. *allex* (tudi *halec*, *hallex*, *allex*, *hallex*). Alek ali haleks je bil
 nekakšna ribja juha ali ribja omaka, krepka juha (bujon), ki so jo pripravljali
 iz ostrig ter drugih školjk in rib, zlasti bradačev, osnova pa je bila neprecejena
 usedlina oz. gošča garuma. Prim. *NH* 31, 95.

§ 67

Bivši konzul Azinij Celer: prvotno prijatelj cesarja Klavdija, *consul suffectus* l.
 38, pozneje na Klavdijev ukaz usmrčen. Gl. Tertulijan, *O paliju* (Grški plašč)
 5, 6; Makrobij, *Saturnali* 3, 16, 9. – *cesarja Gaja:* tj. Kaligule, ki je vladal v

obdobju 37–41 po Kr.; njegovo polno ime je bilo Gaj Julij Cezar Avgust Germanik Kaligula. – *se za enega kuharja plača višja cena kot za enega konja*: prim. Gelij 11, 2, 5. – *največji mojster za zapravljanje gospodarjevega premoženja*: tj. suženj, ki kupuje luksuzne stvari za svojega gospodarja.

§ 68

Licinij Mucijan: gl. PV, št. 317 in 372. – *v Rdečem morju*: gl. § 6. – *80 funtov*: 80 funtov = 26,2 kg. – *korakin*: gl. § 57. Zelo so ga cenili kot specialiteto. Prim. Strabon 17, 2, 823; *NH* 32, 56; Atenaj 7, 309 A; Marcijal 13, 85. – *v Gadesu*: gl. § 8 in § 11. – *zajos*: lat. *zeus*, *zaeus*, gr. ζαῖός, – *kovač*: lat. *faber*. Gre za kovača (*Zeus faber*) iz družine kovačev (*Zeidae*) v redu kovačev (*Zeiformes*), za katerega so značilni stisnjeno telo, velike oči, močne čeljusti, dolge koščene plavuti na hrbtu ter velika temna pega na boku, ki naj bi bila po legendi odtis prsta svetega Petra. Prim. tudi *NH* 32, 148; Kolumela 7, 16, 9. – *Ebuza*: eden od dveh »Borovih otokov« (lat. *Pityussae*) pred obalo Hispanije, del Balearov; večji otok se je imenoval Ebuz »Borov otok« (lat. *Ebusus*, zdaj Ibiza), manjši pa Ofuza oz. Ofusa »Kačji otok« (lat. *Ophius(s)a*, zdaj Formentera). Gl. *NH* 3, 76. – *salpa*: lat. *salpa*, gr. σάλπη. Gre za salpo (*Sarpa salpa*) iz družine šparov (*Sparidae*) v rodu ostriževcev (*Perciformes*), za katero so značilni majhna glava, top gobec, kratke prsne plavuti, rumene oči, zbiranje v velike jate in deset ali enajst zlatorumenih prog na srebrnkastosivem telesu. Prim. Aristotel, *HA* 8, 2, 591 a 15; Atenaj 7, 321 E; 8, 356 A. – *v Akvitaniji*: ali Akvitsanska Galija, pokrajina na jugovzhodu Galije, ki je obsegala ozemlje med reko Garumno (zdaj Garona (Garonne)) in Pireneji. Provincio Akvitanijo je l. 27 pr. Kr. ustanovil cesar Avgust in ji priključil še območja Sevenov in reke Liger (zdaj Loara (Loire)). Gl. *NH* 4, 108 in nasl. – *rečnega lososa*: lat. *salmo fluviatilis*. Gre za atlantskega lososa (*Salmo salar*) iz poddružine *Salmoninae* v družini salmonidov/lososov oz. postrvi (*Salmonidae*) iz reda lososov (*Salmoniformes*), ki potuje v reke Evrope in vzhodne severne Amerike; v Sredozemskem morju ga ni. Plinij ga – po eni domnevi – omenja tudi v § 44, kjer ga imenuje isoka oz. isoks.

§ 69

po več škrg ... dvojne: prim. Aristotel, *HA* 2, 13, 504 b 29; 505 a 7. – *otrdelost lusk*: prim. Aristotel, *HA* 3, 11, 518 b 30. – *Larijsko*: tudi Larij, zdaj Comsko jezero (Lago di Como); prim. *NH* 2, 224. – *Verbansko*: tudi Verban, zdaj Lago (di) Maggiore, Lago di Verbano; prim. *NH* 2, 224. – *ob vzhodu Vergilij*: tj. od 22. aprila do 10. maja. O Vergilijah gl. § 53. – *ribe ... ostrimi luskami ... žebljem*

za čevlje: lat. *clavi caligares*. *Caligae* so bili vojaški nizki škornji oz. pohodni visoki čevlji, izdelani iz trpežnega trdega usnja, podplat je bil posebej podložen, okrepljen in brez profila, vanj pa je bilo zabitih od 80 do 90 železnih žebeljev s polkrožnimi glavicami (lat. *clavus*), ki so podplat ščitili pred izrabo. Omenjene ribe so morda krapci ali katera od vrst iz družine krapovcev (*Caprinidae*); kaj je mišljeno z ostrimi luskami, lahko samo ugibamo. Komentatorji predlagajo kot možnost rdečoeko (*Rutilus rutilus carpathorossicus*), jeza (*Leuciscus idus idus*) iz rodu klenov (*Leuciscus*) ali pa ploščiča (*Abramis brama*) iz rodu ploščičev (*Abramis*). Morda pa ima Plinij v mislih krapa veleluskinarja, ki ima ob pobočnici vrsto velikih lusk in podobno tudi na hrbtu.

§ 70

Arkadija: gorata dežela na osrednjem delu polotoka Peloponez. Gl. *NH* 4, 20. – *eksokojta ... spat na kopno*: lat. *exocoetus*, gr. ἑξώκοιτος (iz ἔξω /éxo/ »zunaj« in κοιτή /koitḗ/ »spanje«, »počitek«, »postelja«), tudi eksocet, riba, ki baje hodi spat na kopno, imenovana tudi Adonis; natančnejša določitev ni mogoča. Ugibamo lahko, ali Plinij meri na katero od vrst, ki lahko dalj časa preživijo zunaj vode, npr. na glavače oz. glavoče (*Gobiidae*), morda na sprehajalko (*Periophthalmus barbarus*). Vse navedbe so zgolj ugibanja. – *Klejtoriga*: mesto v severni Arkadiji, zdaj Klituras, ostaline blizu kraja Carnesi, ok. 3 km zahodno od kraja Kato Klitoria ali na njegovem obrobju. Gl. *NH* 4, 20. – *nima škrg*: Komentatorji domnevajo, da je Plinij zamenjal dva grška izraza: βράγχος /bránkhos/ »škrge« in βρόγχος /brónkhos/ »sapnik«, »dušnik«. Prim. tudi Atenaj 8, 332 F. – *nekateri so ga poimenovali Adonis*: Pojasnilo imena najdemo pri Ajlijanu (9, 36). Dobil naj bi ga zato, ker ima rad tako kopno kot morje, podobno kot istoimenski mitološki junak, ki je po izročilu moral živeti deloma na svetu, deloma v podzemlju. Prim. tudi Makrobij, *Saturnalijske* 1, 21, 1.

§ 71

morske miši: prim. § 166. Gre za morske želve. O vrsti lahko zgolj ugibamo; morda gre za usnjačo (*Dermochelys coriacea*), ki je sicer največja želva na svetu, morda za pravo kareto (*Eretmochelys imbricata imbricata*) ali pa za nepravo kareto (*Caretta caretta*). Plinij se opira na Aristotelov opis (*HA* 5, 33, 558 a 8), vendar Aristotel opisuje sladkovodne želve. – *polipi*: gl. § 40. – *murene*: gl. § 76. – *Indije ... vrsta rib ... nazaj*: prim. Atenaj 8, 332 B. Morda gre za katerega od labirintovcev (družina *Anabantidae*), ki živijo v tropskih in subtropskih brakičnih in celinskih vodah Azije ter južne in jugovzhodne Azije. Ti sicer

dihajo s škrgami, imajo pa tudi poseben dihalni organ, imenovan labirint; gre za votlino, ki leži na obeh straneh škržne votline v glavi, prekrito s številnimi dobro prekrvavljenimi kožnimi gubami, s katero dihajo atmosferski zrak in ki deluje podobno kot pljuča. Tak primer je plezalka (*Anabas testudineus*), ki živi v sladkih vodah na območju med Indijo in Kitajsko in lahko v primeru, da se voda, kjer živi, posuši, v eni noči s pomočjo valovitega gibanja, ki ga ustvarja s plavutmi, škržnimi poklopci in telesom, premeri tudi do 180 m dolgo razdaljo, v sušnih obdobjih pa se zakoplje v blato. Kot možnost se v komentarjih omenjajo tudi kačjeglavke (*Channidae* ali *Ophicephalidae*), ki se delijo na dva rodova: *Channa* (33 vrst, ki živijo v Aziji) in *Parachanna* (tri vrste, ki živijo v Afriki). – *znamenje Rib*: od 19. februarja do 20. marca.

§ 72

ploščate: lat. *plani sc. pisces*. Lahko bi jih poimenovali tudi z modernim terminom bokoplavutarice (*Pleuronectidae*), ki so družina v redu bokoplut (*Pleuronectiformes*), vendar bi bilo takšno poimenovanje anahronistično, zato je v prevodu ohranjeno izvirno poimenovanje. – *rombi*: gl. § 52 in opombo. – *morski listi*: gl. § 52. – *<morske> plošče*: lat. *passer*. Riba, ki jo Plinij dobesedno imenuje »<morski> vrabec«, je domnevno katera od vrst iz družine bokoplut (*Pleuronectidae*), npr. katera od vrst iz rodu iverk (*Platichthys*), morda iverka (*Platichthys flesus*), ali katera od vrst iz rodu morskih plošč (*Pleuronectes*), morda morska plošča (*Pleuronectes platessa*; starejše ime *Pleuronectes passer* ali *Platessa passer*). – *rombi ... desno, plošče ... levo*: Navedba drži. – *druge so podolgovate*: lat. *longi sc. pisces*. – *murena*: gl. § 76. – *ugor*: gl. § 57.

§ 73

plavuti: prim. Aristotel, *HA* 1, 5, 489 b 24–35. – *v Fucinskem jezeru*: tudi Fucin, jezero v osrednji Italiji na ozemlju Marsov (zdaj južni Abruci), ki so ga Cezar, Avgust, Klavdij in Neron skušali izsušiti, zdaj Lago Fucino ali Lago di Celano oz. Conca del Fucino, nekdanja jezerska kotanja, ki so jo izsušili v obdobju 1852–1875. Gl. *NH* 2, 224 in 3, 106. – *riba ... z osmimi plavutmi*: Ni znano, za katero vrsto gre. – *dve ... rečne in morske jegulje*: Pri jegulji so hrbtna, repna in podrepna plavut zraščene v eno samo. Morda gre za piškurja. Prim. Aristotel, *HA* 2, 13, 504 b 30; *PA* 4, 13, 696 a 4 in nasl. – *murene*: gl. § 76. Murene nimajo ne trebušnih ne hrbtnih plavuti. – *plazijo se tudi po suhem*: Za jegulje navedba drži. – *morski biči*: lat. *pastinaca*. Gre za navadnega morskega biča (*Dasyatis pastinaca*) iz družine morskih bičev (*Dasyatidae*), ki živi v Sredozemskem

morju in v Atlantiku. Ima ploščato telo v obliki romba, zelo povečane prsne plavuti, ki so prirasle h glavi, ter dolg bičast rep s strupeno konico, ki je lahko nevarna tudi človeku. – *tako imenovani mehkužci*: lat. *mollia*. – *polipi*: gl. § 40.

§ 74

Jegulje živijo po osem let: prim. Aristotel, *HA* 8, 2, 592 a 5–26; Atenaj 7, 312 B. Najbrž gre za rečno ali evropsko jeguljo (*Anguilla anguilla*). Jegulje so sicer v sorodu z gruji in murenami. Samice dosežejo tudi do 1,5 m dolžine in so težke do 5 kg; po petih do desetih letih življenja v sladkih celinskih vodah se odpravijo na pot v Sargaško morje, kjer se drstijo. – *akvilon ... avster*: gl. § 30. – *Vergilij*: gl. § 53 in § 69.

§ 75

Verone: mesto Retov (Retijcev) in Evganejcev, pozneje Venetov, od l. 89 pr. Kr. kolonija, od l. 49 municipij, trgovsko in transportno središče, zdaj Verona. Gl. *NH* 3, 130. – *jezero Benak*: tudi Benaško jezero, zdaj Gardsko jezero (Lago di Garda, tudi Benaco) v severni Italiji. Gl. *NH* 2, 224. – *reka Mincij*: reka v severni Italiji, levi pritok Pada, zdaj Mincio. Gl. *NH* 2, 224. – *jesenskega ozvezdja*: lat. *autumnale sidus*. tj. od 28. oktobra do 9. novembra; prim. *NH* 2, 124 in nasl. – *v prestrezalnicah*: lat. *excipula* »prestrezalnice«, »jarini«.

§ 76

Murena: gl. § 40. – *leže ikre katerikoli mesec*: O razmnoževanju muren je na splošno malo znanega; običajno se razmnožujejo zgodaj spomladi. Prim. Aristotel, *HA* V 9, 542 b 32; 10, 543 a 19–27. – *se oplodijo s parjenjem s kačami*: prim. *NH* 32, 14; Atenaj 7, 312 DF; Ajlijan 1, 50 in 9, 66. – *Aristotel ... smiros ... zunaj gobca*: lat. *smiros*, tudi *zmyros* »zmiros«, gr. μῦρος /*mýros*/ (od tod gr. μύραϊνα /*mýrainā*/). Prim. Aristotel, *HA* 5, 9, 543 a 24. – *murene na desni čeljusti po sedem peg*: Plinij verjetno opisuje piškurja, ki ga je zaradi telesa jeguljaste oblike uvrstil k murenam. Piškurji spadajo v družino piškurjev (*Petromyzontidae*) iz reda piškurjev (*Petromyzontiformes*) v razredu obloustk (*Cyclostomata*). Imajo močna okrogla usta, s katerimi se prisesajo na gostitelje, omenjenih sedem peg pa je sedem škržnih odprtin. Med predstavniki, ki živijo v Evropi so: temnomodri do sivozeleni rečni piškur (*Lampetra fluviatilis*), ki zraste do 50 cm in ga najdemo ob obalah zahodne in jugozahodne Evrope ter v rekah in jezerih; rumenkastorjavkasti do modrozeleni (zahodni) potočni piškur (*Lampetra planeri*), ki doseže do 30 cm in živi v tekočih vodah Evrope

ter tudi severne Azije in zahodne Severne Amerike; rjavi do temnoolivnozeleni morski piškur (*Petromyzon marinus*), ki doseže do 1 m, odraslo dobo preživi ob obalah Atlantskega oceana, ob drstitvi pa se seli navzgor po rekah. – *v obliki sedmih vpreženih volov*: lat. *septem triones*, *Septem triones*, tudi *septemtriones*, *Septemtriones*, kar pomeni »sedem vršечih volov« (vršiti = »ločevati zrna od latov, klasov s stopanjem po njih«), »sedmeri vpreženi voli« (iz lat. *septem* »sedem« in *trio* »mlateči vol«). Gre za staro ime severnega sedmerozvezdnega ozvezdja, imenovanega Veliki medved (oz. Velika medvedka; lat. *Ursa maior*), katerega del je tudi Veliki voz, ki ima obliko voza in vanj vpreženih volov. Beseda je postala sopomenka za sever. Gl. NH 2, 110.

§ 77

Vedij Polion ... celega človeka raztrga naenkrat: Vedij Polion, prijatelj in varovanec cesarja Avgusta, je v času Avgustove vladavine (27 pr. Kr.–14 po Kr.) postal vitez in je zelo obogatel, bil pa je razvpit po svoji nezmerni zapravljiivosti. Umrli je l. 15 pr. Kr. O tem, da je murenam metal sužnje, poročajo tudi drugi antični pisci, npr. Seneka Mlajši, *O jezi* 3, 40, 2; *O prizanesljivosti* 1, 18, 2; Kasij Dion 54, 23, 2; Tertulijan, *O paliju* (*Grški plašč*) 5, 6; Kolumela 8, 17, 2. – *Verij*: tj. Kvint Verij Flak; gl. PV, št. 503. – *z njo kaznovali pretekstate*: lat. *praetextati*. Tako so imenovali dečke svobodnega rodu, stare do 16 ali 17 let. Kot navaja Izidor Seviljski (*Izvori ali Etimologije* 5, 27, 15), so iz kož jegulj izdelovali nekakšne biče, s katerimi so kaznovali fante do navedene starosti.

§ 78

namesto hrbtenice hrustanec: Plinij navede nekaj vrst iz skupine, ki jih sodobna biologija večinoma uvršča v razred hrustančnic (*Chondrichthyes*). – *raža*: lat. *raia*. Ne gre za električnega skata, kot v § 57 (*torpedo*), ampak za katero od vrst skatov iz rodu raž (*Raja*) v družini raž ali pravih skatov (*Rajidae*) iz reda skatov (*Hypotremata*). Lahko gre za belo ražo (*Raja alba*), zvezdasto ražo (*Raja asterias*), kljunasto ražo (*Raja batis*), ražo trnjevko (*Raja clavata*), modropegasto ražo (*Raja miraletus*), pegasto ražo (*Raja montagui*) ali šilonoso ražo (*Raja oxyrinchus*). – *morski bič*: lat. *pastinaca*; gl. § 73. – *sklat*: lat. *squatina*; gl. § 40. – *skat*: lat. *torpedo*; gl. § 57. – *vol*: lat. *bos*, gr. βούς. Morda gre za malo manto (*Mobula mobular*) iz družine mant ali morskih vragov (*Mobulidae*). Prim. Aristotel, HA 5, 5, 540 b 17; 6, 12, 566 b 4. – *čarovnica*: lat. *lamia*, gr. λαμία. Morda gre za belega morskega volka, imenovanega tudi veliki beli morski pes ali beli morski pes (*Carcharodon carcharias*), iz družine morskih

volkov (*Lamnidae*) v redu morskih psov (*Pleurotremata*). Prim. Aristotel, HA 5, 5, 540 b 17; 6, 12, 566 b 4. – *orel*: lat. *aquila*. Morda gre za (navadnega) morskega goloba (*Myliobatis aquila*) iz družine morskih golobov (*Myliobatidae*) v redu skatov (*Hypotremata*). Prim. Aristotel, HA 5, 5, 540 b 17; 6, 12, 566 b 4. – *žaba*: lat. *rana sc. marina*. Morda gre za morsko spako (*Lophius piscatorius*) iz rodu morskih žab (*Lophius*) v družini morskih spak (*Lophiidae*) iz reda morskih spak (*Lophiiformes*). Prim. Aristotel, HA 5, 5, 540 b 17; 6, 12, 566 b 4. – *morski psi*: lat. *squalus*. Komentarji in slovarji pri tem izrazu niso enotni. Komentarji se sklicujejo na citirano mesto iz Aristotelovega *Nauka o živalih* (HA 5, 5, 540 b 17; 6, 12, 566 b 4); Plinij namreč dobesedno povzema Aristotelovo navedbo πάντα τὰ γαλεώδη /*pánta tà galeódel* in jo prevede s *squali*, kar so na tem mestu nedvomno morski psi (*Carcharinidae*), v latinščini sicer imenovani *caniculae* ali *canes marini*. Ime *squalus* pa se pri latinskih avtorjih uporablja tudi za (veliko) škarpno (*Scorpaena scrofa*; druga slovenska imena so še rdeča bodika, škarpina in (starejše) morska svinja). – *Aristotel ... poimenoval selákhe ...*: Prim. Aristotel, HA 8, 2, 591 a 9; 3, 592 b 8 in 25; PA 4, 13, 696 b 26. – *hrustančnice*: lat. *cartilaginea sc. animalia*. V sodobni biologiji se za ta razred rib oz. vodnih živali v nasprotju s kostnicami (*Osteichthyes*) uporablja iz grščine prevzeti izraz *Chondrichthyes*. – *se hranijo tako, da se obrnejo na hrbet, kot smo povedali za delfine*: gl. § 20. – *ribji rod*: lat. *genus*. – *kiti*: lat. *cetos* in *cetus*, gr. κῆτος. Latinski (in grški) izraz, ki se sicer uporablja prvenstveno za kite in za vse njim podobne živali (morske pse, delfine idr.), je tukaj uporabljen kot skupno ime za morske sesalce. – *koti žive mladiče*: prim. Aristotel, HA 1, 11, 492 a 27; 2, 13, 505 b 2; 3, 1, 511 a 4; 6, 10, 564 b 15; GA 3, 3, 754 a 21. – *žabe*: gl. zgoraj.

§ 79

prilep: lat. *echeneis*, gr. ἐχενίς. Gre za prilepa (*Remora remora*) iz družine prilepov (*Echeneidae*) v redu prilepov (*Echeneiformes*). Imajo podolgovato telo, na zgornji strani sploščene glave pa prisesek oz. prisesno ploščo, s katero se pritrdijo na kite, morske pse, velike ribe, želve in ladje in tako kot nekakšni slepi potniki spremljajo gostitelje na njihovi poti, hranijo pa se z njihovimi odpadki, zajedavci, manjšimi školjkami ipd. Največji je veliki prilep (*Echeneis naucratis*), ki v dolžino lahko doseže tudi do 1 m. Prim. NH 32, 2 in nasl.; Aristotel, HA 2, 14, 505 b 19; Ajlijan 2, 17; Izidor, *Izvori ali Etimologije* 12, 6, 34. – *zamudo pri sodnih procesih in pravnih sporih*: lat. *iudicia et lites*. – *ustavlja krvavitev ... zadržuje plod do poroda*: O uporabi prilepa v medicini

poroča samo Plinij; drugih podatkov iz antičnih virov nimamo. – *Aristotel pa pravi*: gl. zgoraj.

§ 80

Mucijan: gl. PV, št. 317 in 372. – *vôlek*: lat. *murex*; gl. § 102. – *škrlatnika*: lat. *purpura*, gr. πορφύρα. Glede na uporabljeni izraz naj bi šlo za čokatega volka. Glede na opis pa komentatorji domnevajo, da Plinij (ki povzema Mucijana) opisuje katerega iz družine porcelank (*Cypraeidae*), polžev pretežno tropskih morij, od katerih štiri vrste živijo tudi v Jadranskem morju. Njihove hišice so ovalne, pisano obarvane, z bleščečo površino in so videti, kot bi bile iz porcelana, imajo dolgo špranjasto ustje, zadnji zavoj pa pokriva vse druge. Ko je porcelanka še živa, jo prekriva plašč, ki je poln izrastkov, in ta izloča porcelanasto snov. Na območju Evrope je najbolj razširjena evropska porcelanka (evropski kavri; *Trivia monacha*), ki živi na trdem dnu v Sredozemlju in v Atlantiku do Severnega morja. – *kljuna*: lat. *rostrum*, tudi »gobca«. – *Periandrovo ladjo ... da bi jih skupili*: Herodot poroča (*Zgodbe* 3, 48), da je korintski tiran Periander (627–587 pr. Kr.), pod katerim je Korint dosegel svoj gospodarski in politični vrhunec, poslal tristo sinov uglednih mož z otoka Kerkire k Aliatu v Sarde, da bi jih tam skupili. – ... *v svetišču Afrodite v Knidosu*: V § 103 Plinij omenja Venerine školjke, ki spadajo v vrsto *Nautilus*. Školjke, ki so jih častili v Knidosu, dorskem pristaniškem mestu v Kariji na skrajnem jugozahodu Male Azije na dorskem Hersonezu (zdaj Datça na polotoku Reşadiye; gl. tudi *NH* 2, 245; 5, 104), pa so bile verjetno prej omenjene porcelanke, ki jih prav tako najdemo v Sredozemlju. – *Trebij Niger*: gl. PV, št. 382. – *dolg en čevelj*: = 29,6 cm. – širok pet palcev: 9,25 cm. – *zadržuje ladje ... bližino*: Od kod Trebiju ti podatki, ni znano; vsekakor so plod vraževerja in neverjetnih zgodb.

§ 81

Majne: lat. *maena*, gr. μαῖνη. Gre ali za modraka (*Spicara maena*) ali za girico (*Spicara smaris*), oba iz rodu giric (*Spicara*) v družini giric (*Centracanthidae*) v redu ostrževcev (*Perciformes*). Italijani girico še danes imenujejo *menola*. Prim. Aristotel, *HA* 8, 30, 607 b 9. – *fikida ... odlaga ikre*: Vrste ni mogoče zanesljivo določiti; komentatorji kot možnost omenjajo a) ali katero od vrst iz družine ustnač (*Labridae*), morda katera od pravih ustnač (rod *Labrus*, npr. smokva (*Labrus bimaculatus*), vrana (*Labrus merula*) ali drozg (*Labrus viridis*)) ali ustnač (rod *Symphodus*, npr. gnezdivka (*Symphodus cinereus*), črtasta ustnača (*Symphodus doderleini*), mediteranka (*Symphodus mediterraneus*),

črnorepa ustnača (*Symphodus melanocercus*), smokvica (*Symphodus melops*), pavlinka (*Symphodus ocellatus*), kosirnica (*Symphodus roissali*), dolgonoska (*Symphodus rostratus*) ali lep (*Symphodus tinca*) ali b) katero od vrst iz družine glavačev (*Gobiidae*), morda iz rodu glavačev (*Gobius*, npr. zlati glavač (*Gobius auratus*), pikasti glavač (*Gobius bucchichi*), skalni glavač (*Gobius cobitis*), rdečeusti glavač (*Gobius cruentatus*), bledi glavač (*Gobius fallax*), veliki bledi glavač (*Gobius geniporus*), črni glavač (*Gobius niger*), ali rjavi glavač (*Gobius paganellus*) ali katerega drugega rodu te družine, npr. beli glavač (*Aphia*), ploskoglavi glavač (*Chromogobius*), pegasti glavač (*Deltentosteus*), konjerepi glavač (*Lesueurigobius*), rdeči glavač (*Millerigobius*) ali pa iz rodov pešcev (*Acanolabrus*), knezov (*Coris*) ali pavjih knezov (*Thalassoma*) idr. Prim. Aristotel, HA 8, 309, 607 b 18; Ajlijan 12, 28; Plutarh, O inteligenci živali 33, 981 F.

§ 82

Morska lastovka ... zelo podobna ptici: lat. *hirundo*, gr. χελιδόνας αἱ θαλάττιαι. Gre za poletaše (*Exocoetidae*), in sicer ali za poletaša (*Exocoetus volitans*) iz rodu poletašev (*Exocoetus*) ali za morsko lastovko (*Hirundichthys rondeletii*) iz rodu morskih lastovk (*Hirundichthys*). Imajo zelo povečane prsne, včasih pa tudi trebušne plavuti; z veliko hitrostjo se poganjajo iz vode in jadrajo z razprtimi prsnimi plavutmi. – *morski lunj*: lat. *milvus*, gr. ἰέραξ. Ni mogoče zanesljivo določiti, za katero vrsto rib gre. Že v antiki so ga zamenjevali s poletašem oz. morsko lastovko (gl. Ajlijan 2, 50). Domnevno gre za morskega petelina (*Dactylopterus volitans*) iz družine morskih petelinov (*Dactylopteridae*) v rodu škarpov (*Scorpaeniformes*). Ta doseže 40–50 cm in ima kot vsi morski petelini oklepljeno glavo ter zelo podaljšane prsne plavuti, ki segajo skoraj do repne plavuti in z njimi morda lahko jadra na krajše razdalje. – *svetilka ... ognjenim jezikom*: lat. *lucerna*. Ni znano, za katero vrsto gre. Komentarji kot možnost predlagajo morske svetilke (*Pyrosomida*), konkretno atlantsko morsko svetilko (*Pyrosoma atlanticum*), ki spada v red ognjenih salp ali pirosov (*Pyrosomatida*) iz razreda salp (*Thaliacea*) v poddeblu plaščarjev (*Tunicata*). Veliki krulec (*Trigla lucerna*), ki ga – verjetno zaradi poimenovanja – predlagajo nekateri slovarji, ne oddaja svetlobe, ampak je zanj značilno klokotanje, podobno mrmranju oz. kruljenju, s katerim se sporazumeva z drugimi pripadniki vrste. – *čevlj in pol*: = 44,4 cm. – *dolge rogove <riba>*, ki je po njih dobila tudi ime: Morda gre za malo manto (*Mobula mobular*) iz družine mant ali morskih vragov (*Mobulidae*); prim. § 78. – *morski zmaj*: lat. *draco marinus*. Gre za eno od vrst v družini morskih zmajev (*Trachinidae*)

iz reda ostriževcev (*Perciformes*) ali iz rodu rumenih morskih zmajev (*Echiichthys*), npr. za rumenega morskega zmaja (*Echiichthys vipera*; najverjetnejša možnost), ali iz rodu morskih zmajev (*Trachinus*), npr. za pikastega morskega zmaja (*Trachinus araneus*), morskega zmaja (*Trachinus draco*) ali črnoglavega morskega zmaja (*Trachinus radiatus*). Prim. NH 32, 148; Izidor, *Izvori ali Etimologije* 12, 6, 42.

§ 83

prva ... mehkužci: lat. *mollia*, zdaj *Mollusca*, živalsko deblo z ok. 130.000 vrstami. Prim. Aristotel HA 4, 1, 523 b 1–11; 523 b 26–524 a 1. – *druga ... pokrita s tankimi lupinami*: lat. *contecta crustis tenuibus*. – *skrita v trdih lupinah*: lat. *testis conclusa duris*. – *ligenj*: gl. § 52. – *sipa*: gl. § 52. – *polip*: gl. § 40.

§ 84

Ligenj: gl. § 52. – *celo leti*: Morda gre za norveškega puščičastega lignja (*Todarodes sagittatus*). Prim. tudi NH 18, 361; 32, 15 in 149; Ajlijan 9, 52; Varon, *O latinskem jeziku* 5, 79. – *male pokrovače*: lat. *pectunculus*. Družina pokrovač (*Pectinidae*) vključuje ok. 350 vrst, razdeljenih na 30 rodov. Razširjene so v vseh morjih, so večinoma dvospolne, velike do 7 cm, imajo zaokroženo reb-rasto lupino ter na robu plašča pogosto izrastke in od 10 do 40 očesc z lečo. So najboljše plavalke med školjkami; hitro gibanje dosegajo tako, da s sunkovitim zapiranjem lupine iztiskajo vodo. Najbolj znana je velika pokrovača (*Pecten jacobaeus*), imenovana tudi jakobova pokrovača ali kapesanta, ki je razširjena po vsem Sredozemlju. Prim. tudi Aristotel, HA 4, 4, 528 a 31; 9, 535 b 27; 9, 37, 621 b 10. – *Samci vrste sip ...*: gl. § 52. Prim. Aristotel HA 4, 1, 525 a 11; 524 b 16; 9, 1 608 b 17; 37 621 b 29 in nasl. – *izpustita črno tekočino*: lat. *atramentum*, tudi »črnilo«, »črno barvilo«. Črnilo se izloča iz črnilne žleze. Prim. NH 11, 8; Plutarh, *O inteligenci živali* 26, 978 A; Ajlijan 1, 34. – *ki jo imata namesto krvi*: Navedba ne drži. Tudi sipe imajo kri, vendar ne vsebuje hemoglobina kot kri pri vretenčarjih in človeku, ampak dihalni pigment hemocianin, ki vsebuje baker in prenaša kisik po hemolimfi.

§ 85

Polipov ...: gl. § 40. Prim. Aristotel, HA 4, 1, 525 a 15; 524 a 2 in nasl.; 9, 37, 622 a 29 in nasl. – *uporabljajo lovke*: lat. *bracchia*, tudi »kraki«, »okončine«. – *rep ... pa pri parjenju*: Ne gre za rep, ampak za posebno paritveno lovko (običajno tretja lovka), imenovano hektokotil (*hectocotylus*), s katero samec

vbrizga spermatofore v odprtino samice. – *cevkasti vod*: Plinij uporabi izraz lat. *fistula* »kanalček«, »cevkasta žila«, »cevkasti vod«; sodobna biologija govori o (cevkastem) lijaku.

§ 86

Hranijo se ...: prim. Aristotel, *HA* 8, 2, 591 a 1; 9, 37, 622 a 3 in nasl.; Solin 30, 26; Ajlijan 1, 27; Plutarh, *O inteligenci živali* 27, 978 F.

§ 87

Barvo spreminja ...: Navedba drži; hobotnice so se sposobne prilagoditi okolici in se zakamuflirati, uporabljajo pa tudi mimikrijo. To jim omogočajo posebne celice, imenovane kromatofore, iridofore in levkofore. – *sam zglođa svoje lovke*: Hobotnice tega ne počnejo; je pa avtotomija ali samopohabitev eden od varovalnih mehanizmov hobotnic, saj se zato, da se rešijo pred plenilci, odrečejo napadeni lovki. – *ugorji*: gl. § 57 in 72. – *gekonom*: lat. *colotes*, gr. κωλώτης. O gekonih gl. *NH* 8, 111. Ni znano, za katero vrsto gre, morda za pozidnega gekona (*Tarentola mauritanica*; v 8. knjigi ga Plinij imenuje *stellio*) iz rodu pozidnih gekonov (*Tarentola*), ki je zelo razširjen v Sredozemlju, ali za turškega gekona (*Hemidactylus turcicus*) iz rodu polprstnikov (*Hemidactylus*); oba spadata v družino gekonov (*Gekkonidae*) v podredu kuščarjev (*Sauria*) reda luskarjev (*Squamata*). – *kuščaricam*: lat. *lacerta*. Gre za eno od vrst iz družine kuščaric (*Lacertidae*) v podredu kuščarjev (*Sauria*) reda luskarjev (*Squamata*), a ni znano, katero, morda za martinčka (*Lacerta agilis*) ali navadnega zelenca (*Lacerta viridis*), oba iz rodu kuščaric (*Lacerta*), ali katero drugo vrsto tega rodu, ali pa morda za katero od vrst iz rodov skalnih kuščaric (*Podarcis*) ali širokoluskatih kuščaric (*Algyroides*). – *znova zrastejo ... repi*: prim. Aristotel, *HA* 2, 17, 508 b 7; *NH* 29, 90.

§ 88

navtil ... pompil: Plinij ju zmotno enači. Navtil (lat. *nautilus*, gr. ναυτίλος) je verjetno papirnata ladjica (*Argonauta argo*), ki spada v družino papirnatih ladjic (*Argonautidae*) med dvoškrgarje (*Dibranchiata*) osmerolovkarje (*Octobranchia*) v razredu glavonožcev (*Cephalopoda*). Samice so velike do 20 cm, samci samo 1 cm. Ne gre za brodnika (*Nautilus*) iz razreda glavonožcev (*Cephalopoda*); najbolj znana vrsta je navadni brodnik (*Nautilus pompilius*), ki živi v Indijskem in Tihem oceanu, zanj pa je značilna do 27 cm velika spiralasto zavita hišica s številnimi s plinom napolnjenimi kamricami ter znoraj obdana

z biserno matico, v zadnji kamrici pa je telo s številnimi lovkami. Pompil (lat. *pompilus*, gr. πομπίλος), gl. § 51. Prim. Aristotel, *HA* 9, 37, 622 b 1–15; 4, 1, 525 a 15 in nasl.; Ajlijan 9, 34. – *iztisne vso vodo in se ... razbremeni kaluže*: lat. *sentina* »umazana voda na dnu ladje«. Plinij navtilov način gibanja v vodi primerja s premikanjem ladje, ki je zajeta tudi v njegovem imenu; lat. *nautilus* je tujka, prevzeta iz gr. ναυτίλος /*nautilos*/ »mornar«, »pomorščak«, kar je nastalo iz ναῦς /*naûs*/ »ladja«. – *napne opno ... jadra ... uravnava smer*: Dve lovki pri samicah vrst *Argonauta argo* in *Argonauta nodosus* izločita posebno, kot papir tanko spiralno lupino, ki ni prava lupina in ostane prilepljena med njima; sem samica odlaga jajčeca, ne uporablja je za plovbo. – *liburnijkam*: gl. § 13.

§ 89

ozajna ... hudem smradu svoje glave: lat. *ozaena*, gr. ὄζαινα; njeno ime glede na razlago izhaja iz gr. glagola ὀζω »oddajam vonj«. Domnevno gre za moškatno hobotnico (*Eledone moschata*), ki je rjave barve, s temnimi lisami, in ima izrazit mošusen vonj; živi v Sredozemskem morju, zaide pa tudi v Atlantski ocean. – *murene*: gl. § 40 in § 76. – *Polipi ... ko odleže jajca*: prim. Aristotel, *HA* 5, 12, 544 a 8; 9, 37, 622 a 15 in 17; Ajlijan 6, 28. – *Lucij Lukul*: Lucij Licinij Lukul je sicer neznani prokonzul Betike iz zgodnjega cesarskega obdobja. – *prokonzul v Betiki*: O prokonzulu gl. § 26. Betika ali Betiška Hispanija (lat. *Baetica* ali *Hispania Baetica*) je ena od treh provinc, na katere je cesar Avgust razdelil Hispanijo, drugo ime za Onstransko Hispanijo (*Hispania ulterior*), ki je obsegala območje današnje južne Španije (Andaluzija in Granada); ime je dobila po reki Betis (zdaj Guadalquivir). – *Trebij Niger*: gl. PV, št. 382.

§ 90

Polipi ... prežijo na odprte školjke: Školjke, polži in raki so glavna prehrana hobotnic.

§ 91

<*Trebij Niger*>: gl. PV, št. 382. – *če ga obrnemo ... popusti*: Navedba drži.

§ 92

V ribnikih v Karteji: Kartejo so Grki poimenovali Tartez (ali Tartes); mesto, ki je bilo pomembno trgovsko središče (kositer, srebro, zlato), je bilo uničeno v 5. stol. pr. Kr., zdaj domnevno ruševine pri hribu El Rocadillo med Gibraltarjem

in Algecirasom. Gl. tudi NH 3, 7; 31, 94. – vse morske živali gredo za vonjem soljenih rib: prim. NH 10, 194.

§ 93

Lukulu: gl. § 89. – sod, ki drži petnajst amfor: = 392,94 l. – Trebija: gl. PV, št. 382. – lovke: lat. *barbae*, dobesedno »brade«. – dolge trideset čevljev: = 8,88 m. – Ostanki ... tehtali 700 funtov: = 229,215 kg. Čeprav je zgodba povsem pretirana, je možno, da Plinij opisuje katero od vrst iz družine velelignjev (*Architeuthidae*) v redu lignjev (*Teuthida*). O orjaškem lignju poroča tudi Ajlijan 13, 6. – Isti pisec: tj. Trebij Niger; gl. PV, št. 382. – sipah: gl. § 81. – lignjih: gl. § 52. – po pet laktov: = 2,22 m. – po dva lakta: = 88,8 cm. – ne živijo več kot dve leti: prim. Aristotel, HA 5, 18, 550 b 14.

§ 94

Mucijan: gl. PV, št. 317 in 372. – Propontidi: gl. § 50. – podobno jadrajoči ladji: lat. *acatium*, gr. ἀκάτιον »akatij«, manjša, urna jadrnica, kakršne so uporabljali pomorski razbojniki (podobna brigu ali brigantini). – navplij, sipi podobna žival: lat. *nauplius*, gr. ναύπλιος = navtil (lat. *nautilus*, gr. ναυτίλος), gl. § 88. – ta pomorščak: tj. navplij.

§ 95

rarogi: lat. *locusta*; gl. § 4. Temu blizu je starejše slovensko poimenovanje kobiličasti rak ali (rak) kobiličar. Slovarji ponujajo kot možnost tudi morsko bogomolko (*Squilla mantis*). Prim. Aristotel HA 4, 2, 525 a 30. – Po pet mesecev so skriti: prim. Aristotel, HA 8, 17, 601 a 16. – olevita kakor kače: lat. *senectute exuere* dobesedno »odložiti stari oklep«. Prim. Aristotel, HA 5, 17, 549 b 25. – se pustijo nositi valovom kakor plazilci: prim. Aristotel, HA 8, 2, 590 b 25; Ajlijan 9, 25. – rogovi: lat. *cornua*. Rarog nima klešč, ima pa par zelo dolgih tipalk.

§ 96

živijo na kamnitih krajih: prim. Aristotel, HA 5, 17, 549 b 13. – Pozimi ... poleti: prim. Aristotel, HA 5, 17, 549 b 20–22. – ob ščipu, ker zvezda z blagim sijem lajša noč: Omenjena zvezda je Luna. O vplivu Lune gl. NH 2, 109.

§ 97

Vrste rakov: prim. Aristotel, HA 4, 2, 525 b 30 in nasl. – karabi: lat. *carabi*, gr. κάραβοι = rarogi; gl. § 4. – astaki: lat. *astaci*, gr. ἄστακοί. Gre za (navadnega)

jastoga (*Homarus gammarus*, starejše *Cancer gammarus*, *Homarus vulgaris*, *Astacus gammarus*) iz rodu jastogov (*Homarus*) v družini škampov (*Nephropidae*) iz reda deseteronožcev (*Decapoda*). Prim. Aristotel, *HA* 4, 2, 526 a 11–526 b 33. – *maje*: lat. *meae*, gr. μαία. Verjetno gre – čeprav natančna določitev ni mogoča – za katero od vrst rakovic, morda za morskega pajka (*Maja squinado*) iz rodu morskih pajkov (*Maja*) v družini morskih pajkov (*Majidae*) iz reda deseteronožcev. – *paguri*: lat. *paguri*, gr. πάγυροι. Natančna določitev vrste ni mogoča; komentatorji kot možnosti omenjajo: a) veliko rakovico (*Cancer pagurus*) iz družine žepastih rakovic (*Cancridae*) v redu rakovic (*Brachyura*); b) trnočelo (tudi trnastočelo in kleščasto) rakovico, imenovano tudi kosmelj in kleščar (*Eriphia verrucosa*); c) bernhardovega samotarca (*Pagurus bernhardus*) iz družine rakov samotarcev (*Paguridae*). – *herakleotski raki*: lat. *Heracleotici sc. cancri*, tudi »heraklejski raki«. Zanesljiva določitev vrste ni mogoča. – *levi*: lat. *leo*, gr. λέων. Morda gre za kako vrsto jastogov ali celo škampov. Prim. Atenaj 3, 106 C. – *Feniciji*: gl. § 36 in *NH* 5, 66. – *konji ... ni mogoče ujeti*: lat. *hipi*, gr. ἵπποι. Morda gre za raka jahača (*Ocypode quadrata*, tudi *Ocypode cursor*) iz družine goslačev (*Ocypodidae*), ki lahko zelo hitro teče in se skriva v pesek. – *Raki ...*: prim. Aristotel, *HA* 5, 17, 549 b 25; 4, 2, 525 b 15 in nasl.–526 a 22; *PA* 4, 8, 683 b 27; 684 a 2, 8 in 27. Razred rakov (*Crustacea*) danes vključuje ok. 35.000 različnih vrst.

§ 98

trumoma zberejo: prim. Aristotel, *HA* 8, 2, 590 b 30. – *Ustja Ponta*: gl. § 47. Prim. Ajlijan 7, 24. – *ne morejo premagati*: tj. ne morejo vplavati v Črno morje. – *pinoter ...*: lat. *pinoteres*, gr. πινοτήρης (sopomenka je πινοφύλαξ); ime menda pomeni »čuvaj leščurja«. Najbrž gre za bernhardovega samotarca (*Pagurus bernhardus*) iz družine rakov samotarcev (*Paguridae*), ki se naseli v prazno polžjo hišico, ko pa zraste in ta postane premajhna, jo zamenja. Prim. Aristotel, *HA* 5, 15, 548 a 14–20; Ajlijan 7, 31.

§ 99

z naprej naperjenimi rogovi: tj. z antenami oz. kleščami. Prim. Aristotel, *HA* 8, 2, 590 b 28. – *So zdravilo proti kačjim pikom*: prim. *NH* 32, 55. – *gre Sonce skozi znamenje Raka*: od 22. junija do 22. julija. – *se ... na suhem preobrazijo v škorpijone*: prim. Ovidij, *Metamorfoze* 15, 369.

§ 100

morski ježki: gl. § 40. – *namesto nog bodice*: prim. Aristotel, HA 4, 5, 530 a 32; I 6, 490 b 30. – *najdaljše bodice in najmanjše lupine ... ehinometre*: Plinij povzema Aristotela (HA 4, 5, 530 b 6), ki pa pravi, da so ti ježki največji. Domnevno gre za sivega dolgoiglastega morskega ježka (*Cidaris cidaris*), imenovanega tudi globinski ježek in ščetinasti ježek, iz družine dolgoiglastih morskih ježkov (*Cidaridae*). – *Torone*: kolonija in mesto na Halkidiki, ki so ga v 8. stol. pr. Kr. ustanovili naseljenci iz Halkide na Evboji, zdaj ostaline južno od vasi Toroni in na majhnem polotoku Lykithos ob Toronajskem zalivu na polotoku Sitionija (Sithonia) na Halkidiki. Gl. NH 4, 37. – *beli <morski ježki> z majhnimi bodicami*: Domnevno gre za belobodičastega ježka (*Sphaerechinus granularis*) iz družine toksopneustov (*Toxopneustidae*), imenovanega tudi belobodičasti morski ježek, pegasti (morski) ježek, sivi (morski) ježek in sivi kroglasti morski ježek. – *Jajčeca vseh so grenka*: Verjetno so mišljene gonade (spolne žleze). – *Usta imajo sredi trupa, obrnjena proti dnu*: Navedba drži. – *... ježki napovedujejo besnenje morja ...*: prim. Plutarh, O inteligenci živali 28, 979 B; Ajlijan 7, 33. – *imobilizirajo*: lat. *mobilitem pondere stabiliētes*.

§ 101

vodni in kopenski polži ... nekaj takega kot rogova: prim. Aristotel, HA 4, 4, 528 b 24. – *Nimajo oči ... z rožičkoma*: prim. NH 11, 140. – *morske pokrovače*: lat. *pectines*. Gre za različne vrste iz družine pokrovač (*Pectinidae*), ki jih najdemo na območju Sredozemlja in Atlantskega oceana: velika pokrovača (*Pecten jacobaeus*, imenovana tudi jakobova pokrovača, kapesanta, kapica, pokrovača, školjka sv. Jakoba), grebenasta pokrovača (*Pecten maximus*), mala pokrovača (*Chlamys varia*), romarska pokrovača (*Aequipecten opercularis*), morsko konjsko kopito (*Spondylus gaederopus*) iz družine trnastih ostrig (*Spondylidae*) idr. Prim. Aristotel, HA 8, 13, 599 a 16. – *nohti*: lat. *ungues*; v § 184 jih imenuje prsti (*dactyli*). Gre za belo kamnovrtko (*Pholas dactylus*) iz družine zavrtačev (*Pholadidae*), imenovano tudi datljevka, kamenovrt, kamnovrt in zavrtač, ki je ogrožena in zavarovana vrsta. Najdemo jo v Sredozemlju ter ob atlantskih obalah Evrope in Severnega morja. Živi v skalah, v katere vrta luknje tako, da vanje oddaja kislinski izloček. – *v temi svetijo kakor ogenj, pa tudi v ustih tistih, ki jih jedo*: Za kamnovrtke je značilna bioluminiscenca, še posebej ob nevarnostih. Prim. tudi NH 32, 151; Varon, O latinskem jeziku 5, 77.

§ 102

Še tršo lupino imajo morski polži: lat. *murices*. Na tem mestu Plinij uporabi izraz *murex* (pl. *murices*) kot skupno ime za morske polže; z izrazom *murices* označuje volke (*Muricidae*), kotače (*Trochidae*) in blatarke (*Buccinidae*), in sicer mrežaste blatarke (*Nassariidae*), na mnogih mestih v nadaljevanju pa izraz uporablja posebej za vôleke, iz katerih so pridobivali škrlat. Vólki (voleki) (*Muricidae*) in škrlatniki (*Muricea*) so skupina morskih polžev z ok. 1000 vrstami, ki se prehranjujejo z mrhovino ali s školjkami. Iz njihove sluzice so izdelovali modrikastordeče barvilo škrlat, in sicer vijolični škrlat (dibromindigo) iz vrste *Bolinus brandaris* (bodičasti volek; tudi *Murex brandaris*), rdeči škrlat pa iz vrste *Hexaplex trunculus* (čokati volek, tudi *Murex trunculus*); dandanes škrlat večinoma nadomeščajo sintetična barvila. – školjk: lat. *coclea*, *cochlea*. – velika raznolikost poigravajoče se narave: O biotski raznovrstnosti školjk in morskih polžev prim. tudi Aristotel, HA 4, 4, 527 b 35 in nasl.

§ 103

troblja: lat. *bucinum*; gl. § 130. – Venerine školjke ... jadrajo: gl. § 80. – Pokrovače skačejo, se poganjajo iz vode ...: gl. § 84 in § 101. Prim. Aristotel, HA 4, 4, 528 a 31; 4, 9, 535 b 26; 9, 37, 621 b 10.

§ 104–105

školjke ... glavni ... vir ... moralni propad in razkošje? ... tvegamo svoje življenje: Plinij pogosto opozarja na moralni razkroj družbe in na razkošje, ki se je razpaslo v njej. Gl. § 67, 112, 114, 117 in nasl., 129, 139; 11, 136; 2, 84 itd.

§ 106

Indijski ocean ... morskimi pošastmi, o katerih smo govorili: gl. § 4. – Taprobana: zdaj Šrilanka; gl. NH 6, 79 ter 81–91; Solin, 53, 23. – Stoidis: otok pred obalo Karmanije v Perzijskem zalivu, ki ga omenja samo Plinij, nedaleč od Kajkandra, morda Kish ali Lavan. Gl. NH 6, 110. – smo omenili v popisu sveta: tj. v knjigah o geografiji (NH 6, 81 in 6, 110). – rt Perimula v Indiji: rt in pristanišče v Indiji (sicer bogato nahajališče biserov), ki ju ni mogoče natančno določiti. – Arabije: gl. NH 6, 142–152. – v Perzijskem zalivu Rdečega morja: gl. § 6.

§ 107

plod školjk so biseri: Sicer zanimiv Plinijev opis ne drži. O nastanku biserov

ni enotnega mnenja; po eni (danes večkrat ovrženi) teoriji naj bi nastali tako, da med školjčno lupino in plašč zaide kak tujek, okoli katerega začne školjka izločati tanke plasti biserovine, po drugi pa naj bi bil nastanek posledica poškodb ali vdora parazitov, kar povzroči, da epitelne celice začnejo tvoriti cisto. Biser ima podobno strukturo kot školjčna lupina in ga sestavlja tudi do 92 odstotkov kalcijevega karbonata, natančneje aragonita (CaCO_3). – ... *odsev čiste jutranje svetlobe*: Podobne opise najdemo tudi pri Atenaju (3, 93 E–94 A), Ajlijanu (10, 13), Solinu (53, 23–26) in Amijanu Marcelinu (23, 6, 85 in nasl.).

§ 108

če ... zagrmi ... ustvarijo tako imenovane mehurčke: lat. *physema*, gr. φύσημα »mehurček« = prazen biser. – *spontano izvrženi plodi školjk*: O izvrgu gl. NH 8, 173.

§ 109

biseri veseli samo neba ...: O vplivu neba na bisere gl. Solin 53, 23–26; Amijan Marcelin 23, 6, 85 in nasl. – *timpaniji*: lat. *tympanium*, gr. τυμπάνιον, tudi »timpanasti (timpanu podoben) biser«, »pavkasti (pavkam podoben) biser«, »bobnasti biser«. Ti biseri so bili na eni strani ravni. – *večji biser v vodi mehek ... v trenutku otrdi*: Navedba ne drži.

§ 110

če roka seže vanjo prej, jo školjka odreže ...: Na katere vire ali konkretne dogodke se Plinij na tem mestu opira, ni znano. Kaj takega bi se sicer lahko zgodilo pri školjkah velikankah, kot so npr. orjaške zeve (družina *Tridacnidae*), še zlasti orjaška zeva (*Tridacna gigas*), ki lahko doseže tudi do 140 cm in tehta več kot 200 kg, ima valovito narebrano lupino, njen stisk pa je tako močan, da jo je mogoče odpreti le, če prerežemo mišico zapiralko. Sicer je zmožna zgrabiti človekovo roko, vendar pa se te školjke zapirajo počasi in niso agresivne, temveč je zapiranje njihov obrambni mehanizem. Slab sloves orjaške zeve je posledica vraževernih govoric; doslej je bila dokumentirano in dokazano kriva za eno samo smrt. – *morski psi*: lat. *canis marinus*, *canicula*; gl. § 151–155.

§ 111

Nekateri poročajo: prim. Arijan, *O Indiji* 8, 11 (po Megastenu). – *v gručah školjk posamezne, ki ...*: prim. Solin 53, 27. – *to so unikatniki*: lat. *uniones*, tudi »unikatni biseri«; gl. § 112.

§ 112

unikatniki: Unikatnik ali union (lat. *unio*) je nekoliko večji biser, ki mu ni najti enakega. Solin ga opiše takole (53, 27): *In aqua mollis est unio, duratur exemptus. 27 Numquam duo simul reperiuntur: inde unionibus nomen datum.* »V vodi je unikatnik mehek; če ga vzamemo ven, otrdi. 27 Nikoli se ne najdeta dva hkrati; od tod so unikatniki dobili ime.« Tako ga definirajo tudi slovarji (npr. Forcellini): *apud veteres unio est margarita grandior, quae numquam alteri similis reperitur.* »Pri starodavnikih je unikatnik večji biser, ki mu nikoli ni mogoče najti drugega podobnega.« – *izraz biseri*: Latinska beseda za biser *margarita* je tujka, prevzeta iz gr. μαργαρίτης, izhajala pa naj bi iz sanskrske besede *mañjara-m* ali *mañjari-h* »cvetni gumbek«, »cvetni popek«, »biser«.

§ 113

Rdečem morju: gl. § 6. – *luske kot sljuda*: lat. *lapis specularis*. Sljuda je skupina mineralov, ki spadajo med filosilikate oz. listaste silikate (zato Plinij govori o luskah), ki so sestavni del kamnin; ima močan sijaj in se dobro cepi, vsebuje pa silikate kalija, magnezija ali aluminija. Morda je mišljena bisernata sljuda ali margarit (kalcijev aluminijev silikat $\text{CaAl}_2[(\text{OH})_2]|\text{Al}_2\text{Si}_2\text{O}_{10}]$), ki je rožnate ali belkaste barve. – *galunastobarvni*: lat. *exaluminatus*. Galun (danes kalijev galun ali kalijev aluminijev sulfat, formula $\text{KAl}(\text{SO}_4)_2 \cdot 12\text{H}_2\text{O}$) je brezbarvna dvojna sol kalijevega in aluminijevega sulfata; njegova glavna sestavina je bel ali blede obarvan mineral alunit. V antiki so ga pridobivali na vulkanskih območjih, kjer je nastal v procesu preperevanja lave. – *Dokazi ... v obliki zaokrožene izbokline*: lat. *elenchi*, gr. ἑλεγχοί. Dokazi so bili biseri hruškaste oblike; za Rimljane so pomenili posebno znamenje bogastva. Prim. Juvenal, *Satire* 6, 459.

§ 114

Za ženske je znamenje prestiža: O razkošju, povezanem z biseri, gl. Seneka Mlajši, *O dobrotljivosti* 7, 9, 4; Petronij, *Satirikon* 67, 9. – *klopotci*: lat. *crotalia*, gr. κροτάλια, tudi »kastanjete«. – *za žensko, ko gre med ljudi, biser njen liktor*: tj. »zaščitnik«, »varuh«, »osebni stražar«. Liktorji (lat. *lictiores*) so bili spremljevalci najvišjih oblastnikov; pred njimi so nosili fasce, znamenje izvršilne kazenske sodne oblasti, odstranjevali ljudi s poti, pazili, da so ljudje oblastnikom izkazovali primerne časti, ustražovali zločince ter obešali, obglavljali ali šibali obsojence. O modi nošenja biserov in njihovem pomenu prim. *NH* 33, 40; Plinij Mlajši, *Pisma* 5, 16, 7. – *polčevljev*: lat. *crepidae*. Obuvalo, ki je

izviralo iz Grčije in se je v 1. stol. pr. Kr. razširilo po rimski državi, je imelo plutovinast podplat brez kopita in široke usnjene jermene (*zoniae*); segalo je do gležnja. Veljalo je za obuvalo revnejših, uporabljali pa so ga tudi igralci v komedijah. – *šolenčkah*: lat. *socculi*. – *unikatnikih*: gl. § 112.

§ 115

V našem morju: tj. v Sredozemskem morju. – *Trakijskem Bosporju*: gl. § 50. – *v školjkah, ki jih imenujejo miši*: Miši (lat. *myes*, gr. μύες) so verjetno vrsta klapavic; morda gre za užitno klapavico (*Mytilus edulis*) iz družine klapavic (*Mytilidae*) v redu klapavic (*Mytiloidea*), imenovano tudi dagnja; prim. § 160. – *v Akarnaniji*: hribovita pokrajina v zahodni Grčiji med reko Aheloi (Aheloos) in Ambrakijskim zalivom. Prim. *NH* 4, 5 in nasl. – *leščur*: lat. *pina*, gr. πῖνα, πίννα. Gotovo gre za katero od dveh vrst, ki živita v Sredozemlju, najbrž za (velikega) leščurja (*Pinna nobilis*) iz družine leščurjev (*Pinnidae*), ki doseže ok. 90 cm in živi tudi do 20 let, ali pa za bodičastega leščurja (*Pinna rudis*). – *Juba*: gl. PV, št. 267 in 268; prim. FGrHist 275 F 71. Prim. tudi Atenaj 3, 93 C. – *v arabskih vodah živi školjka, podobna zarezanim zobem glavnika*: Omenjena školjka iz arabskih voda (o Arabiji gl. *NH* 6, 142–162) je najbrž katera od bisernih školjk ali bisernic, morda do 30 cm velika prava bisernica (*Pinctada margaritifera*), ki jo najdemo ob obalah toplih morij v globinah od 6 do 50 m. – *v Akarnaniji*: gl. zgoraj. – *Akcija*: Akcij je rt z istoimenskim mestom v severozahodni Akarnaniji ob izhodu iz Ambrakijskega zaliva, kjer je l. 31 pr. Kr. Oktavijanovo ladjevje v pomorski bitki premagalo Marka Antonija in Kleopatro. Gl. *NH* 4, 5. – *Mavretanije*: dežela ljudstva oz. plemena Mavri v severni Afriki, ki je obsegala ozemlje današnjega Maroka in zahodne Alžirije. Cesar Klavdij jo je razdelil na dve provinci: Mavretanijo Tingintano (Tingijsko Mavretanijo) in Mavretanijo *Caesariensis* (Cesarsko (Cezarsko) Mavretanijo). Za njen opis in zgodovino gl. *NH* 5, 2 in nasl. – *Polihistor Aleksander*: gl. PV, št. 15; prim. FGrHist 273 F 105. – *Sudin*: gl. PV, št. 464.

§ 116

skripel ali dva: lat. *scripulum*, *scrupulum* »skripel«, »skripul« ali »skrupel« = 1/24 unče = 1,137 g; dva skripla = 2,274 g. – *pol unče*: lat. *semuncia* = 13,644 g; »unča« ali »uncija« (lat. *uncia*) = 27,288 g. – *Britaniji*: gl. *NH* 4, 102–104. – *božanski Julij*: = Julij Cezar (100–44 pr. Kr.). – *Veneri Roditeljici v njenem svetišču*: Venera Roditeljica (lat. *Venus Genetrix*) je pramati rodu Julijcev; svetišče na Cezarjevem forumu v Rimu ji je dal postaviti Cezar. O tem piše

tudi Solin (53, 28): *sicut divus Iulius thoracem, quem Veneri Genetrici in templo eius dicavit, ex Brittannicis margaritis factum subiecta inscriptione intellegi voluit*. – izdelan iz britanskih biserov: Ajlijan o britanskih biserih piše (15, 8), da so bili zlatega videza, vendar bolj motni in temnejši kot biseri iz Indije in Rdečega morja (prim. tudi Tacit, *Agrikola* 12; Amijan Marcelin 23, 6, 88). Cezarja so obtoževali, da je Britanijo napadel zaradi teh biserov (prim. Svetonij, *Cezar* 47).

§ 117

Lolijo Pavlino, ki je bila soproga cesarja Gaja: Lolija Pavlina, vnukinja Marka Lolija (gl. § 118), je bila od l. 38 poročena s cesarjem Gajem (= Kaligulo), a jo je ta kmalu odslovil. Ko se je pozneje hotel z njo poročiti cesar Klavdij, jo je izpodrinila njena tekmica Agripina in jo dala tudi umoriti (gl. Tacit, *Anali* 12, 22 in nasl.). O njeni potratih in ljubezni do razkošja in razkazovanja piše tudi Solin (53, 29). – *smaragdi*: Smaragd je drag kamen zelene barve (formula $\text{Be}_3\text{Al}_2(\text{SiO}_3)_6$), zeleni različek berila (aluminij-berilov ciklosilikat; $\text{Be}_3\text{Al}_2[\text{Si}_6\text{O}_{18}]$). Prim. NH 37, 62 in nasl. – *biseri*: gl. § 112. – *razsipnega cesarja*: tj. Kaligule.

§ 118

Mark Lolij ... popil strup: Marka Lolija, konzula l. 21 pr. Kr., je l. 1 pr. Kr. Avgust določil za spremljevalca Gaja Cezarja, vendar pa je padel v nemilost zaradi obtožbe, da je od vladarjev Vzhoda prejemal darila (gl. Tacit, *Anali* 3, 48, 2). Okoliščine njegove smrti niso povsem pojasnjene, očitno pa je naredil samomor. Enako poroča tudi Solin (53, 29: *interdicta amicitia principis veneno interiit*). – *njegovo vnukinjo*: tj. Lolijo Pavlino; gl. § 117. – *Kurij in Fabricij na svojih triumfih*: Manlij Kurij Dentat, politik in vojskovodja, konzul l. 290, 275 in 273, cenzor l. 272 pr. Kr., se je proslavil v vojni s Samniti in Sabinci, nad katerimi je triumfiral, in proti epirskemu kralju Piru. Gaj Fabricij Luscini, konzul l. 282 in 279, cenzor l. 275, je l. 278 slavil triumf nad Lukanijci, Brutijci, Tarentinci in Samniti, najbolj pa je zaslovel zaradi svoje poštenosti, ker je kralja Pira opozoril na poskus zastrupitve. Oba simbolizirata stare rimske vrline in moralo. – *na njunih nosilih*: lat. *fer(i)culum*. Gre za nosilnico, na kateri so nosili sovražnikovemu poveljniku vzeto orožje (*spolia opima*), zmagooslavna znamenja, plen in ugledne vojne ujetnike pri zmagooslavnih obhodih, kipe božanstev pri cirkuških obhodih, mrliški pepel v grobnico, nagrobna darila pri pogrebu, pa tudi jedi na mizo.

§ 119

Kleopatra, zadnja egipčanska kraljica: Kleopatra VII. (69–30 pr. Kr.), hči Ptolemaja XII. in kraljica Egipta v obdobju 51–30 pr. Kr., je po Cezarjevi smrti postala ljubica Marka Antonija; rodila mu je tri otroke, ki jih je Antonij razglasil za vazalne kralje, po bitki pri Akciju pa je naredila samomor. – *prejela iz rok kraljev Vzhoda:* Kdo ji je podaril ta bisera, ni znano. – *Antonij:* Mark Antonij, rimski politik in vojak, je bil skupaj z Oktavijanom in Lepidom član drugega triumvirata. Skupaj z Oktavijanom je porazil Bruta in Kasija v bitki pri Filipih l. 42, potem ko je l. 41 postal Kleopatrin ljubimec in l. 37 tudi mož, pa se je sprl z Oktavijanom (zaradi Kleopatre se je ločil od Oktavijanove sestre Oktavije). Ta je Antonija in Kleopatro porazil v bitki pri Akciju l. 31 pr. Kr. (gl. § 115); oba sta v Aleksandriji naredila samomor.

§ 120

Antonij je želel izvedeti ...: Kdo je vir za ta dogodek, ni znano. Podrobnejšo vsebino navaja Makrobij (*Saturnalijske* 3, 17, 15–18). – *zgolj dodatek:* lat. *corrolarium*, dobesedno »venček«, pa tudi »darilo«, ki so ga dajali priljubljenim igralcem in umetnikom. – *tako jedkega in močnega kisa, da je bisere raztopil v sluzasto goščo:* O tem, da lahko kis raztopi bisere, piše tudi Vitruvij (7, 3, 19).

§ 121

Antonij ...: gl. § 119. – *Lucij Plank:* Lucij Plank je bil konzul l. 42 pr. Kr. in ustanovitelj naselbine Avgusta Ravrika (zdaj Augst pri Baslu); sprva je bil Antonijev privrženec, pozneje pa je prestopil na Oktavijanovo stran. – *zlovešče predznamenje, ki se je uresničilo:* Mišljeno je predznamenje, ki je napovedovalo Antonijev poraz v bitki pri Akciju (gl. § 115). – *v vsakem ušesu Venere v Panteonu v Rimu polovica njune gostije:* O tem biseru, ki je krasil Venerin kip v Panteonu, vsem bogovom posvečenem krožnem svetišču v Rimu, piše tudi Makrobij (*Saturnalijske* 3, 17, 18).

§ 122

Antonij in Kleopatra: gl. § 119. – *Klodij, sin tragiškega igralca Ezopa:* Mark Klodij Ezop, sin znamenitega gledališkega igralca, Ciceronovega sodobnika, je bil razvpit užiavač in potratnež. Prim. NH 10, 142; Horacij, *Satire* 2, 3, 239 in nasl.; Valerij Maksim 9, 1, 2. – *Antonij ne baha preveč s svojim triumviratom:* Antonij je z Oktavijanom in Lepidom sklenil triumvirat l. 43, leto dni po Cezarjevi smrti.

§ 123

Fenestela: gl. PV, št. 201; prim. HRR F 14. – *po podreditvi Aleksandrije*: Aleksandrijo je Cezar zasedel l. 48 pr. Kr. (*bellum Alexandrinum*). – *v Sulovem času*: Rimski vojskovodja in politik Lucij Kornelij Sula (138–78 pr. Kr.) je bil v letih 82–79 pr. Kr. rimski diktator. Prim. Solin 53, 30. – *Elij Stilon*: gl. PV, št. 462. – *v času jugurtinske vojne*: Rimljani so se z numidijskim kraljem Jugurto bojevali v letih 112–105 pr. Kr.; Jugurta je s podkupovanjem in uspešno vojaško strategijo dolgo kljuboval Rimljanom, dokler ga ni izdal njegov tast Bokh in ga predal Suli, tedaj kvestorju Gaja Marija; ta ga je odpeljal v Rim, kjer ga je Marij 1. januarja peljal v triumfu, nekaj dni pozneje pa so ga v rimski državni ječi Tulijanum zadavili. – *še posebej velike bisere poimenovali unikatniki*: lat. *uniones*; gl. § 111 in § 112.

§ 125

Škrlatniki ...: Za školjke, iz katerih so v antiki pridobivali škrlat, Plinij uporablja več izrazov: *purpura*, *murex*, *bucinum*. Omenja več vrst škrlatnikov (družina *Muricacea*), vendar ne moremo točno določiti, o katerih je govor; v Sredozemlju najdemo 16 vrst, med katerimi so največ lovili tri: čokatega volka (*Hexaplex trunculus*), bodičastega volka (*Bolinus brandaris*) in rdečeustega skalnega polža (*Stramonita haemastoma*), imenovanega tudi purpurni polž. Prim. tudi § 80. Z izrazom *murices* označuje škrlatnike (*Muricidae*), kotače (*Trochidae*), blatarke (*Buccinidae*) in mrežaste blatarke (*Nassariidae*). – *vôlki*: gl. § 102. – *ob vzhodu Pasje zvezde*: gl. § 22 in § 58. – *trideset dni skrivajo*: prim. Aristotel, *HA* 8, 13, 599 a 15. – *izločajo nekakšno voskasto židko tekočino*: prim. Aristotel, *HA* 5, 15, 546 b 18; 547 a 15 in nasl. ter 21 in nasl.

§ 126

Tu je bela žila ... ga izločijo: Dragoceni sok, o katerem govori Plinij, je sluz, ki je ne izloča žila, kot navaja Plinij, ampak posebna hipobranhialna žleza, ki se ne nahaja sredi žrela, ampak v plaščevi votlini ob danki kot majhna pora. Ta izloček ti morski polži uporabljajo pri lovu na plen, z njim pa tudi premažejo svoja jajčeca, ker jih ščiti pred mikrobi; izločajo ga tudi ob napadu drugih živali ali človeka. Sluz je mogoče pridobivati bodisi s posebnim, a zamudnim postopkom molžnje, pri katerem polžev ne poškodujemo, ali pa tako, da polžjo hišico zdrobimo; za pridobitev 1,4 g barvila je potrebnih 12.000 polžev. Kadar je polž v nevarnosti, izloči sluz, ki je sprva bledorumenkasta, na soncu pa postane najprej zelena, nato modra in končno škrlatnordeča. Sluz je organska

spojina, ki vsebuje bromin oz. organobrominske sestavine; nemški kemik Paul Friedländer (1857–1923) je ugotovil, da je glavna sestavina antičnega škrlata, ki so ga pridobivali iz polžev vrste *Bolinus brandaris* (*Murex brandaris*) 6,6'-dibromoindigo, l. 1998 pa je angleški inženir John Edmonds na podlagi antičnih zapisov, prvenstveno Plinijevega, po več poskusih ponovno odkril postopek barvanja škrlata.

§ 127

v Tiru: Tir, glavno mesto Fenicije, je bil najpomembnejše feničansko pristaniško in trgovsko mesto na skalnem otoku pred libanonsko obalo, matično mesto številnih sredozemskih kolonij, zdaj Tir (Şūr, Şur, Şör). Tirci so sloveli po pridobivanju škrlata in barvanju oblačil s škrlatom. Gl. NH 5, 76. – *v Afriki:* gl. NH 5, 1–65. – *na Meningi:* Meninga (ali Meninks) je otoček pred severnoafriško obalo v Mali Sirti (zdaj Džerba/Djerba), z dvema mestoma: Meninks oz. Meninga (zdaj El Kantara) in Foar (zdaj Guellala). Gl. NH 5, 41. – *na getulski obali Oceana:* Getuli (*Gaetuli*) je skupno ime za antična berberska nomadska plemena (domnevni predniki Tuaregov), ki so bivala v Getuliji, pokrajini, ki je obsegala območje južno od Atlasa med Veliko Sirto in Atlantskim oceanom ter Saharo; getulska plemena je v letih 5–6 po Kr. pokoril Gaj Kornelij Lentul. Gl. NH 5, 5; 5, 9; 6, 201. – *v Lakoniji:* Lakonija je kotlinasta pokrajina na jugu Peloponeza med Mesenijo, Arkadijo, Mirtoškim morjem in Lakonskim zalivom, v antiki osrednja pokrajina spartanske države z glavnim mestom Sparto. Gl. NH 4, 16. – *Rimski fasci mu odpirajo pot ... prešit z zlatom:* Misel, da škrlatu »rimski fasci odpirajo pot«, pomeni, da je škrlat znamenje rimskih oblastnikov, ki so jih spremljali liktorji s fasci (*fascēs cum securi* »butara s sekiro«). Višji državni uradniki in svečeniki so imeli s škrlatom obrobjeno togo preteksto (*toga praetexta*), prav tako tudi dečki svobodnih staršev, kralji so nosili škrlatno togo (*toga purpurea*), rimski triumfatorji pa so v triumfalnem sprevodu nosili izvezeno togo (lat. *picta vestis*, *toga picta*), tj. škrlatno oblačilo z zlatimi vezeninami. – *škrlatna barva ima neprijeten vonj:* Navedba drži. Izloček ima neprijeten vonj, ki se dolgo obdrži; pri barvanju, pri katerem so uporabljali tudi človeški urin, pa se je smrad le še stopnjeval.

§ 128

en prst dolg jezik ... trdo bodico ima: prim. Aristotel, HA 5, 15, 547 b 6 in nasl. Čokati vólek drobi lupine z robom svoje hišice, druge vrste pa imajo poseben vrtni organ, s katerim razkrojijo apnenec in obenem z radulo, jeziku po-

dobno strgačo, ki je posejana s številnimi drobnimi zobci, naredijo luknje v lupine školjk, drugih polžev, vitičnjakov ... – *V sladki vodi poginejo, prav tako ob izlivih rek v morje*: Völki in škrlatniki živijo v morju, večina do zmernih globin; nekatere vrste zaidejo tudi v brakične vode, v sladke vode pa ne. Prim. Aristotel, *HA* 8, 20, 603 a 13–16.

§ 130

dve vrsti: manjša školjka je morska troblja ... druga se imenuje škrlatnik ...: Morska troblja (lat. *bucinum*) je najverjetneje rdečesti skalni polž (*Stramonita haemastoma*, starejše *Thais haemastoma* in *Purpura haemastoma*), imenovan tudi purpurni polž; škrlatnik (lat. *purpura*) je – glede na opis – bodičasti volek (*Bolinus brandaris*). – *toliko zavojev, kolikor imata let*: prim. Aristotel, *HA* 5, 15, 547 b 9 in nasl. – *Morska troblja ... okoli čeri*: prim. Aristotel, *HA* 4, 4, 530 a 20.

§ 131

Drugo ime za škrlatnike je pelagije ...: Izraz »pelagije« izhaja iz gr. pridevnika *πελάγιος* /*pelágios*/ »k morju sodeč«, »morski«. V tem paragrafu se Plinijev opis razlikuje od Aristotelovega (prim. *HA* 5, 15, 546 b 17 in nasl.), kar je precej nenavadno, ker se v vsej 9. knjigi zelo opira nanj; očitno je tukaj uporabil neki drug vir, ki ga ni mogoče ugotoviti. – *greznice ... algovnice ... klečnice ... Prodnice ... polblatnice*: Plinij v izvirniku govori o posameznih rodovih ali vrstah (lat. *genus lutense*, *genus algense*, *genus taeniense*, *genus calculense*, *genus dialutense*); v prevodu so posamezne vrste prevedene s samostalniki, ki so novoskovanke in povedo, na kakšnem morskem dnu te školjke uspevajo. Greznice so dobile ime po grezu, mehkem blatu, ki se nabira na dnu stoječih voda.

§ 132

Škrlatnike lovijo z nekajnimi majhnimi, redko pletenimi vršami: lat. *nassa* »vrša (pletenica, košara) z ozkim vratom«, da školjke (ali ribe) ne morejo uiti. – *za vabo školjke škrlatniki zaradi svoje požrešnosti obtičijo*: Verodostojnost Plinijevega poročila o lovu na škrlatnike je po mnenju komentatorjev vprašljiva.

§ 133

Najdonosneje je, če jih lovimo po vzhodu Psa: lat. *Canis*, tudi *Canicula* »Pasja zvezda« = Sirij. Gl. § 22, § 58 in § 125. Prim. Aristotel, *HA* 5, 15, 547 a 13. –

sokovi tekoči: lat. *fluxi suci*; prim. Aristotel, HA 5, 15, 546 b 25. – žilo, o kateri smo govorili: gl. § 126. – en sekstarij: lat. *sextarius* »sekstarij«, »polič«, »vrček« = 0,546 l. – sto funtov: = 32,745 kg; funt (lat. *libra* »(s)tehtano«) = 327,45 g. – na vsakih sto amfor vode: = 2619,6 l; amfora (lat. *amphora*) = 26,196 l. – po petsto funtov barvila: = 163,725 kg. Količine sestavin so gotovo pretirane. Prim. tudi Vitruvij 7, 13, ki ne navaja količin, piše pa o pridobivanju temne rdeč-kastoškrlatne barve, imenovane *purpurissum* (gr. πορφυρίζον). Gl. tudi NH 35, 44. – cev peči, ki je odmaknjena: lat. *longinquae fornacis cuniculus*. Druga mogoča prevodna različica je »cev dolge peči«. – Rdečkasta barva je slabša od temnikaste: Z barvili, pridobljenimi iz različnih polžev, ter z različnimi mešanicami so dobili štiri različne tone škrlatne barve: črnkasto, modrikasto, vijolično in svetlo rdečkasto.

§ 134

zmikajo: lat. *carminare*. Mikanje je česanje in ravnanje prediva z mikalnikom. – Morska troblja: gl. § 130. – <kaparskem> škrlatu: lat. *coccum*. Mišljen je škrlat, pridobivan iz posušenih samic kermezinskih uši ali kaparjev (košeniljk) iz družine kaparjev (*Coccidae*) v naddružini (*Coccoidea*) podreda prsokljuncev (*Sternorrhyncha*) v redu polkrilcev (*Hemiptera*). Gre za t. i. barvarske kaparje (rod *Kermes*), ki živijo na hrastih, predvsem na bodičastem hrastu (*Quercus coccifera*), imenovanem tudi prnar in kermezinski hrast, iz družinke bukovk (*Fagaceae*) v redu bukovcev (*Fagales*). V južni Evropi in po Orientu sta razširjeni zlasti dve vrsti: *Kermes vermilio* in *Kermes ilicis*. V starih časih niso vedeli, da gre za žival, ampak so kaparje prodajali kot barvilne jagode. Iz posušenih in zmletih samic nekaterih kaparjev so pridobivali karmin (karmezin, karmozin), intenzivno in obstojno rdeče barvilo z modrim pridihom; ta se še dandanes se uporablja za barvanje preparatov v mikroskopiji, za ugotavljanje prisotnosti svinca, bora in cirkonija, pa tudi kot barvilo za živila in v kozmetičnih preparatih (npr. rdečila za ustnice).

§ 135

Skupna količina barvil, potrebnih za <...> funtov volne: Na tem mestu je v izvirniku vrzel; nekateri izdajatelji in prevajalci jo zapolnjujejo z *M* (*mille* = 1000), nekateri mesto puščajo prazno. – dvesto funtov: = 65,49 kg. – morskih trobelj: lat. *bucinum*; gl. § 130. – sto enajst funtov: = 36,35 kg. – pelagij: lat. *pelagiae* (= *purpura*); gl. § 131. – ametistna barva: lat. *amethysti color*. Ametist je poldrag kamen, mineral iz skupine kremenca (kvarca; formula $\text{SiO}_2 + (\text{Al}, \text{Fe},$

Ca, Mg, Li, Na)). Ime je dobil zaradi svoje lila vijoličaste barve, ki spominja na razredčeno vino; to barvo mu dajejo primesi železa (Fe^{3+}) in titana (Ti^{4+}). Latinski izraz *amethystus* izhaja gr. pridevnika ἀμέθυστος /*améthystos*/ »ki ne upijanja«, »ki ne opija«, »ki odvrta (preprečuje) pijanost«. Prim. tudi NH 21, 45 (o ametistni barvi); 37, 121 (o ametistu). – *tirski škrlat*: O Tiru gl. § 127. – *Homer govori o krvi škrlatne barve*: gl. Homer, *Iliada* 17, 360–761: αἷματι δὲ χθὼν δέυετο πορφύρεω.

§ 136

Romul: Romul je legendarni prvi rimski kralj, sin Marsa in vestalke Ree Silvije, Remov brat, mitični ustanovitelj Rima. – *trabejo*: Trabejo, z vodoravnimi škrlatnimi progami (lat. *trabes*) okrašeno in s širokim škrlatnim robom obšito praznično togo, so nosili rimski kralji, konzuli, avgurji ter vitezi pri slovesnih obhodih in drugih slovesnostih (zato imenovani *trabeati*). Prim. NH 8, 195 in nasl. – *togo preteksto in širši trak*: Preteksto ali togo preteksto (lat. *toga praetexta*), s škrlatom obrobljeno togo, so nosili dečki svobodnih staršev, višji državni uradniki in svečeniki. – *Tul Hostilij po zmagi nad Etruščani*: Tul Hostilij je legendarni tretji rimski kralj, naslednik Nume Pompilija; vladal je v obdobju 673–642 pr. Kr., v času svoje vladavine pa je pokoril Etruščane, Albance in Sabine.

§ 137

Kornelij Nepot: gl. PV, št. 378. Odlomek je verjetno iz Nepotovega dela *Primeri (Exempla)*. Prim. HRR F 8. – *ki je umrl v času principata božanskega Avgusta, pravi ...*: Avgust je vladal v obdobju 27 pr. Kr.–14 po Kr.; Nepot je umrl ok. l. 25 pr. Kr. – *vijolični škrlat*: tj. škrlat ametistne barve; gl. § 135. – *en funt*: = 327,45 g. – *sto denarijev*: lat. *denarius*, rimska srebrna denarna enota, ki so jo uvedli konec 2. stol. pr. Kr. in je po vrednosti približno ustrezala grški drahmi. Tehtal je 4,5 g, v Neronovem času pa 3,41 g; 20 denarijev = 68,2 g. – *tarentski rdeči škrlat*: O Tarentu gl. § 28; prim. Horacij, *Pisma* 2, 1, 207: *lana Tarentino violas imitata veneno* »volna, obarvana s tarentskim škrlatom, ki je take barve kot violice«. – *tirski dvojnobarvanec*: lat. *purpura dibapha Tyria*. Tirski dvojnobarvanec, tj. dvakrat barvani tirski škrlat, je bil zelo priznan. Prim. Horacij, *Ode* 2, 16, 35–37: ... *te bis Afro / murice tinctae / vestiunt lanae*; *Epode* 12, 21: *muricibus Tyriis iteratae vellera lanae*; Ovidij, *Umetnost ljubezni* 3, 170 (171): *nec te, quae Tyrio murice, lana, rubes*. O Tiru gl. § 127. – *Kurulski edil*: gl. § 11. – *Publij Lentul Spinter*: Publij Lentul Spinter je l. 63 pr. Kr. podprl Cicerona

pri zatrtju Katilinove zarote, l. 57 pa se je kot konzul zavzel za Ciceronovo vrnitev iz izgnanstva. Prim. NH 7, 54. – *leta 691 od ustanovitve mesta, ko je bil konzul Cicero*: tj. l. 63 pr. Kr.

§ 138

škrleta iz morskih trobelj: lat. *bucinum*; gl. § 127. – *sto funtov*: = 32,745 kg. – *pelagij*: lat. *pelagiae*; gl. § 131.

§ 139

barvajo želvje oklepe: gl. NH 16, 233; Seneka Mlajši, *O dobrotljivosti* 7, 9, 2. – *srebro mešajo z zlatom, da nastane elektron*: lat. *electrum*, gr. ἤλεκτρον. Elektron je ime za prvotno naravno, pozneje pa tudi umetno izdelano zlitino zlata in srebra (razmerja zelo nihajo), v kateri je mogoče najti tudi sledi platine, srebra in drugih kovin. Uporabljali so ga že v Egiptu, Lidiji itd. za kovanje denarja, ker je bil za kovanje znatno primernejši od zlata, saj je bil trši. Običajno se v literaturi najde opis, da gre za zlitino iz 3 ali 4 delov zlata in enega dela srebra, vendar pa so razmerja zelo različna od obdobja do obdobja, pa tudi med posameznimi kraji, kjer so ga izdelovali in uporabljali. Grško ime se uporablja tudi za jantar, verjetno zaradi podobne barve elektrona in jantarja. – *temu dodajajo bron, da nastane korintsko posodje*: lat. *Corinthia sc. aera*. Korintsko posodje je bilo izdelano iz različnih zlitin bakra in kositra, verjetno s primesjo zlata in srebra (sestava zlitine še danes ni zanesljivo potrjena). Plinij ločuje štiri vrste korintskega brona (*aes Corinthicaum* ali *Corinthiacum aes*; gl. NH 34, 6 in nasl.): belega, po svojem blesku zelo blizu srebru, ki v zlitini prevladuje (*candidum argento nitore quam proxime accedens*); rumenega, v zlitini katerega prevladuje zlato (*in quo auri fulva natura*); tretjega, kjer so v zlitini v enakem razmerju mešani zlato, srebro in baker (*in quo aequalis omnium temperies fuit*); četrtega, imenovanega *hepatizon* (iz gr. ἥπαρ /*hépar*/ »jetra«), v katerem prevladuje baker ob majhnem deležu zlata in srebra. – *ni dovolj, da so dragulju odvzeli njegovo ime ametist*: tj. odvzeli so ga, da z njegovim imenom označujejo barvo, v katero obarvajo tkanino. O ametistu gl. § 135. – *ko je ametistna barva pripravljena*: O ametistni barvi gl. § 135 in § 137. – *jo znova obarvajo s tirsko barvo*: Ni jasno, ali ima Plinij v mislih tirski dvojnobarvanec (gl. § 137) ali morda misli na škrlatnovijolična oblačila, imenovana *Tyrianthina*, ki jih omenja tudi Marcial (1, 53, 5): *urbica Lingonicus Tyrianthina bardocucullus*. – *iz obeh barv dobimo neko nepošteno ime*: »Nepošteno ime« (*nomen improbum*) bi bilo verjetno *tyriamethystus*

»tirskoametistna barva«. – *barvo iz škrlatnikov*: lat. *conchyliā*; gl. § 138. – *v tirsko barvo*: gl. zgoraj.

§ 140

s tirskim škrlatom: gl. § 137. – *s kaparjem*: gl. § 134. – *karmin*: Karmin (karmezín, karmoizin), rdeče barvilo z rahlim odtenkom modre, pridobivajo iz samic nekaterih kaparjev (košeniljke, barvarski kaparji, kermezinske uši); glavna sestavina je karminska kislina.

§ 141

Kapar ... rdečkasto zrno: Plinij je pomešal žuželko in zrno; ta zmota je bila v antiki splošno razširjena. O kaparju gl. § 134. Prim. tudi *NH* 16, 32. – *v Galatiji*: pokrajina v Mali Aziji na osrednji anatolski visoki planoti (današnje provinca Ankara, Çorum in Yozgat) ob srednjem toku rek Sangarij (zdaj Sakarya) in Halis (zdaj Kızılırmak) med Paflagonijo na severu, Likaonijo, Frigijo in Kapadokijo na jugu, Pontom na vzhodu, Kapadokijo na jugovzhodu ter Frigijo in Bitinijo na zahodu, od l. 268 pr. Kr. domovina Galatijcev (Galačanov, Kelto), od l. 25 pr. Kr. rimska provinca z glavnim mestom Ankira. Gl. *NH* 5, 95; 5, 146 in nasl. – *Emerite v Luzitaniji*: mesto v Luzitaniji, s polnim imenom *Colonia Iulia Augusta Emerita*, rimsko mesto, kjer je Avgust naselil veterane pete in desete legije (zdaj Mérida v provinci Badajoz v Španiji), v letih 27–12 pr. Kr. glavno mesto Luzitanije, nove rimske province med rekama Duris in Anas na jugozahodu Iberskega polotoka (današnja Portugalska). Prim. *NH* 22, 3; Solin 23, 4: *Fucant vellera, ut ad ruborem merum depotent cocci venenum*. Galatijske in luzitanijske kaparje hvali tudi Dioskurid (4, 48).

§ 142

leščur: gl. § 115. – *nikoli ni brez spremljevalca ... varuh leščurja*: lat. *pinoteres* (tudi *pinotheras*), gr. πινοτήρης. – *čuvaj leščurja*: lat. *pinophylax*, gr. πινοφύλαξ. – *rakovica ... rak*: prim. Aristotel, *HA* 5, 15, 547 b 16 in 28. Omenjena rakovica (lat. *squilla*, gr. σκίλλα »rakovica«) je gotovo leščurjeva kozica (*Pontonia pinnophylax*) iz družine skalnih kozic (*Palaemonidae*) v podredu repogojcev (*Pleocyemata*) reda deseteronožcev (*Decapoda*) v razredu višjih rakov (*Malacostraca*), ki pogosto živi v simbiozi z leščurjem. Omenjeni rak (lat. *cancer*, gr. καρκίνος »rak«) je gotovo leščurjeva stražna rakovica (*Nepinnotheres pinnotheres*) ali pa rak stražar (*Pinnitheres pisum*, imenovan tudi grahasta stražna rakovica, grahec, stražarska rakovica, stražna rakovica); oba sta iz družine

stražnih rakovic (*Pinnotheridae*) v nižjem redu rakovic ali kratkorepcev (*Brachyura*) podreda repogojcev (*Pleocyemata*) v redu deseteronožcev (*Decapoda*) razreda višjih rakov (*Malacostraca*), ki enako kot leščurjeva kozica živita v simbiozi z leščurji in tudi drugimi vrstami školjk. – *spremlja pri hranjenju*: lat. *dapis adsector*.

§ 143

Skat: lat. *torpedo* tj. električni skat. Gl. § 57 in § 78. Prim. Aristotel *HA* 9, 37, 620 b 19–23; Plutarh, *O inteligenci živali* 27, 878 B–D. – *žaba*: lat. *rana marina*, gr. βάτραχος, imenovana tudi *rana piscatrix*. Morda gre za morsko spako (*Lophius piscatorius*), imenovano tudi morski vrag in morska žaba, iz rodu morskih žab (*Lophius*) v družini morskih spak (*Lophiidae*) iz reda morskih spak (*Lophiiformes*), ki živi v Atlantiku in Sredozemlju. Prim. tudi Aristotel, *HA* 9, 37, 620 b 11 in nasl.; Cicero, *O naravi bogov* 2, 125; Ajlijan 9, 24. – *ribička*: lat. *piscatrix*, tudi »ribičevka« ali »ribolovka«. – *Rožička, ki ji štrlita pod očmi ...*: Plinij napačno prevede Aristotela, ki je napisal »pred očmi«. Morska spaka ima veliko glavo in velika usta; plen privablja s pomočjo izrastka na prvi bodici hrbtne plavuti, ki je podoben črvu.

§ 144

sklat: gl. § 40. – *romb*: gl. § 52 in § 72. – *raže*: gl. § 78. – *Morski bič*: gl. § 73. Prim. Aristotel, *HA* 9, 37, 620 b 24–26 in 30–32. – *ciplja*: gl. § 29 in § 31.

§ 145

<morske> *skolopendre*: lat. *scolopendra* <*marina*>, gr. σκολόπενδρα, tudi »morska striga« (*Nereidae*). Gre za kolobarnike (*Annelida*) iz razreda mnogoščetincev (*Polychaeta*), velike od nekaj cm do 1,8 m. Prim. Aristotel, *HA* 9, 37, 621 a 6–9; 2, 14, 505 b 13 in nasl.; Ajlijan 7, 35. – *kopenskimi skolopendram*, imenovanim stonoge: gl. *NH* 8, 104. – *morske lisice*: lat. *vulpes marina*, gr. ἄλωπηξ. Gre za katerega od predstavnikov morskih lisic (*Alopiidae*) iz reda morskih psov (*Selachii*, *Pleurotremata*), morda za navadno morsko lisico (*Alopias vulpinus*), ki lahko doseže tudi do 6 m, ime pa je dobila po izrazito dolgem repu oz. repni plavuti. Prim. Aristotel, *HA* 9, 37, 621 a 12–15; 6, 10, 565 b 1; 9, 37, 621 b 1–2. – *glanis*: lat. *glanis*, *glanus*, gr. γλάνις, γλάνος, tudi »glanid« in »glan«. Domnevno gre za soma; gl. § 44 in nasl. – *morski oven*: lat. *aries*. Domnevno gre za sabljarico; gl. § 10.

§ 146

tretjo naravo, ki združuje ene in druge: tj. živali in rastline. – <Morske> koprive: lat. *urticae* oz. *urticae marinae*. Vsekakor gre za skupino živali in posamezno vrsto iz debela ožigalkarjev (*Cnidaria*), bodisi koralnjakov (razred *Anthozoa*) bodisi klobučnjakov (razred *Scyphozoa*) bodisi trdoživnjakov (razred *Hydrozoa*). Najverjetneje gre za klobučnjake (meduze, morske klobuke), o katerih so v antiki menili, da so rastline; odtod tudi ime (koprive). Mogoče pa gre za katero od morskih vetrnic (red *Actiniaria*) iz razreda koralnjakov (*Anthozoa*), morda rdečo morsko vetrnico (*Actinia equina*), imenovano tudi konjska vetrnica, ali progasto vetrnico (*Actinia cari*) ali v Sredozemlju zelo pogosto voščeno morsko vetrnico (*Anemonia sulcata*). Prim. Aristotel, *HA* 8, 1, 588 b 11, 17–21; *PA* 4, 5, 681 a 35 in nasl.; Ajlijan 7, 35.

§ 147

Ponoči išče ...: Glede na to, da Plinij omenja, da se morska kopriiva premika in išče plen, lahko pomislimo na katerega od klobučnjakov (*Scyphozoa*). Prim. Aristotel, *HA* 1, 1, 487 b 9–13; 5, 16, 548 a 22 in nasl.; 4, 6, 531 a 33; 8, 2, 590 a 28. – *pokrovače:* gl. § 84. – *morske ježke:* gl. § 40 in § 100. – *pekočo bolečino:* prim. Atenaj 3, 90 A. – *usta na korenini:* Ta podatek nakazuje, da bi lahko šlo za katerega od predstavnikov iz reda korenoustih klobučnjakov (*Rhizostomae*), npr. za morski klobuk (*Rhizostoma pulmo*, tudi veliki klobučnjak, modrikasti morski puk) ali (manj verjetno) za cvetačno meduzo (*Rhizostoma octopus*, tudi cvetačni klobučnjak).

§ 148

tri vrste spužev: lat. *spongea*, *spongia*, gr. σπογγία. Plinij upošteva Aristotelovo delitev na tri vrste; gl. Aristotel, *HA* 5, 16, 548 a 32 in nasl.; 548 b 1 in nasl.; prim. tudi *NH* 31, 123–125. Sodobna biologija spužve glede na notranjo zgradbo deli na tri (gradbene) tipe: askon, sikon, levkon, glede na snov, iz katere je njihov zunanji sloj oz. skelet, pa na apnenaste spužve ali apnenjače (*Calcarea*, *Calcispogea*), ki imajo telo iz apnenčastih bodic (skleritov); kremenaste spužve ali kremenjače (*Silicea*, *Silicispongea*), ki imajo ogrodje iz kremena (mednje spadajo tudi steklaste spužve ali steklenjače (*Hexactinellida*, *Triaxonina*); roževinaste spužve ali roženjače (*Keratosia*), ki imajo ogrodje iz roževinaste beljakovine spongina. – *zgoščena ... kozel:* lat. *spissum ... tragos*, tudi »zbita«, »strjena«, gr. τράγος. Morda gre za katero od spužev iz rodu hrapavk (*Ircinia*), npr. za spremenljivo hrapavko (*Ircinia variabilis*), snopasto hrapavko

(*Ircinia fasciculata*), gobasto hrapavko (*Ircinia oros*) ali razvejano hrapavko (*Ircinia dendroides*). – ... *manos*: gr. μανός »tanka«. Domnevno gre za konjsko spužvo (*Hippospongia equina*), ki spada med roženjače; živi predvsem v Sredozemskem morju, doseže pa do 90 cm. – ... *ahilij*: lat. *Achillium*, *Achilleum*. Po opisu sodeč gre za navadno spužvo (*Euspongia* ali *Spongia officinalis*), ki nima kremenastih iglic, zato se uporablja kot goba za umivanje, včasih pa so jo uporabljali tudi za brisanje šolskih tabel.

§ 149

Torone: gl. § 100. – *iz preostalih korenin*: lat. *radix*. V sodobni terminologiji bi temu ustrezal izraz »prirastišče«. – *Sirtah*: dva zaliva ob obali severne Afrike: Mala Sirta pred obalo Tunizije (zdaj Gabeški zaliv ali Ḥalīj (Khali) Qābis) in Velika Sirta med Tripolisom in Bengazijem pred obalo Libije (zdaj zaliv Sidra ali Ḥalīj (Khali) Surt), zaradi nestalnega vremena, morskih tokov in premikajočih se peščenih plitvin zelo nevarni za plovbo. Gl. *NH* 5, 25 in nasl. – *vrste manos*: gl. § 148. – *Likije*: gorata obalna pokrajina na jugozahodu Male Azije med Karijo na zahodu, Pamfilijo na vzhodu in Pizidijo na severu, domovina Likijcev, od cesarja Klavdija provinca (43/44 po Kr.), l. 72 s Pamfilijo združena v eno provinco. Gl. *NH* 5, 100 in nasl. – *Helespontu*: zdaj Dardanele. – *Malee*: tudi Malejski rt, skrajni jugovzhodni rt Peloponeza nasproti otoka Kitira, zdaj Akrotirio Maleas (Ακρωτήριο Μαλέας) ali Kavos Malias (Κάβο Μαλίας). Gl. *NH* 4, 16.

§ 150

Priraščene pa ...: prim. Aristotel, *HA* 5, 16, 548 b 30–549 a 6. – *neoperljivke*: lat. *aplysiae*, gr. ἀπλυσίαι (iz ā privativum in πλύνω /plýno/ »perem«). Komentatorji kot možnost omenjajo rod *Sarcotragus*, npr. orjaško spužvo (*Sarcotragus foetidus*).

§ 151

spužev: gl. § 148–150. – *morskih ps*: gl. § 78 in § 110. – *zgosti nekakšen živali podoben oblak*: Ni znano, za kakšen pojav naj bi šlo, morda zgolj za senco takega velikega morskega psa.

§ 152

Edina rešitev je, da ... jih tudi sam splešiš: Navedba drži.

§ 153

ploščate ribe: lat. *plani pisces*. Natančnejša določitev ni mogoča. – *zato jim potapljači pravijo svete*: lat. *sacri pisces*. Podobno navaja Aristotel za ribo, imenovano antias; gl. HA 9, 37, 620 b 33. Prim. tudi Ajlijan 8, 28.

§ 154

ostrige: lat. *ostreum*; gl. § 40. – *holoturije*: lat. *holothuria*, gr. ὀλοθούρια. Verjetno gre za brizgače oz. morske kumare (razred *Holothuroidea*) iz debla iglokožcev, med katerimi je na območju Sredozemskega morja najpogostejša navadna morska kumara (*Ocnus planci*) iz družine morskih kumar (*Cucumariidae*). V § 3 jo imenuje kar kumara (*cucumis*). Prim. Aristotel HA 1, 1, 487 b 14 in nasl.; PA 4, 5, 681 a 17 in nasl. – *morska pljuča*: lat. *pulmones sc. marini*. Najbrž gre za katerega od mehkužcev; katerega točno, ni znano, verjetno pa za vrsto meduz oz. klobučnjakov, morda za morski klobuk (*Rhizostoma pulmo*), imenovan tudi veliki klobučnjak in modrikasti morski puk; gl. op. k § 147. – *morske zvezde*: gl. § 183. – *nadležne ... ki se skrivajo predvsem v laseh*: Mišljene so bolhe in uši. Plinij ima v mislih parazita, ki ga imenuje tudi *phthir* »uš« (gr. φθειρ; prim. NH 32, 150;) in *pediculus marinus* oz. *pediculus in mari* »morska uš« (gl. NH 32, 77 in 89). Prim. Aristotel, HA 4, 10, 537 a 3 in nasl.; 5, 31, 557 a 23 in nasl. – *vzrok, ki ribam v morju ponoči krati spanec*: Morda gre za katerega od ribjih zajedalcev, npr. iz družine ribjih uši (*Ichthyophthiriidae*) ali družine ribjih najezdnic (*Cymothoidae*) s 40 rodovi (ribja uš (*Anilora physodes*), ustna mokrica (*Ceratothoa parallela*), progasta ribja uš ali ribji jahač (*Nerocilla bivittata*) idr.). – *halkido*: lat. *chalcis*, gr. χαλκίς. Najverjetneje gre za vrsto iz rodu čep (*Alosa*) v družini sledi (*Clupeidae*) iz reda sledi (*Clupeiformes*), morda za atlantsko čepo (*Alosa alosa*) ali navadno čepo (*Alosa falax*). Prim. Aristotel, HA 8, 20, 602 b 28.

§ 155

morskem zajcu: lat. *lepus sc. marinus*. Morda gre za morske gole polže. Prim. NH 32, 8; Ajlijan 2, 45; 16, 19. – *v Indijskem morju škodljiv*: Morda gre za nistaste polže ali eolide (*Aeolidiacea*, *Aeolidida*), ki vključuje tri naddružine in 11 družin, ali pa za afroditide (*Aphroditidae*). O Indijskem morju gl. § 4. – *v našem morju*: tj. v Sredozemskem morju. – *brezoblična masa, zajcu podobna samo po barvi*: Morda gre za navadnega morskega zajčka (*Aplysia depilans*) iz družine morskih zajčkov (*Aplysiidae*), ki ob nevarnosti izbrizga mlečno bel ali tudi vijoličast oblak strupene tekočine. Prim. Dioskurid 2, 20. – *v Indiji*:

gl. NH 6, 56–106. – *morski zmaj*: lat. *araneus* = *draco marinus*. Gre za predstavnik družine morskih zmajev (*Trachinidae*), in sicer ali iz rodu morskih zmajev (*Trachinus*, npr. (navadni) morski zmaj (*Trachinus draco*), pikasti morski zmaj (*Trachinus araneus*) ali črnoglavi morski zmaj (*Trachinus radiatus*)) ali iz rodu rumenih morskih zmajev (*Echiichthys*, npr. rumeni morski zmaj (*Echiichthys vipera*)). (Navadni) morski zmaj (*Trachinus draco*), ki živi ob obalah Evrope in Afrike, doseže do 45 cm in ima na hrbtni plavuti in na škržnem poklopcu strupene bodice; rumeni morski zmaj, ki živi ob obalah Sredozemskega morja, Atlantskega oceana in Severnega morja, doseže do 20 cm in ima strupene bodice samo na hrbtni plavuti. – *bodica ... morskega biča ... pastinaka*: Plinij za bodico uporabi izraz *radius*; v sodobni biologiji jo imenujemo trn. O morskem biču (*pastinaca*) gl. § 73 in § 144. Prim. Ajlijan 1, 56; 2, 36 in 50; 8, 26; Dioskurid 2, 22. – *če jo zabodemo v korenino dreves ... strup je smrtonosen*: Navedbe so nekoliko pretirane; res pa je lahko pik morskega biča za človeka usoden.

§ 156

vse ribje vrste prizadenejo bolezni: prim. Aristotel, HA 8, 20, 602 b 12–31.

§ 157

kako se razmnožujejo: prim. Aristotel, HA 5, 4, 540 b 6 in nasl. ter 22; 5, 5, 541 a 15, 18, 32; 6, 13, 567 a 32 in nasl.; 6, 14, 568 b 30; GA 1, 6, 718 a 1; 3, 5 756 b 1 in nasl. – *delfini*: gl. § 20. – *kiti*: gl. § 16. – *ikre*: lat. *ova*. – *oživljajočim semenskim izločkom*: lat. *virus vitale*, tudi »mlečje«, »seme«.

§ 158

Ribje ikre: gl. Aristotel, HA 6, 14, 568 b 3. – *muren*: gl. § 76. Prim. Aristotel, HA 5, 10, 543 a 20. – *Ploščate ribe*: prim. Aristotel, HA 5, 5, 540 b 8 in nasl.; PA 4, 13, 695 b 7 in nasl. – *želve*: prim. Aristotel, HA 5, 3, 540 a 27 in nasl. – *Polipi ... sipe in lignji*: gl. § 52. Prim. Aristotel, HA 5, 6, 541 b 1 in nasl. – *lovko*: lat. *crinis*, dobesedno »las«. – *rarogi in rakovice*: gl. § 4 in § 97. Prim. Aristotel, HA 5, 7, 541 b 19 in nasl.

§ 159

Žabe: prim. Aristotel, HA 5, 3. – *majhne črne koščke mesa*: lat. *minimae carnes nigrae*. – *paglavci*: lat. *gyrinus*, gr. γυρίνω. Prim. Aristotel, HA 6, 13, 568 a 1. – ... *vsako leto*: Iz žabjih jajčec, ki se oplodijo z zunanjo oploditvijo, se

razvijejo ličinke (paglavci), ki imajo dolg rep in sprva zunanje škrge, te pa kmalu nadomestijo notranje škrge; najprej se razvijejo zadnje okončine, nato sprednje. Razvoj ličink traja od dva do tri mesece. Ko se preobražajo, paglavci najprej izgubijo rep in zunanje škrge, razvijejo se jim pljuča in nato zapustijo vodo. Vrste žab, ki živijo pri nas, spolno dozori v dveh do štirih letih.

§ 160

klapavice: gl. § 115. – *pokrovače*: gl. § 84. – *spontano ... peščenih krajih*: prim. Aristotel, *HA* 5, 15, 547 b 11–15. – *volki in škrlatniki*: gl. § 80 in nasl. – *iz slini podobne židke sluzi*: prim. Aristotel, *HA* 5, 15, 546 b 23. – *komarji iz vode, ki se zakisa*: prim. *NH* 11, 118. Morda Plinij ne opisuje komarjev, ampak drozofile oz. vinske mušice (*Drosophilidae*), majhne dvokrilce, ki jih privablja vonj kislih ali fermentirajočih tekočin ter gnijočega sadja. – *snetci ... iz morske pene ... z dežjem*: lat. *apua*, *aphye*, gr. ἀφύη. Opisana riba je domnevno evropski snetec (*Osmerus eperlanus*) iz družine snetcev (*Osmeridae*) v redu snetcev (*Osmeriformes*) nadreda lososov in sorodstva (*Protacantopterygii*) v razredu žarkoplavutaric (*Actinopterygii*). Snetci živijo v obalnih predelih morij severne poloble, drstijo pa se v sladkih vodah. Po eni od razlag naj bi bila opisana riba sardela. – *ostrige*: lat. *ostrea*; gl. § 40 in § 154. Prim. Aristotel, *HA* 5, 15, 547 b 18. – *mleku podobna oplojujoča tekočina*: prim. *NH* 32, 59. – *Jegulje*: O njihovem razmnoževanju gl. § 74; prim. Aristotel, *HA* 6, 16, 570 a 3 in nasl.; 6, 14, 569 a 6; *GA* 2, 5, 741 b 1; 3, 11, 762 b 26 in nasl.

§ 161

sklata: lat. *squatina*; gl. § 40 in § 78. – *raže*: lat. *raia*; gl. § 78. – *pri Grkih [križanec]... ime, ki je sestavljeno iz obeh imen*: prim. Aristotel, *HA* 6, 11, 566 a 26 in nasl. Aristotel to ribo imenuje rinobat (ρίνοβατος). Gre za navadnega goslaša (*Rhinobatos rhinobatos*) iz družine goslašev (*Rhinobatidae*) v redu pravih skatov (*Rajiformes*), ki živi ob obalah v Sredozemskem morju, ob afriških obalah Atlantika do ekvatorja in na sever do Biskajskega zaliva, ima sploščeno telo in značilne prsne plavuti, doseže pa tudi do 1,5 m. Zaradi svoje zunanosti velja za vmesno obliko med skati in morskimi psi.

§ 162

pokrovače: lat. *pecten*; gl. § 84. – *goli polži*: lat. *limax*, pl. *limaces*. Plinij verjetno opisuje lazarje (družina *Arionidae*). Gre za polže pljučarje (*Pulmonata*), ki so podrazred mehkužcev in vključujejo ok. 35.000 vrst; nekateri imajo hišico, ne-

kateri ne, delijo se na dva redova: 1. na kopenske pljučarje (*Stylommatophora*), kamor spadajo slinarji (*Limacidae*), veliki polži (*Helicidae*), lazarji (*Arionidae*) in jantarice (*Succineidae*); 2. na vodne pljučarje (*Bassommatophora*), ki se delijo na sladkovodne in morske vodne pljučarje. – *pijavke*: lat. *hirudo*, tudi *sanguisuga*; prim. *NH* 8, 29; 32, 123. – *Med ribami*: prim. Aristotel, *HA* 5, 9, 542 b 32–543 a 11. – *brancini*: gl. § 57. – *trihiasi*: gl. § 52. – *ribe skalarke*: lat. *saxatiles sc. pisces*; gl. § 52 in § 57. – *bradači*: lat. *mullus*; gl. § 64. – *halkida*: gl. § 154. – *krap*: lat. *cyprinus*; gl. § 58. – *škarpen*: lat. *scorpaena*, gr. σκόρπαινα. Gre za škarpen ali bodike iz družine škarpen ali bodik (*Scorpaenidae*) v redu škarpen (*Scorpaeniformes*). Vrste ni mogoče točno določiti; morda gre za malo škarpeno (*Scorpaena notata*), veliko škarpeno (*Scorpaena scrofa*) ali rjavo škarpeno (*Scorpaena porcus*). – *špari*: lat. *sargus*; gl. § 65. – *ploščatih rib*: lat. *plani sc. pisces*; gl. § 72, § 153 in § 158. – *sklat*: lat. *squatina*; gl. § 40 in § 78. – *ob zahodu Vergilij*: tj. Plejad = 11. novembra; gl. § 53 in § 69. – *salpe*: lat. *salpa*; gl. § 68. – *špari*: gl. zgoraj. – *skat*: lat. *torpedo*; gl. § 57. – *sklati*: Na tem mestu se besedila razlikujejo; nekatera predlagajo besedilno različico *squati*, kar je sinonim za *squatina* »sklat« (gl. § 40), druga pa *squali*, kar nekateri komentarji in slovarji razlagajo kot »morski psi«, drugi »škarpen«. Glede na Aristotelov opis (*HA* 5, 11, 543 b 9) gre za sklato. – *sipa*: lat. *sepia*; gl. § 52. – *jajčeca ... sprijeta ... podobna grozdu*: gl. § 3. Prim. Aristotel, *HA* 5, 12, 544 a 1 in nasl. – *samec ... piha, drugače postanejo neplodna*: lat. *sterilescent* »ojalovijo«.

§ 163

Polipi: gl. § 40. Prim. Aristotel, *HA* 5, 12, 544 a 6. – *Petdeseti dan jih izležejo*: prim. Aristotel, *HA* 5, 18, 550 a 1 in nasl. – *zaradi velikega števila*: prim. Aristotel, *HA* 4, 1, 525 a 5; 5, 12, 544 a 10.

§ 164

Rarogi in druge živali: Vir za opis je Aristotel, *HA* 5, 18, 550 b 1 in nasl.; 550 a 26; 5, 12, 544 a 1 in nasl. O rarogih gl. § 4. – *polipa*: gl. § 40 in § 163. – *Sipa*: gl. § 52 in § 162. – *Lignji*: gl. § 52. – *Škrlatnice*: lat. *purpurae*; gl. § 80. – *vôlki*: lat. *murices*; gl. § 80. – *Morski ježki*: lat. *echinus*; gl. § 40.

§ 165

skata: gl. § 57. – *hrustančnice*: lat. *cartilagina*; gl. § 78. – ... *ležejo jajčeca*: prim.

Aristotel, *HA* 6, 10, 565 b 24; 6, 11, 566 b 1; 3, 1, 511 a 9 in nasl. – *soma*: lat. *silurus*; gl. § 45. Prim. Aristotel, *HA* 6, 14, 568 b 15 in nasl.; 9, 37, 621 a 21 in nasl.

§ 166

Iglica ali belona: lat. *acus sive belone*, gr. βελόνη. Verjetno gre za iglico oz. iglo (*Belone belone*) iz družine igel (*Belonidae*) v redu igel in poletašev (*Beloniformes*), do 1 m dolgo plenilsko ribo z dolgim valjastim telesom, usti, podaljšanimi v dolg in tanek kljun, ter velikimi očmi. – *razpoka maternica*: O tem poroča Aristotel, *HA* 6, 13, 567 b 22 in nasl.; 6, 17, 571 a 2. Glede na opis pri Pliniju in Aristotelu gre morda za katero od vrst iz družine morskih šil in morskih konjičkov (*Syngnathidae*), kamor spadajo rodovi: morski konjički (*Hippocampus*), kačja šila (*Nerophis*) in morska šila (*Syngnathus*). Ob obalah Evrope npr. živijo veliko šilo (*Syngnathus acus*), malo šilo (*Syngnathus abaster*), črnoboko šilo (*Syngnathus taenionotus*), tankonosno šilo (*Syngnathus tenuirostris*), ploskonoso šilo (*Syngnathus typhle*), malo kačje šilo (*Nerophis ophidion*), veliko kačje šilo (*Entelurus aequoreus*), atlantsko morsko šilo (*Syngnathus rostellatus*) idr. Za šila je značilno, da samica s pomočjo leglice (ovipozitorja) odloži jajčeca v zarodno vrečo oz. posebno kožno gubo, ki jo ima samec, samec jih oplodi in po približno treh tednih izvali. – *Morska miš*: lat. *mus marinus*, tj. želva; gl. § 71; prim. Aristotel, *HA* 5, 33, 558 a 8 in nasl. – *Eritini in hane*: lat. *erythinus, channa*; gl. § 56. Prim. Aristotel, *HA* 4, 11, 538 a 20; *GA* 3, 5, 755 b 21. – *Riba, ki jo Grki imenujejo kolo*: lat. *trochus*, gr. τροχός, tudi »vrtavka«, »obroč«. Ni znano, za katero vrsto verjetno hermafroditских rib gre. Prim. Aristotel, *GA* 3, 6, 757 a 6.

§ 167

Pavzilih: kraj med Neapolo in Puteoli, kjer je imel vilo Vedij Polion. Prim. *NH* 3, 82. – *Kampaniji*: gl. § 62. – *Neapole*: zdaj Neapelj (Napoli). Prim. *NH* 3, 62. – *Anej Seneka*: gl. PV, št. 445. V ohranjenih Senekovih delih citiranega odlomka ne najdemo. – *v Cezarjevih ribnikih*: Kot poroča Kasij Dion (54, 23, 2), je Polion postavil Avgusta za dediča svojega posestva, na katerem je imel ribnike. – *Vedij Polion*: gl. § 77.

§ 168

Ostrižišča: lat. *ostrearum vivaria*, tudi »gojitveni bazeni za ostrige«. Prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 3, 10; Kolumela 7, 16, 5; Makrobij, *Saturnalijske* 3, 15, 3; Valerij Maksim 9, 1, 1. – *Sergij Orata*: podjeten trgovec, ki je živel na prelomu

2. in 1. stol. pr. Kr. – *Baj*: gl. § 25. – *govornika Lucija Krasa*: Lucij Licinij Kras (140–91 pr. Kr.) je bil rimski politik in eden najboljših govornikov svojega časa, med drugim tudi Ciceronov učitelj govorništva, konzul l. 95 in cenzor l. 92. – *vojno z Marsi*: lat. *bellum Marsicum* = zavezniška vojna (lat. *bellum sociale*). Ko so italški zavezniki uvideli, da jim Rim ni pripravljen podeliti državljskih pravic, so se l. 91 pr. Kr. uprli, in sicer najprej Marsi in Samniti; vojna je trajala do l. 88, vmes pa so jim bile z Julijevim in Plavcijevim zakonom (*lex Iulia Plautia*) podeljene državljske pravice. – *prvi, ki je izumil prhe*: lat. *balineae pensiles*, tudi »pršne kopeli«. Prim. Cicero, Hortenzij pri Noniju 194, 13. – *lukrinske ostrige*: tj. ostrige v Lukrinskem jezeru; gl. § 25.

§ 169

brancini: gl. § 57. Kot kakovostno ribo ga hvalijo tudi drugi rimski pisci, npr. Horacij, *Satire* 2, 2, 31; Kolumela 8, 16; Makrobij, *Saturnalijske* 3, 16, 13 in nasl. – *v reki Tiberi med dvema mostovoma*: Mostovi na reki Tiberi v Rimu so si sledili takole (po toku reke navzdol): Elijev most (*pons Aelius*), Neronov most (*pons Neronianus*), Agripov most (*pons Agrippae*), Avrelijev most (*pons Aurelius*), Fabricijev most (*pons Fabricius*) in Cestijev most (*pons Cestius*), Emilijev most (*pons Aemilius*), Količasti most (*pons Sublicius*), *Probov* most (*pons Probus*). Omenjena lokacija je ali a) med Količastim mostom (tudi Količarski most; lesen most čez Tiber, zgrajen na kolih, ki ga je dal postaviti kralj Ank Marcij; ob napadu Etruščanov pod vodstvom kralja Porsene ga je branil Horacij Kokles, uničila pa ga je poplava l. 69 po Kr.) ter Emilijevim mostom (zgrajen v 2. stol. pr. Kr.; zgraditi sta ga dala cenzorja Mark Emilij Lepid in Mark Fulvij Nobilior), ali b) med Emilijevim mostom ter Cestijevim mostom (kamniti most, ki povezuje desni breg Tibere s Tiberinim otokom, zgrajen med letoma 60 in 40 pr. Kr.; postaviti ga je dal Lucij Cestij v čast svojemu bratu, pretorju in ljudskemu tribunu Gaju Cestiju Epulonu, zraven pa je postavil tudi grob, znano Cestijevo piramido) in Fabricijevim mostom (najstarejši rimski most, ki povezuje levi breg Tibere s Tiberinim mostom, zgrajen l. 62 pr. Kr., ko je pogo-rel lesen most; ime je dobil po Luciju Fabriciju, vzdrževalcu cest, ki ga je dal zgraditi). – *rombi*: gl. § 52 in opombo. – *Raveni*: mesto Umbrov, ustanovljeno v 6. ali 5. stol. pr. Kr. (po mitološkem izročilu naj bi mesto ustanovili Tesalci), od l. 89 pr. Kr. zavezniško mesto, od l. 49 municipij, pomembno pristaniško mesto, zdaj Ravenna (Ravenna) v provinci Ravenna (Emilija - Romanja). Gl. *NH* 3, 115. – *murene*: gl. § 40 in § 76. Prim. Makrobij, *Saturnalijske* 3, 15, 7. – *elops*: gl. § 60; prim. Varon, *O kmetijstvu* 2, 6, 2; Kolumela 7, 16, 9. – *Rodosu*: še zdaj

Rodos, največji in najjužnejši otok v otoški skupini Dodekanez (južni Sporadi) z istoimenskim glavnim mestom, ki je bilo pomembno trgovsko, znanstveno in umetniško središče. Gl. *NH* 5, 132–134. – *Britanske obale še niso bile v naših rokah*: Rimljani so v Britanijo prvič vdrl v času vojne z Galci (55–54 pr. Kr.), zasedli so jo v času cesarja Klavdija, največje vojaške in politične uspehe v Britaniji pa je v času Domicijana dosegel rimski vojskovodja Agrikola, ki mu je uspelo s spravljivo politiko v deželo vnesti mir, v letih 80 in 81 pa je prodr tudi daleč na ozemlje Kaledonije (zdaj Škotska). – *Orata*: tj. Gaj Sergij Orata; gl. § 168. – *lukrinske ostrige*: tj. ostrige iz Lukrinskega jezera; gl. § 25 in § 168. Prim. tudi *NH* 32, 62 in nasl. – *Brundizij*: japigijsko-mesapsko pristaniško mesto na koncu Apijeve ceste (*via Appia*), ki so ga Rimljani osvojili l. 267 ali 245 pr. Kr., pomembno trgovsko središče in vojaško pristanišče, izhodišče za pot v Grčijo, Ilirik, Dalmacijo in na vzhod, zdaj Brindisi. Gl. *NH* 2, 230; 3, 101. – *Lukrinskem jezeru*: gl. zgoraj.

§ 170

Licinij Murena: Lucij Licinij Murena je bil pretor l. 100 pr. Kr. – *gojitvene ribnike*: lat. *piscium vivaria*. – *kot na primer Filip*: Plinij namigne na pomembne predstavnike te družine, kot so bili npr. Lucij Marcij Filip (rimski govornik in politik, ljudski tribun l. 104 pr. Kr., l. 96 pretor, l. 91 konzul, l. 86 cenzor; umrl je l. 76), njegov sin Lucij Marcij Filip (ok. 102–ok. 43 pr. Kr., pretor l. 62, v letih 61–60 upravitelj Sirije, l. 56 konzul) ter njegov vnuk Lucij Marcij Filip (ok. 80–po 33. pr. Kr., l. 56 vodja rimske kovnice, pretor l. 44, l. 38 *consul suffectus*, v letih 34–33 upravitelj Hispanije, l. 33 triumfator). – *Hortenzij*: Med pomembnejšimi člani družine Hortenzijcev je bil rimski senator, vojak in govornik Kvint Hortenzij Hortal (ok. 114–50 pr. Kr.), Ciceronov sodobnik in večkrat nasprotnik na sodnih procesih, l. 75 edil, l. 72 pretor, l. 69 konzul. – *Lukul*: Lucij Licinij Lukul (117–56 pr. Kr.) je bil rimski vojskovodja v vojni proti pontskemu kralju Mitridatu; slovel je po bogastvu in izjemno izbranem okusu. – *Neapole*: gl. § 167. – *Pompej Veliki*: Gnej Pompej Veliki (106–48 pr. Kr.) je bil izjemno uspešen rimski vojskovodja, politik in član prvega triumvirata. Gl. *NH* 7, 34; 7, 93 in nasl.; 7, 96 in nasl.; 8, 4; 8, 20; 8, 21; 8, 53; 8, 64; 8, 70; 8, 84. – *dal prekopati hrib ... Kserks v togi*: lat. *Xerxes togatus* »rimski Kserks«. Pompej je s tem poimenovanjem namignil na epizodo, povezano s pohodom perzijskega kralja Kserksa I. (vladal v obdobju 485–465 pr. Kr.) proti Grčiji. Ker je bil polotok Atos ena od ovir na poti njegove armade, je dal Kserks l. 480 na najožjem delu polotoka narediti plovni kanal, po katerem so ladje prečkale

polotok in se tako izognile nevarni plovbi okoli njega. Prim. Herodot 7, 22; NH 4, 37; Velej Paterkul 2, 33, 4; Plutarh, *Lukul* 39.

§ 171

Gojitvene bazene ... za murene: lat. *murenarum vivarium*. – *Gaj Hir*: Gaj Lucilij Hir (po nekaterih besedilnih različicah Hirij) je bil rimski politik iz obdobja pozne republike in veletrgovec, ljudski tribun l. 54, vnet Pompejev privrženec, ki se je pozneje spravil s Cezarjem, člani drugega triumvirata pa so ga uvrstili na proskripcijsko listo. Prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 17, 3; Makrobij, *Saturnalijske* 3, 15, 6. – *za triumfalno gostijo diktatorja Cezarja*: tj. za gostijo po zmagi 17. marca 45 pr. Kr., ko je Julij Cezar pri Mundi (mesto v južni Hispaniji, zdaj Montilla blizu Kordove) odločilno porazil Pompejeve privrženice s Pompejevima sinovoma Gnejem in Sekstom na čelu; Gneja so po bitki zajeli in usmrtili, Seksta, ki je skušal na Siciliji zanetiti nov upor proti Cezarju, pa je najprej premagal Mark Agripa, l. 35 pa ga je v Aziji usmrtil Mark Antonij. Gl. NH 3, 12.

§ 172

Bavlih: letoviška naselbina na Flegrajskih poljanah, ok. 2 km od Baj, zdaj Bacoli v provinci Napoli. – *Baj*: gl. § 25. – *govornik Hortenzij*: tj. Hortenzij Hortal; gl. § 170. Prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 17, 5–7. – *menda jokaj, ko je poginila*: Podobno poroča Makrobij (*Saturnalijske* 3, 15, 4), da je cenzor Kras pogin murene objokoval tako kot smrt svoje hčere. – *Druzova žena Antonija ... nataknila uhan*: imenovana tudi Antonija Mlajša (ok. 36 pr. Kr.–37 po Kr.), mlajša hči rimskega politika, vojskovodje in triumvira Marka Antonija in Oktavije, starejše sestre cesarja Avgusta. Poročila se je z Neronom Klavdijem Druzom, pastorkom cesarja Avgusta (sin njegove žene Livije Druzile iz prvega zakona) in bratom poznejšega cesarja Tiberija, s katerim je imela tri otroke: Germanika, Livilo in Klavdija, poznejšega cesarja. Prim. NH 7, 80.

§ 173

Gojišča za polže: lat. *coclearum vivaria*. – *Fulvij Lipin*: gl. NH 8, 211. – *Tarkvinijev*: etruščansko mesto ok. 8 km stran od obale, 4 km jugovzhodno od današnjega mesta Tarquinia v provinci Viterbo (Lacij). Gl. NH 3, 52. – *pred državljansko vojno*: tj. pred spopadom med Cezarjem in Pompejem (49–45 pr. Kr.). – *Pompejem Velikim*: gl. § 170. – *bele <polže>*: lat. *albae <cocleae>*. Ni mogoče določiti, za katero vrsto polžev gre, morda za katero od vrst iz rodu

velikih kopenskih polžev (*Helix*) ali pa iz rodu *Theba* (npr. *Theba pisana* oz. *Helix pisana* iz rodu velikih polžev (*Helicidae*)). – na Reatinskem: tj. na območju mesta Reate ob reki Amiternu, drugo pomembno središče Sabinecev na Solni cesti (*via Salaria*), do l. 27 pr. Kr. prefektura, nato municipij, zdaj Rieti v provinci Rieti (Lacij). Gl. NH 3, 107. – ilirske <polže>: lat. *Illyricae <cocleae>*, tj. polže z območja Ilirika oz. Ilirije, gorate dežele severno od Epira, ki so jo v antiki naseljevali Iliri, rimske province od l. 47, od l. 9 pr. Kr. pa je bilo ozemlje razdeljeno med provinci Panonijo in Dalmacijo. Gl. NH 3, 139. Natančna določitev polžev sicer ni zanesljiva; komentatorji kot možnost predlagajo vrsto *Helix secernenda* iz družine velikih polžev (*Helicidae*). – afriške: lat. *Africanae <cocleae>*. Komentatorji kot možnost navajajo vrsto *Helix desertorum* iz družine velikih polžev (*Helicidae*). – solitanske: Ni znano, ali gre za polže z območja Sončevega rta, rta in predgorja na zahodni obali Mavretanije (zdaj Ras Beddouza oz. Ras Cantin v pokrajini Doukkala-Abda jugozahodno od Casablance), v grških virih imenovanega Soloeis oz. Soloent (Σολοείς; prim. NH 5, 9). Po drugi domnevi gre za vrsto polžev, ki jih Plinij imenuje jolski polži (*Cocleae Iolitanae*; gl. NH 30, 45), ime pa so dobili po mestu Jol, starem punskem pristaniškem mestu, ki si ga je kralj Juba II. izbral za prestolnico in ga preimenoval v Cezarejo (gl. NH 5, 20). Natančna določitev vrste polžev ni mogoča; komentatorji kot možnost predlagajo katerega od ahatnih polžev oz. polžev ahatnikov (*Achatina*) iz družine ahatnih polžev (*Achatinidae*).

§ 174

način za njihovo pitanje: O pitanju polžev gl. Varon, O kmetijstvu 3, 14, 4 in nasl. – pitane školjke še dodatno obogatile požrtnost: lat. *ut cocleae quoque altiles ganeam inplerent*. Druga mogoča različica prevoda bi bila: »da so pitane školjke napolnile še tako zanikrne krčme«. – Mark Varon: gl. PV, št. 501. – hišice posameznih polžev obsegale po 80 kvadrantov: En kvadrans (*quadrans*) je meril 0,25 sekstarija (*sextarius*), sekstarij pa je meril 546 ml; 80 kvadrantov = 20 sekstarijev; 20 x 0,546 l = 10,92 l. Takšna prostornina polžjih hišic je povsem neverjetna. Enake številke navaja tudi Varon, O kmetijstvu 3, 14, 4 in nasl.

§ 175

Teofrast: gl. PV, št. 475. Prim. tudi Ajlijan 5, 27. – Babilona: gl. § 27. – nekatere vrste rib ... urno premikajo rep: Točna določitev vrste ni mogoča; zgolj ugibamo lahko, ali gre za katero od sprehajalk iz rodov *Periophthalmus* ali *Boleophthalmus* v družini glavačev (*Gobiidae*) reda ostrizevcev (*Perciformes*), ki lahko

dihajo zrak, njihove prsne plavuti so podaljšane in spremenjene v okončine, s katerimi se premikajo, poskakujejo in celo plezajo, imajo pa tudi izrazite in močno izbuljene oči. – *morskim žabam*: lat. *ranae marinae*; gl. § 78 in § 143. – *globočkom*: lat. *gobio*, tudi *cobio*. Izraz lahko zaznamuje tako morske kot tudi sladkovodne ribe. V primeru sladkovodnih rib gre za globočke (rod *Gobio*) v družini krapovcev (*Cyprinidae*) reda krapovcev (*Cyprinidae*); predstavniki so npr. navadni globoček (*Gobio gobio*), Keslerjev globoček (*Gobbio kessleri*) idr.; v primeru morskih rib bi lahko šlo za katero od vrst rodu glavačev (*Gobius*) iz družine glavačev (*Gobiidae*), kamor spada tudi sprehajalka.

§ 176

Herakleje: tj. Pontska Herakleja, mesto v Mali Aziji na obali Bitinije, zdaj Ereğli. Gl. *NH* 6, 4. – *Kromne*: mesto v Mali Aziji na obali Paflagonije. Gl. *NH* 6, 5; Homer, *Iliada* 2, 855. – *v Pontu*: Ne gre za Črno morje, ampak za maloazijsko deželo južno od Črnega morja med Bitinijo in Armenijo, kjer je bilo središče kraljestva Mitridata VI. Evpatorja. Gl. § 47; *NH* 6, 1. – *ena vrsta ... da so še žive*: Opisane vrste ni mogoče natančno določiti; komentatorji kot možnost omenjajo činklje iz rodu činkelj (*Misgurnus*) v družini činkelj (*Cobitidae*) reda krapovcev (*Cypriniformes*). Morda gre za (navadno) činkljo (*Misgurnus fossilis*), ki lahko zaradi posebnega epitela diha atmosferski zrak, ob pomanjkanju vode ali nizkem vodostaju pa se lahko za dalj časa zakoplje v mulj. Občutljiva je tudi za spremembe zračnega tlaka, ki jo poženejo na površino, zato je veljala za vremensko ribico.

§ 177

te iste Herakleje: tj. Pontske Herakleje; gl. § 176. – *reke Likos*: rečica v Mali Aziji, zdaj domnevno Güllüncsu. – *ribe, ki ... ne potrebujejo vlage*: Verjetno gre za činklje, ki jih Plinij omenja v § 176. – *jegulje*: gl. § 74. – *želv*: gl. § 35. – *Ponta*: gl. § 176. – *globočki*: gl. § 175.

§ 178

Isti <pisec>: tj. Teofrast; gl. § 175. – *Paflagoniji*: gorata pokrajina na severu Male Azije med Bitinijo, Galatijo, reko Halis (Kızılırmak) in Pontom (Črnim morjem). Gl. tudi *NH* 5, 146; 6, 5–7. – *zelo okusne kopenske ribe*: Plinij najbrž znova opisuje činklje; gl. § 176. – *imajo v sebi neko zalogo vlage*: lat. *umoris quidem vim aliquam inesse*. Druga mogoča prevodna različica je: »da v njih nekako učinkuje vlaga«. – *manj nenavadno življenje krtov*: lat. *talpa*. Plinij

večkrat omenja krte (gl. § 17), vendar nikjer natančneje ne pojasni, zakaj in v kakšni povezavi. Prim. tudi NH 30, 19. – *te ribe*: prim. Atenaj 8, 331 D; Strabon 12, 3, 563; Seneka Mlajši, *Naravoslovna vprašanja* 3, 16, 5. – *deževniki*: lat. *vermes terreni*. Verjetno gre za navadnega deževnika (*Lumbricus terrestris*) iz družine deževnikov (*Lumbricidae*).

§ 179

poplavljanje Nila: O Nilu in njegovem poplavljanju gl. NH 5, 51–57. – *miši na začetku njihovega razvoja*: Ni znano, za katere miši gre; o njih poročajo tudi Diodor Sicilski 1, 10, 2; Mela 1, 52; Ovidij, *Metamorfoze* 1, 422–429.

§ 180

ribi antiasu: lat. *anthias*, gr. ἀνθίας. Ni mogoče zanesljivo potrditi, za katero ribjo vrsto gre; omenja ga tudi Aristotel (HA 6, 17, 570 b 19; 9, 2, 610 b 5), vendar ga ne opiše. Komentatorji predlagajo več možnosti: a) morda gre za zamenjavo z ribo, ki jo Aristotel (HA 9, 37, 621 b 17) imenuje akantias; gre za navadnega trneža (*Squalus acanthias*) iz družine trnežev (*Squalidae*) v redu morskih psov (*Pleurotremata*); b) morda gre za kirnjo (*Epinephelus marginatus*) iz družine zobčastih ostrižev (*Serranidae*) v redu ostriževcev (*Perciformes*); c) morda gre za globinsko kirnjo (*Polyprion americanum*) iz rodu globinskih kirnj (*Polyprion*) v družini zobčastih ostrižev (*Serranidae*) reda ostriževcev (*Perciformes*); č) morda gre za kirnjico ali sredozemsko zobčasto pirko (*Anthias anthias*) iz družine zobčastih ostrižev (*Serranidae*) v redu ostriževcev (*Perciformes*). – *Helidonjski otoki v Aziji*: tudi Helidonije »Lastovičji otoki« (iz gr. χελιδών /*khelidón* »lastovica«), skupina otočkov pred rtom Gelidonya Burnu ali Taşlik Burnu, ki je skrajna zahodna točka Antalijskega zaliva; otoško skupino imenujejo tudi Beş Adalari. Gl. tudi NH 2, 227; 5, 131; 6, 206; Mela 2, 102. – *v oblačilu enake barve*: enake barve, kot je čoln.

§ 181

posrednik: lat. *conciliator capturae*. – *tudi druge*: tj. druge antiase, ki si upajo priplavati bližje.

§ 182

ribji kolovodja: lat. *conciliator*. – *Mucijan*: gl. PV, št. 317 in 372. – *skušajo z žagastimi hrbtnimi plavutmi prerezati vrvico*: prim. NH 32, 13; Plutarh, O *inteligenci živali* 25, 977 C; Ajlijan 1, 4. – *šparih*: gl. § 65.

§ 183

pisci, ki slovijo po svoji učenosti: Plinij nobenega ne navede poimensko, nedvomno pa gre v prvi vrsti za Aristotela. – *občudujejo morsko zvezdo*: Morske zvezde spadajo v razred morskih zvezd (*Asteroidea*) debela iglokožcev (*Echinodermata*). Iz navedb pri Pliniju in Aristotelu (*HA* 5, 15, 548 a 7 in nasl.) ni mogoče ugotoviti niti, za kateri red (*Brisingida*, *Forcipulatida*, *Spinulosida* ...) ali družino morskih zvezd gre (navadne morske zvezde (*Asteriidae*), peterokotne morske zvezde (*Asterinidae*), glavnikaste morske zvezde (*Astropectinidae*), škrlatne morske zvezde (*Echinasteridae*), krilate zvezde (*Pterasteridae*), morska sonca (*Solasteridae*) ...), kaj šele, za katero od približno 1500 različnih vrst gre. Med možnostmi lahko ugibamo o navadni morski zvezdi (*Asterias rubens*) in o ognjeno rdeči morski zvezdi (*Echinaster sepositus*). – *tako visoko temperaturo, da ožge vse, česar se v morju dotakne, vso hrano pa takoj prebavi*: V antiki niso poznali načina prehranjevanja morskih zvezd, ki so zelo spretni in uspešni plenilci (prehranjujejo se z morskim rastlinjem, školjkami, polži, raki ...) in so jim zato in zaradi njihove zunanosti pripisovali posebno moč. Morske zvezde manjše živali pogoltnejo cele (in izločijo trde neprebavljive dele, npr. oklepe, hišice, lupine), pri večjih pa izvihajo želodec, vanje spustijo prebavne sokove, prebavijo mehke dele in nato potegnejo želodec nazaj.

§ 184

V rod školjk spadajo prsti: lat. *dactylus*, gr. δάκτυλος »prst«. Školjke, ki se prav tako svetijo v temi, omenja že v § 101, kjer jih imenuje nohti (*ungues*). Tu omenjena vrsta je najverjetneje bela kamnovrtka (*Pholas dactylus*) iz družine zavrtčev (*Pholadidae*), imenovana tudi datljevka, kamenovrt, kamnovrt in zavrtč, ki za vrtanje v skale uporablja poseben kislinski izloček. Prim. tudi *NH* 32, 151. – *zaradi podobnosti s človeškimi nohti*: prim. § 101.

§ 185

nenavadni primeri sovraštev in sloge: prim. Aristotel, *HA* 9, 2, 610 b 10; Ajlijan 1, 32; 5, 48. – *Cipelj*: lat. *mugil*; gl. § 29 in § 31. – *brancin*: lat. *lupus*; gl. § 57. – *ugor*: lat. *conger*; gl. § 57. – *murena*: lat. *muraena*; gl. § 40 in § 76; prim. Aristotel, *HA* 9, 2, 610 b 17. – *Rarog*: lat. *locusta*; gl. § 4. – *polipa*: lat. *polypus*; gl. § 40. – *Nigidij navaja*: gl. PV, št. 383.

§ 186

pri kitu: gl. § 4. – *morski miši ... nadomešča oči*: lat. *musculus (marinus)*.

Gre za ribo pilota (*Naucrates ductor*) iz rodu pilotov (*Naucrates*) v družini trnobokov (*Carangidae*) iz reda ostriževcev (*Perciformes*) razreda žarkoplavutaric (*Actinopterygii*). Plinijev opis pilotove vloge, ki temelji na opazovanju in ugotovitvah antičnih učenjakov, je seveda pretiran. Piloti živijo skupaj z morskimi psi (tudi ražami, skati in morskimi želvami), z njih pobirajo kožne in druge zunanje zajedavce, v zameno pa dobivajo ostanke hrane in zaščito pred morebitnimi plenilci. V Atlantskem oceanu in Sredozemskem morju so dolgi od 30 pa tudi tja do 60 ali 70 cm, imajo pet do sedem temnomodrih prečnih prog, njihova barva niha od temnomodre do črnikastosrebrne, po trebuhu pa so svetlejšje barve. Prim. tudi NH 11, 165 (verjetno gre za katerega od vosatih kitov (*Mysticeti*)); 32, 144 (*musculus*, ki ga Plinij omenja v seznamu rib, je verjetno kateri od kitov); Plutarh, *O inteligenci živali* 31, 980; Ajlijan 2, 13. – V nadaljevanju bo govor o lastnostih ptic: tj. v 10. knjigi.

10. KNJIGA

Zoologija: ptice
Posebnosti iz živalskega sveta

Vsebina 10. knjige

Poglavje	§
	Lastnosti ptic.
1.	1–2 O noju.
2.	3–5 O feniksu.
3.	6–11 Vrste orlov.
4.	12–15 Njihove lastnosti.
5.	16–17 Kdaj so postali znamenja legij.
6.	18 O orlu, ki se je pognal na grmado deklice.
7.	19 Jastreb.
8.	20 Ptič sankvalis. Imuzul.
9.–11.	21–27 Kragulji.
9.	21–22 Buteon.
10.	23–24 Na katerih krajih ujede in ljudje družno lovijo ptice.
11.	25–27 Katera ptica je edina, ki jo ubijejo pripadniki lastne vrste. Katera ptica znese po eno jajce.
12.	28 Škarniki.
13.	29 Razdelitev ptic po vrstah.
	30–31 O pticah, ki naznanjajo nesrečo. V katerih mesecih vrane ne naznanjajo nesreče.
15.	31–33 O krokarjih.
16.	34–35 O uharici.
17.	36–37 O pticah, ki več ne obstajajo ali so neznane.
18.	38 Katere ptice se izvalijo z repom naprej.
19.	39 O čukih.
20.	40–41 O Marsovem detlu.
21.	42 O pticah, ki imajo ukrivljene kremplje.
22.–25.	43–50 O pticah, ki imajo prste.
22.	43–44 O pavih.
23.	45 Kdo je prvi ubil pava za hrano. Kdo je uvedel pitanje <pavov>.
24.	46–49 O petelinih.

25. 50 Kako jih skupijo. O petelinu, ki je spregovoril.
26. 51 O gosi.
27. 52–54 Kdo je prvi uporabil gosja jetra.
28. 55 O komagenu.
29. 56–57 Henalopeke, henerote, divji petelini, otide.
30. 58–60 Žerjavi.
31. 61–62 O štokljah.
- 32.–33. 63–69 O drugih pticah, ki spadajo v vrsto širokonožcev.
32. 63 O labodih.
33. 64–69 O tujih pticah, ki prihajajo: prepelice, glotide, kihram, mala uharica.
34. 70–71 O naših pticah, ki odhajajo, in kam odhajajo: lastovke, drozgi, kosi, škorci.
35. 72–73 O pticah, ki na skrivnem izgubijo perje. Grlica, grivar.
36. 73 Katere ptice ostanejo vse leto. Katere ostanejo pol leta, katere tri mesece. Kobilarji, smrdokavre.
37. 74 Memnonide.
38. 74 Meleagride.
39. 75 Selevkide.
40. 75 Ibis.
41. 76–79 Na katerih krajih ptic ni.
- 42.–45. 80–87 Katere ptice spreminjajo barvo in glas.
42. 80 O rodu ptic pevk.
43. 81–85 O slavcih.
44. 86 O črnohlavkah. Eritaki, fenikuri.
45. 87 Ojnanta, kobilar.
46. 88 Obdobje gnezdenja ptic.
47. 89–91 Vodomci. Vodomski dnevi, ko je morje primerno za plovbo.
48. 91 O drugih <vrstah> iz rodu vodnih ptic.
- 49.–51. 92–103 Spretnost ptic pri gradnji gnezd.
49. 92–95 Izjemni dosežki lastovk. Obrežne <lastovke>.
50. 96–98 Akantilida.
51. 99–103 Čebelar.
52. 104–109 O golobih.
53. 110 Njihovi občudovanja vredni podvigi in cene zanje.
54. 111–113 Razlike v letenju in hoji ptic.
55. 114 Breznožnice ali kipseli.
56. 115 O prehranjevanju ptic. Kozomolzci. Plateja.
57. 116 O prirojenem nagonu ptic. Lišček, bik, antos.

- 58.–60. **117–125** O pticah, ki govorijo.
58. **117** Papige.
59. **118–120** Srake, ki se hranijo z želodom.
60. **121–125** Razburjenje rimskega ljudstva zaradi govorečega krokarja.
61. **126–127** Diomedove ptice.
62. **128** Katere živali se ne naučijo ničesar.
63. **129** O pitju ptic. O škrlatnoliski.
64. **130** Polojniki.
- 65.–66. **130–131** O prehranjevanju ptic.
66. **131** Pelikani.
- 67.–68. **132–134** O pticah iz tujih krajev.
67. **132** Faleride, fazani, numidijske ptice.
68. **133–134** Plamenci, atageni, morski vrani, planinske vrane, zajčjenožci.
69. **135** O novih pticah. Vibioni.
70. **136–138** O mitoloških pticah.
71. **139–140** Kdo so bili ti, ki so uvedli pitanje kokoši, in katera konzula sta prva to prepovedala.
72. **141–142** Kdo je prvi zgradil preletalnice. O Ezopovi skledi.
- 73.–80. **143–167** O razmnoževanju ptic.
73. **143** Katere <živali> razen ptic nesejo jajca.
74. **144–150** Vrste in lastnosti jajc.
75. **151–153** Napake ptic, ki valijo jajca, in sredstva proti njim.
76. **154–155** Cesaričino prerokovanje iz jajc.
77. **156** Katere kokoši so najboljše.
78. **157** Njihove bolezni in zdravila zanje.
79. **158–165** Tri vrste čapelj.
80. **166–167** Kaj so klopotci. Kaj zaprtki. Kaj zaprtniki. Kako se jajca najbolje shranjujejo.
81. **168** Katere ptice edine kotijo žive mladiče in jih hranijo z mlekom.
82. **169–170** Katere kopenske živali ležejo jajca. Razmnoževanje kač.
- 83.–87. **171–190** Razmnoževanje kopenskih živali.
84. **183–184** Kakšna je lega živali v maternici.
85. **185–187** Pri katerih živalih je njihov izvor še vedno neznanka.
86. **188** O močeradih.

87. **189–190** Katere živali nastajajo iz nezaplojenih bitij. Katere se rodijo, a same ne zaplodijo ničesar. Katere živali so brezspolne.
- 88.–89. **191–193** O čutih živali.
88. **191–192** Vse živali imajo tip. Prav tako okus. Katere imajo izjemen vid, katere izjemen voh, katere izjemen sluh. O krtih. Ali imajo ostrige sluh.
89. **193** Katere ribe imajo najostrejši sluh.
90. **194–195** Katere ribe imajo najbolj izostren voh.
- 91.–93. **196–200** Različnost živali glede na prehranjevanje.
92. **197** Katere živali živijo od strupov.
93. **198–200** Katere živali živijo od zemlje. Katere ne poginejo od lakote ali žeje.
94. **201–202** O razliki pri pitju.
95. **203–206** Katere živali živijo v medsebojnem sovraštvu.
96. **207–208** Prijateljstvo med živalmi in njihova medsebojna naklonjenost. Primeri naklonjenosti kač.
97. **209–210** O spanju živali.
98. **211–212** Katere živali sanjajo.
- Skupaj: Dejstva, poročila in opažanja: 794.

Viri

Domači pisci

Manilij. Kornelij Valerijan. Akti. Umbricij Melior. Mazurij Sabin. Antistij Labeon. Trog. Kremucij. Mark Varon. Emilij Macer. Melis. Mucijan. Nepot. Fabij Piktora. Tit Lukrecij. Kornelij Celz. Horacij. Dekulon. Higin. Sazerna. Nigidij. Mamilij Sura.

Tuji pisci

Homer. Femonaa. Filemon. Bojos, ki je pisal o preobrazbah v ptice. Hilar, ki je pisal o ptičjegledju. Aristotel. Teofrast. Kalimah. Ajshil. Kralj Hieron. Kralj Filometor. Arhitas iz Tarenta. Amfiloh iz Aten. Anaksipolis s Tazosa. Apolodor z Lemnosa. Aristofan iz Mileta. Antigon iz Kime. Agatokles s Hiosa. Apolonij iz Pergamona. Aristander iz Aten. Bakhij iz Mileta. Bion iz Solov. Hajreas iz Aten. Diodor iz Priene. Dion iz Kolofona. Demokrit. Diofan iz Nikaje. Epigen z Rodosa. Evagon s Tazosa. Evfronij iz Aten. Juba. Androtion, ki je pisal o poljedelstvu. Ajshrion, ki <je> prav tako <pisal o poljedelstvu>. Lizimah, ki

<je> prav tako <pisal o poljedeljstvu>. Dionizij, ki je prevedel Magona. Diofan, ki je naredil izvlečke iz Dionizija. Nikander. Onezikrit. Filarh. Heziod.

1 Sledijo lastnosti ptic; največji med pticami in skoraj v vsem živalskem svetu so afriški in etiopski noji; so višji kot konjenik, sedeč na konju, in tudi hitrejši so, krila pa imajo samo zato, da si z njimi pomagajo pri teku. Sicer pa ne morejo leteti in tudi s tal se ne dvignejo. Imajo kremplje, podobne jelenjim kopitom, s katerimi se borijo; so razklani in uporabni za prijemanje kamnov, ki jih med begom z nogami mečejo na zasledovalce. **2** Neverjetna lastnost je, da lahko prebavijo vse, kar brez razločka požrejo, prav tako neverjetna pa je njihova neumnost, saj kljub izjemni višini preostalega telesa mislijo, da so skriti, če vrat vtaknejo v grmovje. Veliko so vredna so njihova jajca, ki jih zaradi velikosti nekateri uporabljajo kot posodje, z njihovim perjem pa krasijo čeladne grebene bojevnikov in šleme.

2 V Etiopiji in Indiji živijo najbolj živopisne in nepopisne ptice, bolj kot vse pa slovi feniks v Arabiji – ta je morda samo bajka –, ki je en sam na vsem svetu in ga je zelo težko videti. Kot poročajo, je baje velik kot orel, okoli vratu se zlato svetlika, sicer je škrlatne barve, rep, v katerem izstopajo rožnata peresa, je modrikast, grlo mu krasijo grebenasti izrastki, glavo pa perjanica. **4** Prvi Rimljan, ki je poročal o njem, in sicer tudi najnatančneje, je bil Manilij, tisti znameniti senator, ki je slovel kot izjemen vsestranski učenjak, bil pa je samouk: navaja, da ga ni človeka, ki bi videl feniksa pri hranjenju; da je v Arabiji Soncu posvečena žival, da živi 540 let, ko pa se postara, si zgradi gnezdo iz vejic cimetovca in kadila, ga napolni z dišavami in v njem umre. Iz njegovih kosti in mozga najprej nastane nekakšen črvček, nato zraste majhen ptič; ta najprej opravi dolžne pogrebne obrede za svojim predhodnikom, celo gnezdo odnese v Sončevo mesto blizu Panhaje in ga tam položi na oltar. **5** Isti Manilij tudi poroča, da s smrtjo tega ptiča sovpade dopolnitev cikla velikega leta in da se ponovijo napovedi časovnih obdobij in konstelacij ozvezdij, to pa se začne opoldne tistega dne, ko Sonce vstopi v znamenje Ovna; leto, v katerem je pisal, je bilo 215. leto tega ciklusa, bilo pa je v letu konzulovanja Publija Licinija in Gneja Kornelija. Kornelij Valerijan poroča, da je v času konzulata Kvinta Plavcija in Seksta Papinija feniks odletel v Egipt. Leta 800, ko je bil cesar Klavdij cenzor, so ga prinesli tudi v Rim in ga razstavili na Komiciju, o čemer pričajo tudi akti, vendar nihče ni dvomil, da je bil lažen.

3 **6** Od nam znanih ptic uživa največji ugled orel, ki je tudi najmočnejši. Obstaja šest vrst orlov. Črnemu orlu, kot ga imenujejo Grki, pravijo tudi zajčji orel; je najmanjši, izjemno močan, črnkaste barve; je edini izmed orlov, ki sam redi svoje mladiče – drugi, kot bomo omenili, jih odženejo –, in edini, ki ne vrešči in ne kraka. **7** Živi v gorah. Druga vrsta, beloritec, živi v mestih in na

ravninah in ima belkast rep. Tretja vrsta, morfno, ki ga Homer imenuje tudi perknos, nekateri pa tudi plang in račji orel, je po velikosti in moči na drugem mestu; ta živi v okolici jezer. Femonoa, baje Apolonova hči, je poročala, da ima zobe, da je sicer nem in da nima jezika; da pa je najtemnejše barve med orli in da ima nekoliko bolj štrleč rep; temu pritrjuje tudi Bojos. Ima prirojen instinkt, da želve, ki jih upleni, vrže z višine in jih tako razbije; in po takšnem naključju je umrl pesnik Ajshil, ko se je – tako pripovedujejo – skušal izogniti smrti, ki mu jo je za ta dan napovedovala usoda, saj je, zanašajoč se na jasno nebo, verjel, da je na varnem. **8** Četrta vrsta je perknopter, imenovan tudi gorska štoklja, ki je videti kot jastreb, ima zelo majhna krila, drugi deli tele-sa so izjemno veliki, je pa strahopeten in izrojen, tako da ga pretepe krokar; vedno je nenasitno požrešen in tožeče kraka. Je edini orel, ki trupla živali odnaša; drugi, ko jih ubijejo, ostanejo ob njih. Prav zato tudi peto vrsto orlov imenujemo gnezij, kakor da je pravi in edini, katerega izvor je nepopačen; je srednje velik, rdečkaste barve in le redko ga je mogoče videti. Ostane še ribji orel, ki je izjemno ostroviden; lebdi na veliki višini, in ko v morju zagleda ribo, se strmoglavo spusti proti njej, s prsmi zareže v vodo in jo zgrabi. **9** Vrsta, ki smo jo omenili kot tretjo, okoli stoječih voda preži na vodne ptice, ki se kar naprej potapljajo, dokler jih vse omamljene in utrujene ne zgrabi. Ta spopad je vreden ogleda: ptica beži na obalo, da bi si poiskala zavetje, še zlasti če je na voljo gosto trstje, orel jo zamahovaje s krili skuša pregnati od tam, in ko jo lovi, pade v jezero; nato ptici, ki plava pod vodo, z obale kaže svojo senco, ptica pa znova izplava na čisto drugem koncu, kjer misli, da jo orel najmanj pričakuje. To je razlog, da ptice plavajo v jatah, kajti če jih je več skupaj, niso ogrožene, ker orla zaslepijo tako, da ga oškropijo s krili. Pogosto se tudi sami orli potopijo skupaj s plenom, ker ne morejo dvigniti teže, ki jo zgrabijo. **10** Samo ribji orel svoje še neoperjene mladiče s ponavljajočimi se sunki prisili, da gledajo naravnost v sončne žarke; in če opazi, da kak mladič mežika in se solzi, ga vrže iz gnezda, kakor da je izrodek in plod prešuštva. Tistega mladiča, ki stanovitno prenese pogled v sonce, pa vzgaja. **11** Ribji orli niso samostojna vrsta, ampak nastanejo s križanjem z drugimi orli. Njihov zarod spada v vrsto kostolomcev; iz njih izvirajo manjši jastrebi, iz teh pa veliki jastrebi, ki se sploh ne razmnožujejo. Nekateri dodajajo še vrsto orla, ki ga imenujejo bradati orel, Etruščani pa mu pravijo kostolomec.

4 12 Prve tri vrste orlov in pa peta v gnezdo vgrajujejo kamen aetit, ki so ga nekateri poimenovali gagit; ta je uporaben za številna zdravila in ob stiku z ognjem ne izgubi nobene svoje lastnosti. Je pa ta kamen 'noseč': v njem je

še en kamen, in ko ga streseš, zazveni, kot da bi bil v maternici. **13** Vendar pa imajo zdravilni učinek samo tisti kamni, ki jih vzamemo neposredno iz gnezda. Orli gnezdijo na skalah in drevesih, znesejo tudi po tri jajca, izvalijo pa po dva mladiča; včasih so opazili tudi tri. Enega mladiča vržejo iz gnezda, ker se ga naveličajo hraniti, kajti v tem času narava tudi njim samim odreka prehranjevanje, saj pazi, da bi orli ne uplenili mladičev vseh divjih živali. V teh dneh se tudi njihovi kremplji obrnejo navznoter, perje zaradi pomanjkanja hrane postane belo, tako da svoj zarod povsem upravičeno sovražijo. Toda mladiče, ki jih vržejo iz gnezda, sprejmejo kostolomci, ki so njim sorodna vrsta, in jih vzgajajo skupaj s svojim zarodom. **14** Vendar pa jih njihov lastni oče zasleduje celo potem, ko odrastejo, in jih prežene daleč stran, nedvomno zato, ker so njegovi tekmeci pri plenjenju. Tudi sicer potrebuje en par orlov veliko lovsko območje, da se nasiti. Določijo si torej svoja območja in na sosednjem ne plenijo. Plena ne odnesejo takoj proč, ampak ga najprej odložijo na tla in preizkusijo njegovo težo, šele nato odletijo z njim. **15** Poginejo pa ne od starosti ali bolezni, ampak od lakote, saj jim zgornji del kljuna tako zelo zraste, da kljunove krivine ne morejo več odpreti. Od poldneva naprej so dejavni in letijo; v dopoldanskih urah dneva, dokler trge napolnjujejo množice ljudi, brezdelno posedajo. Če so med orlovska peresa primešana peresa drugih ptic, jih orlovska pogoltnejo. Pravijo, da te ptice strela ni še nikoli ubila; zato je v tradiciji obveljal za Jupitrovega orožjenosca.

5 16 Orla je Gaj Marij v času svojega drugega konzulata dodelil rimskim legijam kot njihovo posebno znamenje. Že prej je bil njihovo prvo znamenje skupaj s še štirimi drugimi: volkovi, minotavri, konji in merjasci so šli na čelu posameznih vojaških oddelkov. Nekaj let prej so začeli v boj nositi samo orla, preostale so puščali v taboru, Marij pa jih je povsem opustil. Od tedaj so opazili, da skorajda ni legijskega zimskega tabora, kjer bi ne bil v bližini tudi par orlov.

17 Prva in druga vrsta ne lovita samo manjših štirinožcev, ampak se spopadata tudi z jeleni. Orel nabere pesek tako, da se povalja v njem, nato pa sede na jelenovo rogovje, maha s krili in mu ga stresa v oči tako dolgo, dokler jelen ne omahne v prepad. Vendar pa mu en sovražnik ni dovolj; še hujši je spopad s kačo velikanko, pa tudi izid je dosti bolj negotov, čeprav poteka v zraku. Kača v svoji zlohotni požrešnosti skuša upleniti orlova jajca. Orel jo zato zgrabi, kjerkoli jo vidi, kača pa se večkrat ovije okoli kril in mu jih zveže ter se tako zaplete, da pade skupaj z njim na tla.

6 18 Pri mestu Sestos je neki orel zelo zaslovel: menda ga je vzredilo neko

dekle, za kar ji je hvaležnost izkazoval tako, da ji je prinašal najprej ptice, nato še večje ulove; ko pa je deklica naposled umrla, se je pognal na gorečo grmado in zgorel skupaj z njo. Zato so prebivalci na tem mestu postavili tako imenovani heróon, ki je dobil ime heróon Zevsa in Deklice, ker orla pripisujejo temu bogu.

7 19 Med jastrebi prevladujejo črni jastrebi. Njihovih gnezd ni dosegel še nihče; zato so se našli tudi taki, ki so mislili, da jastrebi priletijo z druge strani sveta. To je napačno: gnezdijo v najvišjem skalovju; njihove mladiče lahko sicer pogosto vidimo, običajno po dva. Umbricij, najizkušenejši haruspeks našega časa, poroča, da znesejo trinajst jajc, da z enim od teh obredno očistijo ostala jajca in gnezdo, nato pa ga vržejo iz gnezda. Vendar pa tri dni prej poletijo tja, kjer bodo trupla.

8 20 Med rimskimi avgurji poteka burna razprava o sankvalisu in imuzulu. Nekateri menijo, da je imuzul mladič jastreba, sankvalis pa kostolomec. Mazurij pravi, da je sankvalis kostolomec, imuzul pa mladič orla, preden njegov rep postane bel. Nekateri so zatrdili, da ju po smrti avgurja Mucija v Rimu niso več videli; sam pa menim – in to se mi zdi verjetneje –, da ju v vsesplošni otopelosti niso prepoznali.

9 21 Ugotavljamo, da je ujed šestnajst vrst, med njimi ajgit, ki je na eno nogo hrom in je najugodnejše znamenje pri sklepanju ženitvenih dogovorov in vzreji živine; drugi je trimodnik, imenovan po številu mod, ki mu je Femonoa podelila prvenstvo pri avgurijah. Rimljani mu pravijo buteon in po njem je dobila priimek tudi rimska družina, ker je ta kot srečo obetajoče znamenje sedel na ladjo glavarja te družine. Epilej imenujejo Grki tisto ujedo, ki se edina pojavlja v vseh letnih časih; druge pozimi odidejo.

22 Vrste se razlikujejo glede na to, kako zadostijo svoji plenilski grabelžljivosti: nekatere ujede zgrabijo ptico samo na tleh, druge samo, ko leta okoli dreves, tretje samo, ko sedi visoko na veji, nekatere samo, ko leta na prostem. Tako tudi golobi vedo, kako jih ujede ogrožajo, in ko vidijo ujedo, se posedejo ali pa vzletijo in si tako pomagajo ubraniti se pred njeno prirodno ji lovsko taktiko. Na afriškem otoku Kerna v Oceanu ujede iz vse Masesilije valijo na tleh in ne razmnožujejo se nikjer drugje, ker so vajene tamkajšnjih ljudstev.

10 23 V delu Trakije nad mestom Amfipolis ljudje in ujede pri lovu na ptice nekako sodelujejo. Ljudje plašijo ptice iz gozdov in trstišč, ujede pa letajo nad njimi in jih znova potiskajo navzdol. Ulovljene ptice ptičarji delijo z njimi. Poročajo, da ptice potem, ko jih ljudje preženejo v višino, prestrežejo ujede, in ko je čas za lov, te s cviljenjem in načinom letenja pozivajo ljudi, naj izkoristijo

priložnost. Nekaj podobnega počnejo volkovi ob Majotskem močvirju; če namreč od ribičev ne prejmejo svojega deleža, raztrgajo njihove razpete mreže.

24 Ujede ne jedo src ptic. Nočna ujeda se imenuje kibindis; v gozdovih ga redko najdemo, podnevi slabše vidi. Z orli se spopada do smrti in pogosto jih ulovijo, ko so še tesno zagrizeni drug v drugega.

11 25 Za kukavico se zdi, da nastane iz ujede, in sicer tako, da ob določenem letnem času spremeni zunanjo podobo, kajti druge ujede ne pridejo na spregled, razen za nekaj dni. Tudi same kukavice pozneje ne vidimo, razen krajše obdobje poleti. Je pa edina med ujedami, ki nima ukrivljenih krempljev, ni jim podobna v glavo in tudi ne po čem drugem, le po barvi; videti je bolj kot golob; še huje, ujeda jo celo ubije, če se kdaj znajdeti skupaj, in je edina med vsemi pticami, ki jo ubijajo predstavniki lastne vrste. **26** Spreminja pa tudi glas. Na dan pride spomladi, ob vzhodu Pasje zvezde se skriva, med tem obdobjem pa nese jajca v tuja gnezda, zlasti v gnezda grivarjev, večinoma po eno jajce, česar ne počne nobena druga ptica, redko po dve. Predvidevajo, da mladiče podtika zato, ker ve, da jo vse ptice sovražijo; ogrožajo jo namreč tudi manjše ptice. Tako meni, da zarod njene vrste ne bo varen, če se ne bo zatekla k zvijači, zato ne dela gnezda; sicer pa je plašna žival. **27** Torej samica, ki ima mladiče, v svojem oskrunjenem gnezdu vzgaja podtaknjene kukavičjega mladiča. Ta je po naravi požrešen, drugim mladičem krade hrano; tako se odebeli, in ker je lepo rejen, pritegne nase pozornost svoje rejnice. Ta je vesela njegovega lepega videza in se sama sebi čudi, da je zvalila takšnega mladiča; ko svoje mladiče primerja z njim, jih graja, kot da so tujci, in dovoli, da jih pred njenimi očmi pokonča, dokler, ko postane goden za letenje, ne napade tudi nje same. Tedaj je ni ptice, ki bi imela primerljivo okusno meso kot ta.

12 28 Škarniki, ki spadajo v isti rod kot kragulji, so drugačne velikosti. Pri njih so opazili, da ta izjemno roparska in vedno sestradana ptica nikoli ne vzame nobene hrane od pogrebnih gostij, ne z oltarja v Olimpiji, prav tako pa tudi ne iz rok prinašalcev darov, razen kadar gre za zlovesče znamenje ob daritvah municipijev. Videti je, da so se škarniki z obračanjem repa naučili umetnosti krmarjenja, in tako narava na nebu kaže tisto, kar je bilo potrebno na morju. Tudi sami škarniki so v zimskih mesecih skriti, vendar ne odletijo pred lastovkami. Baje pa jih po Sončevih obratih muči protin.

13 29 Znano je, da ptice na prvem mestu ločujemo zlasti po obliki njihovih nog: kajti imajo ali ukrivljene kremplje ali prste ali pa spadajo v vrsto širokonožcev, kot na primer gosi in skoraj vse vodne ptice. Ptice, ki imajo ukrivljene kremplje, se večinoma prehranjujejo z mesom; **14 30** vrane jedo

tudi drugo hrano; tako na primer, če je oreh pretrd za njihov kljun, odletijo v višino in ga dvakrat ali večkrat vržejo na skale in strešnike, dokler ne počí in ga lahko predrejo. Za samo vrano je značilna klepetavost, ki naznanja nesrečo, vendar pa jo nekateri hvalijo. Opazovanja kažejo, da jo od vzhoda Arkturja do prihoda lastovk v Minervinih gajih in svetiščih vidimo redko, kje drugje pa sploh ne, na primer v Atenah; znanilka najhujših nesreč je v času, ko ima mladiče, to je po Sončevem obratu. Poleg tega je vrana edina ptica, ki mladiče hrani še nekaj časa po tem, ko že letajo. **15 31** Vse druge ptice te iste vrste mladiče odganjajo iz gnezd in jih silijo leteti, tako tudi krokarji, ki se prav tako ne hranijo samo z mesom. Vendar pa ti mladiče, ko so dovolj pri močeh, odganjajo precej daleč stran; zato v manjših naseljih ne najdemo več kot dva para krokarjev, v okolici Kranona v Tesaliji celo vedno samo po en par. Starši potomcem odstopijo prostor.

32 Med tem in zgoraj omenjenim ptičem je nekaj razlik. Krokarji valijo pred Sončevim obratom; nato šestdeset dni bolehajo, zlasti zaradi žeje, preden fige jeseni dozoriijo. Vrana od tega časa naprej boleh.

Krokarji zvalijo največ pet mladičev. Preprosto ljudstvo meni, da jajca valijo skozi kljun ali da se tako parijo, da naj bi zato nosečnice, če so jedle krokarjeva jajca, otroka rodile skozi usta in da naj bi bil njihov porod nasploh težak, če njihova jajca prinesejo v hišo. Aristotel temu oporeka: <navaja,> da je – pri Herkulu – to enaka pravljica kot pri egiptovskem ibisu, ampak da gre za kljunčkanje, ki ga pogosto opazimo, enako kot pri golobih. **33** Videti je, da so pri ptičjegledju krokarji edini, ki razumejo pomen tega, kar naznanjajo. Ko so namreč bili Medijeji gostje umorjeni, so vsi krokarji odleteli proč s Peloponeza in z območja Atike. Najbolj zlovesče predznamenje, ki ga dajejo, je, kadar krakajo tako, da glas požirajo, kakor da bi se davili.

16 34 Ukrivljene kremplje imajo tudi nočne ptice, kot na primer čuki, uharica in lesne sove. Vse te podnevi slabo vidijo. Uharica, ki je pogrebna ptica in najbolj nezaželen, še zlasti pri javnem ptičjegledju, živi v puščah, in to ne samo opustelih, ampak tudi v prekletih in nedostopnih krajih; je nočna pošast in ne oglašá se z napevom, ampak s stokom. **35** In zato velja za grozljivo predznamenje, če jo vidijo v mestih ali sploh podnevi. Vem pa, da je sedela na hišah več zasebnikov, a ni bila znanilka smrti. Nikoli ne leti tja, kamor hoče, ampak jo zanaša poševno. V letu, ko sta bila konzula Sekst Palpelij Hister in Lucij Pedanij, je uharica priletela v osrednji svetiščni prostor na Kapitolu, zato so ob marčevih nonah tega leta mesto obredno očistili.

17 36 Nesrečo naznanja tudi ptica požarnica; v analih najdemo zapise, da

so zaradi nje pogosto obredno očistili Rim, tako v času konzulata Lucija Kasija in Gaja Marija; tega leta so mesto očistili tudi zato, ker so opazili uharico. O tem, kakšna je ta ptica, ne najdemo nobenih zapisov in nobenih poročil. Nekateri razlagajo takole: ptica požarnica je vsaka ptica, ki jo opazijo, ko nosi košček oglja z žrtvenikov ali oltarjev; nekateri jo imenujejo spinturniks, vendar pa nisem našel nikogar, ki bi izjavil, da ve, za katero ptičjo vrsto naj bi v resnici šlo.

37 Ugotavljam, da tudi ptica, ki so jo stari imenovali klivija, ostaja neznanka; nekateri jo imenujejo kričačka, Labeon jo imenuje odvrtačka; in pri Nigidiju najdemo vrh tega omembo ptice, ki razbija orlova jajca.

Poleg tega je v etruščanskem izročilu opisanih precej vrst, ki jih že stoletja niso videli, in nenavadno je, da so danes izumrle, ko pa je ohranjenih celo veliko tistih vrst, med katerimi pustošijo ljudje v svoji požrešnosti.

18 38 Od tujcev velja za avtorja najtehtnejših razprav o ptičjegledju mož po imenu Hilas. Ta navaja, da čuk, uharica, žolna, ki votli drevesa, trigona in vrane pridejo iz jajca z repom naprej, ker se jajca zaradi teže njihovih glav obrnejo in zadnji del teles piščet potisnejo bliže materi, da jih greje.

19 39 Čuki se spretno spopadajo z drugimi pticami. Ko jih obkroža večje število napadalcev, se branijo leže na hrbtu, tesno se strnejo in se v celoti zaščitijo s kljunom in kremplji. Kragulj, ki je z njimi v neki naravni tovariški navezi, jim pride na pomoč in sodeluje v spopadu. Nigidij poroča, da čuki šestdeset dni zime prespijo in da imajo devet različnih krikov.

20 40 Obstajajo tudi majhne ptice z ukrivljenimi kremplji, kot na primer detli, ki jih odlikuje vzdevek Marsovi in igrajo pomembno vlogo pri ptičjegledju. V to vrsto spadajo votlivci dreves, ki plezajo navpično navzgor po deblu kakor mačke, pa tudi visijo nazaj, trkajo na lubje in po zvoku ugotovijo, da je spodaj hrana. So edini ptiči, ki mladiče vzgajajo v drevesnih duplinah. Med ljudmi je razširjeno prepričanje, da klini, ki jih pastir zabije v njihove dupline, padejo ven, če ptiči prinesejo zraven neko rastlino. Trebij piše, da žebelj ali klin, najsi ga še tako močno zabijemo v drevo, v katerem ima detel gnezdo, nemudoma skoči ven, ko detel sede nanj, drevo pa ob tem zaškripa.

41 Sami detli so bili v Laciju od časa kralja, ki jim je dal ime, najpomembnejši pri ptičjegledju. Enega njihovega preroškega naznanila pa ne morem obiti. Ko je mestni pretor Elij Tuberon za Forumu s tribunala delil pravico, mu je detel tako mirno sedel na glavo, da ga je lahko prijel z roko. Vedeži so odgovorili: če bo ptič izpuščen, grozi poguba imperiju, če bo ubit, pa pretorju. Tuberon pa je ptico nemudoma raztrgal in nedolgo zatem izpolnil prerokbo.

21 42 Mnoge ptice te vrste se hranijo tudi z želodom in sadjem, vendar pa tiste, ki se hranijo samo z mesom, ne pijejo, izjema je le škarnik; in prav to, da škarnik pije, velja pri ptičjegledju za zlovešče znamenje. Ptice, ki imajo ukrivljene kremplje, sploh ne živijo v skupinah in plen lovijo vsaka vrsta zase. Skoraj vse pa letijo visoko, razen nočnih ptic, in kolikor večje so, toliko višje letijo. Vse imajo velika krila in majhno telo. Hodijo težko; na skalah težko sedijo, ker jih ovirajo ukrivljeni kremplji.

22 43 Zdaj pa spregovorimo o drugem rodu, ki se deli na dve vrsti: na ptice pevke in na ptice letalke. Tisto, po čemer se ločuje rod prvih, je njihovo petje, pri drugih pa njihova velikost; zato bodo slednje tudi prej na vrsti, in med njimi pred vsemi drugimi po lepi zunanosti, svojem zavedanju o njej in ošabnosti prednjači vrsta pavov. Ko ga pohvalijo, razpre kakor dragulji lesketajoče se barve, najbolj takrat, ko je obrnjen proti soncu, ker se tako še sijajneje blešči. Obenem skuša s svojim školjkastim repom ustvariti nekakšne odboje sence za druge barve, ki tudi v poltemi jasneje odsevajo, in vsa očesa peres, ki jih rad ponudi na ogled, potegne skupaj v velik šop. **44** Pav vsako leto zamenja perje in izgubi rep v času, ko odpade jesensko listje; in dokler mu v času pomladnega cvetenja ponovno ne zraste, se osramočen in žalosten zateka v skrivališča. Živi petindvajset let. Pri treh letih začenja dobivati barve. Pisci ga opisujejo ne le kot ošabno, ampak tudi kot zlobno žival in tudi kot enako sramežljivo kot gos, kajti nekateri so pavom pripisali tudi te lastnosti, ki pa zame niso sprejemljive.

23 45 Prvi, ki je v Rimu ubil pava za jedačo, je bil govornik Hortenzij na slovesni pojedini ob nastopu svečeniške službe. Prvi jih je začel pitati Mark Avfidij Lurkon v času zadnje vojne z morskimi razbojniki in od takrat je imel iz tega vira 60.000 sestercijev dobička.

24 46 Takoj za njimi so po oholosti tudi naši nočni čuvaji, ki jih je narava ustvarila za to, da ljudi budijo k delu in preganjajo spanec. Poznajo ozvezdja in podnevi s kikirikanjem zaznamujejo obdobje treh ur. S soncem gredo spat in ob četrti taborski straži kličejo k opravi in delu; ne dovolijo, da bi se sončni vzhod prikradel, ne da bi se tega zavedeli, in prihod dneva naznanjajo s kikirikanjem, samo kikirikanje pa s plahutajočim udarjanjem s krili ob bok. **47** So gospodarji svojega rodu in vladarji v vsaki hiši, kjer živijo. To prevlado si pridobijo z medsebojnimi spopadi, kakor da bi vedeli, da imajo na nogah prav zato prirasla orožja, in pogosto se boj konča tako, da oba petelina umre. Če zmagajo, takoj zmagoslavno zakikirikajo in se sami razglasijo za prvake; poraženec se molče skriva in težko prenaša podrejenost. Vendar pa tudi ko-

košja raja enako ponosno koraka z dvignjenimi vratovi in grebeni jim štrlijo pokonci; petelin je edini ptič, ki pogosto pogleduje v nebo in pri tem dviga v zrak tudi srpasto zakrivljen rep. Tako vlije strah tudi levom, najplemenitejšim med divjimi zvermi. **48** Nekateri med njimi so malodane rojeni samo za vojne in nenehne spopade – s tem so proslavili tudi svoji domovini, Rodos ali Tanagro; častno drugo mesto pripada bojnim petelinom z Melosa in Halkide –, tako da rimski škrlat izkazuje toliko časti ptici, ki si jo dejansko tudi zasluži. **49** Ti petelini dajejo ugodna znamenja, ti iz dneva v dan usmerjajo naše oblastnike in jim zapirajo ali odpirajo njihove lastne hiše. Ti priganjajo ali zadržujejo rimske fasce, zaukažejo ali preprečujejo spopade in napovedujejo vse zmage, dosežene po vsem svetu. Ti so pravi vrhovni vladarji oblasti nad svetom, njihovo drobovje in jetrna vlakenca niso bogovom nič manj všeč kot najbolj tolste daritvene živali. Preroški pomen ima tudi, če kikirikajo ob nepravem času ali zvečer; ko so namreč cele noči kikirikali, so Bojotijcem naznanjali tisto znamenito zmago proti Lakedajmoncem; tolmačenje predznamenja je bilo takšno zato, ker ta ptič ne kikirika, če je premagan.

25 50 Če jih skupimo, ne kikirikajo več; skopljenje pa lahko opravimo na dva načina, in sicer tako, da jim z razbeljenim železom ožgemo bodisi ledja ali pa spodnji del beder, nato pa jim rano premažemo z lončarsko glino; tako se lažje odebelijo. V Pergamonu vsako leto javno priredijo petelinje boje, ki so tako rekoč gladiatorski. V analih najdemo zapis, da je v letu konzulata Marka Lepida in Kvinta Katula na Galerijevi pristavi na območju Ariminuma neki domači petelin spregovoril; gre za edini primer, vsaj kolikor mi je znano.

26 51 Tudi gos je buden čuvaj, kar dokazuje tudi dejstvo, da so gosi obranile Kapitol v času, ko se psi niso oglasili in so tako izdali mesto; zato cenzorji oskrbovanje gosi s hrano štejejo za svojo prvo nalogo. Širijo se celo govorce o gosi iz Ajgija, ki se je zaljubila v izjemno lepega mladeniča [...] iz Olena; enako tudi o Glavki, kitaristki kralja Ptolemaja, v katero se je menda v istem času zaljubil oven. Možno je, da imajo tudi te ptice zmožnost razumevanja modrosti; tako je menda neka gos nenehno spremljala filozofa Lakida in se ne v javnosti ne v kopališču ne ponoči in ne podnevi ni ganila nikamor stran od njega.

27 52 Naši rojaki so modrejši, saj poznajo gosi po njihovih odličnih jetrih. S pitanjem se gos zelo odebeli, ko pa jo prenehajo pitati, se še poveča, ker ji dajejo mleko, pomešano z medom. Ne ostaja brez razloga odprto vprašanje, kdo si je izmislil to izbrano poslastico, konzular Scipion Metel ali njegov sodobnik, rimski vitez Mark Sej. Toda znano je naslednje: Mesalin Kota, sin

govornika Mesale, si je izmislil recept, kako peči gosje noge in jih v skledah zabeliti z grebeni domačih petelinov; sam bom namreč kuharske dosežke slehernega zvesto nagradil z najvišjo nagrado. **53** Nenavadno pri tej ptici je, da z ozemlja Morinov v Rim prihaja peš. Tiste, ki se utrudijo, prinesejo v prve vrste; tako jih preostale, ki so nagonsko nagnete skupaj, potiskajo naprej.

Drugi prispevek belih gosi je njihovo perje. V nekaterih krajih jih skubijo dvakrat na leto in vedno se znova operijo. Perje, ki je bliže telesu, je mehkejše in najbolj cenjeno je perje iz Germanije. Tam so gosi bleščeče bele, vendar manjše; pravijo jim gante. **54** Cena njihovega perja znaša pet denarijev za funt. In prav zato so bili pogosti očitki na račun poveljnikov pomožnih čet, ki so iz obmejnih stražarskih postojank odposlali cele kohorte loviti te ptice; in pomehkuženost se je tako močno razpasla, da niti vratovi pravih mož ne morejo več zdržati brez puhastega vzglavnika.

28 55 V delu Sirije, imenovanem Komagena, so odkrili nekaj drugega: gosjo mast skupaj s cimetom v bronasti posodi zakopljejo globoko v sneg, ledeni mraz jo zmehta, nato pa jo uporabijo za znamenito zdravilo, po tamkajšnjem ljudstvu imenovano komagen.

29 56 V rod gosi spadajo tudi henalopeke in pa henerote, ki so najodličnejša jed, kar jih poznajo v Britaniji, so pa nekoliko manjše od gosi. Divje peteline krasita njihovo bleščeče, popolnoma črno perje in škrlatna rdečina na obrveh. Druga vrsta divjih petelinov je večja od jastrebov in so tudi enake barve; in noben ptič razen noja ne doseže večje telesne teže, saj doseže tolikšno velikost, da ga je mogoče celo ujeti negibnega na tleh. Živijo v Alpah in severnih predelih. V vivarijih izgubijo svoj okus. **57** Umirajo, ker trmasto zadržujejo dih. Njim najbližje so ptice, ki jim v Hispaniji pravijo počasne ptice, v Grčiji pa otide; teh ne marajo jesti; ko namreč izločijo mozeg iz kosti, se takoj pojavi nagnusen smrad.

30 58 Pleme Pigmajcev ima po odhodu žerjavov, ki se – kot smo omenili – z njimi spopadajo, mir. Razdalja, ki jo premagajo, je ogromna, če računamo, da prihajajo z Vzhodnega morja. Za čas odhoda se soglasno odločijo; letijo visoko, da imajo dober pregled, izberejo vodnika, ki mu sledijo, na koncu formacije pa imajo razporejenih nekaj izmenjujočih se posameznikov, ki kličejo druge in jato s svojim glasom drži skupaj. **59** Ponoči imajo straže, ki med kremplji držijo kamenček; če se ta stražarju, ki zaspil, izmuzne in pade na tla, s tem jasno dokaže njegovo malomarnost; drugi žerjavi spijo, pri tem pa glavo skrijejo pod krilo in izmenjaje stojijo zdaj na eni, zdaj na drugi nogi. Vodja je z dvignjenim vratom na preži in daje opozorila. Če žerjave udoma-

čijo, so razposajeni in prav nič uglajeno nekako v krogu tekajo naokoli, celo en sam. **60** Zanesljivo je, da pred nameravanim preletom Ponta najprej letijo proti morski ožini med dvema rtoma, Ovnovim čelom in Karambisom, nato pa se obtežijo z balastom; ko preletijo polovico morja, odvržejo kamenčke iz krempljev, ko dosežejo kopno, pa tudi pesek iz golše. Ko je Kornelij Nepot, ki je umrl v času principata božanskega Avgusta, pisal, da so drozge začeli pitati malo pred tem, je dodal, da so štokrlje bolj priljubljene kot žerjavi, medtem ko je dandanes žerjav med najbolj iskanimi ptiči, štokrlje pa se nihče noče dotakniti.

31 61 Od kod štokrlje prihajajo oziroma kam se vračajo, se še danes ne ve. Nedvomno prihajajo od daleč, na enak način kot žerjavi, le da štokrlje prihajajo pozimi, žerjavi pa poleti. Ko nameravajo odleteti, se zberejo na določenih krajih, in potem ko oblikujejo skupine, tako da nobene vrstnice ne pustijo zadaj, razen tiste, ki je ujeta ali udomačena, na dan, ki je kakor z zakonom vnaprej določen, odidejo. Nihče še ni videl jate odhajajočih štokrelj, čeprav je očitno, da nameravajo odleteti, pa tudi ne njihovega prihoda, ampak vidimo samo, da so prišle. Oboje se zgodi v nočnem času, in četudi letajo sem in tja, zanje velja, da vendarle nikoli niso nikamor prišle drugače kot ponoči. **62** Kačja vas imenujejo kraj na prostranih ravninah Azije, kjer se štokrlje zberejo, klepetaje mrmrajo med sabo in tisto, ki pride zadnja, raztrgajo ter tako odidejo. Opazili so, da jih po avgustovskih idah tam običajno ni več videti. Nekateri trdijo, da štokrlje nimajo jezika. Ker iztrebljajo kače, jih tako zelo cenijo, da je v Tesaliji uboj štokrlje veljal za zločin, ki se kaznuje s smrtno kaznijo, in po zakoniku je bila zanj določena enaka kazen kot za umor človeka.

32 63 Na enak način se selijo tudi gosi in labodi, vendar njihov let lahko vidimo. Letijo tako kot liburnijske ladje, tj. s kljunom naprej, ker tako režejo zrak lažje, kot če bi s čelom direktno zadevale obenj; zadaj se jata polagoma razširi v klinasto formacijo in ustvari široko površino, v katero se zaganja veter. Vratove naslonijo na tovarišice, ki letijo pred njimi, utrujene vodje sprejmejo na rep jate. – Štokrlje se vračajo v ista gnezda; za ostarele starše skrbijo, tako kot so oni za njih. – Pravijo, da umirajoči labodi otožno pojejo, vendar menim, da to ne drži, saj sem jih nekajkrat opazoval. So kanibali, saj jedo meso drugih labodov.

33 64 Toda to popotovanje ptic selivk čez morja in kopnine ne dovoli, da bi odlašali z omembo tudi manjših vrst ptic, ki imajo podoben nagon. Sicer se morda dozdeva, da zgoraj omenjene njihova velikost in telesna moč kar vabita k temu, **65** toda prepelice dejansko vedno pridejo prej kot žerjavi;

prepelica je majhna ptica, in ko pride k nam, se več zadržuje na tleh kot v višavah. Tudi te priletijo na podoben način, kar pa zna biti nevarno za pomorščake, ko se približajo kopnemu, kajti pogosto se prepelice zaletavajo v jadra, in sicer vedno ponoči, ter potapljajo ladje. **66** Na potovanju imajo določena počivališča. Z avstrom ne letajo, ker je namreč ta veter vlažen in težak; kljub temu pa želijo, da jih nosi sapa, in sicer zaradi telesne teže in šibkosti – od tod njihov tožeči glas, ki ga med letom iz njih iztisne napor –; večinoma torej letijo z akvilonom pod vodstvom prepeličjega kralja. Prvo med njimi, ki se približa kopnemu, zgrabi kragulj. Na tem mestu ob vrnitvi vedno zahtevajo spremstvo; pregovorijo glotido, uharico in kihrama in ti odletijo skupaj z njimi. **67** Glotida izteza zelo dolg jezik, po katerem je dobila tudi ime. Sprva se vsa vesela nad popotovanjem željno poda na pot, med letom pa se začne zaradi napora seveda kesati; ne mara se vrniti brez spremstva, prav tako pa tudi ne mara prepelic spremljati še naprej; nikoli ne leti z njimi več kot en dan, na najbližjem počivališču jih zapusti. Toda najde se kaka druga, ki so jo pustili zadaj prejšnje leto, in na podoben način gre iz dneva v dan. **68** Kihram je vztrajnejši in prav tako hiti, da bi prišel do dežel, po katerih hrepeni. Zato ponoči budi prepelice in jih opominja, naj nadaljujejo pot. Mala uharica je manjša od velike uharice, večja od čukov, s štrlečimi pernatimi ušesi, po katerih je dobila tudi ime – nekateri jo latinsko imenujejo aksion; je ptica, ki posnema druge, je zajedavka in zna na neki način plesati. Ujeti je ni težko, enako kot čuke, saj ji med tem, ko pozorno opazuje enega lovca, drugi pride za hrbet. **69** Če namreč veter, ki piha iz nasprotni smeri v obraz, začne jato zavirati, poberejo manjše kamenčke za balast ali pa si golšo napolnijo s peskom in tako ohranijo smer letenja. Prepelice se najraje hranijo s semeni strupenih rastlin, zaradi česar so bile odstranjene z jedilnikov; je pa v navadi, da se ob pogledu nanje pljune za zaščito pred božjastjo, za katero obolevajo kot edine izmed živih bitij poleg človeka.

34 70 V zimskih mesecih se selijo tudi lastovke, edine mesojede med pticami, ki nimajo ukrivljenih krempljev. Toda odletijo le v sosednje pokrajine in si tam poiščejo sončna planinska brezna; tam so jih že našli gole in neoperjene. Menda v Tebah ne priletijo v nobeno hišo, ker je bilo to mesto že večkrat osvojeno, prav tako pa tudi ne v Biziji v Trakiji zaradi Terejevih zločinov. **71** Kajkina, rimski vitez iz Volater in lastnik četverovpreg, je lastovke lovil in jih nosil s seboj v Rim; in ker se vedno vračajo v isto gnezdo, jih je pobarval z barvo zmagovalca in jih pošiljal prijateljem kot glasnice zmage. Tudi Fabij Piktore v svojih analih poroča, da so mu v času, ko so Liguri oblegali rimsko

posadko, prinesli lastovko, ki so jo ločili od mladičev, [z nasvetom,] naj ji za nogo zaveže vrvico in z vozli označi, v koliko dneh pride okrepitev in mora priti do preboja.

35 72 Tudi kosi, drozgi in škorci se na podoben način odselijo v sosednje pokrajine. Toda ti ne izgubijo perja in se ne skrivajo, saj so jih pogosto videli na krajih, kjer stikajo za zimsko hrano; zato je v Germaniji drozge mogoče videti zlasti pozimi. Bolj drži za grlico, da se skriva in da izgubi perje. Odletijo tudi grivarji; kam, pa ostaja tudi pri njih neznanka. **73** Za škorce je značilno, da letijo v trumah in da se gibljejo krožno, kot kakšna žoga, vsi pa rinejo v sredo jate. Lastovka je edina ptica, ki je zmožna vijugasto leteti z veliko hitrostjo, in prav zato ni prepuščena drugim pticam v plenjenje. Je tudi edina, ki se hrani samo med letenjem.

36 Sezonska obdobja ptic so zelo različna: nekatere ostajajo vse leto, na primer golobi, nekatere pol leta, na primer lastovke, nekatere tri mesece, na primer drozgi in grlice, nekatere pa odidejo, ko vzredijo svoj zarod, na primer kobilarji in smrdokavre.

37 74 Nekateri pisci navajajo, da vsako leto v Trojo priletijo ptice iz Etiopije in se spopadajo pri Memnonovem grobu, zato jih imenujejo memnonide. Kremucij poroča o svojem odkritju, da te ptice vsaka štiri leta to isto počnejo tudi v okolici Memnonove palače v Etiopiji.

38 Podobno se spopadajo meleagride v Bojotiji. Gre za vrsto afriških kokoši; so grbaste in posejane z raznobarvnim perjem. Te so zaradi svojega neprijetnega vonja prišle na naše mize kot zadnje izmed ptic selivk; vendar pa jih je proslavil Meleagrov grob.

39 75 Selevkide se imenujejo ptice, za prihod katerih prebivalci gore Kadmos v svojih molitvah prosijo Zevsa, kadar kobilice pustošijo njihove pridelke. Od kod prihajajo in kam odidejo, se ne ve, saj jih je mogoče opaziti samo tedaj, ko je potrebna njihova zaščita.

40 Tudi Egipčani kličejo na pomoč svoje ibise, kadar se pojavijo kače, in Elejci boga Miagra, kadar roji muh prinašajo kužno bolezen; muhe poginejo takoj, ko se temu bogu opravi žrtvena daritev.

41 76 Toda ko se ptice odselijo, se tudi čuki baje nekaj dni skrivajo; ta ptičja vrsta menda na otoku Kreti ne živi, in tudi če jo pripeljejo od drugod, pogine. Tudi v tem se kaže čudovita raznolikost narave: kakor enim krajem odreka te, drugim druge vrste pridelkov in grmičevja, tako jim odreka tudi vrste živali; da tam določenih živali ni, je nekaj povsem običajnega; da poginejo, če jih pripeljemo od drugod, je pa nenavadno. Kateri je tisti dejavnik,

ki škodljivo vpliva na zdravje ene same vrste, oziroma čemu ta zavist narave? Ali kakšne ozemeljske omejitve so določene pticam? Na Rodosu ni orlov. **77** V Transpadanski Italiji blizu Alp leži jezero, imenovano Larij, ki ga obdaja prijetna gozdnata ravan; k temu jezeru štoklje ne zahajajo, prav tako pa tudi do osmega miljnika stran od njega ni nobenih kavk, čeprav je sicer na sosednjem ozemlju Insubrov nešteto njihovih jat; in ta ptica je edina, pri kateri prav posebej vzbuja pozornost njeno nagnjenje h kraji srebra in zlata. Marsovega detla na tarentinskem ozemlju menda ni. **78** Pred kratkim, vendar še vedno le redko, so začeli na območju med Apenini in Rimom opazovati vrste srak, ki so razpoznavne po dolgem repu in jih imenujejo pisane; zanje je značilno, da se vsako leto v času, ko sejejo repo, ogolijo. Jerebice v Atiki ne preletijo meje z Bojotijo in nobena ptica na otoku v Pontu, na katerem je pokopan Ahil, ne preleti njemu posvečenega svetišča. Na območju Fiden štoklje v bližini mesta ne valijo in ne gnezdiijo. Toda na območje Volater vsako leto z morja prileti ogromno grivarjev. **79** V Herkulovo svetišče na Govejem forumu v Rimu ne vstopijo niti muhe niti psi. Poleg teh je podobnih primerov še veliko in te pri posameznih živalskih vrstah kar naprej namenoma izpuščam, da ne bi postal dolgočasen, ker že Teofrast navaja, da so v Aziji uvozili tudi golobe, pave in jelene, v Kirenajki pa kvakajoče žabe.

42 80 Druga občudovanja vredna lastnost je povezana s pticami pevka-mi. Skupaj z letnim časom navadno spremenijo barvo in glas in nenadoma postanejo povsem drugačne, kar se pri večji vrsti ptic zgodi samo žerjavom; ti namreč na stara leta postanejo črni. Kos iz črnega postane rdečkastorjav, poleti poje, pozimi cvrči, ob Sončevem obratu je tiho. Pri eno leto starih kosih tudi kljun postane slonovinaste barve, vendar le pri samcih. Drozgi so poleti po vratu pisani, pozimi pa enobarvni.

43 81 V času, ko listni brsti na gosto poganjajo, slavci celih petnajst dni skupaj neprekinjeno žgolijo; ta ptica je ena najbolj občudovanja vrednih. Kot prvo: kakšen glas! In to v tako majcenem telescu! In kakšna je njegova pljučna kapaciteta! Dalje je njegov občutek za glasbo enkrat in popoln; zvok, ki mu privre iz grla, je moduliran in nato ga zdaj z neprekinjenim izdihom dolgo zadržuje, zdaj spreminja z modulacijo, **82** zdaj ga seka s prekinitvami, ga povezuje s trilčkom, s potegom vase ga podaljša in nenadoma priduši, včasih celo sam pri sebi tiho ščebeta, nato je njegov glas spet poln, globok, oster, hiter, raztegnjen, kadar pa se mu zahoče, je zvoneč, visok, srednji, nizek. Skratka, v tem drobcenem grlu so vsi številni zvoki, ki jih je ustvarila človeška umetnost s tem, ko si je izmislila dodelane mehanizme tipk pri piščalih, zato ni dvoma,

da je to milino vnaprej pomenljivo napovedalo predznamenje, ko je slavec zapel na ustih malega Stezihorja. In da nihče ne bi dvomil, da gre za umetnost: vsak slavec ima več napevov; nimajo vsi istega, ampak vsak svojega. **83** Med seboj tekmujejo in razvnamejo se rivalske strasti. Premagani slavec pogosto umre, saj mu prej, preden konča svoj napev, zmanjka zraka. Drugi, mlajši slavci vadijo melodije in se jih učijo, da jih posnemajo. Učenec zelo pozorno posluša in ponavlja in oba izmenoma molčita: opazimo lahko, da učenec zaradi graje, ki jo je deležen, napreduje in da ga učitelj na neki način ozmerja. **84** Stanejo torej toliko kot sužnji in zanje so plačevali celo več kot nekoč za oprode. Sploh pa vem, da je neki slavec, in sicer bel (kar je skoraj nevideno), ki so ga podarili Agripini, soprogi cesarja Klavdija, stal 600.000 sestercijev. Pogosto so že opazili, da so začeli na ukaz žgoleti in da so zapeli izmenjaje z orkestrom, tako kot so se našli tudi ljudje, ki so v prečno piščal dolili vodo in pihali skozi odprtino ali pa so nasproti jeziku naredili kako majhno zaporo ter s tem tako izvirno poustvarili njihovo žvrgolenje, da ga ni bilo mogoče ločiti od pravega. **85** Toda to, tako glasno in tako večje ščebetavo žvrgolenje po petnajstih dneh polagoma poneha, vendar pa človek ne bi mogel reči, da so se utrudili ali naveličali. Kmalu pritisne vročina in njihovo žvrgolenje postane povsem drugačno, ni več modulirano in ne raznoliko; spremeni se tudi njihova barva. Naposled jih pozimi ne vidimo več. Konica jezika pri njih ni tako tanka kot pri drugih pticah. Jajca znesejo na začetku pomladi, največ po šest.

44 86 Drugače je s penicami, kajti hkrati spremenijo obliko in barvo. To ime imajo jeseni, pozneje jih imenujejo črnoglavke. Tako se ptič, pozimi imenovan eritak, pozimi imenuje fenikur. Kot poroča pesnik Ajshil, se spremeni tudi smrdokavra, ki je, kadar se hrani, prav odurna ptica, jo je pa vredno videti zaradi njene zločljive perjanice, ki jo skrči in našopiri po celotni dolžini glave.

45 87 Vendar ima tudi ojnanta določene dneve, ko se skriva. Ko vzhaja Sirij, je skrita, ko pa zaide, se znova pojavi, oboje ob istih dneh, kar nas prese-neča. Tudi kobilarja, ki je ves rumen, pozimi ni mogoče videti; pojavi se okoli Sončevega obrata. Beli kosi se razmnožujejo okoli Kilene v Arkadiji in nikjer drugje. Ibis je črn samo v okolici Peluzija, povsod drugod je bel.

46 88 Ptice pevke razen nekaterih izjem ne valijo brez razloga pred pomladanskim enakonočjem ali po jesenskem enakonočju; pred poletnim Sončevim obratom je preživetje mladičev negotovo, po njem pa so polni življenjske energije.

47 89 V tem pogledu najbolj izstopajo vodomci. Morja in pomorščaki vedo, kdaj valijo. Sam ptič je malo večji od vrabca, temne modrikaste barve in

samo po spodnjem delu škrlaten, po vratu ima primešano belo perje, kljun je tanek in dolg. Druga vrsta vodomcev se razlikuje po velikosti in načinu petja; manjši pojejo v trstičju. **90** Vodomca vidimo zelo redko, in sicer samo ob zahanjanju Vergilij ter okoli poletnega ali zimskega Sončevega obrata; takrat včasih obleti ladjo in nemudoma odleti v skrivališče. Valijo ob zimskem Sončevem obratu, ob tako imenovanih vodomskih dnevih, ko je morje, še zlasti Sicilsko, mirno in plovno. Gnezda gradijo sedem dni pred zimskim Sončevim obratom, sedem dni po njem pa valijo. **91** Njihova gnezda vzbujajo občudovanje s svojo obliko; so kot nekoliko podaljšane žoge, z zelo ozko odprtino, podobna velikim spužvam. Z rezilom vanje ni mogoče zarezati; razbijejo se ob močnem udarcu, tako kot suha morska spužva. Iz česa jih gradijo, ni ugotovljeno; domnevajo, da iz bodičastih ribjih koščic, saj se hranijo z ribami. Včasih potujejo tudi po rekah navzgor. Znesejo po pet jajc.

48 Galebi gnezdiijo na pečinah, mergi tudi na drevesih. Zvalijo največ tri jajca, vendar galebi poleti, mergi pa na začetku pomladi.

49 92 Oblika gnezda vodomcev nas spomni tudi na spretnost drugih ptic in prav v tem pogledu je njihova naravna nadarjenost najbolj vredna občudovanja. Lastovke gnezda gradijo iz ilovice in jih utrdijo s slamo. Če kdaj primanjkuje ilovice, si z obilico vode namočijo krila in z njimi poškropijo prah; samo gnezdo pa prekrijejo z mehkim perjem in puhom, da so jajca na toplem, in hkrati tudi zato, da bi gnezdo za mladiče ne bilo trdo. Hrano med zarod delijo izmenjaje in v kar najbolj enakih deležih. So zelo snažne, zato izločke mladičev odstranijo, in ko ti nekoliko odrastejo, jih učijo, da se obrnejo in potrebo opravijo zunaj gnezda. **93** Druga vrsta so kmečke in poljske lastovke; te v hišah redko gradijo gnezda, ki so sicer različnih oblik, a iz enakega materiala, v celoti so obrnjena navzgor, njihov raztegnjeni vhod se zoži, notranjost je prostorna; neverjetno je, kako spretno jih pripravijo, da so primerna tako za to, da skrijejo mladiče, kot tudi za to, da imajo ti mehko postlano. **94** V herakleotskem ustju v Egiptu lastovke izliv Nila zagradijo z nepredirnim jezum, sestavljenim iz cele vrste gnezd, dolgim skoraj en stadij; tega bi človek s svojim delom ne mogel narediti. Prav tako v Egiptu ob mestu Koptos leži Izidi posvečen otok; da bi ga Nilov tok ne izpodjedal, ga lastovke obdajo z okopom, v prvih pomladanskih dneh utrjujejo njegovo konico s plevom in slamo ter cele tri dni in noči nepretrgoma tako zelo garajo, da prenekatere – to je znano – pri delu umrejo; in ta tlaka se iz leta v leto vedno znova ponavlja. **95** Obstaja še tretja vrsta; te kopljejo luknje v bregove in gnezdiijo vmes (če njihove mladiče sežgemo v pepel, zdravijo smrtonosno bolezen grla

in tudi številne druge bolezni človeškega telesa); te lastovke ne delajo gnezd, in če je pričakovati, da jih bo narasla reka dosegla, se odselijo dosti dni prej.

50 96 V rod sinic spada ptica, katere gnezdo iz suhega mahu je narejeno v obliki tako popolne krogle, da ni mogoče najti vhoda. Tako imenovani lišček spleta gnezdo enake oblike iz lanu. Eden od detlov si gnezdo obesil na rogovilo, in sicer čisto na konec vejic, kakor bi obesil zajemalko na klin, tako da noben štirinožec ne more blizu. Po trditvah naj bi kobilarji zaspali tako, da visijo obešeni za noge, ker upajo, da so tako varnejši. **97** Vendar pa je vsem pticam skupno, da kot oporo za gnezdo previdno izbirajo mesta, kjer se veje gosto prekrivajo, nad gnezdodom naredijo obok proti dežju ali pa ga zaščitijo z gostim listjem. V Arabiji si ptič, imenovan kinamolg, gnezdo gradi iz cimetovih vejic; tamkajšnji domorodci jih odstrelijo s puščicami, obteženimi s svincem. V Skitiji ptič, velik kot otida, vedno zvali dva mladiča v zajčjem kožuhu, obešenem na koncu vej. **98** Kadar srake opazijo, da človek pozorneje opazuje njihovo gnezdo, jajca prenesejo drugam. Te ptice, katerih kremplji niso primerni za to, da zgrabijo in prenašajo jajca, to opravijo na nenavaden način. Na dve jajci namreč položijo vejico in jo prilepijo z lepljivim želodčnim izločkom, si ju naložijo na sredo vratu in ju uravnoteženo na obeh straneh odnesejo drugam. **51 99** Nič manj spretno pa niso ptice, ki si gnezdišča delajo na tleh, ker jim telesna teža preprečuje, da bi odletele v višino. Tako imenovani čebélar hrani svoje starše, ki so skriti; njegovo perje je na notranji strani blede barve, zgoraj modrikasto, na konicah rdečkasto. Gnezdiijo v izkopani šest čevljev globoki luknji.

100 Jerebice svoje zatočišče zaščitijo s trnjem in grmičjem, da je dodobra utrjeno proti divjim zverem. Za jajca nakopičijo mehko podlogo iz prahu, vendar pa ne valijo tam, kjer so jih znesle; da ne bi prepogosto zadrževanje na enem mestu komu postalo sumljivo, jih prenesejo drugam. Jerebice presentajo tudi svoje samce, ker ti v nebrzdani pohoti razbijejo njihova jajca, da bi valjenje samic ne odvrčalo od parjenja. Takrat se samci, željni samic, spopadajo med sabo; pravijo, da mora poraženec prenesti, da ga zmagovalec posili. **101** Trog poroča, da je tako včasih tudi pri prepelicah in domačih petelinih, da pa samci udomačenih jerebic vsepovprek naskakujejo tako divje kot tudi tiste, ki pridejo na novo ali so premagani v spopadu. Ujamejo jih tudi zaradi njihove paritvene bojevitosti, saj se vodja celotne jate požene v spopad z vabnikom, ki ga nastavi lovec. Ko je vodja jate ujet, mu sledi drugi in nato po vrsti eden za drugim. Samice pa znova lovijo okoli paritvenega obdobja, ko se poženejo nad samico vabnico, ki jo nastavi lovec, da se z njo zravsajo in jo

preženejo. **102** Ni je ptice, pri kateri bi bil učinek parjenja tako zelo močan. Če se samice postavijo proti samcem, jih oplodi že veter, ki piha iz smeri samcev, ki pa v tem času v paritveni vročici zevajo z iztegnjenim jezikom. Samice oplodi tudi piš nad njimi letečih samcev, pogosto že, če samo slišijo crlikanje samca; spolni nagon je znatno močnejši od ljubezni do zaroda, tako da samica, ki vali skrivaj in na skritem, ko opazi, da se lovčeva samica vabnica približuje njenemu samcu, tega s petjem vabi k sebi in ga kliče nazaj ter se mu sama prostovoljno nastavi, da jo naskoči. Včasih jerebice zapadejo v tak bes, da zaslepljene od vznemirjenja sedejo na glave ptičarjev. **103** Če se ptičar začenja bližati gnezdu, samica steče pred njegove noge in se pretvarja, da je precej okorna in ohromela, sredi teka ali kratkega leta nenadoma pade, kot da si je zlomila krilo ali noge; toda vnovič steče pred lovca in vsakič, ko je ta že tik pred tem, da jo zgrabi, se mu izmakne in prevara njegove lovske upe, dokler ga ne spelje proč, v nasprotno stran od gnezda. Ko je še vsa v strahu, a se več ne obremenjuje in nima materinskih skrbi, se v brazdi vrže na hrbet, s kremplji zgrabi grudo zemlje in se pokrije. Menijo, da jerebice živijo tudi do šestnajst let.

52 104 Za njimi so iz podobnega razloga najbolj opazne navade golobov. Ti so zelo sramežljivi in zakonolomstev ne poznajo ne samice ne samci. Zakonske obljube ne prekršijo in skupno skrbijo za dom. Gnezdo zapusti samo samski ali ovdoveli golob. Pravijo, da so samci gospodovalni, včasih tudi krivični, še zlasti pri sumu prešuštva, čeprav k temu niso nagnjeni; tedaj je njegovo grlo polno tožečega gruljenja in s kljunom besno seka; kmalu pa dobi zadoščenje, že se kljunčkata, samec se samici dobrika, pogosto kroži okoli nje in jo proseče vabi k parjenju. **105** Samec in samica imata potomstvo enako rada; prav zato je samica pogosto kaznovana, če se prepočasi vrne domov k mladičem. Ko samica vali, jo samec tolaži in ji streže. Mladičem v kljune najprej izbljuvajo precej slankasto prst, ki jo naberejo v golšo, ter tako vzpostavijo primerno stanje za hrano. Lastnost te ptičje vrste in tudi grlic je, da pri pitju vratu ne nagnejo nazaj, ampak tako kot govedo pijejo v velikih požirkih.

106 Nekateri poznavalci navajajo, da grivarji živijo do trideset, nekateri tudi do štirideset let, imajo pa eno samo samcato težavo, in sicer kremplje – ti tudi pričajo o njihovi starosti –, ki pa jih je mogoče brez nevarnosti prirezati. Gruljenje je pri vseh podobno in enako, sestavljeno iz treh melodij, poleg tega pa se konča z vzdihom; pozimi so grivarji tiho, od pomladi naprej pa se oglašajo. Nigidij meni, da samica grivarja, kadar jajca vali pod streho, gnezdo

zapusti, če jo pokličemo po imenu. **107** Valijo po poletnem Sončevem obratu. Golobi in grlice živijo osem let.

Nasprotno pa vrabec, ki jim je po svoji pohoti enak, živi zelo kratek čas. Za samce pravijo, da ne živijo dlje kot eno leto, kar dokazujejo s tem, da črne barve kljuna, ki se pojavi poleti, na začetku pomladi ni nikjer več videti.

108 Samice živijo nekoliko dlje. Toda golobi imajo določen občutek za to, da pustijo impozanten vtis; človek bi verjel, da se zavedajo svojih barv in raznolikih vzorcev; impozantnost je mogoče zaznati celo iz načina letenja: v zraku prhutajo s krili in ga na razne načine preletavajo. Ko se tako razkazujejo, se kakor vklenjeni ponudijo ujedam, saj se jim zaradi prhutanja, ki ga ustvarijo samo s sklepi kril, zapletejo peresa, sicer pa so pri prostem letenju dosti hitrejši. Ptica roparica skrita med listjem opreza in goloba popade sredi veselega razkazovanja.

109 In prav zato je treba skupaj z golobi obravnavati ptico, imenovano postovka; ta namreč brani golobe in s svojo naravno zmožnostjo odganja ujede tako učinkovito, da bežijo pred njenim pogledom in njenim glasom. Zato jih imajo golobi zelo radi; pravijo, da če bi bile v štirih kotih v novih pobarvanih loncih zakopane postovke, bi golobi ne zamenjali svojega bivališča – to so nekateri skušali doseči tako, da so jim z zlatim rezilom zarezali v sklepe kril, kajti rane, ki bi jim jih zadali kako drugače, bi bile škodljive –; sicer pa so golobi precej potepuške ptice. Poznajo namreč zvijačo, da se dobrikajo eden drugemu in zapeljujejo druge, nato pa se v večjem spremstvu vrnejo nazaj.

53 110 Golobi so bili tudi sli pri velikih podvigih; tako je Decim Brut med obleganjem Mutine v tabor konzulov pošiljal pisma, privezana golobom za noge. Kaj so Antoniju koristili okop, budno obleganje in celo mreže, ki jih je dal razpeti v reki, ko pa je glasnik potoval po zraku? Mnogi so od ljubezni do golobov čisto blazni. Na strehah jim postavljajo stolpičaste golobnjake ter pripovedujejo o plemeniti pasmi in poreklu posameznih golobov, o čemer priča že star primer. Kot poroča Varon, je rimski vitez Lucij Aksij pred Pompejevo državljansko vojno kupil golobji par za štiristo denarijev. Golobi so proslavili tudi svojo rodno deželo, saj velja, da največji zrastejo v Kampaniji.

54 111 Golobji način letenja spodbuja tudi k obravnavi drugih ptic. Vse druge živali imajo določen, enovit in vsaka vrsta svoj lasten način gibanja; ptice so edine, ki se premikajo na različne načine, tako na tleh kot tudi v zraku. Nekatere se sprehajajo, kot na primer vrane; druge poskakujejo, kot na primer vrabci in kosi; tečejo, na primer jerebice in sloke; mečejo noge predse, kot na primer štoklje in žerjavi. Nekatere razširjajo krila, zamahujejo z njimi

v dolgih presledkih in jih stresajo, druge počnejo to pogostejše, vendar tudi samo s konicami peruti, tretje zaprhutajo po celi strani telesa; **112** nekatere pa letajo z večinoma priprtimi krili in zamahnejo z njimi enkrat, nekatere tudi dvakrat ter se prepustijo zraku, da jih nosi; zrak [s krili] nekako stiskajo in ga zaprejo ter se izstrelijo navpično, vodoravno ali poševno navzdol. Pri nekaterih bi človek mislil, da so jih zalučali ali da so znova ene padle z višave, druge poskočile. Samo race in ptice, ki spadajo v isti rod, se takoj dvignejo navpično v zrak in se z mesta poženejo proti nebu, in to celo z vode. In tako, če padejo v jame, v katere lovimo divje zveri, pridejo ven same. **113** Jastreb in na splošno težje ptice vzletijo samo, če vzamejo zalet ali če se spustijo z višje vzpetine; krmarijo z repom. Nekatere se [med letom] ozirajo naokoli, druge obračajo vrat, nobena ptica pa ne pojé tega, kar pograbi s kremplji. Veliko jih je, ki ne letijo brez kričanja, ali pa so nasprotno med letenjem vedno tiho. Letijo pokončno, nagnjene naprej, nagnjene postrani na bok, na obraz, nekatere tudi z glavo nazaj, tako da se, če hkrati opazujemo več vrst, zdi, da se ne gibljejo po istem naravnem elementu.

55 114 Največ letajo breznožnice, tako imenovane zato, ker ne uporabljajo nog; drugi jih imenujejo kipseli; videti so kot lastovke. Gnezdiijo na pečinah. To so ptice, ki jih lahko opazimo povsod po morju, in ladje se nikoli ne oddaljijo tako daleč od kopnega in ne plujejo nepretrgano tako daleč od njega, da bi jih breznožnice ne obletavale. Druge vrste ptic sedijo ali stojijo; te pa mirujejo samo v gnezdu: ali lebdijo v zraku ali ležijo.

56 Tudi njihove naravne danosti so prav tako različne, še zlasti pri hranjenju.

115 Tako imenovani kozomolzci, ki so videti kot večji kosi, so nočni tatovi; podnevi namreč ne vidijo. Vdirajo v pastirske hleve in priletijo h kozjim vimenom, da sesajo mleko; zaradi tega nasilnega dejanja vime odmre in kože, ki jih tako pomolzejo, oslepijo. Tako imenovana plateja prileti k tistim pticam, ki se potaplajo, zagriže v njihovo glavo in jih drži, dokler jim ne izpuli ulova. Ko se ta do siteda nažre školjk, jih z vročino svojega želodca skuha in izbruha, tako iz njih izbere užitne dele ter izloči lupine.

57 116 Domačim kokošim je prirojen neki obred. Ko znesejo jajce, našopirijo perje, se stresejo, zavrtijo in očistijo ali pa sebe in jajca obredno očistijo z neko bilko. Liščki, ki so najmanjši med ptiči, izpolnjujejo ukaze, in to ne le s svojim petjem, ampak tudi z nogami in kljuni namesto z rokami. Na območju mesta Arelate živi ptič, ki posnema mukanje govedi, imenovan bik; sicer je majhen. Neki drugi ptič, imenovan antos, oponaša konjsko rezgetanje, kadar

ga konji s svojim prihodom preženejo s hranjenja na travniku, in tako se jim maščuje.

58 117 Vrh vsega ptice posnemajo človeške glasove, papige pa se celo pogovarjajo. To ptico nam pošiljajo iz Indije, kjer ji pravijo siptaka; po vsem telesu je zelena, le na vratu ji izstopa cinobrasta proga. Pozdravlja svoje gospodarje in ponavlja besede, ki jih sliši; še posebej razposajena je, če se napije vina. Njena glava je enako trda kot kljun. Ko se uči govoriti, jo tepejo z železno paličico; drugače udarcev ne čuti. Ko vzleti, lovi ravnotežje s kljunom, nanj se opira in tako svoje šibke noge razbremenjuje teže.

59 118 Določena vrsta srak ni tako slavna, ker ne prihajajo od daleč, so pa še izraziteje klepetave. Všeč so jim besede, ki jih izgovarjajo, in ne le, da se jih učijo, ampak jih imajo rade in jih same pri sebi skrbno preudarjajo; svoje vneme ne skrivajo. Znano je, da umrejo, če je kaka beseda pretežka zanje, da te iste besede, če jih ne slišijo znova in znova, pozabijo, in ko jih spet skušajo najti, se neverjetno zabavajo, če vmes slišijo to besedo. Niso običajnega videza, čeprav niso lepe; dovolj jih krasi dejstvo, da so zmožne posnemati človeški govor. **119** Pravijo pa, da se lahko naučijo govoriti samo srake tiste vrste, ki se hranijo z želodom, med temi pa se lažje naučijo tiste, ki imajo po pet prstov na nogah, pa tudi te samo v prvih dveh letih življenja. Vse ptice v vseh vrstah, ki posnemajo človeški govor, imajo širše jezike. **120** Sicer pa je tako skoraj pri vseh vrstah ptic. Agripina, žena Klavdija Cezarja, je imela drozga, ki je posnemal človeško govorico; kaj takega se poprej še ni zgodilo. Ko sem pisal o tem, sta imela tudi mlada Cezarja škorca, pa tudi slavce, ki so se naučili govoriti grško in latinsko, poleg tega pa so vztrajno vadili in so iz dneva v dan znali povedati nove besede, celo v daljšem sobesedilu. Učijo jih na samem, tam, kjer jih ne zmoti noben drug zvok; ob njih sedi dreser, ki jim pogosto govori besede, za katere hoče, da si jih vtisnejo v spomin, in se jim dobrika s priboljški.

60 121 Tudi krokarjem podelimo zasluženost pozornost, ki jo je izpričalo ne le osebno doživljanje rimskega ljudstva, ampak tudi njegovo ogorčenje. V času Tiberijeve vladavine je mladi krokar iz zaroda, ki se je izlegel nad svetiščem Dioskurov, priletel v bližnjo čevlarsko delavnico in se je tudi zaradi verskega prepričanja priljubil čevlarskemu mojstru. Kmalu se je navadil govoriti; vsako jutro je priletel na govorniški oder na Forumu, tam pozdravljal Tiberija, nato po imenu oba Cezarja, Germanika in Druza, takoj zatem mimoidoče rimsko ljudstvo, nato pa se je vrnil v delavnico; več let je žel občudovanje zaradi vztrajnega opravljanja te naloge. **122** Tega krokarja je ubil zakupnik

sosednje čevljarke delavnice bodisi zato, ker je bil sosed njegov tekmeč, ali pa v nenadnem navalu jeze, ker so – tako je hotel prikazati – krokarjevi iztrebki pustili madež na njegovih čevljih; to pa je ljudstvo tako razburilo, da so najprej čevljarja izgnali iz okrožja in ga nato ubili, ptiču pa so priredili pogreb, ki ga je v sprevedu pospremila brezštevilna množica ljudi: dva Etiopijca sta na ramenih nosila pogrnjen mrtvaški oder, spredaj je hodil piskač, vsakovrstna množica vencev pa ga je pospremila vse do grmade, ki so jo naložili na desni strani Apijeve ceste pri drugem milniku na tako imenovani Redikulovi ravnici. **123** Ptičeva nadarjenost je v očeh rimskega ljudstva veljala za povsem zadosten razlog, da mu priredi pogreb oziroma da s smrtjo kaznuje rimskega državljana, in to v mestu, v katerem mnogim najuglednejšim možem nihče ni priredil pogrebne slovesnosti in nihče ni zahteval zadoščenja za smrt Scipiona Emilijana, čeprav je uničil Kartagino in Numancijo. **124** To se je zgodilo peti dan pred aprilskimi kalendami v letu konzulata Marka Servilija in Gaja Cestija. Tudi zdaj, ko sem izdajal to delo, je bila v mestu Rim v lasti nekega rimskega viteza vrana iz Betike, ki je vzbujala pozornost najprej z izrazito črno barvo, dalje pa zato, ker je povezano izgovarjala več besed skupaj in se je pogosto naučila nove in nove besede. Prav tako je pred kratkim slovel Krater z vzdevkom Monokerot, ki je v azijski pokrajini Eriza lovil s krokarji, in sicer tako, da so mu sedeli na čeladnem grebenu in ramenih, on pa jih je vozil v gozdove; krokarji so sledili divjadi in jo zganjali k njemu; in ta ustaljena lovska praksa je pripeljala do tega, da so ga ob odhodu iz gozda tako pospremili tudi divji krokarji. **125** Nekateri so menili, da velja zabeležiti tudi naslednje: videli so nekega krokarja, ki je bil žejen, zato je zbiral kamenčke v žari na spomeniku, v kateri je ostala deževnica, do katere pa ni mogel priti; ker se je bal spustiti se v žaro, je z zbranim kupčkom kamenja dosegel, da se je voda dvignila, in tako jo je dobil dovolj, da se je odžejal.

61 126 Tudi Diomedovih ptic ne bom zaobšel. Juba jih imenuje katarakte in poroča, da imajo zobe in oči ognjene barve, sicer pa so bele. Vedno imajo dve vodji: eden je na čelu jate, drugi jo drži skupaj na začelju. S kljunom kopljejo luknje, jih nato prekrijejo s pletežem iz dračja in nanje nasujejo prej izkopano prst; v njih valijo. Vse luknje imajo dva izhoda, enega na vzhod, skozi katerega se hodijo hraniti, drugega pa na zahod; skozenj se vračajo. Kadar hočejo opraviti veliko potrebo, vedno vzletijo in se obrnejo proti vetru. **127** Te ptice lahko opazimo samo na enem kraju na vsem svetu, in sicer na otoku, ki, kot smo omenili, slovi po Diomedovem grobu in svetišču ter leži nasproti obale Apulije; podobne so črnim liskam. Tujce, ki pridejo na otok, napadajo z vre-

ščanjem, le Grkom se dobrikajo – prav neverjetno, da delajo takšno razliko –, kakor da s tem izkazujejo spoštovanje Diomedovemu rodu; vsak dan si tudi napolnijo golšo z vodo in si navlažijo krila ter umijejo in očistijo omenjeno svetišče; od tod izvira mit, da so bili Diomedovi tovariši spremenjeni v te ptice.

62 128 Ko govorimo o naravnih zmožnostih, ne smemo prezreti dejstva, da so med pticami lastovke, med kopenskimi živalmi pa miši nedovzetne za učenje, medtem ko sloni ubogajo ukaze, levi se pustijo vpreči v jarem, v morju se tjulnji in številne vrste rib pustijo ukrotiti.

63 129 Ptice pijejo tako, da sesajo, tiste, ki imajo dolge vratove, pa z vmesnimi prekinitvami in z nazaj nagnjeno glavo, kakor da bi vodo vlivale vase; samo škrlatnoliska pije tako, da hlasta. Ta ista ptica ima tudi to posebno lastnost, da vsako hrano večkrat namoči v vodo, nato pa jo z nogo kakor z roko prinese h kljunu. Najbolj cenjene so škrlatnoliske v Komageni. Njihovi kljuni in zelo dolge noge so rdeče barve.

64 130 To velja tudi za polojnika, ki je dosti manjši, čeprav ima enako dolge noge. Razplojuje se v Egiptu. Stoji na treh prstih. Hrani se predvsem z muhami. V Italiji preživi le nekaj dni.

65 Vse težje ptice se hranijo s poljščinami, ptice, ki letajo visoko, samo z mesom, med vodnimi pticami mergi navadno hlastno požirajo tudi tisto, kar druge ptice izbruhaajo.

66 131 Pelikani so podobni labodom in človek bi sploh ne pomislil na to, da se razlikujejo, ko bi v golši ne imeli neke vrste drugi želodec. Vanj ta nenasitna žival kopiči vse; neverjetno, koliko spravi vanj. Plenjenje hitro konča, nato pa uplenjeno hrano iz golše vrne v usta in jo kakor prežvekovalci usmeri v pravi želodec. Te ptice prihajajo k nam iz severne Galije blizu Oceana.

67 132 Izvedeli smo za še nikoli videne vrste ptic v Hercinijskem gozdu v Germaniji, katerih peresa se ponoči svetijo kakor ognji. Pri drugih pticah ni prav ničesar omembe vrednega, razen dejstva, da so zaslovele zato, ker živijo v daljnih krajih: faleride v partski Selevkeji in v Aziji, ki so najbolj cenjene med vodnimi pticami, pa znova fazani v Kolhidi – imajo dve operjeni ušesi, ki jih povešajo in napenjajo – in numidijske ptice v Numidiji, ki je del Afrike; vse najdemo tudi že v Italiji.

68 133 Apicij, največji sladokusec med vsemi uživači, je zapisal, da je jezik plamenca odličnega okusa. Med atageni najbolj slovi jonski atagen, ki se sicer oglašča, v ujetništvu pa obmolkne; včasih so ga štel med redke ptice, dandanes pa ga najdemo tudi v Galiji in Hispaniji. Lovijo ga tudi okoli Alp, kjer najdemo tudi morske vrane, ki so značilni za Balearske otoke, tako kot sta

za Alpe značilna planinska vrana, ki je črna in ima rumen kljun, ter izjemno okusni zajčjenožec. To ime so dobili zaradi nog, poraščenih s kožuhom, podobnim zajčjemu, sicer pa so beli in veliki kot golobi. **134** Zunaj meja dežele se le stežka znajde na naših krožnikih, ker se ne pusti udomačiti, dokler je živ, in telesno zelo hitro shira. Pod istim imenom najdemo tudi neko drugo ptico, ki se od prepelic razlikuje samo po velikosti; če jo prelijemo z žafranovo omako, velja za eno najbolj izbranih jedi. Prefekt Alp Egnacij Calvin je poročal, da je v Alpah videl tudi ibisa, ki sicer živi v Egiptu.

69 135 V času državljanske vojne pri Bedrijaku so čez Pad v Italijo prišle tudi nove ptice – tako jih namreč imenujejo še danes –, ki so po videzu podobne drozgom, nekoliko manjše od golobov in prijetnega okusa. Z Balearskih otokov prihaja tudi škrlatnoliska, ki je še odličnejša od zgoraj omenjene. Tam slovi kot kulinarična specialiteta tudi kanja, ki je vrsta ujed, prav tako pa tudi vibioni; tako imenujejo manjšega žerjava.

70 136 Pegazi, ptice s konjsko glavo, in grifoni s kljunom, ukrivljenim v obliki ušesa, so po mojem mnenju zgolj mitološka bitja; prvi menda živijo v Skitiji, drugi v Etiopiji. Najbrž tudi tragopan, za katerega več ljudi trdi, da je večji od orla, da ima na sencah ukrivljene rogove in da je rjaste barve, le glava je škrlatnordeča. Tudi v Sirene najbrž ne gre verjeti, čeprav Dinon, oče znamenitega pisca Klejtarha, zatrjuje, da živijo v Indiji in da s svojo pesmijo očarajo ljudi ter jih nato, ko se ti pogreznejo v globok spanec, raztrgajo. **137** Če bi kdo temu verjel, bi gotovo tudi ne ovrgel trditve, da so kače Melampodu lizale ušesa in mu s tem dale zmožnost razumevanja ptičje govorice, ne bi ovrgel tega, kar navaja Demokrit, ko omenja ptice, iz pomešane krvi katerih se rodi kača, in vsakdo, ki pojé to kačo, bo razumel pogovore ptic, pa tudi ne tega, kar posebej poroča o eni ptici, in sicer o čopastem škrijancu; tudi brez teh navedb se v življenju pojavlja veliko ugank, povezanih s ptičjegledjem. **138** Homer te ptice imenuje skope; in zelo težko si predstavljam, kako takrat, kadar prežijo v zasedi, zabavljivo poplesujejo, o čemer govori več avtorjev, pa tudi samih ptic dandanes ne poznamo, zato bi bilo bolje govoriti o dognanih stvareh.

71 139 Kokoši so prvi pitali Delošani; od tod se je razvila škodljiva naveda, da mastne ptice jedo premazane z njihovo lastno maščobo. Med starimi prepovedmi, ki zadevajo pojedine, prvič najdem tak odlok, ki je bil vpeljan z zakonom konzula Gaja Fanija, enajst let pred tretjo punsko vojno, in sicer, naj se na mizo ne postavi nobena perutnina razen ene kokoši, ki ni bila pitana; to pravilo se je preneslo tudi v vse poznejše zakone. **140** Iznašli so način, da so se tem zakonom sleparsko izognili, in sicer s tem, da so tudi peteline pitali s

hrano, namočeno v mleko; tako so veljali za še dosti okusnejše. Vendar pa za pitanje ne izberejo vseh kokoši, ampak samo tiste, ki imajo na vratu mastno kožo. Nato pa so kuharske spretnosti <pri perutnini> poskrbele, da so bedrca videti lepa, da jih je mogoče razkosati na hrbtno dele, da zasedejo celotne pladnje, če jih raztegnemo za eno nogo. Tudi Parti so <našim> kuharjem posredovali svoje kuharske navade. Kljub takemu kamuflažnemu olepševanju pa nobena jed ni všečna v celoti, saj nekje cenijo bedra, drugje pa samo prsi.

72 141 Preletalnice za vse ptičje vrste je prvi vpeljal Mark Lenij Strabon, mož viteškega stanu v Brundiziju. Od tedaj smo začeli živali, ki jim je narava dodelila nebo, zapirati v kletke.

Kljub temu pa v obdobju, ki ga pomnimo, daleč najbolj izstopa skleda tragiškega igralca Klodija Ezopa, katere vrednost je bila ocenjena na 100.000 sestercijev, v njej pa je postregel ptice, ki so žgolele kak poseben napev ali so posnemale človeško govorico, kupljene po 6000 sestercijev za kos; **142** pozornost, ki jo je hotel s tem vzbuditi, je bila zgolj ta, kakor da z njimi použiva človeka, pri tem pa ni pokazal prav nobenega spoštovanja do dejstva, da si je bogate dohodke prislužil s svojim glasom, in izkazal se je za povsem vrednega svojega sina, ki je, kot smo povedali, goltal bisere; kljub temu bi, da povem po pravici, v primeru teh dveh ne hotel podati razsodbe o tem, kakšno ostudnost sta si dovolila, razen tega, da res ni tako hudo, da sta si za obed privoščila največja bogastva narave, kot če bi jedla človeške jezike.

73 143 Razmnoževanje ptic se zdi enostavno, čeprav ima tudi svoje nenavadne posebnosti, ker jajca ležejo tudi štirinožne živali, na primer kameleoni, kuščarice in <živalske> vrste, ki smo jih uvrstili <med vodne živali>, prav tako pa tudi kače. Med operjenimi živalmi so tiste, ki imajo ukrivljene kremplje, neplodne; od teh samo postovka znese več kot štiri jajca. Narava je ptičji vrsti podelila to prednost, da so ptice, ki morajo bežati, plodnejše kot tiste, ki se pogumno branijo. Največ jajc znesejo noji, kokoši in jerebice. Ptice se pariyo na dva načina, in sicer tako, da samica počene na tla, kot na primer pri kokoših, ali tako, da stoji, kot na primer pri žerjavih.

74 144 Jajca so ena bela, kot na primer golobja in jerebičja, druga bledikasta, kot na primer pri vodnih pticah, tretja imajo pike, kot na primer jajca meleagrid, četrta rdeče barve, kot na primer fazanja in postovkina. V notranjosti pa je vsako ptičje jajce dvobarvno; jajca vodnih ptic imajo več rumenjaka kot beljaka, beljak sam pa je bolj bled kot pri drugih pticah; ribja jajca so enobarvna in ne vsebujejo beljaka. **145** Ptičja jajca so zaradi toplote krhka, kačja so zaradi hladu prožna, ribja so zaradi vlažnosti mehka. Jajca

vodnih ptic so okrogla, jajca drugih ptic se skoraj vsa na vrhu koničasto zaključujejo. <Pri izleganju> se pojavijo z najbolj okroglim delom naprej; pri leženju je lupina mehka, a nemudoma otrdi vsak njen del takoj, ko se pojavi. Po mnenju Horacija Flaka so tista jajca, ki so bolj podolgovata, boljšega okusa. Iz tistih jajc, ki so ob izleženju bolj zaobljena, se izvalijo samičke, iz drugih pa samčki. Jajca imajo popek v konici in ta kakor kapljica izstopa v lupini.

146 Nekateri <ptice> se pariyo v vsakem letnem času, na primer kokoši, in tudi valijo, razen v dveh mesecih, ki sta najbližje zimskemu Sončevemu obratu. Med temi mlade kokoši <znesejo> sicer več jajc kot stare kokoši, vendar manjša, prav tako <so> ob istem valjenju <manjša> prva in zadnja <jajca>. So pa <kokoši> tako plodne, da nekatere znesejo tudi po šestnajst jajc, nekatere dnevno, nekatere dvakrat dnevno, nekatere tolikokrat, da od oslabelosti poginejo. Najbolj so cenjene hadrijske <kokoši>. **147** Golobi nesejo jajca desetkrat na leto, nekateri tudi enajstkrat, v Egiptu pa v mesecu zimskega Sončevega obrata. Lastovke, kosi, grivarji in grlice nesejo jajca dvakrat na leto, druge ptice navadno enkrat. Drozgi, ki si iz blata nenehno gradijo gnezda v vrhovih dreves, se plodijo odmaknjeno na samem. Deset dni po parjenju jajca v maternici dozoriyo, pri kokoši in golobu pa, če ju nadlegujemo s tem, da jima izpulimo kako pero ali pa ju kako drugače trpinčimo, traja dlje.

148 Vsa jajca imajo sredi rumenjaka nekakšno majhno krvavo kapljico, za katero domnevajo, da je srce ptic, saj menijo, da v vsakem telesu najprej nastane srce; vsekakor pa v jajcu ta kapljica skaklja in klokota; telo same živali se oblikuje iz beljaka, prehranjuje pa se z rumenjacom; pri vseh <pticah> je v jajcu glava večja od celotnega telesa, stisnjene oči pa so večje od glave. Ko mladič raste, se beljak obrne v sredino, rumenjak pa se razlije naokoli. **149** Če dvajseti dan premaknemo jajce, se v notranjosti lupine že sliši glas živega piščančka; od tega istega časa naprej dobiva perje, je pa v takšnem položaju, da ima glavo nad desno nogo, desno krilo pa nad glavo. Rumenjaka počasi zmanjkuje. Vse ptice se drugače kot preostala živa bitja rojevajo z nogami naprej. **150** Po navedbah Kornelija Celza nekatere kokoši izležejo vsa jajca z dvema rumenjakoma in včasih izvalijo dvojčka, od katerih je eden večji; nekateri zanikajo, da bi sploh izvalile dvojčka. Prepovedujejo, da bi kokoši valile več kot petindvajset jajc. Nesti začnejo po zimskem Sončevem obratu; najboljši čas za valjenje je pred pomladanskim enakonočjem; piščanci, zvaljeni po poletnem Sončevem obratu, ne dosežejo ustrezne velikosti, in sicer še toliko manj, kolikor pozneje so se izlegli.

75 151 Najkoristneje je jajca potem, ko jih kokoši znesejo, pustiti, da jih

valijo deset dni; stara ali preveč sveža jajca so neplodna; podlagati jih je treba v neparnem številu. Če četrti dan po začetku valjenja vrh jajc z eno roko podržimo proti svetlobi in skozi njih preseva čista enovita barva, veljajo za jalova in jih je treba nadomestiti z drugimi. Preizkusiti jih je mogoče tudi v vodi: prazno jajce plava, zato je treba podlagati tista, ki se potopijo, to je polna. Preizkušanje jajc s stresanjem prepovedujejo, ker se mladiči v njih ne razvijejo, če se žile, ki so življenjskega pomena, prepletejo. **152** Za začetek valjenja je predviden čas po mlaju, kajti tista, ki jih začnejo valiti prej, se ne izvalijo. Hitreje se izvalijo ob toplih dneh; zato se bodo poleti piščanci izlegli enaindvajsetega dne, pozimi pa petindvajsetega dne. Če med valjenjem zagrmijo, jajca propadejo; in pokvarijo se tudi, če se zasliši kruguljev vrišč. Kot sredstvo proti grmenju velja, če pod slamo, na kateri so jajca, postavimo železen žebelj ali pa zemljo s pluga. **153** Iz nekaterih jajc pa se piščanci izvalijo sami po sebi po naravi tudi brez valjenja, kot na primer na gnojiščih v Egiptu. O nekem znanem pijancu v Sirakazah najdemo zabavno štorijo, da je imel navado piti tako dolgo, dokler se jajca, ki jih pokrila s prstjo, niso izvalila.

76 154 Jajca pa lahko valijo celo ljudje. Ko je bila Julija Avgusta v svoji zgodnji mladosti noseča s Tiberijem Cezarjem, čigar oče je bil Neron, in si je zelo želela roditi sina, je posegla po načinu napovedi, po katerem posegajo dekleta: v nedrjih je grela jajce, in ko ga je morala odložiti, ga je izročila dojlji v nedrja, da bi se gretje ne prekinilo; in baje preroška napoved ni odpovedala. Na tem morda temelji nedavno odkriti postopek, da se jajca, na toplem kraju položena na pleve, greje ob zmernem ognju, nekdo pa jih obrača in na tak način se enako od določenem dnevu izvalijo piščanci. **155** Kroži tudi zgodba o izkušenosti nekega oskrbovalca kokoši, ki je znal povedati, katera <kokoš> je znesla katero <jajce>. Kroži tudi zgodba, da so po smrti neke kokoši videli domače peteline, kako so se medsebojno izmenjevali pri opravljanju njenih nalog, se obnašali kot koklja in niso kikirikali. Vse to pa presega prvo presenečenje <neke kokoši>, ko so se račja jajca, ki so ji jih podložili, izvalila in ni čisto prepoznala mladičev, nato njeno zbegano kokodajsanje, ko jih je zaskrbljeno klicala k sebi, in naposled žalostno kokanje ob ribniku, ko so se mladički nagonsko potapljali.

77 156 Plemenito pasmo kokoši je mogoče razpoznati po pokončnem grebenu, ki je včasih tudi dvojen, črnih peresih, rdečem kljunu, neparnem številu prstov in včasih tudi po enem prstu, ki leži prečno nad <drugimi> štirimi. Za bogoslužje kokoši z rumenim kljunom in rumenimi nogami ne veljajo za <dovolj> čiste, za skrivna bogoslužja pa ne <veljajo za dovolj čiste>

črne kokoši. Med temi tudi pasma pritlikavih kokoši ni plodna, kar pa ne velja za druge vrste ptic; toda tiste, ki imajo ostroge, so le redko plodne in njihovo valjenje je za jajca škodljivo.

78 157 Za ves ta rod živali je najpogubnejša pika, najbolj v obdobju med žetvijo in trgatvijo. Zdravimo jo s stradanjem in zadimljanjem gnezd, še zlasti če dim ustvarimo z lovorjem in sabinskim brinom; <dalje kokošim> čez nosnici vstavimo pero in ga vsak dan premikamo; hranimo jih s česnom z moko ali prelitim z vodo, v kateri je bil čuk namočen ali pa je bil kuhan s semenom bluščca, pa še nekaterimi drugimi sredstvi.

79 158 Golobi imajo posebno navado, da se pred parjenjem kljunčkajo. Navadno znesejo po dve jajci, kajti narava ureja stvari tako, da imajo ene ptice zarod pogostejše, pri drugih pa je številčnejši. Grivarji in grlice znesejo spolnadi večinoma po tri <jajca>, in to ne več kot dvakrat, pa še to le v primeru, da je bil prvi zarod slab; in četudi znesejo tri jajca, nikoli ne izvalijo več kot dve; tretje jajce je jalovo; imenujejo ga vetrno jajce. Pri grivarjih samica vali od poldneva do naslednjega jutra, v preostalem času pa samec. **159** Golobi vedno izležejo samčka in samičko, najprej samčka, naslednji dan samičko. Pri tej vrsti ležeta jajca oba, podnevi samec, ponoči samica. Jajca izležejo peti dan po parjenju, mladiče pa izvalijo dvajseti dan. Poleti sicer včasih v dveh mesecih izvalijo po tri pare <mladičev>, kajti izvalijo jih osemnajsti dan in takoj se <znova> pari; zato se pogosto najdejo jajca med mladiči in eni že začenjajo leteti, drugi pa se <še> izlegajo. Sami mladiči imajo nato svoje mladiče pri petih mesecih. **160** Tudi same samice se, če ni samca, enako medsebojno zaskakujejo in nesejo jalova jajca, iz katerih se ne izvali prav nič; ta jajca Grki imenujejo vetrna jajca.

161 Pav leže jajca od tretjega leta naprej; prvo leto znese eno jajce ali dve, naslednje leto štiri ali pet, v letih, ki sledijo, po dvanajst, več pa ne; znese jih v presledku dveh ali treh dni in trikrat na leto, če jih podložimo kokošim, da jih valijo. Samci iz pohotne sle po valečih samicah jajca razbijajo, zato jih <samice> znesejo ponoči v skrivališčih ali na visokem kraju, vendar se jajca razbijejo, če ne padejo na mehko steljo. En samec zadosti po petim samicam. Kadar je samica ena sama ali sta po dve, samčeva pohota škoduje njuni plodnosti. Mladiči se izležejo v sedemindvajsetih dneh ali pa najpozneje trideseti dan.

162 Gosi se pari v vodi, valijo pa spomladi ali, če so se parile ob najkrajšem dnevu, približno štirideset dni po <zimskem> Sončevem obratu, in sicer dvakrat na leto, če prvi zarod izležejo kokoši, drugače pa največ šestnajst in najmanj sedem jajc. Če jim jajca kdo izmakne, valijo tako dolgo, dokler

ne poginejo. Tujih jajc ne izvalijo. **163** Najkoristneje je, če jim za valjenje podložimo devet ali enajst jajc. Valijo samo samice, in sicer trideset dni, če so dnevi toplejši, pa petindvajset dni. Za njihove mladiče je smrtonosno, če se dotaknejo koprive, nič manj smrtonosna pa ni njihova požrešnost, enkrat zaradi prenasičenosti, drugič zaradi lastne neobrzdanosti, kajti ko se zagrizejo v <kako> korenino, si med nenehnimi poskusi, da bi jo odtrgali, prej polomijo vratove. Če na samem začetku valjenja pod slamo <gnezda> položimo koprivno korenino, to pomaga proti koprivi.

164 Obstajajo tri vrste čapelj: bela čaplja, zvezdasta čaplja in siva čaplja. Za te je parjenje zelo mučno; samcem namreč ob glasnem kričanju celo teče kri iz oči in tudi za breje samice ni izleganje nič manj težavno.

165 Orlica vali po trideset dni, kot je običajno pri večjih pticah, manjše, kot sta na primer škarnik in kragulj, pa po dvajset. Škarnik navadno nikoli ne znese več kot tri jajca; ptič, imenovan ajgolij, tudi po štiri, krokar včasih tudi po pet; tudi valijo toliko dni. Ko vrana vali, jo hrani samec. Sraka izvali devet mladičev, črnoglavka več kot dvajset, vedno neparno število in nobena druga ptica jih ne znese več: toliko bolj plodne so majhne ptice. Mladički lastovk so sprva slepi in tako je skoraj pri vseh pticah, ki imajo številčnejši zarod.

80 166 Jalova jajca, ki smo jih poimenovali vetrna jajca, samice zaplodijo ali tako, da z navideznim parjenjem zadovoljijo svoj spolni nagon, ali pa iz prahu, in to ne samo golobi, ampak tudi kokoši, jerebice, pavi, gosi in henalopeke. Ta jajca pa so neplodna, manjša, manj okusna in bolj tekoča. Nekateri celo menijo, da ta jajca zaplodi veter, zato jih imenujejo tudi zefirska jajca. Vetrna jajca pa nastajajo samo spomladi, ko se konča valilna doba; ta jajca so drugi poimenovali kinosure. **167** Če jajca namočimo v kis, se tako zmehčajo, da jih lahko spravimo skozi prstan. Najbolje se obnese, če jih hranimo v bobovi moki ali pozimi v plevah, poleti pa v otrobih. V soli se menda izprazni.

81 168 Od letčih živali je netopir edini, ki koti žive mladiče, in je edini, ki ima kožnato krilo. Netopir je edini izmed letčih živali, ki mladiče hrani z mlekom tako, da jim pristavi seske; skoti po dva mladiča; med letom se netopirka oklepa mladičev in jih nosi s seboj. Baje ima samo eno kolčnico. Njegova najbolj priljubljena hrana so komarji.

82 169 Na drugi strani pa med kopenskimi živalmi jajca nesejo kače, o katerih še ni bilo povedano prav nič. Parijo se tako, da se objamejo, pri tem pa se medsebojno tako prepletejo, da bi jih lahko imeli za eno samo kačo z dvema glavama. Samec gada vtakne v usta samice svojo glavo, ta pa jo v navalu sladostnega poželenja obgloda. **170** Med kopenskimi živalmi je

gad edini, ki jajca zvali v svojem telesu; so enobarvna in mehka, tako kot pri ribah. Tretji dan izvali mladiče v maternico, nato pa vsak dan skoti po enega mladiča, skupaj približno dvajset; zato drugi mladiči, ki ne prenesejo tega, da poteka tako počasi, prebijejo stran in s tem mater ubijejo. Druge vrste kač svoja skupaj povezana jajca valijo na tleh in mladiče izvalijo naslednje leto. Pri krokodilih samec in samica valita izmenjaje.

Toda predstavimo tudi načine razmnoževanja drugih kopenskih živali.

83 171 Med dvonožci človek edini rojeva živo potomstvo. Samo človek se po prvem spolnem odnosu kesa, kar je vsekakor preroška napoved, da je začetek življenja vreden obžalovanja. Druga živa bitja imajo po letnih časih določena paritvena obdobja, človek pa, kot je bilo povedano, <občuje> vsako uro podnevi in ponoči. Druga živa bitja dosežejo ob parjenju potešitev, človek <ob občevanju> skoraj nobene. **172** Mesalina, žena cesarja Klavdija, je v prepričanju, da ta zmagoslavna lovorika pripada kraljici, izbrala za to tekmovanje najbolj razvpito deklino izmed prostitutk, ki se je preživljala z vlačuganjem, in jo porazila s tem, da je v enem dnevu in eni noči občevala petindvajsetkrat. Pri človeškem rodu so si moški za zadovoljevanje spolnih potreb izmislili vse mogoče stranpoti, ki so vse zločin proti naravi, ženske pa splav. Koliko bolj smo na tem področju škodljivi kot divje živali! Heziod je zapisal, da so moški pohotnejši pozimi, ženske pa poleti.

173 Sloni, kamele, tigri, risi, nosorogi, levi, dasipodi in kunci se parijo od zadaj, ker so njihova spolovila obrnjena nazaj. Kamele iščejo tudi pušče ali vsaj skrite kraje in nihče jih ne more zmotiti, ne da bi bilo to zanj smrtno nevarno; parjenje traja ves dan in med vsemi živalmi je samo pri kamelah tako. Pri živalih z nerazklanimi kopiti v rodu štirinožcev samce k parjenju razvnema vonj. Tudi psi, tjulnji in volkovi se sredi parjenja obrnejo stran in nato ostanejo združeni celo proti svoji volji. **174** Od zgoraj omenjenih živalskih vrst pri dasipodih navadno samice zaskočijo prve, pri drugih pa samci. Medvedi se, kot je bilo že povedano, tako kot ljudje parijo leže; ježi <se parijo> tako, da <samec in samica> stojita in se medsebojno objameta, mačke tako, da maček stoji, mačka pa leži pod njim, lisice leže na boku, pri tem pa lisica lisjaka objame. Samice bikov in jelenov ne prenašajo nasilnega naskakovanja, zato se pri parjenju pomikajo naprej. Jeleni hodijo izmenoma od ene samice do druge in se znova vračajo k prejšnjim. Kuščarice se parijo tako kot živali, ki nimajo nog: prepletejo se.

175 Vse živali so toliko manj plodne, kolikor večja telesa imajo. Sloni, kamele in konji skotijo po enega mladiča; lišček, ki je najmanjša ptica, <jih

izvali> po dvanajst. Najhitreje spravijo mladiče na svet tiste živali, ki imajo največ mladičev. Čim večja je žival, toliko dlje se oblikuje v maternici. **176** Brejost traja dlje pri tistih <živalih>, ki imajo daljšo življenjsko dobo, in dokler še rastejo, njihova starost še ni primerna za razplod. Živali, ki imajo nerazklana kopita, povržejo po enega mladiča, tiste, ki imajo razklana kopita, tudi po dva; tiste <živali>, pri katerih se razcepljeno kopito razdeli <in preide> v prste, imajo tudi številčnejši zarod. Toda vse zgoraj omenjene <živali> kotijo povsem izoblikovane mladiče, slednje pa v začetku razvoja; med temi so levinje in medvedke; lisica skoti še bolj neizoblikovanega mladiča kot zgoraj omenjene in le redko jo je mogoče opazovati med kotitvijo. Potem vse te <živali> z lizanjem mladiče grejejo in jih oblikujejo; skotijo največ po štiri. Slepe mladiče kotijo tudi psi, volkovi, panterji in tosi.

177 Psov je več pasem. Pri lakonskih psih sta oba spola za razplod primerena v osmem mesecu; brejost samic traja šestdeset dni in največ triinšestdeset. Druge psice dovolijo parjenje celo pri šestih mesecih. Vse se obrejšijo z enim zaskokom. Tiste, ki se obrejšijo pred za to normalnim časom, imajo dlje časa slepe mladiče, in sicer vse enako število dni. Velja prepričanje, da v starosti približno šest mesecev pri uriniranju dvignejo tace; to je znak, da je njihova telesna moč na vrhuncu. **178** Samice urinirajo čepé. Tiste psice, ki imajo najštevilčnejši zarod, imajo <tudi> po dvanajst mladičev; sicer jih imajo po pet, šest, včasih <samo> enega, kar velja za zloslutno znamenje, enako tudi, če se skotijo samo samčki ali samo samičke. Vsakokrat pri prvi kotitvi povržejo samičke, pri drugih se izmenjujejo <samčki in samičke>. Šesti mesec po kotitvi se <znova> parijo. Lakonske psice skotijo po osem mladičev. Pri tej pasmi je za samce značilen močan spolni nagon, ki ga spodbuja dejavnost. Lakonski psi živijo deset let, psice dvanajst let, druge pasme petnajst let, včasih tudi dvajset; ne plodijo se vse svoje življenje, ampak se nehajo približno pri dvanajstih letih.

179 Za mačke in ihnevmone velja drugo enako kot za pse, živijo pa po šest let. Dasipodi kotijo vsak mesec in se obrejšijo še pred kotitvijo prejšnjega legla, tako kot zajci. Po kotitvi se takoj znova obrejšijo; obrejšijo se, čeprav mladiči še sesajo. Kotijo pa slepe mladiče. Sloni skotijo, kot smo dejali, po enega mladiča, ki je velik kot trimesečno tele. Brejost kamel traja dvanajst mesecev; od tretjega leta naprej kotijo spomladi in eno leto po kotitvi se znova obrejšijo. **180** Za kobile pa menijo, da jih je tretji ali pa že prvi dan po ožrebitvi koristno pripustiti <k parjenju>, in če nočejo, jih v to prisilijo. Za oslice velja, da se zlahka obrejšijo <že> sedmi dan <po ožrebitvi>. Priporočajo, naj se kobilam odstrižejo grive, tako da v svojem ponižanju dovolijo, da jih

naskočijo osli; če imajo grivo, so namreč ponosne nanjo in zato prevzetne. So edine med živalmi, ki po parjenju tečejo ali v smeri akvilona ali v smeri avstra, odvisno od tega, ali so se obrežile z žrebičkom ali z žrebičko. Nemudoma spremenijo barvo, dlaka postane bolj rdečkasta ali bolj polna, katerakoli že je: ko se pojavi to zunanje znamenje, ne dovolijo več parjenja, četudi so voljne. Nekaterih kobil brejost ne ovira pri delu in nekatere sploh ne kažejo, da so breje. Ugotavljamo, da je breja kobila Tesalca Ehekratida zmagala na tekmi v Olimpiji. **181** Po poročilih dobrih poznavalcev so konji, psi in prašiči za parjenje voljni zjutraj, samice pa se dobrikajo po poldnevu. Ukročene kobile se menda gonijo šestdeset dni prej kot kobile v čredah; svinjam se usta penijo samo med parjenjem; če merjasca, ko zasliši glas bukajoče se svinje, ne pripustijo <k parjenju>, se ne dotakne hrane, dokler ne shira; svinje pa tako podivjajo, da človeka raztrgajo, še zlasti tistega, ki nosi belo oblačilo. To besnost je mogoče pomiriti tako, da jim spolovila poštropimo s kisom. **182** Slo po parjenju naj bi razvnela tudi <določena> živila, na primer pri človeku rukvica, pri drobnici pa čebula. Nenavadno pa je, da se tiste divje živali, ki jih udomačimo, ne plodijo, na primer gosi, merjasci <na primer> pa pozno in jeleni samo, če jih vzrejamo od mladosti. Samice štirinožcev med brejostjo ne dovolijo parjenja, razen kobile in svinje; le dasipodi in zajci se obrežijo, še preden skotijo prvo leglo.

84 183 Vse živali, ki kotijo žive mladiče, jih kotijo z glavo naprej, potem ko se plod, ki je sicer v maternici raztegnjen, tik pred porodom obrne. Štirinožci imajo v času brejosti iztegnjene ude in so obrnjeni na trebuh; človek je <med nosečnostjo> skrčen vase v kroglo tako, da ima nos med obema kolenoma. **184** Za izrodke, o katerih smo govorili že prej, menijo, da se rodijo takrat, kadar ženska ni zanosila z moškim, ampak sama po sebi, da ne oživijo zato, ker jih nista spočela oba spola, in da imajo glede na način prehranjevanja sami po sebi takšno življenje, kakršno imajo rastline in drevesa.

Med vsemi <živalmi>, ki kotijo povsem izoblikovane mladiče, jih imajo samo svinje zelo veliko; več mladičev bi bilo namreč v nasprotju z naravo živali z nerazklanimi in z razklanimi kopiti.

85 185 Vse pa presega plodnost miši, o kateri ni mogoče spregovoriti brez omahovanja, čeprav kot strokovne avtoritete nastopajo Aristotel in vojaki Aleksandra Velikega. Baje se oplodijo z lizanjem, ne s parjenjem. Po poročilih naj bi ena miš skotila 120 mladičev. V Perziji pa so v maternici našli že breje miši. Razširjeno je prepričanje, da se obrežijo tudi, če okusijo sol. **186** Zato ni prav nič več čudno, zakaj pridelke pustoši tako neznansko veliko število

poljskih miši; in pri teh še vedno ostaja neznanka tudi to, kako ta množica nenadoma pogine. Mrtvih miši namreč ni mogoče najti, pa tudi nikogar ni, ki bi pozimi na polju izkopal miš. Tako se v velikem številu pojavljajo v Troadi in so od tam že pregnale prebivalce. Množično se pojavljajo v sušnih obdobjih. Navajajo, da tistim, ki so na robu pogina, v glavi nastane črvček. Egiptovske miši imajo trdo dlako, tako kot ježi; te tudi hodijo po dveh nogah kakor tudi svizci.

187 Kadar se pariyo živali različnih vrst, zaplodijo mladiče samo, če imajo enako dolgo obdobje brejosti. Med štirinožci, ki valijo jajca, za kuščarice po splošnem prepričanju velja, da jih znesejo skozi usta, vendar Aristotel to zanika. Kuščarice tudi ne valijo jajc, ker pozabijo, kje so jih znesle, kajti ta žival nima spomina; in tako se mladiči izležejo sami.

86 188 Pri mnogih <piscih> smo prebrali, da kača nastane iz hrbtenjače človekove hrbtenice. Za večino <živali> je namreč skrito in nedokazljivo, kako nastanejo, tudi v rodu štirinožcev.

Tako se na primer močerad, žival, ki je na zunaj kot kuščarica in <kot bi bil> posut z zvezdami, pojavi samo ob močnih nalih in ob jasnem vremenu izgine. Je tako hladen, da s samim dotikom pogasi ogenj na enak način kot led. S katerikoli delom človekovega telesa pride v stik njegova strupena pena, ki jo kakor mleček izloča skozi usta, tam odpadejo vse dlake, na mestu, kjer je prišlo do stika, pa povzroči spremembo barve in nastanek bolezenskega izpuščaja.

87 189 Nekatere <živali> torej nastajajo iz bitij, ki niso bila spočeta in nimajo nobenega podobnega izvora, kot na primer zgoraj omenjene živali in vse tiste živali, ki nastajajo spomladi ali <nasploh> v določenem letnem času. Nekatere med temi niso zmožne razploda, kot na primer močeradi, in te nimajo ne samcev in ne samic, tako kot na primer jegulje in vse tiste živali, ki niti ne kotijo živih mladičev niti ne nesejo jajc. Tudi rod ostrig je brezspolen in enako tudi druge <živali>, ki so pritrjene na morsko dno ali na skale. **190** Če pa so tiste, ki nastajajo same po sebi, razdeljene na samce in samice, sicer s parjenjem zaplodijo neko bitje, ki pa je nepopolno, povsem drugačno <od staršev> in povsem nezmožno nadaljnega razploda, kot na primer črvički muhe. To bo še natančneje razkrila narava tako imenovanih žuželk, ki jih je vse težko pojasniti in je treba o njih spregovoriti v knjigi, posvečeni posebej njim. Zato bo v nadaljevanju dodana podrobna razprava o značaju prej omenjenih živali.

88 191 Od čutov ima človek bolj kot druga <živa> bitja razvit čut za dotik in nato okus; kar zadeva druge čute, ga mnoga prekašajo. Orli ostreje

vidijo, jastrebi imajo bolj razvit vonj, krti bolje slišijo; čeprav so zakopani v zemljo, ki je tako gosta in za zvok neprepustna naravna prvina, in čeprav vrh tega sleherni zvok sili v višavo, jasno slišijo govor, in če človek govori o njih, ga baje celo razumejo in zbežijo. **192** Človek, ki že od rojstva nima sluha, ta tudi govoriti ne more in vsi, ki so po naravi gluhi, so hkrati tudi nemi. Med morskimi živalmi ni verjetno, da bi imele ostrige sluh, toda menda se morske nožnice ob zvoku potopijo; zato so ribiči med ribolovom tihi.

89 193 Ribe nimajo ne slušnih organov ne slušnih odprtih, kljub temu pa je jasno, da slišijo, kajti opaziti je mogoče, da so se v nekaterih gojitvenih ribnikih divje ribe ob plosku vajene zbrati k hranjenju in da v Cezarjevih ribnikih nekatere vrste rib ali nekatere posamezne ribe priplavajo, ko zakličejo njihovo ime. In tako menda zelo jasno slišijo tudi ciplji, brancini, salpe in kromis in menda zato živijo v plitvinah.

90 194 Jasno je, da imajo voh, kajti vseh ni mogoče ujeti na isto vabo, in preden zagrizajo, jo povohajo. Nekatere, ki se skrivajo v luknjah, ribič prežene ven tako, da jim vhode [v luknje] na čeri premaže s slanico, pred katero bežijo, kakor da bi zavohale lastno truplo; k nekaterim vonjem se zbirajo tudi z odprtega morja, na primer k zažgani sipi ali polipu, ki ju prav zato mečejo v vrše. Na daleč bežijo tudi pred vonjem ladijske kaluže, vendar pa najbolj pred ribjo krvjo. **195** Polipa ni mogoče odtrgati s skal; če pa mu približamo kunilo, pred njenim vonjem takoj odskoči. Tudi škrlatnike lovijo s smrdljivimi vabami. Kdo neki bi namreč podvomil glede preostalih živalskih vrst <da imajo voh>? Smrad jelenjega roga prepodi kače, toda najbolj vonj stiraksa; vonj origana, apna ali žvepla pomori mravlje. Komarje privablja kislota, na sladko ne priletijo.

Tip imajo vse <živali>, tudi tiste, ki nimajo nobenega drugega čuta; <imajo ga> namreč tudi ostrige in od kopenskih živali tudi črvi.

91 196 Človek bi mislil, da imajo vse <živali> tudi okus. Zakaj so namreč enim všeč eni, drugim pa drugi okusi? Pri tem se kaže prav posebna raznolikost in poigravanje narave: ene lovijo plen z zobmi, druge s kremplji, tretje ga trgajo z ukrivljenim kljunom, četrte ga iztrgajo s širokim kljunom, pete ga izkopljejo z ostrim kljunom; nekatere <plen> posesajo, druge polizejo, posrkajo, prežvečijo, požrejo. Nič manj raznolika ni uporaba nog, da grabijo, trgajo, držijo, stiskajo, se obešajo in nenehno brskajo po zemlji.

92 197 Srne in, kot smo že omenili, prepelice, ki so zelo miroljubne živali, se redijo z uživanjem strupenih rastlin, a kače <z uživanjem> jajc, občudovanja vredna pa je spretnost kač velikank: jajca namreč ali pogoltnejo cela, če je le njihovo žrelo dovolj veliko, da jih zaobjame, nato pa se zvijejo v

klobčič, jih v telesu strejo in nato izbljuvajo lupine, ali pa, če so kačji mladiči še negodni, se krožno ovijejo okoli jajca in ga polagoma, vendar tako močno stiskajo, da odrežejo del kakor z nožem, iz preostalega dela, ki ga držijo v trdnem oklepu, pa srebajo <vsebins>. Kadar požrejo cele ptice, na podoben način ob naprezanju izbljuvajo perje.

93 198 Škorpioni živijo od zemlje. Kače, kadar je le priložnost, se hlastno lotijo vina, medtem ko sicer potrebujejo le malo pijače; in kadar jih imamo zaprte, potrebujejo zelo malo hrane ali skoraj nič, kakor tudi pajki, ki se sicer preživljajo z izsesavanjem. Zato nobena strupena žival ne umre od lakote ali žeje, kajti nimajo ne toplote, ne krvi in ne potu, <treh dejavnikov,> ki z naravno slanstvijo povečujejo tek. Vse živali tega rodu so še bolj smrtonosne, če, preden koga poškodujejo, požrejo kakega predstavnika svoje vrste. **199** Vrsta sfingijev in satirov si hrano shranjuje v lični vreči, nato pa jo od tam jemljejo z rokami, da jo prežvečijo, in kar mravljam navadno zadostuje za vse leto, tem običajno za en dan ali celó eno uro.

Ena sama žival je, ki ima prste in se hrani z rastlinjem: zajec; toda enokopitarji se hranijo tudi s poljščinami in od živali z razcepljenimi kopiti prašiči žrejo vse, celo korenine. Za enokopitarje je značilno, da se valjajo. Živali, ki imajo kakor žaga nazobčane zobe, so vse mesojede; medvedi se hranijo tudi s poljščinami, listjem, grozdem in sadjem ter s čebelami, pa tudi z raki in celo z mravljami. Kot smo povedali, volkovi ob lakoti žrejo celó zemljo; **200** drobnica se debeli s pitjem, zato je sol zanjo nadvse primerna; prav tako tudi vprežna živina, čeprav se hranijo tudi s poljščinami in travo, seveda pa pojedo toliko, kot popijejo. Poleg že omenjenih od gozdnih živali prežvekujejo jeleni, kadar jih hranimo mi; vse <živali> pa raje <prežvekujejo> leže kot stojé in bolj pozimi kot poleti, približno sedem mesecev. Na podoben način ponovno prežvekujejo tudi ponske miši.

94 201 Živali, ki imajo kakor žaga nazobčane zobe, pa pri pitju ližejo in tudi te <naše> navadne miši, čeprav spadajo v drug rod <živali>. Živali, ki imajo zobe v nepretrgano sklenjeni vrsti, <pri pitju> srkajo, na primer konji in govedo. Medvedi ne počnejo ne enega in ne drugega, ampak tudi vodo goltajo tako, da vanjo zagrizajo. V Afriki večina zveri poleti ne pije zaradi pomanjkanja dežja; zato ujetе libijske miši poginejo, če pijejo. Nenehno sušna območja Afrike porajajo antilopo, ki zaradi danosti svojega naravnega okolja ne potrebuje pijače in na izreden način pomaga žejnim; getulski roparji se preživljajo z njeno pomočjo, saj v telesih antilop najdemo mehurje z zelo zdravilno tekočino.

202 V tej isti Afriki na gostolistnatem drevju prežijo leopardi, skriti z vej skočijo na vse, kar gre mimo, ter napadajo iz ptičjih bivališč. Kako tiho, s kako lahkotnimi koraki mačke zalezujejo ptice! Kako skrite prežijo in skočijo na miške! Svoje izločke pokrijejo z nakopano zemljo, saj vedo, da jih ta vonj izdaja.

95 203 Torej je brez težav jasno, da so <pri živalih> prisotni še neki drugi čuti kot zgoraj omenjeni.

Med živalmi namreč obstajajo določena sovraštva in prijateljstva, od koder tudi <izvirajo> čustva, in to poleg tistih, ki smo jih o posameznih <živalskih vrstah> omenili na njih zadevajočem mestu. Labodi in orli se ne marajo, krokar in klorej izmenoma stikata za jajci drug drugega, na podoben način krokar in škarnik, ker krokar škarniku krade hrano, vrane in čuk, orli in stržek, <in sicer,> če verjamemo, zato, ker orla imenujejo kralj ptic, čuki in druge manjše ptice; **204** med kopenskimi živalmi znova podlasica in vrana, grlica in piralida, ihnevmonske ose in pajki falangiji, brentos, vodne ptice galeb in harpa, harpa in trimodnik, rovke in čaplje vzajemno prežijo na mladiče; ajgit, ki je zelo majhna ptica, z oslom; ko se namreč osel drgne ob trnje, da se popraska, uniči njegova gnezda, česar se <ajgit> tako zelo boji, da ko samo zasliši glas rigajočega <osla>, pomeče jajca iz gnezda, mladiči pa sami od strahu popadajo ven; zato prileti <do osla> in mu s kljunom razkljuva njegove razjede. <Dalje> lisice in škarniki ter kače, podlasice in prašiči. **205** Ajzalon se imenuje majhna ptica, ki tre krokarjeva jajca; njegove mladiče ogrožajo lisice. V povračilo ajzalon raztrga njene mladiče in njo samo; ko to vidijo krokarji, <lisici> nasprotno pridejo pomagat kakor proti skupnemu sovražniku. Tudi akantis živi v trnju; zato tudi sam sovraži osle, ki mulijo trne, ajgit pa <jih sovraži> tako zelo, da <ljudje> verjamejo, da se njihova kri ne meša, in jo prav zato spravljajo na slab glas, da se uporablja za mnoge strupe. **206** Tosi in levi se ne marajo; in enako velja tako za najmanjše kot tudi za največje <živali>. Gosenice se pazijo drevesa, na katerem živijo mravlje. Pajek se na niti zaniha na glavo kače, iztegnjene pod drevesom, in se ji s tolikšno silo zagriže v možgane, da ta takoj zasika, se vsa omotična zakotali in ne more niti pretrgati niti visečega <pajka>, kaj šele, da bi zbežala. In za kačo se ne konča drugače kot s smrtjo.

96 207 Po drugi strani so prijatelji pavi in golobi, grlice in papige, kosi in grlice, vrane in čaplje delijo skupno sovraštvo do rodu lisic, harpa in škarnik do trimodnika. Mar ni znamenj naklonjenosti celo pri kačah, ki so sicer najkrutejša živalska vrsta? Omenjena je že bila zgodba, ki jo pripovedujejo v Arkadiji, da je kača velikanka rešila gospodarja in da je prepoznala njegov

glas. **208** Navedimo Filarhovo čudovito zgodbo o ščitarki! Ta namreč navaja, da je v Egiptu k mizi nekoga nenehno prihajala ščitarka, ki so jo hranili, in ko je izlegla mladiče, je sin njenega gostitelja enega ubil; ko se je ščitarka vrnila na običajni obrok in ugotovila, kaj je zakrivil, je mladeniča usmrtila in se od tedaj nikoli več ni vrnila v to hišo.

97 209 Glede vprašanja spanja <živali> ni takega nejasnega uganjanja. Pri kopenskih živalih je za vse, ki zaprejo oči, očitno, da spijo. Da vodne živali spijo, čeprav malo, pa vendarle, menijo tudi tisti, ki dvomijo glede drugih <živali>; tega ne dokazujejo oči, saj nimajo vek, ampak jih vidimo, kako so v svojem miru pogreznjene v blag spanec, ne premikajo ničesar drugega kakor rep in se splašijo ob najmanjšem hrupu. **210** Zanesljivejša potrdila <glede spanja> obstajajo za tune; spijo namreč ob obalah ali skalah, ploščate ribe pa v plitvinah, tako da jih je pogosto mogoče ujeti z roko. Delfine in kite je mogoče slišati celo, kako smrčijo. Da spijo tudi žuželke, je razvidno iz tišine, ker jih ni mogoče zbuditi niti, če jim primaknemo svetilko.

98 211 Človek po rojstvu spi nekaj mesecev, nato pa je iz dneva v dan dlje buden. Sanja že kot dojenček; od strahu se namreč zbudi in posnema sesanje. Nekateri <ljudje> pa ne sanjajo nikoli in našli smo primere, ko je zanje, če so v nasprotju z navado sanjali, to bilo znamenje za skorajšnjo smrt.

Ob tem se zastavlja pomembno vprašanje v življenju, polno nasprotujočih si dokazov, in sicer ali ima duh, ko počiva, neka vnaprejšnja vedenja, kaj jih povzroča, in ali gre za naključje, kakor pri večini stvari. Če problematiko obravnavamo na podlagi primerov, bi bilo razmerje <utemeljitev za in proti> enako. Obstaja soglasje, da sanje, ki nastopijo po uživanju vina in hrane ter po tem, ko ponovno zaspimo, nimajo nobenega pomena. Spanec pa ni nič drugega kakor umik duše vase. **212** Splošno znano je, da poleg človeka sanjajo konji, psi, voli, ovce in koze. Zato obstaja prepričanje, da sanjajo tudi vse živali, ki so živorodne. Za te, ki nesejo jajca, ni zanesljivo; toda zanesljivo je, da spijo.

Toda preidimo k žuželkam; ostanejo namreč še ta neizmerno majhna živa bitja.

Komentar k 10. knjigi

§ 1

afriški in etiopski: O Afriki gl. NH 5, 1–64; o Etiopiji gl. NH 6, 178–197. – *noji*: lat. *struthocamelus*, gr. στρουθοκάμηλος, kar pomeni »kamelovrabec« oz. »kamelji vrabec«; ime je dobil zaradi svojega dolgega vratu. Sodobna zoologija ga imenuje *Struthio camelus*; spada v družino nojev (*Struthionidae*) v redu nojevcev (*Struthioniformes*). Obstaja pet podvrst: južni oz. južnoafriški (*Struthio camelus australis*), severnoafriški ali rdečevrati (*Struthio camelus camelus*), masajski (*Struthio camelus massaicus*), arabski ali srednjevzhodni (*Struthio camelus syriacus*) in somalski (*Struthio camelus molybdophanes*). Danes noji živijo na območjih južno od Sahare, v antiki pa so živeli tudi severno od Sahare in v Mali Aziji. Plinij se pri opisu opira na Aristotela (PA 4, 14, 697 b 14 in nasl.). – *višji kot konjenik, sedeč na konju, in tudi hitrejši*: Odrasli samci noja lahko dosežejo tudi do 2,7 m in hitrost tudi do 70 km/h. Prim. tudi Diodor Sicilski 2, 50, 4–6; Ajlijani 2, 27; 4, 37; 14, 7. – *ne morejo leteti*: Navedba drži. Letalne mišice pri nojih niso razvite. – *kremplje, podobne jelenjim kopitom*: Noji imajo samo dva prsta; večji je res podoben kopitu, kar jim pomaga pri teku, in ima kremplj; manjši nima kremplja.

§ 2

prebavijo vse, kar brez razločka požrejo: Noji se prehranjujejo z rastlinsko hrano in žuželkami, pogoltnejo pa tudi kamenčke, ki jim pomagajo pri prebavljanju (gastroliti), ker nimajo zob. – *njihova neumnost ... vrat vtaknejo v grmovje*: S tem paragrafom je Plinij v zavest zahodnega človeka vtisnil zmotno prepričanje, da noj vtakne glavo v pesek, ker se hoče skriti; ko noj skloni glavo k tlom, je to bodisi njegov obrambni mehanizem ali pa zgolj pobira manjše kamenčke, pesek in drug drobir, ki mu pomagajo pri mletju in prebavljanju hrane. Prim. Diodor Sicilski 2, 50, 6. – *njihova jajca*: Nojeva jajca so največja jajca katerekoli živali; so kremne barve in lahko v dolžino merijo do 15 cm, v širino do 13 cm, tehtajo pa tudi do 1,6 kg. Samice jih valijo podnevi, samci

pa ponoči; valjenje traja od 35 do 45 dni. – *krasijo čeladne grebene bojevnikov in šleme*: prim. Teofrast, *HP* 4, 4, 5.

§ 3

feniks ... težko videti: lat. *phoenix*, gr. φοῖνιξ, tudi »fojniks«. Feniksa Plinij večkrat omenja, gl. *NH* 7, 153; 11, 121; 12, 85; 13, 42; 29, 29. – *Kot poročajo ...*: Omembe in opise feniksa najdemo tudi pri mnogih drugih antičnih piscih: Herodotu (2, 73, 1 in nasl.) Pomponiju Meli (3, 83 in nasl.), Ovidiju (*Metamorfoze* 15, 393 in nasl.), Tacitu (*Anali* 6, 28, 1 in nasl.), Ajlijanu (6, 58), Solinu (33, 11 in nasl.) idr. Po eni od domnev naj bi šlo za zlatega fazana (*Chrysolophus pictus*) iz družine poljskih kur oz. fazanov (*Phasianidae*) v redu kur (*Galliformes*), ki sicer izvira iz osrednje Kitajske.

§ 4

Manilij ... samouk: gl. PV, št. 332. – *v Arabiji*: gl. *NH* 6, 142–162. – *živi 540 let*: Po poročilih večine antičnih piscev (Herodot, 2, 73, 1; Ovidij, *Metamorfoze* 15, 395; Ajlijan 6, 58; Mela 3, 83) naj bi feniks živel 500 let, po egipčanskem izročilu naj bi bil star 1461 let, Solin pa navaja (33, 12), da živi 540 let. – *gnezdo iz vejic*: gl. Ovidij, *Metamorfoze* 15, 393 in nasl. – *cimetovca*: Gre za kitajski cimetovec (*Cinammomum cassia*) iz družine lovorovk (*Lauraceae*); prim. *NH* 12, 85. – *kadila*: Gre za kadilo, pridobljeno iz kadične bosvelije (*Boswellia sacra*) iz družinke mirovk (*Burseraceae*); prim. *NH* 12, 51. – *Panhaje*: Panhaja je mitični otok v Indijskem oceanu ob Srečni Arabiji (lat. *Arabia felix*; s tem imenom so antični geografi poimenovali južne dežele Arabskega polotoka (zdaj ozemlje Jemna in Omana) zaradi razmer, ki so bile glede na druga območja Arabskega polotoka ugodne za življenje, pa tudi zato, ker je bogastvo dežele temeljilo na trgovini, še posebej trgovini z dišavami in drugim luksuznim blagom; gl. *NH* 5, 65), ki je slovel po dragih kamnih, kadilu in dišavah (gl. *NH* 7, 197). Tukaj je očitno mišljeno mejno območje med Arabijo in Spodnjim Egiptom, kjer je stalo Sončevo mesto (lat. *Solis urbs*, gr. Ἡλιόπολις; Heliopolis, tudi Helijevo mesto, tj. mesto boga Raja (Re)), v južnem delu Nilove Delte, zdaj predmestje Kaira al Mataria (el-Matariya)), eno najstarejših egipčanskih mest; Ovidij ga imenuje Hiperionovo mesto (*Metamorfoze* 15, 406: *Hyperionis urbs*).

§ 5

Manilij: gl. PV, št. 332. – *cikla velikega leta*: Veliko leto je v platonski in stoiški filozofiji obdobje revolucije neba in ozvezdij, časovna perioda, v kateri se

Sonce, Luna in planeti vrnejo na svoje prvotne položaje (t. i. ἀποκατάστασις /*apokatástasis*/); traja 12.954 let. Teorijo o velikem letu so utemeljili stoiki pod vplivom babilonske astronomije. Prim. Cicero, *O naravi bogov* 2, 51; *Scipionove sanje* 24; Tacit, *Pogovor o govornikih* 16, 7; Cenzorin, *O rojstnem dnevu* 18, 11. – *Sonce vstopi v znamenje Ovna*: tj. 17. marca. Prim. Kolumela 11, 2, 31. – *konzulovanja ... Kornelija*: tj. leta 97 pr. Kr.; prim. *NH* 30, 12. – *Kornelij Valerijan*: gl. PV, št. 498. – *konzulata ... Papinija*: Plavcij in Papinij sta bila konzula l. 36 po Kr.; Tacit (*Anali* 6, 28, 1) ta dogodek datira v l. 34, ko sta bila konzula Pavel Fabij in Lucij Vitelij. Prim. Solin 33, 14. – *cesar Klavdij cenzor*: Cesar Klavdij (10 pr. Kr.–54 po Kr., vladal v letih 41–54) je bil cenzor v letih 47/48 po Kr. (= l. 800 od ustanovitve Rima). – *na Komiciju*: Komicij (lat. *Comitium*) je bil v času republike osrednje politično zborovališče v Rimu na severozahodni strani Foruma; od srede 2. stol. pr. Kr. je postal premajhen, zato so ljudske skupščine potekale na Forumu. – *akti*: gl. PV, št. 11.

§ 6

orel: lat. *aquila*, gr. ἀετός. Plinij se pri opisu z nekaj odstopanji opira na Aristotela (*HA* 9, 32, 618 b 18–619 b 18. – *Črnemu orlu*: lat. *melanaetos*, gr. μελαναετός. Ime je zloženska iz pridevnika gr. μέλας /*mélas*/ »črn« in samostalnika ἀετός /*aetós*/ »orel«. – *zajčji orel*: lat. *leporaria* sc. *aquila*. Prim. Aristotel, *HA* 9, 32, 618 b 28. Natančna določitev ni mogoča; komentatorji ponujajo tri možne rešitve: kraljevi orel (*Aquila heliaca*), planinski orel (*Aquila chrysaetos*) ali mali orel (*Hieraaetus pennatus*), vsi iz družine kraguljev (*Accipitridae*); kot možnost se omenja tudi sokol selec (*Falco peregrinus*) iz rodu pravih sokolov (*Falco*) v družini sokolov (*Falconidae*). V nekaterih rokopisih in slovarjih najdemo zanj tudi varianto *valeria*. – *kot bomo omenili*: gl. § 13.

§ 7

beloritec: lat. *pygargus*, gr. πύγαργος, morda tudi »belorepec«. Prim. Aristotel, *HA* 9, 32, 618 b 19. Morda gre za belorepca (*Haliaeetus albicilla*) iz rodu jezercev (*Haliaeetus*), morda za močvirskega lunja (*Circus pygargus*) iz rodu lunjev (*Circus*), komentatorji pa kot možnost omenjajo tudi kačarja (*Circaetus gallicus*) iz rodu kačarjev (*Circaetus*), vsi iz družine kraguljev (*Accipitridae*). – *morfno ... račji orel*: lat. *morphnus*, gr. μορφνός = lat. *percus*, gr. περκνός (gl. Homer, *Iliada* 24, 316) = lat. *plangus*, gr. πλάγγος = lat. *anataria* »račji orel«, »račjemorec«. Prim. Aristotel, *HA* 9, 32, 618 b 25. Ni mogoče z gotovostjo potrditi, za katero vrsto gre; morda gre za velikega klinkača (*Aquila clanga*,

starejše »račji orel«, »račar«) iz rodu orlov (*Aquila*), ki je svoje slovensko ime dobil po značilnem oglašanju (kli-kli), ali pa za rjavega lunja (*Circus aeruginosus*) iz rodu lunjev (*Circus*), oba iz družine kraguljev (*Accipitridae*). – *Femmonoa*: gl. PV, št. 200. – *Bojos*: gl. PV, št. 110. – *želve ... razbije*: Na tak način se prehranjuje brkati ser (*Gypaetus barbatus*) iz rodu brkatih serov (*Gypaetus*) v družini kraguljev (*Accipitridae*), ki z velike višine meče na skale kosti, in ko se razbijejo, iz njih poje kostni mozeg; enako ravna tudi z želvami, večje sesalce pa s plahutanjem s perutmi zbije v prepad. – *Ajshil ... na varnem*: Ajshil je umrl l. 456 ali 455 v Geli na Siciliji; zgodbo navajata tudi Ajlijani (7, 16) in Valerij Maksim (9, 12, ext. 2).

§ 8

Perknopter ... gorska štoklja: lat. *percnopterus*, gr. περκνόπτερος »s črnopisanimi perutnicami«, »črnopisanokrilec«; gorska štoklja = lat. *oripe-largus*, gr. ὀρειπέργαρος. Prim. Aristotel, *HA* 9, 32, 618 b 32. Točna določitev vrste ni zanesljiva; komentatorji predlagajo štiri možne rešitve: a) egiptovski jastreb (*Neophron percnopterus*) iz rodu egiptovskih jastreb (*Neophron*; je najmanjši v Evropi živeči jastreb, ima umazano belo perje in črne konice kril, prehranjuje pa se večinoma z mrhovino in odpadki); b) beloglavi jastreb (*Gyps fulvus*) iz rodu plešcev (*Gyps*; ima puhasto belo glavo, rjava peresa ter črna repna in letalna peresa, prehranjuje se z mrhovino, oglašja pa se s sikanjem in godrnjanjem); c) veliki klinkač (*Aquila clanga*) iz rodu orlov (*Aquila*; temnorjav z značilnim oglašanjem; gl. § 7); č) mali klinkač (*Aquila pomarina*) iz rodu orlov (*Aquila*); vsi spadajo v družino kraguljev (*Accipitridae*). – *gnezij ... nepopačen*: lat. *genus gnesion*, *gnesius*, gr. γνήσιος »pravi orel«. Natančna določitev vrste ni mogoča. Plinij se pri opisu opira na Aristotela (*HA* 9, 32, 619 a, 11), vendar je pridevnik ἡμιόλιος /*hemiólíos*/ »poldrugi«, s katerim ga opiše Aristotel, napačno prevedel »srednje velikosti« (*media magnitudine*), moral pa bi ga prevedeti »velik za orla in pol«. Morda gre za kraljevega orla (*Aquila heliaca*), čigar razpon kril meri od 1,85 do 2,05 m, ali pa za planinskega orla (*Aquila chrysaetos*), pri katerem razpon kril variira od 1,50 do 2,40 m. – *ribji orel*: lat. *haliaetus*, gr. ἁλιάετος, ἁλιαίετος. Prim. Aristotel, *HA* 9, 32, 619 a 4. Morda gre za ribjega orla (*Pandion haliaetus*) ali pa za katero od vrst iz rodu jezerskih orlov oz. jezercov (*Haliaeetus*), najverjetneje belorepca oz. postojno (*Haliaeetus albicilla*), oba iz družine kraguljev (*Accipitridae*). – *lebdi ... se strmoglavo spusti ... zgrabi*: Lov ribjega orla opisuje Aristotel (*HA* 9, 34, 620 a 1–12).

§ 9

omenili kot tretjo: = morfnos; gl. § 7. – *okoli stoječih voda ... oškropijo s krili*: Opis lova Plinij povzema po Aristotelu (HA 9, 34, 620 a 1–12; VIII 3, 593 b 23), vendar ga napačno pripiše morfnosu (§ 7) namesto ribjemu orlu (§ 8). – *sami orli potopijo skupaj s plenom, ker ne morejo dvigniti teže*: prim. Aristotel, HA 9, 32, 619 a 3 in nasl.; Ajlijan 5, 33.

§ 10

ribji orel svoje še neoperjene mladiče ... vzgaja: prim. Aristotel, HA 9, 34, 620 a 2–5; Ajlijan 2, 26; 9, 3.

§ 11

Ribji orli niso samostojna vrsta ...: Ni znano, na kateri vir se Plinij opira na tem mestu. – *kostolomcev*: lat. *ossifraga*. Slovarji in komentarji ponujajo kot možnost jezerskega orla (starejše »orel kostižer«). Domnevno gre za brkatega sera (*Gypaetus barbatus*); gl. tudi § 7. V § 20 kot kostolomca omenja sankvalisa. Po eni od domnev naj bi bil kostolomec (*ossifraga*) identičen s ptičem, ki ga Aristotel imenuje fena (gr. φήνη); gl. HA 9, 34, 619 b 23 in nasl.; 620 a 1. – *bradati orel*: = lat. *barbata sc. aquila* (= *ossifraga*). »Bradati orel« je najbrž jastreb brkati ser (*Gypaetus barbatus*), ki ima pod kljunom dolgo črno brado. – *Etruščani*: lat. *Tusci*; gl. NH 3, 50 in nasl. – *kostolomec*: gl. zgoraj.

§ 12

Prve tri vrste orlov in pa peta: tj. črni orel, beloritec, morfnos in gnezij. – *kamen aetit*: lat. *aetites*, gr. ἀετίτης »orlovec« iz gr. ἀετός /*aetós*/ »orel«. Plinij omenja štiri vrste tega kamna (gl. NH 30, 130; 36, 149–151): iz Afrike, iz Arabije, s Cipra in z otoka Tapiuza. Kamnu so pripisovali številne zdravilne in magične učinke (prim. Dioskurid 5, 160; Solin 37, 14 in nasl.). Kamen naj bi – tako Plinij – samci vgrajevali v gnezda za lajšanje težav samic pri valjenju jajc. – *gagit ... ne izgubi nobene svoje lastnosti*: Gagit so pogosto zamenjevali s trdim, kompaktnim, zelo temnim rjavim smolastim premogom gagatom (lat. *gagates*, gr. γαγάτης, imenovan po reki Gages v Likiji), ki ga je mogoče zlahka polirati, zato ga še danes uporabljajo za izdelavo nakita (gl. NH 36, 141). Glede na omembo, da ob stiku z ognjem ne izgubi lastnosti, gre očitno res za dve različni vrsti kamnin, ker bi gagat kot premog zagorel. – *ta kamen »noseč« ... v maternici*: Najverjetneje gre za kamen klopotec, vrsto kremena,

ki ima v notranjosti votel prostor, v njem pa so ali fosilni ostanki ali koščki rjavega železovca (limonita). Prim. Ajlijan 1, 35.

§ 13

znesejo tudi po tri jajca: prim. Aristotel, *HA* 6, 6, 563 a 1 in nasl. – *izvalijo ... naraščajem*: prim. Aristotel, *HA* 9, 32, 619 a 26 in nasl.; 34, 619 b 24 in nasl.; 620 a 1 in nasl.; Ajlijan 2, 26.

§ 14

... njihov lastni oče ... odletijo z njim: prim. Aristotel, *HA* 9, 34, 619 b 30 in 32; 32, 619 a 28 in nasl.

§ 15

Poginejo pa ne od starosti ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 32, 619 a 14 in nasl. – *do-kler trge napolnjujejo množice ljudi*: lat. *donec impleantur hominum conventu fora* = gr. *περὶ ἀγορὰν πλῆθουςαν* /*peri agoràn pléthousan*/. – *med orlovska peresa ... orlovska pogoltnejo*: prim. Ajlijan 9, 2. – *da te ptice strela ni še nikoli ubila ... orožjenosca*: Tako v grški kot tudi v rimski mitologiji je orel sveta ptica; pogosto je Jupiter oz. Zevs upodobljen z orlovskim žezlom v roki ali z orlom na roki. Prim. tudi Aristotel, *HA* 9, 32, 619 a 14 in nasl.; Horacij, *Ode* 4, 4, 1 (*ministrum fulminis alitem*); Servij 1, 394; Ovidij, *Fasti* 5, 732 (*grata Iovi fulvae rostra videbis avis*). Homer orla imenuje »najljubša Zevsova ptica« (*Iliada* 24, 293 in 311).

§ 16

Orla je Gaj Marij ... znamenje ...: Rimski politik in vojskovodja Gaj Marij (157–86 pr. Kr.) se je proslavil zlasti z zmago nad Kimbri in Tevtoni, pozneje pa je meril svojo politično moč s Sulo. Pomemben je tudi kot reformator vojske: uvedel je kohorto, vojaško enoto, ki je štela od 400 do 600 mož (= desetina legije), kot bojni znak pa je rimskim legijam podelil posrebljenega bronastega orla, ki z odprtimi krili sedi na podstavku in v krempljih drži sveženj bliskov. – *minotavri*: Minotaver (lat. *Minotaurus*, gr. *Μινώταυρος* = »Minosov bik«) je mitološko bitje, pošast s človeškim telesom in bikovo glavo, ljudožerski sin Minosove soproge Pazifae in bika, ki ga je na Kreto poslal Pozejdon.

§ 17

Prva in druga vrsta; tj. črni orel in beloritec. – *manjših štirinožcev*: prim.

Aristotel, *HA* 9, 32, 619 b 9. – *se spopadata tudi z jeleni* ...: prim. Ajlijan 2, 39 (o spopadu orlov z biki). – *spopad s kačo velikanko* ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 1, 609 a 4; Homer, *Iliada* 12, 201; Cicero, *O vedeževanju* 1, 47 in 106; Vergilij, *Eneida* 11, 751 in nasl.; Nikander 448 in nasl. ...

§ 18

Sestos: antično mesto na najožjem delu evropske strani Helesponta, ustanovljeno ok. l. 600 pr. Kr., glavno grško mesto Traškega Hersoneza ob Helespontu nasproti Abida, do vzpona Bizantija (Bizanca) glavno pristaniško središče, zdaj ruševine pri kraju Yalıkavat/Yalıkabat blizu mesta Eceabat v turški provinci Çanakkale. Gl. *NH* 4, 49. – *hvaležnost izkazoval*: prim. tudi Ajlijan 2, 40; 6, 29. – *heróon*: lat. *heroum*, gr. ἥρῶν »spomenik junaku«. – *orla pripisujejo temu bogu*: O orlu kot Zevsovi (Jupitrovi) ptici gl. § 15.

§ 19

črni jastrebi: Najbrž gre za rjavega jastreba (*Aegyptius monachus*) iz rodu rjavih jastreb (Aegypius) v družini kraguljev (*Accipitridae*), največjega evropskega jastreba, ki doseže do 12 kg in ima lahko razpon kril do 2,8 m. Ajlijan omenja (2, 46) črnega jastreba, imenovanega ajgipij (gr. αἰγύπιος). – *Njihovih gnezd* ...: O gnezdenju jastreb gl. Aristotel, *HA* 6, 5, 563 a 1; 9, 11, 615 a 8–14. – *gnezdijo v najvišjem skalovju*: Rjavi jastrebi živijo na težko dostopnih gozdnih in gorskih območjih, gnezdijo pa februarja in marca na drevesih. – *Umbricij*: gl. PV, št. 496. – *haruspeks*: Haruspeksi (ali haruspiki) »drobogledci« so bili prvotno etruščanski, pozneje pa tudi rimski vedeževalci, ki so prerokovali iz drobnoja žrtvovanih živali, zlasti iz srca, jeter, pljuč in žolča. – *obredno očistijo*: lat. *lustrare*, tj. opravijo t. i. lustracijo (lat. *lustratio*) »očiščenje z žrtvami« oz. »spravno daritev z žrtvami«.

§ 20

o sankvalisu in imuzulu: Sankvalis (lat. *sanqualis* »Sankov ptič«, »Sanku posvečeni ptič«) je kostolomec (*ossifraga*; gl. § 11), ki je dobil ime po staroitalskem božanstvu Sanku (lat. *Sancus* ali *Sangus*); ta je imel svoje svetišče blizu po njem imenovanih Sankvalskih vrat v servijanskem rimskem obzidju. Prim. Fest p. 420, 16; 421, 1; 464, 20. Domnevno gre za brkatega sera (*Gypaetus barbatus*). Vse, kar je znano o imuzulu (lat. *immusulus*), vemo iz Plinija; najbrž gre za katerega od jastreb, poimenovanje pa verjetno izvira iz besedja rimskih avgurjev ali iz etruščanskega verskega izročila (*disciplina Etrusca*). Prim.

Fest p. 464, 20. – *Mazurij*: gl. PV, št. 336. – *avgurja Mucija*: tj. Kvinta Mucija Scevole, ki je umrl l. 87 pr. Kr.

§ 21

ujed: Plinij uporablja izraz *accipiter*, kar lahko v latinščini pomeni »kragulj«, »sokol« ali »skobec«. Iz besedila ni mogoče natančno razbrati, za katero od naštetih ptic gre, zato je v prevodu uporabljen splošen izraz ujede, čeprav gre verjetno za kragulja (*Accipiter gentilis*). V sodobni zoologiji se red ujed (*Falconiformes*) deli na dve družini: na kragulje (*Accipitridae*) in na sokole (*Falconidae*). – *šestnajst vrst*: Ni znano, po kom Plinij povzema ta podatek; Aristotel, ki je njegov najpomembnejši vir, omenja samo deset vrst. Prim. *HA* 9, 36, 620 a 22. – *ajgit ... vzreji živine*: lat. *aegithus*, gr. αἰγίθος. Ajgit ostaja neznanka, še zlasti zaradi navedbe, da je na eno nogo hrom. Plinij enako imenuje še neko drugo ptico (*NH* 10, 204); šlo naj bi za plavčka oz. modro sinico (*Parus caeruleus*) iz družine sinic (*Paridae*) ali pa – a manj verjetno – za sivo penico (*Sylvia communis*) iz družine penic (*Sylvidae*). Obe družini spadata v red pevcev (*Passeriformes*). – *trimodnik ... buteon*: lat. *triorchis*, gr. τριorchis »trimoden«, »ki ima tri moda« = lat. *buteo*. Prim. Aristotel, *HA* 8, 3, 592 b 3; 9, 1, 609 a 24; 9, 36, 620 a 17. Trimodnik je verjetno (navadna) kanja ali mišar (*Buteo buteo*) iz rodu kanj (*Buteo*) v družini kraguljev (*Accipitridae*). – *Femmonoa*: gl. PV, št. 200. – *avgurijah*: gl. *NH* 8, 103. – *buteon ... rimska družina ... na ladjo glavarja te družine*: Priimek Buteon (= Kanja) je imela ena od vej rimske rodovine Fabijcev. – *Epilej ... v vseh letnih časih*: lat. *epileus*, gr. ἐπίλειος, ἐπίλεος. Za epileja komentatorji navajajo več možnosti; eni ga enačijo z zgoraj omenjenim trimodnikom, drugi z malim sokolom (*Falco columbarius*) iz rodu pravih sokolov (*Falco*), tretji s kanjo (*Buteo buteo*) iz rodu kanj (*Buteo*), četrti s skobcem (*Accipiter nisus*) iz rodu kraguljev (*Accipiter*).

§ 22

Vrste se razlikujejo ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 36, 620 a 17–33. – *golobi*: gl. § 104–109. – *Kerna*: otok v Atlantskem oceanu pred zahodno obalo Afrike. Njegova določitev zaradi različnih navedb in nepopolnih podatkov pri antičnih piscih ni mogoča. Prim. *NH* 6, 198. – *Masesilije*: dežela zahodnonumidijskega (libijskega) plemena Masesili (ali Masajsili) na severozahodni afriški obali v Mavretaniji *Caesariensis* med reko Muluha in rtom Bougaroun; locirajo jih tudi v Mavretanijo Tingitano na območje današnjega Tetouana. Prim. *NH* 5,

17 in 19. – *ujede ... valijo na tleh*: Omenjene ptice, ki gnezdijo na tleh, so morda lunji (rod *Circus*), ki živijo na odprtih območjih in navadno gnezdijo na tleh.

§ 23

Trakije: gl. *NH* 4, 40–51. – *Amfipolis*: antično mesto severno od ustja reke Strimon, ki je mesto obtekala v dveh rokavih (od tod tudi ime mesta), v delu Makedonije, ki je prej pripadal Trakiji. Leta 437 pr. Kr. ga je ustanovil atenski vojskovodja Hagnon za nadzor rudnikov zlata in srebra, cestnih povezav, trgovine z zaledjem in sečnje lesa v Trakiji, v času rimske nadvlade pa je bilo glavno mesto province Makedonije, zdaj Amphipoli v severni Grčiji. Gl. *NH* 4, 38; 6, 216. Aristotel namesto Amfipole omenja neko sicer neznano mesto Kedrejpolis (*HA* 9, 36, 620 a 34). – *nekako sodelujejo ... naj izkoristijo priložnost*: Plinij v tem paragrafu nedvomno opisuje začetke sokolarstva, zato bi lahko tu izraz *accipiter* prevedli tudi »sokol«, vendar ne vemo, katero vrsto ujed so uporabljali pri lovu. Ker ne najdemo potrdil, da bi kragulja in skobca uporabljali za lov, uporaba sokolov pri lovu pa je značilna za polpuščavska in puščavska območja, je v prevodu uporabljen nevtralen izraz »ujede« (čeprav gre verjetno za kragulja), saj iz besedila ni mogoče zanesljivo ugotoviti, za katero vrsto gre. Prim. tudi Ajlijian 2, 42. – *volkovi ob Majotskem močvirju*: lat. *Maeotis (Meotis) lacus* ali *palus*, gr. Μαῖωτις λίμνη, zdaj Azovsko morje. Gl. *NH* 2, 168. Prim. tudi Ajlijian 6, 65.

§ 24

ne jedo ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 11, 615 a 5; Ajlijian 6, 65. – *Nočna ujeda ... kibindis*: lat. *cybindis*, gr. κύμινδις. Aristotel ga imenuje kimindis (*HA* 9, 12, 615 b 6 in nasl.), enako tudi Homer (*Iliada* 14, 290 in nasl.). Kibindisa ni mogoče določiti; glede na opis, da gre za nočno ujedo, gre morda za katero od vrst sov v družini sov (*Strigidae*) iz reda sov (*Strigiformes*); malo verjeten je predlog nekaterih komentatorjev, da gre za ruševca (*Tetrao tetrrix*) iz rodu divjih petelinov (*Tetrao*) v družini gozdnih kur (*Tetraonidae*) reda kur (*Galliformes*). – *Z orli se spopada do smrti ... zagrizeni drug v drugega*: Plinij je pomešal imena; ko Aristotel omenja spopad z orli (*HA* 9, 12, 615 b 10), ne govori o kimindisu, ampak o hibridu (gr. ὕβρις), ki ga enako kot kibindisa oz. kimindisa ni mogoče zanesljivo določiti.

§ 25

Kukavico ... iz ujede: lat. *coccyx, cuculus*, gr. κόκκυξ. Prim. Aristotel, *HA* 6, 7,

563 b 14–564 a 6; 9, 29, 618 a 8–30. Gotovo gre za (navadno) kukavico (*Cuculus canorus*) iz družine kukavic (*Cuculidae*) v redu kukavic (*Cuculiformes*), ki je tako po zunanjem videzu in velikosti kot tudi po načinu leta zelo podobna skobcu; na daleč ju pogosto težko loči celo poznavalec, zato ni prav nič ne-navadno, da jo Plinij uvršča med ujede in da verjame zgodbi, da je nastala s preobrazbo iz ujede (verjetno skobca). – *glob*: gl. § 104–109.

§ 26

Spreminja ... glas: prim. Aristotel, *HA* 9, 51, 633 a 11–13. – *Na dan pride spomladi*: Kukavice so ptice poletja; pojavljati se začenejo aprila, jeseni pa se posamič odselijo v tropska prezimovališča. – *ob vzhodu Pasje zvezde se skriva*: tj. 18. ali 19. julija. Mišljen je Sirij (*Sirius*), imenovan tudi *Canicula* »Pasja zvezda« in *Canis* »Pes«, zvezda v ozvezdju Veliki pes. Ko je Sonce v ozvezdju Psa, nastopijo t. i. pasji dnevi (od 24. julija do 24. avgusta). Gl. *NH* 9, 22. – *nese jajca v tuja gnezda*: prim. Aristotel, *HA* 6, 7, 563 b 30 in nasl.; 6, 7, 564 a 3 in nasl.; 9, 29, 618 a 8–12 in 26–30; Ajlijan 3, 30. Polovica kukavic svojih jajc ne vali, ampak jih podtikajo v gnezda drugih ptic. – *grivarjev*: lat. *palumbes*; gl. § 72. – *česar ne počne nobena druga ptica, redko po dve*: Prave kukavice polagajo po eno jajce v gnezda drugih vrst ptic.

§ 27

vzgaja podtaknjenega kukavičjega mladiča ... pozornost svoje rejnice: Kukavičji mladiči navadno v štirih dneh po izvalitvi izrinejo jajca in mladiče ptice gostiteljice oz. krušne matere, ki ga krmi do sedem tednov.

§ 28

Škarniki, ki spadajo v isti rod kot kragulji: lat. *milvus* »škarnik«, »lunj«, lat. *accipiter* »ujeda«, »kragulj«. Komentatorji domnevajo, da med ujede, ki jih imenuje *milvi*, Plinij uvršča tako škarnike (rod *Milvus*) kot lunje (rod *Circus*), ki oboji spadajo v družino kraguljev (*Accipitridae*). Tudi prevajalci se odločajo različno; nekateri prevajajo »škarniki«, drugi »lunji«. – *pogrebni gostij*: lat. *silicernium*. Pogrebna gostija ali silicernij »mrtvaška pojedina« ustreza današnji sedmini ali pogrebščini. – *z oltarja v Olimpiji*: Olimpija je bila Zevsu posvečen okraj v Elidi na severozahodnem delu Peloponeza z gaji, žrtveniki in svetiščem boga Zevsa z njegovim oltarjem in svetim gajem ter znamenitim Fejdijevim kipom Zevsa na prestolu, izdelanim iz slonovine in zlata (eno od svetovnih čudes), zibelka in prizorišče olimpijskih iger. Gl. *NH* 4, 14; Ajlijan

2, 47. – *municipijev*: lat. *municipium*. Municipij je bil prvotno italska mestna občina s svojo lokalno samoupravo, katere prebivalci so imeli sprva omejeno, po zavezniški vojni (91–82 pr. Kr.) pa polnopravno rimsko državljanstvo; v času cesarjev so to ime dobila tudi mesta zunaj Italije. – *v zimskih mesecih skriti*: prim. Aristotel, HA 8, 16, 600 a 13 in nasl. – *pred lastovkami*: gl. § 70, § 92 in nasl.

§ 29

širokonožcev: lat. *palmipedes*. – *skoraj vse vodne ptice*: prim. Aristotel, HA 2, 12, 504 a 5 in nasl. – *prehranjujejo z mesom*: prim. Aristotel, HA 8, 3, 592 a 1.

§ 30

vrane: Plinij ne dela razlik med tremi vrstami vran, ki živijo v Evropi: črno vrano (*Corvus corone* ali *Corvus corone corone*), sivo vrano (*Corvus cornix* ali *Corvus corone cornix*) in poljsko vrano (*Corvus frugilegus*). – *jedo tudi drugo hrano*: prim. Aristotel, HA 8, 3, 592 a 28 in nasl.; 593 b 14. – *oreh pretrd za njihov kljun*: prim. Fajdrus, Basni 2, 7 (6; *Aquila et cornix*). – *Za samo vrano je značilna klepetavost*: prim. Cicero, O vedeževanju 1, 39, 85: *a sinistra cornix faciat ratum*; Vergilij, Bukolike 9, 15: *ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix*. – *od vzhoda Arkturja do prihoda lastovk*: tj. od 5. septembra do 22. februarja. Prim. NH 18, 310; 18, 237. O Arkturju (lat. *Arcturus*, gr. Ἀρκτοῦρος) gl. NH 9, 53. O lastovkah gl. § 70, § 92 in nasl. – *vidimo redko ... sploh ne ... v Atenah*: prim. Ajlijan 5, 8. – *po Sončevem obratu*: tj. po poletnem Sončevem obratu. – *mladiče hrani še nekaj časa po tem, ko že letajo*: prim. Aristotel, HA 6, 6, 563 b 28.

§ 31

krokarji: lat. *corvus*. Krokar (*Corvus cornix*) je v Evropi največji predstavnik družine vranov (*Corvidae*). Prim. Aristotel, HA 6, 6, 563 b 2 in nasl.; 9, 31, 618 b 9; Ajlijan 2, 49. – *Kranona v Tesaliji*: mesto v Tesaliji Pelazgiotidi, 5. septembra 322 pr. Kr. prizorišče bitke med Atenci in njihovimi zavezniki ter Makedonci, zdaj arheološki ostanki na kraju Kastro (Douraki) pri vasi Krannonas (Κραννώνας) ok. 20 km jugozahodno od mesta Larisa (Λάρισα). Gl. NH 4, 29; 31, 20. Tesalija je bila antična pokrajina v severovzhodni Grčiji med Makedonijo na severu, Jonskim morjem na vzhodu, Lokrido, Dorido in Etolijo na jugu in Epirom na zahodu; njeni mejni gorovji sta bili Pindos in Olimp. Gl. NH 4, 29.

§ 32

tem in zgoraj omenjenim ptičem: tj. med vrano in krokarjem. – *valijo pred Sončevim obratom*: tj. pred poletnim Sončevim obratom. – *zaradi žeje*: prim. NH 29, 56; Ajlijan 1, 47. – *največ pet mladičev*: Krokarji običajno valijo v prvi polovici aprila; zvalijo od dve do pet jajc, redko šest. Prim. Aristotel, HA 9, 31, 618 b 17. – *rodile skozi usta*: prim. NH 30, 130. – *Aristotel temu oporeka*: prim. Aristotel, GA 3, 6, 756 b 1. – *egiptovskem ibisu*: gl. § 75, § 87 in § 134. Prim. NH 8, 97; Ajlijan 10, 29; Solin 32, 32 in nasl. – *golobih*: gl. § 104–109.

§ 33

ptičjegledju: gl. NH 8, 103. Prim. Ajlijan 1, 48; 7, 7; Cicero, O vedeževanju 1, 85. – *Medijevi gostje umorjeni*: Medios, vladar iz Larise v Tesaliji, je l. 395 pr. Kr. prosil protispartansko zvezo Aten, Bojotije in Argosa za pomoč proti Likofronu iz Fer, vendar je bil l. 394 premagan. Aristotel omenja (HA 9, 31, 618 b 15), da so bili »gostje« (lat. *hospites*) pravzaprav »tuji najemniški vojaki« (gr. ξένοι /*xénoi*); natančnejše ozadje zgodbe ni znano. – *Najbolj zlovešče predznamenje*: prim. NH 18, 362; Ajlijan 7, 7. – ... *glas požirajo, kakor da bi se davili*: prim. Naravoslovje 18, 362.

§ 34

Ukrivljene kremplje imajo tudi nočne ptice: Aristotel omenja šest vrst nočnih ptic z ukrivljenimi kremplji; prim. HA 8, 3, 592 b 8 in nasl. – *čuki*: lat. *noctua*. Gre za čuka (*Athene noctua*) iz družine (pravih) sov (*Strigidae*) v redu sov (*Strigiformes*). – *uharica*: gl. nadaljevanje. – *lesne sove*: lat. *ulula*. Komentatorji in prevajalci niso enotni glede določitve. Glede na lastnosti, ime in tudi razširjenost gre najverjetneje za lesno sovo (*Strix aluco*), ki jo najdemo po vsej Evropi; je izrazito nočna ptica, odlično prilagojena na temo, ima velike oči in med vsemi sovami menda najboljši vid, oglašja pa se z značilnim hukanjem. Po drugi domnevi naj bi šlo za skobčjo sovo, na kar bi morda lahko sklepali iz njenega poimenovanja (*Surnia ulula*), vendar je glede na njeno razširjenost (iglasti gozdovi, tajga in tundra v severnih predelih od Skandinavije do Kamčatke in v Severni Ameriki, zlasti Kanadi) manj verjetno, da so jo antični opazovalci lahko opazili, razen če je bil njen življenjski prostor v antiki znatno drugačen. Kot tretja in četrta možnost se omenjata mali skovik (*Glaucidium passerinum*) in veliki skovik (*Otus scops*). – *Vse te podnevi slabo vidijo*: prim. Aristotel, HA 9, 34, 619 b 18 in nasl. – *Uharica ...*: lat. *bubo*. Gre za veliko uharico, za katero so značilni čopki perja pri ušesih oz. operjena ušesa ter velike

oranžnordeče oči. Že v antiki je njeno oglašanje veljalo za grozeč predznak, sama pa za ptico, ki naznanja smrt. Prim. Aristotel, *HA* 8, 3, 592 b 8 in nasl.; Vergilij, *Eneida* 4, 462–463: *solaque culminibus ferali carmine bubo / saepe queri et longas in fletum ducere voces; / ... – ptičjegledju*: gl. *NH* 8, 103.

§ 35

grozljivo predznamenje: gl. § 34. Prim. tudi Obsekvens 106 in nasl. – *Sekst Palpelij Hister in Lucij Pedanij*: Sekst Palpelij Hister in Lucij Pedanij Sekunda sta bila konzula l. 43 po Kr. – *Kapitolu*: lat. *mons* ali *collis Capitolinus* ali *Capitolium*, eden od sedmih rimskih gričev med Forumom in Marsovim poljem, religiozno in politično središče Rima, ker so bila na njem vsa pomembnejša upravna in verska poslopja. – *marčevih nonah*: tj. 7. marca.

§ 36

ptica požarnica: lat. *incendiaria avis*. Ni mogoče ugotoviti, za katero vrsto gre. Komentatorji kot možnost omenjajo planinsko kavko (*Pyrrhocorax graculus*) iz družine vranov (*Corvidae*) v redu pevcev (*Passeriformes*), verjetno zaradi njene zunanosti (rumen kljun, rdeče noge), pa tudi zato, ker jo menda zelo privlači ogenj. – *analih*: gl. *NH* 8, 131. – *Lucija Kasija in Gaja Marija*: Lucij Kasij Longin in Gaj Marij sta bila konzula l. 107 pr. Kr. – *uharico*: gl. § 34–35. – *spinturniks*: lat. *spinturnix*, *spintyrnix*. Ime je povezano z gr. σπινθαρίς /*spintharís*/, σπινθήρ /*spinthér*/ »iskra«; natančnejša določitev ni mogoča. Ime in verski pomen ptice sta najbrž povezana z etruščanskim verskim izročilom (*disciplina Etrusca*). Glede imena gl. Fest p. 446, 447.

§ 37

... *klivija, ostaja neznanka*: lat. *clivia*; domnevni pomen poimenovanja je »naznanjalka nesreče«; gl. Fest p. 56. – *kričačka*: lat. *clamatoria*. – *odvračalka*: lat. *prohibitoria* »ki odvrača od (nameravanega) dejanja«. Poimenovanji »kričačka« in »odvračalka« sta vzeti iz strokovnega izrazja avgurjev; ni znano, za katere ptice gre. Komentatorji kot možnost omenjajo pegasto sovo (*Tyto alba*) iz rodu pegastih sov (*Tyto*) v družini pegastih sov (*Tytonidae*) iz reda sov (*Strigiformes*). O Labeonu gl. PV, št. 313. – *Nigidiju*: gl. PV, št. 383. – *ptice, ki razbija orlova jajca*: Ptico, ki razbija orlova jajca, omenja Aristotel; imenuje jo sita (gr. σίτην; gl. *HA* 9, 1, 609 b 11), zanjo pa navaja, da naj bi klujuvala drevje (gl. *HA* 9, 17, 616 b 22). Za katero ptico naj bi šlo, obstajajo pri komentatorjih zgolj domneve; morda gre za brgleza (*Sitta europaea*) ali za skalnega brgle-

za (*Sitta neumayer*), oba iz družine brglezov (*Sittidae*), ali za kratkoprstega plezalčka (*Certhia brachydactyla*) ali dolgoprstega plezalčka (*Certhia familiaris*), oba iz družine drevesnih plezalčkov (*Certhiidae*); vsi štirje spadajo v red pevcev (*Passeriformes*). Za nobenega od naštetih seveda ni dokazov, da bi razbijal orlova jajca. – *etruščanskem verskem izročilu*: Etruščanski svečeniki haruspeksi oz. haruspiki so imeli široko vsestransko znanje s področja različnih ved (botanika, astronomija, meteorologija, arhitektura idr.), še zlasti teologije in verskih običajev; razen redkih pisanih etruščanskih virov njihovo vednost poznamo iz sporadičnih omemb v besedilih latinskih piscev. Vse plati javnega in zasebnega življenja Etruščanov je uravnaval zakonik verskih običajev; Rimljani so to univerzalno vedenje, močno prežeto z misticizmom, poimenovali *disciplina Etrusca*, »etruščanski nauk« ali »etruščansko izročilo«.

§ 38

Hilas: gl. PV, št. 252. – *čuk*: lat. *noctua*; gl. § 34. – *uharica*: lat. *bubo*; gl. § 34. – *žolna*: lat. *picus*. Ni znano, za katero vrst žoln (družina *Picidae*) v redu plezalcev (*Piciformes*) gre: za zeleno žolno (*Picus viridis*), za sivo žolno ali pivko (*Picus canus*) ali za črno žolno (*Dryocopus martius*). – *trigona*: lat. *trygona*. Domnevno gre za divjo grlico (*Streptopelia turtur*) iz družine golobov (*Columbidae*) v redu golobov (*Columbiformes*). – *vrane*: gl. § 30. – *pridejo iz jajca z repom naprej*: Navedba ne drži.

§ 39

čuki: lat. *noctua*; gl. § 34. – *kragulj*: gl. § 21 (*ujed*). Tako, kot v § 21 ni mogoče potrditi, za katero ujedo gre, tudi tu tega ni mogoče določiti. – *Nigidij*: gl. PV, št. 383. – *šestdeset dni zime prespijo*: Ni znano, po kom Plinij povzema ta podatek.

§ 40

detli ... Marsovi: lat. *picus*; beseda lahko pomeni »detel« ali »žolna«. Plinij gotovo govori o detlih na splošno. Ni mogoče ugotoviti, za katero od vrst rodu detlov (*Dendrocopos* v družini žoln (*Picidae*)), ki živijo v Evropi, gre; možnosti so: veliki detel (*Dendrocopos major*), srednji detel (*Dendrocopos medius*), mali detel (*Dendrocopos minor*), belohrbti detel (*Dendrocopos leukotos*) in sirijski detel (*Dendrocopos syriacus*). Pri določitvi ptice, ki jo Plinij imenuje *picus Martius*, pa med starinoslovci in strokovnjaki ni enotnega mnenja, ali gre za detla (katerakoli od zgoraj naštetih vrst) ali zeleno žolno (*Picus viridis*) ali črno žolno (*Dryocopus martius*). V Grčiji je bila črna žolna (ali detel) preroška ptica

(prerokovali so iz njenega oglašanja in leta), v rimskem mitološkem izročilu pa je črna žolna oz. – tradicionalno – detel Marsova ptica (od tod tudi vzdevek *Martius* »Marsov«). Plutarh pojasnjuje (*Rimska vprašanja* 21, 268 F in nasl.), da zato, ker je pogumna in srčna ptica in ima tako močan kljun, da lahko podre hrast s tem, da vanj kluva tako dolgo, dokler ne doseže same srčike drevesa. Prav tako omenja (*Romul* 4), da je volkulji pri hranjenju Romula in Rema pomagal detel. Ne gre za Plinijevo pomoto; kot lahko sklepamo iz nadaljevanja besedila, ko govori o »votljivcih dreves«, je očitno, da uvršča detle in žolne v isti rod. – *ptičjegledju*: gl. NH 8, 103. – *votlivci dreves*: lat. *arborum cavatores*. Verjetno gre za žolne in detle skupaj; gl. § 38. – *visijo nazaj*: prim. Aristotel, HA 9, 9, 614 a 34; Ajlijan 1, 45. – *klini ... padejo ven ... neko rastlino*: Zgodba o klinih je plod vraževerja. Omenjena rastlina je vrsta potonike (*Paeonia*; prim. NH 25, 29; 27, 83); domnevno gre za velelistno potoniko (*Paeonia mascula*) iz družine potonikovk (*Paeoniaceae*) v redu dilenijevcev (*Dilleniales*) kamnokrečevcev (*Saxifragales*). – *Trebij*: gl. PV, št. 382.

§ 41

detli: gl. § 40. – *v Laciju od časa kralja, ki jim je dal ime*: Omenjeni kralj je Pikus, mitični starolatinski bog in kralj, Saturnov sin, Favnov oče in Latinov ded. Po eni od verzij mita naj bi ga Kirka spremenila v detla, ker je ni maral, po drugi naj bi imel zmožnost spreminjanja oblike, zato se je spremenil v Marsovo ptico (detel ali žolna; gl. § 40). Pomagal naj bi tudi volkulji pri hranjenju Romula in Rema. Prim. Servij, *Komentar k Eneidi* 7, 190; Ovidij, *Fasti* 3, 291; *Metamorfoze* 14, 320. Pokrajina Lacij je prvotno ozemlje italskega plemena Latinov, ki je segalo od ustja Tibere do Cercejev in je zajemalo osrednji del današnjega Lacija, pozneje pokrajina med Tiberom na severu, Kornikulanskimi, Prenestinskimi in Lepinskimi gorami na vzhodu, rekami Liris, Trer/Toler in Klanis na jugu ter Tirenskim morjem na zahodu. Gl. NH 3, 54 in nasl. – *ptičjegledju*: gl. NH 8, 103. – *mestni pretor*: Pretor je bil v času republike nosilec najvišjih političnih funkcij. Pozneje je dobil sodna pooblastila; bil je uradni stanovski kolega konzulov in je v njuni odsotnosti imel v rokah najvišjo državno oblast. Od l. 247 pr. Kr. sta bila pretorja dva: mestni pretor (*praetor urbanus*) je razsojal v zasebnih pravih med rimskimi državljani, tujski pretor (*praetor peregrinus*) pa v sporih rimskih državljanov s tujci. – *tribunala*: Tribunal je lesen, polkrožno zgrajen sodni oder, na katerem je državni uradnik sedel na kurulskem stolu in razsojal. – *Elij Tuberon ... nedolgo zatem izpolnil prerokbo*: Isto zgodbo navaja Valerij Maksim, ki piše (5, 6, 4), da je Gaj Elij

Tuberon zaradi take napovedi vedežev ptico zgrabil in jo z ugrizom usmrtil pred očmi senata; posledica tega njegovega dejanja je bila, da je v bitki pri Kanah l. 216 pr. Kr. izgubil sedemnajst članov svoje družine; Frontin (4, 5, 14) navaja, da jih je izgubil štirinajst.

§ 42

Mnoge ptice te vrste se hranijo ...: prim. Aristotel, HA 8, 3, 592 a 29 in nasl. – *škarnik*: gl. § 28. – *ptičjegledju*: gl. NH 8, 103. – *ukrivljene kremplje ... lovijo vsaka vrsta zase*: prim. Aristotel, HA 1, 1, 488 a 5; 2, 12, 504 b 8; PA 4, 12, 694 a 21 in nasl. – *na skalah težko sedijo ...*: prim. Aristotel, HA 9, 32, 619 b 7–9.

§ 43

ptice pevke ... ptice letalke: Rimljani so med preroškimi pticami, ki so jih opazovali avgurji, ločevali: ptice pevke (lat. *oscines*), ki so naznanjale prihodnost s svojim glasom, in ptice letalke (lat. *alites*), ki so naznanjale prihodnost s svojim letom. Poimenovanji sta vzeti iz avgurskega strokovnega izrazja. – *pavov*: Gre za (navadnega) pava (*Pavo cristatus*) iz družine poljskih kur (*Phasianidae*) v redu kur (*Galliformes*), ki izvira iz Indije; Rimljani so ga cenili zaradi njegovega perja in tudi kot izjemno kulinarično specialiteto.

§ 44

zamenja perje in izgubi rep ...: prim. Aristotel, HA 6, 9, 564 a 32 in nasl. – *petindvajset let*: prim. Aristotel, HA 6, 9, 564 a 25 in nasl. – *Pri treh letih ... barve*: prim. Ajlijan 5, 32. – *gos*: gl. § 51.

§ 45

govornik Hortenzij: Rimski govornik Kvint Hortenzij Hortal (114–50 pr. Kr.) je bil Ciceronov starejši sodobnik in pogosto nasprotnik na sodnih procesih, sicer znan po razkošnem življenju. Prim. tudi NH 8, 211; 9, 170; Ajlijan 5, 21. – *Mark Avfidij Lurkon*: Lurkon je bil l. 60 pr. Kr. ljudski tribun. Prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 6, 6; Tertulijan, *O paliju* 5. Ljudski tribuni (funkcijo so uvedli l. 493 pr. Kr.) so bili prvotno zaščitniki preprostega ljudstva. Sprva so imeli razmeroma majhna pooblastila: preprečevali so krivične odredbe uradnikov in senata na vojaškem naboru, pri odrejanju davkov in na sodišču, kjer so imeli pravico veta. Sčasoma so si pridobili to pravico tudi pri poseganju v domene drugih oblastništev, celo senata, in pri volitvah. Imeli so tudi pravico sklicevati in voditi ljudska zborovanja (skupščine), predsedovati tributnim komicijam,

prirejati ptičegledje, nalagati globo idr. Sula je oblast tribunov močno omejil, Pompej pa jim je vrnil vse pravice. Cezar in njegovi nasledniki so na funkciji ljudskega tribuna in njenih pooblastilih utemeljili cesarsko oblast, kajti ljudski tribuni so bili tudi nedotakljivi in neoskrunljivi (*sacrosancti*). Ljudski tribunat je obstajal tudi v času cesarstva, a tribuni niso imeli več pomembne politične vloge; njihova funkcija je bila častna. – *zadnje vojne z morskimi razbojniki*: Morske razbojnike je v letih 67–66 pr. Kr. v treh mesecih zatrl Pompej.

§ 46

naši nočni čuvaji: Mišljen je petelin (*Gallus domesticus*). – *četrta taborski straži*: Četrta taborska straža je trajala od 3.00 do 6.00. Noč se je pri Rimljanih začela ob 18.00; razdeljena je bila na štiri nočne ali taborske straže, od katerih je vsaka trajala po tri ure.

§ 47

Če zmagajo ...: prim. Aristotel, *HA* 4, 9, 536 a 27; Ajlijan 4, 29. – *vlije strah tudi levom*: prim. *NH* 8, 52; Ajlijan 3, 31; Lukrecij, *O naravi stvari* 4, 710 in nasl.

§ 48

Rodos: gl. *NH* 5, 132; 9, 169. – *Tanagro*: najpomembnejše antično mesto v jugovzhodni Bojotiji ob vzhodnem vznožju pogorja Kerkejon na sotočju rek Laris in Azop, ki je slovelo po izvrstnem vinu in reji petelinov, zdaj antične ostaline ok. 4,5 km jugovzhodno od kraja Tanagra (prej Vratsi). Gl. *NH* 4, 26. – *bojnim petelinom*: prim. tudi Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 6; 3, 9, 19; Kolumela 8, 2, 4. – *Melosa*: otok v otoški skupini Kikladi v jugozahodnem Egejskem morju, v antiki z istoimenskim mestom, zdaj Milos (Μήλος). Gl. *NH* 4, 70. – *Halkide*: »Bakreno mesto« ali »Bronasto mesto«, glavno mesto otoka Evboja, zdaj Halkida, prej tudi Halkis. Gl. *NH* 4, 64. – *rimski škrlat*: metaforični izraz za najvišje rimske uradnike, ki so na togi nosili škrlatni trak.

§ 49

ugodna znamenja: lat. *tripudium solistimum* »polnoveljavno znamenje«; izraz je vzet iz avgurskega strokovnega izrazja. Za tako znamenje je veljalo, če so svete kokoši tako hlastno zobale, da jim je hrana padala iz kljunov na zemljo. Prim. Cicero, *O vedeževanju* 2, 72; Festus p. 489, 25; p. 285, 15; p. 382, 11. – *rimске fasce*: Fasci so butare šib s sekiro (*fasces cum securi*), ki so jih liktorji nosili pred najvišjimi oblastniki kot znak sodne oblasti, na tem mestu pa je

izraz sopomenka za rimsko politično nadoblast in vojaško premoč. – *Bojotijcem naznanjali ... zmago proti Lakedajmoncem*: tj. zmago v bitki pri Levktiji v Bojotiji l. 371 pr. Kr., v kateri so Bojotijci pod Epaminondovim poveljstvom premagali Spartance. O tem poroča tudi Cicero (*O vedeževanju* 1, 74; 2, 56).

§ 50

Če jih skupimo ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 50, 631 b 25–28; Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 3; Kolumela 8, 2, 3. – *Pergamonu*: mesto v Ajolidi na severozahodu Male Azije v Miziji ob reki Kaik, prestolnica dinastije Atalidov in pergamonskega kraljestva, v antiki eno najpomembnejših mest v Mali Aziji, zdaj Bergama v okrožju Bergama v turški provinci İzmir. Gl. *NH* 5, 126. – *petelinje boje, ki so tako rekoč gladiatorski*: prim. Kolumela 8, 2, 5. – *v letu konzulata Marka Lepida in Kvinta Katula*: Mark Emilij Lepid in Kvint Lutacij Katul sta bila konzula l. 78 pr. Kr. – *na Galerijeve pristavi*: O omenjenem Galeriju in njegovem podeželskem posestvu ni podatkov. – *Ariminuma*: mesto v antični Umbriji južno od ustja reke Arimin, od l. 268 pr. Kr. strateško pomembna rimska kolonija in cestno križišče, zdaj Rimini v provinci Rimini (Emilija - Romanja). Gl. *NH* 3, 112 in 115.

§ 51

gos: Glede na opise gre za domačo gos (*Anser domesticus*) in sivo gos, imenovano tudi divja gos (*Anser anser*), obe iz rodu gosi (*Anser*) v družini plovcev (*Anatidae*) reda plojkokljunov (*Anseriformes*). – *gosi obranile Kapitol ... psi ... izdali mesto*: Okoli l. 390 pr. Kr. so Galci pod vodstvom vojskovodje Brena popolnoma porazili rimsko vojsko v bitki pri Aliji, nato pa so se usmerili proti Rimu; večina Rimljanov je zbežala, nekaj jih je bilo pobitih, zadnji branilci mesta pa so se umaknili na Kapitol in prestajali dolgotrajno obleganje. Ob nepričakovanem nočnem napadu Galcev so oblegance rešile gosi, ki so jih opozorile na napad, medtem ko psi niso zalajali. Galce je porazil Mark Furij Kamil. Zgodbo o kapitolskih (tudi kapitolinskih) goseh najdemo pri številnih antičnih avtorjih: Vergilij, *Eneida* 8, 655; Livij 5, 47; Kolumela 8, 13, 2; Ajlijan 12, 33 idr. O Kapitolu gl. § 35. – *cenzorji*: Od l. 443 pr. Kr. so Rimljani za nadzor davčnih cenitev na centurijskih volitvah volili sprva po dva patricijska, pozneje pa po enega patricijskega in enega plebejskega cenzorja, sprva za petletno obdobje, od l. 320 pa za 18 mesecev. Cenzorji so imeli tri glavne naloge: a) popisovanje državljanov in sprejemanje napovedi o njihovem imetju; b) nadzorovanje javne morale državljanov; prestopke, kot

so slaba vzgoja otrok, slabo gospodarjenje, krivo priseganje, kruto ravnanje s sužnji ali klienti, nespodobno obnašanje, pretirano razkošje in razvade ipd., so kaznovali s cenzorskim ukorom ali izključitvami: senatorjev iz senata, vitezov iz njihovega stanu, navadnega državljana s preselitvijo v manj ugle- dne četrti; c) finančni posli (uprava državne zakladnice, oddajanje državnih dohodkov v zakup, nadzor nad javnimi zgradbami idr.). – *oskrbovanje gosi s hrano*: lat. *cibaria anserum*. Prim. Cicero, *Za Seksta Roscija* 56; Plutarh, *Rim- ska vprašanja* 98, 287 BC. – *Ajgija*: tudi Ajgion, mesto v Ahaji med ustjema rek Meganitas in Selinunt, zdaj Egio na severni obali Peloponeza. Gl. *NH* 4, 12. – [...]: Na tem mestu je v izvirnem besedilu vrzel; nekatere izdaje navajajo ime Amfiloh. Zgodbo opisujeta tudi Ajlijan (5, 29) in Atenaj (13, 606 C). – *Olena*: mesto v Ahaji med Dimo in Patrami, član Ahajske zveze. Gl. *NH* 4, 13. – *Glavki ... oven*: Glavka s Hiosa je slovela kot pesnica opolzkih pivskih pesmi; živela je v času egiptovskega kralja Ptolemaja II. Filadelfa (308–246 pr. Kr.; vladal 285–246). Prim. Teokrit, *Idile* 4, 31; *Epigrami* 23 (= *Palatinska antologija* 7, 262). Zgodbo o ovnu, ki se je vanjo zaljubil, navajata tudi Ajlijan (1, 6; 5, 29) in Plutarh (*O inteligenci živali* 18, 972 in nasl.). – *gos ... spremljala filozofa Lakida*: peripatetski filozof, ki je živel v drugi polovici 3. stol. pr. Kr. (ok. 240–215 pr. Kr.). Njegov opus je izgubljen. Ni znano, ali je identičen z istoimenskim akademskim filozofom iz Kirene, ki je umrl l. 204 pr. Kr. Gl. tudi Ajlijan 7, 41; Atenaj 13, 606 CE.

§ 52

odličnih jetrih: prim. Atenaj 9, 384 C. – *S pitanjem*: prim. Horacij, *Satire* 2, 8, 88: *pinguibus et ficis pastum iecur anseris albae*. – *konzular Scipion Metel ... Mark Sej*: Konzular (lat. *consularis*) je bivši konzul. Kvint Cecilij Metel Pij Scipion je bil l. 52 pr. Kr. konzul skupaj s Pompejem. Mark Sej je bil Cicero- nov in Varonov prijatelj; živel je sredi 1. stol. pr. Kr. Njuno vzrejo perutnine opisuje Varon (*O kmetijstvu* 3, 2, 7; 3, 10, 1). – *Mesalin Kota, sin govornika Mesale*: Mark Avrelij Kota Maksim Mesalin je bil sodobnik cesarja Tiberija in sin znamenitega govornika Marka Valerija Mesale. V rimskem senatu je bil zelo osovražen, sicer pa je slovel kot velik gurman.

§ 53

ozemlja Morinov: germansko pleme v Belgijski Galiji, ki je živelo na območju med rekama Šelda (Schelde) in Soma (Somme), zdaj pokrajina Artois, departma Pas-de-Calais. Njihovo glavno središče je bilo pristaniško mesto

Gezoriakum. Gl. tudi NH 4, 102; 4, 106; 12, 6; 19, 8. – *skubijo dvakrat letno*: Kolumela piše, da jih skubijo spomladi in jeseni (8, 13, 3: ... *bis anno, vere et autumnno, vellere licet*). – *Germanije*: gl. NH 8, 38. – *gante*: Beseda *ganta* je germanska izposojenka; iz nje se je razvila nem. *Gans* »gos«.

§ 54

denarijev: gl. NH 8, 222.

§ 55

Sirije: v antiki dežela med Amanom, Tavrosom, Evfratom in Arabijo, rimska provinca od l. 64, ko jo je rimskemu cesarstvu priključil Pompej. Gl. NH 5, 79–82. – *Komagena*: antična pokrajina, ki se je raztezala od desnega brega Evfrata do jugovzhodnega Tavrosa med Sirijo na jugu, Ozroeno in Sofeno na zahodu, Kapadokijo na severu in Kilikijo na zahodu, z glavnim mestom Samozata. Prim. NH 5, 66; 6, 24; 6, 41; 6, 142; 10, 129; 16, 27; 24, 9; 29, 55; 37, 204. – *komagen*: lat. *Comagenum*, tudi »komagenum«, »komagensko zdravilo«. Uporabljali so ga za lajšanje bolečin. Gl. NH 29, 55; 37, 204.

§ 56

henalopeke: lat. *chenalopeces*, gr. χηναλώπεκες »lisičje gosi« ali »lisičje race«. Henalopeke so menda nilske gosi (*Alopothen aegyptiacus*), ki imajo dolg vrat, rožnate noge in kljun, svetlorjavo do rdečerrjavo perje ter značilno rdečerrjavo očesno pego. V starem Egiptu so bile domače živali. Spadajo v poddružino polgosi (*Tadorninae*) družine plovcev (*Anatidae*) v redu plojkokljunov (*Anseriformes*). Prim. Aristotel, HA 6, 2, 559 b 29; 8, 3, 593 b 22; Ajlijan 5, 30; Herodot 2, 72. – *henerote*: lat. *chenerotes*, gr. χηνέρωτες. Henerot ne moremo zanesljivo določiti, niti tega, ali gre za gosi ali race. Komentatorji kot možno rešitev predlagajo raco žličarico (*Anas clypeata*) iz družine plovcev (*Anatidae*). – *Britaniji*: gl. NH 4, 102–104. – *Divje peteline ... črno perje in škrlatna rdečina na obrveh*: lat. *tetrao*, gr. τετράων. Plinij opisuje ruševca (*Tetrao tetrix* ali *Lyrurus tetrix*), imenovanega tudi škarjavec in mali petelin, ki je črne barve z modrim oz. vijoličastim leskom, ima bele lise in bela peresa pod repom ter živordečo »obrv« oz. kožno gubo nad očmi. Spada v družino gozdnih kur oz. koconogih kur (*Tetraonidae*) iz reda kur (*Galliformes*). – *Druga vrsta divjih petelinov*: Glede na opis gre za divjega petelina ali velikega petelina (*Tetrao urogallus*), ki je temne barve, ima močan kljun in živordečo »obrv« (kožno gubo ali rožo) nad očesom, doseže do 5 kg, njegov razpon kril pa doseže tudi

do 1,4 m. Spada v družino gozdnih kur oz. koconogih kur (*Tetraonidae*) in je največji predstavnik družine kur (*Galliformes*). – *mogoče celo ujeti negibnega na tleh*: Divji petelini so plašne ptice; dejstvo, da je mogoče divjega petelina ujeti na tleh, ni posledica njegove telesne teže, ampak tega, da so samci v času parjenja, ko vabijo samice in pojejo z značilnim oglašanjem (klepanje in brušenje), povsem nepozorni na dogajanje v svoji okolici in se jim lahko lovci povsem približajo. – *Živijo v Alpah in severnih predelih*: Navedba drži. Divji petelini živijo predvsem v iglastih, pa tudi v mešanih gozdovih na visokih planotah in v višje ležečih predelih, zlasti v alpskem svetu. – *vivarijih*: lat. *vivarium*. Vivariji so katerikoli prostori ali posode za gojenje kopenskih ali vodnih živali: zverinjaki, živalski vrtovi, menažerije, obore, obori, ribnjače ali poltarji, ribniki, kletke, preletalnice ipd.

§ 57

Hispaniji: gl. NH 3, 6–30; 8, 104. – *počasne ptice ... otide*: lat. *tardae aves*, gr. ὠτίδες. Menda gre za veliko droplo (*Otis tarda*) iz rodu velikih dropelj (*Otis*) v družini dropelj (*Otididae*) iz reda žerjavov (*Gruiformes*). V Evropi živijo zlasti v Španiji (pretežno v višjih predelih), drugače pa na posameznih manjših, pretežno ravninskih in stepskih območjih vzhodne Evrope in Azije vse do Mongolije. Spada med ogrožene ptičje vrste. Prim. Aristotel, HA 6, 6 563 a 29; 9, 33, 619 b 13; Ajlijan 5, 24. – *izločijo mozeg ... nagnusen smrad*: Navedba ne drži; droplje v kosteh nimajo mozga; prav tako ni znano, zakaj naj bi smrdele.

§ 58

žerjavov: Gre za (navadnega) žerjava (*Grus grus*) iz družine žerjavov (*Gruidae*) v redu žerjavov (*Gruiformes*). – *Pleme Pigmajcev ima po odhodu žerjavov, ki se – kot smo omenili – z njimi spopadajo, mir*: O spopadih med Pigmajci (Pigmejci) in žerjavi gl. NH 4, 44; 7, 26; Aristotel, HA 8, 12, 597 a 6. Pigmajci ali Pigmejci (lat. *Pygmaei*, gr. Πυγμαῖοι; iz gr. πυγμή /*pygmé*/ »pest«, torej »Pestniki«, »Veliki kot pest«) so bili pritlikavo ljudstvo, ki so ga antični geografi umeščali na skrajna območja sveta, navadno v Afriko (v dežele južno od Egipta), pa tudi v Indijo in Skitijo, Plinij pa jih umešča tudi ob reko Strimon (gl. NH 4, 44) in v Malo Azijo, natančneje v Karijo (gl. NH 5, 108–109). – *Vzhodnega morja*: Vzhodno morje (*mare Eoum*) ali Eojski (Vzhodni) ocean (*Oceanus Eous*) je del Oceana, ki obliva svet na vzhodu, zdaj Bengalski zaliv. Ime izhaja iz gr. ἑώς, ἥοις, ἥοις /*eóos, eoíos, eóios*/ »vzhoden«, »jutranji«. Gl. NH 2, 243; 6, 33; 6, 53; 6, 56; 6, 82.

§ 59

Ponoči imajo straže ... vodja: prim. Aristotel, *HA* 9, 10, 614 b 21; Ajlijan 3, 13; Plutarh, *O inteligenci živali* 10, 967 BC; Solin 10, 12 in nasl.

§ 60

Ponta: lat. *Pontus*, gr. Πόντος Ἐξείνως, antično ime za Črno morje. – *Ovnovo čelo in Karambis:* Ovnovo čelo (lat. *Criu Metopon* ali *Criumetopon*, gr. Κριοῦ Μέτωπον iz gr. κριός /*kriós*/ »oven« in μέτωπον /*métopon*/ »čelo«) je rt na jugu Tavrijskega Hersoneza, Karambis pa rt na črnomorski obali Paflagonije (zdaj Kerempe Burnu blizu mesteca Ilyasbey v okrožju Bilecik v provinci Bilecik v Turčiji), ki je v antiki veljal za sredino južne obale Ponta. Oba rta sta delila Pont (Črno morje) na dva približno enaka dela, podobna skitskemu loku. Gl. tudi *NH* 2, 245; 4, 86; 6, 6. – *se obtežijo z balastom:* prim. Ajlijan 2, 1; 3, 13. Aristotel je bil mnenja, da gre za izmišljotino (prim. *HA* 8, 12, 597 b 1). – *Kornelij Nepot:* gl. PV, št. 378. – *umrl v času principata božanskega Avgusta:* Avgust je vladal v obdobju od 27 pr. Kr. do 14 po Kr., Nepot, ki se je rodil ok. l. 100, pa je umrl l. 25 ali 24 pr. Kr. – *drozge:* lat. *turdus*; gl. § 147. Ni znano, za katerega predstavnika rodu drozgov (*Turdus*) v družini drozgov (*Turdidae*) iz reda pevcev (*Passeriformes*) gre: za cararja (*Turdus viscivorus*), brinovko (*Turdus pilaris*), cikovta (*Turdus philomelos*), belega ali vinskega drozga (*Turdus iliacus*) ali katero drugo vrsto. – *štorklje:* gl. § 61. – *žerjav med najbolj iskanimi ptiči:* O tem piše tudi Horacij (*Satire* 2, 8, 86–87): *mazono-mo pueri magno discripta ferentes / membra gruvis sparsi sale multo non sine farre*. – *Nepot ... pisal ... dotakniti:* Citat je iz Nepotovega izgubljenega dela z naslovom *Primeri (Exempla)*; gl. PV, št. 378.

§ 61

štorklje: lat. *ciconia*. Gre za belo štorkljo (*Ciconia ciconia*) iz družine štorkelj (*Ciconiidae*) v redu močvirnikov (*Ciconiiformes*). – *štorklje prihajajo pozimi:* Bela štorklja se vrača v svoja gnezdišča marca. Prim. tudi Vergilij, *Georgike* 2, 319: ... *cum vere rubenti / candida venit avis longis invis colubris* ... – *žerjavi pa poleti:* prim. Heziod, *Dela in dnevi* 448 (žerjav kot ptica, ki daje znamenje za setev, pa tudi napoveduje zimo).

§ 62

Kačja vas: lat. *Pythonos come*, gr. Πύθωνος κόμη. Lokacija tega azijskega kraja ni znana. Prim. Solin 40, 27. – *po avgustovskih idah:* tj. po 13. avgustu. – *štorklje*

nimajo jezika: Navedba ne drži; štoklje imajo zelo majhen jezik. – *iztrebljajo kače*: prim. Vergilij, *Georgike* 2, 319–320: *candida venit avis longis invisibilibus*; Solin 40, 27; Izidor Seviljski 12, 7, 16. – *Tesaliji*: gl. § 31. Prim. Solin 40, 27.

§ 63

gosi: gl. § 51. – *labodi*: lat. *olor*. Verjetno gre za laboda grbca (ali grbavca; *Cygnus olor*), morda tudi za oba selivca: za laboda pevca (*Cygnus cygnus*) in malega laboda (*Cygnus columbianus*). Vsi trije spadajo v družino plovcev (*Anatidae*) iz reda plojokokljunov (*Anseriformes*). – *njihov let ...*: prim. Cicero, *O naravi bogov*, 2, 125; Ajlijan 3, 13; Plutarh, *O inteligenci živali* 10, 967 BC. – *liburnijske ladje*: Liburnija je dežela v severni Dalmaciji med rekama Arzija (zdaj Raša) in Titij (zdaj Krka), domovina Liburnov (gl. *NH* 3, 37; 8, 191; 9, 13; 9, 88), ki so sloveli kot odlični pomorščaki. Rimljani so od njih prevzeli nekatere ladjedelniške veščine, med drugim tudi gradnjo liburnijskih ladij ali liburnijk, hitrih, lahkih bojnih ladij z odličnimi manevrskimi sposobnostmi in zaradi okrepljenega kljuna tudi z veliko prodorno močjo. – *za ostarele starše skrbijo*: prim. Aristotel, *HA* 9, 13, 615 b 23; Ajlijan 3, 13. – *... kot so oni za njih*: Nekateri izdajatelji domnevajo, da ta stavek spada v § 62. – *umirajoči labodi otožno pojejo*: prim. Aristotel, *HA* 9, 12, 615 b 2; Ajlijan 2, 32; 10, 36. – *saj jedo meso drugih labodov*: prim. Aristotel, *HA* 9, 1, 610 a 1; Ajlijan, *Pisana zgodovina* 1, 14.

§ 64

manjših vrst ptic: prim. Aristotel, *HA* 8, 12, 597 a 21 in 23.

§ 65

prepelice: lat. *coturnix*. Gre za prepelico iz družine poljskih kur (*Phasianidae*) v redu kur (*Galliformes*). Prim. Aristotel, *HA* 8, 12, 597 b 10–20; Varon, *O kmetijstvu* 3, 5, 7. – *pridejo prej kot žerjavi*: Prepelice prezimujejo v severni, vzhodni in zahodni Afriki ter v Arabiji; jeseni se odselijo, vrnejo pa se spomladi aprila ali na začetku maja. Žerjavi prezimujejo na nekaterih območjih Španije, ob sredozemskih obalah severne in vzhodne Afrike ter na nekaterih območjih vzhodne Afrike (žerjavi, ki se na preletu ustavijo pri nas, prihajajo povečini iz teh območij), v jugozahodni Arabiji, na Srednjem vzhodu (Mezopotamija), na nekaterih območjih Indije in v vzhodnem delu Kitajske. – *nevarno za pomorščake ... potapljajo ladje*: prim. Solin 11, 20 in nasl. Navedba ne drži.

§ 66

avstrom: lat. *auster* »južnik«, »južni veter«. – *letijo z akvilonom*: lat. *aquilo* »severoseverovzhodnik«, »severni severovzhodnik«. Prim. Aristotel, *HA* 8, 12, 597 b 9 in nasl. – *prepeličjega kralja*: lat. *ortygometra*, gr. ὀρτυγομήτρα. V izvirniku uporabljeni izraz pomeni »prepeličja mati«; Plinij ga povzema po Aristotelu (*HA* 8, 12, 597 b 9 in nasl.). Od kod to poimenovanje, ni znano. Domnevno gre za kosca (*Crex rex*) iz družine mokožev (oz. tukalic) (*Rallidae*) v redu žerjavov (*Gruiformes*), ptico selivko, ki prezimuje v osrednji in južni Afriki, aprila ali na začetku maja pa se vrne v svoja gnezdišča na območju Evrope in Azije (Sibirija). – *kragulj*: gl. § 21. – *zahtevajo spremstvo; pregovori* ...: Glede naštetih treh vrst najdemo v slovarjih in komentarjih k Pliniju različne ponujene rešitve. – *glotido*: lat. *glottis*, gr. γλωττίς »jezičnica« (iz gr. γλώττη /*glóttē*/ »jezik«). Glotida je morda vijeglavka (*Jynx torquilla*), ki spada v družino žoln (*Picidae*) iz reda plezalcev (*Piciformes*). Gnezdi na območju od Evrope do Daljnega vzhoda, prezimuje pa v tropski podsaharski Afriki, Indiji, Indokini, Južni Kitajski in na Japonskem. – *uharico*: lat. *otus*, gr. ὠτός ali ὠτος. Za uharico komentatorji ponujajo več možnosti: lahko bi bila sova na splošno, najverjetnejši kandidatki sta mala uharica (*Asio otus*) in močvirska uharica (*Asio flammeus*), omenjata se tudi veliki skovik (*Otus scops*) in lesna sova (*Strix aluco*). Glede na ime *otus* (iz gr. οὖς, ὠτός /*oûs*, *ôtós*/ »uho«) je v prevodu uporabljena rešitev »uharica«; mišljena je mala uharica (*Asio otus*) ali močvirska uharica (*Asio flammeus*), tudi glede na primerjavo z veliko uharico (*Bubo bubo*) v § 68. – *kihrama*: lat. *cychramus*, gr. κύχραμος. Kihrama ni mogoče določiti; domnevi sta: vrtni strnad (*Emberiza hortulana*) iz družine strnadov (*Emberizidae*) v redu pevcev (*Passeriformes*) ali kosec (*Crex crex*) iz družine mokožev (oz. tukalic) (*Rallidae*) v redu žerjavov (*Gruiformes*).

§ 67

Glotida ...: gl. § 66. Prim. Aristotel, *HA* 8, 12, 597 b 15 in nasl. Vijeglavka, ki je najverjetneje istovetna z glotido, ima res dolg in lepljiv jezik.

§ 68

Kihram: gl. § 66. – *prepelice*: gl. § 65. – *Mala uharica*: lat. *otus*. Iz Plinijevega opisa ni mogoče z gotovostjo sklepati, ali gre za malo uharico (*Asio otus*) ali za močvirsko uharico (*Asio flammeus*). Mala uharica ima izrazite temnikaste ušesne čopke, ki pa nimajo pri njenem sluhu nobene vloge, ampak samo ustvarjajo videz, da je večja, kot v resnici je; močvirska uharica se od nje

razlikuje po krajših ušescih. – ... *velike uharice*: gl. § 34. Prim. Aristotel, *HA* 8, 12, 597 b 17 ter 21–25; Atenaj 9, 391 A. – *večja od čukov*: gl. § 34. – *aksion*: lat. *axio*. Aksiona Plinij omenja tudi v 29. knjigi (§ 117), kjer ga označuje kot eno od vrst čukov (*felle recente axionis; noctuarum est id genus*).

§ 69

kamenčke za balast: prim. podoben opis pri žerjavih v § 60. – *s semeni strupenih rastlin*: Verjetno gre za teloh (*Helleborus niger*) iz družine zlatičevk (*Ranunculaceae*) v redu zlatičnic (*Ranunculales*), ki v listih in koreninah vsebuje strupene glikozide helebrin, heleborin in heleborein, in za veliko trobeliko (*Cicuta virosa*) iz družine kobulnic (*Apiaceae, Umbelliferae*). – *odstranjene z jedilnikov ... se ob pogledu nanje pljune za zaščito pred božjastjo*: prim. *NH* 28, 35.

§ 70

zimskih mesecih se selijo tudi lastovke: O lastovkah gl. § 92 in nasl. Gl. tudi *NH* 2, 122: »Osmi dan pred marčevimi kalendami favónij nekateri imenujejo helidónias, ker tedaj opazijo lastovke, nekateri pa ornítias, ker od 71. dne po zimskem Sončevem obratu po prihodu ptic piha devet dni.« Prim. Ajlijan 1, 52. – *nimajo ukrivljenih krempljev ... gole in neoperjene*: prim. Aristotel, *HA* 8, 16, 600 a 18 in nasl.; VIII 3, 592 b 16. – *Tebah ... večkrat osvojeno*: največje mesto v Bojotiji in njeno središče (za razlikovanje od istoimenskih mest v Tesaliji, Egiptu in Joniji imenovane Bojotijske), ki je svoj vrhunec doseglo pod kraljema Pelopidom in Epaminondom, zdaj Thiva (Θήβα). Ko se je mesto l. 338 skupaj z Atenci uprlo kralju Filipu II., je bilo poraženo v bitki pri Hajroneji; ko se je l. 335 uprlo Aleksandru, ga je ta zavzel in ga dal do tal porušiti (razen hiše pesnika Pindarja in svetišč), prebivalce pa prodati v sužnost. Gl. *NH* 4, 25. – *Biziji v Trakiji*: prvotno tračanska naselbina ali mesto, v helenističnem obdobju glavno mesto Trakije, rezidenca zadnjih trakijskih kraljev, od l. 46 pr. Kr. del rimskega cesarstva, zdaj mesto Vize (gr. Bizye, Βιζύη) v turški provinci Kırklareli. Gl. *NH* 4, 47; prim. Solin 10, 18. Trakija je bila antična pokrajina na jugovzhodnem delu Balkanskega polotoka med Makedonijo, Mezijo in Pontom (ozemlje večine današnje Bolgarije, deli Dobrudže (Romunija), deli severne Grčije, evropski del Turčije), v antiki najprej kraljestvo, od l. 46 provinca (cesar Klavdij). Gl. *NH* 4, 40. – *Terejevih zločinov*: Tračanski kralj Terej je posilil svojo svakinjo Filomelo, sestro svoje žene Prokne, ji odsekal jezik in jo zaprl, da ne bi mogla nikomur povedati o zločinu; Filomela pa je zgodbo

izvezla na platno in dejanje razkrila sestri. Prokna se je možu maščevala tako, da je ubila njenega sina Itisa in ga postregla Tereju. Sestri sta zbežali in se na begu spremenili, prav tako pa tudi Terej, ki ju je zasledoval: Prokna v slavčico, Filomela v lastovko, Terej pa v smrdokavro. Zgodba je bila priljubljen motiv v antični književnosti. Gl. tudi § 86.

§ 71

Kajkina, rimski vitez: Avel Kajkina (ali Cecina) je domnevno Ciceronov sodobnik, pisec dela o etruščanskem izročilu (*disciplina Etrusca*), eden od Plinijevih virov (gl. PV, št. 117). – *Volater*: Volatere so prastaro etruščansko mesto, eno najmočnejših etruščanskih mest (etr. Velathri), zdaj Volterra v provinci Livorno (Toskana). Gl. NH 3, 50. – *Fabij Piktore v svojih analih*: gl. PV, št. 414. – *Liguri*: prebivalci pokrajine Ligurije v severni Italiji ob današnjem Genovskem zalivu, predindoevropsko pleme, pomešano s Kelti, sprva razširjeno po zahodnem Sredozemlju, ki se je pod pritiskom drugih ljudstev priselilo na območje severne Italije med Pad in Alpe. Gl. NH 3, 38, 3, 47.

§ 72

kosi: lat. *merula*. Gre za kosa (*Turdus merula*) iz družine drozgov (*Turdidae*) v redu pevcev (*Passeriformes*); gl. § 80. – *drozgi*: lat. *turdus*; gl. § 60. – *škorci*: lat. *sturnus*. Gre za škorca (*Sturnus vulgaris*) iz družine škorcev (*Sturnidae*) v redu pevcev (*Passeriformes*). – *se na podoben način odselijo v sosednje pokrajine*: prim. Aristotel, HA 8, 16, 600 a 10 in nasl. – *Germaniji*: gl. NH 8, 38. – *grlico*: lat. *turtur*; gl. § 38. – *grivarji*: lat. *palumbis*. Gre za grivarja (*Colimba palumbus*) iz družine golobov (*Columbidae*) v redu golobov (*Columbiformes*). Prim. Aristotel, HA 8, 16, 600 a 10 in nasl.; 8, 3, 593 a 16 in nasl.; 8, 12, 597 b 3 in nasl.

§ 73

škorce: gl. § 72. – *lastovka*: gl. § 70; § 92 in nasl. – *ki se hrani samo med letenjem*: prim. Solin 10, 19. – *golobi*: gl. § 104–109. – *lastovke*: gl. § 70 ter § 92 in nasl. – *drozgi*: gl. § 60. – *grlice*: gl. § 38. – *kobilarji*: lat. *galbulus*, tudi *galbula*, *galgulus*. Kobilar (*Oriolus oriolus*), ki spada v družino kobilarjev (*Oriolidae*) iz reda pevcev (*Passeriformes*), je edini evropski predstavnik kobilarjev; je živorumene barve (od tod njegovo poimenovanje, ki izhaja iz lat. *aureolus* »zlat«), ima črne peruti in rep. Plinij ga imenuje tudi klorion (gl. § 87). – *smrdokavre*: lat. *upupa*, gr. *επωψ*. Smrdokavra (*Upupa epops*), imenovana tudi vdab in vo-deb, spada v družino smrdokaver (*Upupidae*) iz reda vpijatov (*Coraciiformes*).

Smrdokavra se pred sovražniki in plenilci ščiti s smradom; v njihovih gnezdih je veliko iztrebkov, gnezdeče samice in mladiči pa ob nevarnosti iz trtične žleze izločijo in razpršijo smrdeč izloček.

§ 74

Trojo: tudi Ilion, mesto v Troadi, ki je nadzorovalo in obvladovalo trgovski promet med območjema Egejskega morja in Ponta (Črna morja), prizorišče trojanske vojne, zdaj ostaline na griču Hisarlık, 4,5 km jugovzhodno od vstopa v Dardanele v turški provinci Çanakkale. Gl. *NH* 5, 124. – *Etiopije*: gl. *NH* 8, 26. – *Memnonovem grobu*: Memnon, legendarni etiopski kralj, je bil sin Titona in Zarje (Eos), nečak trojanskega kralja Priama, ki se je v trojanski vojni bojeval na strani Trojancev in padel v boju z Ahilom. Zevs mu je podelil nesmrtnost; menda se je dim z njegove mrtvaške grmade spremenil v ptice, ki so se vsako leto spopadale na njegovem grobu, dokler nekatere niso podlegle. Gl. *NH* 5, 59; Strabon 13, 1, 11. – *memnonide*: lat. *Memnonides* sc. *aves* »Memnonove ptice«. Memnonide so dobile ime po mitičnem etiopskem kralju Memnonu (gl. zgoraj). Prim. Pavzanijs 10, 31, 6; Ovidij, *Metamorfoze* 13, 607; Ajlijan 5, 1; Solin 40, 19. Komentatorji domnevajo, da gre za togotnike (*Philomachus pugnax*), ki spadajo v družino kljunačev (*Scolopacidae*) iz reda pobreznikov (*Charadriiformes*). – *Kremucij*: tj. Avel Kremucij Kord; gl. PV, št. 293. – *Memnonove palače v Etiopiji*: Memnona (gl. zgoraj) je mitološko izročilo prvotno povezovalo z Etiopijo (bil naj bi kralj Etiopcev), pozneje pa z Egiptom; da je bilo njegovo čaščenje tam zelo razširjeno, kažejo tudi po njem imenovana Memnonova kolosa (18 m visoka sedeča kipa faraona Amenofisa III. v Tebah) in grški papirusi iz obdobja Ptolemajcev, ki potrjujejo, da se je tedaj celotni zahodni del mesta Tebe imenoval Μερνόνεια /*Memnóneia*/, tj. »Memnonova četrt« ali »Memnonova palača«. Prim. *NH* 5, 61. – *meleagride*: lat. *Meleagrides* sc. *aves* ali *gallinae*, gr. μελεαγρίδες. Meleagride so domnevno pegatke (*Numida meleagris*), ki spadajo v družino pegatk (*Numididae*) iz reda kur (*Galliformes*). Ime so dobile po Meleagru, sinu kalidonskega kralja Ojneja. Ko je bil star sedem dni, so mu Mojre prerokovale, da bo umrl, če zgori poleno na ognjišču. Njegova mati Alteja je poleno vzela in ga shranila; ko pa so njeni bratje, Meleagrovi strici, Atalanti ugrabili kožo kalidonskega merjasca, ki ga je ubil Meleager, jih je Meleager pobil, razsrojena Alteja pa je poleno vrgla na ognjišče. Meleager je takoj umrl, Alteja je naredila samomor, Meleagrove sestre pa so tako objokovale bratovo smrt, da jih je Artemida spremenila v pegatke. Prim. tudi *NH* 37, 38 in 40; Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 18;

Kolumela 8, 2, 2; Atenaj 14, 655 C; Ajlijan 4, 42; Ovidij, *Metamorfoze* 8, 525 in nasl. – *Bojotiji*: antična pokrajina v osrednji Grčiji med Lokrido na severu, Korintskim zalivom na jugu, Kitajronom na vzhodu in Fokido na zahodu z glavnim mestom Tebe, od l. 146 pr. Kr. del province Makedonije in pozneje Ahaje. Gl. NH 4, 25–27.

§ 75

Selevkide: lat. *Seleucides* (*seleucides*) *aves*, gr. σελευκίδες. Komentatorji kot možnost omenjajo rožastega (ali rožnatega) škorca (*Pastor roseus*) iz družine škorcev (*Sturnidae*) v redu pevcov (*Passeriformes*). Gre za ptico selivko, ki ima rožnato in temno perje ter na glavi črn čop. Živi na suhih stepskih, polpuščavskih in puščavskih območjih. – *gore Kadmos*: gora na severu maloazijske pokrajine Kilikije, vzhodni odrastek Tmola, zdaj 2308 m visoki Babadağ v turški provinci Denizli. Gl. NH 5, 118. – *kadar kobilice pustošijo njihove pridelke*: Rožasti škorec se pogosto zadržuje v krajih, kjer je obilo kobilic, ki sestavljajo največji del njegove prehrane, in drugih ravnokrilcev; prehranjuje se tudi z jagodičjem, grozdem in zrnjem. – *ibise*: gl. § 32 in § 87. – *kadar se pojavijo kače*: prim. Herodot 2, 75; Cicero, *O naravi bogov* 1, 101; Mela 3, 82; Diodor Sicilski 1, 83, 1; 1, 87, 6; Ajlijan 2, 38. – *Elejci*: tudi Elidci, prebivalci pokrajine Elide na severozahodu Peloponeza med Jonskim morjem na zahodu, Ahajo na severu, Arkadijo na zahodu in Mesenijo na jugu. Gl. NH 4, 14. – *boga Miagra*: lat. *Myiagros*, *Myiagrus*, gr. μυιάγρος »muholovec«. Za Miagra v nekaterih izdajah najdemo besedilno varianto *Myiacores*. Verjetno je božanstvo identično z Miodom (*Myiodes*), ki ga Plinij omenja v 29. knjigi (§ 106). Prim. Pavzanijs 8, 26, 7; Solin 1, 11.

§ 76

čuki: gl. § 34. Prim. Aristotel, *HA* 8, 16, 600 a 10 in nasl.; Ajlijan 5, 2; Solin 11, 14. – *Kreti*: gl. NH 4, 58–62. – *Na Rodosu ni orlov*: O Rodosu gl. NH 5, 132–134; 9, 169. Prim. Svetonij, *Tiberij* 14, 4: *aquila numquam antea Rhodi conspecta in culmine domus eius assedit*.

§ 77

Transpadanski Italiji: tudi »Onstranpadski Italiji« tj. v Italiji onstran (= na levem bregu) Pada, ki je bila enajsta italska regija (lat. *regio XI Transpadana*; gl. NH 3, 46 in 123). Obsegala je območje severno od Pada do Alp, do reke Placencije, do Apeninov in do Rubikona, ki je bil tradicionalna meja Italije.

– *Larij*: tudi Larijsko jezero, zdaj Comsko jezero (Lago di Como); prim. *NH* 2, 224; 3, 131. – *štorklje*: lat. *ciconia*; gl. § 61. – *miljnika*: Cesar Avgust je dal l. 20 pr. Kr. pri Saturnovem svetišču na rimskem Forumu postaviti zlati miljnik (lat. *miliarium aureum*), na katerem so bile napisane razdalje do pomembnejših mest v rimskem cesarstvu (gl. Tacit, *Zgodovina* 1, 27, 2; Svetonij, *Oton* 6, 2 idr.). Rimska milja je merila 1000 korakov (*passus*), tj. 1,48 km. – *nobenih kavk*: lat. *graculus*. V latinščini sta tako *graculus* kot *monedula* izraza za kavko. Morda gre za kavko (*Coloeus monedula*) ali za planinsko kavko (*Pyrhocorax graculus*) ali za kako drugo ptico iz družine vran (*Corvidae*) v redu pevcev (*Passeriformes*). Tuji prevodi govorijo o dveh vrstah: angleški o šojah in kavkah, nemški o vranah in kavkah. Pričujoči prevod glede na slovarje in komentarje uporablja prevod »kavke«, čeprav bi morda iz opisa lahko razbrali, da gre za srake. – *Insubrov*: močno keltsko pleme v severni (Cisalpinski) Italiji med Salasi, Libiki in Cenomani, pogosto hudi nasprotniki Rima, od l. 194 pr. Kr. pod rimsko oblastjo, od l. 49 rimski državljani; njihovo središče je bil Mediolanum. Gl. *NH* 3, 124 in 125. – *Marsovega detla*: gl. § 40. – *tarentinskem ozemlju*: gl. *NH* 8, 190. Prim. *NH* 3, 99.

§ 78

srak: gl. § 118. – *pisane*: lat. *variae*. Pridevnik lahko prevedemo tudi posamostaljeno: »raznobarvnice«, »pisanice«. – *v času, ko sejejo repo, ogolijo*: prim. *NH* 18, 131 in nasl. – *Jerebice v Atiki*: O jerebicah gl. § 100 in nasl.; o Atiki gl. *NH* 4, 23 in nasl. – *Bojotijo*: gl. § 38. – *na otoku v Pontu*: Pont je antično ime za Črno morje. Ni znano, ali je omenjeni otok istoveten z Ahilovim otokom (lat. *insula Achillis*, gr. Ἀχιλλέως νῆσος, zdaj Kačji otok, ukr. Ostriv Zmiynyi ali Smijinyi, rom. Insula Șerpilor, gr. Fidonisi), ki so ga Grki imenovali tudi Levka (gr. Λευκή »Beli otok«; iz gr. λευκός /*leukós*/ »bel«), na katerem naj bi bil po izročilu pokopan Ahil (gl. *NH* 4, 83), ali gre za kateri drug otok pred ustjem Boristena (zdaj Dneper; gl. tudi *NH* 4, 93). Prim. tudi Solin 19, 1. – *njemu posvečenega svetišča*: Svetišče omenja tudi Solin (19, 1): *Ante Borysthenem Achillis insula est cum aede sacra, quam aedem nulla ingreditur ales; et quae forte advolaverit, raptim fugam properat*. – *Fiden*: latinsko mesto na levem bregu Tibere ob Solni cesti (*via Salaria*), približno 5–6 km od Rima, v Plinijevem času zapuščeno, zdaj Fidene (urbanistična cona 4d, občina (municipio) IV, Rim). – *štorklje*: gl. § 60 in nasl. – *Volater*: gl. § 71. – *grivarjev*: gl. § 72.

§ 79

Herkulovo svetišče na Govejem forumu: Živinski trg (lat. *forum bo(v)arium*) v starem Rimu med Palatinom in Tiberu v osmem mestnem okrožju je bil pomembno trgovsko in prometno središče; tu je imel svoje svetišče tudi Herkul. Prim. Solin 1, 11: *sacellum Herculi in Boario foro est ...*; Plutarh, *Rimska vprašanja* 90, 285. – *Teofrast*: gl. PV, št. 475. – *Aziji*: zdaj Mala Azija. – *golobe*: gl. § 104 in nasl. – *pave*: gl. § 43. – *jelene*: gl. NH 8, 227. – *Kirenajki*: obalna pokrajina v severni Afriki, ozemlje mesta Kirene kot njenega glavnega mesta, njegove okolice in zaledja (obalno območje vzhodne Libije). Gl. NH 5, 31–40. – *žabe*: gl. NH 8, 227.

§ 80

pticami pevkami: gl. § 43. – *samo žerjavom*: prim. Aristotel, HA 3, 12, 519 a 2; Solin 10, 16. – *Kos*: gl. § 72. Prim. Aristotel, HA 9, 51, 632 b 14 in nasl. – *Drozgi*: gl. § 60.

§ 81

slavci: lat. *luscinia*. Najverjetneje gre za malega slavca (*Luscinia megarhynchos*) in tudi za velikega slavca (*Luscinia luscinia*); oba spadata v družino drozgov (*Turdidae*) iz reda pevcev (*Passeriformes*). – *celih petnajst dni skupaj neprekinjeno žgolijo*: prim. Aristotel, HA 9, 51, 632 b 21 in nasl. – *kakšen glas! ... majcenem telescu ... pljučna kapaciteta!*: Plinijev opis slavca najverjetneje temelji na njegovih lastnih opažanjih, na kar kaže tudi panegirično navdušen oris.

§ 82

Stezihorja: Grški zbornski pesnik Stezihor (ok. 640–556 pr. Kr.) iz Metavra (na Siciliji ali v južni Italiji) je živel in deloval v Himeri na Siciliji. Bil je mojster zbornske lirike; snov za pesmi je črpal iz epov, tako cikličnih kot Homerjevih. Od njegovega opusa, ki je obsegal 26 knjig, so ohranjeni samo fragmenti. Stezihor je menda vsako knjigo naslovil po enem od mitičnih junakov ali junakinj; posebno znana je bila knjiga z naslovom *Helena*, v kateri je Heleno prikazal kot vlačugo, ki so jo hoteli Grki kamenjati. Helena se je – kot pravi izročilo – Stezihorju maščevala tako, da sta ga njena brata Dioskura oslepila, sam pa je v dokaz kesanja napisal novo knjigo z naslovom *Palinodija* (*Preklic*) na Heleno, v kateri se je opravičil za svojo knjigo in je njeno dejanje skušal upravičiti. Bajе mu je nato vrnila vid. Zgodbo o tem, da mu je kot otroku na ustih zapel slavec, najdemo tudi v *Palatinski antologiji* 2, 125. Prim. tudi NH 2, 54.

§ 83

mlajši slavci vadijo melodije: prim. Aristotel, *HA* 4, 9, 536 b 17; Plutarh, *O inteligenci živali* 19, 973 AB.

§ 84

Agripini, soprogi cesarja Klavdija: Julija Agripina (15–59 po Kr.), imenovana tudi Agripina Mlajša, je bila soproga cesarja Klavdija, ki je vladal v letih 41–54 po Kr.; to je bil njen tretji zakon, vanj pa je pripeljala tudi Nerona, poznejšega cesarja, sina iz svojega prvega zakona (z Gnejem Domicijem Ahenobarbom), ki ga je Klavdij posinovil in določil za naslednika.

§ 85

ni več modulirano in ne raznoliko: prim. Aristotel, *HA* 9, 51, 632 b 22 in nasl. – *spremeni se tudi njihova barva*: prim. Aristotel, *HA* 9, 51, 632 b 27; Ajlijan 12, 28. – *Konica jezika pri njih ...*: prim. Aristotel, *HA* 9, 15, 616 b 8 in nasl. – *Jajca znesejo ... po šest*: prim. Aristotel, *HA* 5, 9, 542 b 25.

§ 86

penicami: lat. *ficedula* »smokvojedka«. Natančnejša določitev za katero vrsto ptic gre, ki naj bi, kot omenja Plinij, spreminjale obliko in barvo, ni mogoča. Komentarji ponujajo dve možnosti; morda gre za katero od penic (družina *Sylviidae*: rjava penica (*Sylvia communis*), črnoglavka (*Sylvia atricapilla*), svetlooka penica (*Sylvia hortensis*), vrtna penica (*Sylvia borin*), pisana penica (*Sylvia nisoria*) ...) ali za muharje (družina *Muscicapidae*: belovrati muhar (*Ficedula albicollis*), črnoglavi muhar (*Ficedula hypoleuca*), mali muhar (*Ficedula parva*), sivi muhar (*Muscicapa striata*)). – *To ime*: tj. penice. – *Črnoglavke*: lat. *melancoryphos*, gr. μελαγκόρυφος »črnoglav«, »s črnim temenom« (iz gr. μέλας /*mélas*/ in κορυφή /*koryphé*/ »vrh glave«, »tême«). Glede na opis gre morda za močvirsko sinico (*Parus palustris*), za katero je značilno bleščeče črno perje na glavi, zatilju in podbradku, ali pa za gorsko sinico (*Parus montanus*), ki je močvirski zelo podobna, le da ima nekoliko temnejši podbradek, perje na zatilju in glavi pa je bolj motno črno. Obe spadata v družino sinic (*Paridae*) iz reda pevcev (*Passeriformes*). – *Eritak ... fenikur*: Plinij obe ptici enači, enako kot njegov vir Aristotel (*HA* 9, 51, 632 b 28). Komentatorji domnevajo, da gre za dve različni ptici; eritak (lat. *erithacus*, gr. ἐρίθᾱκος) naj bi bila domnevno (rdeča) taščica (*Eritacus rubecula*), fenikur (lat. *phoenicurus*, gr. φοινίκουρος) pa pogorelček (*Phoenicurus phoenicurus*). Oba spadata v

družino drozgov (*Turdidae*) in v red pevcev (*Passeriformes*). – *smrdokavra*: gl. § 73. Prim. Aristotel, *HA* 9, 15, 616 a 35. – *kot poroča pesnik Ajshil*: Gre za citat iz fragmentarno ohranjene Sofoklove tragedije *Terej* (frag. 304 Nauck), ki opisuje zgodbe Tereja in Filomele (gl. § 70). Prim. tudi Ovidij, *Metamorfoze* 6, 424 in nasl.; Higin, *Bajke* 45 idr. Ajshila navaja tudi Aristotel (*HA* 9, 51, 633 a 17 in nasl.). – *prav odurna ptica*: prim. Aristotel, *HA* 9, 15, 616 b 1. Plinij se na tem mestu opira na Aristotela, ki piše, da smrdokavra gradi svoja gnezda iz človeških iztrebkov, kar ne drži, je pa res – verjetno je v ozadju te Aristotelove navedbe tudi to –, da se smrdokavre s smradom svojih izločkov zavarujejo pred plenilci in da gnezdeče samice in mladiči ob nevarnosti iz trtične žleze pršijo smrdeč izloček. Gl. § 70.

§ 87

ojnanta: lat. *oenanthe*, gr. οἰνάνθη. Ptice ni mogoče natančneje določiti. Prim. tudi Aristotel, *HA* 9, 51, 633 a 14 in nasl. Komentarji kot možnost (a vprašljivo) navajajo katerega od predstavnikov iz rodu prib (*Vanellus*), ki spadajo v družino deževnikov (*Charadriidae*) iz reda pobrežnikov (*Charadriiformes*). – *Ko vzhaja Sirij*: tj. 18. julija. O Siriju ali Pasji zvezdi gl. § 26 in *NH* 8, 152. – *kobilarja*: Plinij na tem mestu za kobilarja (*Oriolus oriolus*; gl. § 73) uporabi grško ime *chlorion* (gr. χλωρίων), kar izhaja iz gr. pridevnika χλωρός /*khlorós*/ »zelenkast«, »rumenkast«, »zelenkastorumen«, »rumenzelen« in ustreza živorumeni barvi samčevega perja (razen peruti, repa in očesne pege). Prim. tudi Aristotel, *HA* 9, 22, 617 a 28; Ajlijan 4, 47. – *okoli Sončevega obrata*: tj. okoli poletnega Sončevega obrata. – *Beli kosi*: lat. *merula candida*. Ni mogoče zanesljivo ugotoviti, za katero vrsto gre. Morda gre za primer albinizma, kot možnost pa komentatorji predlagajo še povodnega kosa (*Cinclus cinclus*) iz družine povodnih kosov (*Cinclidae*), ki je bel po prsih in grlu, planinskega vrabca (*Montifringilla nivalis*), imenovanega tudi snežni vrabec, iz družine vrabcev (*Passeridae*), ki ima bela krila, ter slegurja (*Monticola saxatilis*) iz družine muharjev (*Muscicapidae*), za katerega ni jasno, zakaj je uvrščen med možne kandidate, ker je njegovo perje zelo barvito. Vsi trije spadajo v red pevcev (*Passeriformes*). – *Kilene v Arkadiji*: Arkadija je gorata pokrajina na osrednjem Peloponezu med Ahajo na severu, Argolido na vzhodu, Lakonijo in Mesenijo na jugu ter Elido na zahodu (gl. *NH* 4, 20–22), Kilena pa pogorje v severni Arkadiji na meji z Ahajo, v mitološkem izročilu Hermesov rojstni in kultni kraj, zdaj Kyllini (Κυλλήνη; gl. *NH* 4, 21). – *Ibis je črn*: lat. *ibis nigra*. Omenjeni črni ibis je najbrž plevica (*Plegadis falcinellus*), ki spada v družino

ibisov (*Threskiornithidae*) iz reda močvirnikov (*Ciconiiformes*). – *Peluzija*: egiptovsko mesto in trdnjava v skrajnem severovzhodnem kotu Nilove Delte ob vzhodnem Nilovem rokavu, zdaj Tall al-Faramā (Tell el-Farama), ok. 30 km jugovzhodno od mesta Port Said (Būr Sa'īd). Gl. NH 5, 64. – *drugod je bel*: lat. *ibis candida*. Mišljen je sveti ibis (*Threskiornis aethiopica*) iz družine ibisov (*Threskiornithidae*) v redu močvirnikov (*Ciconiiformes*), ki ima belo perje ter gole in črne glavo, vrat in kljun. Kot utelešenje boga Tota je bil za Egipčane sveta žival.

§ 88

Ptice pevke ... življenjske energije: prim. Aristotel, HA 5, 8, 542 b 2–4.

§ 89

vodomci: lat. *halcyon*, gr. ἄλκυών. Od vodomcev (*Alcedo athhis*), ki spadajo v družino vodomcev (*Alcedinidae*) iz reda vpijatov (*Coraciiformes*), prideta v poštrev dve podvrsti: *Alcedo atthis atthis* in *Alcedo atthis ispida*. Prim. tudi Aristotel, HA 9, 14, 616 a 14–34. – *Druga vrsta vodomcev*: Ni mogoče zanesljivo določiti, za katero vrsto ptic gre. Glede na omembo, da »pojejo v trstičju«, gre morda za katero od vrst iz rodu trstnic (*Acrocephalus*, družina penice (*Sylviidae*), red pevci (*Passeriformes*)), ki gnezdijo v osrednji Evropi: bičja trstnica (*Acrocephalus schoenobaenus*), močvirska trstnica (*Acrocephalus palustris*), plevelna trstnica (*Acrocephalus agricola*), povodna trstnica (*Acrocephalus paludicola*), rakar (*Acrocephalus arundinaceus*), robidna trstnica (*Acrocephalus dumetorum*), srpična trstnica (*Acrocephalus scirpaceus*), tamariskovka (*Acrocephalus melanopogon*).

§ 90

ob zahajanju Vergilij: lat. *Vergiliae*. Vergilije je latinsko ime za Plejade (Πλειάδες); slovensko ime zanje je Gostosevci (pravilneje bi bilo Gostosevke). Gre za odprto zvezdno kopico z več kot 3000 zvezdami, od katerih jih je s prostim očesom vidnih šest. Plejade, ki zaidejo ok. 11. novembra, se nahajajo na vratu ozvezdja Bik. Prim. NH 2, 110; 9, 53; Gelij 3, 10, 5; Ovidij, *Metamorfaze* 11, 745 in nasl.; Izidor Seviljski 12, 7, 25; Kolumela 11, 2, 22. – *vodomskih dnevih*: lat. *dies (h)alcyonides*, tudi *dies (h)alcyonei* in *alcedonia*. Gre za t. i. »obdobje morske tišine«, sedem dni pred najkrajšim zimskim dnevom in sedem dni po njem. Prim. Aristotel, HA 5, 9, 542 b 4–7 in 21–24; NH 2, 125; 19, 231. – *morje ... Sicilsko*: tj. del Sredozemskega morja vzhodno od Sicilije.

§ 91

Njihova gnezda ... jajc: prim. Aristotel, *HA* 9, 14, 616 a 19–33. Plinijev in Aristotelov opis je napačen. Vodomci gnezdijo ob obalah manjših in srednje velikih vodotokov, redkeje jezer, včasih tudi ob morskih obalah, priobalnih močvirjih ali deltah, kjer si v rečni breg izkopljejo votlino, ki ima na koncu prostor za gnezdenje. Samica navadno znese šest ali sedem jajc. – *Galebi:* lat. *gavia*. Prim. Aristotel, *HA* 5, 9, 542 b 20. Plinij govori o galebih na splošno; iz njegovega zapisa ni mogoče razbrati vrste (teh je 56, razdeljene so na 10 rodov), verjetno pa gre za katerega od predstavnikov rodu galebov (*Larus*) v družini galebov (*Laridae*) iz reda pobrežnikov (*Charadriiformes*). Po eni od domnev naj bi šlo za čigre (*Sternidae*), ki spadajo v isti red. – *mergi:* lat. *mergi*. Ni znano, za katero vrsto ptic gre; natančna določitev ni mogoča. Morda gre za katero od vrst iz družine galebov (*Laridae*), čiger (*Sternidae*) ali govnačk (*Stercorariidae*, morda bodičasta govnačka (*Stercorarius parasiticus*)), ki vsi spadajo v red pobrežnikov (*Charadriiformes*), morda za viharne (*Procellariidae*) iz reda cevonoscev (*Procellariiformes*), ali morda celo za kormorane (*Phalacrocoracidae*) iz reda veslonožcev (*Pelecaniformes*). – ... na začetku pomladi: prim. tudi Aristotel, *HA* 8, 3, 593 b 20.

§ 92

Oblika gnezda vodomcev ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 7, 612 b 21 in nasl. – *Lastovke ...:* lat. *hirundo*, gr. χελιδών. Najbrž je mišljena kmečka lastovka (*Hirundo rustica*) iz družine lastovk (*Hirundinidae*) v redu pevcev (*Passeriformes*).

§ 93

kmečke in poljske lastovke: Verjetno so mišljene mestna lastovka (*Delichon urbicum*), skalna lastovka (*Ptyonoprogne rupestris*, tudi *Hirundo rupestris*), rdeča lastovka (*Hirundo daurica*) in breguljka (*Riparia riparia*). Nekateri komentatorji sem uvrščajo še črnega hudournika (*Apus apus*) iz družine hudournikov (*Apodidae*) v redu hudournikov (*Apodiformes*).

§ 94

herakleotskem ustju v Egiptu: lat. *ostium Heracleoticum*, eno od Nilovih ustij, ki je dobilo ime po mestu Herakleopolis, zdaj mesto Ihnasya el Medina (Ehnasya al Madinah) južno od Kaira. Njegov najpomembnejši odcep je bilo navkratsko ustje (lat. *ostium Naucraticum* po mestu Navkratis). Gl. *NH* 5, 64. – *lastovke izliv Nila zagradijo z nepredirnim jezom:* Verjetno gre za skalno

lastovko (*Ptyonoprogne rupestris*) ali pa za breguljko (*Riparia riparia*). Ni znano, po kom Plinij povzema ta podatek. – *en stadij*: = 185 m. – *Koptos*: mesto v Egiptu, pomembno politično, kultno, zlasti pa trgovsko središče, zbirališče in izhodišče za karavane, ki so tovorile indijsko in arabsko blago iz pristanišč ob Rdečem morju ter rude iz rudarskih območij južno in zahodno od Nila, zdaj Qift v Egiptu. Gl. NH 5, 60; 6, 102. – *Izidi posvečen otok*: Izida je bila staroegipčanska boginja, Ozirisova žena, boginja narave in umrlih; njen kult je bil zelo priljubljen, pogosto pa so jo upodabljali sedečo z otrokom (Horom) v naročju. Ni znano, ali gre za otok ali za Izejon (zdaj Behbeit el-Hagar), kjer je dal faraon Amasis zgraditi Izidino svetišče, kot kultno središče pa se je pod poznejšimi faraoni razvijal še naprej. Gl. NH 5, 64.

§ 95

te kopljejo luknje v bregove in gnezdiyo vmes: V nekaterih izdajah najdemo besedilno različico *atque ita in terra nidificant* »in tako gnezdiyo na tleh«. Omenjena vrsta, ki bi jo lahko poimenovali »obrežne lastovke« ali »obrežnice«, bi lahko bila breguljka (*Riparia riparia*), ki koplje do 1,5 m dolge gnezdilne rove v peščene stene ob rekah. Gl. tudi NH 30, 33. – *njihove mladiče sežgemo v pepel* ...: prim. NH 30, 33; Celz 4, 7, 1.

§ 96

V rod sinic spada ptica ...: lat. *vitiparra*. Prim. Aristotel, HA 9, 13, 616 a 5. Natančna določitev ni mogoča. Morda gre za katero od sinic: meniščka (*Parus ater*), veliko sinico (*Parus major*), plavčka (*Parus caeruleus*), čopasto sinico (*Parus cristatus*) idr., vse iz družine sinic (*Paridae*), morda pa za plašico (*Remiz pendulinus*) iz družine plašic (*Remizidae*). Obe družini spadata v red pevcev (*Passeriformes*). – *lišček*: lat. *acanthyllis*, gr. ἀκανθυλλίς »akantilida«. Gre za liščka (*Carduelis carduelis*) iz družine ščinkavcev (*Fringillidae*) v redu pevcev (*Passeriformes*). Prim. Aristotel, HA 9, 13, 616 a 5. Grško in latinsko ime akantida (ἀκανθίς) ali akantilida (ἀκανθυλλίς) je lišček dobil po mitološki junakinji Akantidi (Akantilidi), hčeri Avtonoa in Hipodameje in sestri Antosa, Erodiya, Shojnosa in Akanta. Ko so Avtonoovi konji v navalu lakote napadli Antosa in ga pojedli, je družina tako žalovala, da sta Zevs in Apolon iz usmiljenja družino spremenila v ptice, Akantido v liščka. – *detlov*: lat. *picus*. Morda gre za katero od žoln. Prim. § 40. – *kobilarji*: lat. *galgulus*; gl. § 73 in § 87.

§ 97

Arabiji: gl. *NH* 6, 142–162. – *kinamol*: lat. *cinnamolgus* »cimetober«, »nabiralec cimeta« (po domnevni etimologiji iz gr. κίνναμον /*kínnamon*/ »cimet« in λέγω /*légo*/ »nabiram«). Ni mogoče določiti, za katerega ptiča gre, verjetno pa za legendarno žival, ki jo je Plinij ali pa njegov vir zamenjal s feniksom. Prim. Aristotel, *HA* 9, 13, 616 a 5 in nasl.; *NH* 12, 85; Herodot 3, 111; Ajlijan 2, 34; 17, 21; Solin 33, 15. – *Skitiji*: gl. *NH* 8, 38. – *ptič*, *velik kot otida*: Ni znano, za katerega ptiča gre. Prim. Aristotel, *HA* 9, 33, 619 b 13. O otidi gl. § 57.

§ 98

Kadar srake opazijo ...: lat. *pica*. Ni znano, na kateri vir se Plinij opira pri opisu predstavljenega vedenja srak; pri Aristotelu ga ne najdemo.

§ 99

ptice, ki si gnezdišča delajo na tleh: prim. Aristotel, *HA* 9, 8, 613 a 6 in nasl.; 6, 1, 559 a 1 in nasl. – *čebelar ... na konicah rdečkasto*: lat. *merops*, gr. μέροψ. Gre za čebelarja (*Merops apiaster*), imenovanega tudi legát, ki spada v družino čebelarjev (*Meropidae*) iz reda vpijatov (*Coraciiformes*); starejši slovenski poimenovanji zanj sta »čebelji volčič« in »čebelji lovec«. Čebelarji se prehranjujejo večinoma s čebelami in drugimi kožokrilci (*Hymenoptera*): osami, čmrlji, sršeni, pa tudi s kačjimi pastirji, škržati in letječimi hrošči; Rimljani so ga zato poimenovali tudi *apiastra* (»lovec na čebele«, »smrt za čebele« iz *apis* »čebela«). Tudi Plinijev opis čebelarja je pravilen. Prim. Aristotel, *HA* 9, 13, 615 b 25 in nasl.; 9, 40, 626 a 13; Ajlijan 11, 30; 8, 30. – *šest čevljev globoki luknji*: Čebelarji gnezdiijo v kolonijah v peščenih stenah, kamor si izkopljejo tudi do 2 m (včasih tudi več) dolge rove. Šest čevljev = 1,776 m.

§ 100

Jerebice: lat. *perdix*, gr. πέρδιξ. Najverjetneje gre za jerebice (*Perdix perdix*) ali pa za kitorne (*Alectoris graeca*). Oboje spadajo v družino poljskih kur (*Phasianidae*) iz reda kur (*Galliformes*). Prim. Aristotel, *HA* 9, 8, 613 b 6–614 a 32; Ajlijan 3, 16; 10, 35; *Geoponika* 14, 20; Solin 7, 29 in nasl.

§ 101

Trog: tj. Pompej Trog; gl. *PV*, št. 492. – *prepelicah*: lat. *coturnix*; gl. § 65. Prim. Aristotel, *HA* 9, 8, 614 a 10 in nasl. – *domačih petelinih*: gl. § 46–49. – *vabnikom*: lat. *illex*, *inlex*, tudi »vabnica«. Gre za lovski strokovni izraz; vabnik ali

vabnica je ujeta žival (navadno ptica), s katero lovci privabljajo druge živali, ali pa kletka s tako živaljo. Prim. Ajlijan 4, 16.

§ 102

Ni je ptice ... da jo naskoči: Predstavljene lastnosti jerebic so zelo verjetno zgolj zabavne lovske storije (t. i. lovska latinščina). Prim. tudi Aristotel, *HA* 6, 2, 560 b 13 in nasl.; 5, 5, 541 a 26 in nasl.; Ajlijan 17, 15; Atenaj 9, 389 EF; Varon, *O kmetijstvu* 3, 11, 4; Solin 7, 30. – *zaslepljene od vznemirjenja sedejo na glave ptičarjev*: prim. Aristotel, *HA* 9, 8, 614 a 23 in nasl.

§ 103

Če se ptičar začinja bližati gnezdju ... zgrabi grudo zemlje in se pokrije: prim. Aristotel, *HA* 9, 8, 613 b 17 in nasl.; Plutarh, *O inteligenci živali* 16; Solin 7, 31. – *jerebice živijo tudi do šestnajst let*: Aristotel navaja dve različni starosti: petnajst let (*HA* 9, 7, 613 a 23 in nasl.) in šestnajst let (*HA* 6, 4, 563 a 1).

§ 104

golobov ... vabi k parjenju: lat. *columba*. Gre za skalnega goloba (*Columba livia*), ki je prednik domačega goloba (*Columba livia domestica*). Prim. Aristotel, *HA* 9, 7, 612 b 31 in nasl.; Ajlijan 3, 5.

§ 105

imata potomstvo enako rada: prim. Aristotel, *HA* 9, 7, 613 a 5; Ajlijan 3, 45. – *pri pitju ... pijejo v velikih požirkih*: prim. Aristotel, *HA* 9, 7, 613 a 11 in nasl.

§ 106

grivarji: Najverjetneje gre za grivarje (*Columba palumbus*; gl. § 72), morda tudi za duplarje (*Columba oenas*). – *živijo do trideset, nekateri tudi do štirideset let*: prim. Aristotel, *HA* 9, 7, 613 a 17 in nasl.; 6, 4, 563 a 1. – *Gruljenje je pri vseh podobno ...*: O petju in oglašanju grivarjev prim. Aristotel, *HA* 9, 7, 613 a 17 in nasl. – *Nigidij*: tj. Publij Nigidij Figul; gl. PV, št. 383.

§ 107

Golobi in grlice živijo osem let: prim. Aristotel, *HA* 9, 7, 613 a 23. – *vrabec*: lat. *passer*. Plinij gotovo govori na splošno o vrabcih in ne ločuje posameznih vrst, med katerimi so v Evropi najbolj razširjene domači vrabec (*Passer domesticus*), poljski vrabec (*Passer montanus*) in travniški vrabec (*Passer hispaniolensis*),

vsi iz družine vrabcev (*Passeridae*) v redu pevcev (*Passeriformes*). – *ne živijo dlje kot eno leto ...*: prim. Aristotel, *HA* 9, 7, 613 a 29 in 33.

§ 108

... veselega razkazovanja: Ni znano, na kateri vir se Plinij opira v tem paragrafu.

§ 109

postovka: lat. *tinnunculus*. Gre za postovko (*Falco tinnunculus*) iz rodu (pravih) sokolov (*Falco*) v družini sokolov (*Falconidae*) reda ujed (*Falconiformes*); po mnenju komentatorjev je istovetna s ptico, ki jo Plinij v § 143 imenuje *cenchris* (gr. κενχρίς). – *v štirih kotih v novih pobarvanih loncih zakopane postovke ...*: Vražo o zakopanih postovkah v vrčih navaja Kolumela (8, 8, 7), povzema pa jo po Demokritu (*vetus est Democriti praeceptum*).

§ 110

Decim Brut ... pisma, privezana golobom za noge: Po Cezarjevem umoru l. 44 pr. Kr. je Mark Antonij od decembra 44 do aprila 43 neuspešno oblegal mesto Mutina (zdaj Modena), ki ga je branil Brut (gl. Frontin 3, 13, 8). – *Antoniju*: tj. Marku Antoniju; gl. *NH* 8, 55. – *Varon*: gl. *PV*, št. 501. Za navedbo gl. *O kmetijstvu* 3, 7, 10. – *Lucij Aksij*: O Luciju Aksiju je znano samo, da je bil Varonov sodobnik in prijatelj. – *Pompejevo državljansko vojno*: tj. pred spopadom Pompeja in Cezarja, v državljanski vojni, ki se je končala l. 49 s Pompejevim porazom pri Farzalu. – *največji zrastejo v Kampaniji*: gl. Kolumela, *O kmetovanju* 8, 8. O Kampaniji gl. *NH* 9, 62.

§ 111

vrane: gl. § 30. – *vrabci*: gl. § 107. – *kosi*: gl. § 72. – *jerebice*: gl. § 100. – *sloke*: lat. *rusticula*. Glede te ptice obstajata dve domnevi. Najverjetneje gre za sloko ali velikega kljunača (*Scolopax rusticola*), pobrežnika golobje velikosti (prim. Aristotel, *HA* 9, 26, 617 b 23); kot drugo možnost komentatorji omenjajo velikega škurha (*Numenius arquata*), ki je največji evropski pobrežnik (v Sloveniji je zelo ogrožen, gnezdišča pa ima na Ljubljanskem barju). Oba spadata v družino kljunačev (*Scolopacidae*) iz reda pobrežnikov (*Charadriiformes*). – *štorklje*: gl. § 61. – *žerjavi*: gl. § 58.

§ 112

race: Verjetno gre za mlakarico (*Anas platyrhynchos*), imenovano tudi divja raca, ki spada v družino plovcev (*Anatidae*) iz reda plojkokljunov (*Anseriformes*). Prim. Aristotel, HA 8, 3, 593 b 19. – *ptice, ki spadajo v isti rod*: Gre ali nasploh za plovce (družina *Anatidae*) ali za race (rod *Anas*), ne za posamezno vrsto: dolgorepa raca (*Anas acuta*), kreheljč (*Anas crecca*), reglja (*Anas querquedula*), raca žličarica (*Anas clypeata*), žvižgavka (*Anas penelope*) idr.

§ 113

Jastreb: gl. § 8. – *težje ptice vzletijo samo ...*: prim. Aristotel, HA 9, 32, 619 b 1–5. – *krmarijo z repom*: prim. § 28.

§ 114

breznožnice ... kipseli: Glede ptic, ki jih Plinij imenuje breznožnice (lat. *apodes*, gr. ἄποδες = lat. *cypseli*, gr. κύψελοι), obstajata dve domnevi. Po prvi naj bi šlo za mestno lastovko (*Chelidon urbica*, družina lastovk (*Hirundinidae*) v redu pevcev (*Passeriformes*)), ki ima kratke, belo operjene noge, zaradi česar so najbrž menili, da nima nog. Po drugi domnevi naj bi šlo za hudournike (družina *Apodidae* v redu hudournikov (*Apodiformes*)), ki so na zunaj podobni lastovkam, vendar so sorodniki kolibrijev; zlasti črnega hudournika (*Apus apus*) z dolgimi srpastimi perutmi, kratkim viličastim repom, sajasto črnim perjem in belim podbradkom v hitrem letu pogosto zamenjajo za lastovko. Njegov znatno večji in svetlejši sorodnik je planinski hudournik (*Tachymarpis melba* ali *Apus melba*). Prim. Aristotel, HA 9, 30, 618 a 31–618 b 2; 1, 1, 487 b 25. – *lastovke*: gl. § 70; § 92 in nasl. – *jih lahko opazimo povsod po morju ... breznožnice ne obletavale*: Ob tej navedbi lahko sklepamo tudi na galebe (družina *Laridae*, zlasti predstavniki rodu *Larus*) ali na čigre (*Sternidae*, zlasti predstavniki rodu *Sterna*).

§ 115

kozomolzci ...: lat. *caprimulgus*, tudi »kozodojci«. Gre za ležetrudnike ali podhujke (red *Caprimulgiformes*), ki jih je več kot 60 vrst. Gotovo gre za podhujko (*Caprimulgus europaeus*) iz družine podhujk (*Caprimulgidae*), ki je edini v Evropi živeči ležetrudnik. Ker pogosto priletijo tudi v hleve, so včasih mislili, da sesajo kozje mleko, v resnici pa se ponoči hranijo z žužki. Imajo dolge, koničaste peruti in mehko perje, po obliki pa so podobne lastovkam. Prim. tudi Aristotel, HA 9, 30, 618 b 2; Ajlijan 3, 39. – *plateja ... izloči lupine*:

Ime plateja (lat. *platea*) ali tudi plateja (lat. *platalea*) naj bi bilo (tako slovarji) sorodno z gr. πλατύς /*platýs*/ »plosk«, »širok«; ptica naj bi se tako imenovala po širokem kljunu ali po plavalni kožici na nogah. Po eni domnevi naj bi šlo za pelikana (*Pelecanus onocrotalus*) iz družine pelikanov (*Pelecanidae*) v redu veslonožcev (*Pelecaniformes*), po drugi za katero od čapelj (družina *Ardeidae*) v redu močvirnikov (*Ciconiiformes*), še verjetneje pa za žličarko (*Platalea leucorodia*) iz družine ibisov (*Threskiornithidae*) v redu močvirnikov (*Ciconiiformes*). Prim. Aristotel, *HA* 9, 10, 614 b 27; Ajlijan 3, 20 (pelikan); Cicero, *O naravi bogov* 2, 124 (*platalea*).

§ 116

Domačim kokošim: prim. Aristotel, *HA* 6, 2, 560 b 7 in nasl. – *Liščki*: lat. *carduelis*, imenovan tudi akantida (*acanthis*) in akantilida (*acanthyllis*); prim. § 96. – *Arelate*: mesto v Narbonski Galiji, naseljeno od 6. stol. pr. Kr., zdaj Arles (Arles-sur-Rhône v Provansi). Leta 46 pr. Kr. je Julij Cezar mesto v zahvalo za zvestobo in pomoč v spopadu s Pompejem povišal v kolonijo (*Colonia Iulia Paterna Arelatensium Sextanorum*) in tu naselil veterane 6. legije (*legio VI Ferrata*). Prim. *NH* 3, 36. – *ptič ... imenovan bik*: lat. *taurus*. Omenjeni ptič, ki posnema goveje mukanje, je najverjetneje velika bobnarica (*Botaurus stellaris*) iz družine čapelj (*Ardeidae*) v redu močvirnikov (*Ciconiiformes*), ki se (še posebej v obdobju parjenja) oglašja z zamolklo donečim glasom. Je rjavkaste barve in ima čokat vrat, živi pa večinoma v trstičju, ki ji daje zaščito in se v njem zlahka prikrije. – *antos*: lat. *anthus*, gr. ἄνθος. Morda gre za pastirice (družina *Motacillidae*) iz reda pevcev (*Passeriformes*), bodisi za katero od vrst iz rodu cipa (*Anthus*: drevesna cipa (*Anthus trivialis*), mala cipa (*Anthus pratensis*), rjava cipa (*Anthus campestris*), vodna cipa ali vriskarica (*Anthus spinoletta*), rdečegrla cipa (*Anthus cervinus*)) ali za katero od vrst iz rodu (pravih) pastiric (*Motacilla*: bela pastirica (*Motacilla alba*), citronasta pastirica (*Motacilla citreola*), rumena pastirica ali ovčarica (*Motacilla flava*), siva pastirica (*Motacilla cinerea*)). Prim. Aristotel, *HA* 9, 1, 609 b 14 in nasl.; Ajlijan 6, 19. – *oponaša konjsko rezgetanje ... tako se jim maščuje*: Gre za izmišljotino.

§ 117

papige: lat. *psittacus*, gr. ψιττακος. – *siptaka*; po celem telesu je zelena, le na vratu ji izstopa cinobrasta progá: lat. *siptace*, gr. σιττάκη, ψιττάκη. Za katero vrsto papig gre, lahko zgolj ugibamo. Komentatorji kot možnosti navajajo velikega aleksandra ali Aleksandrovo papigo (*Psittacula eupatria*) ali malega

aleksandra (*Psittacula krameri*). Prim. Aristotel, *HA* 8, 12, 597 b 28 in nasl. O indijskih papigah pišejo tudi Ajlijan (13, 18; 16, 2 in 15), Solin (52, 43 in nasl.), Plutarh (*O inteligenci živali* 19, 972 F) idr. – *Njena glava je enako trda kot kljun*: prim. *NH* 11, 132.

§ 118

srak: lat. *pica*. Gre za srako (*Pica pica*) iz družine vranov (*Corvidae*) v redu pevcov (*Passeriformes*). Komentatorji in tudi slovarji so neenotni; nekateri predlagajo šojó. – *še izraziteje klepetave*: prim. Ajlijan 6, 19; Plutarh, *O inteligenci živali* 19, 973 DE.

§ 119

srake tiste vrste, ki se hranijo z želodom: Najverjetneje gre za šojó (*Garrulus glandarius*) iz družine vranov (*Corvidae*) v redu pevcov (*Passeriformes*), ki se prehranjuje z želodom, žirom, lešniki in nevretenčarji, pogosto pa tudi ropa ptičja gnezda. Prim. Aristotel, *HA* 2, 12, 504 b 1; Solin 52, 45.

§ 120

Agripina, žena Klavdija Cezarja: gl. § 84. – *drozga*: gl. § 60. – *mlada Cezarja*: tj. Britanik, sin Klavdija in Mesaline, in Neron, Klavdijev pastorek. Gl. § 84. – *škorca*: gl. § 72. – *slavce*: gl. § 81.

§ 121

krokarjem: gl. § 31. – *V času Tiberijeve vladavine*: Cesar Tiberij je vladal v letih 14–37 po Kr. – *svetiščem Dioskurov*: Svetišče Dioskurov Kastorja in Poluksa je bilo na Forumu. – *Germanika in Druza*: Germanik (15 pr. Kr.–19 po Kr.) je bil sin Druza Starejšega in Tiberijev posinovljenec, Druz Mlajši (13 pr. Kr.–23 po Kr.) pa je bil Tiberijev sin.

§ 122

Apijeve ceste: Apijeva cesta, ki jo je l. 312 pr. Kr. začel graditi konzul Apij Klavdij Slepí, je prvotno vodila od Kapenskih vrat v Rimu do Kapue, l. 190 pr. Kr. pa so jo podaljšali do Brundizija (zdaj Brindisi). – *Redikulovi ravnici*: lat. *Rediculus*. Redikul (»Obrnitelj« = »ki prisili k umiku«) je rimsko božanstvo (lar), ki je vplivalo na Hanibalov umik, ko je ta korakal proti Rimu; častili so ga v kapelici na Apijevi cesti pred Kapenskimi vrati, kjer se je Hanibal s svojo vojsko obrnil.

§ 123

smrt Scipiona Emilijana, čeprav je uničil Kartagino in Numancijo: Rimska vojska pod poveljstvom Publija Kornelija Scipiona Emilijana Afričana Numantinca Mlajšega (185/184–129 pr. Kr.) je Kartagino osvojila in uničila l. 146 pr. Kr. (s tem se je končala tretja punska vojna; gl. *NH* 5, 24), Numancijo (keltibersko mesto v severnem delu osrednje Hispanije; gl. *NH* 3, 26) pa l. 133. Scipionova smrt ostaja uganka; menda je umrl kot žrtev atentata, ubil pa naj bi ga eden od privrženecv bratov Grakh.

§ 124

peti dan pred aprilskimi kalendami: = 28. marca. – *v letu konzulata Marka Servilija in Gaja Cestija*: Mark Servilij Nonijan in Gaj Cestij Gal sta bila konzula l. 35 po Kr. – *vrana*: gl. § 30. – *Betike*: O Betiki ali Betiški Hispaniji gl. *NH* 9, 89. – *Krater z vzdevkom Monokerot*: Krater Monokerot (lat. *Monoceros* »Enorog«, »Samorog« iz gr. μονόκερως) je bil doma iz Erigene ali Erize, maloazijskega mesta na meji med Karijo in Frigijo; vzdevek je menda dobil po svoji čeladi, na kateri je imel pritrjeno palico, kjer so sedeli krokarji. – *krokarji*: gl. § 31.

§ 125

Nekateri so menili ... da se je odžejal: prim. Ajlijan 2, 48; Plutarh, *O inteligenci živali* 10, 967 A.

§ 126

Diomedovih ptic: lat. *Diomediae* (*Diomedae*) *aves*. Tidejev sin Diomed iz Kalidona je bil eden od grških junakov pred Trojo. Gl. tudi § 127. – *Juba*: gl. PV, št. 267, 277. – *katarakte*: lat. *cataractae*, gr. καταράκται oz. καταρράκται. Gre za Diomedove tovariše, ki so se od žalosti spremenili v ptice. Za katero vrsto gre, ni mogoče natančno določiti. Komentatorji in slovarji kot možnost omenjajo duplinsko kozarko (*Tadorna tadorna*) iz družine plovcev (*Anatidae*) v redu plojkokljunov (*Anseriformes*), katerega od viharnikov (družina *Procellariidae* v redu viharnikov (*Procellariiformes*); mogoča predstavnika sta rumenokljuni viharnik (*Calonectris diomedea* ali *Puffinus kuhlii*) in sredozemski viharnik (*Puffinus yelkoun*)), dalje katero od čapelj (družina *Ardeidae* v redu močvirnikov (*Ciconiiformes*)) ali celo pelikanov (družina *Pelecanidae* v redu veslonožcev (*Pelecaniformes*)). Prim. Solin 2, 45 in nasl.

§ 127

Te ptice lahko opazimo samo ... na otoku, ki – kot smo omenili – slovi po Diomedovem grobu in svetišču: Gre za otok, ki ga sam Plinij (NH 3, 151) imenuje Diomedėja, zdaj Isola di San Domino, največji od Tremitskih otokov (Isole Tremiti). Tu naj bi bil po izročilu v svetišču pokopan Diomed, ki je na svojem popotovanju iz Troje s tovariši prišel do Apulije. Grob so varovali njegovi tovariši, ki so se od žalosti spremenili v t. i. Diomedove ptice. Prim. NH 3, 151; 12, 6; Strabon 6, 284; Vergilij, *Eneida* 11, 271 in nasl.; Ovidij, *Metamorfoze* 14, 496 in nasl.; Ajlijan 1, 1. – *Apulije:* Diomed je na popotovanju iz Troje s tovariši prišel do antične južnoitalske pokrajine Apulije na zahodni obali Italije med Tarentom in goro Gargan (zdaj Promontorio del Gargano). Pokopali so ga na zgoraj omenjenem otoku Diomedėja in na njem postavili svetišče njemu v čast. Gl. NH 3, 151. – *črnim liskam:* Gre za lisko, imenovano tudi črna liska (*Fulica atra*), ki spada v družino mokožev ali tukalic (*Rallidae*) iz reda žerjavov (*Gruiformes*); živi ob večini stoječih in počasi tekočih voda, tudi v Sloveniji.

§ 128

lastovke: gl. § 70, § 92 in nasl. – *miši:* prim. NH 8, 103 in 132, zlasti pa § 221. – *sloni:* gl. NH 8, 1–32. – *levi:* gl. NH 8, 41–60. – *tjulnji:* lat. *vituli*. Gre za sredozemske medvedjice; gl. NH 9, 40.

§ 129

Ptice pijejo tako ...: prim. Aristotel, HA 8, 6, 595 a 10 in nasl. – *škrlatnoliska:* lat. *porphyrio*, gr. πορφυρίων. Gre za sultanko (*Porphyrio porphyrio*), imenovano tudi afriška sultanka, iz družine mokožev ali tukalic (*Rallidae*) v redu žerjavov (*Gruiformes*). V prevodu je uporabljen starejši izraz »škrlatnoliska« (tudi »bagrenoliska«), ki je zajet že v njenem latinskem in grškem poimenovanju. Prim. Aristotel, HA 2, 17, 509 a 11; Ajlijan 3, 42; Atenaj 9, 388 D (po Aristotelu). – *Komagena:* gl. § 55. – *kljuni in zelo dolge noge so rdeče barve:* Navedba drži.

§ 130

polojnika: lat. *himantopus* (čisto lat. *loripes*), gr. ἱμαντόπους »jermenonožec«. Polojnik (*Himantopus himantopus*) spada v družino sabljark (*Recurvirostridae*) iz reda pobrežnikov (*Charadriiformes*) in je velik kot golob. Ima izredno dolge rdeče noge (nima zadnjih prstov) in tanek črn kljun, živi pa v plitvih lagunah toplejših morij in sladkovodnih močvirjih; v Sloveniji gnezdi v Se-

čoveljskih solinah. – *Razplojuje se v Egiptu*: Življenjski prostor polojnikov so plitve lagune toplejših morij in sladkovodna močvirja, ki jih je bilo v Nilovi delti veliko. – *samo z mesom*: prim. Aristotel, *PA* 4, 12, 694 a 7–8. – *mergi ... izbruhajo*: gl. § 91.

§ 131

Pelikani: lat. *onocrotalus*, gr. ὀνοκρόταλος. Morda gre za rožnatega pelikana (*Pelecanus onocrotalus*) ali pa za kodrastega pelikana (*Pelecanus crispus*), oba iz družine pelikanov (*Pelecanidae*) v redu veslonožcev (*Pelecaniformes*). Prim. Aristotel, *HA* 9, 10, 614 b 27; Ajlijan 3, 20. Komentatorji kot možnost navajajo tudi rdečegrlega slapnika (*Gavia stellata*) iz družine slapnikov (*Gaviidae*) v redu slapnikov (*Gaviiformes*). – *labodom*: lat. *olor*. Za labode Plinij namesto običajne grške tujke *cycnus*, *cygnus* (gr. κύκνος) uporabi latinski izraz *olor*, iz besedila pa ni razvidno, ali gre za laboda grbca (*Cygnus olor*), laboda pevca (*Cygnus cygnus*) ali malega laboda (*Cygnus columbianus*), vsi iz družine plovcev (*Anatidae*) v redu plojkokljunov (*Anseriformes*).

§ 132

Hercinijskem gozdu v Germaniji: lat. *Hercynia silva* ali *Hercynius saltus*, tudi Hercinski (Herkinski, Herkinijski) gozd ali pogorje, največje gozdno območje Germanije, ki se je raztezalo čez celotno osrednjo in vzhodno Germanijo, skupno ime za današnja sredogorja osrednje Evrope. Njegove točne razsežnosti niso znane, segalo pa je od Rena in izvira Donave (meje Helvetijcev, Nemetov in Ravrikov), nato severno od Donave vse do območij današnje vzhodne Češke, do meja Dakije in morda celo Sarmatije. Po Cezarjevem opisu (*Galska vojna* 6, 25–28) gre za skupno ime vseh pogorij in gozdnih prostranstev od današnjega Črnega gozda do Karpatov in reke Vistule (Visle) na vzhodu; zaradi izjemne vodnatosti je bilo na njegovih zahodnih območjih veliko močvirij. Gl. *NH* 4, 80 in 100. O Germaniji gl. *NH* 4, 96 in nasl. – *še nikoli videne vrste ... katerih peresa se ponoči svetijo kakor ognji*: Ni znano, za katero vrsto ptic gre; komentatorji sicer kot možnost omenjajo pegama (*Bombycilla garrulus*) iz družine pegamov (*Bombycillidae*) v redu pevcev (*Passeriformes*), ki ima mehko, gosto, pogosto pisano perje, vendar se ponoči ne sveti, morda pa Plinij povzema kakšno legendarno izročilo. Prim. tudi Solin 20, 3. – *faleride*: lat. *phalerides* (tudi *fulicae*), gr. φαληρίδες. Natančna določitev ni mogoča; domnevno gre za črne liske (*Fulica atra*); gl. § 127. Prim. Aristotel, *HA* 8, 3, 593 b 16; Atenaj 9, 393 C; Varon, *O kmetijstvu* 3, 11, 4; Kolumela 8, 15, 1. – *partski*

Selevkeji: imenovana tudi Selevkeja Partov, Babilonska Selevkeja in Velika Selevkeja, mesto na desnem bregu Tigrisa ob njegovem sotočju z velikim kanalom iz Evfrata nasproti mesta Ktezifont, zdaj Tel Omar (prej Tell Umar), ok. 30 km južno od Bagdada v provinci Babil v Iraku. Gl. tudi NH 5, 88; 6, 43. – *Azija*: zdaj Mala Azija. – *fazani*: lat. *phasiana*, *phasianus*. Najbrž gre za fazana (*Phasianus colchicus*), ki spada v družino poljskih kur (*Phasianidae*) iz reda kur (*Galliformes*). Fazani so dobili ime po reki Fazis, mejni reki med Malo Azijo in Kolhido, zdaj Rioni, tretja največja reka v Gruziji, ki izvira na Kavkazu. Prim. NH 11, 121; Aristotel, HA 9, 51, 633 b 2; Atenaj 9, 387 CE idr. – *Kolhidi*: antična pokrajina vzhodno od Ponta (Črnega morja) na območju pod Kavkazom (zahodni del današnje Gruzije), ki je obsegala dolino reke Fazis in okoliška gorovja, Medejina domovina, dežela zlatega runa, Rimu priključena l. 64 po Kr. v času cesarja Nerona, ko je postala del province Kapadokije. Gl. NH 6, 12. – *dve operjeni ušesi*: Ne gre za ušesi, ampak za dva pernata čopka. Sicer ima fazan zelo oster sluh. – *numidijske ptice*: lat. *aves Numidicae* ali samo *Numidicae* (sc. *aves*) *guttatae*. Najbrž gre za pegatke, ki spadajo v družino pegatk (*Numididae*) iz reda kur (*Galliformes*), konkretno za pegatko (*Numida meleagris*). V § 74 jih Plinij imenuje meleagride (*Meleagrides aves*). Prim. tudi Kolumela 8, 2, 2. – *Numidiji*: antična pokrajina v severni Afriki, ki je obsegala območje današnje vzhodne Alžirije in celotno zaledje Kartagine. Gl. NH 5, 22; 8, 2.

§ 133

Apicij: tj. Mark Gavij Apicij; gl. NH 9, 66. – *plamenca*: lat. *phoenicopterus*, gr. φοινικόπτερος »škrlatnokrilec«. Gre za plamenca (*Phoenicopterus roseus*), imenovanega tudi veliki plamenec ali flamingo, iz družine plamencev (*Phoenicopteridae*) v redu plamencev (*Phoenicopteriformes*), ki živi v nekaterih delih Afrike, Azije in južne Evrope. – *jezik ... odličnega okusa*: prim. Marcial 13, 7 (*Phoenicopteri*): *Dat mihi pinna rubens nomen, sed lingua gulosis / nostra sapit. Quid si garrula lingua foret?*; Svetonij, Vitelij 13, 2; Seneka Mlajši, *Moralna pisma Luciliju* 110, 12; Marcial 3, 58, 14. – *atageni ... jonski atagen*: lat. *attagen* (*Ionius*), gr. ἀτταγὴν. Najbrž gre za gozdnega jereba (*Tetrastes bonasia*, tudi *Bonasa bonasia*), ki spada v družino gozdnih jerebov (*Tetraonidae*), ali pa za frankolina (*Francolinus francolinus*) iz družine poljskih kur (*Phasianidae*); oba spadata v red kur (*Galliformes*). O jonskem atagenu gl. Atenaj 9, 388 A; Ajlijan 15, 27; Marcial 13, 61 (*Attagenae*): *Inter saporis fertur alitum primus / Ionicarum gustus attagenarum*. – *Galiji*: gl. NH 4, 105–109. – *Hispaniji*: gl.

NH 3, 6–30; 8, 104. – *morske vrane*: lat. *phalacrocorax*, gr. φαλακροκόραξ »plešasti vran« = »morski vran«, imenovan tudi *corvus aquaticus* (gl. NH 11, 130). Prvotno so ga enačili s kormoranom (*Phalacrocoracidae*), ki pa ni plešast; domnevno naj bi šlo za klavžarja ali grivastega ibisa (*Geronticus eremita*), ki spada v družino ibisov (*Threskiornithidae*) iz reda močvirnikov (*Ciconiiformes*). – *Balearske otoke*: gl. NH 3, 76–79. – *planinska vrana*: Morda gre za planinsko vrano (*Pyrrhocorax pyrrhocorax*) ali pa za planinsko kavko (*Pyrrhocorax graculus*), obe iz rodu planinskih vran (*Pyrrhocorax*) v družini vranov (*Corvidae*) iz reda pevcev (*Passeriformes*). – *zajčjenožec*: lat. *lagopus*, gr. λαγώπους (iz gr. λαγώς /*lagós*/ »zajec« in πούς /*poús*/ »noga«). Domnevno gre za belko (*Lagopus mutus*), imenovano tudi snežni jereb, ki spada v družino gozdnih (koconogih) kur (*Tetraonidae*) iz reda kur (*Galliformes*); samec in samica sta pozimi popolnoma bela, le repna peresa imata črna z belimi konicami. Druga možnost je barjanski jereb (*Lagopus lagopus*), imenovan tudi barjanski snežni jereb, ki živi v barjih in resavah.

§ 134

prepelic: gl. § 65 in nasl. – *tudi neko drugo ptico ... razlikuje samo po velikosti*: Morda gre za belko (snežnega jereba) v poletni preobleki; takrat je rjavo-sivo-belo grahaste barve, ki postane jeseni svetlejša. – *Alp*: Mišljena je majhna provinca Primorske Alpe (*Alpes Maritimae*), v katero so bila združena številna plemena, ki so živela na območju Alp, dokončno pa jih je pokoril Avgust. – *Egnacij Kalvin*: sicer malo znani rimski upravitelj province Primorske Alpe, verjetno Plinijev znanec ali prijatelj. – *ibisa, ki sicer živi v Egiptu*: Verjetno gre za klavžarja ali grivastega ibisa (*Geronticus eremita*) s črnim, svetlikajočim se perjem in ovratnikom ter golima in rdečima grlom in glavo; danes ga najdemo v severozahodni Afriki in na Bližnjem vzhodu, do 16. stoletja pa je živel tudi v srednji Evropi in v Alpah.

§ 135

Bedrijaku: vas med Kremono in Verono, kjer so se l. 69 po Kr. dvakrat spopadli privrženci Otona in Vitelija. – *nove ptice ... podobne drozgom ... manjše od golobov in prijetnega okusa*: lat. *novae aves*. Komentatorji domnevajo, da gre za jerebice (*Perdix perdix*) iz družine poljskih kur (*Phasianidae*) v redu kur (*Galliformes*). – *Balearskih otokov*: gl. NH 3, 76–79. – *škrlatnoliska, ki je še odličnejša od zgoraj omenjene*: lat. *porphyrio*; gl. § 129. – *kanja*: lat. *buteo*; gl. § 21. Najbrž gre za kanjo (*Buteo buteo*), ki spada v družino kraguljev (*Acci-*

pitridae) iz reda ujed (*Falconiformes*). – *vibioni*: lat. *vibiones*, *vipiones*, tudi »vipioni«. Natančna določitev ni mogoča; glede na to, da Plinij omenja, da gre za vrsto malih žerjavov, komentatorji kot možnost predlagajo deviškega žerjava (*Anthropoides virgo*) iz družine žerjavov (*Gruidae*) v redu žerjavov (*Gruiformes*).

§ 136

Pegazi, ptice s konjsko glavo: lat. *pegasi*, gr. πήγασοι. Pegazi so legendarni mitološki krilati konji. Prim. tudi *NH* 8, 72; *Mela* 3, 88; *Solin* 30, 29. – *grifoni s kljunom, ukrivljenim v obliki ušesa*: lat. *gryps*, *grypīs*, *gryphis*, gr. γρύψ. Grifoni so legendarne mitološke pošasti z levjim trupom ter orlovo glavo in krili, »krilati levi« oz. »orlolevi«, menda čuvaji notranjeazijskih zlatih rudnikov. Prim. *NH* 7, 10; *Mela* 2, 1; 3, 62; *Solin* 15, 22. – *Skitiji*: gl. *NH* 8, 38. – *Etiopiji*: gl. *NH* 6, 178–197. – *tragopan*: lat. *tragopan*, gr. τραγόπαν. Tragopan je legendarni mitološki ptič; ni znano, ali gre za izmišljeno žival ali pa se Plinij (ali njegov vir) opira na napačen, nepopoln ali senzacionalističen opis katere od vrst iz družine kljunorožcev (*Bucerotidae*), ki imajo na kljunu rogast ali čeladast nastavek, ali pa za brkatega sera (*Gypaetus barbatus*) iz rodu brkatih serov (*Gypaetus*) v družini kraguljev (*Accipitridae*), ki ima pod kljunom dolgo črno brado, razpon njegovih kril pa doseže do 2,5 m. – *sirene*: lat. *Sirenes*, gr. Σειρénéες, Ahelojeve hčere (pri Homerju dve, pri poznejših piscih tri). Predstavljali so si jih kot ptice z dekliškimi glavami, ki so bivale ob južni obali Italije, vabile z omamnim petjem mornarje k svojim čerem in jih nato raztrgale. – *Dinon*: gl. *PV*, št. 147, 148. – *Klejtarka*: gl. *PV*, št. 285.

§ 137

kače Melampodu lizale ušesa: Amitaonov sin Melampod (tudi Melampus) »Črnonožec« (iz gr. μέλας /*mélas*/ »črn« in πούς /*poús*/ »noga«) je bil sloveč vedeževalec in zdravnik. Kot otrok je rešil dve mladi kači, ki so ju hoteli ubiti, ti pa sta mu v zahvalo med spanjem polizali ušesa in mu s tem podelili zmožnost razumevanja govorice ptic. Prim. *NH* 29, 72; *Gelij* 10, 12, 7; *Apolodor* 1, 98 in nasl. Plinij omenja, da se je po njem ena od vrst teloha (verjetno črnega teloha (*Helleborus niger*)) imenovala melampodij. – *Demokrit*: gl. *PV*, št. 138. – *čopastem škrljancu*: lat. *avis galerita*. Čopasti škrljanec (*Galerida cristata*) je dobil ime po lepo vidnem koničastem pernatem čopku na glavi. Rimljani so ga imenovali *galerita avis* »s kučmo pokriti ptič«; *galerus* je kosmata čepica,

nekakšna kučma, kakršno so nosili zlasti svečeniki, vojaki in kmetje. V 11. knjigi (§ 121) ga Plinij imenuje *alauda*. – *ptičjegledjem*: gl. NH 8, 103.

§ 138

skope: lat. *scopes*, gr. σκῶπες. Gl. Homer, *Odiseja* 5, 66: σκῶπές τ' ἱρηκές τε τανύγλωσσοι τε κορῶναι. Gre za manjšo vrsto sov, morda velikega skovika (*Otus scops*) iz rodu skovikov (*Otus*) ali malega skovika (*Glaucidium passerinum*) iz rodu sovic (*Glaucidium*), oba iz družine sov (*Strigidae*) v redu sov (*Strigiformes*). Prim. Aristotel, *HA* 8, 12, 597 b 21; 8, 3, 592 b 11; 9, 28, 617 b 31; Ajlijan 15, 28; Atenaj 9, 391 B.

§ 139

Delošani: prebivalci Delosa, otoka v otoški skupini Kikladi v Egejskem morju, kultnega središča Apolona in Artemide (zdaj Mikra Dilos). Gl. NH 2, 202; 4, 65 in nasl. Otok je slovel tudi po vzreji in pitanju kokoši; prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 2; Kolumela 7, 2, 4. – *z zakonom konzula Gaja Fanija, enajst let pred tretjo punsko vojno*: Gaj Fanij Strabon je bil konzul z Markom Valerijem Mesalo l. 161 pr. Kr. O omenjenem zakonu gl. Gelij, 2, 24, 3 in nasl. Tretja punska vojna se je začela l. 149 pr. Kr., trajala pa je do l. 146.

§ 140

za še dosti okusnejše: prim. Kolumela 8, 7, 4. – *kamuflažnemu olepševanju*: lat. *mangonium*, gr. μάγγανον /*mánganon*/ »slepilo«. – ... *prsi*: prim. Seneka Mlajši, *Moralna pisma Luciliju* 47, 6; Marcial 3, 60, 7; Juvenal 5, 123.

§ 141

Klodija Ezopa: Gaj Klodij Ezop je bil znani rimski igralec, ki je živel v 1. stol. pr. Kr.; bil je Ciceronov sodobnik. Prim. NH 35, 163; Valerij Maksim 9, 1, 2; Tertulijan, *O paliju* 5. – *žgolele kak poseben napev ... posnemale človeško govorico*: Očitno je postregel s pticami pevkami in morda tudi papigami.

§ 142

ki je, kot smo povedali, goltal bisere: gl. NH 9, 122.

§ 143

kameleoni: gl. NH 8, 10 ter 120 in nasl. – *kuščarice*: gl. § 174 ter § 187 in nasl. – *ki smo jih uvrstili med <vodne živali>, prav tako pa tudi kače*: prim. NH 8,

85 in nasl. (o kačah); *NH* 9, 37 (o želvah). Na tem mestu se izdaje med seboj razlikujejo; nekatere (npr. nem.) predlagajo besedilno različico *et quae diximus ... , item serpentes*, po kateri je narejen prevod, druge (npr. fr.) predlagajo besedilno različico *et quae dicimus inter serpentes* »ki smo jih omenili med plazilci«. – *operjenimi živalmi*: lat. *pinnata*, tudi »perjad« (v najširšem pomenu besede). – *tiste, ki imajo ukrivljene kremplje, neplodne*: prim. Aristotel, *GA* 3, 1, 749 b 10. – *postovka*: lat. *cenchris*, gr. κεγχρίς; v § 109 jo imenuje *tinnunculus*. Prim. Aristotel, *HA* 6, 2, 559 a 26; *GA* 3, 1, 750 a 6 in nasl. – *noji*: gl. § 1. Prim. Aristotel, *HA* 9, 15, 616 b 5. – *kokoši*: gl. § 46 in nasl. – *jerebice*: gl. § 100 in nasl. Prim. Aristotel, *GA* 3, 1, 749 b 31 in nasl. – *Ptice se pariyo na dva načina ...*: prim. Aristotel, *HA* 5, 1, 539 b 27 in nasl.

§ 144

golobja: gl. § 104. – *jerebičja*: gl. § 100. – *meleagrid*: gl. § 74. – *fazanja*: gl. § 132. – *postovkina*: gl. § 143. Prim. Aristotel, *HA* 6, 2, 559 a 23–26. – *beljak sam pa je bolj bled kot pri drugih pticah*: prim. Aristotel, *HA* 6, 2, 559 a 17–21; *GA* 3, 1, 751 b 12. – *ribja jajca*: tj. ikre. Prim. Aristotel, *GA* 3, 1, 751 b 19; 749 a 18 in 25; *HA* 6, 10, 546 b 22.

§ 145

Ptičja jajca ...: prim. Aristotel, *HA* 6, 2, 559 a 15 ter 27 in nasl.; 559 b 17 in nasl.; *GA* 3, 2, 752 a 12 in nasl. ter 32 in nasl. – *Horacija Flaka ... bolj podolgovata, boljšega okusa*: O Horaciju gl. PV, št. 258. Prim. *Satire* 2, 4, 12–14: *longa quibus facies ovis erit, illa memento, / ut suci melioris et ut magis alba rotundis, / ponere ...* – *Iz ... samičke ... samčki*: prim. Kolumela 8, 5, 11. Aristotel ravno nasprotno navaja, da se iz podolgovatih jajc razvijejo samičke; prim. *HA* 6, 2, 559 a 28 in nasl. – *poppek v konici*: prim. Aristotel, *GA* 3, 2, 752 b 2; *HA* 6, 3, 561 a 24.

§ 146

dveh mesecih, ki sta najbližje zimskemu Sončevemu obratu: lat. *duo menses brumales* (lat. *bruma* »zimski Sončev obrat« ali »zimski solsticij«; pridevnik *brumalis* pomeni »k zimskemu Sončevemu obratu (solsticiju) spadajoč«, »k zimskemu kresu spadajoč«, »zimskokresen«), tj. decembra in januarja. Prim. Aristotel, *HA* 6, 1, 558 b 15. – *mlade kokoši ... stare kokoši*: lat. *iuvencae*, tudi »jarice«, »piške«; lat. *veteres*, tudi »kure«, »koklje«. – *prva in zadnja <jajca>*: prim. Aristotel 6, 2, 560 b 4–6. – *tudi po šestnajst jajc ...*: O številu jajc gl.

Aristotel, *HA* 6, 1, 558 b 15 in nasl. – *hadrijske*: prim. Aristotel, *HA* 6, 1, 558 b 15 in nasl.; *GA* 3, 1, 749 b 29. Ni znano, ali gre za mesto Hadrija v Picenu (prvotno mesto Sikulov in Liburnov v južnem Picenu, ki so ga osvojili Picenti, sprva imenovano Hatrija, pozneje Hadrija; Rimljani so ga osvojili l. 289 pr. Kr. in ustanovili kolonijo; zdaj Atri v provinci Teramo (Abruci); gl. *NH* 3, 110) ali za mesto Atrija oz. Adrija (sprva venetsko, pozneje grško in etruščansko mesta v Venetiji med ustjema rek Pad in Adiža, v antiki eno najpomembnejših pristanišč ob Jadranskem morju, ki je po mestu dobilo tudi ime, zdaj Adria v provinci Rovigo (Benečija); gl. *NH* 3, 120).

§ 147

Golobi: gl. § 104. – *nesejo jajca desetkrat na leto*: prim. Aristotel, *HA* 6, 4, 562 b 24 in nasl. – *v mesecu zimskega Sončevega obrata*: lat. *mensis brumalis*, tj. decembra. – *Lastovke*: lat. *hirundo*; gl. § 92. – *kosi*: lat. *merula*; gl. § 72. Prim. Aristotel, *HA* 5, 13, 544 a 25 in nasl. – *grivarji in grlice*: lat. *palumbus* in *turtur*; gl. § 72. Prim. Aristotel, *HA* 6, 4, 562 b 3 in nasl. – *Drozgi*: lat. *turdus*; gl. § 60. Prim. Aristotel, *HA* 6, 1, 559 a 5 in nasl. – *nenehno*: lat. *contextim*; nekateri komentatorji in prevajalci predlagajo »tesno eno poleg drugega«. – *odmaknjeno na samem*: prim. Aristotel, *HA* 8, 15, 599 b 30 in nasl.; 16, 600 a 11 in nasl. Na tem mestu je prišlo do zamenjave; Plinij je zamenjal ptico z istoimensko ribo, ki sta v lat. obe imenovani *turdus*, Aristotel pa ju imenuje κίχλη /*kíkhle*. – *jajca v maternici dozoriijo ...*: prim. Aristotel, *GA* 3, 2, 752 a 24 in nasl. – *traja dlje*: prim. Aristotel, *HA* 6, 2, 560 b 19 in nasl.

§ 148

nekakšno majhno krvavo kapljico: prim. Aristotel, *HA* 6, 3, 561 a 10 in nasl. Gre za blastodisk ali zarodno ploščico, del plazme, ki leži nad rumenjacom, iz njega pa se razvije zarodek; pri oplojenih jajcih je blastodisk večji kot pri neoplojenih.

§ 149

Rumenjaka počasi zmanjkuje: prim. Aristotel, *HA* 6, 3, 561 a 10 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 6; Kolumela 8, 5, 14. – *z nogami naprej*: prim. Aristotel, *GA* 3, 2, 752 b 12 in nasl. Navedba ne drži; tudi ptice se rojevajo z glavo naprej. Ko se valjenje bliža koncu (to pri kokoših traja od 20 do 24 dni) in je piščanec gođen za izvalitev, predre lupino z apnenčasto grbino na konici kljuna, imenovano jajčni zob; z njim tako dolgo vrta, pili in načenja lupino, da jo

predre in se prekljuva skozi njo. Jajčni zob se približno deset dni po izvalitvi posuši in odpade.

§ 150

Kornelija Celza: gl. PV, št. 119. V ohranjenih delih in fragmentih te navedbe ne najdemo. – *vsajca z dvema rumenjakoma*: prim. Aristotel, *HA* 6, 3, 562 a 27 in nasl.; *GA* 4, 4, 770 a 13. – *petindvajset jajc*: prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 8. – *Nesti začnejo po ... koliko pozneje so se izlegli*: prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 8; Kolumela 8, 5, 1 in 8.

§ 151

da jih valijo deset dni: prim. Kolumela 8, 5, 4. – *v neparnem številu*: prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 12; Kolumela 8, 5, 8; *Geponika* 14, 7, 13. – *četrti dan po začetku valjenja ...*: prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 12; *Geponika* 14, 7, 21. – *Preizkušanje jajc s stresanjem ...*: prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 12.

§ 152

po mlaju: prim. *NH* 18, 322; Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 16; Kolumela 8, 5, 9; *Geponika* 14, 7, 13. – *Hitreje ... petindvajsetega dne*: prim. Aristotel, *HA* 6, 2, 559 b 29–560 a 2 in nasl.; *GA* 3, 2, 753 a 17 in nasl. – *Če ... zagrmí ...*: prim. Aristotel, *HA* 6, 2, 559 b 29–560 a 2 in nasl.; *GA* 3, 2, 753 a 17 in nasl. Omenjena sredstva so plod vraževerja. – *Kot sredstvo proti grmenju ...*: prim. Kolumela 8, 5, 12.

§ 153

... na gnojiščih v Egiptu. O nekem znanem pijancu v Sirakuzah ... zabavno štorijo ... niso izvalila: prim. Aristotel, *HA* 6, 2, 559 b 1–4; *Geponika* 14, 8. O Sirakuzah gl. *NH* 3, 89; 8, 14.

§ 154

Julija Avgusta ... noseča s Tiberijem Cezarjem, čigar oče je bil Neron: Gre za Livijo oz. Livijo Druzilo (58 pr. Kr.–29 po Kr.), hčerko Marka Livija Druza Klavdijana in Alfidije, tretjo ženo cesarja Avgusta. Leta 43 pr. Kr. je oče tedaj petnajstletno Livijo poročil s šestindvajset let starejšim rimskim senatorjem Tiberijem Klavdijem Neronom. Temu je 16. novembra l. 42 rodila sina Tiberija Klavdija Neron, poznejšega Avgustovega posinovljenca in naslednika Tiberija, ki se je sprva imenoval Tiberij Klavdij Neron, po posinovljenju pa Tiberij Julij

Cezar Avgust. Leta 39 se je tedaj štiriindvajsetletni Oktavijan, ki se je malo pred tem ločil od druge žene Skribonije, zaljubil v Livijo; še isto leto je prosil Tiberija Klavdija Nerona, naj se od nje loči, čeprav je bila v šestem mesecu nosečnosti z drugim sinom Druzom. Poročila sta se 17. januarja 38 pr. Kr., tri dni po Druzovem rojstvu. Po Avgustovi smrti je bila z oporoko adoptirana v družino Julijcev in dobila je naziv *Augusta* »Avgusta«, »Vzvišena«; od tedaj je bil njen uradni vzdevek Julija Avgusta (*Iulia Augusta*). Umrla je l. 29 po Kr. Prim. tudi Tacit, *Anali* 1, 8, 1. – *v nedrjih je grela jajce ...*: prim. Svetonij, *Tiberij* 14, 2: *ovum incubanti gallinae subductum nunc sua nunc ministrarum manu per vices usque fovit, quoad pullus insigniter cristatus exclusus est.*

§ 155

nekega oskrbovalca kokoši ...: gl. Cicero, *Akademika* 2, 86: *quoniam gallinarium invenisti Deliacum illum, qui ova cognosceret? – domače peteline ... pri opravljanju njenih nalog*: prim. Aristotel, *HA* 9, 49, 631 b 13 in nasl.; Ajlijan 4, 29. – *račja jajca ... nagonsko potapljali*: gl. Cicero, *O naravi bogov* 2, 124.

§ 156

Plemenito pasmo kokoši ...: prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 9, 4; Kolumela 8, 2, 7 in nasl.; *Geoponika* 14, 7, 9. – *neparnem številu prstov*: lat. *digitis imparibus*. Nekateri komentatorji in prevajalci predlagajo »neenakih prstih«. Kokoši imajo sicer štiri prste, od teh so trije obrnjeni naprej in eden nazaj, obstajajo pa tudi pasme, ki imajo pet prstov, od katerih imajo tri obrnjene naprej in dva nazaj. – *bogoslužje*: lat. *res divina*. Mišljena so žrtvovanja. – *skrivna bogoslužja*: lat. *opertanea sacra*. Najbrž so mišljeni misteriji. – *pasma pritlikavih kokoši*: prim. Kolumela 8, 2, 14. – *tiste, ki imajo ostroge ...*: prim. *Geoponika* 14, 7, 17. – *valjenje je za jajca škodljivo*: prim. *Geoponika* 14, 7, 17. Valjenje kokoši z ostrogami je po mnenju pisca škodljivo zato, ker naj bi z ostrogami predirale jajca.

§ 157

najpogubnejša pika: lat. *pituita* »sluz«, »izcedek«. Ni točno znano, za katero bolezen gre; imenujemo jo tudi pika na jeziku (nem. Pips, ang. pip, fr. pépie), gre pa za ljudsko poimenovanje oz. nenatančen izraz za različne respiratorne težave ptic, npr. za oteženo dihanje pri hudem vnetju kljuna pri perutni- ni, kakršno nastopi npr. pri kokošji kugi, ko imajo kokoši zaradi nabiranja sluzi zamašene nosne odprtine, pa otrdel jezik, respiratorne težave ipd. pri

različnih mikoplazmoznih boleznih. V starejši strokovni literaturi piko na jeziku opisujejo kot trdo prevleko, ki se pojavi na kokošjem jeziku, če je žival prehlajena in ima običajni nahod, zlasti ob deževnem jesenskem vremenu. – *zadimljanjem gnezd*: prim. Kolumela 8, 5, 20: ... *gallinaria semper fumigabimus* ... – *lovorjem*: lat. *laurus*. Mišljen je navadni lovor (*Laurus nobilis*) iz družine lovorovk (*Lauraceae*) v redu lovorovcev (*Lurales*). – *sabinskim brinom*: lat. *sabina herba*. Gre za smrdljivi brin (*Iuniperus sabina*), ki spada v družino cipresovk (*Cupressaceae*) iz reda borovcev (*Pinales*); vsebuje (še zlasti vršički) močna eterična olja in je strupen. Prim. NH 24, 102. – *česnom*: lat. *alium*. Gre za česen ali luk (*Allium sativum*) iz družine lukovk (*Alliaceae*) v redu beluševcev (*Asparagales*). – *čuk*: lat. *noctua*. Gl. § 34. – *blušča*: lat. *vitis alba*, gr. ἄμπελος ἀγρία, ἄμπελος λευκή, ἄμπελολευκή. Gre za črnjagodasti blušec (*Bryonia alba*) iz družine bučevk (*Cucurbitaceae*) v redu bučevcev (*Cucurbitales*). Starejše slovensko ime zanj je svinjska repa.

§ 158

Golobi: gl. § 104. – *se pred parjenjem kljunčkajo*: prim. Aristotel, HA 6, 2, 560 b 26. – *znesejo po dve jajci*: prim. Aristotel, HA 6, 4, 562 b 3. – *Grivarji in grlice*: gl. § 72. Prim. Aristotel, HA 6, 1, 558 b 26; 6, 4, 562 b 4 in nasl. – *vetrno jajce*: lat. *ovum irritum* ali *ovum urinum*. Gre za klopotce oz. zaprtke tj. jajca s pokvarjeno vsebino. Pridevnik *urinus* izhaja iz gr. pridevnika οὔριος /oúrios/ »vetrn«, »vetroven«, »z ugodnim vetrom«. Prim. Aristotel, HA 6, 2, 559 b 25–560 a 1 in nasl.

§ 159

Golobi vedno izležejo ...: prim. Aristotel, HA 6, 4, 562 b 14 in nasl.; Varon, O kmetijstvu 3, 7, 9; Geoponika 14, 1, 4. – *Pri tej vrsti ležeta jajca oba*: Navedba drži; samec in samica valita skupaj. – *mladiče pa izvalijo dvajseti dan*: Valjenje traja od šestnajst do sedemnajst dni, znesejo pa eno ali dve jajci.

§ 160

vetrna jajca: lat. *hypenemia* sc. *ova*, gr. ὑπηνέμια sc. ὄα /hypenémia óa/ »klopotci«, »zaprtki«. Prim. tudi § 158 in Aristotel, HA 6, 2, 560 b 13.

§ 161

Pav: gl. § 43 in nasl. – *leže jajca od tretjega leta naprej*: prim. Aristotel, HA 6,

9, 564 a 25; Ajlijan 5, 32; Kolumela 8, 11, 10. – *prvo leto znese eno jajce ali dve ... trideseti dan*: prim. Aristotel, HA 6, 9, 564 a 25; Kolumela 8, 11, 10.

§ 162

Gosi: gl. § 51. – *če so se parile ... približno štirideset dni po <zimskem> Sončevem obratu*: prim. Varon, O kmetijstvu 3, 10, 3; Kolumela 8, 14, 4 in nasl.

§ 163

Valijo samo samice ...: prim. Aristotel, HA 6, 8, 564 a 10; 6, 563 a 29. – *koprive*: lat. *urtica*. Gre ali za veliko koprivo (*Urtica dioica*) ali za malo koprivo (*Urtica urens*), obe iz družine koprivovk (*Urticaceae*) v redu koprivovcev (*Urticales*). – *koprivno korenino, to pomaga proti koprivi*: prim. Varon, O kmetijstvu 3, 10, 3; Kolumela 8, 14, 4 in nasl.

§ 164

tri vrste čapelj: lat. *ardiola*. Prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 b 21 in nasl.; 9, 18, 616 b 33–617 a 8. – *bela čaplja*: *leucon* sc. *genus* iz gr. λευκός /*leukós*/ »bel«. Gre za veliko belo čapljo (*Egretta alba*), najbrž pa tudi za malo belo čapljo (*Egretta garzetta*), obe iz družine čapelj (*Ardeidae*) v redu močvirnikov (*Ciconiiformes*). – *zvezdasta čaplja*: *asterias* sc. *genus* iz gr. ἀστερίας /*asterías*/ »zvezdast«. Gre za veliko bobnarico (*Botaurus stellaris*) iz družine čapelj (*Ardeidae*) v redu močvirnikov (*Ciconiiformes*), ki je svoje grško in latinsko ime dobila zaradi pikasto vzorčastega perja. – *siva čaplja*: *pelion* sc. *genus* iz gr. πελιός /*pelíós*/ »modrosiv«, »modrikast«. Gre za sivo čapljo (*Ardea cinerea*) iz družine čapelj (*Ardeidae*) v redu močvirnikov (*Ciconiiformes*).

§ 165

Orlica: gl. § 6 in nasl. – *vali po trideset dni*: prim. Aristotel. HA 6, 563 a 27–563 b 2. – *škarnik*: gl. pojasnilo v § 28. – *kragulj*: gl. pojasnilo v § 21 (pod *ujed*). – *ajgolij po štiri*: lat. *aegolios*, gr. αἰγολίος. Kljub več omembam pri Aristotelu (HA 6, 6, 563 a 31; 8, 3, 592 b 11; 9, 17, 616 b 25) in pri Pliniju na tem mestu ni mogoče ugotoviti, za katero ptico gre. – *krokar ... po pet*: gl. § 31 in nasl.; prim. Aristotel, HA 6, 6, 563 b 1 in nasl. – *vrana vali, jo hrani samec*: gl. § 30; prim. Aristotel, HA 6, 8, 564 a 17 in nasl. – *Sraka izvali devet mladičev*: gl. § 118; prim. Aristotel, HA 6, 13, 615 b 19 in nasl. – *črnoglavka ... nobena druga ptica jih ne znese več*: gl. § 86; prim. Aristotel, HA 9, 15, 616 b 4 in nasl. – *Mladički lastovk so sprva slepi ...*: gl. § 92; prim. Aristotel, GA 4, 6, 774 b 24 in nasl.

§ 166

vetrna jajca ...: lat. *inrita ova* ... *hypenemia*; gl. § 158–160. Prim. Aristotel, GA 3, 1, 751 a 18 in nasl.; HA 6, 2, 559 b 28; 5, 1, 539 a 33. – *golobi*: gl. § 104. – *kokoši*: gl. § 74. – *jerebice*: gl. § 100 in nasl. – *pavi*: gl. § 43 in nasl. – *gosi*: gl. § 51. – *henalopeke*: gl. § 56. – *zefirska jajca*: gl. nadaljevanje. – *Vetrna jajca* ... *kinosure*: lat. *cynosura ova*, gr. κυνόσουρα ὠά, dobesedno »pasjerepna jajca«. Do takega poimenovanja je prišlo zaradi pomote, in sicer zaradi zamenjave samostalnikov οὐπά */ourá/* »rep« in οὔρος */oûros/* »veter«. Po Aristotelu (HA 6, 2, 560 a 5 in nasl.) se tista jalova jajca, ki se izležejo spomladi, imenujejo zefirska jajca, tista, ki se izležejo jeseni, pa kinsure. V slovenščino bi lahko izraz prevedli z novoskovanko »zaprtniki« ali »klopotavci«.

§ 167

če jih hranimo v bobovi moki: lat. *lomentum*. Gre za mešanico iz bobove moke in riža, zgneteno v testo, ki so jo sicer rimske dame uporabljale v kozmetiki, da so si z njo gladile gube; od tod tudi pomen »izpiralo«, »milo«, »čistilo«. – *Če jajca namočimo ... V soli se menda izprazniyo*: Natančna opisa shranjevanja jajc najdemo pri Varonu (*O kmetijstvu* 3, 9, 12) in pri Kolumeli (8, 6, 1 in nasl.).

§ 168

netopir: lat. *vespertilio* (»nočna žival«, »nočni ptič«). Večina Plinijevih navedb o netopirju drži. Prim. Makrobij, *Saturnalijske* 7, 16, 7. Vrste netopirja ni mogoče določiti; morda gre za katero od vrst iz obeh družin, katerih predstavnike najdemo tudi na Slovenskem, tj. bodisi podkovnjakov (družina *Rhinolophidae*: rod *Rhinolophus*) bodisi gladkonosih netopirjev (družina *Vespertilionidae*: rodovi: *Myotis* (navadni netopirji), *Pipistrellus* (mali netopirji), *Eptesicus* (poznani netopirji), *Vespertilio* (dvobarvni netopirji), *Nyctalus* (netopirji mračniki), *Barbastella* (širokouhi netopirji), *Plecotus* (uhati netopirji), *Miniopterus* (dolgokrili netopirji)). – *samo eno kolčnico*: Navedba ne drži.

§ 169

jajca nesejo kače ...: prim. Aristotel, HA 3, 1, 511 a 16. – *Parijo se tako, da se objamejo* ...: prim. Aristotel, HA 5, 4, 540 b 1; GA 1, 7, 718 a 17 in nasl. Za kače je značilna notranja oploditev s spolnimi organi, imenovanimi hemipenisi, ki so pri samcih obrnjeni proti notranosti repa. Kače ležejo jajca in jih zapustijo takoj po izleganju, nekatere kače pa so tudi ovoviviparne in jajca zadržijo v telesu, dokler niso pripravljena na izvalitev; na ta način lahko samica v večji

meri kontrolira temperaturo jajc in omogoča razvoj mladičev. – *eno samo kačo z dvema glavama*: prim. NH 8, 85, kjer omenja dvoglavo amfizbajno. – *gada ...*: lat. *vipera*. Gre najbrž za navadnega gada (*Vipera berus*) ali pa za modrasa (*Vipera ammodytes*), oba iz družine gadov (*Viperidae*) v podredu kač (*Serpentes*, *Ophidia*) reda luskarjev (*Squamata*). – *vtakne v usta samice svojo glavo*: prim. Herodot 3, 109 in nasl.; Ajlijan 1, 24.

§ 170

gad edini, ki jajca zvali v svojem telesu: Prim. Aristotel, HA 5, 34, 558 a 25 in nasl. Gadi so sicer živorodni; samice kotijo avgusta ali septembra, včasih že julija, in sicer od tri pa tudi do dvajset mladičev, ki merijo od 13 do 23 cm. – *mater ubijejo*: prim. Herodot 3, 109, 2; Ajlijan 1, 24; Izidor Seviljski 12, 4, 10 in nasl. – *skupaj povezana jajca ...*: prim. Aristotel, HA 5, 34, 558 a 25 in nasl. – *mladiče izvalijo naslednje leto*: prim. Aristotel, HA 5, 34, 558 a 25 in nasl. – *Pri krokodilih samec in samica valita izmenjaje*: Plinij gotovo govori o nilskem krokodilu (*Crocodylus niloticus*); gl. NH 8, 89 in nasl. Samice so jajcerodne in jajca valijo dva meseca po parjenju; zvalijo jih od 25 do 80. Jajca skupaj s samci nato tri mesece (inkubacijsko obdobje) agresivno čuvajo v gnezdu, ki ga naredijo na peščenih bregovih ali v suhih rečnih strugah.

§ 171

človek: prim. Aristotel, HA 5, 1, 539 a 15. – *po letnih časih določena paritvena obdobja*: prim. Aristotel, HA 5, 8, 542 a 19 in 26. – *kot je bilo povedano*: gl. NH 7, 38.

§ 172

Mesalina, žena cesarja Klavdija: Valerija Mesalina, hči Marka Mesale Barba-ta, je bila pravnukinja Oktavije, sestre cesarja Avgusta, in tretja žena cesarja Klavdija, s katerim je imela dva otroka: Oktavijo in Britanika. Bila je ravzpita po svoji spolni sli in prešuštvovanju, zaradi česar jo je dal Klavdij ubiti. Prim. Svetonij, *Klavdij* 26, 2; Juvenal 6, 115 in nasl. in 10, 329 in nasl. (imenuje jo *meretrix Augusta* »vlačugarska cesarica« oz. »cesarica vlačugarka«). – *Heziod je zapisal ... ženske pa poleti*: gl. Heziod (gl. PV, št. 246), *Dela in dnevi* 586 in nasl. Prim. Aristotel, HA 5, 8, 542 a 32.

§ 173

Sloni: gl. NH 8, 1 in nasl. Glavni vir za § 173 je Aristotel (HA 5, 2, 540 a 13 in

nasl.). – kamele: gl. NH 8, 67. – tigri: gl. NH 8, 66. – risi: gl. NH 8, 70. – nosorogi: gl. NH 8, 71. – levi: gl. NH 8, 46. – dasipodi: gl. NH 8, 219. – kunci: gl. NH 8, 217. Prim. tudi Solin 27, 16. – Kamele ... parjenje traja ves dan: prim. Aristotel, HA 5, 2, 540 a 13 in nasl.; Ajlijan 6, 60. – živalih z nerazklanimi kopiti v rodu štirinožcev: lat. *quibus solida ungula in quadrupedum genere*. V sodobni zoologiji govorimo o lihoprstih kopitarjih. – samce k parjenju razvnema vonj: prim. Aristotel, HA 6, 18, 572 b 10; Kolumela 6, 27, 10; 6, 24, 2. – psi: gl. NH 8, 142 in nasl. – tjulnji: gl. NH 9, 40. – volkovi: gl. NH 8, 80. – ostanejo združeni celo proti svoji volji: prim. Aristotel, HA 5, 2, 540 a 23 in nasl.

§ 174

dasipodih: gl. NH 8, 219. Prim. Aristotel, HA 5, 2, 539 b 24 in nasl. – Medvedi ...: gl. NH 8, 126. Prim. Aristotel, HA 5, 2, 540 a 1 in nasl.; 6, 30, 579 a 18 in nasl. – bilo že povedano: gl. NH 8, 126. – ježi ...: gl. NH 8, 133 in nasl. – mačke ... lisice ... Samice bikov in jelenov ...: prim. Aristotel, HA 5, 2, 540 a 1 in nasl. – Jeleni hodijo izmenoma od ene samice do druge: prim. Aristotel, HA 6, 29, 578 b 6 in nasl. – Kuščarice se parijo ...: gl. § 143 in § 187 in nasl. Prim. Aristotel, HA 5, 4, 540 b 3 in nasl.

§ 175

Sloni, kamele in konji ...: prim. Aristotel, GA 4, 4, 771 a 18 in nasl. – lišček: gl. § 96. – ... toliko dlje se oblikuje v maternici: prim. Aristotel, GA 4, 10, 777 a 32 in nasl.

§ 176

tiste ... pri katerih se razcepljeno kopito razdeli <in preide> v prste, imajo tudi številčnejši zarod: prim. Aristotel, GA 4, 4, 771 b 2 in nasl. – zgoraj omenjene: tj. z razcepljenimi in z nerazcepljenimi kopiti. Prim. Aristotel, GA 4, 6, 774 b 5 in nasl. – slednje: tj. te, pri katerih razcepljeno kopito preide v prste. – ... z lizanjem mladiče grejejo in jih oblikujejo; skotijo največ po štiri: prim. Aristotel, HA 6, 34, 580 a 5 in nasl. – psi: gl. NH 8, 143 in nasl. – volkovi: gl. NH 8, 80. – panterji: gl. NH 8, 62–64. – tosi: gl. NH 8, 123.

§ 177

Psov: gl. NH 8, 142 in nasl. Prim. Aristotel, HA 6, 20, 574 a 16–574 b 19 in nasl. – lakonskih psih: Lakonija, kotlinasta pokrajina na jugu Peloponeza med Mesenijo, Arkadijo, Mirtoškim morjem in Lakonskim zalivom, je bila

v antiki osrednja pokrajina spartanske države (gl. *NH* 4, 16). Slovela je tudi po vzreji psov, ki so jih odlikovale hitrost, moč in vztrajnost. – *dlje časa slepe mladiče*: gl. *NH* 8, 151.

§ 178

Lakonske psice skotijo po osem mladičev: prim. Aristotel, *HA* 6, 20, 574 b 26. – *Lakonski psi živijo ...*: prim. Aristotel, *HA* 6, 20, 574 b 29–33. – *ne plodijo se vse svoje življenje*: Plinij povzema Aristotela, ki omenja razplod lakonskih psov dvakrat; navaja, da se plodijo vse življenje (*HA* 6, 20, 574 b 26), obenem pa – kar je nekoliko v nasprotju s prvo izjavo –, da so psice plodne do dvanajstega leta in da se do takrat tudi parijo (*HA* 5, 14, 546 a 28).

§ 179

ihnevmone: gl. *NH* 8, 87 in nasl. – *Za mačke in ihnevmone ... za pse*: prim. Aristotel, *HA* 6, 35, 580 a 25 in nasl. – *po šest let*: Mačke lahko živijo precej dlje, divje do 15 let, domače pa še znatno dlje. – *Dasipodi*: gl. *NH* 8, 219. – *se obrejšijo še pred kotitvijo prejšnjega legla*: lat. *superfetant*. Prim. Aristotel, *HA* 6, 33, 579 b 31 in nasl. Gre za superfetacijo (*superfetatio*); o njej govorimo, kadar pride do oploditve jajčeca, ki se sprosti v času, ko je žival še breja, kar pomeni, da se žival goni in obrejši, še preden skoti prejšnje leglo; tak primer so zajci. – *slepe mladiče*: prim. Aristotel, *HA* 6, 33, 580 a 2–4. – *Sloni skotijo, kot smo dejali ...*: gl. § 175; *NH* 8, 28. Prim. Aristotel, *HA* 5, 14, 546 b 7 in nasl.; *GA* 4, 5, 773 b 6. – *Brejost kamel traja dvanajst mesecev*: prim. Aristotel, *HA* 5, 14, 546 b 2–4. Po Aristotelu naj bi kamele kotile v mesecu majmakterionu (oktober–november), vendar je pravilnejša Plinijeva navedba, kajti kamele se parijo v zimskem obdobju z vrhuncem v deževnem obdobju, gestacijska doba traja petnajst mesecev, kar pomeni, da kotijo v aprilu ali maju.

§ 180

kobile: gl. *NH* 8, 164; prim. Aristotel, *HA* 6, 22, 576 b 28 in nasl. – *oslice*: prim. Aristotel, *HA* 6, 23, 577 a 29 in nasl. – *naj se kobilam odstrižejo grive*: gl. *NH* 8, 164; prim. Aristotel, *HA* 6, 18, 572 b 8; Ksenofont, *O konjeništvu* 5, 8. – *akvilona ... avstra*: Akvilón (lat. *aquilo*) je severni severovzhodnik (severni severovzhodni veter), ávster (lat. *auster*) pa južnik (južni veter). – *Tesalca Ehekratida*: O Eheratidu ni podatkov; omenja ga samo Plinij. Kdaj je njegova breja kobila zmagala, ni znano. O Tesaliji gl. § 31. – *Olimpiji*: gl. § 28.

§ 181

konji, psi in prašiči za parjenje voljni zjutraj, samice pa ...: prim. Aristotel, *HA* 5, 14, 546 a 22 (omenja samo prašiče).

§ 182

rukvica: lat. *eruca*. Gre za rukvico (*Eruca sativa*) iz družine križnic (*Brassicaceae*) v redu kaprovčevcev (*Capparales*). Prim. *NH* 19, 117; 19, 123; 19, 154; 20, 125. – *čebula*: lat. *caepa*. Gre za čebulo (*Allium cepa*) iz družine lukovk (*Alliaceae*) v redu lilijevcev (*Liliales*). Prim. *NH* 20, 39. – *Samice štirinožcev med brejestjo ne dovolijo parjenja*: gl. *NH* 7, 48. – *dasipodi in zajci se preobremenijo*: tj. se obremenijo, še preden skotijo prvo leglo; gl. § 179.

§ 183

kotijo z glavo naprej: prim. Aristotel, *HA* 7, 8, 586 b 4 in nasl.; 586 a 34; *GA* 4, 9, 777 a 28. Plinij v 7. knjigi (§ 45) navaja, da je rojstvo z nogami naprej protin naravno in da so tako rojene imenovali Agripe, tj. »Težko rojeni« (*In pedes procidere nascentem contra naturam est, quo argumento eos appellavere Agrippas ut aegri partus ...*).

§ 184

izrodke: prim. Aristotel, *GA* 4, 7, 775 b 25 in nasl. – *smo govorili že prej*: gl. *NH* 7, 63. – *takšno življenje, kakršno imajo rastline in drevesa*: tj. vegetativni način življenja. – *svinje zelo veliko*: prim. Aristotel, *GA* 4, 6, 774 b 17.

§ 185

miši: lat. *mus*. Ni mogoče zanesljivo potrditi, za katero vrsto glodalcev gre, najbrž pa za katero od predstavnic rodu kratkouhih voluharic (rod *Microtus*), morda za poljsko voluharico (*Microtus arvalis*), imenovano tudi poljska miš ali njivska miš, ali za travniško voluharico (*Microtus agrestis*) ali za vrtno voluharico (*Microtus subterraneus*), ki jih različno klasificirajo: eni v poddružino voluharic (*Arvicolinae*) iz družine hrčkov (*Cricetidae*) v redu glodalcev (*Rodentia*), drugi v družino voluharic (*Arvicolinae*) v redu glodalcev (*Rodentia*). – *Aristotel*: prim. *HA* 6, 37, 580 b 10 in nasl. – *vojaki Aleksandra Velikega*: Omenjeni vojaki so pisci, ki so poročali o Aleksandrovem pohodu na vzhod; nekateri med njimi so bili tudi Plinijev vir, npr. Antigen (PV, št. 31), Aristander (PV, št. 67), Bajton (PV, št. 97), Diognet (PV, št. 155), Efip (PV, št. 172), Hares (PV, št. 228), Kalisten (PV, št. 276), Klejtarh (PV, št. 285), Nearh (PV, št. 375),

Onezikrit (PV, št. 397), Poliklejt (PV, št. 425), Ptolemaj (PV, št. 434), nemara pa celo sam Aleksander (PV, št. 15). – *Baje se oplodijo z lizanjem*: prim. Aristotel, HA 6, 37, 580 b 31 in nasl.; Ajlijan 17, 17; 9, 3. – *120 mladičev*: Različne vrste voluharic se v določenih letnih intervalih izjemno namnožijo, tako da lahko včasih njihova gostota doseže tudi do 2000 voluharic na hektar površine.

§ 186

pridelke pustoši tako neznansko veliko število poljskih miši: prim. Aristotel, HA 6, 37, 580 b 16 in nasl.; Ajlijan 17, 41. – *Troadi*: antična, z ajolskim prebivalstvom poseljena pokrajina v zahodni Mali Aziji med Dardanelami in Propontido na severu, Ajolido na jugu, Mizijo na vzhodu in Egejskim morjem na zahodu, ki je vključevala mesto Trojo ter njegovo širšo okolico in zaledje, zdaj del turške province Çanakkale. Gl. NH 5, 121. – *že pregnale prebivalce*: V 8. knjigi (§ 104 in § 122) Plinij poroča o severnokikladskem otoku Giara (ali Giar (zdaj Giaros, Gyaros, Γιάρος) med Androsom, Tenosom, Sirosom, Kitnosom in Kejo; nanj so v času cesarstva izganjali tiste, ki so storili kako kaznivo dejanje zoper državo), s katerega so miši pregnale prebivalce. – *v glavi nastane črvček*: Domnevni vir za ta podatek je Teofrast. – *Egiptovske miši ...*: gl. NH 8, 132; prim. Aristotel, HA 6, 37, 581 a 1 in nasl. Domnevno gre za različne vrste glodalcev iz družine skakačev (*Dipodidae*), med katerimi je najbolj znan puščavski ali egiptovski skakač (*Jaculus jaculus*). – *svizci*: gl. NH 8, 132.

§ 187

... če imajo enako dolgo obdobje brejosti: prim. Aristotel, GA 2, 7, 746 a 32; HA 6, 23, 577 b 9. – *kuščarice*: lat. *lacerta*. Plinij pod tem skupnim izrazom gotovo zajame različne vrste kuščaric, npr. martinčka ali evropsko sivo kuščarico (*Lacerta agilis*), (navadnega) zelenca (*Lacerta viridis*), (evropsko) pozidno kuščarico (*Podarcis muralis*), morda pa lahko glede na opis posebej izpostavimo živorodno kuščarico (*Zootoca vivipara* ali starejše *Lacerta vivipara*), ki koti žive mladiče. Vse spadajo v družino kuščaric (*Lacertidae*) iz reda luskarjev (*Squamata*). – *znesejo skozi usta, vendar Aristotel to zanika*: prim. Aristotel, HA 6, 33, 558 a 16. – *ker pozabijo ... se mladiči izležejo sami*: Navedba seveda ne drži.

§ 188

kača nastane iz hrbtenjače človekove hrbtenice: prim. tudi Ovidij, *Metamorfoze* 25, 389–390: *sunt qui, cum clauso putrefacta est spina sepulcro, / mutari credant*

humanas angue medullas; Ajlijan 1, 51. – *močerad*: lat. *salamandra*. Verjetno gre za navadnega močerada (*Salamandra salamandra*) iz družine pupkov in močeradov (*Salamandridae*) v redu repatih krkonov (*Caudata*), imenovanega tudi pisani močerad (z vsaj 13 podvrstami), ki ima po črnem telesu posejane rumene lise. Prim. Aristotel, *HA* 5, 19, 552 b 17; Ajlijan 2, 31; *Geoponika* 15, 1, 34. – *posut z zvezdami*: lat. *stellatum animal*. – *s samim dotikom pogasi ogenj*: prim. *NH* 29, 76. – *njegova strupena pena ... skozi usta*: Močerad ob nevarnosti iz obušesne žleze izloča jedko strupeno snov, katere sestavina je nevrotoksični alkaloid samandarin, ki povzroča mišične krče in hiperventilacijo.

§ 189

zgoraj omenjene živali: tj. živali, omenjene v § 188. – *niso zmožne razploda, kot na primer močeradi*: Navedba ne drži. Navadni močeradi ne odlagajo jajc, ker se ličinke razvijejo že v telesu samice, ampak so živorodni in mladiči so že povsem izoblikovani, le da imajo škrge. Prim. tudi Aristotel, *HA* 4, 11, 537 b 24 in 32. – *jegulje*: gl. *NH* 9, 74. – *rod ostrig*: gl. *NH* 9, 40; 9, 52; 9, 64; 9, 160. Prim. tudi Aristotel, *HA* 4, 11, 537 b 24 in 32; 5, 15, 547 b 18 in nasl.; *GA* 3, 11, 761 b 23.

§ 190

v knjigi, posvečeni posebej njim: tj. žuželkam = 11. knjiga *Naravoslovja*.

§ 191

čut in nato okus: prim. Aristotel, *HA* 1, 15, 494 b 15 in nasl. – *orli*: gl. § 6 in nasl. – *jastrebi*: gl. § 8. – *krti*: Verjetno gre tako za navadnega krta (*Talpa europaea*), ki je najbolj razširjen v Evropi, kot tudi za slepega krta (*Talpa caeca*), ki je razširjen na območju Apeninskega polotoka in dela Balkanskega polotoka. Prim. Aristotel, *HA* 4, 8, 533 a 3 in nasl.

§ 192

sluha: prim. Aristotel, *HA* 4, 9, 536 b 3. – *ostrige*: gl. § 189. – *se morske nožnice ob zvoku potopijo*: Gre za ravno nožnico (*Solen marginatus*) iz družine nožničark (*Solenidae*) v redu veneroidnih školjk (*Veneroida*) podrazreda raznozobk (*Heterodonta*), imenovano tudi navadna nožnica in morska nožnica. Prim. Aristotel, *HA* 4, 8, 535 a 14 in nasl. – *ribiči med ribolovom tiho*: gl. *NH* 11, 139; prim. Aristotel, *HA* 4, 8, 533 b 16.

§ 193

Ribe nimajo ne slušnih organov ne slušnih odprtin: prim. Aristotel, HA 4, 8, 533 b 1 in nasl. – *divje ribe ob plosku vajene zbrati k hranjenju:* prim. NH 32, 16. – *In tako menda zelo jasno slišijo tudi ...:* prim. Aristotel, HA 4, 8, 534 a 8 in nasl. – *ciplji:* lat. *mugil*; gl. NH 9, 31. – *brancini:* lat. *lupus*; gl. NH 9, 57. – *salpe:* lat. *salpa*; gl. NH 9, 68. – *kromis:* lat. *chromis*; gl. NH 9, 57.

§ 194

voh: gl. Aristotel, HA 4, 8, 534 a 12 in nasl. – *sipi:* lat. *saepia*, *sepia*; gl. NH 9, 52 in 84. – *polipu:* lat. *polypus* »polip« = »hobotnica«; gl. NH 9, 40; 9, 85 in nasl. – *kaluže:* lat. *sentina* »umazana voda na dnu ladje«.

§ 195

kunilo: lat. *cunila*. Rastline ni mogoče z gotovostjo določiti; morda gre za vrtni šetraj (*Satureja hortensis*), morda za kraški šetraj (*Satureja montana*), morda za katero od rastlin iz rodu *Origanum*, npr. za navadno dobro misel (*Origanum vulgare*) ali vrtni majaron (*Majorana hortensis*), vse iz družine ustnatic (*Lamiaceae*, *Labiatae*) v rodu ustnatičevcev (*Lamiales*), za vse pa je značilno, da vsebujejo veliko eteričnih olj. Prim. NH 20, 169; Aristotel, HA 4, 8, 534 b 27 in nasl. – *škrlatnike:* lat. *purpura*; gl. NH 9, 130–132. Prim. Aristotel, HA 4, 8, 535 a 7 in nasl. – *Smrad jelenjega roga prepodi kače:* gl. NH 8, 115 in 118; 28, 149. – *vonj stiraksa:* lat. *styrax*, *storax*. Gre za smolo sredozemskega grma navadni stiraks (*Styrax officinalis*) iz družine stiraksovk (*Styracaceae*) v redu vresovcev (*Ericales*), iz katerega so pridobivali dišečo kadilno smolo. Prim. NH 12, 81; 12, 124; 24, 24. V sodobnem zdravilstvu in kozmetiki se uporablja stiraks, ki je sok oz. izloček vzhodnega (ali orientalskega) ambrovca (*Liquidambar orientalis*). – *origana:* lat. *origanum*, tudi »dobra misel«. Gre za navadno dobro misel (*Origanum vulgare*) iz družine ustnatic (*Lamiaceae*, *Labiatae*) v rodu ustnatičevcev (*Lamiales*). – *vonj origana, apna ali žvepla pomori mravlje:* prim. Aristotel, HA 4, 8, 534 b 22 in nasl. – *Komarje privablja kisl:* lat. *culices*. Plinij sicer uporabi izraz »komarji«, vendar gre verjetno za vinske mušice ali drozofile iz družine drozofil (*Drosophilidae*) v podredu pravih muh kratkorožk (*Brachycera*) iz reda dvokrilcev (*Diptera*), ki jih privabi gnijoče sadje ali pa fermentirajoče tekočine. Prim. Aristotel, HA 4, 8, 535 a 3 in nasl. – *Tip:* prim. Aristotel, HA 4, 8, 533 a 17 in nasl. – *ostrige:* gl. § 189.

§ 196

okus: prim. Aristotel, HA 4, 8, 527 b 34 in nasl. – *ene lovijo plen z zobmi ... požrejo*: prim. NH 11, 159; Cicero, O naravi bogov 2, 122.

§ 197

Srne: lat. *caprea*. Nekateri komentatorji menijo, da bi morala biti uporabljena oblika *caprae* »koze«. Prim. tudi NH 11, 280; Lukrecij 4, 640; 5, 899. – *kot smo že omenili*: gl. § 69. – *kače <z uživanjem> jajc*: prim. Aristotel, HA 8, 4, 594 a 16 in nasl. – *kač velikank*: prim. NH 8, 32; Aristotel, HA 8, 4, 594 a 16 in nasl.

§ 198

Škorpijoni živijo od zemlje: lat. *scorpio*, danes »ščipalci«. Verjetno gre za katero od vrst škorpijonov (ščipalcev) iz rodu *Euscorpius* v družini *Euscorpiidae* reda ščipalcev ali škorpijonov (*Scorpiones*). Navedba, da živijo od zemlje, je seveda neresnična. – *Kače ... se hlastno lotijo vina*: prim. Aristotel, HA 4, 8, 594 a 9 in nasl. – *zelo malo hrane ali skoraj nič*: prim. Aristotel, HA 4, 8, 594 a 9 in nasl. – *pajki*: lat. *araneus*. Ni mogoče ugotoviti, za katero vrsto gre. – *so še bolj smrtonosne, če ...*: prim. NH 11, 281; Aristotel, HA 8, 29, 607 a 28.

§ 199

sfigijev: lat. *sphingion*, *sphynx*; gl. NH 8, 72. – *satirov*: lat. *satyrus*; gl. NH 8, 216. – *lični vreči*: lat. *thesaurus maxillarum*. – *zajec*: gl. NH 8, 217; prim. Aristotel, HA 8, 28, 606 b 13 in nasl. – *enokopitarji*: lat. *solidipedes* »ki imajo celo (eno) kopito«, subst. »enokopitarji«, »celokopitarji«, »lihoprsti kopitarji«, »enoparkljarji«. – *živali z razcepljenimi kopiti*: lat. *bisulca*. – *prašiči*: gl. NH 8, 205 in nasl.; prim. Aristotel, HA 8, 6, 595 a 13 in nasl. – *Živali, ki imajo kakor žaga nazobčane zobe ...*: prim. NH 11, 160 in nasl.; prim. Aristotel, HA 8, 5, 594 b 5 in nasl. – *medvedi*: gl. NH 8, 126–131. – *kot smo povedali, volkovi ob lakoti žrejo celó zemljo*: gl. NH 8, 83, prim. Aristotel, HA 8, 5, 594 a 26.

§ 200

drobnica se debeli s pitjem: prim. Aristotel, HA 8, 10, 596 a 16 in nasl. – *sol zanje nadvse primerna*: prim. Vergilij, Georgike 3, 395 *ipse manu salsasque ferat praesepibus herbas*; 3, 403 *aut parco sale contingunt hiemique reponunt*. – *vprežna živina*: prim. Aristotel, HA 8, 595 b 22 in nasl. – *jeleni*: prim. Aristotel, HA 9, 50, 632 b 3 in nasl. – *pontske miši*: gl. NH 8, 132; prim. Aristotel, HA 8, 17, 600 b 13 in nasl.; 9, 50, 632 b 8.

§ 201

Živali, ki imajo kakor žaga nazobčane zobe: prim. § 199. – *navadne miši:* gl. § 185. – *Medvedi:* § 174. Prim. Aristotel, HA 8, 6, 595 a 6 in nasl. – *libijske miši:* Verjetno gre za egiptovske miši, ki jih Plinij omenja v § 186. Prim. Aristotel, HA 8, 28, 606 b 25 in nasl. – *antilopo:* lat. *oryx*; gl. NH 8, 214; 11, 255. – *getulski roparji:* Getuli (lat. *Gaetuli*) je skupno ime za antična berberska nomadska plemena (domnevni predniki Tuaregov), ki so bivala v Getuliji, pokrajini, ki je obsegala območje južno od Atlasa med Veliko Sirto in Atlantskim oceanom ter Saharo; v letih 5–6 po Kr. jih je pokoril Gaj Kornelij Lentul. Gl. NH 5, 10; 5, 17; 5, 30.

§ 202

leopardi: gl. NH 8, 41; 8, 62 in nasl. – *Svoje izločke pokrijejo z nakopano zemljo:* Takšno vedenje je nasploh značilno za mačke. Prim. tudi Ajlijan 6, 27.

§ 203

Med živalmi: prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 a 7 in nasl.–611 a 14. – *določena sovraštva in prijateljstva:* gl. NH 8, 32; 9, 185. – *čustva:* lat. *adfectus*. Verjetno so mišljeni nagoni. – *Labodi:* gl. § 63; prim. Aristotel, HA 9, 1, 610 a 1. – *orli:* gl. § 6. – *krokar:* gl. § 31. – *klorej:* lat. *chloreus*, gr. χλωρεύς. Prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 a 7 in 25. Ptice ni mogoče z gotovostjo določiti; komentatorji sicer kot možnost predlagajo zeleno žolno (*Picus viridis*) ali katerega od strnadov (družina *Emberizidae*). – *krokar:* gl. § 30. – *škarnik:* gl. § 28; prim. Cicero, O naravi bogov 2, 125; Ajlijan 5, 48. – *čuk:* gl. § 34; prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 a 8; Ajlijan 5, 48. – *stržek:* lat. *trochilus*, gr. τρόχιλος. Gre za stržka (*Troglodytes troglodytes*) iz družine stržkov (*Troglodytidae*) v redu pevcov (*Passeriformes*). Prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 b 12. Plinij v 8. knjigi (§ 90) omenja trohila, vendar ni točno znano, za katero ptico gre, morda za pribo (*Vanellus vanellus*) ali za rdečeglavega kraljička (*Regulus ignicapillus*) ali za rumenoglavega kraljička (*Regulus regulus*) ali za stržka (*Troglodytes troglodytes*), še verjetneje pa za krokodiljega tekalca (*Pluvianus aegyptius*) ali za ostrogasto pribo (*Hoplopterus spinosus*). Prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 b 12.

§ 204

podlasica: lat. *mustela*. Morda gre za malo podlasico (*Mustela nivalis*) iz rodu podlasic - kun smrdljivk v družini kun (*Mustelidae*) v redu zveri (*Carnivora*). – *vrana:* gl. § 30. – *piralida:* lat. *pyrallis*, gr. πυραλλίς, imenovana tudi *pyrausta*

(πυραύστης). Določitev ni mogoča. Prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 a 18; Ajlijan 5, 48. Plinij enako imenuje tudi nekega hrošča (gl. NH 11, 119). – *ihnevmonske ose*: lat. *ichneumones vespae*. Domnevno naj bi šlo za ose grebače (družina *Sphécidae*) ali za grebače (družina *Crabronidae*) iz podreda ozkopasih os (*Apocrita*) v redu kožekrilcev (*Hymenoptera*), vendar zanesljiva določitev ni mogoča. Prim. NH 11, 72; Aristotel, HA 9, 1, 609 a 4 in nasl. – *pajki falangiji*: gl. NH 8, 97 in 228; 11, 79. – *brentos*: lat. *brenthos*, gr. βρένθος. Očitno gre za neko vodno ptico; natančnejša določitev ni mogoča. Komentatorji zgolj kot ugibanje omenjajo katerega od viharikov (*Procellaridae*) iz reda cevonoscev (*Procellariiformes*), med katerimi bi bil najverjetnejši kandidat sredozemski viharnik (*Puffinus yelkoun*). Prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 a 23; Ajlijan 5, 48. – *galeb*: lat. *gavia*; gl. § 91. – *harpa*: lat. *harpe*, gr. ἄρπη. Natančnejša določitev ni mogoča. Prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 a 24. – *trimodnik*: gl. § 21. – *rovke*: gl. NH 8, 223. – *čaplje*: gl. § 164. – *ajgit*: gl. § 21. Prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 a 30; 610 a 10; Ajlijan 5, 48. – *lisice*: gl. NH 8, 103; prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 b 3; Ajlijan 5, 48. – *škarniki*: gl. § 28. – *kače, podlasice in prašiči*: prim. Aristotel, HA 9, 1, 609 b 28.

§ 205

Ajzalon: lat. *aesalon*, gr. αἰσάλων. Domnevno gre za ujedo (red *Falconiformes*) iz družine sokolov (*Falconidae*), vendar natančnejša določitev ni mogoča. Prim. Aristotel, HA 609 b 30 in nasl. – *krokarjeva*: gl. § 31. – *lisice*: gl. NH 8, 103. – *akantis*: gl. § 96. – *ajgit*: gl. § 21 in § 204.

§ 206

Tosi: gl. § 176 in NH 8, 123. – *levi*: gl. § 47; NH 8, 41–60; prim. Aristotel, HA 9, 1, 610 a 13 in nasl. – *Gosenice*: gl. NH 11, 76. Komentatorji domnevajo, da gre za gosenice kapusovega belina (*Pieris brassicae*) iz družine belinov (*Pieridae*) v redu metuljev (*Lepidoptera*). – *mravlje*: gl. § 195 in § 199. – *Pajek ...*: gl. NH 11, 83 in nasl.; prim. Aristotel, HA 9, 39, 623 a 30 in nasl.

§ 207

pavi: gl. § 43. – *golobi*: gl. § 104. – *grlice*: gl. § 72. – *papige*: gl. § 117; prim. Aristotel, HA 9, 1, 610 a 8 in nasl. – *kosi*: gl. § 72. – *vrane*: gl. § 30. – *čaplje*: gl. § 164. – *liscic*: gl. § 205. – *harpa*: gl. § 204. – *škarnik*: gl. § 28. – *trimodnika*: gl. § 21 in § 204. – *znamenj naklonjenosti celo pri kačah ... Omenjena ... glas*: gl. NH 8, 61.

§ 208

Filarhovo: gl. PV, št. 202. – *ščitarki*: gl. NH 8, 85.

§ 209

vprašanja spanja ...: prim. Aristotel, HA 4, 10, 536 b 24–537 b 20.

§ 210

za tune: gl. NH 9, 47; prim. Aristotel, HA 4, 10, 536 b 24 in nasl.; 537 a 20 in nasl. – *ploščate ribe*: gl. NH 9, 78; prim. HA 4, 10, 536 b 24 in nasl. – *delfine*: gl. NH 9, 18 in nasl.; prim. HA 4, 10, 536 b 24 in nasl. – *kite*: gl. NH 9, 4; prim. Aristotel, HA 4, 10, 537 b 2 in nasl. – *spijo tudi žuželke*: prim. Aristotel, HA 4, 10, 537 b 5 in nasl.

§ 211

Sanja že kot dojenček: prim. Aristotel, HA 7, 10, 587 b 6 in nasl. – *Nekateri ... ne sanjajo nikoli*: prim. Aristotel, HA 7, 10, 587 b 15 in nasl. Tako poroča Svetonij za cesarja Nerona (*Neron* 46, 1). – *umik duše vase*: lat. *animi in medium sese recessus*, tudi »umik duše (duha) v svojo sredo (notranjost)«. Plinij deloma povzema pitagorejsko naziranje o spancu; prim. Lukrecij 4, 907 in nasl.; Cicero, *O vedeževanju* 1, 63.

§ 212

ki nesejo jajca: lat. *ovipara* tudi »ki so jajcenesne«, »ki so oviparne«. – *poleg človeka sanjajo ... spijo*: prim. Aristotel, HA 4, 10, 536 b 27 in nasl. – *žuželkam*: lat. *insecta* tudi »insekti«.

11. KNJIGA

Zoologija: žuželke
Primerjalna anatomija

Vsebina 11. knjige

Poglavje	§
1.	1–4 Vrste žuželk. Bistroumna domiselnost narave na tem področju.
2.	5–8 Ali žuželke dihamo. Ali imajo kri.
3.	9–10 O njihovem telesu.
4.–22.	11–70 O čebelah.
5.	13–15 Kakšen red vlada pri njihovem delu.
6.	16 Kaj je pri njihovem delu gumijasta osnova. Kaj je smolnati vosek. Kaj je zadelavina.
7.	17 Kaj je eritaka ali sandaraka ali kerint.
8.	18–19 Iz katerih cvetov nastajajo njihovi proizvodi.
9.	19 Navdušenci nad ukvarjanjem s čebelami.
10.	20–26 Organiziranost njihovega dela.
11.	27–28 O trojih.
12.	29–31 Kakšne so lastnosti medu.
13.	32 Katere so najboljše vrste medu.
14.	33–37 Katere vrste medu <najdemo> na posameznih krajih.
15.	38–45 Kako jih preizkušajo. Med iz vresja ali tetralike ali sisira.
16.	46–51 Kako se čebele razmnožujejo.
17.	52–54 Kakšen sistem <kraljevske> vladavine poznajo.
18.	55–58 Da so včasih čebelji roji tudi dobro znamenje.
19.	59–62 Vrste čebel.
20.	63–64 O boleznih čebel.
21.	65–67 Sovražniki čebel.
22.	68–69 Kako čebele obdržati skupaj.
23.	70 Kako nadomestiti njihovo izgubo.
24.	71–74 O osah in sršenih. Katere živali si prisvojijo zarod drugih.
25.–27.	75–78 O asirski sviloprejkici.

26. **76** O sviloprejkinih ličinkah in o sviloprejkinih bubah. Kdo je iznašel svilen obleko.
27. **77–78** O koški sviloprejki. Kako izdelujejo koško obleko.
- 28.–29. **79–85** O pajkih.
28. **79–84** Kateri med njimi predejo <mreže>.
29. **85** Razmnoževanje pajkov.
30. **86–91** O škorpionih.
31. **91** O gekonih.
32. **92–95** O škržatih. O tem, da so brez ust in brez odprtine za izločanje hrane.
33. **96** O krilih žuželk.
34. **97–100** O hroščih. Kresnice. Druge vrste hroščev.
35. **101–107** O kobilicah.
36. **108–111** O mravljah.
37. **112** Zlataste metuljeve bube, obad, metulji.
38. **113** O tistih živalih, ki nastajajo iz lesa ali v lesu.
39. **114–115** Živali, ki jih imajo ljudje za zajedavski mrčes. Katera žival je najmanjša. Poletne živali.
40. **116** Žival, ki nima odprtine za izločanje hrane.
41. **117–118** Molji, kantaride, komarji. Žival snega.
42. **119** Žival ognja, piralida ali pirotokon.
43. **120** Enodnevnica.
- 44.–45. **121–235** Lastnosti in opisi vseh živali po posameznih telesnih delih.
44. **121–122** Katere imajo čope, katere grebene.
45. **123–128** Vrste rogov. Katere živali imajo gibljive rogove.
46. **129** O glavah. Katere živali nimajo glav.
47. **130–131** O dlaki.
48. **132** O kosteh glave.
49. **133–135** O možganih.
50. **136–137** O ušesih. Katere živali nimajo ušes. Katere živali slišijo brez ušes in brez sluhovoda.
51. **138** O obrazu. O čelu. O obrveh.
- 52.–57. **139–157** O očeh.
52. **139–140** Katere živali nimajo oči. Katere imajo samo po eno oko.
53. **141** O različnosti oči.
54. **142–147** Način, kako deluje vid. Tisti, ki vidijo ponoči.
55. **148–153** O lastnostih zenice. Katere živali ne mežikajo. Katerim iztaknjene oči znova zrastejo.

56. **154–155** O trepalnicah. Katere živali nimajo trepalnic. Katere jih imajo samo na eni strani.
57. **156–157** Katere živali nimajo lic.
58. **157** O ličnicah.
59. **158** O nosnicah.
60. **159** O ustih, o ustnicah, o bradi, o čeljustih.
- 61.–64. **160–170** O zobeh.
61. **160–162** Različne vrste zob. Katere živali nimajo zob na obeh straneh, katere imajo votle zobe.
62. **163–165** O zobeh kač. O njihovem strupu. Katere ptice imajo zobe.
63. **166–167** Omembe vredne posebnosti zob.
64. **168–170** Določanje starosti prežvekovalcev po zobeh.
65. **171–174** O jeziku. Katere živali nimajo jezika. O žabjem kvakanju. O nebu.
66. **175–176** O mandeljnih. Jeziček, poklopec. Sapnik, požiralnik.
67. **177–178** Tilnik, vrat, hrbtenica.
68. **179–180** Grlo, žrelo, želodec.
- 69.–71. **181–187** O srcu.
69. **181–182** O krvi, o duši.
70. **183–185** Katere živali imajo največja srca, katere najmanjša, katere imajo po dve srci.
71. **186–187** Kdaj so začeli pregledovati drobovje.
72. **188** O pljučih. Katere živali imajo največja pljuča, katere najmanjša. Katere v notranjosti nimajo ničesar drugega kot pljuča. Vzrok za hitrost živali.
- 73.–76. **189–196** O jetrih.
73. **189–190** O glavnem delu drobovja. Opažanja haruspikov o tem. Katere živali in na katerih mestih imajo po dvojna jetra.
74. **191–192** O žolču. Katere živali imajo dvojni žolč in kje. Katere živali nimajo žolča. Katere živali imajo žolč na drugem mestu kot v jetrih.
75. **193–195** Kako žolč deluje.
76. **196** Katerim živalim jetra naraščajo in se manjšajo skupaj z Luno. Opažanja haruspikov o tem in izjemna čudežna znamenja.
77. **197–198** Prepona. Narava smeha.
78. **199** O trebuhu. Katere živali nimajo trebuha. Živali, ki edine bruhajo.
79. **200–203** Tanko črevo človeka, tanko črevo živali, podtrebušje, debelo črevo.

80. **204–205** O péči. O vranici. Katere živali nimajo vranice.
81. **206** O ledvicah. Kje imajo živali po štiri ledvice. Katere živali nimajo ledvic.
82. **207** Prsi, rebra.
83. **208** Mehur. Katere živali nimajo mehurja. Lakotnici <boki>. O opnah.
84. **209–211** Maternica. O rodilih. O maternici. O svinjski maternici, o svinjski potrebušini s seski.
85. **212–213** Katere živali imajo tolščo, katere imajo loj. O njunih lastnostih. Katere živali ne otolstijo.
86. **214** O mozgu.
87. **215–216** O kosteh. O hrbtenici. Katere živali nimajo ne kosti in ne hrbtenice. Hrustanec.
88. **217–218** O kitah. Katere živali nimajo kit.
- 89.–92. **219–226** <Žile> odvodnice, <žile> dovodnice.
89. **219–220** Katere živali nimajo ne dovodnic in ne odvodnic. O krvi. O znoju.
90. **221–223** Pri katerih živalih se kri najhitreje zgosti, pri katerih se ne strdi. Katere živali imajo zelo gosto kri, katere zelo redko in katere je nimajo.
91. **224–225** Katere živali ob določenih obdobjih v letu sploh nimajo krvi.
92. **226** Ali je kri najpomembnejša.
93. **227** O koži.
94. **228–231** O laseh in poraščenosti kože. Pri katerih živalih so usta v notranjosti kosmata in pri katerih so kosmati podplati.
95. **232–235** O dojkah. Katere ptice nimajo prsi. Omembe vredna dejstva o živalskih seskih.
- 96.–97. **236–242** O mleku.
96. **236–239** Katera je edina žival, ki sesa med gibanjem. O mleživu. O sirihi. Iz katerih vrst mleka siri ne nastanejo. O sirišču. Vrste živil iz mleka.
97. **240–242** Različne vrste sirov.
- 98.–113. **243–272** Razlike med udi človeka in udi drugih živali.
99. **244–245** O rokah, o prstih.
100. **246** Podobnost opic <s človekom>.
101. **247–248** O nohtih.
102. **249** O kolenih in kolenskih zgibih.
103. **250–251** Kateri deli človeškega telesa so povezani z verskim čaščenjem.

104. **252** Krčne žile.
105. **253–254** O hoji. O nogah in o golenih.
106. **255** O kopitih.
107. **256–257** Noge ptic.
108. **258–260** Noge živali, od dveh do sto. O pritlikavcih.
109. **261–262** O spolovilih. O dvospolnikih.
110. **263** O modih. Tri vrste polmož.
111. **264–265** O repih.
112. **266–271** O živalskih glasovih.
113. **272** O dodatno priraščenih <odvečnih> udih.
114. **273–276** Znamenja vitalnosti in značaja, ki jih daje oblika človekovih udov.
115. **277–279** O dihanju. O prehrani.
116. **280–281** Katere živali same ne poginejo, če zaužijejo strup, vendar ubijejo živali, ki jih okusijo.
117. **282** Kaj človeku povzroča moteno prebavo. Sredstva proti prebavnim motnjam.
118. **283** Kako pridobimo telesno težo. Kako jo zmanjšamo.
119. **284** Katere stvari potešijo lakoto in žejo, če jih samo poskusimo.
- Skupaj: Dejstva, poročila in opažanja: 2700.

Viri

Domači pisci

Mark Varon. Higin. Skrofa. Sazerna. Kornelij Celz. Emilij Macer. Vergilij. Kolumela. Julij Akvila, ki je pisal o etruščanskem nauku. Tarkvicij, ki <je> prav tako <pisal o etruščanskem nauku>. Umbricij Melior, ki <je> prav tako <pisal o etruščanskem nauku>. Katon Cenzor. Domicij Kalvin. Trog. Melis. Fabijan. Mucijan. Nigidij. Mamilij. Opij.

Tuji pisci

Aristotel. Demokrit. Neoptolem, ki je pisal o čebelarstvu. Aristomah, ki <je> prav tako <pisal o čebelarstvu>. Filisk, ki <je> prav tako <pisal o čebelarstvu>. Nikander. Menekrat. Dionizij, ki je prevedel Magona. Empedokles. Kalimah. Kralj Atal. Apolodor, ki je pisal o strupenih živalih. Hipokrat. Herofil. Erazistrat. Asklepiad. Temizon. Stoik Pozejdonij. Menander iz Priene in Menander iz Herakleje. Evfronij iz Aten. Teofrast. Heziod. Kralj Filometor.

1 **1** Ostanajo še neizmerno drobne živali, kajti nekateri pisci so zapisali, da te ne dihaajo in da tudi nimajo krvi.

Teh je veliko in so različnih vrst; njihov način življenja je tak kot pri kopenskih živalih in pri pticah: ene imajo noge, na primer stonoga, druge so krilate, na primer čebele, tretje imajo noge in krila, na primer mravlje, četrte nimajo ne kril in ne nog; in vse se upravičeno imenujejo insekti zaradi zarez, ki enkrat na vratu, drugič na prsih in trebuhu ločujejo zarezane ude, medsebojno povezane samo s tanko cevčico; pri nekaterih pa guba zareze ne poteka okoli celotnega telesa, ampak je na trebuhu ali samo na hrbtu in je gibljiva zaradi vretenc, ki se prekrivajo kakor žlebovi; nikjer druge ni umetelnost narave bolj očitna kot tu.

2 Pri velikih ali vsaj večjih telesih je bila namreč tvorba lahka, ker je bila snov prožna; a pri teh, tako majhnih in tako ničnih <živih bitjih>, kolikšna <je> moč in kako nedoumljiva <je> popolnost <narave>! Kam je pri komarju vstavila toliko čutov? In navedemo lahko še druga, še manjša bitja; toda kam je v komarju postavila vid? Kje je dodala okus? Kje je vstavila voh? Kam pa je vsadila tisti grozljivi in razmeroma zelo močan zvok? **3** S kolikšno prefinjenostjo <mu> je pritrdila krila, podaljšala noge, <mu> kot trebuh dala prazno votlino ter podžgala žejo po krvi, še zlasti človeški! Kako genialno mu je priostroila želo za prebadanje kože in mu ga, kakor bi bilo veliko, čeprav ga zaradi njegove majhnosti ne moremo videti, ustvarila z dvojno zmožnostjo, tako da je priostreno za prebadanje in obenem votlo za srkanje <krvi>! Kakšne zobe je dala lesnemu črvu, da prevrtava debela, o čemer jasno priča zvok, in še zlasti dejstvo, da je iz lesa naredila hrano <zanj>! **4** Toda občudujemo ramena slonov, ki so zmožna prenašati stolpe, vratove bikov in njihove grozljive mete <žrtev> v zrak, roparske uplenitve tigrov in grive levov, medtem ko narava nikjer ni bolj popolna kot v najmanjših <bitjih>. Zato bralce naprošam, ker mnoge od teh živali zaničujejo, naj ne obsodijo z odporom tudi <mojih> navedb o njih, kajti pri opazovanju narave se nič ne more zdeti odvečno.

2 **5** Mnogi <pisci> so trdili, da žuželke ne dihaajo, in to trditev so utemeljevali s tem, da med njihovimi notranjimi organi ni dihalnega spleta. Takoj naj bi živele kakor poljščine in drevesa, toda zelo velika razlika je, ali neko bitje diha ali živi. Iz tega razloga naj bi tudi ne imele krvi, ki je nimajo nobena bitja brez srca in jeter. Od tod se poraja cela vrsta vprašanj. **6** Ti isti <pisci> namreč trdijo, da <žuželke> nimajo niti glasu, in to kljub tako glasnemu brenčanju čebel in cvrčanju škrtatov; in tu so še druge <trditve>, ki bodo ovrednotene na ustreznih mestih. Kadar sem namreč opazoval naravo, me je vedno prepričala

o tem, da nobeno mnenje glede nje ni neverjetno. Ne vidim, zakaj bi bilo bolj mogoče, da takšne živali ne dihajo in živijo, kot da dihajo brez <ustreznih> notranjih organov, kar smo dokazali tudi pri morskih živalih, četudi gostota in globina morja zraku preprečujeta dostop. **7** Kdo bi zlahka verjel, da nekatere <od teh živali> ne dihajo, čeprav živijo v samem zraku, da imajo čut za prehranjevanje, razmnoževanje in delo ter celo skrb za prihodnost, in čeprav nimajo telesnih udov, ki bi kakor po cevi prenašali občutja, imajo kljub temu sluh, voh, okus ter vrh tega izjemne naravne danosti, iznajdljivost, pogum in spretnost? **8** Priznam, da nimajo krvi, tako kot sicer kopenske živali, ki imajo vse med seboj podobno <kri>; toda kakor v morju pri sipi kri nadomešča črnilo in pri rodu škrlatnikov tisti znameniti sok, ki daje barvo, tako imajo tudi žuželke neko življenjsko tekočino, in to bo kri. Končno pa naj si vsakdo ustvari svoje mnenje; naš namen je opisovati jasno vidne lastnosti stvari v naravi, ne pa se spuščati v raziskovanje dvomljivih zadev.

3 9 Kot je mogoče ugotoviti, se za žuželke zdi, da nimajo ne kit ne kosti ne hrbtenice ne hrustanca ne maščobe in ne mesa, niti lomljive lupine, kakor nekatere morske živali, pa tudi ničesar, kar bi upravičeno poimenovali koža, ampak telo z lastnostmi, ki so nekako vmes med vsemi temi, podobno suhi <snovi>, na trebuhu mehkejše, na drugih <telesnih> delih pa takšno, da sicer ni tako trdo, zagotavlja pa več zaščite. In to je edino, kar imajo, razen tega pa ničesar drugega. V notranjosti nimajo ničesar, le zelo redke imajo zapleteno drobovje. **10** Če jih pretrgamo, so zelo trdožive in posamezni deli trzajo, kajti katerikoli je že vzrok njihove življenjske moči, se ta ne nahaja v določenih telesnih udih, ampak v celotnem telesu, kljub temu pa ga je najmanj v glavi, kajti glava se sama ne premika, če je ne odtrgamo skupaj s prsmi. Noben rod <živali> nima več nog in tiste med njimi, ki jih imajo največ, živijo, če jih pretrgamo, še naprej, kot vidimo pri skolopendrah. Imajo pa oči in vrh tega od čutov tip in okus, nekatere tudi voh, redke tudi sluh.

4 11 Med vsemi temi <živalskimi vrstami> pa so na prvem mestu čebele in upravičeno so deležne prav posebnega občudovanja, kajti iz tega rodu <živali> so edine, ki so bile ustvarjene zaradi ljudi. Nabirajo različne vrste medu, ta najslajši, najbolj prefinjen in najbolj zdravilen sok, izdelujejo satovja in vosek, ki je v rabi za nešteto stvari v življenju, so zelo marljive, opravljajo svoja dela, imajo državo, se zasebno posvetujejo o vseh zadevah, kot roji imajo voditelje in, kar je najbolj izjemno, drugače kot druge <žuželke> imajo svoje navade, čeprav niso ne udomačen ne divji rod živali. **12** Moč narave je tolikšna, da je malodane iz najmanjše sence neke živali ustvarila nekaj neprimerljivi-

vega. Katere kite, katere moči bi lahko primerjali s tolikšno učinkovitostjo in marljivostjo? Pri Fidiu, katere moči bi lahko po razumnosti primerjali s temi <žuželkami>, ki so <od ljudi> odličnejše gotovo v tem, da je edino, kar poznajo, skupno dobro? Četudi si ne zastavljamo vprašanja o tem, ali dihamo, četudi je priznано tudi, da imajo kri, pa vendar: kako malo je je lahko v tako majcenih bitjih? V nadaljevanju ovrednotimo njihovo inteligenco!

5 13 Pozimi so skrite – od kod bi namreč imele moči, da bi prenesle slano, sneg in britje akvilonov? – in gotovo <se skrivajo> tudi vse žuželke, toda manj časa tiste, ki so skrite v naših stenah in se zgodaj ogrejejo. Kar zadeva čebele: ali so se spremenile časovne in krajevne razmere ali pa so se starejši strokovni pisci zmotili. Skrivajo se od zahoda Vergilij in ostajajo skrite še po njihovem vzhodu – torej ne do začetka pomladi, kot so dejali <nekateri pisci>, in nihče v Italiji ne verjame, da pridejo iz panjev, preden cveti bob –, **14** na plano pridejo, da opravljajo svoja dela in naloge in noben dan ne gre v nič ob počitku, če le dopuščajo vremenske razmere. Najprej gradijo satovja in tvorijo vosek, to je izdelujejo bivališča in celice, nato ustvarijo zarod, zatem izdelujejo med, vosek iz cvetov, čebelji vosek iz kapljic dreves, ki izločajo lepljivo snov, in sicer iz soka, gumija in smole vrbe, bresta in trsta. **15** S temi snovmi kot z nekakšno oblogo najprej v celoti premažejo samo notranjost panja, nato pa še z drugimi, še grenkejšimi sokovi, da se zaščitijo pred požrešnostjo drugih majhnih živali, kajti vedo, da bodo izdelovale nekaj, česar si bodo te zaželele; z istimi snovmi ogradijo tudi širša vrata.

6 16 Prve osnove strokovnjaki imenujejo gumijasto dno, druge smolnati vosek, tretje čebelja zadelavina; slednja se nahaja med plastmi in voskom in je zelo uporabna v medicini. Gumijasto dno je prva plast; je grenkega okusa. Za njo pride smolnati vosek, ki je nekakšna smola, podoben bolj tekočemu vosku. Čebelja zadelavina je sestavljena iz mehkejšega gumija vinskih trt in topolov in je že trdnjše konsistence, ker so ji primešane rože, kljub temu pa še ni vosek, ampak je utrjevalno sredstvo za satje, s katerim zadelajo vse vhode pred mrazom ali drugimi škodljivimi vplivi; tudi sama ima še močan vonj, tako da jo večina ljudi uporablja namesto galbana.

7 17 Vrh tega čebele zbirajo čebelji kruh, ki ga eni imenujejo sandaraka, drugi pa kerint. Ta bo hrana čebelam med njihovim delom in pogosto ga najdemo shranjenega v praznih celicah satja; je tudi sam grenkega okusa. Nastane pa iz pomladne rose in gumiju podobnega soka dreves; kadar piha afrik, ga naberejo manj, kadar piha avster, je temnejši, kadar piha akviloni,

je kakovostnejši in rdečkaste barve; največ ga je na grških orehih. Menekrat pravi, da gre za cvet, vendar je edini, ki to trdi.

8 18 Vosek izdelujejo iz cvetov vseh dreves in posevkov, razen iz kislice in ehinopoda. Napačno izvzemajo tudi bodalico, ker imajo v Hispaniji na območjih, kjer raste bodalica, mnoge vrste medu okus po tej rastlini. Po mojem mnenju napačno izvzemajo tudi oljke, kajti zanesljivo drži, da tedaj, ko poganjajo oljke, nastaja največ čebeljih rojev. Čebele nobenemu sadju ne povzročijo nobene škode. Ne priletijo niti na odmrle cvetove, kaj šele na trupla.

19 Dejavne so v krogu šestdeset korakov <od panja>, in če izčrpajo cvetice v bližini, pošljejo izvidnike na bolj oddaljene pašnike. Če jih na njihovi odpravi preseneti noč, prenočijo leže na hrbtu, da si krila zaščitijo pred roso.

9 Nihče naj se ne čudi, da sta se v čebele zaljubila Aristomah iz Solov, ki se osemindeset let ni ukvarjal z ničimer drugim, in pa Filisk s Tazosa, ki je gojil čebele v pustih krajih in je zato dobil vzdevek Divji; in oba sta o njih tudi pisala.

10 20 Njihovo delo je organizirano takole. Podnevi je pri vratih kakor v vojaškem taboru postavljena stalna straža, <ponoči> počivajo do jutra, dokler jih ena čebela ne zbudi z dvakratnim ali trikratnim brenčanjem kot s kako trobento. Tedaj vse priletijo na plano, če je le pričakovati, da bo dan lep. Vnaprej namreč predvidijo vetrove in deževja in tedaj ostanejo doma v panju; tako imajo <čebelarji> to znamenje za vnaprejšnjo napoved vremenskih razmer. Ko roj odleti na delo, ene z nogami prinašajo cvetni prah, druge vodo v golši in kapljice na puhastih dlačicah po vsem telesu. **21** Mlajše med njimi gredo iz panja na delo in zbirajo zgoraj omenjene sestavine, starejše pa ostajajo v panju. Tiste, ki znašajo skupaj cvetni prah, si s sprednjimi nogami obložijo stegna zadnjih nog, ki so prav zato po naravi hrapava, sprednje noge si obložijo z rilčkom ter se povsem otovorjene in upognjene pod bremenom vrnejo nazaj. Sprejmejo jih po tri ali štiri čebele, ki jih razbremenijo tovora.

22 Tudi notri v panju so naloge razdeljene: ene gradijo, druge gladijo, tretje oskrbujejo z gradivom, četrte iz tega, kar je bilo prineseno, pripravljajo hrano; ne hranijo se namreč ločeno, da ne bi prišlo do neenakosti pri delu, hrani in času. Pri gradnji začnejo pri oboku panja in izpeljujejo splet <celic> kakor od prve niti na statvah ter okoli vsakega posameznega dela naredijo po dve poti, da po enih prihajajo, po drugih pa odhajajo. **23** Sati, ki so pritrjeni na zgornji strani in malce tudi ob straneh, trdno vpeti visijo; dna panja se ne dotikajo; enkrat so podolgovati, drugič okrogli, kakor zahteva oblika panja, včasih so tudi dveh vrst, kadar čebele dveh rojev živijo skupaj v slogi, a imajo različna

postopka izdelave. Sate, ki popuščajo, čebele podprejo tako, da prestenke med stebri od tal navzgor obokajo, da bi ne bil oviran dostop za popravke. **24** Prve tri vrste <celice> pri gradnji navadno pustijo prazne, da bi tisto, kar mami tatu, ne bilo na doseg roka; z medom so najbolj napolnjene zadnje vrste. Zato sate jemljejo iz panja od zadaj. Čebele nosilke lovijo ugodne sapice. Če se razbesni nevihta, primejo majhen kamenček in z njegovo majhno težo lovijo ravnotežje; nekateri pisci poročajo, da si ga naložijo na ramena. Ob nasprotnem vetru pa letijo tik nad tlemi in se izogibajo trnju. **25** Svoje delovne naloge izpolnjujejo občudovanja vredno: opazijo lenobo zamudnic in jo kaznujejo, pozneje jih kaznujejo celo s smrtjo. So izjemno snažne; vse nemudoma odstranijo in med opravili ne leži naokrog nobena nesnaga; celo iztrebke delavk v panju zato, da se tem ni treba preveč oddaljiti, znesejo na en kraj in jih ob dnevih slabega vremena, ko nimajo dela, znosijo ven. **26** Ko se zvečeri, je njihovo brenčanje v panju vse tišje in tišje, dokler ena čebela ne obleti panja in z enakim brenčanjem, s kakršnim jih je zbudila, zaukaže mir; to je tako, kot je v navadi v vojaškem taboru. Tedaj nemudoma vse utihnejo.

Najprej zgradijo bivališča za navadno ljudstvo, nato za kralje. Če se obeta obilnejši pridelek <medu>, dodajo stanovanja tudi za trote. Te celice so najmanjše, toda sami troti so večji od čebel.

11 27 Troti pa so brez žela, so kot nekakšne nepopolne čebele, ki so jih kot zadnje zaplodile utrujene in že odslužene čebele, pozni zarod in nekakšni sužnji pravih čebel, zato jim <prave čebele> vladajo in jih kot prve naženejo k delu; če se kaj obotavljajo, jih neusmiljeno kaznujejo. In troti jim pomagajo ne samo pri delu, ampak tudi pri skrbi za zarod; ker jih je veliko, prispevajo veliko toplote. **28** Drži pa: čim večje je njihovo število, toliko večji je pridelek čebeljih rojev. Ko različne vrste medu začenjajo zoreti, čebele trote odženejo, veliko jih napade po enega in jih pobijejo. To vrsto je mogoče videti samo spomladi. Če trotu odtrgamo krila in ga vržemo nazaj v panj, ta sam potrga krila drugim.

12 29 Za bodoče vladarje v najnižjem delu panja gradijo prostorne, mogočne, ločene kraljeve palače, ki izstopajo zaradi majhne izboklinice; in če to izboklinico iztisnemo, se čebelja zalega ne izleže. Vse celice so šesterokotne, in sicer zato, ker jih <čebele> zgradijo z eno od šestih nog. Nobeno od teh del ni narejeno v določenem času, ampak ob jasnih dnevih hitro opravljajo svoje dolžnosti. Celice napolnijo z medom v enem ali največ dveh dneh.

30 Med prihaja iz zraka in se tvori večinoma ob vzhodu ozvezdij, še prav posebej tedaj, ko sije sam Sirij, vendar pa sploh ne pred vzhodom Vergilij v

času jutranjega svita. In tako je tedaj ob prvi zori mogoče najti drevesne liste prekrite z medom, ki se cedi kakor rosa, in če je kdo v jutranjih urah pod milim nebom, ugotovi, da so oblačila prepojena z vlago in da ima zlepljene lase, najsi je ta vlaga znoj neba ali neka slina zvezd ali sok zraka, ki se čisti; o, da bi bil <ta sok> čist, bister in naraven, takšen, kakršen je prvič pritekel z neba! **31** Zdaj pa pada s velike višine, med potjo se navzame precej umazanije in se okuži z zemeljskimi izparinami, ki mu prihajajo naproti, vrh tega pa ga čebele posrkajo z listov in krmnih rastlin in ga zberejo v trebuščkih – skozi usta ga namreč izbruha –, in čeprav ga dodatno pokvari sok cvetic in čeprav se v panjih zmečka in tolikokrat spremeni, kljub temu prinaša velik užitek zaradi svoje nebesne narave.

13 32 Vedno je najboljši <sok> tam, kjer se skriva v čašicah najboljših cvetic. Ta nastaja na območju Atike in Sicilije v krajih Himet in Hibla in nato na otoku Kalidna. Na začetku pa je med tekoč kot voda in prve dni vre kakor mošt ter se čisti, dvajseti dan se zgosti, nato pa se čezenj naredi tanka kožica; ta se tvori iz pene, ki nastane ob samem vrenju. Najboljši med z najmanj listnih nečistoč čebele srkajo na hrastovih, lipovih in trstnih listih.

14 33 Najboljše lastnosti medu so, kot smo omenili zgoraj, odvisne od kraja nastanka, in sicer na različne načine. Ponekod namreč nastajajo sati, ki se odlikujejo po svojem vosku, na primer na Siciliji in na območju Pelignov, drugod po veliki količini medu, na primer na Kreti, Cipru in v Afriki, znova drugje po svoji velikosti, na primer v severnih pokrajinah, kjer so v Germaniji že videli osem čevljev dolg sat, ki je bil na votli strani črn. **34** Toda na kateremkoli območju že, obstajajo tri vrste medu. Pomladanski med pridobijo iz sata, zgrajenega iz cvetov, in zato se imenuje cvetlični med. Nekateri prepovedujejo, da bi se ga dotikali, da bo čebelji zarod zaradi izdatne hrane postal močan. Drugi čebelam nobenega drugega medu ne pustijo manj, kajti ob vzhodu velikih ozvezdij sledi obilje medu, poleg tega pa tudi ob Sončevem obratu, ko začenjata cveteti timijan in trta, ki sta odlična snov za celice. **35** Ko jemljemo sate iz panja, je nujna gospodarna razdelitev, kajti ob pomanjkanju hrane čebele obupajo in poginejo ali pa se razbežijo, nasprotno pa jih preobilje poleni in tedaj se hranijo z medom, ne s čebeljim kruhom. Skrbnejši <čebelarji> torej od tega pobiranja čebelam pustijo petnajstino. Dan, ki je kot po nekem naravnem zakonu določen za začetek <pobiranja medu>, če so ljudje pripravljeni vedeti ali opazovati, je trideseti dan po tem, ko roj zapusti panj, in to pobiranje običajno poteka v mesecu maju.

36 Druga vrsta medu je poletni med, ki ga zato imenujejo zreli med, ker

nastaja ob najugodnejšem času, ko sije sam Sirij, približno trideset dni po Sončevem obratu. S tem medom se je smrtnikom razkrila neizmerna tankočutnost narave, ko bi le goljufovost ljudi vsega ne uničila in pokvarila. **37** Po vzhodu kateregakoli ozvezdja, še najbolj pa znanih ozvezdij, ali po nastanku mavrice, če mu ne sledijo nalivi, ampak sončni žarki ogrevajo roso, nastajajo ne različne vrste medu, ampak zdravila, nebeška darila za oči, razjede in notranje organe. Če ta med <čebele> nabirajo, ko vzhaja Sirij, in če, kot se pogosto zgodi, dan nabiranja medu po naključju sovpade z vzhodom Venere ali Jupitra ali Merkurja, je najbrž ni tako sladke in tako blagodejno učinkujoče snovi za odvrčanje ljudi od tegob in od smrti, kot je ta nebeški nektar.

15 38 Ob polni luni se nabere večja količina medu, ob jasnem dnevu bolj masten med. Pri vsakem medu se tisti del, ki odteče sam po sebi kakor mošt in olje, imenuje deviški med. Najbolj cenjen je poletni med, ki je ves rdečkast, tako kot med, pridobljen v bolj sušnih obdobjih. Beli med ne nastane tam, kjer raste timijan, vendar velja za najprimernejšega za oči in razjede. Med iz timijana je zlate barve in zelo prijetnega okusa, po čemer slovi. Med iz cvečnih čašic je masten, med iz rožmarina gost; med, ki se strdi, pa je najmanj cenjen. **39** Timijanov med se ne zgosti in ob dotiku naredi zelo tanke niti, kar je prvi dokaz kakovosti; če se tok kapljic prekine in takoj padejo nazaj, je to znak neakovosti. Kot drugo se preizkusi, da je med dišeč, da je slahek in da na koncu pogreni, da je lepljiv in kristalno čist. **40** Kasij Dionizij meni, da je dobro od poletne bere medu čebelarom pustiti desetino, če so bili panji polni; če niso bili ravno polni, naj se jim pusti sorazmeren delež, ali pa, če so bili prazni, naj se jih sploh ne dotikajo. Prebivalci Atike so kot znamenje za to bero medu postavili začetek kaprifikacije, drugi Hefajstu posvečeni dan.

41 A tretja vrsta medu, ki je najmanj cenjena, je gozdni med, ki ga imenujejo resni med. Pobirajo ga po prvem jesenskem deževju, ko v gozdovih cveti samo še resa, zato ima peščen videz. Ta med nastaja večinoma ob vzhodu Arkturja, to je od dneva pred septembrskimi idami. Nekateri preložijo poletno pobiranje medu do vzhoda Arkturja, ker od tega do jesenskega enakonočja ostane še štirinajst dni in ker je v osemindesetih dneh od enakonočja do zahoda Vergilij največ rese. **42** Atenci jo imenujejo tetralika, Evbojci sisir in menijo, da je čebelarom najbolj zaželena, morda zato, ker tedaj ni na voljo nobena druga hrana. To nabiranje medu torej pade približno v obdobje med koncem trgatve in zahodom Vergilij na novembrske ide. Razum svetuje, naj se od te bere čebelarom pusti dve tretjini medu, in sicer vedno tiste dele satov, ki vsebujejo čebelji kruh. **43** Šestdeset dni od zimskega Sončevega obrata do

vzhoda Arkturja se hranijo s spanjem brez sleherne hrane. Od vzhoda Arkturja do pomladanskega enakonočja so na toplejših območjih že budne, toda še vedno se zadržujejo v panju in se preživljajo s hrano, ki so jo shranile za ta čas. V Italiji pa enako počnejo od vzhoda Vergilij in do njega spijo.

44 Nekateri tedaj, ko pobirajo med, panje tehtajo in tako natančno določijo, koliko <medu> naj pustijo. Pravična dodelitev je tudi v primeru čebel zavezujoča, kajti če pride pri tej partnerski povezavi do goljufije, pravijo, da panji izumrejo. Eno prvih pravil torej je, naj ljudje pobirajo med umiti in snažni. <Čebele> sovražijo smrad in menstruacijo. **45** Ko se pobira med iz panja, je najkoristneje čebele pregnati z dimom, da se ne razdražijo ali da ga same hlastno ne požrejo. S pogostim zadimljanjem jih spodbudimo iz lenobnosti k delu, kajti če se ne posvečajo delu, naredijo svinčeno sive sate. Po drugi strani pa jih s pretiranim zadimljanjem okužimo, kajti na medu se zelo hitro pokažejo posledice škodljivega učinka, saj se že ob najmanjšem stiku z roso skisa. Zato se med vrste medu prišteva tudi tako imenovani neprekajeni med.

16 46 Na kakšen način se čebele razmnožujejo, je še vedno predmet vnetih razprav med učenjaki ter temeljitih raziskav. Parjenja čebel namreč niso videli še nikoli. Večina <učenjakov> meni, da se zarod oblikuje v ustih čebel z ustreznim in načrtnim sestavljanjem cvetov; nekateri <menijo>, da nastanejo s parjenjem ene same čebele, ki jo v vsakem roju imenujejo kralj; ta naj bi bil edini samec in izjemno velik, da ne obnemore; zato čebelja zalega brez njega ne more nastati, druge čebele pa ga spremljajo tako, kakor ženske spremljajo moške, ne kakor kralja. Toda to sicer verjetno mnenje izpodbija nastanek zaroda trotov. Kakšen neki bi bil razlog, da se iz istega parjenja izležejo eni popolni, drugi pa nepopolni predstavniki <iste vrste>? **47** Prejšnje mnenje bi bilo bližje resnici, ko bi se ne pojavila neka druga težava. Včasih se namreč v najbolj zunanjih satih izvalijo večje čebele, ki poganjajo druge čebele v beg. Ta nadloga se imenuje ojestros; kako neki nastane, če čebele same oblikujejo zarod? **48** Zagotovo pa drži dejstvo, da valijo kakor kokoši. Kar se izvali, je najprej videti kakor bel črviček, ki leži počez in se tako tesno oklepa voska, da se zdi kot njegov sestavni del. Kralj je že na začetku barve medu, kakor da je bil med vso zalogo cvetja oblikovan iz izbranih cvetov, in ni črviček, ampak je od začetka krilat. Ko začenja preostala množica <čebel> dobivati obliko, se imenujejo nimfe, tako kot se troti imenujejo sirene ali kefeni. **49** Če kdo enim ali drugim odtrga glavo, preden se okrilijo, so te za matere najljubša hrana. Ko čas teče, <matere ličinkam> kapajo hrano in jih valijo, in sicer tedaj najglasneje brencijo ter s tem – tako menijo – ustvarjajo toploto,

potrebno za izvalitev zaroda, dokler kože, ki kakor jajca obdajajo vsako posamezno ličinko, ne popokajo in se pojavi celoten roj. To so opazovali v Rimu na primestnem podeželskem posestvu nekega nekdanjega konzula, saj so panje izdelali iz prozorne roževine za svetilko. **50** Zarod se povsem razvije v petinštiridesetih dneh. V nekaterih satih se izvali tako imenovani izrojeni zarod, otrdela gmota grenkega voska, kadar čebele ne izvalijo zaroda zaradi bolezni ali lenobe ali naravne neplodnosti; gre za spontani splav čebel. Takoj ko se mladice izvalijo, po določeni ureditvi delajo skupaj s svojimi materami in mladega kralja spremlja roj vrstnikov. **51** Čebele vzredijo več kraljev, da jih ne bi primanjkovalo. Pozneje, ko ta kraljevski zarod odraste, z enoglasno odločitvijo najslabše pomorijo, da ne bi med roje vnesli razdorov. Obstajata pa dve vrsti kraljev: boljši je rdečkasti <kralj>, črni in raznobarvni pa je slabši. Vsi so izjemno lepi in dvakrat večji od drugih čebel, imajo krajša krila, ravne noge, pokončno hojo, na čelu pa se jim kakor diadem blešči bela pega. Tudi po svojem blešččem videzu se zelo razlikujejo od navadnih čebel.

17 52 Naj zdaj kdo vpraša, ali je bil Herakles en sam in koliko je bilo Očetov Liberov, ter druge uganke, ki jih je že prekrila trohnoba starodavnosti! Glej, ob tej tako nepomembni zadevi, povezani z našimi podeželskimi pristavami, s katero se kar naprej pogosto srečujemo, med pisci ni enotnega mnenja, ali edinole kralj nima žela in je oborožen le s svojo veličastnostjo ali pa mu je narava želo sicer dala, vendar pa je samo njemu odrekla njegovo uporabo. Dejstvo pa je naslednje: kralj žela ne uporablja. **53** Navadno ljudstvo, ki ga obkroža, mu je prav osupljivo pokorno. Ko stopa v sprevodu, gre skupaj z njim ves roj in se trumoma nagnete okoli njega, ga obdaja in ščiti ter ne dovoli, da bi ga kdo videl. Preostali čas, ko ljudstvo dela, sam nadzira dela v notranjosti <panja>, videti je kot spodbujevalec, sam pa je dela oproščen. Ob njem je nekaj telesnih stražarjev in liktorjev, ki so stalni varuhi njegove veljave. **54** Ven iz panja odide samo, ko se namerava roj seliti. To je mogoče ugotoviti že dosti prej, saj nekaj dni v notranjosti <panja> kar buči od brenčanja, kar je znamenje, da so čebele pripravljene in da izbirajo ugoden dan. Če kdo kralju odreže krilo, roj ne bo zbežal. Ko čebele zapustijo panj, hoče biti sleherna v njegovi neposredni bližini in je vesela, da jo vidijo na dolžnosti. Če se kralj utruje, ga podpirajo z rameni, če pa je huje izmučen, ga v celoti nosijo. Če kakšna čebela utrujena zaostane ali pa po naključju zaide, sledi po vonju. Kjerkoli se kralj spusti, tam se vse utaborijo.

18 55 Kadar čebele kakor grozd visijo v hišah in svetiščih, tedaj velja jo v zasebnem in javnem življenju za čudežna znamenja, ki so jih potrdili

pomembni dogodki. Sedle so na Platonova usta, ko je bil še otrok, preroško naznanjajoč mikavnost njegove nadvse prijetne zgovornosti. Sedle so v taboru vojskovodje Druza, ko se je zelo uspešno boril pri Arbaloni, kar je izničilo splošno veljavno tolmačenje haruspikov, ki vedno menijo, da je to zlovesče znamenje. **56** Če je kralj ujet, je zajet ves roj; če ga roj izgubi, se razprši in preseli k drugim <kraljem>. Brez kralja sploh ne morejo biti. Toda čebele jih nerade pomorijo, kadar jih je več, in raje uničijo celice, v katerih se rojevajo, če jih navdaja obup, da hrane ne bo dovolj. Tedaj preženejo tudi trote. **57** Vendar pa vidim, da obstaja dvom tudi glede trotov in da so po mnenju nekaterih troti čisto posebna vrsta, tako kot roparske čebele, ki so največje med troti, vendar so črne in imajo širok trebuh, tako pa so jih poimenovali zato, ker kradoma žrejo med. Gotovo je, da čebele trote pomorijo. Vsekakor <troti> nimajo kralja. Vprašljivo je tudi, kako se rodijo brez žela.

58 Če je pomlad vlažna, je zarod boljši, če je suha, je bera medu obilnejša; če v nekaterih panjih zmanjka hrane, napadejo najbližje panje z namenom, da jih izropajo. Toda napadene čebele se postavijo v obrambno bojno vrsto, in če je zraven čebelar, ga ena ali druga stran, ki ugotovi, da ji je naklonjen, ne napade. Čebele se pogosto spopadajo tudi iz drugih razlogov in oba vojskovodji vojski postavita nasproti; spor največkrat izbruhne ob nabiranju cvetov in vse čebele pokličejo na pomoč svoje tovarišice; tak spopad povsem ustavimo tako, da na čebele vržemo pesek ali jih zadimimo, pomirimo pa ga z mlekom ali z medeno vodo.

19 59 Obstajajo tudi poljske čebele in gozdne čebele, ki so sršatega videza, dosti bolj so razdražljive, toda odlične in marljive delavke. Domače čebele so dveh vrst: najboljše so kratke, pisane in čokato zaokrožene, slabše pa so dolge in podobne osam, najslabše med njimi so celo dlakave. Na Pontu obstajajo tudi neke bele čebele, ki tvorijo med dvakrat mesečno, ob reki Termodont pa obstajata dve vrsti, od katerih ene izdelujejo med na drevju, druge pa pod zemljo, in sicer v trojni vrsti satov, donos medu pa je izjemno bogat.

60 Narava je dala čebelam želo, pritrjeno na trebuh, in sicer za en sam pik. Nekateri domnevajo, da čebele potem, ko ga zasadijo, takoj poginejo, drugi pa menijo, da samo v primeru, ko ga zasadijo tako močno, da mu sledi še del drobovja, toda potem postanejo troti, ne proizvajajo več medu, in ker so njihove moči oslABLJENE, ne morejo več škodovati in obenem tudi ne morejo več biti koristne. Znan je primer, da so čebele ubile konja.

61 Sovražijo neprijetne vonje in odletijo daleč stran od njih, tudi od umetnih <vonjev>; zato napadajo tiste, od katerih veje vonj po dišavah. Tudi

same so žrtve napadov mnogih živali. Napadajo jih ose in sršeni, ki so žuželke istega rodu, vendar izrojene, pa tudi vrsta mušic, imenovane mezarji. Plenijo jih tudi lastovke in še nekatere druge ptice. **62** Ko se napajajo, nanje prežijo žabe, in to je njihovo glavno opravilo v času, ko se mrestijo; in to ne samo žabe, ki živijo v ribnikih in potokih, ampak same od sebe pridejo tudi krastače, se priplazijo k vratom <panjev> in pihajo vanje: ob tem priletijo stražarji, ki so nemudoma požrti. Menda žabe pikov čebel niti ne občutijo. Njihove sovražnice so tudi ovce, ker se <čebele> le stežka izmotajo iz njihove volne. Poginejo tudi od vonja rakov, če jih kdo kuha v bližini.

20 63 Čebele obolevajo tudi za posebnimi, njihovi naravi lastnimi boleznimi. Znak teh bolezni je otopela žalost tako tedaj, kadar jih druge prinesejo pred vhod na sončno toploto in jih hranijo, kot tudi tedaj, ko umrejo in jih nesejo ven ter kakor pogrebci spremljajo pogrebni sprevod. **64** Če za to kužno boleznijo umre kralj, ljudstvo žaluje in v žalosti ne počne ničesar, ne zbirajo hrane in ne zapuščajo panja, le z žalostnim brenčanjem se trumoma zbirajo okoli njegovega trupla. Zato roj ločijo in umrlega kralja odstranijo, drugače samo zrejo vanj z nezmanjšano žalostjo in tedaj tudi umirajo od lakote, če se jim ne pomaga. Njihovo zdravje ocenjujejo po živahnosti in bleščečem zunanjem videzu. Obstajajo tudi bolezni, ki so povezane z njihovim delom: kadar ne napolnijo satov, to bolezen imenujejo klaros; in če ne vzredijo zaroda, to imenujejo blapsigonija.

21 65 Za čebele je škodljiv tudi odmev s svojim odbijajočim se zvokom, ki čebele s ponovljenim odbojem prestraši; škoduje jim tudi megla. Prav tako so njihovi sovražniki pajki, in to celo največji, kadar so toliko močnejši, da z mrežami prepletejo panje in jih pomorijo. Pogubonosni je tudi lenobni in necenjeni metulj, ki leta okoli prižganih svetilk, in to ne le na en način: tudi sam namreč žre vosek in za sabo pušča iztrebke, iz katerih se izvalijo žerke; prav tako povsod, kamor gre, vse preplete z nitmi, podobnimi pajkovim, in te so večinoma iz puha njegovih kril. **66** Tudi v samem lesu nastajajo črvi, ki iščejo predvsem vosek. Čebele ogroža tudi <njihova lastna> požrešnost, še zlasti v pomladnem obdobju, ko se prenasitijo cvetja in dobijo drisko. Z oljem ne pomorimo samo čebel, ampak vse žuželke, še zlasti če jim z oljem namažemo glavo in jih postavimo na sonce. **67** Včasih so tudi same krive za svojo smrt, saj tedaj, ko opazijo, da jim jemljejo med, tega hlastno goltajo, čeprav so sicer zelo varčne in nasploh zapravljivke in požrešnice preganjajo enako kot lenobe in nemarnice. Škodujejo jim tudi njihove lastne vrste medu, in če jih namažemo <z njim> po hrbtne strani, poginejo. Tolikim sovražnikom,

tolikim nezgodam – in kako majhen del jih navajam! – je izpostavljena ta tako radodarna žival. O zdravilih bomo govorili na ustreznih mestih; zdaj je namreč govor o naravi čebel.

22 68 Vesele so ploskanja in žvenketa brona in se ob njem zberejo skupaj. Zato je očitno, da imajo sluh. Ko končajo delo, vzgojijo zarod in opravijo vse dolžnosti, imajo kljub temu slovesno obredno vajo: na široko se razpostavijo na prostem, vzletijo v višino, med letom delajo kroge in šele nato se vrnejo na obed. **69** Pod pogojem, da se srečno izognejo vsem nevarnostim in nesrečnim naključjem, živijo največ sedem let. Za panje se na splošno poroča, da se nikoli niso obdržali dlje kot deset let. Nekateri menijo, da mrtve čebele oživijo, če jih imamo pozimi v hiši, nato pa jih grejemo na pomladanskem soncu in ogrevamo s toplim pepelom figovega lesa; **23 70** če pa jih povsem izgubimo, naj bi jih bilo mogoče ponovno oživiti s svežimi govejimi želodci, prekritimi z gnojem, Vergilij <pa meni>, da s trupli juncev, tako kot tudi ose in sršeni oživijo s trupli konjev in tako kot hrošči oživijo s trupli oslov, saj narava spreminja ene stvari v neke druge. Toda pri vseh teh je mogoče opaziti parjenje in kljub temu ima njihov zarod skoraj enako naravo kot čebele.

24 71 Ose gradijo gnezda iz blata na dvignjenih krajih in v njih voščene celice, sršeni pa v jamah ali pod zemljo. Tudi celice vseh teh žuželk so šesterkotne, vosek <zanje>, tvorjen iz lubja, pa je podoben pajčevini. Kot je značilno za divje vrste, se njihov zarod ne izleže sočasno: ena mladica odleti, druga je še v fazi nimfe, tretja je še v fazi ličinke in vse te faze nastopajo jeseni, ne spomladi. Rastejo predvsem ob polni luni. **72** Ose, imenovane ihnevmoni – te pa so manjše kot druge ose –, pobijajo vrsto pajkov, imenovano falangij, jih odnesejo v svoja gnezda, premažejo in iz njih z valjenjem izvalijo svojo zalego. Vrh tega se vse <ose> hranijo z mesom, drugače kot čebele, ki se ne dotaknejo nobenega trupla. Ose pa lovijo večje muhe, jim odsekajo glavo in preostanek telesa odnesejo. **73** Gozdni sršeni živijo v drevesnih duplih; pozimi se skrivajo, tako kot druge žuželke; ne živijo dlje kot dve leti. Njihov pik le po srečnem naključju mine brez vročice. Pisci navajajo, da sedemindvajset pikov usmrti človeka. Drugi sršeni, ki so videti bolj krotki, se delijo na dve vrsti: na delavce, ki imajo manjša telesa in pozimi poginejo, ter na matere, ki živijo dve leti; te so tudi nenapadalne. **74** Spomladi gradijo gnezda, ki imajo običajno štiri vrata, in v njih se razmnožujejo delavci. Potem ko se ti izvalijo, zgradijo večja gnezda, v katerih že ustvarjajo bodoče matere: tedaj opravljajo delavci svojo nalogo in jih hranijo. Matere so širše zunanosti in obstaja dvom, ali imajo žela, kajti gnezda ne zapuščajo. Tudi sršeni imajo svoje trote. Po mnenju nekaterih vsem

tem žuželkam proti zimi odpadejo žela. Ne sršeni in ne ose nimajo kraljev ali rojev, ampak se njihovo število kar naprej obnavlja z zarodom.

25 75 Četrta vrsta med žuželkami so bombiki, ki se pojavljajo v Asiriji in so večji kot zgoraj omenjene žuželke. Gnezda gradijo iz blata in so podobna soli; pritrjena so na kamen in so tako trda, da jih je z ostmi komaj mogoče predreti. V gnezdih izdelajo več voska kot čebele in nato izležejo večjega črvička.

26 76 Tudi nastajajo drugače. Iz precej velikega črvička, ki predse izteza dva čisto posebna rogova, nastane gosenica, nato pa nastane tako imenovana bombilida, iz nje nekidal, iz tega pa v šestih mesecih bombik. <Te žuželke> tako kot pajki tkejo tkanine za obleko in razkošje žensk, imenovane bombikinske tkanine. Postopek, kako jih razplesti in na novo splesti, je na otoku Kosu iznašla ženska po imenu Pamfila, hči Plateasa, ki uživa neizpodbiten sloves, da si je izmislil način, kako ženske razgaliti.

27 77 Po navedbah nastajajo bombiki na otoku Kosu, in sicer tako, da zemeljske izhlapine oživljajo cvetove ciprese, terebinte, jesena in hrasta. Najprej pa nastanejo majhni goli metulji, ki nato, ker ne morejo prenašati mraza, dobijo sršate dlake in si za zaščito pred zimo naredijo goste ovojnice, in sicer tako, da s svojimi hrapavimi nogami ostrgajo puh z listov. Puh stisnejo v runo in ga zmehčajo tako, da ga grebenajo s kremplji, nato ga razvlečejo v snutke in ga stanjšajo kakor z mikalnim glavnikom, končno pa ga pritisnejo na telo in se zavijejo v vrtljivo gnezdo; **78** tedaj jih ljudje poberejo in jih grejejo v lončenih posodah ter hranijo s krmo iz otrobov; v takih razmerah jim zraste perje čisto posebne vrste, in ko se operijo z njim, jih spustijo k drugim nalogam. Zapredek, ki ga <gojitelji> poberejo, zmehčajo z vlago, nato pa ga stanjšajo v niti s preslico, narejeno iz ločka. Niti moških ni bilo sram nadeti si te obleke, ker so poleti tako lahke: naše navade so se tako oddaljile od nošenja oklepa, da je celo obleka v breme. Vendarle pa asirsko svilo za zdaj prepuščamo ženskam.

28 79 Zelo smiselno bi bilo na bombike navezati opis lastnosti pajkov, ki si zaslužijo prav posebno občudovanje. Teh pa je več rodov, ki so zelo dobro znani in jih ni treba navajati. Falangiji se imenujejo tisti pajki, katerih piki so strupeni, imajo majhno, pisano, zašiljeno telo in se skokoma premikajo. Druga njihova vrsta so črni pajki z zelo dolgimi sprednjimi nogami. Vsi imajo na nogah po tri medsklepja. **80** Od volčjih pajkov najmanjši ne pletejo mrež, večji pa jih spletejo na tleh in spredaj pred luknjami razpnejo ozka preddverja. Tretja vrsta volčjih pajkov vzbuja pozornost z inteligentnim pristopom k delu. Pajek začenja pajčevino in za tako veliko delo mu zadostuje snov, ki mu jo zagotovi njegovo telo, in sicer bodisi zato, ker se, kot domneva Demokrit, v

določenem obdobju pokvari vsebina spodnjega dela želodca, ali pa ima neko zmožnost, da v notranjosti telesa nekako tvori veliko količino volne: s kolikšno umerjenostjo uporablja kremplj, s kako gladko in kako enakomerno nitjo napenja osnovo in pri tem svoje telo uporablja za obtežitev! **81** Plesti začne na sredini, votke dopleta v pravilno zaokroženih krogih, zanke naredi vedno na enakomernih razdaljah, ki pa se postopno večajo, pri čemer začne pri zelo ozkih, in jih poveže z nerazvozljivim vozlom. Kako zelo večše skrije pasti, ki prežijo na njegovi rombasti mreži! Kako nenevarna je videti mehkobnost gosto tkane pletenine ter sestava osnove, ki je sama po sebi lepljiva, ker je zgajena z nekim naravnost strokovnim pristopom! Kako prožno se mreža napne ob pišu vetrov in kako se vse, kar pade vanjo, ne more odbiti! **82** Človek bi mislil, da je pajek pustil v nemar prečne niti na obrobнем delu pajčevine in jih ni napel; toda te niti je težko videti in tako kot pri lovilnih mrežah mrežne niti <plen> pahnejo v osrednji del pajčevine. Kako arhitektonsko dovršeno je obokana njegova luknja! In kako bolj kosmat je za zaščito pred hudim mrazom! Kako se drži stran od sredine in daje vtis, kot da počne nekaj drugega, pa je vendar tako skrit, da nihče ne more opaziti, ali je notri ali ne! In seveda trdnost <mreže>: kako se upira, ko jo skušajo raztrgati vetrovi in jo obtežuje kopica prahu! **83** Kadar pajek kaže svojo večščino in se uči plesti, se mreža po širini pogosto razteza med dvema drevesoma, dolžina niti sega od vrha drevesa do tal in po tej isti niti se znova urno vrne nazaj in se sočasno vzpenja ter napeljuje druge niti. Ko pa se v mrežo ujame plen, kako budno pazi in pripravljen steče do njega! Četudi <plen> tiči na skrajnem zunanjem koncu <mreže>, pajek vedno steče na sredino, saj ga s stresanjem tako najbolje povsem ovije. Raztrgane dele <pajčevine> nemudoma popravi tako, da jo obdela do popolnosti. **84** Pajki namreč lovijo celo mladiče kuščaric, in sicer tako, da jim najprej z nitmi v mrežo zapletejo gobček, nato pa zagrizajo v obe ustnici, kar je pravi spektakel, kot v amfiteatru, če nam ga uspe videti. Po pajkih opravljajo tudi avgurije. Kadar se namreč pričakuje naraščanje rek, svoje mreže dvignejo višje. Ob jasnem vremenu ne pletejo mrež, ob oblačnem jih pletejo, zato veliko pajčevin naznanja deževje. Domnevajo, da je samica tista, ki plete mrežo, samec pa tisti, ki lovi; tako imata v zakonu oba enake zasluge.

29 85 Pajki se pariyo z zadki in zvalijo jajcem podobne črvičke: ne morem več odlašati z opisom njihovega načina razmnoževanja, kajti žuželke skorajda ne poznajo drugega načina. Vsa jajca pa izležejo na mreže, vendar raztreseno, kajti <samice pajkov> skačejo in jih tako izlegajo. Samo falangiji v sami luknji valijo številno zalego, ki, ko se izvali, požre mater, pogosto

tudi očeta; ta namreč pomaga valiti. Izvalijo pa tudi po tristo jajčec – druge vrste pajkov <jih izvalijo> manj – in valijo tri dni. Pajki se povsem razvijejo v osemindvajsetih dneh.

30 86 Podobno kot pajki tudi kopenski škorpijoni izvalijo črvičke, podobne jajcem, in podobno tudi poginejo; so grozljiva nadloga, strupeni kot kače, le da so muke hujše, saj se v agoniji počasi umira tri dni; pik je vedno smrten za mlada dekleta in skoraj vedno za ženske, za moške pa zjutraj, ko škorpijoni prihajajo iz lukenj na plano, preden na tešče izbrizgajo svoj strup s kakim naključnim pikom. **87** Rep je vedno pripravljen na pik in ta pripravljenost v nobenem trenutku ne popusti, da ne bi bila kdaj kakšna priložnost zamujena; piči tudi od strani in z navzgor upognjenim repom. Apolodor navaja, da škorpijoni izbrizgajo bel strup, in jih glede na barve deli na devet vrst, kar pa je povsem odveč, kajti ni mogoče ugotoviti, katere ima za najmanj smrtonosne. <Pravi,> da imajo nekateri dve želi, da so samci najbolj divji – škorpijonom namreč pripisuje parjenje – in da jih je mogoče prepoznati po vitkem in dolgem telesu. **88** Vsi imajo strup opoldne, ko jih razgreje sončna pripeka, in prav tako se tedaj, kadar so žejni, pri pitju kar ne morejo odžejati. Znano je, da so tisti, ki imajo sedem medsklepnih delov v repu, bolj divji; več je namreč takih, ki jih ima po šest <medsklepaj>. Tej afriški nadlogi avstri celo omogočajo, da leti: škorpijoni razpnejo noge kakor vesla, avstri pa jih ponesejo kvišku; omenjeni Apolodor poroča, da imajo nekateri dejansko tudi krila. **89** Psili, ki so z uvažanjem strupov drugih dežel zaradi lastnega dobička Italijo napolnili s tujimi nadlogami, so pogosto skušali uvoziti tudi škorpijone, vendar pa ti niso mogli živeti na območju tostran sicilskega podnebja. Kljub temu jih je včasih mogoče videti v Italiji, vendar so nenevarni, pa tudi v številnih drugih krajih, na primer v okolici Farosa v Egiptu. **90** V Skitiji ubijajo celo prašiče, ki so sicer precej odporni proti takšnim strupom, in sicer hitreje usmrtijo črne <prašiče>, če se ti <po piku> potopijo v vodo. Če pičijo človeka, velja kot zdravilo, če se popije pepel samih škorpijonov v vinu. Po prepričanju <nekaterih> so zelo učinkovito protisredstvo <proti škorpijonom> tudi v olje namočeni gekoni, ki so vsaj neškodljivi in tudi sami nimajo krvi, so pa po zunanosti videti kot kuščarice; enako naj bi škorpijoni ne škodovali nobeni živali, ki nima krvi. **91** Nekateri tudi menijo, da požrejo lasten zarod; da ostane samo en, najpametnejši <potomec>, ki se vzpne na zadek svoje matere in si s tem zagotovi varen prostor tako pred <njenim> repom kot pred <njenim> ugrizom; da ta maščuje preostale, ker naposled od zgoraj pokonča starša. Zvali pa se jih po enajst.

31 Omenjeni gekoni imajo na neki način kameleonom podobno naravo, se pa prehranjujejo samo z roso in poleg tega še s pajki.

32 92 Podobno je življenje škržatov, katerih obstajata dve vrsti: manjši <so tisti>, ki prvi pridejo na svet in zadnji poginejo; so pa nemi. Tisti, ki pojejo, začnejo leteti pozneje; imenujejo jih aheti in manjše med njimi tetigoniji. Toda aheti cvrčijo glasneje. Pri obeh vrstah pojejo samci, samice molčijo. Ljudstva na Vzhodu jih jedo, celo Parti, in to kljub preobilici svojega bogastva. Samci raje jedo pred parjenjem, samice pa po parjenju, ker jih premamijo njihova jajca, ki so bela. **93** Parijo se leže na hrbtu. Na hrbtu imajo zelo ostro želo, s katerim v zemljo izkopljejo prostor za leglo. Najprej nastane črvček, nato iz njega tako imenovana tetigometra, in ko njen ovoj okoli Sončevega obrata počí, zletijo ven <škržati>, in sicer vedno ponoči; sprva so črni in trdi. Od živih bitij je škržat edini, ki nima ust; namesto ust imajo nekaj, kar je podobno nazobčanim jezičkom, in to na prsih; s tem ližejo roso. Same prsi so v obliki cevke; z njimi pojejo aheti, kot bomo povedali. **94** Sicer pa na trebuhu ni prav ničesar. Kadar preplašeni vzletijo, izločajo tekočino, kar je edini dokaz, da se hranijo z roso. Sicer pa so edina živa bitja, ki nimajo nobene odprtine za telesne izločke. Oči imajo tako šibke, da če se jim kdo približa ter krči in izteguje palec, zlezejo nanj, kakor da gre za premikajoči se list. Nekateri <pisci> jih delijo na dve vrsti: na vejne škržate, ki so večji, ter na žitne škržate, ki jih drugi imenujejo ovesni škržati, kajti pojavijo se, ko se suši žito. **95** Škržati se ne razmnožujejo tam, kjer raste redko drevje – zato jih v Kirenah ni, razen v okolici samega mesta –, ne na poljanah ne v hladnih ali senčnatih logih. Glede prisotnosti škržatov obstajajo določene lokalne posebnosti. Na območju Mileta jih najdemo na redkih krajih, toda na Kefalaniji je neka reka, ki jih ločuje: na eni strani <reke> jih je malo, na drugi veliko. Toda na območju Regija so vsi škržati tiho, na drugi strani reke na območju Lokrov pa pojejo. Njihova krila imajo enake lastnosti kot krila čebel, vendar so glede na telo večja.

33 96 Nekatere žuželke imajo po dve krili, na primer muhe, nekatere po štiri, na primer čebele. Tudi škržati letijo s kožicami. Štiri krila imajo tiste <žuželke>, ki so na trebuhu oborožene z želi. Nobena žuželka, ki ima želo v ustih, ne leti z več kot dvema kriloma. Štirikrilne so želo dobile zato, da se maščujejo, dvokrilne zato, da zadostijo svoji požrešnosti. Če krila odtrgamo, nobeni žuželki ne zrastejo znova. Nobena žuželka, ki ima želo na trebuhu, ni dvokrilna.

34 97 Nekatere <žuželke> imajo za zaščito nad krili še trdno pokrovko, na primer hrošči, pri katerih je krilo tanjše in krhkejše. Hrošči nimajo žela, ampak

ima neka vrsta velikih hroščev zelo dolge rogove, ki so na vrhu razcepljeni in imajo nazobčane klešče, ki se lahko zaprejo in ugriznejo, kadar hočejo, in te tudi kot amulete obešajo otrokom okoli vratu; Nigidij jih imenuje lukavi. **98** Obstaja spet neka druga vrsta <hroščev>, ki z nogami od zadaj valijo ogromne kroglice iz gnoja in vanje kot v gnezdo odložijo svoj zarod v obliki majhnih črvičkov in jih tako zaščitijo pred zimskim mrazom. Drugi <hrošči> letajo z glasnim brenčanjem ali brnenjem, tretji kopljejo številne luknjice v ognjišča in travnike in se ponoči cvrčeče oglašajo. Kresnice se zaradi barve svojih bokov in zadkov ponoči svetijo kakor ognji; enkrat razpnejo krila in se zableščijo, drugič jih stisnejo k sebi in izginejo v temi, jih pa ni mogoče videti, dokler krma ni zrela, ali pa po košnji. **99** Nasprotno živijo ščurki v temi, izogibajo se svetlobe, razmnožujejo pa se zlasti v vlažni vročini kopališč. Rdečkasti zelo veliki hrošči, ki spadajo v isti rod, kopljejo v suha tla in izdelujejo sate, ki so kot majhne luknjičaste spužve in vsebujejo strupen med. V Trakiji je blizu Olinta majhen kraj, na katerem samo ta žival pogine, zato so ga poimenovali Kanta-roletros. **100** Vse žuželke imajo krila brez razpoke. Repa nima nobena razen škorpijona. Ta ima kot edini med njimi tako klešče kot tudi želo na repu. Od drugih žužek imajo nekatere želo v gobčku, na primer obad oziroma taban, če se komu zdi ustrežnejše to poimenovanje, prav tako pa tudi komar in nekatere muhe; pri vseh teh je želo v gobčku in se uporablja kot jezik. Ta žela pa so pri nekaterih topa in niso namenjena pikanju, ampak sesanju, na primer pri rodu muh, pri katerih je jasno vidno, da je jezik cevka. Takšne žuželke nimajo zob. Druge imajo pred očmi iztezajoče se, a čisto neuporabne rožičke, na primer metulji. Nekatere žuželke nimajo kril, na primer skolopendra.

35 101 Tiste žuželke, ki imajo noge, se premikajo postrani. Pri nekaterih so zadnje noge daljše in obrnjene navzven, na primer pri kobilicah. Te v jesenskem času izvalijo skupke jajčec tako, da v tla zabodejo cevčico svoje bodice. Jajčeca <tako> preživijo zimo; naslednje leto proti koncu pomladi se iz njih izležejo majhne črnikaste živalce brez nog in se plazijo s pomočjo krilc. Tako spomladanska deževja jajčeca pomorijo, kadar je pomlad suha, pa je zalega številnejša. **102** Drugi navajajo, da se plodijo dvakrat na leto in da dvakrat na leto tudi poginjajo; da ob vzhodu Vergilij ležejo jajca in da nato ob vzhodu Psa poginjajo ter ležejo nov zarod; nekateri <trdijo>, da vnovič ležejo jajca ob zahodu Arkturja. Gotovo je, da matere potem, ko izležejo jajca, poginejo, ker ob njihovem žrelu takoj nastane črviček, ki jih zaduši. V istem času poginjajo samci. In čeprav je razlog za njihov pogin tako nepomemben, lahko posamezne kobilice, če se jim zahoče, pokončajo kačo tako, da zagrizejo v njeno žrelo. Raz-

množujejo se samo na krajih s številnimi razpokami. **103** V Indiji so menda dolge tri čevlje, njihove sprednje in zadnje noge pa, ko se posušijo, uporabljajo kot žage. Poginjajo pa tudi drugače: zbrane v roj jih veter ponese visoko in padajo v morja ali ribnike. To se zgodi čisto slučajno in po naključju, ne zato, ker jim nočna vlaga zmoči krila, kot so bili prepričani v starih časih. Isti pisci so namreč poročali, da ponoči zaradi mraza ne letajo, in tudi niso vedeli, da prečkajo celo širna morja ter da lahko tudi več dni zdržema – in zato jih najbolj občudujemo – prenašajo lakoto, zaradi katere znajo hrano poiskati na tujem. **104** To nadlogo razumejo kot znak jeze bogov. Videti je namreč mogoče še večje in letijo ob tako glasnem prhutanju s krili, da jih imajo za ptice; zatemnijo sonce, medtem ko ljudje zaskrbljeno pogledujejo kvišku, da ne bi preplavile njihovih dežel. Za to imajo dovolj moči, in kakor da bi bilo premalo prečkati morja, prepotujejo neizmerna območja na kopnem in jih prekrijejo z oblakom, ki je uničujoč za pridelke, veliko stvari ožgejo s svojim dotikom, vse pa oglodajo in požrejo, celo hišna vrata.

105 Italijo najbolj ogrožajo kobilice, ki prihajajo iz Afrike, in rimsko ljudstvo se je bilo v strahu pred lakoto pogosto prisiljeno zateči po pomoč k sibilinskim knjigam. Na območju Kirenajke obstaja celo zakon, da se je treba trikrat na leto podati v vojno proti njim: prvič se uniči njihova jajca, drugič njihovo zalego, na koncu pa še odrasle kobilice; tistega, ki se ne udeleži, kaznujejo kot dezerterja. **106** Tudi na otoku Lemnosu je predpisana določena količina, koliko ubitih kobilic mora vsak posameznik prinesiti oblastnikom. Prav zato tudi gojijo kavke, ker letijo kobilicam nasproti in jih pokončujejo. Tudi v Siriji so jih ljudje prisiljeni pobijati, in to pod vojaškim poveljstvom. Po toliko delih sveta se širi ta nadloga. Pri Partih so tudi kobilice priljubljena jed.

107 Videti je, da njihov glas prihaja iz zatilja. Domnevajo, da imajo kobilice na tem mestu ob stiku lopatic nekakšne zobe in da z njihovim medsebojnim drgnjenjem ustvarjajo cvrčanje, zlasti okoli obeh enakonočij, tako kot škržati okoli Sončevega obrata. Kobilice se pariyo enako, kot se pariyo vse žuželke, ki se pariyo, in sicer tako, da samica nosi samca in k njemu nazaj upogne skrajni konec repa, nato pa se počasi loči. V vsem tem rodu pa so samci manjši od samic.

36 108 Večina žuželk izleže črvička; tudi mravlje namreč spomladi izležejo jajcem podobnega črvička in skupno opravljajo dela tako kot čebele, toda čebele hrano proizvajajo, mravlje pa jo shranjujejo. In če bi kdo primerjal njihova bremena z njihovimi telesi, bi najbrž priznal, da sorazmerno nobena žival ni močnejša. Bremena nosijo s čeljustmi; večja bremena premikajo zadenjsko

z zadnjimi nogami tako, da se ob njih uprejo z rameni. Tudi te imajo politično ureditev, spomin in skrb. **109** Semena skladiščijo oglodana, da ne bi znova vzknila iz zemlje in obrodila; večja semena ob vstopu razdelijo, tista, ki jih je razmočil dež, pa prinesejo ven <iz mravljišča> in jih posušijo. Ob ščipu delajo tudi ponoči, ob mlaju pa ne delajo. Toda kakšen trud je vložen v delo, kakšna marljivost! In ker znašajo bremena iz različnih smeri, ena druge ne poznajo, zato so namenile določene dneve za sejem, da se medsebojno spoznavajo. **110** Kako se tedaj stekajo skupaj, kako vneto se pogovarjajo s temi, ki jih srečujejo, ter poizvedujejo o njih! Na njihovi poti vidimo obrabljene kremene in stezo, ki jo utrejo s svojim delom, tako da naj nihče ne podvomi, kaj pri sleherni stvari zmore še tako majhna vztrajnost! Poleg človeka so edina živa bitja, ki svoje umrle pokopavajo. Na Siciliji ni krilatih mravelj.

111 Rogovi <neke> indijske mravlje, ki so bili pritrjeni v Heraklovem svetišču v Eritrah, so veljali za čudo. Te mravlje na ozemlju severnih Indijcev, imenovanih Dardi, iz jam v zemlji na dan prinašajo zlato. So takšne barve kot mačke, velike pa kot egiptovski volkovi. Zlato, ki ga nakopljejo v zimskem času, Indijci v času žgočega poletja kradejo, ko se mravlje zaradi vročine skrijejo v podzemne rove; kljub temu pa jih vonj razdraži, pridrvijo na plano in pogosto roparje raztrgajo, čeprav ti bežijo na še tako zelo hitrih kamelah. Tolikšna hitrost in divjost sta povezani z ljubeznijo do zlata.

37 112 Mnoge žuželke pa pridejo na svet tudi na drugačen način, še zlasti iz rose. Na začetku pomladi se rosa nabere na listu redkve, sonce jo zgosti in zmanjša na velikost prosa. Od tod se pojavi majhen črvček in v treh dneh postane gosenica, ki še nekaj dni raste; <nato> postane negibna in dobi trd ovoj. Premakne se le ob dotiku in ovita je v pajčevinast zapredek; imenujejo jo buba. Ko nato pretrga ovoj, prileti ven metulj.

38 113 Tako nekatere žuželke nastanejo iz dežja v zemlji, druge tudi v lesu. V lesu se namreč ne zaredijo samo lesni črvi, ampak iz njega nastanejo tudi obadi, ki nastajajo tudi na drugačen način, kjerkoli je vlage preveč, **39** tako kot v človeku nastanejo trakulje, ki so dolge po trideset in včasih še več čevljev. **114** <Črvi nastajajo> celo v mrtvem mesu, pa tudi v živih ljudeh in v njihovih laseh, in zaradi te golazni sta umrla tako diktator Sula kot tudi Alkman, eden najslavnejših grških pesnikov. Napada tudi ptice, fazane pa celo ubije, če se ne prekrijejo s prahom; **115** od živali, ki imajo dlako, sta samo osel in ovca odporna proti tej nadlogi. Nastajajo pa tudi v določeni vrsti tkanine, zlasti iz volne ovac, ki so jih poklali volkovi. Pri <nekaterih> piscih najdem <zapisano>, da tudi v nekaterih vodah, v katerih se kopamo, nastane precej

tovrstne nadloge, kajti celo v različnih vrstah voska nastaja neka žival, ki velja za najmanjšo izmed vseh živali. Spet druge nastajajo iz umazanije suhih tal, zaradi svojih poskočnih zadnjih nog imenovane skakači, tretje, ki so krilate, pa v vlažnem pesku v jamah.

40 116 V istem obdobju nastaja žival, ki ima glavo vedno zarito v kri <gostitelja>, od tega živi in tako nabreka. Je edina žival, pri kateri hrana nima izhoda, od prenažrtosti se razpoči in umre od same hrane. Nikoli se ne zaredi na tovornih živalih, na govedu pogosto, včasih pa na psih, na katerih se zaredi vsa mogoča nadloga; na ovcah in kozah se zaredi samo ta. Enako izredna je tudi krvoželjnost pijavk v močvirski vodi; tudi te se namreč <v žrtev> zarijejo s celo glavo. Obstaja leteča žuželka, značilna pasja nadloga, ki jim mesari zlasti ušesa, teh pa si z ugrizom ne morejo ubraniti.

41 117 Isti prah v različnih vrstah volne in v obleki ustvari molje, še zlasti če je skupaj z njimi zaprt pajek. Ker je namreč ta žejen in posrka vso vlago, tako povečuje suhost. Molji nastajajo tudi v papirusu. Obstaja vrsta moljev, ki kakor polži nosijo s seboj svoje lupine; toda lahko opazimo, da imajo noge. Če jim lupino vzamemo, poginejo. Če zrastejo, se zabubijo. **118** Divja figa ustvari figove komarje, kantaride pa črvički fig, hruške, bora, šipka in vrtnice. Kantaride nosijo s seboj protistrup: njihova krila učinkujejo zdravilno; če jih odstranimo, pa je strup smrten. Znova druge vrste komarjev nastajajo v snoveh, ki se skisajo, ker se tudi v starejšem snegu najdejo rdečkasti črvički – tudi sam sneg namreč s starostjo postaja rdečkast –, prekriti s ščetinastimi dlakami; v Mediji so beli, večji in otrpli.

42 119 Nekatere živali ustvarja tudi nasprotna naravna prvina. V talilnicah bakra na Cipru namreč celo sredi ognja leta krilata štirinožna žival, ki je velika kot malce večja muha; imenujejo jo piralida, nekateri pa pirotok. Dokler je v ognju, živi; ko pa zapusti ogenj in odleti malo dlje stran, pogine.

43 120 Reka Hipanis v Pontu okoli Sončevega obrata s seboj prinaša tanke kožice, podobne grozdnim jagodam, iz katerih pridre na dan leteča štirinožna žival, podobna zgoraj omenjeni, in ne živi več kot en dan, zato se imenuje enodnevnica. Druge tovrstne žuželke imajo od začetka do konca sedemdnевна obdobja: komarji in črvički trikrat po sedem, živorodne pa štirikrat po sedem; spremembe in preobrazbe v druge oblike <potekajo> na tri ali na štiri dni. Druge krilate žuželke jeseni skoraj vse poginejo <zaradi razkroja kril>, obadi pa tudi zaradi slepote. Če muhe, ki so poginile v vodi, zakopljemo v pepel, znova oživijo.

44 121 Zdaj pa opišimo posamezne telesne dele ud za udom, razen tistih, ki so že bili opisani.

Glavo imajo vsa živa bitja, ki imajo kri. Redke živali, in sicer samo ptice, imajo na glavi perjanice, ki pa so različnih vrst: pri feniksu jo sestavlja vrsta peres, iz njene sredine pa izhaja druga <vrsta>, pavi imajo lasat čop, stimfalida ima pernat čop, fazan ima rožička, poleg tega pa <ima perjanico> tudi majhna ptica, ki so jo nekoč po njej poimenovali *galerita*, pozneje pa z galsko besedo *alauda*, po kateri je dobila ime tudi legija. **122** Omenili smo tudi že, kateri ptici je narava dala zložljivo perjanico. Rodu čopastih črnic je dala perjanico, ki sega od kljuna po sredini glave, pernate čopke je dala tudi Marsovedu detlu in balearskemu žerjavu, toda najsijajnejši okras je dala petelinom, ta je mesén in nazobčan; tako ga ne bi mogli upravičeno opredeliti niti kot meso niti kot hrustanec niti kot trdo kožo, ampak kot čisto njim lastno tvorbo. Najti namreč ni mogoče nikogar, ki bi <dejansko> videl grebene kač.

45 123 Rogove različnih vrst so dobile sicer mnoge vodne in morske živali, pa tudi kače, toda tisto, kar upravičeno razumemo kot rogove, je dobil samo rod štirinožcev; Aktajona in tudi Cipa v zgodovini Lacija namreč prištevam med bajeslovne osebe. Nikjer drugje ni narava pokazala večje obstojnosti. Poigrala se je z orožjem živali, razdelila rogove enim v veje, na primer jelenom, drugim je dodelila enostavne, na primer v istem rodu živali šilarjem, ki so poimenovani prav po tem, tretjim jih je razširila v lopate in iz njih je izpeljala prste, zato jih imenujejo širokorožci. **124** Srnam je dala razvejeno, vendar majhno rogovje in poskrbela, da odpade, vrsti ovnov je dala rogovje, ki je zavito kakor borilni jermen, bikom je dala grozeče rogovje – pri tej vrsti ga je podelila tudi samicam, pri mnogih <drugih> vrstah samo samcem –; gamsom je dala rogova, ki sta ukrivljena nazaj proti hrbtu, damam obrnjena naprej; pokončna in kakor vijak zavita rogova, ki se končujeta v tanko ostro konico, tako da bi se ju spodobilo poimenovati liri, je dala strepsikerotu, ki ga v Afriki imenujejo adaks; **125** kakor ušesi premična rogova je dala frigijskemu govedu, govedu Trogoditov <je dala> rogova, ki sta uperjena v tla, zato se pase s postrani obrnjenim vratom, znova drugim po en rog, in sicer sredi glave ali sredi nosu, kot smo že omenili. Enim je dala močne rogove za nalet, drugim za nabadanje, enim ukrivljene naprej, drugim ukrivljene nazaj, tretjim za metanje na različne načine, pa upognjene nazaj, upognjene navznoter, upognjene navzven, vsi <rogovi> pa se končujejo v črno ostro konico. Pri neki <živalski> vrsti se rogova uporabljata namesto rok za praskanje telesa, polži ju imajo za to, da vnaprej otipajo pot, in sicer sta rogova mesena, tako kot

pri rogatih gadih; ti imajo včasih po en rog, polži pa zmeraj po dva, in sicer takšna, da se podaljšujeta in skrajšujeta.

126 Barbari na severu iz rogov turov pijejo in po dva rogova z ene glave napolnita eno urno; drugi konice rogov pritrdijo za osti svojih sulic. Toda pri nas jih režejo na tanke platice, da skozi preseva svetloba in da bolj razpršijo svetlobo, ki jo oddaja v njih zaprto svetilo, uporabljajo pa jih še za mnoge druge luksuzne izdelke, enkrat pobarvane, drugič lakirane, tretjič znova žgane z vžigalom, kar je dobilo ime po slikarski tehniki. **127** Vse živali pa imajo votle rogove, ki so polni le na koncu v konici, samo jeleni imajo v celoti polne in jim vsako leto odpadejo. Kmetje odrgnjena kopita volov zdravijo tako, da jim rogove premažejo z mastjo; in roževino je tako lahko obdelovati, da se z uporabo vrelega voska upogne že pri živih živalih, in če rogove pri novorojenih živalih zarežemo, se lahko obrnejo v različne smeri, tako da na eni glavi zrastejo po štirje.

128 Samice imajo večinoma tanjše rogove in pri drobnici je velikokrat tako; ovce nimajo rogov, prav tako tudi ne košute; prav tako jih nimajo živali, katerih noge so razcepljene na prste, in tudi nobeden od enoprstih kopitarjev razen indijskega osla, ki je oborožen z enim rogom. Živalim z razklanim kopitom je narava dodelila po dva rogova, vendar pa nobeni, ki ima v zgornji čeljusti sprednje zobe. Tistim, ki menijo, da ti zobje preidejo v rogove, zlahka oporeka lastnost košut, ki nimajo zob (kot tudi samci ne) in kljub temu nimajo rogov. Pri drugih <živalih> sta rogova pritrjena na kosti, samo pri jelenih rasteta iz kože.

46 129 Ribe imajo glede na telo največje glave, morda zato, da se potopijo. Rod ostrig nima glav, prav tako ne spužve in tudi ne skoraj vse druge živali, ki imajo od čutov samo tip. Nekatere glave nimajo ločene <od telesa>, kot na primer raki.

47 130 Od vseh živih bitij ima največ las na glavi človek, in sicer to enako velja tako za moške kot za ženske, še zlasti pri ljudstvih, ki si las ne strižejo. Po njih so dobili tudi imena: prebivalci Alp Lasatci, Galija Lasata, vendar pa je v tem pogledu kljub temu med deželami neka razlika, kajti Mikonijci se rodijo brez las, tako kot v Kavnosu oboleli na vranici. Tudi nekatere živali so po naravi plešaste, na primer noji in morski vranici, ki so v Grčiji po tem dobili ime. **131** Izpadanje las je pri ženskah redko, pri skopljencih ga še niso opazili, prav tako pri nikomer, preden začne spolno občevati, ne izpadajo pod lobanjo ali pod temenom ali okoli senc in ušes. Med vsemi živimi bitji se plešavost pojavlja samo pri človeku, razen pri tistih živalih, ki jim je <ple-

šavost> prirojena. Osivelost se pojavlja pri človeku in konju, toda pri človeku vedno na sprednjem delu glave, nato pa na zadnjem delu. Dve temeni imajo samo nekateri ljudje.

48 132 Kosti glave so ravne, tanke, brez mozga in povezane s šivi, ki so nazobčani kakor glavnik. Če se zlomijo, se ne morejo znova zaceliti, ampak zlomi niso smrtno nevarni, če drobce previdno odstranimo, kajti namesto njih se naredi mesena brazgotina. Najšibkejške kosti glave imajo medvedi, najtrše papige, kot smo povedali na ustreznih mestih.

49 133 Možgane imajo vse živali, ki imajo kri, tudi tiste živali v morju, ki smo jih poimenovali mehkužci, četudi nimajo krvi, kot na primer polipi. Toda človek ima sorazmerno največje in najbolj vlažne in od vseh notranjih organov najhladnejše možgane, ki so povrhu in spodaj obdani z dvema ovojnicama in poškodba ene ali druge je smrtna. Sicer pa ima moški večje možgane kot ženska. Pri vseh <ljudih> so možgani brez krvi in brez žil, pri drugih <živih bitjih> pa brez maščobe. **134** Strokovnjaki trdijo, da so <možgani> nekaj drugega kot mozeg, kajti če jih skuhamo, postanejo trdi. Pri vseh <živih bitjih> se sredi možganov nahajajo majhne koščice. Samo pri človeku možgani v otroštvu utripajo in se ne utrdijo prej, kot začne otrok govoriti. **135** Možgani so najvišji izmed notranjih organov in jih kot obok pokriva lobanja, so brez mesa, brez krvi in brez izločkov. Tukaj imajo svojo trdnjavo čuti, semkaj se steka vsa množica žil iz srca, tukaj se končuje, to je najvišja točka, tukaj je vladarsko središče uma. Pri vseh živih bitjih pa so možgani nagnjeni naprej, kajti tudi čuti so usmerjeni pred nas. Iz možganov izhaja spanec, od tod kimanje z glavo. Živa bitja, ki možganov nimajo, ne spijo. Baje imajo jeleni v glavi pod praznim prostorom pod jezikom ob sklepu, ki veže glavo s trupom, črvičke, ki jih je dvajset po številu.

50 136 Samo človek ima negibna ušesa. Od tod <izhaja> priimek Flak. Za noben drug del <teles> ženske ne napravijo več denarja, saj si nanje navešajo bisere; na Vzhodu tudi za moške velja kot okras, da jih nosijo na tem mestu. Nekateri živali imajo večja ušesa, druge manjša, samo jeleni imajo razcepljena in nekako razdeljena, roveke imajo kosmata, toda vse <živali>, vsaj te, ki kotijo žive mladiče, imajo neka <ušesa>, razen tjulnja, delfina, tako imenovanih hrustančnic in gadov: **137** te <živali> imajo namesto ušes samo votlinice, razen hrustančnic in delfina, za katerega je kljub temu očitno, da sliši. Delfine namreč očara petje in ujeti jih je mogoče, ker jih zvok omami. Kako neki slišijo, je nenavadno. Pri njih tudi ni sledi organa za voh, čeprav imajo zelo izostren voh. Od krilatih živali imata samo velika uharica in mala uharica nekakšna

ušesa, druge imajo slušne votline; podobno je tudi pri živalih, ki imajo luske, in pri kačah. Pri konjih in pri vseh vrstah tovornih živali so ušesa znanilci razpoloženja: če so utrjeni, so mlahava, če so prestrašeni, so migetajoča, če so podivjani, so pokončna, če so bolni, so povešena.

51 138 Človek je edini, ki ima obraz, druga živa bitja imajo gobec ali kljun. Čelo imajo tudi druge živali, toda samo pri človeku pokaže žalost, veselost, blagost in strogost. Če človek s čelom nakaže strinjanje, lahko sočasno premakne tudi eno ali drugo obrv. Tudi z obrvi je mogoče razbrati razpoloženje; z njimi se ne strinjamo in pritrjujemo. Prav obrvi najbolj nakazujejo napuh in ošabnost. Njen vir je drugje, toda tu je njeno središče; porodi se v srcu, preide sem in tu tiči. V telesu ne najde ničesar višjega in bolj strmega, kjer bi lahko bila čisto sama.

52 139 Spodaj <pod obrvmi> so oči, najdragocenejši telesni del, ki z uporabo svetlobe ločuje življenje od smrti. Teh nimajo vse živali; ostrige jih sploh nimajo, za nekatere školjke je dvomljivo. Pokrovače se namreč zaprejo, če kdo primakne svoje prste, ko so odprte; tudi morske nožnice zbežijo, če jim približamo železne izdelke. Od štirinožcev krti nimajo vida; imajo nekaj podobnega očem, če človek odstrani opno, ki je napeta čeznje. **140** Po navedbah ima med pticami vrsta tako imenovanih belih čapelj samo po eno oko in te pri avgurijah dajejo najboljše znamenje, kadar letijo v smeri proti jugu ali severu: pravijo, da rešujejo iz nevarnosti in da razblinijo strahove. Nigidij pravi, da tudi kobilice in škržati nimajo oči. Polži imajo namesto oči po dva rožička, s katerima tipajo pred seboj. Tudi deževniki oziroma rod črvov <nasploh> nima oči.

53 141 Samo človek ima oči raznih barv, pri drugih živalih pa so pri slehernem rodu enake. Tudi nekateri konji imajo sivomodre oči, toda pri človeku jih najdemo v zelo številnih odtenkih in različicah: večje, srednje velike, manjše, izbuljene, za katere menijo, da so šibkejše, globoko skrite, za katere menijo, da vidijo najjasneje, tako kot pri barvah <vidijo najjasneje> tiste, ki so podobne kozjim <očem>.

54 142 Poleg tega eni vidijo oddaljene stvari, drugi pa vidijo samo tiste predmete, ki jim jih primaknemo čisto blizu. Mnogi vidijo samo ob sončni svetlobi, ob oblačnem dnevu in po sončnem zahodu pa ne vidijo. Eni vidijo podnevi slabše, ponoči pa bolje kot drugi. O dvojnih zenicah in ljudeh, katerih pogled je škodljiv, smo povedali dovolj. Modrosive oči vidijo v temi bolje. **143** Pravijo, da je imel Tiberij Cezar takšno sposobnost, ki je ni imel noben drug rojeni smrtnik, da je ponoči, ko se je zbudil, za kratek čas vse videl tako kot pri

jasni svetlobi, nato pa se <mu> je polagoma vse temnilo. Božanski Avgust je imel sive oči, tako kot konji, in beločnice je imel večje kot drugi ljudje, zato je bil besen, če so jih <ljudje> pozorneje gledali; **144** Klavdiju Cezarju sta koticika beločnic, podpluta s krvnimi žilami, mesnato sijala, cesar Gaj je imel srepe oči, Neron sivomodre in kratkovidne, saj je videl le, če je, ko so mu <predmete> prinesli čisto blizu, oči priprl. V gladiatorski šoli cesarja Gaja je bilo 20.000 gladiatorjev, med njimi pa samo dva, ki ob kaki grožnji nista zamižala, in zato sta bila nepremagljiva. Take hude težave prinaša to ljudem. Večini ljudi je po naravi prirojeno, da nenehno mežikajo, in za te smo ugotovili, da so bolj plašni. **145** Enobarvnega očesa nima noben človek; vsem je skupno, da imajo beločnico, barva osrednjega dela pa je pri vsakem drugačna. In pri vseh živih bitjih ga ni telesnega dela, ki bi nazorneje odražal razpoloženje, toda pri človeku še najbolj: umerjenost, blagost, usmiljenje, sovraštvo, ljubezen, žalost, veselje. Tudi ob pogledu so <oči> raznolike: divje, srepe, ognjene, resnobne, sumničave, škilave, povešene, dobrikave. V očeh gotovo prebiva duh. Žarijo, zrejo, se vlažijo in mežikajo. **146** Od tod <pritekajo> tiste solze sočutja, in ko jih poljubljamo, se nam zdi, da se dotikamo samega duha, od tod <izvirajo> jok in potoki solza, ki močijo lica. Katera je ta tekočina, ki ob bolečini tako obilno in voljno teče, oziroma kje je preostali čas? Z duhom pa vidimo, z duhom razločujemo; oči kakor nekakšne posode sprejemajo njegov vidni del in ga prenašajo. Zato globoko razmišljanje oslepi <duha>, ker se vid umakne navznoter. Tako pri napadu božjasti oči ne vidijo ničesar, čeprav so odprte, ker je um zamegljen. **147** Zajci celo spijo z odprtimi očmi, pa tudi mnogi ljudje, za katere Grki pravijo, da jih navdaja koribantska besnost. Narava je <oči> sestavila iz mnogih tankih kožic, na zunanjem delu proti hudemu mrazu in vročini s trdimi ovojnicami, ki jih večkrat čisti s slinasto vlago solza, <ter jih naredila> spolzke in gibljive zaradi tujkov, ki zaidejo vanje.

55 148 V osrednji del njihove roženice je <narava> kot okno vstavila zenico, katere ozkost ne dovoljuje, da bi pogled negotovo zataval, in ga kakor po kanalu usmerja ter zlahka preusmerja vidne vtise, ki mimogrede padejo nanjo, obdajajo pa jo krogi, ki so pri enih črni, pri drugih sivi, pri tretjih sinji, da je svetlobo v ustrezni mešanici mogoče sprejeti iz okoli razlite beline in da z omiljenim odsevom <svetlobe> ne zmoti <pogleda>. Zato imajo oči tako popoln učinek zrcala, da ta, tako majhna zenica ustvari celotno sliko človeka. In to je vzrok, da večina ptic, ko jih izpustijo iz rok, napade prav njihove oči, ker v njih vidijo svojo podobo in se v svojem hrepenenju usmerijo k nečemu, kar jim je nekako znano. **149** Samo nekatere tovrne živali ob naraščanju lune

obolevajo za očesnimi boleznimi. Toda človek je edini, ki je ozdravljen slepote, če mu <iz očesa> izpustijo vlogo. Mnogim se je po dvajsetih letih povrnil vid, nekateri ne vidijo že od samega rojstva, in to kljub temu, da nimajo nobene očesne okvare, mnogi so ga na podoben način nenadoma izgubili, ne da bi poprej utrpeli kako poškodbo. Najbolj priznani strokovnjaki pišejo, da se žile iz očesa raztezajo do možganov; jaz bi verjel, da tudi do želodca; vsekakor še nihče ni ostal brez očesa brez bruhanja. **150** Pomemben in za Rimljane svet je obred, da umirajočim zaprejo oči in da jim jih na grmadi znova odprejo; navada je postala tako tradicionalna, da ni dovoljeno, da bi <oči> v zadnjih trenutkih gledale človeka, in prav tako je greh, da niso uprte v nebo. Človek je med živimi bitji edini, pri katerem so <oči> popačene, od koder izvirata priimka Strabon in Pet. Iz enakih razlogov so tiste, ki so se rodili brez enega očesa, imenovali Kokliti; tiste, ki so se rodili z obema majhnima očesoma, so imenovali Okele; vzdevek Luscini so dobili <tisti, ki so izgubili oko> zaradi poškodbe.

151 Oči nočnih živali, kot so na primer mačke, se v temi svetijo in žarijo, tako da vanje ne moremo pogledati; tudi kozi in volku se oči bleščijo in oddajajo svetlobo. Oči tjulnja in hijene zdaj pa zdaj prehajajo v tisoče barv. Celo oči mnogih rib se svetijo v temi, tako kot od starosti izsušena in trhla hrastova debla. Povedali smo že, da živali, ki ne morejo pogledati postrani, ampak premaknejo glavo, ne mežikajo. **152** Menda se kameleonove oči povsem obrnejo. Raki gledajo od strani, saj nosijo oči pritrjene na krhkem oklepu. Pri rarogih in rakovicah njihove zelo trde oči večinoma gledajo izpod istega zaščitnega pokrivala. Tiste živali, ki imajo trde oči, vidijo slabše kot tiste, ki imajo vlažne oči. Mladičem kač in mladim lastovk baje oči znova zrastejo, če jim jih kdo iztakne. **153** Oči vseh žuželk in lupinarjev se premikajo tako kot ušesa štirinožcev. Tiste živali, ki imajo krhke oklepe, imajo trde oči. Vse take živali ter ribe in žuželke so brez vek in ne zapirajo oči. Pri vseh je čez oči razpeta opna, ki je prosojna kakor steklo.

56 154 Človek ima na obeh vekah trepalnice, ki si jih ženske vsak dan barvajo: želja po lišpanju je tolikšna, da si barvajo tudi oči. Toda narava je dala trepalnice iz drugega razloga, in sicer kot nekakšen branik vida in izstopajoče varovalo pred živalmi, ki se poganjajo nad oči, ali pred drugimi naključnimi tujki, ki padajo vanje. Poročajo, in to ne neupravičeno, da tistim, ki se pretirano predajajo spolnosti, izpadejo. **155** Od drugih <živih bitij> imajo trepalnice samo tista, ki imajo dlake tudi po preostalem telesu, toda štirinožci jih imajo samo na zgornji vek, ptice samo na spodnji, prav tako živali z mehko kožo,

kot na primer kače, in od štirinožcev tisti, ki nesejo jajca, na primer kuščarice. Noj je edina ptica, ki ima tako kot človek obrvi na spodnji in na zgornji vek.

57 156 Sicer pa tudi vek nimajo vse živali. Zato lahko mežikajo samo tiste živali, ki kotijo žive mladiče, težje ptice zamižijo s spodnjo veko in te mežikajo tako, da tanka kožica iz koticov <očesa> prekrije <oko>. Golobi in podobne živali zatisnejo oko z obema vekama; toda štirinožci, ki nesejo jajca, kot na primer želve in krokodili, <zaprejo oko> samo s spodnjo veko in sploh ne mežikajo, ker imajo zelo trde oči. **157** Skrajni rob zgornje veke so stari poimenovali *cilium*; od tod tudi izraz *supercilium*. Če si veko kakorkoli poškodujemo, se poškodba ne zaraste, kot je primer pri redkih udih človeškega telesa.

58 Pod očmi ima samo človek lica, ki so jih stari imenovali *genae*, zakonik dvanajstih plošč pa je prepovedoval, da bi si jih ženske razpraskale. To je sedež sramu: tukaj se najbolj pokaže rdečica.

59 158 Pod licema sta ličnici, ki kažeta veselost in smeh, in nekoliko višje ima samo človek nos, ki so mu moderne šege pripisale sedež zahrbtnosti posmehljivosti. Nobeni drugi živali nosnici ne izstopata: ptice, kače in ribe imajo za vohanje samo odprtine brez nosnic, in od tod priimka Simus in Silon. Otrokom, rojenim v sedmem mesecu, sta pogosto manjkali ušesni odprtini in nosnici.

60 159 Ustnici, po katerih so bili poimenovani Brokhi in Labeoni, in lepo oblikovana ali trša usta imajo živa bitja, ki rojevajo žive potomce. Namesto teh imajo ptice roževinaste in ostre kljune, tiste, ki se preživljajo s plenjenjem, imajo ukrivljene, tiste, ki hrano nabirajo, ravne, tiste, ki pulijo rastline in rijejo po blatu, imajo široke kljune, tako kot tudi rod prašičev; govedo <ustnice> uporablja namesto rok za nabiranje krme. Širše gobce imajo tiste živali, ki se preživljajo tako, da raztrgajo <svoj plen>.

Brade nima nobeno živo bitje razen človeka, prav tako tudi ne lic. Krokodil premika samo zgornjo čeljustnico, kopenski štirinožci jo premikajo na enak način kot druge živali in vrh tega še na stran.

61 160 Obstajajo tri vrste zob: žagasti ali v strnjeni vrsti ali štrleči: žagasti se zapirajo kakor glavnik, da se ob tem, ko bi iz nasprotni smeri udarjali eden ob drugega, ne bi obrabljali, kot na primer pri kačah, ribah in psih; v strnjeni vrsti so na primer pri človeku in pri konju; štrleči so na primer pri merjascu, pri povodnem konju in pri slonu. Pri zobeh v strnjeni vrsti so tisti, ki hrano razdelijo, široki in ostri; tisti, ki jo meljejo, so dvojni; tisti, ki jih ločujejo, se imenujejo podočniki; ti so med žagastimi zobmi najdaljši. **161** Zobje v strnjeni

vrsti so ali v obeh delih ust, kot na primer pri konju, ali pa v zgornjem delu ni sprednjih zob, kot na primer pri volih, ovcah in vseh prežvekovalcih. Koza nima zgornjih zob, razen dveh sprednjih. Nobena od živali, ki imajo žagaste zobe, nima štrlečih zob, samice jih imajo redko, vendar so neuporabni. Zato svinje grizejo, medtem ko merjasci nabadajo s čekani. **162** Nobena žival, ki ima rogove, nima štrlečih zob, vendar so vsi votli; drugi imajo čvrste zobe. Vse ribe imajo žagaste zobe razen skara; ta je med vodnimi živalmi edini, ki ima ravne. Sicer pa imajo mnoge med njimi zobe na jeziku in po celotnem gobcu, da z velikim številom <z ugrizi zadanih> ran zmehčajo tisto, česa ne morejo predelati z žvečenjem, mnoge <imajo zobe> tudi na nebu, vrh tega pa so zobje usmerjeni v notranjost ust, da jim hrana ne pada iz ust, saj nimajo nobenega pomagala, s katerim bi jo zadržali.

62 163 Podobne zobe imajo ščitarka in kače, toda dva na zgornji strani levo in desno sta zelo dolga in skozi njiju tečeta tanki cevčici, ki vbrizgata strup, tako kot želo pri škorpionu. Najboljši strokovni pisci navajajo, da strup ni nič drugega kot žolč kač in da iz žolča pod hrbtenico do ust tečejo žile; nekateri <trdijo>, da je zob eden in da je zato, ker je zakrivljen, nagnjen nazaj, ko <kača> ugrizne; nekateri <navajajo>, da jim tedaj zob izpade in da znova zraste, saj ga je mogoče zlahka odstraniti, in da so kače, za katere vidimo, da jih dresirajo, brez njega. Zob naj bi bil tudi v škorpionovem repu, in sicer naj bi bili večinoma po trije. **164** Pri gadih so zobje skriti v dlesnih. Dlesen je polna istega strupa in v ugriznjeno mesto vbrizga strup, ki ga iztisne z odbojem zob. Od krilatih živali nima zob nobena razen netopirja. Od tistih živali, ki nimajo rogov, je kamela edina, ki v zgornji čeljusti nima sprednjih zob. Od živali, ki imajo rogove, nima nobena žagastih zob. Tudi polži imajo zobe. To dokazuje grašica, ki jo obglodajo tudi najmanjši med njimi. **165** Toda čudim se, kako je bilo mogoče ugotoviti, da imajo med morskimi živalmi lupinarji in hrustančnice sprednje zobe, in prav tako, da jih imajo morski ježi po pet. Žuželke imajo namesto zob želo. Opica ima podobne zobe kot človek. Slon ima v notranjosti štiri zobe za žvečenje, poleg teh pa samcem spredaj štrlijo nazaj ukrivljeni okli, samicam pa ravni in upognjeni navzdol. Morska miš, ki plava pred kitom, nima zob, ampak ima namesto njih v notranjosti od ščetin kosmata usta ter jezik in nebo. Pri majhnih štirinožnih kopenskih živalih sta oba sprednja zoba na vsaki strani najdaljša.

63 166 Druge živali se rodijo z zobmi, človeku pa začnejo rasti sedmi mesec po rojstvu. Drugim živalim ostanejo stalno, pri človeku, levu, vprežni živini, psih in prežvekovalcih se zamenjajo, pri levu in psu samo tako

imenovani podočniki. Levi podočnik volka se uporablja v magične namene. Kočnikov, ki sledijo podočnikom, nobena žival ne zamenja. Človeku zadnji zobje, imenovani modrostni, zrastejo okoli dvajsetega leta, mnogim celo pri osemdesetih, tudi ženskam, vendar <le> tistim, ki jim niso zrasli v mladosti. **167** Zanesljivo drži, da v starosti izpadejo in da kmalu znova zrastejo. Mucijan je pisal, da je videl Samotrakijca Zokla, ki so mu znova zrasli v 105. letu starosti. Sicer pa imajo pri človeku, ovcah, kozah in prašičih samci več zob kot samice. Timarh, sin Nikokla s Pafosa, je imel po dve vrsti kočnikov; njegov brat ni zamenjal sprednjih zob in zato si jih je zelo obrabil. Obstaja tudi primer, ko je človeku zrasel zob na nebu. Če po kakem naključju izgubimo katerega od podočnikov, nikoli ne zraste nazaj. Pri drugih živalih zobje v starosti pordečijo, samo pri konju postanejo bolj beli.

64 168 Starost tovrne živine lahko ocenimo po zobeh. Konj jih ima štirideset. V tridesetem mesecu na obeh straneh izgubi po dva sprednja zoba, naslednje leto, ko rastejo tako imenovani kolumelarji, pa <izgubi> naslednja dva; na začetku petega leta izgubi <konj> po dva zoba, ki šesto leto zrasteta nazaj; sedmo leto ima vse zobe, tako na novo zrasle kot stalne. Če konja prej kastriramo, mu zobje ne izpadejo. **169** Rod oslov podobno izgubi zobe v tridesetem mesecu, nato pa na vsakih šest mesecev. Če se <oslice> ne ožrebijo prej, preden jim izpadejo zadnji zobje, so zagotovo jalove. Govedo zamenja zobe pri dveh letih. Prašičem zobje nikoli ne izpadejo. Če ni mogoče preveriti na ta način, je starost pri konjih in drugih tovrnih živalih mogoče določiti po štrlanju zob, osivlosti obrvi in vdolbinah okoli njih, ko je mogoče oceniti, da so stari približno šestnajst let. **170** V človeških zobeh je nekakšen strup, kajti če jih pokažemo pred ogledalom, zameglijo njegov blesk, pa tudi pomorijo še neoperjene golobje mladiče. Drugo glede zob je bilo povedano pri razmnoževanju ljudi. Ko silijo na dan, so otroci bolni. Druge živali, ki imajo nazobčane zobe, so zelo divje, kadar dobivajo zobe.

65 171 Lastnosti jezika niso pri vseh živalih enake. Pri kačah je zelo tanek, trojno razcepljen, migotajoč, črne barve, in če ga izvlečeš, zelo dolg; pri kuščaricah je dvojno razcepljen in kosmat, tudi pri tjulnjih je dvojen, toda pri zgoraj omenjenih živalih je tako tanek kot las. Druge živali ga uporabljajo zato, da si oblizujejo gobce, pri ribah je prirasel malo manj kot celoten, pri krokodilih pa je prirasel v celoti; toda vodne živali imajo za okušanje namesto jezika mesnato nebo. **172** Pri levih, leopardih in vseh živalih tega rodu, tudi pri mačkah, je razbrazdano hrapav in podoben pili; pri lizanju človekove kože jo posname, zato tudi pri udomačenih živalih sproži besnost, ko njihova slina pride v stik z

bližnjo krvjo. O jezikih škrlatnikov smo že govorili. **173** Pri žabah je sprednji del jezika priraščen, zadnji del pa ni pritrjen na grlo, in s tem samci kvakajo, ko so v razvojni fazi, v kateri se imenujejo kvakavci. To se zgodi v določenem obdobju, ko vabijo samice k parjenju. Tedaj namreč spustijo spodnjo ustnico zato, da dosežejo padec vode, ki so je nekaj zajeli v žrelo, in tam z utripajočim jezikom ustvarjajo kvakanje. Tedaj je mogoče jasno videti napeta izbočena lica, oči jim od napora izstopijo in žarijo. Živali, ki imajo v zadku žela, imajo tudi zobe in jezik, čebele celo zelo dolgega, štrlečega pa tudi škržati. Živali, ki imajo v gobcu cevkasto želo, nimajo ne jezika in ne zob. Nekatere žuželke imajo jezik znotraj <v ustih>, na primer mravlje, sicer pa je skrit, še zlasti pri slonu. **174** Pri drugih živalih v njihovem rodu je jezik vedno prost, samo pri človeku je pogosto tako povezan z žilami, da jih je treba prerezati. Ugotavljamo, da je imel pontifeks Metel tako trd jezik, da se je, kot so menili, dolge mesece mučil, ko se je pripravljal, da bo nastopil kot govornik ob posvetitvi svetišča Ops Opiferi. Drugi <ljudje> različno spregovorijo približno v sedmem letu. Mnogi pa postanejo pri uporabi jezika tako spretni, da lahko posnemajo glas ptic in <drugih> živali, ki ga ni mogoče ločiti <od pravih>. Druge živali okušajo na konici jezika, samo človek na nebu.

66 175 Človek ima mandlje, prašič žleze. Tisto, kar leži med mandljema na koncu neba in se imenuje jeziček, ima samo človek. Pod njim je še manjši jeziček; tega nima nobena žival, ki nese jajca. Ima dvojno nalogo, ker leži med dvema cevkami. Bolj notranja se imenuje sapnik in sega do pljuč in srca; **176** manjši jeziček jo pokrije pri jedi, ker skozi njo potujeta zrak in zvok, da pijača ali hrana v primeru, če zaide po napačni poti, ne povzroča bolečin. Druga, notranja <cevka>, po kateri prehajata hrana in pijača, se smiselno imenuje požiralnik. Ta vodi do želodca, ta pa do trebuha. To cevko <manjši jeziček> izmenoma zapre, ko prehaja samo zrak ali zvok, da ne bi spahovanje ob nepravem času povzročalo težav. Sapnik je sestavljen iz hrustanca in mesa, požiralnik pa iz kit in mesa.

67 177 Nobena žival, ki nima obeh <opisanih organov>, nima tilnika; druge, ki imajo samo požiralnik, imajo vrat. Toda pri tistih, ki imajo tilnik, je ta zaradi številnih krožno gibljivih kosti upogljiv, tako da lahko žival pogleda nazaj, in sestavljen iz številnih vretenc, le pri levu, volku in hijeni je tog, ker je sestavljen iz ene same ravne kosti. **178** Sicer je povezan s hrbtenico, hrbtenica pa z ledji; sestavljena je iz kosti, vendar zaokrožena tvorba, skozi luknjice v njeni sredini pa iz možganov teče hrbtenjača. Da ima hrbtenjača enake lastnosti kot možgani, sklepajo po tem: če se le malo zareže v njeno zelo

tanko ovojnico, v trenutku nastopi smrt. Živali, ki imajo dolge noge, imajo tudi dolge vratove, prav tako tudi vodne <ptice>, čeprav imajo kratke noge, podobno tudi ptice, ki imajo ukrivljene kremplje.

68 179 Grlo oteče samo človeku in prašičem, največkrat zato, ker pijejo onesnaženo vodo. Najvišji del požiralnika se imenuje žrelo, najnižji del želodec. Ta izraz že označuje meseno <telesno> votlino, ki se nahaja pod sapnikom, pritrjena je na hrbtenico in se v dolžino in širino razteza kakor steklenica. **180** Živali, ki nimajo žrela, tudi želodca nimajo, ne vratu in ne grla, kot na primer ribe, in njihovi gobci so povezani <neposredno> z želodcem. Morska želva nima ne jezika in ne zob; vse zdrobi z ostrim kljunom. Sledita sapnik in želodec, ki je kakor robidov grm nazobčan s trdo kožo za mletje hrane, zarezane pa so čedalje manjše, kolikor bližje so trebuhu; zadnji del je tako hrapav kot lesarska rašpa.

69 181 Druge živali imajo srce sredi prsi, samo pri človeku leži pod levo prsno bradavico in s svojo stožčasto konico moli naprej. Samo pri ribah gleda proti gobcu. Po navedbah je srce prvo, ki se razvije pri zarodkih, nato se razvijejo možgani, tako kot se najpozneje razvijejo oči, toda te najprej odmrejo, srce pa nazadnje. Srce ima izjemno toploto. Vsekakor utripa in se premika v notranjosti kot drugo živo bitje, prekrito z zelo mehko in močno kožno ovojnico ter zaščiteno z zidom reber in prsi, da <na varnem> ustvari glavni temeljni vzrok in počelo življenja. **182** Srce v svoji notranjosti duhu in krvi daje prvo bivališče v vijugasti votlini, ki je pri velikih živalih trojna, pri nobeni živali pa ni manj kot dvojna. Tam prebiva um. Iz tega vira tečeta dve veliki žili v sprednji in zadnji del <telesa> in se razcepita na celo vrsto vej ter po drugih manjših žilah vsem telesnim udom dovajata življenjsko pomembno kri. Srce je izmed notranjih organov edino, ki ga ne prizadene bolezen, ki ne podaljšuje življenjskih muk in ob poškodbi nemudoma prinese smrt. Četudi so drugi <notranji organi> prizadeti, življenjska moč v srcu ostaja še naprej.

70 183 Za neumne veljajo tiste živali, ki imajo trdo in togo srce, za drzne tiste, ki imajo majhno srce, za plašne tiste, ki imajo zelo veliko srce. Sorazmerno največje srce pa imajo miši, zajec, osel, jelen, panter, podlasice, hijene ter vse plašne ali zaradi strahu zlobne živali. V Paflagoniji imajo jerebice po dve srci. V srcu konj in volov se včasih najdejo kosti. **184** Da se srce pri človeku vsako leto poveča in da se njegova teža do petdesetega leta približa dvema drahmama, da od tedaj prav toliko <teže> izgubi in da človek zato ne živi več kot sto let, ker mu odpove srce, v to verjamejo Egipčani, pri katerih je navada, da hranijo balzamirana trupla. **185** Menda naj bi se nekateri ljudje

rodili s kosmatim srcem in da jih ni pogumnejših in dejavnejših ljudi, kot na primer Aristomen iz Mesenije, ki je ubil tristo Lakedajmoncev. Ko je bil sam ranjen in ujet, je iz soteske, v kateri je bil kamnolom, prvič pobegnil skozi jamo, pri tem pa je sledil poti, po kateri so prihajale lisice. Ko so ga vnovič ujeli, se je, ko so stražarji zaspali, skotalil do ognja ter si ožgal jermene, pa tudi telo. Ko je bil ujet tretjič, so mu Lakedajmonci še živemu odprli prsni koš in našli kosmato srce.

71 186 V drobovju, ki daje ugodne obete, je na vrhu srca nekakšna maščoba. Vendar pa srce ni vedno veljalo za del drobovja. Ko je bil Lucijev sin Lucij Postumij Albin po 126. olimpijadi vodja žrtvovanj ob umiku kralja Pira iz Italije, so haruspiki v drobovju začeli opazovati srce. Na dan, ko se je diktator Cezar v javnosti prvič pojavil v škrlatnem oblačilu, ko je sedel na zlatem stolu in opravljal žrtvovanje, med drobovjem ni bilo srca. Zato se je med poznavalci, ki razpravljajo o vedeževanju, vnela burna debata, ali je lahko darilna žival živela brez tega notranjega organa ali pa ga je izgubila tedaj. **187** Pravijo, da srca tistih, ki so umrli zaradi srčnega obolenja, ni mogoče sežgati, prav tako tudi ne srca tistih, ki so umrli zaradi zastrupitve. Vsekakor pa je ohranjen Vitelijev govor, v katerem je Gneja Pizona obtožil umora z zastrupitvijo, pri tem pa se je oprl na to utemeljitev in tudi javno dokazal, da srca Germanika Cezarja zaradi strupa ni bilo mogoče sežgati. Nasprotno pa se Pizon branil s sklicevanjem na to, da gre za vrsto srčnega obolenja.

72 188 Pod srcem so pljuča, središče dihanja, ki vdihavajo in izdihujejo zrak, zato so gobasta in preprejena s praznimi kanalčki. Kot je bilo že povedano, imajo pljuča le redke vodne živali, pri drugih živalih, ki nesejo jajca, pa so majhna, penasta in brez krvi. Zato ne občutijo žeje. Prav to je vzrok, zakaj lahko žabe in tjulnji dolgo ostanejo pod vodo. Čeprav ima tudi želva zelo velika pljuča, razširjena pod celotnim oklepom, so kljub temu brez krvi. Kolikor manjša so pljuča v primerjavi s telesi, toliko večja je hitrost <živali>. Kameleon ima sorazmerno največja pljuča, nima pa nobenega drugega notranjega organa.

73 189 Jetra so na desni strani in na njih, ki jih imenujejo glavni organ drobovja, se kaže velika raznolikost. Ko je Mark Marcel malo pred smrtjo – ubil ga je Hanibal – žrtvoval, jeter ni bilo; nato pa so naslednji dan našli dvojna. Tudi ko je Gaj Marij žrtvoval v Utiki, jeter ni bilo, prav tako jih ni bilo, ko je cesar Gaj na januarske kalende žrtvoval ob nastopu konzulata v letu, ko je bil umorjen, in prav tako ob žrtvovanju njegovega naslednika Klavdija tisti mesec, ko je bil zastrupljen. **190** Ko je božanski Avgust prvega

dne svoje vladavine žrtvoval v Spoletiju, so našli jetra šestih darilnih živali pri najnižjem vlaknu zapletena navznoter; podano je bilo tolmačenje, da se bo v roku enega leta <njegova> oblast podvojila. Žalostno znamenje je tudi, če se zareže v glavo drobovja, razen v stanju zaskrbljenosti in strahu; tedaj namreč povsem prežene skrbi. Dvoja jetra imajo zajci v okolici Brileta in Tarnesa ter na Hersonezu ob Propontidi; in nenavadno je, da ena jetra propadejo, če druga odnesemo drugam.

74 191 V jetrih je žolčnik, ki ga nimajo vse živali. V Halkidi na Evboji ga ovce nimajo, na Naksosu pa imajo zelo velikega dvojnega, tako da je za tujce eno in drugo nekaj nenavadnega.

Konji, mule, osli, jeleni, koze, merjasci, kamele in delfini žolčnika nimajo. Od miši ga nekatere imajo. Redki so ljudje, ki ga nimajo; ti so trdnega zdravja in dlje živijo. **192** Nekateri menijo, da konj žolčnika nima v jetrih, ampak ga ima v trebuhu, da pa ga ima jelen v repu ali v črevesju; tako zelo grenak naj bi bil zato, da se ga psi ne bi dotikali. Žolč pa ni nič drugega kakor izloček, in sicer najslabši <izloček> krvi in je zato ena od njenih sestavin. Vsekakor pa imajo jetra samo tiste živali, ki imajo kri. Jetra prejemajo žolč od srca, s katerim so povezana, in ga vbrizgajo v žile.

75 193 Toda v črnem žolču je pri človeku vzrok blaznosti, in če se povsem izloči, povzroči smrt. Zato se tudi beseda žolč uporablja kot očitek zoper značaj <kakega človeka>; tako močan strup je v tem telesnem delu, ko se razširi v duha. Še več: če se črni žolč razlije po celotnem telesu, razbarva celo oči, če se razlije po bronastem posodju, <razbarva> tudi to, in ko pride v stik s posodjem, to počrni; naj se nihče ne čudi, da je črni žolč kačji strup.

194 Živali v Pontu, ki se hranijo s pelinom, so brez žolča. Toda pri krokarjih, prepelicah in fazanih je žolčnik povezan z ledvicami in samo na strani s črevesjem; pri nekaterih <je povezan> samo s črevesjem, na primer pri golobih, kragulju in murenah; pri redkih pticah se nahaja v jetrih. Kače imajo sorazmerno največ žolča. **195** Pri večini rib pa se nahaja po vsem črevesju, tako kot pri kragulju in škarniku; vrh tega se nahaja tudi v jetrih, na primer pri vseh kitih. Žolč tjulnjev slovi tudi po tem, da je vsestransko uporaben. Iz žolča bikov pridobivajo zlato barvo. Haruspiki so ga posvetili Neptunu in moči vodovja in Avgust je tistega dne, ko je zmagal pri Akciji, <v žrtveni živali> našel dvojni žolčnik.

76 196 Menda naj bi se število vlaken v jetrcih miši ujemalo z luninimi dnevi v mesecu, naj bi jih našli prav toliko, kolikor dni luna sveti, in naj bi se <njihova jetrca> ob zimskem Sončevem obratu povečala. V Betiki pri kuncih

pogosto najdejo dvojno drobovje. Drugega vlakenca <v jetrih> krastač se mravlje ne dotaknejo zaradi strupa; takšno je vsaj prepričanje. Jetra se lahko ohranijo zelo dolgo in primeri obleganj kažejo, da se obdržijo tudi po sto let.

77 197 Kače in kuščarice imajo dolgo drobovje. Po izročilu so Kajkini iz Volater iz drobovja <žrtvene živali> prilezle kače, kar je pomenilo srečno predznamenje, in gotovo bi se ne zdelo prav nič neverjetno ljudem, ki pomislijo, da sta se kralju Piru tistega dne, ko je umrl, odsekani glavi darilnih živali priplazili nazaj in lizali svojo kri. Pri človeku je <zgornje> drobovje od spodnjega dela notranjih organov ločeno z opno, ki jo imenujejo *praecordia* [trebušna prepona], ker se razpenja pred srcem, Grki pa so jo poimenovali *phrénes*. **198** Narava, ki je vse vnaprej predvidela, je namreč vse glavne notranje organe obdala s posebnimi opnami, ki so nekakšni ovoji; pri trebušni preponi je bila še poseben vzrok neposredna bližina trebuha, da bi hrana ne pritiskala na <življenjskega> duha. Tej vsekakor pripisujejo, da je v njej zajeta pretanjenost uma; zato nima prav nič mesa, ampak je sestavljena iz tankih kit. V njej je glavno središče veselosti, ki je najbolj vidna ob žgečkanju pod pazduhami, h katerim se dviguje; nikjer ni človeška koža tanjša in zato je tam užitek ob praskanju najbližji <preponi>. Zato so v bitkah in ob gladiatorskih igrah močje umirali smeje, če so jim prebodli prepono.

78 199 Pri živalih, ki imajo želodec, je spodaj <pod njim> trebuh; pri drugih živalih je enojen, pri prežvekovalcih dvojen, tiste živali, ki nimajo krvi, pa ga nimajo. Pri nekaterih živalih se namreč črevo, ki se začenja pri ustih, obrne nazaj k ustom, na primer pri sipi in polipu. Pri človeku je <trebuh> pritrjen na spodnji del želodca in je podoben pasjemu. Psi so edine živali, pri katerih je na spodnjem delu ožji; zato so tudi edine, ki bruhajo, kajti ko je poln, zaradi ozkosti hrano potisne navzgor, kar se ne more zgoditi pri tistih živalih, pri katerih je tako prostoren in ohlapen, da hrano pošlje v nižje dele.

79 200 Temu trebuhu pri ovci in človeku sledi tanko črevo, po katerem prehaja hrana, pri drugih živalih manjše črevesje, za njim pa večje črevesje do spodnjega dela trebuha, ki je pri človeku v zelo zavitih krogih. Zato so tista živa bitja, pri katerih je razdalja od spodnjega dela želodca večja, bolj požrešna. Prav tako so tisti, ki imajo zelo debel trebuh, manj gibčni. Tudi nekatere ptice imajo dva organa za shranjevanje hrane: prvega, kamor shranijo svežo hrano, to je golša, in drugega, v katerega iz golše pošljejo delno prebavljeno hrano, na primer kokoši, grivarji, golobi in jerebice. **201** Skoraj vse druge ptice so brez golše, imajo pa širši požiralnik, na primer kavke, krokarji in vrane. Nekatere se ne hranijo ne na prvi ne na drugi način, ampak imajo trebuh zelo blizu <ust>,

in to so tiste, ki imajo zelo dolge in ozke vratove, na primer škrlatnoliske. Želodec enokopitarjev je hrapav in trd; pri nekaterih kopenskih živalih je hrapavo nazobčan, pri drugih je rešetkasto oster, in sicer pri tistih, ki nimajo zob v obeh čeljustih in ki ne prežvekujejo. Tukaj se hrana predela in od tod potuje navzdol v trebuh. **202** Ta je pri vseh živalih na sredi povezan s popkom, pri človeku je njegov najnižji del podoben svinjskemu; Grki ga imenujejo *kólon* in v njem se nahaja glavni vzrok za bolečine. Najožji je pri psih, zato ga olajšajo ob hudem napenjanju in ne brez bolečin. Nenasitne so tiste živali, pri katerih hrana iz trebuha prehaja po ravnem črevesju, kot na primer pri risih in med pticami pri mergih. **203** Slon ima štiri želodce, njegovo drugo drobovje je podobno drobovju prašičev, njegova pljuča so štirikrat večja kot pri volu. Ptice imajo mesnat in žuljavo trd želodec. V želodcu mladih lastovk lahko najdemo kamenčke bele ali rdečkaste barve, imenovane lastovičniki, ki se uporabljajo v magiji; tudi v drugem želodcu telic se najde kot žoga okroglast črnkast tuf, ki je brez teže in je po prepričanju izjemno učinkovito zdravilo za ženske, ki težko rojevajo, če se le <še> ni dotaknil tal.

80 204 Želodec in črevesje pokriva mastna tanka peča, razen pri tistih živalih, ki nesejo jajca. Z njo je povezana vranica na levi strani nasproti jeter, s katerimi včasih zamenja položaj, vendar je to pomenljivo znamenje. Nekateri menijo, da imajo živali, ki nesejo jajca, tudi vranico, prav tako kače, vendar zelo majhno. Tako se nedvomno pojavlja pri želvi, krokodilu, kuščaricah in žabah. Znano je, da je ptič kozjeglavec nima in tudi ne živali, ki nimajo krvi. **205** Včasih je vranica prav posebna ovira pri teku, zato se pri tekačih, ki imajo z njo težave, zmanjša. Kot poročajo, tudi živali, ki jim vranico kirurško odstranijo, živijo še naprej. Nekateri menijo, da z odstranitvijo vranice človeku vzamemo tudi smeh in da je nezmerno smejanje povezano z velikostjo vranice. V Aziji je pokrajina, imenovana Skepsis; po poročilih naj bi imele tamkajšnje ovce zelo majhne vranice, zato od tam tudi uvažamo zdravila za vranico.

81 206 Toda na Briletu in na Tarnesu imajo jeleni po štiri ledvice, nasprotno pa živali s perutmi in luskami nimajo nobene. Sicer pa ležita <ledvici> na vrhu ledij. Desna ledvica je pri vseh živih bitjih višje, je pa tudi manj mastna in bolj suha. Pri obeh <ledvicah> se maščoba izloča iz sredine, razen pri tjulnju. Živali imajo okoli ledvic največ maščobe, za ovce pa je usodno, če se maščoba okoli ledvic strdi. Včasih se tudi v njih najdejo kamenčki. Ledvice imajo vse štirinožne živali, ki kotijo žive mladiče, od tistih, ki nesejo jajca, samo želva, ki ima tudi vse ostalo drobovje, toda želva ima tako kot človek ledvice, ki so podobne govejim in sestavljene iz mnogih ledvic.

82 207 Trebušno prepono in življenjsko pomembne organe je narava obdala s prsnim košem, to je s kostmi, želodec, ki se mora nujno razširiti, pa je izvzela; nobena žival nima kosti okoli želodca. Prsi so široke samo pri človeku, pri drugih živih bitjih so podobne ladijskemu gredlju, najbolj pri pticah in med njimi najbolj pri vodnih pticah. Človek ima osem reber, prašiči deset, rogate živali trinajst in kače trideset.

83 208 Pod trebuhom je spredaj mehur, ki ga nima nobena od živali, ki nesejo jajca, razen želve, <dalje> nobena žival, ki nima prekrvljenih pljuč, in nobena žival, ki nima nog. Med mehurjem in trebuhom proti osramju tečejo žile odvodnice, imenovane *ilia*. V volčjem mehurju najdemo kamenček, imenovan sirit; toda pri nekaterih ljudeh se občasno ob grozljivih bolečinah tvorijo kamenčki ter vlakenca, ki so kakor ščetine. Mehur tvori kožica, in če se ta poškoduje, se ne zabrazgotini, tako kot tudi ne ovojnica, ki obdaja možgane, in ne ovojnica, ki obdaja srce; ovojnic je namreč več vrst.

84 209 Pri ženskah je vse enako, le da je z mehurjem povezan *utriculus* [mešiček], po katerem je imenovan *uterus* [maternica]. Tisto, kar z drugim imenom imenujejo *loci* [rodila], to pri drugih živih bitjih imenujejo *volva* [živalska maternica]. Pri gadu in pri živalih, ki v telesu izvalijo žive mladiče, je dvojna, pri tistih, ki nesejo jajca, je pritrjena na trebušno prepono in pri ženski ima na vsaki strani bokov dve votlini; kadar se obrne in vanjo pride zrak, to povzroči smrt. **210** Pravijo, da breje krave nosijo mladiče samo v desni votlini, tudi kadar nosijo dvojčke. <Svinjska> maternica je okusnejša, če je žival imela spontani izvrg, kot pa če je normalno povrgla; prvo imenujemo *eiecticia* [ki je izvrgla], drugo *porcaria* [ki je normalno povrgla]. Najboljša je <maternica> svinje prvesnice, nasprotno pa najslabša <maternica od številnih povrgov> izmučene <svinje>. Po povrgu je <maternica> svinčene barve in mršava. **211** Niti <maternica> mladih svinj ni cenjena bolj, razen prvesnic; bolj cenijo <maternice> starih svinj, da le niso izmučene od številnih povrgov in da niso <zaklane> dva dneva pred povrgom ali <dva dneva> po povrgu ali na dan, ko so povrgle. Takoj za <maternico> svinje, ki je izvrgla, je <maternica> svinje, ki je bila zaklana en dan po povrgu. Pri tej je tudi najboljše vime, če jih le prašički niso izsesali; najslabše je vime svinje, ki je izvrgla. Stari so vime imenovali *abdomen*, preden je otrdelo, in pri njih ni bilo v navadi, da bi klali breje svinje.

85 212 Rogate živali, ki imajo zobe samo v eni čeljusti, in tiste <živali>, ki imajo na nogah bicelj, se debelijo od loja, živali, pri katerih je kopito razklano na dvoje, ali tiste, pri katerih se noge razcepijo na prste, in nimajo

rogov, <se debelijo> od tolšče. Tolšča je strjena in ko se ohladi, drobljiva ter vedno na koncu mesa; nasprotno pa je maščoba, ki se nahaja med mesom in kožo, tekoča zaradi soka. Nekatere živali se ne odebelijo, na primer zajec in jerebica. Vse debele živali so bolj nagnjene k neplodnosti, tako samci kot tudi samice; predebele živali se tudi hitreje postarajo. **213** Vse živali imajo v očeh nekaj maščobe. Pri vseh živalih je maščoba neobčutljiva, kajti nima ne žil odvodnic ne žil dovodnic. Pri večini živali je tolstost vzrok za neobčutljivost; po poročilih naj bi iz tega razloga miši zglodale še žive svinje in celo sinu nekdanjega konzula Lucija Apronija naj bi odstranili maščobo ter njegovo telo rešili bremena, ki ga ni bilo mogoče premikati.

86 214 Zdi se, da je mozeg iz iste snovi; v mladosti je rdečkast, v starosti belkast. Nahaja se samo v votlih kosteh, ni ga pa ne v nogah vprežne živine in ne v nogah psov; zato se <njihove> zlomljene kosti ne zarastejo, ker se to zgodi <samo>, če se mozeg izlije. Je pa masten pri tistih živalih, ki imajo tolščo; pri rogatih živalih je lojast; pri tistih živalih, ki nimajo kosti, je kitast in se nahaja samo v hrbtenici, na primer pri rodu rib; medvedi ga nimajo, lev ga ima zelo malo v maloštevilnih kosteh stegen in sprednjih nog; druge kosti so tako trde, da je z njimi mogoče kakor s kremenom z udarjanjem <eno ob drugo> zanetiti ogenj.

87 215 Tudi tiste živali, ki se ne odebelijo, imajo trde kosti; kosti oslov lepo zvenijo in iz njih izdeljujejo piščali. Delfini imajo kosti, nimajo pa hrbtenic, kajti kotijo žive mladiče; kače imajo hrbtenice. Med vodnimi živalmi mehkužci nimajo nobenih kosti, ampak je telo obdano s krogi mesa, kot na primer pri sipi in lignju. Tudi za žuželke enako trdijo, da jih nimajo. Pri vodnih živalih imajo hrustančnice mozeg v hrbtenici, tjulnji imajo hrustanec in ne kosti. **216** Prav tako so ušesa in nosnice, če štrlijo, pri vseh živalih prožni in mehki, saj je narava vnaprej poskrbela, da se ne bi zlomili. Če se hrustanec zlomi, se ne zaceli, in če kosti odrežemo, ne zrastejo nazaj, razen <kosti> pri tovarni živini med kopitom in zadnjim delom skočnega zgiba. [...] Človek raste v višino vse do enaindvajsetega leta, od tedaj naprej pa v širino. Opaziti pa je mogoče, da najbolj v obdobju doraščanja razreši neko težavo, še zlasti kar zadeva bolezn.

88 217 Kite, ki izhajajo iz srca in so pri govedu celo ovite okoli njega, imajo podobne lastnosti in podoben namen; pri vseh živalih so pritrjene na gladke kosti in povezujejo telesne povezave, imenovane sklepi, ponekod se nahajajo med njimi, drugod jih obdajajo, znova drugod grede skozi njih; tu so okroglaste, tam široke, kakor pač zahteva sleherna oblika. **218** Tudi te se ne

zacemento, če jih prerežemo, in nenavadno je naslednje: če si jih poškodujemo, je bolečina izjemno huda, če pa jih prerežemo, ni prav nič boleče. Nekatere živali so brez kit, na primer ribe, saj njihovo telo držijo skupaj odvodnice; vendar pa v rodu rib mehkužci nimajo niti odvodnic. Kjer so kite, notranje kite ude krčijo, zunanje pa raztezajo.

89 219 Med kitami so skrite odvodnice, to je poti <življenjskega> diha; na njih plavajo dovodnice, to je potoki krvi. Utrip odvodnic je najbolj jasno viden na koncu udov in je malodane kazalnik bolezni; Herofil, vodilni strokovnjak na področju medicine, je z občudovanja vredno učenostjo utrip razdelil na določene ritme in metrične zakone po življenjskih obdobjih: na enakomernega ali pospešenega ali upočasnjene; čeprav so njegov nauk zaradi pretirane natančnosti opustili, pa vendar z nadzorovanjem pospešenega ali upočasnjene utripa določa življenjske smernice. **220** Odvodnice nimajo občutja, kajti tudi krvi nimajo. Vse ne vsebujejo življenjskega diha, in če jih prerežemo, ohromi samo tisti del telesa. Ptice nimajo ne dovodnic ne odvodnic, prav tako tudi ne kače, želve in kuščarice, imajo pa zelo malo krvi.

Dovodnice, pod celotno kožo na koncu razvejene v izjemno tanke nitke, se stanjšajo v tako izjemno ozke prehode, da kri ne more teči skozi, pa tudi ne kaj drugega kot <zgolj> tekočina, ki jo izloči kri in priteče skozi nešteto odprtnic, imenovana znoj. Vozlišče in stičišče ven je v popku.

90 221 Živali, ki imajo veliko krvi, in to mastne, so razdražljive. Samci imajo temnejšo kri kot samice, mladi temnejšo kot starejši in v spodnjem delu telesa je bolj mastna. V njej je velik delež življenjske moči. Če jo izpustimo, odnese s seboj življenjski dih, kljub temu pa dotika ne občuti. Živali, ki imajo gostejšo kri, so pogumnejše, tiste z redkejšo so pametnejše, tiste, ki jo imajo zelo malo ali sploh ne, pa so bolj plašne. **222** Kri bikov se najhitreje sesiri in strdi, zato je pogubno, če jo pijemo; zelo podobna ji je kri merjascev, toda kri jelenov, srn in bivolov se sploh ne zgosti. Najbolj mastno kri imajo osli, najredkejšo človek. Tiste živali, ki imajo več kot štiri noge, nimajo krvi. Debele živali je imajo manj, ker jo maščoba vsrka. **223** Do iztekanja krvi prihaja samo pri človeku, in sicer pri moških, in to pri enih skozi eno ali obe nosnici, pri nekaterih iz spodnjih organov, pri mnogih ob določenem času skozi usta, kot na primer nedavno tega pri pretorijancu Makrinu Visku in pa vsako leto pri mestnem prefektu Voluziju Saturninu, ki je bil star več kot devetdeset let. Kri je edina, katere količina se v telesu začasno poveča, kajti iz žrtvenih živali izteče več krvi, če so prej pile.

91 224 Živali, za katere smo povedali, da se v določenih obdobjih skrivajo,

tedaj po čudežni stvaritvi narave nimajo krvi, razen nekaj kapljic okoli srca; prav tako se pri človeku količina krvi spremeni ob najmanjšem dražljaju, in to ne samo, da se med spanjem pretaka v manjši količini, ampak tudi ob slehernem duševnem razpoloženju: sramu, jezi, strahu, različnih vrstah bledice in prav tako rdečice: ta je namreč ob jezi drugačna kot ob sramežljivosti. **225** Gotovo je namreč, da se ob strahu umakne, da je ni nikjer in da pri mnogih, ki so jih prebodli, ni pritekla, kar se zgodi samo pri človeku. Živali, za katere smo omenili, da spreminjajo barvo, namreč prevzamejo drugo barvo z nekakšnim odbojem; edino človek spremeni barvo v sebi. Vse bolezni in smrt porabljajo kri.

92 226 Nekateri menijo, da pretanjenost duha ni odvisna od redkosti krvi, ampak da so živali bolj ali manj neumne zaradi kože in telesnih pokrival, na primer ostrige in želve; da naj bi goveje kože in prašičje ščetine ovirale prefinjenost dotekajočega zraka in da <zato> zrak, ki prehaja, ni ne čist in ne tekoč; tako naj bi bilo tudi pri človeku, kadar debelejša ali otrdela koža ne dovoljuje prehoda <zraka>; po drugi stani pa: kakor da krokodilom ne bi bila podeljena tako trda koža kot tudi ne zvitost.

93 227 Povodni konj ima tako debelo kožo, da iz nje stružijo sulice, vendar pa ima zaradi svojih naravnih danosti neko védenje o zdravilstvu. Tudi kože slonov se izkazujejo za nepredirne ščite; kljub temu pa zanje velja, da so med vsemi štirinožci daleč najbolj bistrumni. Sama koža je torej neobčutljiva, najbolj na glavi. Kjerkoli je sama in brez mesa, se ne zaceli, če je poškodovana, na primer na licu in vekli.

94 228 Živali, ki kotijo žive mladiče, imajo dlake; tiste, ki nesejo jajca, imajo perje ali luske ali oklep, kot na primer želve, ali golo kožo, kot na primer kače. Tulci vseh peres so votli. Če jih odrežemo, ne zrastejo več, če jih izpulimo, pa ponovno zrastejo. Žuželke letajo s krhkimi kožicami, ki so pri morskih lastovkah vlažne, pri teh, ki letajo med našimi hišami, pa suhe. Peruti netopirjev imajo tudi členke.

229 Iz debele kože rastejo ščetinaste dlake, ki so pri samicah tanjše; konji jih imajo veliko na grivi, levi na plečih, dasipodi tudi na notranji strani lic in pod nogami; Trog je poročal, da oboje velja tudi za zajca, in na podlagi tega primera je sklepal, da so poraščeni ljudje tudi bolj pohotni. Najbolj dlakava žival je zajec. **230** Človek je edini, ki dobi dlake na osramju; tisti, ki jih ne dobi, je neploden in ni zmožen razmnoževanja, bodisi moški bodisi ženska. Dlake človeku zrastejo deloma ob rojstvu, deloma pozneje. Te skopljenec ne zrastejo, a jim lasje, ki jih imajo ob rojstvu, ne izpadejo, tako kot tudi ženskam

ne izpade veliko las; kljub temu se jih je našlo nekaj, ki jih je prizadelo izpadanje las, kot tudi take z brčicami okoli ust, ko niso imele več menstruacije. Nekaterim možem lasje, ki so jih imeli ob rojstvu, sami po sebi ne rastejo več. Štirinožcem dlaka vsako leto odpade in znova zraste. **231** Pri moških najbolj rastejo lasje, nato brada. Odrezani lasje ne rastejo od mesta reza naprej, tako kot trave in druge rastline, ampak začnejo rasti od korenine. Rastejo tudi pri nekaterih boleznih, zlasti pri jetiki, ter v starosti, pa tudi na truplih. Spolnim razvratnežem prirojeni lasje hitreje odpadejo, tisti, ki jim zrastejo pozneje, pa hitreje rastejo. Štirinožcem se dlake v starosti zgostijo, volne pa se zredčijo. Štirinožci imajo dlakaste hrbte in gole trebuhe. Iz govejih kož se kuha lepilo, najboljše iz bikovih.

95 232 Človek je edina vrsta, pri kateri ima samec prsne bradavice, druge živalske vrste imajo le znamenja bradavic. Toda samo ženske jih imajo na prsih in so edine, ki lahko k njim pristavijo svoje potomce. Nima jih nobena od živali, ki nesejo jajca; tudi mleko imajo samo živali, ki kotijo žive mladiče. Od ptic jih imajo samo netopirji; menim, da so govorice o sovah, ki naj bi svoje seske molzle v usta dojenčkov, pravljice. Znano je, da so starodavniki sovo preklinjali, vendar po mojem ni znano, za katero ptico gre.

233 Pri oslicah so seski po ožrebitvi boleči, zato šesti mesec mladiča odstavijo, medtem ko kobile dojijo skoraj vse leto. Enokopitarji, ki nimajo več kot dva mladiča, imajo vsi po dva seska in nikjer drugje kot med stegni. Živali z razklanim kopitom in rogate živali imajo na istem mestu po štiri seske, ovce in koze po dva. Živali, ki imajo veliko mladičev in imajo na nogah prste, imajo več seskov, ki so v dveh vrstah <razporejeni> po vsem trebuhu, kot na primer svinje, pri katerih jih imajo plemenite pasme po dvanajst, običajne pa dva manj; podobno psice. Ene živali imajo sredi trebuha po štiri seske, na primer panterke, druge po dva, na primer levinje. Slonica ima samo dva pod pleči, in sicer ne na prsih, ampak ampak skrita zadaj v podpazdušnih votlinicah. Od tistih živali, ki imajo prste, nobena <samica> nima seskov med stegni. **234** Svinje pri vsakem leglu prve seske ponudijo prvoskotenim mladičem – to so tisti seski, ki so najbližje žrelu –; vsak prašiček v leglu pozna svoj sesek po vrstnem redu, kakor je bil skoten, in hrani se samo na tem in na nobenem drugem. Če kdo pujska odstrani s seska, na katerem se ta hrani, se ta posuši in skrči; če pa od vsega legla ostane en sam pujsek, visi samo še en sesek, ki opravlja svojo funkcijo, in sicer tisti, ki je bil pujsku dodeljen ob povrgu. **235** Medvedke imajo štiri seske, delfini pa imajo čisto spodaj na trebuhu samo dve

bradavici, ki pa ne izstopata in se iztezata nekoliko poševno. Nobena druga žival ne doji med gibanjem. Tudi kiti in tjulnji hranijo svoje mladiče s seski.

96 236 Mleko, ki ženski priteče pred sedmim mesecem <nosečnosti>, ni vredno nič, od meseca, ko je telesni plod sposoben za življenje, pa je hranljivo. Pri večini žensk mleko teče iz celotnih dojk in tudi iz pod pazduh. Kamele imajo mleko, dokler se znova ne obrežijo. Velja za zelo okusno, če enemu delu mleka dodamo tri dele vode. Krava pred telitvijo nima mleka in iz prvega mleka po telitvi vedno nastane mlezivo, ki se, če mu ne primešamo vode, strdi in je trdo kot plovec. Breje oslice takoj dobijo mleko. Kadar je paša mastna, je za mlade osličke usodno, če prva dva dneva po ožrebitvi zaužijejo materino mleko. Ta vrsta bolezni se imenuje mlezivno obolenje.

237 Iz mleka živali, ki imajo zobe v obeh čeljustih, ne izdelujejo sira, ker se njihovo mleko ne sesiri. Najredkejšje je kamelje mleko, takoj za njim konjsko, najgostejše osličje, tako da ga uporabljajo namesto sirila. **238** Za osličje mleko velja, da pripomore k belini ženske kože; vsaj Popeja, soproga Domicija Nerona, ki je povsod vlačila s sabo petsto brejih oslic, si je v kopalni kadi v tem mleku namakala celo telo, saj je bila prepričana, da kožo naredi prožno. Vsako mleko se na ognju zgosti, na mrazu pa se spremeni v sirotko. Kravje mleko da več sira kot kozje, ob enaki količini mleka skoraj dvakrat toliko. Mleko živali, ki imajo več kot štiri seske, je za sir neuporabno, boljše pa je mleko tistih živali, ki imajo dva seska.

239 Sirišče jelenčka, zajca in kozla hvalijo, kljub temu pa je najboljše sirišče dasipoda, ker tudi zdravi drisko, je pa dasipod izmed živali z zobmi v obeh čeljustih edina, katere siriščnik ima tak učinek. Presenetljivo je, da barbarska ljudstva, ki živijo od mleka, po tolikih stoletjih vrednosti sira ne poznajo ali jo prezirajo, čeprav sicer gostijo mleko v prijetno kiselkasto pijačo in mastno maslo. Maslo je pena, gostejša od mleka in bolj židka od tako imenovane sirotke. Ne smemo pozabiti, da ima maslo lastnosti olja ter da se vsi barbari in naši otroci z njim mazilijo.

97 240 V Rimu, kjer neposredno ocenjujejo dobrine vseh ljudstev, zelo cenijo sir iz provinc, še posebej sir iz Nemavzuma ter iz okrožja Lezura in gabalskega okrožja, vendar pa ima kratek rok uporabnosti in ga priporočajo le, dokler je mlad. Alpe kakovost svojih različnih vrst krme potrjujejo z dvema vrstama <sira>: Dalmatske Alpe nam pošiljajo dokleatski sir, Cevtronske Alpe pa vatuziškega. **241** Več vrst sira je v Apeninih: ti nam iz Ligurije pošiljajo cebanskega, narejenega pretežno iz ovčjega mleka, iz Umbrije sasinatskega, s stičišča meja Etrurije in Ligurije pa lunskega, ki še posebej pade v oči zaradi

velikosti, kajti s stiskanjem ga oblikujejo v kose, ki tehtajo tudi do 1000 funtov, najbližje Rimu pa je vestinski sir, katerega najbolj cenjena vrsta prihaja s Cedikijske ravnice. Tudi kozje črede dajejo cenjeno vrsto sira, saj ga še svežega dimijo in mu tako izboljšajo okus; tak sir izdelujejo v samem Rimu in je cenjen bolj kot vsi drugi siri, kajti <kozji> sir, ki prihaja iz Galij, ima močan okus po zdravlilu. V čezmorskih deželah pa še posebej slovi bitinijski sir. **242** Da krma vsebuje sol, in to tudi tam, kjer je ne dodajajo, je mogoče najlažje ugotoviti po tem, da vsi siri s staranjem postanejo slani; gotovo pa je, da znova dobijo svež okus, če jih namočimo v kis in timijan. Po poročilih je Zoroaster v puščavi dvajset let živel od sira, ki je bil pripravljen tako, da se ni staral.

98 243 Od kopenskih živih bitij ima samo človek dve nogi. Je edini, ki ima ključnici in rameni, druga <živa bitja> imajo pleči; je edini, ki ima komolec. Živali, ki imajo roke, so iz mesa samo v notranjosti, zunaj pa jih sestavljajo kite in koža.

99 244 Nekateri <ljudje> imajo na rokah šest prstov. Vemo, da so dve hčeri Marka Korana iz patricijskega rodu zato poimenovali Sedigiti in slavnega pesnika Volkacija Sedigit. Človekovi prsti imajo tri členke, palec dva; palec se upogiba proti vsem prstom, sam pa se izteza poševno in je debelejši od drugih. Po dolžini mu je enak mezinec, od preostalih sta dva enako dolga, med njima pa se najdlje izteza sredinec. Tisti štirinožci, ki se prehranjujejo s plenjenjem, imajo na sprednjih tacah pet prstov, na zadnjih štiri. **245** Levi, volkovi, psi in še peščica <drugih živali> imajo na zadnjih tacah tudi pet krempljev, eden pa visi tik ob sklepu šape; druge živali, ki so manjše, imajo tudi pet prstov.

Roki nista pri vseh ljudeh enaki ena drugi. Znano je, da je Trakijec Studios iz gladiatorske šole Gaja Cezarja imel desnico daljšo.

Nekatere živali si pomagajo s sprednjimi šapami tako, da jih uporabljajo kot roke in si sedé prinašajo hrano h gobcu, kot na primer vervece.

100 246 Vrste opic so popolnoma podobne človeku po obrazu, nosnicah, ušesih in trepalnicah, ki jih imajo kot edine štirinožne živali tudi na spodnji vek; dalje imajo tudi bradavice na prsih, roke in noge, ki so podobno <kot pri človeku> obrnjene v nasprotno smer, na rokah nohte, prste in daljši sredinec. Po nogah se malce razlikujejo; te so namreč tako kot roke zelo dolge, puščajo pa dlanem podobne sledi. Tudi opice imajo palec in členke tako kot človek in razen spolnega uda – tudi ta samo pri samcih – so tudi vsi notranji organi po vzoru <človeka>.

101 247 Nohti veljajo za skrajni konec kit. Imajo jih vsa živa bitja, ki imajo tudi prste. Toda pri opicah so žlebčasti, pri ljudeh široki – rastejo tudi mrliču

–, pri plenilskih zvereh so ukrivljeni, pri drugih živalih ravni, na primer pri psih, razen tistega <prsta>, ki pri večini visi na goleni. **248** Prste imajo vse živali, ki imajo noge, razen slona; ta ima namreč brezoblične prste, in sicer jih ima pet, vendar so nerazdeljeni in le malo ločeni ter podobni kopitom, ne krempljem; sprednje noge ima večje, na zadnjih nogah pa ima kratke členke. Enako kot človek koleno upogiba navznoter, druge živali pa koleno na zadnjih nogah upogibajo v nasprotni smeri kot koleno na sprednjih nogah. Tiste živali namreč, ki kotijo žive mladiče, upogibajo koleno predse in členke zadnjega zgiba v nasprotno smer.

102 249 Pri človeku <se> koleni in komolca <upogibajo> v nasprotni smeri, prav tako pri medvedih in pri rodu opic, ki zato sploh niso hitri. Pri štirinožnih živalih, ki nesejo jajca, pri krokodilu in pri kuščaricah se sprednji koleni upogibata naprej, zadnji pa nazaj. Toda njihove goleni stojijo poševno, tako kot pri človeku palec. Tako je tudi pri mnogonožcih, razen pri zadnjih golenih živali, ki skačejo. Ptice tako kot štirinožci upogibajo krila naprej, kolenski zgib pa nazaj.

103 250 V izročilu ljudstev človeški koleni uživata nekakšno versko spoštovanje. Teh se dotikajo ponižni prosilci, k njima iztezajo svoje roke, k njima mólijo kakor k oltarjema, morda zato, ker je v njiju življenjska moč. Na samem sklepu obeh kolen, desnega in levega, je namreč na sprednjem delu nekakšna dvojna vdolbinica, podobna licema, in če jo prebodemo kakor vrat, življenjski dih izteče. Tudi drugi telesni deli uživajo določeno versko spoštovanje, na primer desnica: primemo jo, da poljubimo njeno hrbtišče, iztegnemo jo ob prisegi. **251** Stari Grki so imeli navado, da so se pri ponižni prošnji dotaknili brade. V ušesni mečici je sedež spomina in z dotikom tega koga pokličemo za pričo; enako je za desnim ušesom središče Nemeze, boginje, ki niti na Kapitolu še ni dobila latinskega imena, in tja primaknemo prstanec, potem ko se ga prej dotaknemo z usti, s čimer na tem mestu shranimo odpuščanje, ki smo ga od bogov dobili za to, kar smo izrekli.

104 252 Krčne žile na golenih dobi samo moški, ženska le redko. Opij piše, da je bil sedemkratni konzul Gaj Marij edini človek, ki je stojé prenesel, da so mu jih odstranili.

105 253 Vse živali se začenjajo gibati z desnimi okončinami, legajo pa na leve. Druge živali stopajo, kakor jim pač ugaja, samo lev in kamela stopata s taco za taco, kar pomeni, da leva noga ne prekriža poti desni, ampak ji sledi. Človek ima največje noge, pri samicah so tanjše v slehernem rodu živih bitij. Samo človek ima meča in mišičaste goleni. Pri piscih najdemo navedbo, da

neki mož v Egiptu ni imel meč. **254** Vbočen podplat ima samo človek z nekaj malega izjem. Od tod namreč izvirajo priimki Plank, Plavt, Panza in Skaver tako kot iz goleni Var, Vatiija in Vatinij; te hibe imajo tudi štirinožci. Cela kopita imajo tiste živali, ki nimajo rogov; zatoorej namesto rogov kot orožje uporabljajo brce s kopitom. Te iste <živali> tudi nimajo bicljev, živali, ki imajo razcepljeno kopito, pa imajo biclje. Bicljev nimajo tudi tiste živali, ki imajo prste, sploh nobena žival pa jih nima na sprednjih tacah. Kamelini biclji so podobni govejim, vendar so malo manjši, kajti kamela je žival z razcepljenim kopitom, čeprav je razcep zelo majhen; stopalo je na podplatu mesnato kakor medvedje, zato na daljših poteh brez obutve razpoka.

106 255 Tovorna živina je edini rod živali, ki mu kopita ponovno zrastejo. Prašiči v nekaterih krajih v Iliriku imajo cela kopita. Rogate živali imajo večinoma razcepljena; nobena žival nima celih kopit in dveh rogov; en rog ima samo indijski osel; en rog in razcepljeno kopito ima antilopa. Indijski osel je edini izmed živali s celim kopitom, ki ima biclja, kajti prašiče prištevamo k obema rodovima, zato so njihovi biclji deformirani. Tiste, ki menijo, da ima tudi človek biclja, je mogoče zlahka ovreči. Od živali, ki imajo prste, ima samo ris nekaj, kar je podobno biclju; lev ima nekaj, kar je še malo bolj zavito. Skočnica pa stoji navpično v gležnju, ima štrlečo izboklino in je pritrjena na sklep.

107 256 Od ptic imajo ene prste, druge so širokonožne, tretje imajo nekaj vmesnega med obojim, in sicer tako, da imajo ločeno razdeljene prste in obenem široke noge. Toda vse imajo po štiri prste, tri na sprednjem delu, enega na peti. Tega nimajo nekatere ptice z dolgimi nogami. Vijeglavka je edina, ki ima dva prsta na vsaki strani noge; ta ista ptica ima jezik, ki je podoben kačjemu in se izteza zelo daleč; vrat obrne čisto nazaj; ima velike kremplje kakor kavke. **257** Nekatere težje ptice imajo na golenih tudi ostroge; teh nima nobena od ptic, ki imajo ukrivljene kremplje. Dolgonoge ptice letijo tako, da goleni iztegnejo proti repu; kratkonoge letijo tako, da jih skrčijo k sredini telesa. Tisti, ki trdijo, da nobena ptica ni brez nog, zagotavljajo, da jih imajo tudi breznožnice in drepanida, ki se med temi zelo redko pojavi. Videli so tudi že kače z gosjimi nogami.

108 258 Pri žuželkah, ki imajo trde oči, sta srednji nogi daljši, da si z nogama od časa do časa obrišejo oči, kakor opažamo pri muhah. Tiste žuželke, ki imajo dolge zadnje noge, skačejo, kot na primer kobilice. Vse te pa imajo šest nog. Nekateri pajki imajo še dve dodatni zelo dolgi nogi. Vsaka noga ima tri medsklepja. Omenili smo, da imajo morske živali tudi po osem nog, in sicer polipi, sipe, ligenj in raki, ki roke premikajo v nasprotno smer, noge pa v

krogu ali postrani; ti imajo med živalmi edini okrogle noge. **259** Druge <živali> imajo dve nogi vodilni, samo raki imajo štiri. Kopenske živali, ki imajo več kot to število nog, kot na primer večina črvov, nimajo manj kot dvanajst nog, nekatere pa jih imajo tudi sto. Nobena žival nima neparnega števila nog.

260 Tace živali s celim kopitom so že takoj ob rojstvu prave velikosti, pozneje pa se pravzaprav bolj raztezajo kot pa rastejo. Zato si v otroštvu ušesa praskajo z zadnjimi nogami, česar pozneje, ko odrastejo, ne morejo početi, kajti z rastjo se poveča samo površina telesa. Zato se lahko na začetku pasejo samo z upognjenimi koleni, in sicer vse dotlej, dokler se jim vrat povsem ne razvije. Pritlikavci so pri vseh živalskih vrstah, celo med pticami.

109 261 O samcih, ki imajo spolovila obrnjena nazaj, smo že govorili. Koščena spolovila imajo volkovi, lisjaki, podlasice in veverice, zato so odlična zdravila za kamen pri človeku. Pravijo, da tudi medvedu poroženi takoj, ko pogine. Vzhodnjaška ljudstva so prepričana, da je kamelje spolovilo najboljša tetiva za lok. Pri tem pa so med ljudstvi razlike, tudi razlike pri verskih obredih; Gali, svečeniki Matere bogov, si spolovila odrežejo brez usodnih posledic.

262 Nasprotno so redke ženske grozljivo podobne moškim, kot na primer dvospolniki obeh spolov, in ta pojav je bil odkrit tudi pri štirinožcih, prvič po mojem v času Neronove vladavine. Vsekakor je bahavo razkazoval v svoj voz vprežene dvospolne kobile, ki jih je odkril v Galiji na ozemlju Treverov: kakor da bi šlo za ogleda vreden prizor, če vladar sveta jezdi nakaze!

110 263 Modi pri ovcah in govedu visita navzdol ob stegnih, pri prašičih sta priraščeni. Pri delfinu sta zelo dolgi in skriti na spodnjem delu trebuha; tudi pri slonu sta skriti. Pri živalih, ki nesejo jajca, se nahajata v notranjosti na ledjih in pri teh živalih je parjenje najhitrejše. Ribe in kače nimajo mod, ampak namesto njiju dve žili, ki tečeta od ledvic do spolovil. Kanje imajo tri. Samo pri človeku se uničita bodisi zaradi poškodbe ali pa zaradi prirojene napake. In to je za dvospolniki in skopljenci tretja vrsta polmoških. – Samci so pri vseh vrstah <živali> močnejši, razen pri panterjih in medvedih.

111 264 Repe imajo razen človeka in opic skoraj vse živali, ki rojevajo žive mladiče in ki nesejo jajca; ti so glede na potrebe njihovih teles goli pri ščetinastih živalih, na primer pri merjascih, majhni pri kosmatih živalih, na primer pri medvedih, in zelo dolgi pri dlakastih živalih, na primer pri konjih. Če jih kuščaricam in kačam odrežemo, zrastejo nazaj. Premike rib usmerjajo repi kakor krmila in jih s premiki desno in levo poganjajo kot z nekakšnim veslom. **265** Pri kuščaricah se včasih najdeta tudi dva repa. Goveji rep ima zelo dolgo steblo in je čisto spodaj čopast; steblo je pri oslih daljše kot pri

konjih, pri tovorni živini pa je ščetinasto. Prvi del levjega repa je tak kot pri govedu in rovki, pri panterjih pa ni tak; pri lisicah in volkovih je kosmat kakor pri ovcah, ki pa imajo daljšega. Prašiči rep zvijejo, psi izrojenih pasem pa ga upognejo pod trebuh.

112 266 Aristotel meni, da imajo glas samo tista bitja, ki imajo pljuča in odvodnice, to je samo tista bitja, ki dihaajo. Prav zato naj bi imele žuželke zvok in ne glasu, saj zrak vanje doteka, in ker je zaprt, zveni; ene naj bi se oglašale z brenčanjem, kot na primer čebele, druge z dolgim cvrčanjem, kot na primer škržati, ker zajamejo zrak v votlinici pod prsmi, v notranjosti pa zadene ob opno in s tem, ko se drgne ob njo, ustvarja zvok. <Aristotel pravi,> da muhe, čebele in druge podobne <žuželke> zaslišimo, ko vzletijo, in da jih več ne slišimo, ko nehajo leteti, kajti zvok nastane z drgnjenjem in zrakom, ki je znotraj njih, ne z dihanjem; kobilice pa zvok ustvarjajo z drgnjenjem kril in stegen. **267** Gotovo bi verjeli, da med morskimi živalmi pokrovače ustvarjajo škrtajoč zvok, kadar letijo, da pa mehkužci in lupinarji nimajo ne glasu in ne zvoka; toda druge ribe, čeprav so brez pljuč in sapnika, niso povsem brez zvoka – povsem nesmiselne so trditve, da to <svoje> škrtanje ustvarjajo z zobmi –, tudi tako imenovani kaper v reki Aheloi se krulče oglašajo, pa tudi drugi, o katerih smo govorili. Živali, ki nesejo jajca, se oglašajo s sikanjem, ki je pri kačah dolgo, pri želvi prekinjeno. Žabe imajo posebno vrsto oglašanja, kot je bilo povedano, razen če je treba tudi v njihovem primeru dovoliti pomislek, ker glas nastaja v ustih, ne v prsih. Vendar pa je pri njih veliko odvisno tudi od lastnosti okolja: v Makedoniji so menda neme, pa tudi merjasci so <tam> nemi. **268** Med pticami so manjše ptice bolj klepetave, in sicer najbolj v času parjenja: ene se oglašajo med spopadanjem, kot na primer prepelice, druge pred spopadom, kot na primer jerebice, tretje po zmagi, kot na primer domači petelini. Pri kokoših imajo samci svoj lasten način oglašanja, pri drugih vrstah pa se oglašajo enako kot samice, kot na primer pri rodu slavcev. Nekatere pojejo vse leto, nekatere v določenih obdobjih, kot je bilo omenjeno pri posameznih <vrstah>. **269** Slon brez nosnic s samimi usti iztisne zvok, ki je podoben kihu, z nosnicami pa hripav glas trobente. Samo pri govedu se samice oglašajo glasneje, pri vsaki drugi živalski vrsti pa je njihovo oglašanje šibkejšo kot oglašanje samcev, pri ljudeh imajo šibkejšega tudi skoplenci. **270** Otroci pri rojevanju ne da od sebe nobenega glasu, dokler v celoti ne pride iz maternice. Govoriti začne pri enem letu; toda Krojzov sin je spregovoril pri šestih mesecih, ko se je še igral z ropotuljico, <kar je veljalo za> zlovesče znamenje, zaradi katerega je to kraljestvo propadlo. Tisti otroci, ki začnejo

govoriti prej, pozneje shodijo. Glas se krepi od štirinajstega leta naprej; v starosti oslabi in pri nobenem drugem živem bitju se ne spreminja pogosteje.

Vrh tega so tu še druge nenavadne posebnosti glasu, ki so vredne omembe: žagovina ali pesek, ki ju posipajo v orkestrah v gledališču, ga priduši, prav tako ograda s stenami iz grobega materiala, pa tudi prazni sodi. Širi se v prostoru z ravnimi ali školjkasto oblikovanimi stenami in pri tem besede, izgovorjene s še tako tihim glasom, prenaša na drugi konec, če le tega ne prepreči kakšna neravnina [na površini]. **271** Glas je pri človeku pomemben del njegovega zunanjega izraza. Po njem človeka spoznamo, še preden ga vidimo, prav nič drugače kakor z očmi; glasov je prav toliko, kolikor je na svetu smrtnikov, in sleherni ima svoj lastni glas, tako kot ima svoj lastni obraz. Zato je na vsem svetu toliko različnih ljudstev in toliko različnih jezikov, zato je toliko napevov ter toliko ritmov in modulacij, toda predvsem je zmožnost besednega izražanja svojih misli tista, ki nas je ločila od živali, in je nadalje naredila razliko tudi med samimi ljudmi, enako kot je ta, s katero nas je ločila od živali.

113 272 Dodatno zrasli udje živim bitjem ne koristijo, kot na primer človeku nikoli <ne koristi> šesti prst. V Egiptu so sklenili, da bodo redili spačka, in sicer človeka, ki je imel dve očesi tudi na zadnji strani glave, vendar pa z njimi ni videl.

114 273 Sicer pa se čudim, da je Aristotel ne le verjel, da v samih telesih obstajajo določena vnaprejšnja znamenja glede življenjske dobe, ampak da je to tudi zapisal. Čeprav menim, da so te navedbe neutemeljene in da jih ne smem navesti brez obotavljanja, da ne bi vsakdo poln tesnobe iskal ta znamenja pri sebi, pa se jih bom vendarle dotaknil, saj jih mož, ki je na področju znanosti najvišja avtoriteta, ni prezrl. **274** Med znamenja kratkega življenja torej uvršča redke zobe, zelo dolge prste, svinčeno sivo polt ter več pretrganih črt na roki. Nasprotno naj bi imeli dolgo življenje tisti, ki imajo ukrivljena ramena, na roki eno ali dve dolgi črti, več kot dvaintrideset zob in velika ušesa. Po mojem mnenju teh znamenj ne opazuje na splošno, ampak vsako posebej, in po mojem mnenju gre za ničeve zadeve, se pa kljub temu vsepovsod govori o njih. Na podoben način je pri nas Trog, ki je tudi sam eden najstrožjih piscev, dodal na zunanosti odražajoča se znamenja značaja in ta bom v nadaljevanju navedel z njegovimi besedami: **275** »Pri tistih, ki imajo veliko čelo, je to znamenje, da se tam spodaj skriva lenoben duh; pri tistih, ki imajo majhno čelo, da gre za gibčnega duha; pri tistih, ki imajo zaobljeno čelo, da gre za jezljivega duha, ki se nekako izraža z vzkipljivostjo kot zunanjim znamenjem. Tisti, pri katerih so obrvi ravne, te kažejo na pomehkužene značaje; pri tistih, pri katerih so

usmerjene ob nosu, na stroge; pri tistih, pri katerih so upognjene do senc, na posmehljivce; pri tistih, pri katerih so povsem spuščene, na zlohodneže in zavistneže. **276** Tisti, ki imajo podolgovate oči, te kažejo, da gre za ljudi, ki so po značaju hudodelci; tisti, ki imajo ob nosnicah mesnate očesne koticke, ti kažejo na zlobnost; razširjena beločnica je znamenje nesramnosti; kdor je vajen kar naprej mežikati, to razkriva nestanovitnost. Velika ušesa so znamenja klepetavosti in neumnosti.« Tako Trog.

115 277 Levov dih vsebuje hud strup, medvedov je poguben. Nobena divja žival se ne dotakne ničesar, kar je prišlo v stik z njegovo sapo, in stvari, v katere je dihnul, hitreje zginejo. Od preostalih živih bitij je po volji narave človek edini, ki ima najrazličnejše mogoče težave z dihom tako zaradi slabe hrane kot zaradi zobne gnilobe, toda najbolj zaradi starosti. Dih ne more čutiti bolečine, nima dotika in sploh nobenega čuta, brez katerega ni mogoče čutiti. Svež dih se vedno znova izmenjuje, da bo po človekovi smrti šel iz njega in bo edino, kar bo od človeka ostalo; končno je dih prišel z neba: **278** in kljub temu se je zanj našla kazen, da se v življenju ne veseli niti tistega, od česar živi. Slab zadah je značilen za partska ljudstva že od mladosti naprej zaradi težko prebavljive hrane, kajti zaradi pretiranega uživanja vina jim zaudarja iz ust; toda pripadniki višjih slojev si pomagajo z zrnem asirskega jabolka, ki ga dodajo v hrano, je pa izjemno prijetnega okusa.

279 Dih slonov pritegne na plano kače, dih jelenov jih zažge. Govorili smo že o ljudskih rasah, ki iz kačjih teles izsesajo njihov strup. Prašiči se s kačami celo hranijo, medtem ko so za druge živali strup. Živali, ki smo jih poimenovali žuželke, poginejo, če jih poškopimo z oljem, jastrebi <poginejo, če jih poškopimo> z mazilom – te namreč njegov vonj privlači, druge pa odganja –, hrošči <poginejo, če jih potresemo> z vrtnico. Nekatere vrste kač ubija škorpion. Skiti svoje puščice prepojijo s kačjim strupom in človeško krvjo; za to zločinsko mešanico ni protistrupa: že ob najmanjšem dotiku v hipu povzroči smrt.

116 280 Povedali smo že, katere živali se hranijo s strupom. Nekatere, ki so sicer neškodljive, z uživanjem strupenih živali postanejo škodljive tudi same. Če ljudje v Pamfiliji in v goratih predelih Kilikije pojedjo divje prašiče, ki so požrli močerada, umrejo, kajti strupa ni mogoče ne zavohati in ne okusiti; smrtonosna sta tudi voda in vino, če je v njiju poginil močerad, že celo, če bi kdo samo pokusil vodo, iz katere je pil; enako velja za žabo, imenovano krastača. Toliko pasti preži na življenje! **281** Ose se požrešno hranijo s kačo in zaradi te hrane so njihovi piki smrtonosni. Prehrambne navade se tako zelo

razlikujejo, da se po Teofrastovih navedbah na tistem območju, kjer se ljudje prehranjujejo z ribami, tudi govedo hrani z ribami, vendar samo z živimi.

117 282 Za človeka je najkoristnejša preprosta hrana; kopičenje različnih okusov je škodljivo in z začinjanjem še pogubnejše. Pri hrani pa so vse ostre, trpke, neobičajne, raznolike, količinsko pretirane in hlastno zaužite sestavine težko prebavljive, in sicer se poleti prebavljajo težje kot pozimi in v starosti težje kot v mladosti. Bljuvanja, ki si jih je človek izmislil kot zdravila za težko prebavljanje, ohlajajo telesa in škodujejo najbolj očem in zobem.

118 283 Prebavljanje med spanjem je koristnejše za debelost kot pa za krepkost; zato je bolje, da atleti hrano prebavljajo na sprehodu. Hrana se gotovo najbolje presnavlja, če smo budni. Telesa se redijo ob sladkih in mastnih jedeh in pijačah, hujšajo pa ob suhih in pustih jedeh, pa tudi ob hladnih jedeh in ob žeji. Nekatere živali in tudi drobnica v Afriki pijejo vsak četrti dan. Za človeka sedemdnevni post sploh ni usoden in zanesljivo je, da je večina vzdržala več kot enajst dni. Bolezen, da je vedno lačen in da se nenasitno nažira, je med živimi bitji značilna samo za človeka.

119 284 Nekatere jedi že ob majhni zaužiti količini utešijo lakoto in žejo ter ohranjajo moči, kot na primer maslo, sir iz kobiljega mleka in sladki koren. Najpogubnejše v slehernem življenjskem slogu pa je tisto, s čimer se pretirava, vendar pa še prav posebej za telo, in koristneje je to, kar ga kakorkoli že obremenjuje, zmanjšati.

Toda preidimo na druga področja narave!

Komentar k 11. knjigi

§ 1

neizmerno drobne živali: tj. žuželke, ki so najbolj razširjena in najbolj raznolika živalska vrsta (po domnevah naj bi jih bilo med 6 in 10 milijonov različnih vrst). Plinij se tako pri opisu žuželk kot tudi v drugem delu, kjer predstavlja nekatera dejstva s področja primerjalne anatomije, najtesneje, včasih celo dobesedno, naslanja na Aristotela (prim. Aristotel, *HA* 4, 1, 523 b 12 in nasl.). – *insekti*: lat. *insecta* dobesedno »zarebane živali«, »zasekane živali«. Besedo je v latinščini prvi uporabil in jo kot strokovni termin vpeljal prav Plinij; gre za posamostaljeno obliko srednjega spola participa pasivnega perfekta od glagola *insecare* »vrezovati«, »zarekovati«, »razrezovati« (*insectus*); zakaj jo je izbral, pojasni v istem paragrafu. Beseda je dobesedni prevod gr. izraza ἔντομον /*éntomon*/ »zarekana žival« (v pl. ἔντομα /*éntoma*/), ki ga je za žuželke v 1. knjigi svojega dela *Nauk o živalih* uvedel Aristotel (487 a 32–34): Καλῶ δ' ἔντομα ὅσα ἔχει κατὰ τὸ σῶμα ἐντομάς, ἢ ἐν τοῖς ὑπτίοις ἢ ἐν τοῦτοις τε καὶ τοῖς πρηνέσιν. Izraz je posamostaljena oblika množine srednjega spola grškega pridevnika ἔντομος /*éntomos*/ »razrezan (na kose)« (iz predloga ἐν /*én*/ »v«, »na« in glagola τέμνω /*témno*/ »režem«), ob njem pa moramo v mislih dodati tudi izpuščeno odnosnico: ἔντομα sc. τὰ ζῷα /*éntoma tà zôa*/ »zarebane živali«. Aristotel je bil prvi, ki je temeljito obravnaval insekte oz. žuželke, ali pa vsaj prvi, ki je dotedanje vedenje o njih zbral, uredil in temeljito razširil. Prav tako jih je opredelil in žuželke ter nauk o njih sistematiziral; podatki o njih so razpršeni po njegovih najpomembnejših delih s področja biologije (*Nauk o živalih*, *O delih živih bitij*, *O premikanju živali*, *O razmnoževanju živih bitij*), nekaj podatkov pa najdemo tudi v manjših razpravah, znanih pod skupnim naslovom *Kratke razprave o naravi* (*Parva naturalia*; naslov je uvedel komentator Aristotelovih del Egidij iz Rima (Aegidius Romanus; ok. 1245–1316)). – *vretenc*, ki se prekrivajo kakor žlebovi: lat. *vertebrae imbricatae*. Prevajalci se odločajo za različne prevodne rešitve: nem. *hohlziegelartig* <angeordnet> *Gelenke*; fr. *un système d'articulations emboîtées*; ang. *flexible*

vertebrae shaped like gutter-tiles; it. un sistema di articolazioni che si inseriscono le une nelle altre. – ni umetelnost narave bolj očitna kot tu: Uvodni paragrafi 11. knjige prav posebej razkrivajo Plinijevo navdušenje nad naravo, ki ga v *Naravoslovju* pogosto zasledimo.

§ 2

komarju: lat. *culex*. Lahko zgolj ugibamo, za katero od več tisoč vrst komarjev gre, a najverjetneje za navadnega komarja (*Culex pipiens*) iz družine komarjev (*Culicidae*) v podredu komarjev in mušic (*Nematocera*) reda dvokrilcev (*Diptera*). – sorazmerno: lat. *portione*. Mišljeno je razmerje sicer močnega zvoka glede na majhnost komarjevega telesa.

§ 3

lesnemu črvu: lat. *teredo*. Plinij verjetno nima v mislih konkretne vrste. Lesni črvi so sicer ličinke žuželk, ki živijo v lesu; to so: trdoglavi oz. trdoglavci (*Anobiidae*), kozlički (*Cerambycidae*), lesne ose (*Siricidae*) in lesovrti (*Bostrichidae*) v redu hroščev (*Coleoptera*) in lesovrti (*Cossidae*) v redu metuljev (*Lepidoptera*). Komentatorji domnevajo, da bi lahko šlo za pikčastega trdoglava (*Anobium punctatum*) ali pa pisanega trdoglava oz. vztrajnika (*Anobium pertinax* oz. *Hadrobregmus pertinax*), oba iz družine trdoglavcev (*Anobiidae*) v podredu vsejedih hroščev (*Polyphaga*) reda hroščev (*Coleoptera*). – prevrtava debela, o čemer jasno priča zvok: Prav ta navedba daje slutiti, da bi lahko šlo za pikčastega trdoglava (*Anobium punctatum*), za katerega je značilno, da ob iskanju partnerja z vratnim ščitom udarja ob stene rogov, ki jih naredi v lesu; zaradi tega zvoka se ga je oprijelo tudi ime »mrtvaška ura«.

§ 4

ramena slonov, ki so zmožna prenašati stolpe: gl. NH 8, 22. – *bikov*: gl. NH 8, 181 in nasl. – *tigrov*: gl. NH 8, 66. – *grive levov*: gl. NH 8, 42.

§ 5

trdili, da žuželke ne dihamo: prim. Aristotel, HA 4, 9, 535 b 5–7; 4, 7, 532 b 5–8; 2, 15, 506 a 1–6; Somn. 2, 456 a 12; 9, 457 a 29; Resp. 9, 475 a 29. Prim. tudi NH 9, 16 in nasl. Žuželke sicer dihamo z zračnicami oz. vzdušnicami ali trahejami, dihalnimi cevkami, razvejeno razporejenimi po telesu, ki telo oskrbujejo s kisikom. – *dihalnega spleta*: lat. *nexus spirabilis*.

§ 6

trdijo, da <žuželke> niti glasu nimajo: prim. Aristotel, HA 4, 9, 535 b 3. – *na ustreznih mestih:* gl. § 266 in nasl. – *pri morskih živalih:* gl. NH 9, 17.

§ 7

da imajo čut za prehranjevanje ...: prim. § 11, § 54 in § 108. – *izjemne naravne danosti:* lat. *eximia naturae dona*, tudi »naravne zasnovе«, »naravne sposobnosti«.

§ 8

krvi: prim. Aristotel, HA 1, 4, 489 a; GA 2, 1, 733 a 25; PA 1, 5, 645 b 9; 2, 4, 650 b 24 in nasl. – *pri sipi nadomešča kri črnilo:* gl. NH 9, 84. – *pri rodu škrlatnikov tisti znameniti sok:* gl. NH 9, 125 in nasl. – *ki daje barvo:* lat. *infector ille sucus*.

§ 9

ne kit ...: prim. Aristotel, HA 4, 7, 532 a 31–532 b 10; PA 2, 8, 654 a.

§ 10

so zelo trdožive: prim. Aristotel, HA 4, 7, 531 b 30–532 a 7 in nasl.; PA IV, 6.

§ 11

na prvem mestu čebele: Plinij je bil nad čebelami naravnost očaran, kar dokazuje tudi dejstvo, da jim je posvetil devetinpetdeset paragrafov enajste knjige (§ 11–70). Čebeljih vrst je več tisoč; vrsta, ki jo Plinij opisuje, je najbrž italijanska čebela, imenovana tudi ligurska čebela (*Apis mellifera ligustica*), iz družine pravih čebel (*Apidae*) v redu kožekrilcev (*Hymenoptera*). – *iz tega rodu <živali>:* tj. izmed žuželk. – *imajo državo:* Antični pisci so strogo hierarhičnemu načinu življenja čebel pripisovali tudi politično ureditev. Prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 3 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 149 in nasl. Tudi v sodobnem čebelarstvu pri čebelah, ki živijo v velikih urejenih skupnostih, govorimo o državotvornih ali socialnih čebelah; mednje sodijo vse medonosne čebele, čmrlji in nekatere južnoameriške neželate čebele. – *kot roji imajo voditelje:* Kolonije oz. roji čebel so različno veliki; vključuje kraljico oz. matico, čebele delavke (te so spolno zakrnele, njihovo število pa niha od 20.000 do 70.000), poleti pa tudi trote (teh je od 200 do 2000). – *niso ne udomačen ne divji rod živali:* prim. NH 8, 220: »... več živalskih vrst je namreč takšnih, da niso ne

krotke ne divje, ampak so po svoji naravi vmes med enimi in drugimi, kot na primer pri krilatih živalih lastovke in čebele ...»

§ 12

Fidiju: lat. *me dius fidius* ali *me Dius Fidius*. Fidij je bil bog priseganja in zvestobe, ki so ga istovetili z Jupitrom; gre za rimsko različico grškega boga prisege in zvestobe Zeusa Pistija (Ζεὺς Πίστιος). Pozneje so ga istovetili z božanstvom Sankom in tudi s Herkulom.

§ 13

Pozimi so skrite: prim. Aristotel, *HA* 8, 14, 591 a 20 in nasl. – *akvilonov*: Akvilón (lat. *aquilo*) je severni severovzhodnik (severni severovzhodni veter). Prim. *NH* 2, 125. – *ali so se spremenile časovne in krajevne razmere*: tj. ali je prišlo do klimatsko-časovnih ali geografskih sprememb. – *od zahoda Vergilij*: Vergilije (*Vergiliae*) je latinsko ime za Plejade (Πλειάδες, slovensko Gostosevci; pravilneje bi bilo Gostosevke), odprto zvezdno kopico z več kot 3000 zvezdami, od katerih jih je s prostim očesom vidnih šest; nahajajo se na vratu ozvezdja Bik. Vzidejo med 22. aprilom in 10. majem (navadno okoli 7. maja), zaidejo pa okoli 11. novembra. Prim. *NH* 2, 110; 9, 53. – *po njihovem vzhodu*: Plejade vzidejo okoli 7. maja. Prim. tudi Kolumela 9, 14, 1. – *preden cveti bob*: gl. *NH* 18, 253: ... *et apicula procedens fabam florere indivat, fabaque florescens eam evocat*. Bob (*Vicia faba*) se seje od februarja do sredine aprila; cveti približno sredi maja. Spada v družino metuljnic (*Fabaceae*, starejše *Papilionaceae*) iz reda stročnic (*Fabales* ali *Leguminosae*).

§ 14

noben dan ne gre v nič ob počitku ...: O delu čebel prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 553 b 23–28; 9, 40, 623 b 27–32; 9, 40, 625 b 23 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 8; *Geoponika* 15, 3, 3. – *čebelji vosek*: lat. *melligo*, tudi »čebelje zamazilo« = gr. κήρωσις /*kérosis*/. Morda gre za medicino, ki še ni bila predelana v med. Prim. Aristotel, *HA*, 5, 22, 553 b 27–28. – *lepljivo snov*: lat. *glutinum* »lep«, »lepilo«, »klej (narejen iz živali)«. Plinij ima gotovo v mislih različne vrste smole.

§ 15

... premažejo samo notranjost panja ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 623 b 27. – *bodo izdelovale nekaj, česar si bodo te zaželele*: tj. med.

§ 16

gumijasto dno: lat. *commosis*, gr. κόμωσις »gumijasta tvorba«, »gumijasta osnova«, »podsnovje«. Prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 623 b 31. – *smolnati vosek*: lat. *piissoceros*, gr. πισσόκηρος (iz πίσσα /*píssa*/ »smola« in κηρός /*kerós*/ »vosek«). Prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 624 a 13 in nasl. – *čebelja zadelavina*: lat. *propolis*, gr. πρόπολις »propolis«, »čebelja smola«, »čebelja zadelavina« (prvotni pomen »predmesto«). Propolis je zelenorumen do temnorjav čebelji izdelek, sestavljen iz različnih rastlinskih smol in balzamov, olj in cvetnega prahu, ki ga čebele pomešajo z izločkom žlez slinavk ter z voskom; uporabljajo ga za premaz notranjosti panja, pa tudi za zadelovanje razpok in špranj v panju in satju, zato se je zanj uveljavil tudi izraz »zadelavina«. Varon navaja (*O kmetijstvu* 3, 16, 23), da ga čebele uporabljajo zato, da poleti z njim pred vhodom v panj naredijo zaščito. Aristotel namesto izraza propolis uporabi izraz μίτυς /*mítys*/ (gl. *HA* 9, 40, 624 a 13 in nasl.: Περί δὲ τὸ στόμα τοῦ σμήνους τὸ μὲν πρῶτον τῆς εἰσόδου περιαλήπται μίτυϊ; slovarji izraz opredeljujejo kot vrsto propolisa), Vergilij pa preprosto *cera* »vosek« (*Georgike* 4, 37–40: *neque illae / nequiquam in tectis certatim tenuia cera / spiramenta linunt fucoque et floribus oras / explent* ...). – *galbana*: lat. *galbanum*. Galban ali galbanum je rumenorjava smola, ki jo pridobivajo iz stebel rastline *Ferula gummosa*, imenovane tudi *Ferula galbaniflua*, iz družine kobulnic (*Apiaceae*, *Umbelliferae*) v redu aralijevcev (*Araliales*). V zdravilstvu ga uporabljajo kot blažilo za bolečine, krče in vetrove, za celjenje ran, kot protivnetno, protimikrobno in antiseptično sredstvo, za urejanje prebave itd. Dodajajo ga tudi v mila, detergente, kozmetične preparate in parfume, pa tudi v hrano ter alkoholne in brezalkoholne pijače.

§ 17

čebelji kruh, ki ga *eni imenujejo sandaraka*, drugi pa *kerint*: Čebelji kruh je cvetni prah, ki ga čebele prinesejo v panj, mu dodajo encime in med, ga shranijo v satovje in pokrijejo z voščenimi pokrovi (cvetni prah, ki jim ga odvzamejo pri vходу v panj, imenujemo osmukanec). Plinij ga poimenuje z grško tujko eritaka (lat. *erithace*, gr. ἐριθάκη), ki jo je povzel po Aristotelu (gl. *HA* 5, 22, 554 a 16–17: Φέρει δὲ κηρὸν μὲν καὶ ἐριθάκην περὶ τοῖς σκέλεσι). Izraz bi lahko prevedli tudi kot »čebelja pogača«. Izraza sandaraka (lat. *sandaraca*, gr. σανδαράκη) in kerint (lat. *cerinthus*, gr. κήρινθος) sta sinonima za eritako oz. čebelji kruh (prim. Aristotel *HA* 9, 40, 626 a 5–7: τίθενται δὲ καὶ ἄλλην τροφήν ἔμφορῇ τῷ κηρῷ τὴν σκληρότητα, ἣν ὀνομάζουσι τινες σανδαράκην; *HA* 9,

40, 623 b 23: "Ἔστι δ' αὐταῖς καὶ ἄλλῃ τροφῇ, ἣν καλοῦσιν οἱ κήρινθον". Pri Varonu ni jasno, ali izraz eritaka (*erithace*) pomeni čebelji kruh ali čebelja smola (*O kmetijstvu* 3, 16, 23: *Erithacen vocant, quo favos extremos inter se conglutinant, quod est aliut melle et propoli*). – hrana čebelam: Glavna hrana čebel sta medicína ali nektar (cvetni, s sladkorji bogat sok, ki ga izločajo nektariji ali medovne žleze v cvetovih in na listih) in cvetni prah, tj. čebelji kruh. – iz pomladne rose: Komentatorji domnevajo, da je morda mišljen rožmarin (*ros marinus*). Prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 26: *nec non etiam aliut discrimen sequantur in captura aut eas sequatur, ut in melle, quod ex alia re faciant liquidum mel, ut e siseræ flore, ex alia contra spissum, ut e rore marino* ... – afrik: Afrik (lat. *Africus*) je zahodni jugozahodnik (zahodni jugozahodni veter). Prim. NH 2, 125. – avster: Avster (lat. *auster*) je južnik (južni veter). Prim. NH 2, 119. – akviloni: gl. § 13. – na grških orehih: lat. *nux Graeca*. Gre za mandljevca (*Prunus dulcis*) iz rodu sliv (*Prunus*) v družini rožnic (*Rosaceae*) reda šipkovcev (*Rosales*). Prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 22: *cum sint apes morbidæ propter primoris vernos pastus, qui ex floribus nucis graecæ et cornus fiunt* ... – Menekrat: gl. PV, št. 352, 353.

§ 18

Vosek izdelujejo iz ...: prim. Aristotel, HA 5, 22, 553 b 31. Čebele tvorijo vosek v posebnih parnih voskovnih žlezah na zadku in ga izločajo v tekoči obliki, ki se na površju strdi v luske, te pa čebele z usti in izločki žlez slinavk poljubno oblikujejo. Z njim gradijo sate in celice ter voščene pokrovce, s katerimi celice zapirajo. Čebelji vosek vsebuje estre visokomolekularnih nasičenih maščobnih kislin, proste maščobne kisline, karboksilne kisline, alkohole, ogljikovodike, barvila, mineralne snovi, vitamin A idr. – kislice: lat. *rumex*. Najbrž gre za vrtno kislico (*Rumex patientia*), imenovano tudi trpežna kislica, ki spada v družino dresnovk (*Polygonaceae*) reda dresnovcev (*Polygonales*). – *ehinopoda*: lat. *echinopus*. Ni znano, za katero rastlino gre. Po Pseudo-Apulejevem Herbariju (13, 8 in 18, 26) naj bi bilo to drugo ime za rastlino, imenovano *herba proserpinaca* ali *herba sanguinaria*; gre za ptičjo dresen (*Polygonum aviculare*) iz družine dresnovk (*Polygonaceae*) v redu dresnovcev (*Polygonales*). Komentatorji predlagajo kot možnost tudi katero od vrst iz rodu košeničic (*Genista*) iz družine metuljnic (*Fabaceae*, *Papilionaceae*) v redu stročnic (*Fabales*, *Leguminosae*). – bodalico: lat. *spartum*. Gre za vrsto bodalice, imenovano tudi esparto (*Stipa tenacissima*), stepsko travo iz rodu bodalic (*Stipa*) v družini trav (*Poaceae*, *Gramineae*) reda travovcev (*Poales*). Gl. NH 19, 26

in nasl. Prim. Aristotel *HA* 9, 40, 627 a 5–9; Kolumela 9, 4, 7. – *oljke*: Gre za oljko (*Olea europaea*) iz družine oljkovk (*Oleaceae*) v redu oljkovcev (*Oleales*). Prim. Aristotel, *HA* 5, 21, 553 a 21 in nasl.; 553 b 27; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 24. Plinij v 21. knjigi (§ 71) navaja prav nasprotno. – *sadju ne povzročijo nobene škode ... kaj šele na trupu*: prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 a 13; 4, 8, 535 a 2 in nasl.; 8, 11, 596 b 15; 9, 40, 625 b 20; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 6; Ajlijan 5, 11; *Geoponika* 15, 3, 4.

§ 19

izvidnike: lat. *speculatores* tudi »ogledniki«. Plinij uporabi vojaški strokovni izraz. – *prenočijo leže na hrbtu*: Navedba ne drži. – *Aristomah iz Solov*: gl. PV, št. 76 in 77. – *Filisk s Tazosa*: gl. PV, št. 207.

§ 20

stalna straža: Plinij tako kot nekateri drugi pisci opisuje panj kot vojaško urejeno strukturo. Prim. Vergilij, *Georgike* 4, 16: *Sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti / inque vicem speculantur aquas et nubila caeli / aut onera accipiunt venientum aut agmine facto / ignavum fucos pecus a praeseipibus arcent*; Ajlijan 1, 10. – *z dvakratnim ali trikratnim brenčanjem kot s kako trobento*: Plinij opisuje panj kot vojaški tabor. Prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 a 24 in nasl. – *Vnaprej namreč predvidijo vetrove ... vnaprejšnjo napoved vremenskih razmer*: gl. NH 18, 364. Prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 b 10–13; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 37; Ajlijan 1, 11; Vergilij, *Georgike* 4, 191–193: *Nec vero a stabulis pluvia impendente recedunt / longius aut credunt caelo adventantibus Euris, / sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur ...* – *prinašajo cvetni prah ...*: lat. *flores*. Plinij dobesedno pravi »cvetice«, mišljena sta seveda cvetni prah in medicína, tj. pelod in nektar. Prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 625 b 18 in nasl.; 627 a 22.

§ 21

Mlajše med njimi ... starejše ostanejo v panju: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 626 b 8 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 178: ... *Grandaevs oppida curae / et munire favos et daedala fingere tecta*. Navedba ne drži. Ko se iz bub izležejo delavke, opravljajo naloge v panju in skrbijo za čebelji zarod; v tem obdobju izločajo vosek za gradnjo satovja. Panj prvič zapustijo po približno tednu dni, kot nabiralke pa postanejo dejavne po približno treh tednih. – *se povsem otovorjene in upognjene pod bremenom vrnejo nazaj*: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 624 a 33

in nasl.; 624 b 6 in nasl. – *Sprejmejo jih ... razbremenijo tovora*: prim. Vergilij, *Georgike* 4, 167: ... *aut onera accipiunt venientum aut agmine facto ...*

§ 22

četrte ... pripravljajo hrano: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 625 b 18–20; 627 a 20 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 167: ... *et munire favos et daedala fingere tecta ...*; Ajlijan 5, 11. – *Pri gradnji začnejo ... po drugih pa odhajajo*: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 624 a 5–8 in nasl.

§ 23

kadar čebele dveh rojev živijo skupaj v slogi: prim. Kolumela 9, 15, 6 in nasl. – *prestenke*: lat. *intergerivi sc. parietes*, tudi »vmesne stene«, »medzidje«, »oporno zidovje«, »medstenje«, »pregradne stene«, »predelne stene«. – *da bi ne bil oviran dostop za popravke*: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 625 a 11 in nasl.

§ 24

Prve tri vrste <celic> pri gradnji navadno pustijo prazne: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 624 a 10–13. – *kar mami tatu*: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 624 b 26; 625 a 33 in nasl. Verjetno gre za čebeljega volka (*Trichodes apiarius*) iz družine pisancev (*Cleridae*) v redu hroščev (*Coleoptera*), hrošča s svetleče modro ali črno glavo ter pokrovkami, na katerih se izmenjujeta modročrna in oranžno-rdeča barva. Njegove ličinke se kot zajedavci prehranjujejo v panjih domačih čebel in v gnezdihi samotarskih čebel, odrasli hrošči pa vdirajo v panje in se hranijo z ličinkami in bubami čebel pa tudi z oslabeledimi čebelami ter odlagajo svoja jajčeca v sate. Druga možnost je čebelji volkec (*Philanthus triangulum*), imenovan tudi čebelji volčič, čebelji lovec in čebelar, iz družine grebač (*Cra-bronidae*) v podredu ozkopasih kožekrilcev (*Apocrita*) reda kožekrilcev ali opnokrilcev (*Hymenoptera*). Samice lovijo čebele, jih s pikom omrtvičijo (ne ubijejo), nato pa jih paralizirane znesejo v podzemno gnezdo, običajno od tri do šest čebel v vsako od petih do sedmih celic, kolikor jih je na koncu rova (ta je lahko dolg tudi en meter), kjer so hrana za ličinke. Odrasle živali se hranijo z nektarjem. – *primejo majhen kamenček ... lovijo ravnotežje*: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 626 b 24 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 194: *excursusque breves temptant et saepe lapillos, / ut cumbae instabiles fluctu iactante saburram, / tollunt, his sese per inania nubila librant*; Plutarh, *O inteligenci živali* 10, 967 B; Ajlijan 1, 11; 5, 13. Komentatorji domnevajo, da gre zamenjavo z znoscem (*Megachile parietina* ali *Chalicodoma parietina* ali *Chalicodoma muraria*) iz

družine (čebel) znosk (*Megachilidae*) v naddružini čebeljelikih kožekrilcev (*Apoidea*) podreda ozkopasih os (*Apocrita*) v redu kožekrilcev ali opnokrilcev (*Hymenoptera*). Te samotarske čebele svoja gnezda gradijo iz ilovice in kamenčkov, v katerih je običajno od pet do deset, včasih tudi več celic. – *se izogibajo trnju*: Najbrž zato, ker se lahko s krili ali dlačicami ujamejo vanj.

§ 25

opazijo lenobo ... kaznujejo ... celo s smrtjo: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 a 19; 625 a 14–16; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 8; *Geoponika* 15, 3, 9. – *vse nemudoma odstranijo ... nobena nesnaga ...*: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 a 10 in nasl.; 626 a 24; Ajlijan 1, 10; *Geoponika* 15, 4. Za to morajo skrbeti mlade čebele.

§ 26

nemudoma vse utihnejo: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 a 26 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 185–190; Ajlijan 5, 11. – *zgradijo bivališča*: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 623 b 32–34; 624 a 1 ter 4 in nasl. – *kralje*: V antiki so menili, da panj vodi čebelji kralj; danes vemo, da je to kraljica ali matica. Matica se razvije, če oplojena jajčeca in nato mladice dobijo posebno hrano, ki jo imenujemo matični mleček. Ko se izleže mlada matica, ki se razvije v petnajstih dneh v posebnih ogromnih celicah, imenovanih matičnjaki, stara matica panj zapusti, spremlja pa jo del delavk; pojav imenujemo rojenje, z njim pa stara matice zasnuje nov panj oz. novo čebeljo kolonijo. Mlada matica odleti na t. i. svatbeni let, na katerem jo oplodi en ali več trotoev; semenčeca shranjuje v poseben semenski mešiček, z njimi pa po vrnitvi oplodi jajčeca. Matice dnevno izležejo tudi več kot 1000 jajčec; spol zaroda določa matica. – *trote ...*: Troti se razvijejo iz neoplojenih jajčec; razvijejo se v triindvajsetih dneh. Res so večji od čebel, vendar pa ne drži navedba, da so njihove celice manjše; razvijajo se namreč v posebnih večjih celicah. O trotih gl. tudi Aristotel, *HA* 9, 40, 626 b 10; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 8; Vergilij, *Georgike* 4, 168 in 243; Kolumela 9, 15, 1 in nasl.; Ajlijan 1, 9.

§ 27

Troti pa so brez žela ...: prim. Aristotel, *HA* 5, 21, 553 b 4. – *pomagajo ... tudi pri skrbi za zarod*: Navedba ne drži; to je naloga mladih čebel delavk. Naloga trotoev je zgolj oploditev matice; po oploditvi jih delavke preženejo iz panja ali pa pomorijo, in ker troti nimajo žela, se tudi braniti ne morejo.

§ 28

čim večje je njihovo število, toliko večji je pridelek: Navedba ne drži; število trotoev ne vpliva na bero medu. – *čebele trote odženejo ... pobijejo:* prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 626 b 10. – *Če trotu odtrgamo krila ... sam potrga krila drugim:* prim. Aristotel, *HA* 5, 21, 553 b 4.

§ 29

bodoče vladarje: tj. za kraljice oz. matice. – *prostorne ... kraljeve palače:* prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 624 a 3; 5, 21, 553 b 3. Za matice zgradijo ogromne celice, imenovane matičnjaki. – *zaradi majhne izboklinice:* prim. Kolumela 9, 11, 4 in nasl.; Paladij 7, 7, 9; Ajlijan 1, 59; *Geoponika* 15, 2, 15; Izidor Seviljski 12, 8, 3. – *celice so šesterokotne ... z eno od šestih nog:* prim. Aristotel, *HA* 5, 23, 554 b 25 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 5 in 24; *Geoponika* 15, 3, 10; Ajlijan 5, 13. Noge pri obliki celic in njihovi gradnji nimajo nobene vloge. – *ob jasnih dnevih hitro opravljajo svoje dolžnosti:* prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 625 b 21 in nasl. – *Celice napolnijo ... največ dveh dneh:* prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 a 1 in nasl.

§ 30

Med prihaja iz zraka: Po antičnem pojmovanju je bil med nekakšna nebesna rosa. Gl. *NH* 12, 34. Prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 553 b 29–31: μέλι δὲ τὸ πίπτον ἐκ τοῦ αἵρος, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς τῶν ἀστρον ἐπιτολαῖς, καὶ ὅταν κατασκίῃ ἡ ἥρις· ὅλως δ' οὐ γίνεται μέλι πρὸ Πλειάδος ἐπιτολῆς; Vergilij, *Georgike* 4, 1–2: *Protinus aërii mellis caelestia dona / exsequar*; Kolumela 9, 14, 20: *Idemque ait ex floribus ceras fieri, ex matutino rore mella, quae tanto meliorem qualitatem capiunt quanto iucundiore sit materia cera confecta*. – *ko sije sam Sirij:* lat. *Sirius*, gr. Σείριος / *Seírios* / »žareči«, »žgoči«, najsvetlejša zvezda v ozvezdju Veliki pes in najsvetlejša zvezda neba, dvozvezdje. V antiki je bilo na Sirijev prvi vidni vzhod tik pred Soncem (heliakični vzhod) 19. julija vsako leto vezano egipčansko novo leto (in z njim astronomski koledar); ob njegovem vzhodu je Nil začel poplavljati in začeli so se najbolj vroči poletni dnevi, po njem imenovani pasji dnevi (*dies caniculares*, 23. ali 24. julij–23. ali 24. avgust). Gl. tudi *NH* 8, 152. – *pred vzhodom Vergilij:* gl. § 13.

§ 31

z zemeljskimi izparinami: gl. *NH* 2, 111; Seneka, *Naravoslovna vprašanja* 5, 4, 1. – *skozi usta ga namreč izbruhajo:* prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 a 17.

§ 32

Himet: hribovje v Atiki, ok. 10 km jugovzhodno od Aten (zdaj Imittos/Ymittos, ὼμιττός). Gl. NH 4, 24. – *Hibla*: lat. *Hybla*, imenovana tudi Velika in Heraja. Mesta ni mogoče točno locirati (morda v bližini današnjega mesta Ragusa). Gl. NH 3, 91. – *otoku Kalidna*: domnevno gre za otok Kalimna, zdaj Kalimnos/Kalymnos (Κάλυμνος) v južnem Egejskem morju; v antiki je bil otok gosto poseljen in pokrit z bujno vegetacijo. Gl. NH 5, 133. O kakovosti in vrstah medu gl. tudi NH 21, 57; Vergilij, *Bukolike* 7, 37; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 14; Dioskurid 2, 101; Strabon 9, 1 23 (399); 10, 5, 19 (489). – *dvajseti dan se zgosti*: prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 a 7–9.

§ 33

kot smo omenili zgoraj: gl. § 32. – *Pelignov*: italško pleme, ki je živelo v vodnatih in hladnih območjih osrednjih Apeninov ob reki Atern in je mejilo na Vestine, Marukine, Marse in Frentane. Gl. NH 3, 38; 3, 106. – *Kreti*: Kreta je v mitološkem izročilu tesno povezana s čebelami, saj so v votlini na gori Ida Kureti skrbeli za Zeusa, skritega pred očetom Kronosom, čebele pa so ga hranile. Prim. Vergilij, *Georgike* 4, 151–152: *Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae / Dictaeo caeli regem pavere sub antro*; Kolumela 9, 2, 3: *Dictaeo specu Iovis extitisse nutrices, easque pabula munere dei sortitas, quibus ipsae parvom educaverunt alumnum*. – *Germaniji*: gl. NH 8, 38 in opombe. – *osem čevljev*: 2,368 m.

§ 34

obstajajo tri vrste medu: prim. Kolumela 9, 14, 20. – *Pomladanski med ... cvetlični med*: lat. *anthinum mel* (iz gr. ἄνθος /*ánthos*/ »cvet«). Prim. Pseudo-Aristotel, *Mirab.* 16 (o prijetno dišečem pomladanskem medu, ki so ga nabirali na kikladskem otoku Melos in v mestu Knidos v Kariji). – *prepovedujejo, da bi se ga dotikali*: tj. da bi ga vzeli čebelam. – *ob vzhodu velikih ozvezdij*: tj. Plejade, Sirij in Arktur. – *ob Sončevem obratu*: tj. ob poletnem Sončevem obratu ali solsticiju (22. junija). – *... timijan in trta ... odlična snov za celice*: gl. NH 21, 56. Prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 14; Kolumela 9, 14, 10.

§ 35

čebeljim kruhom: Gl. § 17. Prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 a 31 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 33 in nasl.; Kolumela 9, 15, 8 in nasl.; *Geoponika* 15, 5, 4. –

pobiranja: lat. *vindemia*. – ... *trideseti dan po tem, ko roj zapusti panj*: prim. Kolumela 9, 14, 5.

§ 36

poletni med ... zreli med: lat. *horageon mel* (iz gr. ὥραϊος /*horaîos*/ »zrel«, »pravočasen« iz ὥρα /*hóra*/ »ugoden letni čas«).

§ 37

po nastanku mavrice: gl. *NH* 2, 150 (nastanek mavrice); 12, 110; 19, 39; 24, 113 (domnevni vpliv mavrice na vonj rastlin). – *ne različne vrste medu, ampak zdravila ...*: Zapis jasno kaže, da so se že v antiki zavedali zdravilnega učinka medu. Prim. § 38; *NH* 22, 108 in nasl. – *ko vzhaja Sirij*: tj. ok. 18. ali 19. julija. Gl. § 30.

§ 38

deviški med: lat. *acetum mel* (domnevno iz gr. ἀκοίτος /*ákoitos*/ »nepočivajoč«, »nemiren«, »nenaspan«, po drugih iz gr. ἀκητόν /*aketón*/ »najmočnejši«). Gre za tekoči delež medu. – *za najprimernejšega*: tj. za najprimernejše zdravilo. – *Med iz timijana*: gl. *NH* 21, 56. Prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 a 1 in nasl.; Kolumela 9, 4, 6. – *Med iz cvetnih čašic*: prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 a 10; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 26.

§ 39

Timijanov med se ne zgosti ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 a 1; *Geoponika* 15, 7, 2. – *kristalno čist*: lat. *perlucidum*, tudi »prozoren«.

§ 40

Kasij Dionizij: gl. *PV*, št. 162. – *začetek kaprifikacije*: lat. *initium caprifici*, tj. junija. Kaprifikacija ali polinacija je poseben način oploditve, značilen za figo, pri njem pa kot opraševalka sodeluje figova osica (*Blastophaga psenes*), imenovana tudi osa šiškarica. Osice se razvijejo znotraj ženskih cvetov, ki imajo kratek vrat, in rastejo v socvetju z moškimi cvetovi pestiča; ko izletavajo iz figovega socvetja (soplodja, sikonija), se jih oprime pelod moških cvetov, ki ga zanesejo na sosednja drevesa: ženske cvetove z dolgimi pestiči oprašijo, v tiste s kratkimi pa izležejo jajčeca, iz katerih nastanejo miniaturne šiške. Gl. *NH* 15, 79. Prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 a 15. – *Hefajstu posvečeni dan*: tj. Vulkanu posvečeni praznik vulkanalije (*Vulcanalia*), ki so jih praznovali 23. avgusta.

§ 41

gozdni med ... resni med: lat. *ericaceum mel*. Gre za med, zbran na drevesasti resi (*Erica arborea*) iz družine vresnic (*Ericaceae*) v redu vresovcev (*Ericales*). Gre za grmičasto zimzeleno rastlino, ki raste na območju Sredozemlja, na Kanarskih otokih, Madeiri in v goratih območjih osrednje Afrike. Prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 34; Kolumela 9, 4, 7; 9, 14, 10; Dioskurid 1, 117. – *ob vzhodu Arkturja*: O Arkturju gl. NH 8, 112; 9, 53. Vzide 14. septembra (po Kolumeli (11, 2, 65) 17. septembra), zaide pa 11. maja (zgodnji zahod) oz. 2. novembra (pozni zahod). – *od dneva pred septembrskimi idami*: tj. od 12. septembra. – *še štirinajst dni*: pravilneje 13 dni (od 12. do 24. septembra). – *do zahoda Vergilij*: gl. § 13.

§ 42

tetralika: lat. *tetralix*, gr. τετραλίξ, τετράλιξ. Gl. NH 21, 94: *quaedam aestate florent, ut tetralix et helxine*. Prim. Teofrast, *HP* 6, 4, 4. – *Evbojci*: prebivalci Evboje, drugega največjega grškega otoka pred Bojotijo ob vzhodni obali Grčije (zdaj Evvoia). Gl. NH 4, 63 in nasl. – *sisir*: lat. *sisyr*, *sisyrum*. Prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 26 (rastlino imenuje *sisera*): *nec non etiam aliut discrimen sequantur in carptura aut eas sequatur, ut in melle, quod ex alia re faciant liquidum mel, ut e siserae flore, ex alia contra spissum, ut e rore marino ...* Domnevno ne gre za isto rastlino, ampak za koščico (sladko koščico; *Sium sisarum*) iz družine kobulnic (*Apiaceae*, *Umbelliferae*) v redu aralijevcev (*Araliales*). – *zahodom Vergilij*: gl. § 13. – *novembrske ide*: tj. 13. novembra. – *naj se od te bere čebelam pusti ...*: prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 34; Kolumela 9, 15, 8; 9, 14, 11; *Geoponika* 15, 5, 4. – *čebelji kruh*: gl. § 17.

§ 43

Šestdeset dni od zimskega Sončevega obrata: tj. šestdeset dni od zimskega solsticija (21./22. december). Aristotel piše (*HA* 9, 40, 625 b 28), da to obdobje traja štirideset dni (enako Kolumela 9, 14, 17), pa tudi, da čebele od zahoda Plejad do pomladi mirujejo (*HA* 8, 14, 599 a 24). – *do vzhoda Arkturja*: gl. § 41 in opombe. – *do spomladanskega enakonočja*: 21. marca. – *od vzhoda Vergilij*: gl. § 13 in § 30.

§ 44

pravijo, da panji izumrejo: gl. § 35. – *naj ljudje pobirajo med umiti in snažni*: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 626 a 26 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 6; Ko-

lumela 9, 14, 3; Ajlijan 1, 58; *Geoponika* 15, 2, 19. – *menstruacija*: gl. NH 7, 64; 28, 79.

§ 45

pregnati z dimom ... zadimljanjem: prim. Aristotel, HA 9, 40, 623 b 19 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 36; Kolumela 9, 14, 2. – *svinčeno sive sate*: prim. Aristotel, HA 9, 40, 625 (o nekakšni pajčevini, ki prekrije sate). – *neprekajeni*: lat. *acapnum mel*, tudi: »nezadimljeni«, »brezdimni« = »pridobljen brez uporabe dima« (iz gr. ἄκαπνος /*ákapnos*/ »brezdimen«, »brez dima« iz ἀ privativum in καπνός /*kapnós*/ »dim«).

§ 46

Na kakšen način se čebele razmnožujejo ...: Odlomke o parjenju čebel Plinij povzema po Aristotelu. Prim. Aristotel, HA 5, 21, 553 a 1 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 197 in nasl. – *Parjenja čebel ...*: prim. Aristotel, HA 5, 21, 553 a 27 in nasl.

§ 47

oistros: Ni mogoče določiti, za katero žival gre; slovarji kot možnost predlagajo obada. Morda gre za govejega obada (*Tabanus bovinus*) ali pa za deževnega brenclja (*Harmatopota pluvialis*), oba iz družine obadov ali brencljev (*Tabanidae*) podreda pravih muh kratkorožk (*Brachycera*) v redu dvokrilcev (*Diptera*). Prim. Vergilij, *Georgike* 3, 146–150: *est lucos Silari circa ilicibusque virentem / plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo / Romanum est, oestrum Grai vertere vocantes, / asper, acerba sonans, quo tota exterrita silvis / diffugiunt armenta ...*; Kolumela 9, 14, 1: *eodemque tempore prognerantur in extremis partibus favorum amplioris magnitudinis quam sunt ceterae apes, eosque nonnulli putant esse reges. Verum quidam Graecorum auctores οἰστρούς appellant.*

§ 48

valijo kakor kokoši: prim. Aristotel, HA 5, 22, 554 a 18 in nasl. – *nimfe*: V sodobni biologiji je nimfa zadnji stadij ličinke pri tistih žuželkah, ki imajo nepopolno preobrazbo (metamorfozo). Prim. Aristotel, HA 5, 19, 551 b 2. – *se troti imenujejo sirene ali kefeni*: lat. *sirenes*, gr. σειρήνες, lat. *cephenes*, gr. κηφήνες. Prim. Aristotel, HA 9, 40, 623 b 11; Ajlijan 5, 42.

§ 49

jih valijo ...: prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 b 3 in nasl.; 5, 22, 554 a 30; 9, 40, 625 b 30 in nasl.

§ 50

Zarod se povsem razvije v petinštiridesetih dneh: Navedba ne drži. Ko matica izleže jajčeca, se iz njih v treh dneh izvalijo ličinke, te se po petih ali šestih dneh zabubijo, bube pa se v odraslo žival razvijejo v dvanajstih dneh. Razvoj torej traja skupaj 21 dni. – *izrojeni zarod ... spontani splav čebel*: lat. *clavus*. Ni znano, kaj naj bi to bilo; morda gre za hudo gnilobo čebelje zalege (*Pestis apium*), ki jo povzroča sporogena bakterija *Bacillus larvae*, pri njej pa okužene ličinke gnijejo in odmrejo, ali pa za pohlevno gnilobo čebelje zalege, imenovano tudi evropska gniloba, ki jo povzroča bakterija *Melissococcus pluton*. – *po določeni ureditvi delajo ...*: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 625 b 25.

§ 51

vzredijo več kraljev: Navadno šest ali sedem matic. Prim. Aristotel, *HA* 5, 21, 553 b 3; *GA* 3, 10. – *z enoglasno odločitvijo*: lat. *concorde suffragium*. Plinij uporabi politično-pravni termin, s čimer še enkrat opozori na politično zasnovano ureditev življenja v panju. – *da ne bi med roje vnesli razdorov*: prim. Aristotel, *HA* 5, 21, 553 b 15 in nasl.; 9, 40, 625 a 16 in nasl. – *dve vrsti kraljev ...*: prim. Aristotel, *HA* 5, 21, 553 a 25 in nasl.; 9, 40, 624 b 21; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 18; Vergilij, *Georgike* 4, 91 in nasl. – *Vsi so izjemno lepi*: prim. Kolumela 9, 10, 1; *Geoponika* 15, 2, 16; Paladij 7, 7, 7. – *dvakrat večji od drugih čebel*: Navedba ne drži. Matice so približno za polovico večje od delavk. – *imajo krajša krila*: Krila so krajša le navidezno, ker imajo matice daljši trup. – *na čelu pa se jim kakor diadem blešči bela pega*: Ni znano, kaj naj bi bila ta pega; komentatorji domnevajo, da bi lahko bile oči.

§ 52

Herakles en sam in koliko je bilo Očetov Liberov: prim. Cicero, *O naravi bogov* 3, 53 in 58. O Očetu Liberu gl. *NH* 8, 4 in opombe. – *kralj nima žela ... kralj žela ne uporablja*: prim. Aristotel, *HA* 5, 21, 553 b 5 in nasl.; 9, 41, 628 b 1; Ajlijan 5, 10; Kolumela 9, 10, 1. Matice želo uporabijo samo v spopadu z drugo matico.

§ 53

Navadno ljudstvo ... prav osupljivo pokorno: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 624 a

26 in nasl.; 625 b 6 in nasl.; GA 3, 10, 760 b 8 in nasl. ter 19; *Geoponika* 15, 3, 8 in 4, 2; Ajlijan 5, 10; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 8; Vergilij, *Georgike* 4, 210 in nasl.; Kolumela 9, 9, 4, 3; Paladij 7, 7, 5.

§ 54

Ven iz panja ... ko se namerava roj seliti: prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 29 in nasl. – *Če kdo kralju odreže krilo ...:* prim. Vergilij, *Georgike* 4, 106 in nasl.; Kolumela 9, 10, 3; Paladij 7, 7, 7.

§ 55

Kadar čebele kakor grozd visijo ...: prim. Homer, *Iliada* 2, 89; Kolumela 9, 9, 7; Paladij 7, 7, 6; Vergilij, *Georgike* 4, 558. – *veljajo ... za čudežna znamenja:* prim. Cicero, *O odgovoru haruspikov* 25. – *Sedle so na Platonova usta, ko je bil še otrok:* prim. Cicero, *O vedeževanju* 1, 78; 2, 66; Valerij Maksim 1, 6. – *v taboru vojskovodje Druza ... pri Arbaloni:* Gre za rimskega vojskovodjo Nerona Klavdija Druza (38 pr. Kr.–9 pr. Kr.), Avgustovega pastorka in mlajšega brata cesarja Tiberija. Druz se je uspešno bojeval v Germaniji (zato je dobil vzdevek Germanik), kjer je l. 9 pr. Kr. prodrli celo do Labe in v Germaniji postavil prve vojaške tabore. Leta 11 pr. Kr. je pri mestu Arbalona, katerega lega ni znana, padel v zasedo, ki so mu jo pripravili Germani, vendar mu je z bliskovitim ukrepanjem, deloma pa tudi zaradi nespretnosti germanskega poveljnika in njegove prepričanosti o gotovi zmagi, uspelo izid obrniti v svoj prid. Prim. Kasij Dion 54, 33, 2. – *haruspikov:* gl. NH 8, 102. – *izničilo splošno veljavno tolmačenje haruspeksov ... da je to zlovešče znamenje:* gl. tudi NH 8, 158.

§ 56

če ga roj izgubi: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 624 a 30 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 212. – *preženejo tudi trote:* prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 625 a 25 in nasl.; 626 b 6 in nasl.

§ 57

roparske čebele: prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 553 b 9 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 19. Ni mogoče ugotoviti, ali morda Plinij zamenjuje roparske čebele in trote ali pa morda misli na ose in sršene. – *čebele trote pomorijo:* gl. § 27.

§ 58

... je bera medu obilnejša: prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 553 b 21 in nasl. – napadejo najbližje panje ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 626 b 12 in nasl. – če je zraven čebelar: lat. *custos*, dobesedno »čuvaj«, »paznik«, »nadzornik«. Prim. *NH* 21, 56. – oba vojskovodji postavita nasproti vojski: prim. Vergilij, *Georgike* 4, 68 in nasl. – tak spopad povsem ustavimo tako, da ...: prim. Vergilij, *Georgike* 4, 86; Kolumela 9, 9, 6; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 35.

§ 59

poljske čebele in gozdne čebele: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 624 b 28 in nasl.; 5, 22, 553 b 7 in nasl. – Domače čebele so dveh vrst ...: prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 19; Vergilij, *Georgike* 4, 95 in nasl.; Kolumela 9, 3, 1. – Na Pontu ... bele čebele ...: prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 b 8 in nasl. O Pontu gl. *NH* 8, 36 in opombe. – reki Termodont: maloazijska reka v Pontu, ki se izliva v Črno morje, znana kot reka Amazonk, zdaj Terme Çayı (gl. *NH* 6, 10). Prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 b 8 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 42 in nasl.

§ 60

Narava je dala čebelam želo ...: prim. Aristotel, *PA* 4, 6, 683 a 8; *HA* 9, 40, 626 a 17 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 237. – čebele ubile konja: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 626 a 22. Čebela ob piku izloči ok. 0,1 mg čebeljega strupa ali apitoksina; ta je mešanica, ki jo sestavljajo: melitin (nevrotoksični polipeptid iz 26 različnih aminokislin), encima fosfolipaza A₂ in hialuronidaza, apamin (nevrotoksični polipeptid iz 18 aminokislin), histamin, dopamin, noradrenalin, adolapin, acetilholin, degranulator mastocitov, mravljinčna kislina, klorovodikova kislina, fosforna kislina idr. ter alarmni feromon, s katerim alarmira bližnje čebele. Želo, ki je v zadku, je zgrajeno iz dveh bodalc, ki imata devet ali deset nazaj obrnjenih kaveljcev, in žlebiča, po katerem strup pride v želo iz strupnega mešička; ta je obdan z mišicami, ki strup črpajo v želo, vanj pa ga izloča strupna žleza. Ob spopadu z drugimi čebelami lahko čebele preživijo, ker želo ostane nepoškodovano, saj se odbija od hitinastih obročkov na zadku. Če pičijo v mehko podlago, npr. v kožo človeka, pa poginejo, ker ga ne morejo izvleči, saj ostane želo zaradi kaveljcev zapičeno, skupaj z želom pa se iztrgajo tudi mišice žela in zadnji del prebavnega trakta.

§ 61

Sovražijo neprijetne vonje: gl. tudi § 44. Prim. Teofrast, *CP* 6, 5, 1; Vergilij,

Georgike 4, 49. – *Tudi same so žrtve napadov mnogih živali:* prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 626 a 7 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 6; Vergilij, *Georgike* 4, 244 in nasl.; Ajlijan 1, 58. – *ose in sršeni ... žuželke istega rodu, vendar izrojene:* gl. § 71 in nasl. Naddružina *Vespoidea* v redu kožekrilcev (opnokrilcev; *Hymenoptera*), kamor spadajo ose in sršeni, vključuje 20 družin z več kot 24.000 vrstami; čebele spadajo v naddružino *Apoidea* (čebeljeliki kožekrilci), kamor spadajo čebele (*Apiformes*, *Anthophila*; 7 družin: peščinske čebele (*Andrenidae*), prave čebele (*Apidae*), opnarke (*Colletidae*), vitke čebele (*Halictidae*), znoske (*Megachilidae*), žagorožke (*Mellitidae*) in grebače (*Spheciformes*; 4 družine: *Ampulicida*, *Crabronidae*, *Heterogynaidae*, *Sphecidae*). – *mezarji:* lat. *muliones*. Ni mogoče zanesljivo potrditi, za katero žuželko gre. Plinij omenja, da naj bi živeli samo en dan (*NH* 30, 147: *in culicum genere muliones ... non amplius quam uno die vivere*). Komentatorji kot možnost omenjajo muhe kožuharice (*Hippoboscidae*) iz reda dvokrilcev (*Diptera*), ki so krvososi in zajedalci na pticah in sesalcih, ali pa čebelno muho (*Braula coeca*) iz družine čebelnih muh (*Braulidae*) v redu dvokrilcev (*Diptera*), za katero najdemo tudi ime čebelna uš in krpelj; je edina od sedmih znanih vrst, ki jo najdemo v srednji Evropi. Je 1,5 mm velik zajedalec čebel rdečkastorjave barve brez kril, ki ga največkrat najdemo na prsih; jajčeca odlagajo na pokrove celic in ličinke si skozi izkopljejo rove, zato v celice vdira vlaga in med se začne kisati. Odrasle muhe so nadležne še zlasti za matice; ovirajo jih pri hoji in jim odjedajo mleček, s katerim jih hranijo delavke. Ker matice ne dobijo dovolj hrane, je tudi zarod manjši. – *lastovke:* prim. Vergilij, *Georgike* 4, 13 in nasl.

§ 62

krastače: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 626 a 30 in nasl. Gl. *NH* 8, 110 in opombe. – *sovražnice so tudi ovce:* prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 b 4; Ajlijan 5, 11. – *Poginejo tudi od vonja rakov:* prim. Vergilij, *Georgike* 4, 47 in nasl.; Kolumela 9, 5, 6.

§ 63

Čebele obolevajo ... lastnimi boleznimi: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 626 b 19 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 20; Vergilij, *Georgike* 4, 252 in nasl.; Kolumela 9, 13, 7. Danes so najpogostejše bolezni čebel griža, pršičavost, majska bolezen, nosema ali nose mavost, huda gniloba čebelje zalege, pohlevna gniloba čebelje zalege, varooza ali varoatoza, poapnela zalega, okamnena zalega ali zoonoza, zastrupitve (zlasti s pesticidi), ogrožajo pa jih tudi številni plenilci in škodljivci: ose, sršeni, pajki, žabe, kuščarji, močeradi, mravlje, čebelja uš oz. čebelja

muha (*Braula coeca*), velika voščena vešča (*Galleria mellonella*), mala voščena vešča (*Achroia grisella*), pelodna vešča (*Plodia interpunctella*), metulji (zlasti smrtoglavec (*Acherontia atropos*)), ptice (vrabci, sinice, lastovke, srakoperji, legati, čebelarji, žolne), rove, miši, rakuni, medvedi idr.

§ 64

Če ... *umre kralj* ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 624 a 30–33; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 20. – *klaros*: lat. *clarus*, *claros*. Aristotel navaja, da gre za žival, ki uničuje sate, da se imenuje *kleros* (gr. κλήρος /*klêros*/), da pa jo nekateri imenujejo *piravst* (*HA* 8, 27, 605 b 11–13: τό τε σκωλήκιον τὸ ἀραχνιῶν καὶ λυμαίνόμενον τὰ κηρία (καλεῖται δὲ κλήρος, οἱ δὲ πυραύστην καλοῦσιν· ὃς ἐντίκτει ἐν τῷ κηρίῳ ὅμοιον ἑαυτῷ οἷον ἀράχνιον, καὶ νοσεῖν ποιεῖ τὸ σμήνος; 626 b 17: Τὰ δὲ νοσήματα ἐμπίπτει μάλιστα εἰς τὰ εὐθνηοῦντα τῶν σμηνῶν, ὃ τε καλούμενος κλήρος ...); latinska oblika *claros* verjetno izhaja iz grške dorske oblike κλᾶρος /*klâros*/. Natančna določitev sicer ni mogoča; morda gre za čebeljega volka (*Trichodes apiarius*, starejše *Clerus apiarius*) iz družine pisancev (*Cleridae*) v redu hroščev (*Coleoptera*); gl. opombe k § 24. Gl. tudi Aristotel, *HA* 9, 40, 625 a 5 in nasl. Kolumela opisuje bolezen, imenovano fagedajna (lat. *phagedaena*, gr. φαγέδαινα) »požrešnost«, »volčja lakota«, ki se pojavi, ko velik del roja pogine zaradi nenadnih nalivov in viharjev, preostali del pa ne zmore napolniti satov, zato prazni sati začnejo gniti (9, 13, 11: *Saepe etiam vitio quod φαγέδαιναν Graeci vocant intereunt; siquidem cum sit haec apium consuetudo ut prius tantum cerarum confingant quantum putent explere posse, nonnumquam evenit, consummatis operibus cereis, ut dum examen conquirendi mellis causa longius evagatur, subitis imbribus aut turbinibus in silvis opprimatur, et maiorem partem plebis amittat. quod ubi factum est, reliqua paucitas favis complendis non sufficit, tumque vacuae cerarum partes conputrescunt* ...). Samo ugibamo lahko, ali Plinij nemara opisuje gnilobo čebelje zalege. – *blapsigonija*: lat. *blapsigonia*, gr. βλαψιγονία. Ime bolezn bi lahko prevedli kot »oškodovanje potomstva« (iz gr. βλάπτω /*blápto*/ »škodujem« in γονή /*goné*/ »rojevanje«; »potomstvo«). Za katero bolezen gre, ni mogoče zanesljivo potrditi; morda pa gre za pojav, ki ga opisuje Kolumela, ko se čebele v obdobju večletnega bujnega cvetenja rož bolj posvečajo nabiranju medu kot skrbi za potomstvo (9, 13, 13: *Est et illa causa interitus quod interdum continuis annis plurimi flores proveniunt, et apes magis mellifici*<i>** quam fetibus student. itaque nonnulli, quibus minor est harum rerum scientia, magis fructibus delectantur, ignorantes exitium apibus imminere.)

§ 65

škodljiv tudi odmev: prim. Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 2: *primum secundum villam potissimum, ubi non resonent imagines (hic enim sonus harum fugae existimatur esse ꝑrocerum), esse oportet aere [et] temperato ...*; Kolumela 10, 5, 6: *Nec minus vitentur cavae rupes aut vallis argutiae, quas Graeci vocant ῥηοῦς*; Vergilij, *Georgike* 49–50: *aut ubi odor caeni gravis aut ubi concava pulsu / saxa sonant vocisque offensa resultat imago*. – njihovi sovražniki pajki: prim. Vergilij, *Georgike* 4, 247: *aut dirum tiniae genus aut invisae Minervae / laxos in foribus suspendit aranea cassis*; Ajlijan 1, 58. – Pogubonosni ... metulj, ki leta okoli prižganih svetilk: Gre za veliko voščeno veščo (*Galleria mellonella*) in malo voščeno veščo (*Achroia grisella*), obe iz rodu vešč (*Pyralidae*) v redu metuljev (*Lepidoptera*). Obe sta podnevi nedejavni in vdirata v panje ali čebelja bivališča ponoči, kjer odlagata jajčeca v panj ali (redkeje) v sate, mala več sto, velika tudi več kot tisoč; v štirih do petih dneh se izležejo majhne gosenice, prepredejo čebeljo zalego v panju, hranijo se z ostanki peloda in z voskom ter pogosto odžrejo pokrove celic čebelje zalege, lahko pa so tudi prenašalke hude gnilobe čebelje zalege. Prim. Aristotel, *HA* 8, 27, 605 b 13 in nasl.; 9, 40, 625 a 7 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 247: *aut dirum tiniae genus ...*; Kolumela 9, 14, 8 in nasl.; Paladij 4, 15, 4. – žerke: tj. mehke, večinoma bele ličinke nekaterih dvokrilcev in večine kožekrilcev; zanje je značilno, da imajo poseben organ za grizenje, imenovan grizalo.

§ 66

se prenasitijo cvetja in dobijo drisko: Morda gre za grižo, ki se pri čebelah pojavlja spomladi in jeseni, vzroki zanjo pa so lahko različni: neprimerna (zimska) prehrana, vlažen zrak, prevelika vlaga v panju, slabo vreme, ki čebelam onemogoča, da odletijo iz panja in se otrebijo. Griža lahko povzroči odmiranje velikega števila čebel, ne prizadene pa matice, saj delavke njene iztrebke redno odstranjujejo. – *pomorimo ... z oljem namažemo glavo ... postavimo na sonce*: prim. Aristotel, *HA* 8, 27, 605 b 19 in nasl.; Ajlijan 4, 18.

§ 67

da jim jemljejo med, tega hlastno goltajo: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 623 b 19 in nasl. – *zapravljivke in požrešnice preganjajo enako kot lenobe in nemarnice*: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 a 19 in nasl. – *na ustreznih mestih*: gl. *NH* 21, 72.

§ 68

Vesele so ploskanja in žvenketa brona ... imajo sluh: prim. Aristotel, *HA* 9, 40, 627 a 15 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 7; Vergilij, *Georgike* 4, 64; *Geoponika* 15, 3, 7; Ajlijan 5, 13.

§ 69

živijo največ sedem let: prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 b 6–8; Vergilij, *Georgike* 4, 207; Kolumela 9, 3, 3. Navedba ne drži. Matica živi od enega do treh let. Troti živijo od 21 do 32 dni spomladi in poleti, pozno poleti in jeseni pa tudi več kot 90 dni; zime ne preživijo, ker jih delavke ali naženejo iz panja ali pomorijo. Življenjska doba delavk je odvisna od različnih dejavnikov (hrana, vreme, dejavnost ...); poleti živijo od 15 do 38 dni, spomladi in jeseni od enega do dveh mesecev, pozimi pa okoli 140 dni (zimske čebele imajo počasnejšo presnovo in več maščobnih telesc, manj so dejavne). – *mrtve čebele oživijo, če ...:* prim. Aristotel, *Resp.* 475 b 4; Kolumela 9, 13, 4; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 37 in nasl. (ne govori o mrtvih čebelah, ampak o čebelah, ki so otrple od mraza).

§ 70

če pa jih povsem izgubimo ... mogoče ponovno oživiti ...: prim. Kolumela 9, 14, 6 (povzema Demokrita in Magona); Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 4 (povzema Arhelaja); Nikander 740 in nasl.; Ovidij, *Fasti* 1, 377 in nasl.; *Metamorfoze* 15, 364 in nasl.; *Geoponika* 15, 2, 23 in nasl. – *Vergilij ... s trupli juncev:* gl. Vergilij, *Georgike* 4, 284 in nasl.; prim. tudi Varon, *O kmetijstvu* 2, 5, 5.

§ 71

Ose: Točna določitev vrste ni mogoča, saj v družino pravih os (*Vespidae*) uvrščamo okoli 5000 vrst, delimo pa jih na pet poddružin: *Eumeninae* (210 rodov, 3579 vrst), *Euparagiinae* (1 rod, 10 vrst), *Masarinae* (14 rodov, 344 vrst), *Polistinae* (26 rodov, 958 vrst), *Stenogastrinae* (7 rodov, 58 vrst) in *Vespinae* (4 rodovi, 69 vrst). Na območju srednje Evrope so najpogostejše navadna osa (*Vespula vulgaris*), nemška osa (*Vespula germanica*) in sršen (*Vespa crabro*). – *gradijo gnezda iz blata ... voščene celice:* lat. *cerae*. Nekateri prevajalci in komentatorji predlagajo »voščeni sati«. Navedba drži le deloma. Ose gradijo svoja osja gnezda ali osinjake iz papirju podobne snovi; gre za prežvečene rastlinske delce, pomešane s slino, večinoma lesni drobir. Iz njih izdelajo več satov, gnezdo pa v celoti obdajo še z zaščitnim ovojem. Nekatere vrste kot gradbeni material uporabljajo blato, smolo in lastne izločke. V gnezdu zgoraj

omenjenih vrst, ki spadajo med t. i. socialno živeče ose, je lahko tudi od 4000 do 7000 os. – *sršeni* ...: lat. *crabro*. Sršene so v antiki imeli za posebno vrsto, medtem ko v sodobni biologiji spadajo med prave ose (*Vespidae*). Prim. Aristotel, HA 5, 23, 554 b 23; 9, 41, 627 a 24 in nasl.; 628 b 30. – *v jamah ali pod zemljo*: Navedba ne drži. Sršeni ne gnezdijo pod zemljo ali v jamah, ampak gradijo gnezda iz podobne papirnate snovi kot ose, ki jo izdelajo iz prežvečenih in s slino pomešanih lesnih ali rastlinskih delcev. Slino uporabljajo tudi kot vezivo oz. cement. Osnovo gnezda tvori velik papirnat sat, ki je obdan z ovojem, na spodnjem delu pa ima eno samo odprtino za vhod in izhod. – *iz lubja, pa je podoben pajčevini*: prim. Aristotel, HA 5, 23, 554 b 28; 5, 23, 555 a 1 in nasl.; GA 3, 10, 761 a 4 in nasl. – *v fazi nimfe*: lat. *nympha*, lahko tudi »buba«. – *Rastejo predvsem ob polni luni*: prim. Aristotel, HA 5, 23, 554 b 28; 5, 23, 555 a 1 in nasl.; GA 3, 10, 761 a 4 in nasl.

§ 72

ihnevmoni ... pobijajo vrsto pajkov: Morda gre za ose grebače (*Spheciformes*) z dvema družinama: ose grebače (*Sphecidae*) in grebače (*Crabronidae*). Za oboje je značilno, da so samotarske ose in plenilke, ki v gnezda, izdelana v tleh, znašajo omrtvičen plen, v katerega odložijo jajčeca, nato pa gnezda zaprejo. Ko se ličinke razvijejo, se hranijo z omrtvičenim, a še vedno živim plenom, v njem pa se tudi zabubijo. Med grebače (*Crabronidae*) spada tudi v srednji Evropi razširjena navadna lončarica (*Trypoxylon figulus*), malce več kot centimeter dolga temna osa, ki za svoj zarod lovi večinoma pajke, zlasti kroglaste pajke (*Theridiidae*) in baldahinarje (*Linyphiidae*); omrtvičeni plen za svoje ličinke shrani v glinenim lončkom podobna gnezda, ki jih na koncu za zaščito pred morebitnimi plenilci zapre še z glinenimi poklopci (od tod njeno ime *figulus* »lončar«). Med grebače spada tudi čebelji volkec (*Philanthus triangulum*), čigar ličinke se hranijo samo z domačimi čebelami. S pajki se hranijo tudi pripotne ose ali stezičarke (*Pompilidae*; angleško ime zanje je *pompilid wasps* ali *spider wasps*), prav tako plenilske samotarke, ki lovijo izključno pajke. Na Slovenskem najdemo vsaj osem vrst pripotnih os ali stezičark: navadno stezičarko (*Anoplius viaticus*), popotno oso zidarico (*Auplopus carbonarius*), svinčeno sivo stezičarko (*Pompilus cinereus*), lovko pajkov lijakarjev (*Agenioideus usurarius*), kukavičjo stezičarko (*Ceropales maculata*), lisasto stezičarko (*Dipogon variegatus*), rdečenogo stezičarko (*Episyron rupifex*) in lovko pajkov cevkarjev (*Eoferreola rhombica*). Prim. Aristotel, HA 5, 20, 552 b 26 in nasl. – *falangij*: gl. § 79. – *se vse <ose> hranijo z mesom*: prim. Aristotel, HA 9, 40, 627 b 6 in

nasl.; 41, 628 b 14; 42, 628 b 31 in nasl. – *Ose pa lovijo večje muhe ...*: prim. Aristotel, HA 9, 41, 628 b 35–42; 629 a 1 in nasl.

§ 73

Gozdni sršeni: prim. Aristotel, HA 9, 41, 627 b 23 in nasl. – *sedemindvajset pikov*: lat. *ter novena puncta* »trikrat po devet«. Sršenji strup vsebuje biogene amine (histamin, serotonin, dopamin, noradrenalin, adrenalin in acetilholin), peptide (bazični polipeptidi in sršenji kinini: mastoparan C, krabrolin) in encime (fosfolipazi A in B, hialuronidaza, kisle, alkalne in nevralne dezoksiribonukleaze in proteaze). Sršenji pik v primerjavi z osjim ali čebeljim ni tako zelo toksičen, je pa zaradi precejšnje vsebnosti acetilholina zelo boleč. – *delijo na dve vrsti*: prim. Aristotel, HA 9, 41, 628 a 1–5; 7–8.

§ 74

že ustvarjajo bodoče matere: prim. Aristotel, HA 9, 41, 628 a 11 in nasl. – *Matere so širše zunanosti*: prim. Aristotel, HA 9, 41, 628 a 31 in nasl. – *ali imajo žela*: prim. Aristotel, HA 9, 41, 628 b 11–3; 7–8; Ajlijan 5, 15. – *se njihovo število kar naprej obnavlja z zarodom*: prim. Aristotel, HA 9, 41, 629 a 2 in nasl. ter 9 in nasl.

§ 75

bombiki: lat. *bombyx*, gr. βόμβυξ, tudi »bombiksi« ali »bombike« (f.) = asirske sviloprejke. Komentatorji domnevajo, tudi glede na primerjavo z Aristotelovim odlomkom, na katerega se Plinij opira (HA 5, 24, 555 a 12 in nasl.), da gre za čebele iz rodu znosk (*Megachile*), najbrž za pozidno znosko (*Megachile parietina*) ali pa nemara navadno listorezko (*Megachile centuncularis*).

§ 76

Tudi nastajajo drugače: Pri opisu čebele, ki jo Plinij imenuje *bombyx* (glede na opis gre očitno za pozidno znosko), je prišlo do precejšnje zmede, kajti Plinij je iz neznanega razloga pomešal lastnosti pozidne čebel in sviloprejke. Vendar pa omenjena sviloprejka ni prava sviloprejka (*Bombyx mori*) iz družine sviloprejk (*Bombycidae*) v redu metuljev (*Lepidoptera*), imenovana tudi svilni prelec, ampak gre za nočnega metulja oz. večšo *Pachypasa otus* iz družine kokljic (*Lasiocampidae*), ki jo najdemo med junijem in septembrom na obalnih območjih, v suhih gozdovih in stepskih resavah Sicilije, južne Italije, Istre, Dalmacije, Albanije, Grčije, Bolgarije, Romunije, Male Azije ter

v Iraku in jugovzhodnem Iranu. Njene ličinke se hranijo s cipresami, brinjem, klekom in puhastim hrastom. Zapredke te vrste so v antiki uporabljali za izdelavo znamenite koške svile (*Coa vestis, bombycinum*), včasih imenovane tudi asirska svila; pravo, kitajsko svilo so v antiki imenovali *sericum* po Serih (lat. *Seres, Serae*, gr. Σῆρες »Svileni ljudje«, »Ljudje svile«, »Prejci svile«), ljudstvu, ki je živel na skrajnih vzhodnih območjih osrednje Azije in jih strokovnjaki danes enačijo s Kitajci (gl. *NH* 6, 54). Omenja jo tudi Julij Poluks (Polidevk) iz Navkratisa, grški učenjak iz 2. ali 3. stol. po Kr., v svojem leksikonu *Onomastikon* (7, 17, 76). Seveda ne moremo izključiti tudi možnosti, da je prišlo do napake pozneje pri prepisovalcih in da je morda del besedila, v katerem je opisoval pozidno znosko in sviloprejk, izpadel, vendar je malo verjetno. V § 76 se Plinij opira na Aristotela (*HA* 5, 19, 551 b 7–19). – *bombilida ... nekidal ... v šestih mesecih bombik*: Bombilida (lat. *bombylis*, gr. βομβυλίς) je zapredek, kokon ali ovoj(nica) bube, nekidal (lat. *necydallus*, gr. νεκύδαλ(λ)ος) je buba ali nimfa, bombik ali bombika (lat. *bombyx*, gr. βόμβυξ) pa razvita žuželka 'koška sviloprejka' vrste *Pachypasa otus*. – *bombikinske tkanine*: lat. *bombycina -orum*, n., tudi »koška svila«; kitajsko svilo so vedno poimenovali lat. *serica -orum*, n. Nikjer v antični literaturi ne najdemo mesta, kjer bi ti dve tkanini zamenjevali. Pravo kitajsko svilo so začeli v Evropo uvažati v obdobju vladavine cesarja Justinijana (vladal v obdobju 527–565). – *otoku Kosu*: grški otok pred obalo Male Azije, del otoške skupine Sporadi, še zdaj Kos. Gl. *NH* 5, 134. – *Pamfila, hči Plateasa*: Plinij navedbo povzema po Aristotelu (*HA* 5, 19, 551 b 15). O omenjenih Pamfili in Plateasu ni podatkov.

§ 77

nastajajo bombiki na otoku Kosu: gl. § 76.

§ 78

s preslico, narejeno iz ločka: lat. *iunceus fusus*, tudi »z vretenom, narejenim iz bička«. – *naše navade so se tako oddaljile od nošenja oklepa, da je celo obleka v breme*: pomen: »pomehkužili smo se«. – *asirsko svilo*: gl. § 76. Prim. Proporcij 2, 3, 15: *Si qua Arabio lucet bombyce puella*.

§ 79

opis lastnosti pajkov: prim. Aristotel, *HA* 9, 39, 622 b 27. – *Falangiji*: lat. *phalangium, phalangion*, gr. φαλάγγιον, vrsta strupenega pajka, ki ga ne moremo natančno določiti. Morda gre za črno vdovo (*Lathrodictus mactans*, *Lathrodec-*

tus tredecimguttatus) iz družine krogličarjev ali kroglastih pajkov (*Theridiidae*) ali pa za progastega skakača (*Salticus scenicus*) iz družine pajkov skakačev (*Salticidae*). Aristotel to vrsto pajkov imenuje psile, gr. ψύλλα /*psýlla*/ (HA 9, 39, 622 b 27: καλεῖται δὲ ψύλλα). Gl. tudi NH 8, 97 in 228; 29, 84. – *piki*: lat. *morsus*, dobesedno »ugrizi«. – *Druga njihova vrsta so črni pajki ...*: Ni znano, za katero vrsto pajkov gre. Komentatorji kot možnost omenjajo vodnega pajka (družina *Cybaeidae*) ali navadnega temačnika (*Galeodes araneoides*) iz družine temačnikov (*Solifugae*). – *po tri medsklepja*: lat. *internodium* »prostor med dvema sklepoma (pregiboma)«, »medsklepje«, »medsklepovje«. V botaniki je internodij »člen stebila med dvema zaporednima prirastiščema listov oz. kolencema«. Če ima žival na nogah tri medsklepja, pomeni, da imajo njene noge po tri dele in po dva sklepa.

§ 80

volčjih pajkov: gl. tudi NH 29, 85. Prim. Aristotel, HA 9, 39, 623 a 2–4. Domnevno gre za volkce (družina *Lycosidae*, v katero sodobna zoologija uvršča ok. 2300 vrst, razdeljenih na 102 rodova), za katere je res značilno, kot navaja Plinij, da – razen redkih izjem – ne pletejo mrež, ampak na plen prežijo in ga ujamejo med tekom. O vrsti lahko zgolj ugibamo; morda ima Plinij v mislih tarantelo (*Lycosa tarantula*), ki živi na območju zahodnega Sredozemlja, še zlasti v srednji in južni Italiji. – *Tretja vrsta volčjih pajkov ...*: prim. Aristotel, HA 9, 39, 623 a 7. Ni znano, za katero vrsto pajkov gre; morda za katerega od križevcev (*Araneidae*), za katere je značilno, da pletejo okrogle mreže s spiralnimi nitmi. Med temi bi bil najverjetnejši predstavnik navadni križevec (*Araneus diadematus*), ki ga prepoznamo po značilnem križastem vzorcu na zadku. – *Demokrit*: gl. PV, št. 138. – *tvori veliko količino volne*: prim. Aristotel, HA 9, 39, 623 a 2–7. Pri pajkih izločajo svilnate žleze na predilnih bradavicah na zadku tekočino iz aminokislin, ki se spremeni v svilo ne zato, ker se strdi na zraku, ampak zaradi vlečenja. Pajki lahko iz različnih vrst žlez izločajo tudi do šest različnih vrst niti.

§ 81

Plesti začne ...: Aristotel je domneval, da nastaja tekočina za mrežo na površini pajkovega telesa (HA 9, 39, 623 a 7 in nasl.), Plinij in pozneje Ajlijian (1, 21; 6, 57) pa navajata, da nit tvorijo v notranjosti telesa. – *zanke naredi*: Navedba ne drži; pajki na mrežah ne delajo zank.

§ 82

Človek bi mislil ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 39, 623 a 12 in nasl. – *prečne niti:* lat. *licium* »prečna nit v tkanini«.

§ 83

Kadar pajek kaže svojo veščino ...: prim. Aristotel, *HA* 9, 39, 623 a 7 in nasl. – *obdelava do popolnosti:* lat. *ad polituram sarcians* »spraviti do dokončne obdelave«, »povsem obdelati«, tj. spraviti v takšno stanje, da je enako gladka in lepljiva kot prej.

§ 84

lovijo celo mladiče kuščaric: prim. Aristotel, *HA* 9, 39, 623 a 34 in nasl. Najbrž gre za katerega od predstavnikov iz vrst temačnikov (družina *Solifugae*), za katere je značilno, da so pretežno nočni plenilci z zelo močnimi čeljustmi in ugrizom, da živijo v tropskih in subtropskih puščavskih, savanskih in stepskih predelih in da se hranijo z žuželkami, pajki, škorpijoni, drugimi temačniki in celo z manjšimi plazilci. – *Po pajkih opravljajo tudi avgurije:* prim. Aristotel, *Probl.* 26, 61, 947 a 33 in nasl. – *imata v zakonu oba enake zasluge:* Navedba ne drži. Pajki večino življenja preživijo sami; družijo se le ob parjenju. Samice so običajno večje in skrbijo za zarod, samci, ki so navadno manjši, pa ne. Prim. tudi Aristotel, *HA* 9, 39, 623 a 23 in nasl.

§ 85

Pajki se pariyo z zadki ...: prim. Aristotel, *HA* 5, 8, 542 a 15 in nasl. – *zvalijo jajcem podobne črvičke ...:* Samice pajkov izležejo od nekaj do nekaj tisoč jajčec; te odložijo v eno ali več svilnatih jajčnih vrečk, ki jih ali nosijo s seboj ali pritrdijo v svojem bivališču. – *požre mater, pogosto tudi očeta:* Mladiči pajkov ne požrejo matere in očeta, se pa pogosto zgodi, da po parjenju samica požre samca. – *po tristo jajčec ... valijo tri dni:* Navedba ne drži povsem. Pri mnogih vrstah se mladiči izvalijo sami, ker samice po izleženju jajčec poginejo; ko se izležejo, pajki ostanejo v svilnati jajčni vrečki do prve levitve, potem se razkropijo, pri nekaterih vrstah pa samice za zarod skrbijo (npr. volkci). Prim. Aristotel, *GA* 3, 9, 758 b 9 in nasl.; *HA* 5, 27, 555 b 1 in nasl.

§ 86

kopenski škorpijoni: Gre za predstavnike reda škorpijonov ali ščipalcev (*Scorpiones*) v razredu pajkovcev (*Arachnida*). – *izvalijo črvičke:* Vsi škorpijoni so

živorodni; jajčeca dozoriijo v telesu samice, izležejo pa se živi mladiči. Število mladičev variira od vrste do vrste; samica jih izleže od enega do 95, po izvalitvi pa splezajo na materin hrbet, kjer ostanejo do prve levitve. Prim. Aristotel, *HA* 5, 26, 555 a 23 in nasl. – *strupeni kot kače*: Pik večine evropskih škorpionov (ščipalcev) za človeka ni nevaren; ima le neprijetne učinke. To velja tudi za škorpione na Slovenskem, ki vsi spadajo v rod *Euscorpius* (družina pravih ščipalcev (*Chactidae* oz. *Euscorpiidae*), edini rod, ki je povsem omejen na Evropo; pri nas živijo: slovenski ščipalec (*Euscorpius gamma*), gozdni ščipalec (*Euscorpius germanus*), italijanski ščipalec (*Euscorpius italicus*), navadni ščipalec (*Euscorpius tergestinus* in *Euscorpius carpathicus*). Najbolj strupene vrste spadajo v družino debelorepih škorpionov (*Buthidae*), ki vključuje 919 vrst, razdeljenih na 87 rodov; med najbolj nevarnimi za človeka so debelorepi škorpion ali debelorepi ščipalec (*Androctonus australis*), izraelski puščavski škorpion (*Leiurus quinquestriatus*), imenovan tudi pakistanski rumeni škorpion, sredozemski ščipalec ali zahodni debelorepi ščipalec (*Buthus occitanus*) ter škorpionu rodu *Buthacus*.

§ 87

Rep je vedno pripravljen na pik: prim. tudi Ovidij, *Fasti* 4, 163. – *Apolodor*: gl. PV, št. 50. – *devet vrst*: prim. Nikander 769–805, ki ločuje več vrst škorpionov: belega (λευκός /*leukós*/), rdečega (πυρρός /*pyrros*/), črnega (ζοφώεις /*zofóeis*/), zelenega (χλοάων /*khloáon*/), svinčeno sivega (ἐμπέλιος /*empélios*/) in medenobarvnega (μελίχλωρος /*melíkhloros*/). – *nekateri dve želi*: prim. Ajlijan 6, 20. Redko se zgodi, da se izležejo škorpionu z dvema repoma; gre za gensko nepravilnost, ne za posebno vrsto. – *parjenje*: prim. Nikander 788.

§ 88

... ko jih razgreje sončna pripeka: Res je, da so škorpionu v bolj vročih območjih večinoma bolj strupeni od škorpionov zmernih območij. – *imajo sedem medsklepnih delov v repu*: gl. § 79. Škorpionov rep ali metasomo sestavlja šest delov, na zadnjem od njih je strupnik, v katerem je želo (telzon), tega pa sestavlja par strupnih žlez in želo, ki ima kanal za vbrizganje strupa. – *avstri*: tj. južniki, južni vetrovi. Prim. § 17. – *omenjeni Apolodor*: gl. § 87 in PV, št. 50. – *imajo nekateri dejansko tudi krila*: Leteči škorpionu ne obstajajo. V antičnih poročilih kljub temu najdemo več omemb teh (npr. Strabon 15, 1, 37 (703); 17, 3, 11 (830); Nikander 802 in nasl.; Ajlijan 16, 42). Morda pa so mišljene škorpionke (*Panorpidae*) iz reda kljunavcev ali škorpionskih muh

(*Mecoptera*) v razredu žuželk, od katerih v srednji Evropi pogosto najdemo navadno škorpionko (*Panorpa communis*). Za kljunavce je na splošno značilen kljunec (*rostrum*), ki ga tvorijo obustne okončine (tj. podaljšane mandibule, maksile in ustnice), ime škorpionske muhe in škorpionke pa so te žuželke dobile zaradi nabreklih oz. odebeljenega zadnjega člena zadka, ki spominja na škorpionov strupnik.

§ 89

Psili: libijsko pleme, ki je živelo ob Veliki Sirti. Zaradi hude suše so zapustili območje, na katerem so živeli, zdesetkale pa so jih tudi vojne s sosedi, zlasti z Nazamoni. Sloveli so kot strokovnjaki za kače in kačje strupe (gl. *NH* 7, 14; 8, 93; 11, 89; 21, 78; 28, 30; Herodot 4, 173; Gelij 16, 11, 3–8; Kasij Dion 51, 14 idr.). – *ti niso mogli živeti* prim. *NH* 5, 42; 35, 202; 37, 140. – *v Italiji, vendar so nenevarni*: Kot je bilo že omenjeno v opombah k § 87, piki evropskih škorpionov večinoma niso nevarni (razen za otroke, starejše in alergike). Plinij ima verjetno v mislih italijanskega ščipalca (*Euscorpius italicus*). – *Farosa v Egiptu*: otok pred obalo Aleksandrije, ki ga je dal Aleksander Veliki z nasipom povezati s kopnim. Na njem je stal znameniti svetilnik, ki ga je zasnoval in njegovo gradnjo vodil arhitekt Sostrat v času Ptolemaja II. Filadelfa; visok je bil 400 komolcev (ok. 180 m), uvrščen pa je med sedem čudes antičnega sveta. Uničen je bil v potresih v letih 1302 in 1326. Gl. *NH* 5, 128. Prim. Aristotel, *HA* 8, 29, 607 a 13 in nasl.

§ 90

Skitiji: O Skitiji gl. *NH* 8, 38. Prim. Aristotel, *HA* 8, 29, 607 a 13 in nasl. – *ubijajo celo prašiče*: prim. *NH* 29, 75; 32, 55. – *Če pičijo človeka, velja kot zdravilo* prim. *NH* 29, 73. – *zelo učinkovito protisredstvo <proti škorpionom> tudi v olje namočeni gekoni*: lat. *magnam adversitatem oleo mersis et stellionibus putant esse*. Za odlomek najdemo tri različne prevode: a) »menijo, da je zelo škodljivo za škorpione in za gekone, če se jih potopi v olje«; b) »velik odpor/nasprotje je med v olje potopljenimi škorpioni in gekoni«; c) uporabljeni prevod. Prevod se opira a) na odlomek *NH* 29, 90, kjer Plinij izrecno pravi, da se proti škorpionovim pikom uporablja gekon, ki ga namočijo v olju in zmehčajo ter z njim premažejo rane (*Scorpionibus contrarius maxime invicem stellio traditur, ut visu quoque pavorem adferat et torporem frigidi sudoris. Itaque in oleo putrefaciunt eum, et ita vulnera perungunt.*); prim. tudi Ajljan 6, 22; b) na dejstvo, da Plinij samostalnik *adversitas* po vzoru pridevnika

adversus in glagola *adversor* veže z dativom; prim. tudi NH 32, 35 *remedium salamandrae adversus*; 34, 16: *ramenta scorpionum ictibus adversantur*. Katero vrsto gekonov (lat. *stellio*) iz družine gekonov (družina *Gekkonidae* v podredu kuščarjev (*Sauria*) in redu luskarjev (*Squamata*); vanjo spada 55 rodov in več kot 1000 vrst) opisuje Plinij, lahko zgolj ugibamo, najbrž pa gre za pozidnega gekona (*Tarentola mauritanica*) ali pa za turškega gekona, imenovanega tudi polprstnik ali hišni gekon (*Hemidactylus turcicus*), v Dalmaciji imenovanega macaklin; oba živita v deželah ob Sredozemskem morju in sta povsem nenevarna. Aristotel gekona imenuje askalabot(es), gr. ἀσκαλαβώτης /*askalabótes*/. Prim. 9, 1, 609 a 29 in nasl.

§ 91

da požrejo lasten zarod: prim. Aristotel, HA 5, 26, 555 a 22 in nasl. Navedba ne drži. – *od zgoraj pokonča starša*: lat. *superne*. Nekateri prevajalci se odločajo za prevod »z zadka«, drugi »z udarcem od zgoraj«. – *Zvali pa se jih po enajst*: Število niha od enega do 95 mladičev. – *gekoni*: gl. § 90. – *kameleonom*: gl. NH 8, 101; 8, 120–122; 28, 112. – *se pa prehranjujejo samo z roso*: Navedba je praviljčna izmišljotina. Gekoni se hranijo z žuželkami (vešče, muhe, hrošči, kobilice, murni, pajki, prašički, stonoge itd.). – *poleg tega še s pajki*: Navedba drži. Gl. zgoraj.

§ 92

škržatov: lat. *cicada*, gr. τέτιξ /*téttix*/, tudi »cikada«, »skržak«, »skržat«, »cvrček«, »čriček«. Prim. Aristotel, HA 5, 30, 556 a 14 in nasl. – *nemi. Tisti, ki pojejo*: Plinij ločuje samo ti dve vrsti; drugače kot sodobna zoologija ne ločuje škržatov in murnov (čričkov). – *aheti ... tetigoniji*: V sodobni zoologiji uvrščamo škržate ali škržade v red polkrilcev (*Hemiptera*), in sicer v podred škržati in škržatki (*Auchenorrhyncha*), ki se deli na dva podredova oz. sorodstvi: a) na svetivce (*Fulgoromorpha*) s skoraj 13.000 vrstami (v Evropi najdemo predstavnike desetih družin tega podreda) in b) na cvrčeče škržate (škržade) (*Cicadomorpha*) s skupaj okoli 35.000 vrstami; v Evropi jih najdemo ok. 1400. V podred cvrčeči škržati (škržadi) (*Cicadomorpha*) uvrščamo v srednji Evropi tri naddružine: pojoči ali pravi škržadi (*Cicadoidea*), grbasti in mali škržatki (*Membracoidea*) ter slinarice (*Cercopoidea*). Te so razdeljene na naslednje družine: pojoči škržadi (*Cicadidae*), mali škržatki (*Cicadellidae*), grbasti škržatki (*Membracidae*), (črnordeče) slinarice (*Cercopidae*) in prave slinarice (*Aphrophoridae*). Kar zadeva Plinijevi poimenovanji, ki ju povzema

po Aristotelu, danes *Tettigoniidae* imenujemo »prave cvrčalke«. Gre za družino kobilic dolgotopalčnic, za katere je značilno oglašanje, še zlasti pri samcih v času parjenja; *Acheta* je rod v družini poljskih murnov (*Gryllidae*; več kot 900 vrst), katerega najbolj znani predstavnik je hišni muren (*Acheta domestica*), imenovan tudi rjavkasti striček. – *pojejo samci*: Navedba drži. Oglašajo se samo samci pojočih škržatov, ki s petjem privabljajo samice (te so večinoma neme), obenem pa tudi označujejo meje svojega ozemlja; poznajo tudi zvoke za preplah in za protestiranje. Zvoki se razlikujejo med vrstami. Samci jih ustvarjajo s cvrčalnim organom, imenovanim timbal; gre za parni organ, ki se nahaja ob boku na drugem členu zadka. Gre za opni, ki sta vpeti na zunanji skelet (ta je iz hitina), na njiju pa sta hitinasti ploščici, pripeti z mišico, in vzdolžna rebrca. Ko se mišici skrčita, se opni upogneta in udarca ob rebrca ustvarita pok; enako tudi, ko mišici popustita; to poteka sočasno. Cvrčanje je torej posledica pokov hitinskih ploščic. Samčev zadek je vrh tega votel in z resonanco okrepi zvok. Večina glasov, ki jih ustvarijo, je slišna, nekateri pa ustvarjajo tudi zvoke s frekvenco, ki je človeško uho ne more zaznati. Prim. Aristotel, *HA* 5, 30, 556 a 14 in nasl.; 5, 30, 556 b 11 in nasl.; Ajlijan 1, 40; 10, 44; 11, 26. – *raje jedo*: prim. Aristotel, *HA* 5, 30, 556 b 13 in nasl.

§ 93

Parijo se leže na hrbtu: prim. Aristotel, *HA* 5, 30, 556 a 25 in nasl. – *v zemljo izkopljejo prostor za leglo*: prim. Aristotel, *HA* 5, 30, 556 a 30 in nasl. Samice škržatov navadno z leglico med gostimi vejami grmičevja ali na steblih zelenatih rastlin zavrtajo luknjice, kamor odložijo jajčeca. – *tetigometra*: prim. Aristotel, *HA* 5, 30, 556 b 7. Ime pomeni »mati škržata« (iz gr. τέτιξ /*téttix*/ »škržat« in μήτηρ /*méter*/ »mati«). – *škržat edini, ki nima ust ... ližejo roso*: prim. Aristotel, *HA* 4, 7, 532 b 10 in nasl. Škržati imajo na spodnji strani glave kljunec, s katerim iz rastlin črpajo sokove, ličinke, ki živijo pod zemljo, pa sesajo tudi koreninski sok. – *kot bomo povedali*: gl. § 266.

§ 94

izločajo tekočino: prim. Aristotel, *HA* 5, 30, 556 b 14 in nasl. – *nimajo nobene odprtine za telesne izločke*: prim. Aristotel, *HA* 5, 30, 556 b 14 in nasl. – *vejne črčke*: lat. *surcularia* sc. *cicada* iz lat. *surculus* »veja«, »vejica«, »mladika«, »odrastek«, »poganjek«. Domnevno gre za ahete (gl. § 92). – *žitne škržate ... ovesni škržati*: lat. *frumentaria* in *avenarica* sc. *cicada* iz lat. *frumentum* »žito«, »pšenica« in lat. *avena* »oves«. Domnevno gre za tetigonijske (gl. § 92).

§ 95

se ne razmnožujejo tam, kjer raste redko drevje: prim. Aristotel, HA 5, 30, 556 a 21 in nasl. – *Kirenah:* tudi »Kirena«. Gl. NH 8, 78. Prim. tudi NH 5, 28 in 31. – *Mileta:* najpomembnejše mesto v Joniji ob izlivu reke Majander v Egejsko morje, od 11. stol. pr. Kr. grška naselbina, materno mesto številnih kolonij, središče jonskih naravoslovnih filozofov, zdaj Balat v okrožju Didim (provinca Aydın, Turčija). Gl. NH 5, 112. – *Kefalaniji:* = Kefalenija, največji jonski otok ob zahodni obali Peloponeza, zdaj Kefalonija in Kefalenija (Kefallinia, Κεφαλληνία). Gl. NH 4, 54. – *Regija:* tudi Région, mesto na obali Brutija ob Sicilski ožini, ki so ga ustanovili kolonisti iz Halkide v 2. polovici 8. stol. pr. Kr. kot drugo najstarejšo grško kolonijo v Veliki Grčiji, pomembno politično in trgovsko središče, v času rimske nadvlade pomembno zavezniško mesto, zdaj Reggio di Calabria. – *na drugi strani reke na območju Lokrov:* mesto v južni Italiji, ki so ga v 7. stol. pr. Kr. ustanovili naseljenci iz Lokride, z vzdevkom Epizefiriji ali Epizefirijski, zdaj ruševine 3 km jugozahodno od mesta Locri v provinci Reggio Calabria (Kalabrija). Gl. NH 3, 95. Omenjena reka naj bi bila Hales (zdaj Alento; prim. Strabon 6, 1, 9 (260) ali Kajkin (prim. Pavzanius 6, 6, 4). Prim. tudi Ajlijan 5, 9 (brez imena reke); Solin 2, 40; Izidor Seviljski 12, 8, 10.

§ 96

po štiri, na primer čebele: prim. Aristotel, HA 4, 7, 532 a 20 in nasl. – *s kožicami:* tj. s kožnimi krili. – *na trebuhu oborožene z želi:* prim. Aristotel, HA 1, 5, 490 a 16–20. – ... *ne leti z več kot dvema kriloma:* prim. Aristotel, HA 4, 7, 532 a 11 in nasl.; PA 4, 6, 682 b 32. – ... *dvokrilna:* prim. Aristotel, PA 3, 12; HA 4, 7, 532 a 22 in nasl.

§ 97

krilo tanjše in krhkejše: prim. Aristotel, HA 4, 7, 531 b 24; 1, 5, 490 a 14 in nasl. – *Nigidij:* gl. PV, št. 383. – *lukavi:* lat. *lucavi*. Nedvomno gre za katerega od rogačev iz družine rogačev (*Lucanidae*; naddružina pahljačniki (*Scarabaeoidea*), sorodstvo pahljačnikov (*Scarabaeiformia*), podred vsejedi hrošči (*Polyphaga*)) v redu hroščev (*Coleoptera*). Najbolj znan predstavnik je gotovo rogač (*Lucanus cervus*), imenovan tudi veliki rogač, rogin in kleščman, ki je dobil ime po sicer velikih, a nenevarnih čeljustih samcev, ki spominjajo na jelenje rogove (tudi ime izvira iz lat. *cervus* »jelen«), uporabljajo pa jih samo ob obrednih spopadih za samice in ozemlje. O vrsti lahko zgolj ugibamo; glede na okolje, v katerem je Plinij živel, gre morda za vrsto *Lucanus tetraodon* s štirimi pod-

vrstami: *Lucanus tetraodon corsicus*, *Lucanus tetraodon provincialis*, *Lucanus tetraodon sicilianus* in *Lucanus tetraodon tetraodon* (starejša poimenovanja za slednjega so še *Lucanus tetraodon bidens*, *Lucanus tetraodon impressus* in *Lucanus tetraodon serraticornis*), ki živi na območjih Italije, Sicilije, Sardinije, Korzike, Albanije, Grčije in Alžirije. Glede poimenovanja izdaje izvirnega besedila niso enotne: nekateri izdajatelji se odločajo za različico *lucavus*, druge za *lucanus* (*Lucanus*), kar bi v izvirniku pomenilo »lukanijski hrošč«, »hrošč iz Lukanije«; ime je dobil po Lukaniji, antični pokrajini v južni Italiji med Tirenskim morjem, Tarentinskim zalivom, Kampanijo, Samnijem, Apulijo in Brutijem (zdaj Basilicata), ki so jo naseljevali Lukani. Gl. NH 3, 71 in nasl.

§ 98

spet neka druga vrsta <hroščev> ... valijo ogromne kroglice iz gnoja ...: Glede na opis gre gotovo za katerega od skarabejev iz družine skarabejev (*Scarabaeidae*) naddružine *Scarabaeoidea* v podredu vsejedih hroščev (*Polyphaga*) reda hroščev (*Coleoptera*), najverjetneje za svetega skarabeja (*Scarabaeus sacer*) iz poddružine skarabejev (*Scarabaeinae*), za katerega je značilno, da se prehranjuje z govnom rastlinojedih sesalcev (spada torej med koprofage). Po parjenju samec iz govna zgnete veliko kroglico, včasih nekajkrat večjo od sebe, ki jo nato z zadnjimi nogami vali vzvratno, dokler ne najde ustreznega mesta, kjer jo z glavo in sprednjimi nogami zakoplje, samica pa vanjo znese jajčeca; ko se ličinke izvalijo, se s kroglico prehranjujejo. Najdemo ga na območju Sredozemlja, v Afriki, Mali Aziji, pa tudi v južni Ameriki. V starem Egiptu je bil skarabej, za katerega so Egipčani menili, da obstajajo samo samci in da se razmnožuje z odlaganjem semen v kroglico govna (nekakšno samostvarjenje), sveta žival, simbol Kefrija (Kephri), boga vzhajajočega sonca (jutranja pojavna oblika boga Raja), ki privali Sonce na nebo, tako kot skarabej vali kroglico govna; skarabej je simboliziral ponovno rojstvo in preobrazbo, bil je pomemben tudi v umetnosti, povezani s kultom umrlih (skarabeja so pogosto položili umrlim na prsi), upodabljali so ga kot kamnite kipe, izdelovali pa so tudi amulete iz različnih materialov od navadnega kamna do poldragih in dragih kamnov ter dragocenih kovin. Prim. Aristotel, HA 5, 19, 552 a 17 in nasl.; Plutarh, *O Izidi in Ozirisu* 74, 381A: τὸ δὲ κανθάρων γένος οὐκ ἔχειν θήλειαν, ἄρρενας δὲ πάντας ἀφιέναι τὸν γόνον εἰς τὴν σφαιροποιουμένην ὕλην, ἣν κυλινδοῦσιν ἀντιβάδην ὠθοῦντες, ὥσπερ δοκεῖ τὸν οὐρανὸν ὁ ἥλιος ἐς τοῦναντίον περιστρέφειν αὐτὸς ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ τὰς ἀνατολὰς φερόμενος. – *Drugi <hrošči> letajo z glasnim brenčanjem ali brnenjem:* Morda gre za

majskega hrošča (*Melolontha melolontha*), ki prav tako spada v družino skarabejev (*Scarabaeidae*), imenovanega tudi poljski majski hrošč, poljski rjavi hrošč, pomladni hrošč, rjavi hrošč in keber. – *tretji kopljejo številne luknjice v ognjišča*: Domnevno gre za hišnega murna (*Acheta domestica*) iz družine poljskih murnov (*Gryllidae*) v podredu dolgotipalčnic (*Ensifera*) reda kobilic (*Orthoptera*), imenovanega tudi cvrček, domači muren, hišni čriček, rjavi striček, striček in rjavkasti striček. Prim. *NH* 29, 138; 30, 28. – *travnike*: Verjetno gre za poljskega murna (*Gryllus campestris*) iz družine poljskih murnov (*Gryllidae*) v podredu dolgotipalčnic (*Ensifera*) reda kobilic (*Orthoptera*), imenovanega tudi cvrček, krikovec, muren in navadni muren. – *Kresnice*: lat. *lampyris*, gr. λαμπυρίς. Gre ali za veliko kresnico (*Lampyris noctiluca*) ali za malo kresnico (*Lamprohiza splendidula*, tudi *Phausis splendidula*), obe iz družine kresnic (*Lampyridae*) v podredu vsejedih hroščev (*Polyphaga*) reda hroščev (*Coleoptera*). Izraz *lampyris*, ki ga Plinij uporabi, je grška tujka; čisto lat. beseda za kresnico je *cicindela*. V sl. jo imenujemo tudi kresnica, navadna kresnica ter ivanjčica ali ivanjščica (po nem. Johannswürmschen); poimenovanje je nastalo v ljudskem izročilu, ker so se kresnice pogosto začele pojavljati prav na god sv. Janeza Krstnika 24. junija. Gl. *NH* 18, 250–252. Prim. Aristotel, *HA* 4, 1, 523 b 21.

§ 99

živijo ščurki v temi: lat. *blatta*. Plinij se izrazi zelo poetično, saj dobesedno pravi *tenebrarum alumna blattis vita* »življenje ščurkov je rejenec teme«. Nemogoče je določiti, katero vrsto omenja Plinij, verjetno pa enega od dveh najpogostejših »sostanovalcev« človeka: kuhinjskega ščurka (*Blatta orientalis*), imenovanega tudi črni ščurek, ščurek, živka in žohar, ali pa švaba (*Blatella germanica*), imenovanega tudi navadni švab, nemški ščurek, rjavi ščurek, rus in švaba. Oba spadata v družino blatid (*Blattidae*) reda ščurkov (*Blattoptera*) v podrazredu krilatih žuželk (*Pterygota*) nadreda *Dictyoptera*. Gl. *NH* 29, 140 in nasl.; Vergilij, *Georgike* 4, 243: ... *et lucifugis congesta cubilia blattis*; Izidor Seviljski 12, 8, 7. – *Rdečkasti zelo veliki hrošči ...*: lat. *rutilus praegrandis scarabaeus*, tudi »zelo veliki rdečkasti skarabeji« (gr. χρυσοκάνθαρος /*khrysokántharos*/). Natančna določitev ni mogoča. Komentatorji domnevajo, da bi lahko šlo za katero od sneženk, morda za rjavo sneženko (*Cantharis fusca*), imenovano tudi kovaček in temnosiva sneženka, ali pa za katero drugo vrsto (*Cantharis livida*, *Cantharis obscura*, *Cantharis nigricans*, *Cantharis rustica*, *Rhagonycha fulva*, *Cantharis rufa* ...). Sneženke, ki se večinoma prehranju-

jejo s cvetnim prahom in medicino, pozimi ob lepem vremenu prilezejo iz skrivališč na sneg; od tod tudi njihovo ime. Vse spadajo v družino sneženki ali mehkokrilcev (*Cantharidae*) reda hroščev (*Coleoptera*). – *strupen med*: lat. *medicatum mel*. Pridevnik *medicatus* lahko pomeni ali »zdravilen« ali »strupen«. Iz besedila ni mogoče razbrati, kateri pomen je ustrežnejši; podobne omembe pri ohranjenih antičnih piscih ne najdemo, med komentatorji ni enotnega mnenja in tudi prevajalci se odločajo različno. – *Trakiji*: antična pokrajina na jugovzhodnem delu Balkanskega polotoka med Makedonijo, Mezijo in Pontom (ozemlje večine današnje Bolgarije, deli Dobrudže (Romunija), deli severne Grčije, evropski del Turčije). Gl. *NH* 4, 40–51. – *Olinta*: antično mesto na Halkidiki, ki se je nahajalo blizu današnjega mesta Olynthos. Leta 348 ga je osvojil Filip Makedonski; mesto je dal do tal porušiti, prebivalce pa prodati v sužnost. – *Kantaroletros*: = »Pogin hroščev«, »Poguba hroščev« iz gr. *κάνθαρος* /*kántharos*/ »hrošč«, »skarabej« in *ὄλεθρος* /*ólethros*/ »pogin«, »poguba«, »propad«, »uničenje«, »smrt«.

§ 100

brez razpoke: prim. Aristotel, *HA* 4, 7, 532 a 16–18 ter 25–26. – *obad oziroma taban*: lat. *tabanus* (izvor besede ni pojasnjen; morda gre za oskiško-umbrijsko besedo) = *asilus* (izvor besede neznan), gr. *οἰστρος* /*oístros*/. Gre za predstavnik družine obadov ali brenceljev (*Tabanidae*) v podredu pravih muh kratkorožk (*Brachycera*) reda dvokrilcev (*Diptera*), med katerimi sta najpogostejša in najbolj znana goveji obad (*Tabanus bovinus*), imenovan tudi brencelj, ter deževni brencelj (*Haematopota pluvialis*), imenovan tudi deževni obad, dežni obad in sivi brencelj. Pri samcih se oči stikajo, prehranjujejo pa se z rastlinskim nektarjem in pelodom. Pri samicah se oči ne stikajo, njihov obustni aparat pa je preoblikovan v bodalo, s katerim zarežejo v kožo toplokrvnih živali in posesajo kri. – *da je jezik cevka*: prim. Aristotel, *PA* 4, 5, 682 a 10; 4, 6, 683 a 1–3 ter 21–22; 678 b 12–15; *HA* 1, 5, 490 a 19. – *Takšne žuželke nimajo zob*: prim. Aristotel, *HA* 4, 7, 532 a 10 in nasl. – *rožičke*: Mišljene so tipalke (tipalnice, antene). Prim. Aristotel, *HA* 4, 7, 532 a 26 in nasl. – *skolopendra*: lat. *scolopendra*, tudi »stonoga«. Ne gre za stonoge oz. skolopendre, ki jih omenja v 8. knjigi (§ 104), ampak za predstavnike iz reda mokric ali enakonožcev (*Isopoda*) v nadredu rakov valilničarjev (*Peracarida*) razreda višjih rakov (*Malacostraca*) v poddeblu rakov (*Crustacea*). Natančnejša določitev ni mogoča. Gl. *NH* 29, 136. Prim. Aristotel, *HA* 4, 1, 523 b 17 in nasl.

§ 101

... se premikajo postrani: prim. Aristotel, HA 4, 2, 525 b 25 in nasl.; 2, 1, 498 a 18 in nasl. – zadnje noge daljše ... na primer pri kobilicah: prim. Aristotel, HA 4, 7, 532 a 27 in nasl.; PA 4, 6, 683 a 35 in nasl. – izvalijo skupke jajčec tako, da v tla zabodejo cevčico svoje bodice: Navedba drži; gre za leglo oz. leglico ali ovipozitor. Prim. Aristotel, HA 5, 28, 555 b 20 in nasl. ter 30. – Jajčeca <tako> preživijo zimo: prim. Aristotel, HA 5, 28, 556 a 3 in nasl. – majhne črnikaste živalce brez nog: prim. Aristotel, HA 5, 28, 555 b 28 in nasl. – kadar je pomlad suha ... zalega številnejša: prim. Aristotel, HA 5, 29, 556 a 9 in nasl.

§ 102

ob vzhodu Vergilij: gl. § 13. – ob vzhodu Psa: tj. Pasje zvezde ali Sirija, ki vzide okoli 18. julija; gl. § 30. – ob zahodu Arkturja: tj. 11. maja; gl. § 41 in opombe. – nastane črvicek: Navedba ne drži. Pri večini vrst, ki živijo v zmernem podnebju, kobilice po tem, ko izležejo jajčeca, pozno jeseni poginejo, prezimijo le jajčeca. Prim. Aristotel, HA 5, 28, 556 a 1 in nasl. – če se jim zahoče, pokončajo kačo: Navedba ne drži. Plinij se opira na Aristotela, ki pravi (HA 9, 6, 612 a 34–35): Πολλοὶ δὲ καὶ τὴν ἀκρίδα ἐωράκασιν ὅτι, ὅταν μάχεται τοῖς ὄφεσι, λαμβάνεται τοῦ τραχήλου τῶν ὄφρων. »Veliko jih je že videlo kobilico, da, kadar se spopada s kačami, kače popade za vrat.« Prim. Pseudo-Aristotel, O čudovitih stvareh, o katerih je slišati 130, ki piše o kobilici, ki se spopada s škorpioni (Ἐν Ἀργεὶ δὲ φασι γίνεσθαι ἀκρίδος τι γένος ὃ καλεῖται σκορπιομάχον), opiše pa tudi njeno strategijo spopada. – na krajih s številnimi razpokami: prim. Aristotel, HA 5, 28, 556 a 4 in nasl.

§ 103

tri čevlje: = 0,888 m. – njihove sprednje in zadnje noge ... uporabljajo kot žage: Nobena vrsta kobilic še daleč ne dosega take velikosti, pa tudi njihovih nog niso nikdar uporabljali kot žage. Za Rimljane je bila Indija, ki so jo poznali večinoma le iz poročil grških piscev in trgovcev, tako kot ekvatorialna Afrika dežela čudes. Tako je npr. o gromozanskih živalih Indije pisal že sam Plinij (gl. NH 9, 4; 9, 8), o njih pa poročajo tudi drugi antični pisci (npr. Solin 52, 42; Ajlijan 16, 12; 17, 6). – popadajo v morja ali ribnike: prim. Livij, Periohe 60: Pestilentia in Africa ab ingenti lucustarum multitudine et deinde necatarum strage fuisse traditur.; Obsekvens 90: apparuit locustarum ingenti agmine in Africa, quae a vento in mare deiectae fluctibusque eiectae odore intolerabili Cyrenis mortiferoque vapore gravem pestilentiam fecerunt pecori; hominumque

DCCC milia consumpta tabe proditum est; Avguštín, O božji državi 3, 31: Lucustarum etiam in Africa multitudinem prodigii similem fuisse, cum iam esset populi Romani provincia, litteris mandaverunt; consumptis enim fructibus foliisque lignorum ingenti atque inaestimabili nube in mare dicunt esse deiectam; qua mortua redditaque litoribus atque hinc aere corrupto tantam ortam pestilentiam, ut in solo regno Masinissae octingenta hominum milia perisse referantur et multo amplius in terris litoribus proximis.

§ 104

kot znak jeze bogov: Kot eno od nadlog jih omenja že Sveto pismo (gl. 2 Mz 10, 12–19). – *še večje:* Plinij verjetno misli na kobilico selko (*Locusta migratoria*) in še zlasti maroško nosato selko (*Dociostaurus maroccanus*); roji slednjih povzročajo ogromno škode (prim. NH 8, 104). Podobno se v velike roje, ki dosežejo tudi Evropo, združujejo puščavska kobilica (*Schistocerca gregaria*), imenovana tudi puščavska saranča, laška kobilica (*Calliptamus italicus*) in egipčanska kobilica (*Anacridium aegyptium*), sibirski hlačničarka (*Gomphoceriscus sibiricus*) ter *Pyrgodera armata*.

§ 105

Italijo najbolj ogrožajo kobilice, ki prihajajo iz Afrike: prim. Livij 42, 10: *Lucustarum tantae nubes a mari repente in Apuliam inlatae sunt, ut examinibus suis agros late operirent. Ad quam pestem frugum tollendam Cn. Sicinius, praetor designatus, cum imperio <in> Apuliam missus, ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto aliquantum temporis absumpsit.* – *k sibilinskim knjigam:* Sibilinske knjige so bile zbirka prerokb, ki jih je menda prerokinja Sibila iz Kum najprej ponudila kralju Tarkviniju Prisku, prodala pa kralju Tarkviniju Ošabnemu; nanje so se Rimljani obračali po nasvet v časih stiske. Hranili so jih v kamniti votlini pod svetiščem Kapitolskega Jupitra, kjer so l. 83 pr. Kr. zgorele v požaru. Nato so Rimljani ponovno pripravili podobno zbirko prerokb, ki jo je cesar Avgust dal shraniti v Apolonovem svetišču na Palatinu. V 5. stoletju po Kr. jih je skupaj s svetiščem dokončno uničil Teodozijev in Honorijev vojskovodja Stilihon. – *Kirenajke:* gl. NH 8, 78; 5, 28 in 31.

§ 106

otoku Lemnosu: grški otok v severnem Egejskem morju, še zdaj Lemnos (Límnos, Λήμνος). Gl. NH 4, 73. – *kavke:* O kavkah gl. NH 10, 77. Ni znano, ali gre za planinsko kavko (*Pyrhacorax graculus*) ali za planinsko vrano (*Pyr-*

rhocorax pyrrhocorax). – *Pri Partih so tudi kobilice priljubljena jed*: Za Parte Plinij omenja, da so jedli tudi škržate (gl. § 92). Prim. tudi NH 6, 195: »Del Etiopijcev živi samo od kobilic, posušenih v dimu in soljenih, da se z njimi prehranjujejo čez leto; ti ne živijo dlje kot do štiridesetega leta.«

§ 107

glas: Kobilice ustvarjajo zvok z drgnjenjem telesnih delov enega ob drugega (t. i. stridulacija); organ, s katerim ga ustvarjajo, imenujemo cvrčalni organ ali cvrčalo. Kobilice iz podreda kratkotipalčnic (*Caelifera*) ga ustvarjajo tako, da ob otrdel rob sprednjega para kril (pokrovke) drgnejo nazobčan del zadnjih nog; kobilice iz podreda dolgotipalčnic (*Ensifera*) imajo del ene pokrovke rebrast, na drugi pa odebeljeni del, s katerim drgnejo po rebrastem delu in tako ustvarjajo zvok. Za okrepitev zvoka imajo posebne strukture, ki delujejo kot resonator (posebne vreče ali prilagojena krila). – *Kobilice se pariyo* ...: prim. Aristotel, HA 5, 28, 555 b 18 in nasl.; 5, 8, 541 b 34–542 a 1 in nasl. – *samci manjši od samic*: prim. Aristotel, HA 5, 19, 550 b 22 in nasl.

§ 108

izležejo jajcem podobnega črvička: Dominantna samica se pari le enkrat v življenju; ob parjenju shrani semensko tekočino (samci kmalu po tem poginejo) in z njo postopno oplojuje jajčeca (iz oplojenih se razvijejo delavke, iz neoplojenih samci). Iz jajčec se izležejo ličinke, te pa se zabubijo v kokone, ki jih napačno poimenujemo mravljiničja jajčeca. Prim. tudi Aristotel, HA 5, 28, 555 b 18 in nasl. – *mravlje pa jo shranjujejo*: prim. Aristotel, HA 9, 40, 623 b 13–17. – *sorazmerno*: tj. sorazmerno z velikostjo njihovega telesa. – *imajo politično ureditev*: prim. Aristotel, HA 1, 1, 488 a 7 in nasl.

§ 109

Semena skladiščijo oglodana: Ni znano, ali gre dejansko za semena ali pa Plinij misli na ličinke, zabubljene v kokonih. O dejavnosti mravelj gl. Aristotel, HA 1, 1, 488 a 10; Ajlijan 2, 25; Plutarh, *O inteligenci živali* 11, 967 B in nasl. – *Ob ščipu delajo tudi ponoči*: prim. Aristotel, HA 9, 38, 622 b 26; Ajlijan 4, 43. – *ob mlaju pa ne delajo*: gl. NH 2, 109: »...; temeljitejši raziskovalci so celo odkrili, da število jetrnih režnjev pri rovkah ustreza številu Luninih dni ter da tudi najmanjša žival, mravlja, občuti močan vpliv te zvezde in je ob mlaju vedno nedejavna.« Prim. Ajlijan 1, 22.

§ 110

svoje umrle pokopavajo: prim. Ajlijan 6, 43; Plutarh, *O inteligenci živali* 11, 967 E. – *Na Siciliji ni krilatih mravelj*: prim. Aristotel, *HA* 8, 28, 606 a 5 (omenja, da na Siciliji ni konjskih mravelj, gr. ἵππομύρμηκες /*hippomýrmekes*/).

§ 111

indijske mravlje: Za katere živali gre (za mravlje gotovo ne), ni znano. Opis je še en dokaz, da je ostajala Indija v antičnih zapisih in s tem tudi zavesti antičnih bralcev kot dežela čudes, nenavadnosti ter velikih živali. – *Eritrah*: grško mesto v Joniji nasproti otoka Hiosa (za njegovega legendarnega ustanovitelja velja Radamantisov sin Eritros s Krete), član Jonske zveze, med 6. in 4. stol. pr. Kr. izmenoma pod oblastjo Aten in Perzije, pozneje Pergamona, od l. 133 del province Azije, pomembno preročišče (prerokinji eritrejska Sibila in Atenaida), zdaj ostanki pri vasi Ildır v okrožju Çeşme v turški provinci İzmir. Gl. *NH* 5, 116. – *severnih Indijcev, imenovanih Dardi*: ljudstvo v severozahodni Indiji, ki ga umeščajo na ozemlje Dardistana (gorata pokrajina, ki je vključevala severni Pakistan, Kašmir in dele severovzhodnega Afganistana) v sosesčino Baktrov in Sakov; sloveli so po bogastvu in zalogah zlata. Ptolemaj jih imenuje Daradri (7, 1, 4: Δαράδραι). Prim. Arijan, *O Indiji* 15, 4–7. – *na dan prinašajo zlato ...*: gl. Herodot 3, 102–105; *NH* 33, 66; Strabon 15, 1, 44 (706); Mela 3, 62; Ajlijan 3, 4; 16, 15; Izidor Seviljski 12, 3, 9.

§ 112

Mnoge žuželke ... iz rose: prim. Aristotel, *HA* 5, 19, 551 a 1 in nasl. – *redkve*: Verjetno gre za vrtno redkev (*Raphanus sativus*) iz družine križnic (*Brassicaceae*, *Cruciferae*); nekateri prevajalci se odločajo za prevod »zelje«, ker lahko *raphanus* v latinščini pomeni tudi zelje. – *buba*: lat. *chrysallis*, gr. χρυσάλλις »zlatasta buba metuljev« (iz gr. χρυσός /*khrysós*/ »zlato«). Gre za fazo bube. – *črviček ... metulj*: prim. Aristotel, *HA* 5, 19, 551 a 14–24. Morda gre za kapusovega belina (*Pieris brassicae*) iz družine belinov (*Pieridae*) v redu metuljev (*Lepidoptera*: naddružina dnevnihi metuljev (*Papilionoidea*), skupina ditrisiji (*Ditrysia*), podred rilčastih metuljev (*Glossata*)).

§ 113

nekateri žuželke nastanejo ... tudi v lesu: prim. Aristotel, *HA* 2, 19, 551 a 5; 5, 1, 539 a 23. – *lesni črvi*: lat. *cossus*. Ni mogoče ugotoviti, za katero vrsto črvov gre, tudi zato, ker jih v antiki najbrž večinoma niso razlikovali. Mogoče je, da gre

za katerega od predstavnikov: a) družine lesovrtov (*Cossidae*) v redu metuljev (*Lepidoptera*), npr. vrbov lesovrt (*Cossus cossus*), imenovan tudi vrbov zavrtač ali vrbar; špargljev lesovrt (*Parahypopta caestrum*), imenovan tudi belušev koreninar; jesenov zavrtač (*Zeuzera pyrina*), imenovan tudi kostanjev zavrtač in modro sitce; b) družine trdoglavcev (*Anobiidae*), npr. pikčasti trdoglav (*Anobium punctatum*), imenovan tudi navadni trdoglavec in mrtvaška ura; vztrajnik (*Hadrobregmus pertinax*), imenovan tudi kukec in trdoglav; češljati vrtalec (*Ptilinus pectinicornis*), imenovan tudi knjigovrt; c) družine kozličkov (*Cerambycidae*), npr. hišni kozliček (*Hylotrupes bajulus*), imenovan tudi hišni kozlič; kovač (*Ergates faber*); modri kozliček (*Callidium violaceum*); strigoš (*Cerambyx cerdo*), imenovan tudi hrastov kozliček, strigaš in veliki hrastov kozliček; veliki topolov kozliček (*Saperda carcharias*), imenovan tudi topolov kozliček; mali topolov kozliček (*Saperda populnea*), imenovan tudi trepetlikov kozliček; tesar (*Acanthocinus aedilis*); č) družine lesnih os (*Siricidae*), npr. velika rumena lesna osa (*Urocerus gigas*), imenovana tudi lesna osa, rumena lesna osa, smrekova lesna osa in velika rumena lesna osa; borova lesna osa (*Sirex juvencus*), imenovana tudi modra lesna osa; črna borova lesna osa (*Xeris spectrum*), imenovana tudi črna lesna osa in smrekova lesna osa; lesna osa (*Tremex columba*); d) družine lesovrtov (*Bostrichidae*) v redu hroščev (*Coleoptera*), npr. kapucinec (*Bostrichus capucinus*); žitni kutar (*Rhyzopertha dominica*); trtni kukec (*Sinoxylon muricatum*), imenovan tudi trtni lesotoč; gladki kapucar (*Stephanopachys linearis*); zrnasti kapucar (*Stephanopachys substriatus*). – *obadi*: gl. § 100 in opombe. Prim. Aristotel, HA 5, 19, 552 a 29. – *kjerkoli je vlage preveč*: prim. Aristotel, HA 5, 19, 551 b 21 in nasl. – *trakulje*: Gre za trakulje (razred *Cestoda*), med katerimi sta najverjetnejši predstavnici goveja trakulja (*Taenia saginata*) in prašičja trakulja (*Taenia solium*), ki spadata v družino tenij (*Taeniidae*) reda ciklofilidnih trakulj (*Cyclophyllidea*, podrazred pravih trakulj (*Eucestoda*)). Ne moremo pa izključiti tudi drugih vrst, npr. ribje ali široke trakulje (*Diphyllobothrium latum*; družina *Diphyllobothriidae* iz reda psevdofilidnih trakulj (*Pseudophyllidea*)) idr. Prim. Aristotel, HA 5, 19, 551 a 5–13, ki jih imenuje helminte (ἑλμινθες /*hélminthes*/), omenja pa tri vrste: ploske (πλατεῖα /*plateía*/), okrogle (στρογγύλαι /*strongýlai*/) in tretjo vrsto, ki jo imenuje askaride (ἄσκαριδες /*askarídes*/). – *trideset ... čevljev*: = 8,88 m.

§ 114

v živih ljudeh in v njihovih laseh: Gre za uši. Prim. Aristotel, HA 5, 31, 556 b 21 in nasl. – *diktator Sula*: Lucij Kornelij Sula (138–78 pr. Kr.), rimski politik

in uspešen vojskovodja (pogajanja s Parti, zmaga nad Samniti v zavezniški vojni, zmaga proti pontskemu kralju Mitridatu VI.), po zmagi nad Marijem in njegovimi privrženci diktator od 82 do 79, ko je sam prostovoljno odstopil. O njegovi smrti zaradi ušivosti gl. NH 7, 138; 26, 138: *Phthiriasi Sulla dictator consumptus est* ...; Plutarh, *Sula* 36. – *Alkman*: grški zbarski pesnik, ki je živel in deloval v 2. polovici 7. stol. v Sparti, po izročilu pa naj bi izviral iz Sard. O njegovi smrti zaradi ušivosti gl. Aristotel, HA 5, 31, 557 a 2: καὶ διεφθάρησάν τινες ἤδη τοῦτον τὸν τρόπον, ὥσπερ Ἀλκμᾶνά τέ φασι τὸν ποιητὴν καὶ Φερεκύδην τὸν Σῦριον. – *fazane pa celo ubije*: O fazanu gl. NH 10, 132. Prim. Aristotel, HA 5, 31, 557 a 11 in nasl. Fazane zajedajo mnogi zajedavci; najbolj znani so: *Goniocotes chrysocephalus* in *Goniodes colchici* iz družine *Goniididae*; *Amyrsidea perdicis* iz družine *Menoponidae*; *Lipeurus maculosus* in *Lagopoecus colchicus* iz družine *Phlopteridae*. Vsi spadajo v red uši (*Phthiraptera*).

§ 115

osel in ovca odporna: prim. Aristotel, HA 5, 31, 557 a 15 in nasl. Navedba ne drži; zajedalci napadajo tudi osle in ovce. Sem spadajo predstavniki podreda tekutov in perojedov (kožuhožercev) (*Mallophaga*), ki zajedajo sesalce in ptiče, ter podreda (pravih) uši (*Anoplura*), ki zajedajo sesalce. – *v določeni vrsti tkanine*: Mišljena je bela uš (*Pediculus humanus*, tudi *Pediculus humanus humanus* in *Pediculus humanus corporis*, starejše *Pediculus vestimenti*), ki skupaj z naglavno ušjo (*Pediculus capitis*, tudi *Pediculus humanus capitis*) spada v družino človeških uši (*Pediculidae*). Tretji zajedavec človeka iz tega reda je sramna uš ali kršelj (*Phthirus pubis*). – *zlasti iz volne ovac, ki so jih poklali volkovi*: prim. Aristotel, HA 8, 10, 596 a 7 in nasl.; Plutarh, *Gostinska vprašanja* 2, 9, 642 B in nasl. – *v nekaterih vodah*: prim. Aristotel, HA 5, 31, 557 a 19 in nasl. Plinij je napačno razumel Aristotela, ki pravi, da uši pogosteje nastajajo, če živali zamenjajo vodo, v kateri se kopajo. – *v različnih vrstah voska nastaja neka žival, ki velja za najmanjšo izmed vseh živali*: Morda gre za pršice (red *Acarina*); Aristotel navaja, da je bela in majhna; imenuje jo akari (HA 5, 32, 557 b 6–8: ἀκάρη, λευκὸν καὶ μικρόν). – *z umazanije suhih tal ... skakači*: Nedvomno gre za bolhe (red *Siphonaptera*, kar je zloženka iz gr. σίφων /*síphon*/ »cev«, »natéga«, »sesalka«, »črpalka« in ἅπτερος /*ápteros*/ »nekrilat«, »brez kril«), ki so zaradi izjemno močnih nog in razvitega skakalnega mehanizma odlične skakalke; njihove ličinke, ki spominjajo na majhne črve, se prehranjujejo z odmrlim organskim materialom, kri, ki jo potrebujejo

za razvoj, pa dobijo iz iztrebkov odraslih bolh, ki vsebujejo tudi deloma prebavljeno kri. Prim. Aristotel, *HA* 5, 31, 556 b 25 in nasl. Plinij jih poimenuje z grško tujko *petauristae* »skakači«, kar je latinska priredba gr. πετεურιστήρ /*peteuristéŕ*/ »akrobat«, »žongler«, »cirkusant«, »vrvohodec«, »skakač«, ki izhaja iz gr. πέτευρον /*péteuron*/ »odskočna deska« (kakšno so uporabljali akrobati). Natančnejša določitev vrste ni mogoča.

§ 116

V istem obdobju: tj. v istem kot zgoraj omenjene žuželke. – *žival, ki ima glavo vedno zarito v kri* <gostitelj>: Glede na opis gre nedvomno za klope (red *Ixodida*, naddružina *Ixodoidea*). Verjetno gre za gozdnega klop (*Ixodes ricinus*) iz družine klopov (*Ixodidae*; gre za t. i. ščitaste ali trde klope, ker so pokriti s hitinskimi ploščicami), imenovanega tudi navadni klop in ovčji klop. Razne sesalce, med drugim tudi človeka, zajedajo samo samice. Prim. *NH* 30, 82; Kolumela 7, 13, 1; 6, 2, 6; Katon, *O poljedelstvu* 96, 2. – *Nikoli se ne zaredi na tovornih živalih*: prim. Aristotel, *HA* 5, 31, 557 a 15–18. – *pijavk*: lat. *hirudo*. Pijavke spadajo v podrazred pijavk (*Hirudinea*) v razreda sedlašev (*Clitellata*) debela kolobarnikov (*Annelida*). Natančna določitev vrste ni mogoča, čeprav Plinij verjetno opisuje medicinsko pijavko (*Hirudo medicinalis*) iz družine navadnih pijavk (*Hirudinidae*) v redu nerilčastih pijavk (*Arhynchobdellida*); imenuje jo tudi *sanguisuga* »krvoses« (gl. *NH* 32, 123). – *leteča žuželka, značilna pasja nadloga* ...: Lahko le ugibamo, ali gre za katero od predstavnic družine muh kožuharic (*Hippoboscidae*) ali za katerega od predstavnikov iz družine obadov ali brencljev (*Tabanidae*), oboji v redu dvokrilcev (*Diptera*), ali morda za katero od uši (podred *Anolura*) ali morda za katerega od tekutov in perojedov (kožuhožercev) (podred *Mallophaga*), oboji v redu (živalskih) uši (*Phthiraptera*).

§ 117

molje: Gre za predstavnike naddružine moljev (*Tineoidea*) v redu metuljev (*Lepidoptera*), najverjetneje za predstavnike družine pravih moljev (*Tineidae*), ki se naprej deli na devet poddružin. Določitev vrste sicer ni mogoča (tudi v antiki jih niso ločevali), možni kandidati pa so: hišni molj (*Tineola bisselliella*), koruzni molj (*Nemapogon granella*), kožuhasti molj (*Monopis lavigella*), krznarski molj (*Tinea pellionella*) in preprogar (*Trichophaga tapetzella*). Prim. tudi Aristotel, *HA* 5, 32, 557 b 1–10. – *Molji nastajajo tudi v papirusu*: prim. *NH* 13, 86. Gre za predstavnike prašnih in knjižnih uši (*Psocoptera*),

ki se deli na tri podredove in 40 družin. Med najbolj verjetnimi predstavniki sta navadna prašna uš (*Trogium pulsatorium*, tudi *Atropos pulsatorium* in *Clothilla pulsatoria*), ki z zakrnelimi krili oddaja zvoke, podobne tiktakanju, zato je dobila tudi ime mrtvaška ura (enako kot pikčasti trdoglav (*Anobium punctatum*)), ter knjižna uš (*Liposcelis bostrychophila*) in nasploh predstavnice rodu *Liposcelis*, ki vključuje 126 različnih vrst. Morda lahko sem uvrstimo tudi češljatega vrtalca (*Ptilinus pectiniformis*), imenovanega tudi knjigovrt, ki spada v družino trdoglavcev (*Anobiidae*) v redu hroščev (*Coleoptera*). – *vrsta moljev, ki kakor polži nosijo s seboj svoje lupine*: prim. Aristotel, HA 5, 32, 557 b 13 in nasl. Morda gre za predstavnike družine vrečkarjev (*Psychidae*), ki se deli na šest poddružin, spadajo pa v naddružino moljev (*Tineoidea*). Zanje je značilno, da gosenice iz rastlinskih ostankov in peska naredijo vrečko in se v njej olevijo ter zabubijo. Ko se izvali metulj, samice, ki nimajo kril, večinoma ostanejo v vrečki ali na njej; tja prileti samec in jo oplodi. Samice živijo nekaj dni, samci le nekaj ur.

§ 118

figove komarje: lat. *culices ficarii*. Gre za navadno figovo osico (*Blastophaga psenes*), ki sodeluje pri oploditvi fig (kaprifikacija; o njej gl. § 40 in opombe); spada v družino figovih osic (*Agaonidae*; v njej je 17 vrst) v podredu ozkopasih os (*Apocrita*) reda kožekrilcev (*Hymenoptera*), ne v družino os šiškaric (*Cynipidae*). – *kantaride*: prim. Aristotel, HA 5, 19, 552 b 1 in nasl. Zelo verjetno gre za katerega od predstavnikov družine priščnjakov in travnic (*Meloidae*; ta se deli na štiri poddružine in na ok. 2500 vrst) v redu hroščev (*Coleoptera*); Plinij zanje omenja, da vsebujejo strup (gl. NH 29, 93–95). Najverjetneje misli na kovinsko zelenega hrošča špansko muho (*Lytta vesicatoria*), ki ob nevarnosti izloča kantaridin ($C_{10}H_{12}O_4$), strup, ki ob stiku povzroča mehurje na koži in sluznici. Kantaridin se sicer uporablja v medicini za zdravljenje bradavic in virusnih okužb. Že od antike naprej so ga uporabljali za zdravljenje različnih bolezni, v prah zdrobljene španske muhe pa so bile v obliki obližev, mazil in raztopin tudi priljubljen, a nikoli dokazan afrodiziak, vendar je njegova raba zelo tvegana in celo smrtno nevarna; uporaba je verjetno posledica dejstva, da je bila obrazna mimika zastrupljenih enaka tisti, ki jo imajo spolno vznburjeni, povzroča pa lahko tudi priapizem. – *druge vrste komarjev nastajajo v snoveh, ki se skisajo*: Gotovo gre za vinske mušice (*Drosophilidae* z dvema podvrstama: *Drosophilinae* in *Steganinae*; ok. 3500 vrst) iz podreda pravih muh kratko-rožk (*Brachycera*) v redu dvokrilcev (*Diptera*). Gre za večinoma rumenkaste

mušice z rdečimi očmi, za katere je značilno, da jih privablja vonj fermentiranih tekočin in gnijočega sadja, gob ter močno dišeče cvetje. Verjetno gre za vinsko mušico (*Drosophila melanogaster*), imenovano tudi drozofila, mala sadna mušica in rosnica, in za veliko vinsko mušico (*Drosophila funebris*). – v starejšem snegu ... rdečkasti črvički ... prekriti s ščetinastimi dlakami: prim. Aristotel, HA 5, 19, 552 b 5 in nasl. Najbrž gre za predstavnike podrazreda skakačev (*Collembola*), verjetno za snežnega skakača, morda *Entomobrya nivalis* iz družine *Entomobryidae*, morda *Desoria saltans* iz družine *Isotomidae*, imenovan tudi ledeniški skakač, možni predstavniki pa so še *Ceratophysella sigillata*, *Desoria hiemalis*, *Desoria violacea*, *Hypogastrura socialis*, *Vertagopus westerlundi* ... – Mediji: antična pokrajina na območju današnjega severozahodnega Irana, domovina Medijcev s prestolnico Ekbatana (zdaj Hamadan). Gl. NH 6, 43–45.

§ 119

piralida ... *pirotok*: lat. *pyrallis*, gr. πυραλλίς, tudi »ognjica« (iz gr. πῦρ /pýr/ » ogenj«). Plinij jo imenuje tudi *pyrausta* (gr. πυραύστης; obliko najdemo v nekaterih starejših izdajah), pa tudi *pyrotocon* (gr. πυρότοκον) »rojena v ognju«. Prim. Aristotel, HA 5, 19, 552 b 10–14. Morda gre za izmišljeno žival, komentatorji pa kot možnost omenjajo črnega krasnika (*Melanophila acuminata*) iz družine krasnikov (*Buprestidae*) v redu hroščev (*Coleoptera*), za katerega je značilno, da ga privlači ogenj (pojav imenujemo pirofilija), ker s fotomehaničnimi infrardečimi receptorji, ki jih ima na toraksu in ob srednjih nogah na trupu, zaznava infrardeče sevanje, s tipalkami pa majhne količine kemičnih snovi, ki se sproščajo ob gorenju, kar zanj pomeni ustrezno mesto za odlaganje jajčec in razvoj zalege.

§ 120

Hipanis v Pontu: Hipanis so v antiki imenovali reko Južni Bug (zdaj v Ukrajini), pa tudi reko Kuban na severnem Kavkazu v Rusiji, ki se izliva v Azovsko morje; Plinij ima v mislih slednjo. Prim. NH 4, 83. – *enodnevnica*: lat. *hemerobion*, gr. ἡμερόβιον. Latinski izraz je iz grščine prevzeta tujka, ki je zloženka iz gr. ἡμέρα /heméra/ »dan« in βίος /bíos/ »življenje«. Prim. Aristotel, HA 1, 5, 490 a 34 in nasl.; 5, 19, 552 b 18–23; Ajlijan 5, 43; Cicero, *Razprave v Tuskulu* 1, 94: *Apud Hypanim fluvium, qui ab Europae parte in Pontum influit, Aristoteles ait bestiolas quasdam nasci, quae unum diem vivant*. Enodnevnice (red *Ephemeroptera*) so sicer red žuželk, ki vključuje več kot 3000 vrst, razdeljenih

na 42 družin in več kot 400 rodov; živijo le nekaj ur ali dni, opazimo pa jih ob večerih, ko v ogromnih rojih letajo nad počasnejšimi vodotoki in stoječimi vodami, kamor ležejo jajčeca. – *od začetka do konca sedemdnevna obdobja*: tj. obdobja v dnevih, ki so vezana na število sedem in njegove večkratnike. Prim. Aristotel, *HA* 5, 20, 553 a 2 in nasl.: Ὁ δὲ χρόνος τῆς γενέσεως ἀπὸ μὲν τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους σχεδὸν τοῖς πλείστοις ἐπτάσι μετρεῖται τρισὶν ἢ τέτταρσιν ...; Gelij 3, 10: *Quod est quaedam septenarii numeri vis et facultas in multis naturae rebus animadversa, de qua M. Varro in hebdomadibus disserit copiose*; Plinij 35, 11 (o Varonovem delu z naslovom *Hebdomades* »Sedmi-ce«). – <zaradi razkroja kril>: Mesto je v izvirniku nejasno. Nekatere izdaje ponujajo besedilno različico *Cetera ex his pinnata autumno fere moriuntur, tabani quidem caecitate*. V prevodu je uporabljena dopolnjena različica, ki jo je predlagal izdajatelj Mayhoff: *Cetera ex his pinnata autumno fere moriuntur, tab<e alarum, tab>ani quidem caecitate*; pri dopolnilu se je opiral na odlo-mek iz Aristotela (gl. naslednjo opombo). – <zaradi razkroja kril> ... *zaradi slepote*: prim. Aristotel, *HA* 5, 20, 553 a 14 in nasl. – *muhe ... znova oživijo*: prim. Aristotel, *Resp.* 9, 475 b 4; Ajlijan 2, 29; Varon, *O kmetijstvu* 3, 16, 38: *Quae enim sic concaluerunt, restituunt se ac revivescunt, ut solet similiter fieri in muscis aqua necatis*.

§ 121

Glavo: prim. Aristotel, *PA* 4, 10, 685 b 25. – *feniksu*: gl. *NH* 7, 153; 10, 3 in nasl. – *pavi*: gl. *NH* 10, 43 in nasl. – *stimfalida*: Stimfalide ali stimfalske ptice (lat. *Stymphalides* sc. *aves*) so bile mitične ptice, ki so živele v okolici jezera Stimfal v Arkadiji na osrednjem Peloponezu. Po mitološkem izročilu so imele bronasta peresa, ki so jih lahko izstreljevale kot puščice, bronaste kljune in kovinske iztrebke, hranile pa so se z mesom in pustošile okoliške pokrajine. Pobil jih je Herakles (šesta junaška naloga). Enačenje s katero od znanih ptičjih vrst, ki so ji zaradi legendarnega izročila pripisovali omenjene lastnosti, ostaja zgolj ugibanje (npr. ibis ipd.). Prim. *NH* 2, 227; 4, 20. – *fazan*: gl. *NH* 10, 132. – *galerita*: sc. *avis* »s kučmo pokrita ptica«. Poimenovanje izhaja iz lat. pridevnika *galeritus*, ki pomeni »pokrit s kučmo« (iz *galerus, galerum* »kosmata kapa«, »kučma«). Gre za čopastega škrjanca, v latinščini imenovanega *galerita avis* (pozneje z galskim izrazom *alauda*), v sodobni ornitologiji pa *Galerida cristata*; spada v družino škrjancev (*Alaudidae*) v redu pevcev (*Passeriformes*). Prim. Aristotel, *HA* 9, 25, 617 b 20 in nasl.; Varon, *O latinskem jeziku* 5, 76: *Sic galeritus et motacilla, altera quod in capite habet plumam elatam, altera*

quod semper movet caudam. Gelij ga imenuje *cassita* (2, 29, 3). – *po kateri je dobila ime tudi legija:* Gre za peto legijo (*legio V Alaudae*), ki jo je l. 48 pr. Kr. ustanovil Cezar; njeno znamenje je bil slon, ime *Alaudae* pa je dobila po visokih perjanicah na čeladah, značilnih za Galce, zaradi katerih so bili vojaki videti kot (čopasti) škrijanci. Legija je bila uničena l. 86 v boju z Dakijci. Prim. Svetonij, *Cezar* 24: *unam etiam ex Transalpinis conscriptam, vocabulo quoque Gallico – Alauda enim appellabatur –, quam disciplina cultuque Romano institutam et ornatam postea universam civitate donavit.*

§ 122

Omenili smo tudi že ... zločljivo perjanico: gl. NH 10, 86. Gre za smrdokavro. – *čopastih črnic:* lat. *fulica*. Komentatorji glede določitve ptice niso enotni. Po enih gre za čopasto črnico (*Aythya fuligula*, tudi *Fuligula cristata*), ki je rasa iz rodu potapljavk (*Aythya*) in spada v družino plovcev (*Anatidae*) reda plojkokljunov (*Anseriformes*); za samce je značilen čop na zatilju. Po drugih gre za črno lisko (*Fulica atra*) iz družine mokožev (*Rallidae*) v redu žerjavov (*Gruiformes*). – *Marsovevu detlu:* Domnevno gre za črno žolno; samec ima na glavi izrazito rdečo čepico (samice imajo samo rdeče zatilje). Gl. NH 10, 40–41 in pojasnila v opombah k obema poglavjema. – *balearskemu žerjavu:* Komentatorji menijo, da gre za deviškega žerjava (*Anthropoides virgo*) iz družine žerjavov (*Gruidae*) v redu žerjavov (*Gruiformes*), ki ima ob straneh glave značilna bela čopka. Danes živi na območju skrajne jugovzhodne Evrope in v Aziji. Mogoče je, da je v antiki živel tudi na območju Sredozemlja. – *naj-sijajnejši okras je dala petelinom:* tj. petelinji greben. Prim. Aristotel, HA 2, 12, 504 b 12. O petelinih gl. NH 10, 46–50. – *grebene kač:* lat. *draco*. Nekateri prevajalci se odločajo za prevod »grebene zmajev«. Vendar pa se Plinijeva navedba nanaša na NH 8, 35, kjer opisuje kače velikanke in pravi, da je nenavadno to, da je bil Juba prepričan, da imajo grebene; Plinij sam tega ni verjel.

§ 123

Rogove ... dobil samo rod štirinožcev: prim. Aristotel, HA 2, 1, 500 a 2 in nasl.; PA 3, 2, 662 b 23 in nasl. – *Aktajona:* mitološka osebnost, sin Aristeja in Kadmove hčere Avtonoe, učenec Kentavra Hirona, ki ga je Artemida spremenila v jelena (po eni verziji mita zato, ker jo je videl golo pri kopanju, po drugi pa zato, ker se je bahal, da je boljši lovec od nje), nato pa so ga raztrgali njegovi lastni psi. Prim. Ovidij, *Metamorfoze* 3, 155–252. – *Cipa:* Genucij Cip(us), legendarni rimski pretor, se je podal na vojno in je nenadoma ugotovil, da sta

mu na glavi zrasla rogova. Ko se je o tem znamenju posvetoval z vedeži, so mu odgovorili, da bo po vrnitvi postal kralj. Ker pa ni hotel spodkopati rimske republike, je odšel v prostovoljno izgnanstvo, zato so mu Rimljani v spomin pri Ravduskulanskih vratih, skozi katera je odšel v izgnanstvo, postavili bronast kip z rogovi. Prim. Ovidij, *Metamorfoze* 15, 565–621; Valerij Maksim 5, 6, 3. – *Lacija*: gl. NH 3, 54 in nasl. – *šilarjem*: lat. *subulo*, pl. *subulones*. Prim. Aristotel, HA 9, 5, 611 a 32 in nasl. – *širokorožci*: lat. *platyceros -otis*, gr. πλατύκερος. Gre za živali, kot so los, severni jelen in damjak.

§ 124

Srnam: lat. *caprea*, v sodobni zoologiji *Capreolus capreolus* iz družine jelenov (*Cervidae*) v redu sodoprstih kopitarjev (*Artiodactyla*). – *ovnov*: lat. *aries*; gl. NH 8, 189. – *borilni jermen*: lat. *caestus*. Gre za jermen z všitimi železnimi ali svinčenimi kroglicami, ki so si ga borci ovili okoli rok, da so lahko močnejše udarjali nasprotnika; s tem, ko so si jermen ovili okoli roke, je nastala nekakšna rokavica. – *bikom*: lat. *taurus*, tj. *Bos taurus* iz družine votlorogov (*Bovidae*) v redu sodoprstih kopitarjev (*Artiodactyla*). Gl. NH 8, 176–183; prim. Aristotel, HA 4, 11. – *gamsom*: lat. *rupicapra*; gl. NH 8, 214. – *damam*: gl. NH 8, 214. Izraz *damma* v slovarjih ni natančno definiran; šlo naj bi za srni podobno žival, morda za damjaka ali gazelo ali divjo kozo. Komentatorji domnevajo, da gre za srnam podobne trstikarske (tudi trstične) antilope (rod *Redunca*), ki so poddružina barskih antilop (*Reduncinae*) v družini votlorogov ali rogarjev (*Bovidae*) v redu sodoprstih kopitarjev (*Artiodactyla*). – *strepsikerotu ... adaks*: lat. *strepsiceros*, gr. στρεψικέρως »krivorog«, »vitorog«; gl. NH 8, 214. Po eni domnevi naj bi šlo za velikega kuduja (*Tragelaphus strepsiceros*), po drugi pa za mendeško antilopo (*Addax nasomaculatus*), oba iz družine votlorogov (*Bovidae*) v redu sodoprstih kopitarjev (*Artiodactyla*).

§ 125

frigijskemu govedu: prim. Aristotel, HA 3, 9, 517 a 28. Frigija je bila antična pokrajina v osrednjem delu Male Azije (anatolska planota) med Bitinijo in Paflagonijo na severu in severozahodu, Pizidijo in Likaonijo na jugu, Kapadokijo na vzhodu in Lidijo na zahodu, domovina Frigijcev. Gl. NH 5, 145. Natančnejših podatkov o frigijskem govedu ni. – *Trogoditov*: gl. NH 8, 26 in opombo. Prim. tudi Ajlijan 16, 33. – *po en rog ... kot smo že omenili*: Gre za nosoroga; gl. NH 8, 71 in 8, 76. – *za nalet*: lat. *ad incursum*, tudi »za napad«. Prim. Aristotel, PA 3, 2, 662 b 27 in nasl. ter 35 in nasl.; 663 a 24 in nasl. – *Pri*

neki <živalski> vrsti: Ni znano, za katero vrsto gre. – *polži:* gl. § 190 in NH 9, 101. – *rogatih gadih:* lat. *cerastes*; gl. NH 8, 85.

§ 126

Barbari na severu iz rogov turov pijejo: prim. NH 8, 38; Cezar, *Galska vojna* 6, 28, 6; Solin 20, 5; Izidor Seviljski 12, 1, 34. O turu (*Bos primigenius*) gl. NH 8, 38 in opombe. – *urno:* lat. *urna*; kot tekočinska mera = pol amfore = štirje kongiji (*congii*) = 24 sekstarijev (*sextarii*) = 13,09 l. – *žgane z vžigalom:* lat. *cestrota*. Gre za postopek enkavstike ali vžiganja oz. izžiganja. Gl. NH 35, 149.

§ 127

ki so polni: lat. *solida* tudi »gosti«, »zgoščeni«. – *jeleni ... jim vsako leto odpadejo:* prim. Aristotel, HA 2, 1, 500 a 6 in nasl.; 3, 9, 517 a 20 in nasl.; PA 3, 2, 663 b 12. – *odrgnjena kopita ... rogove premažejo z mastjo:* gl. NH 28, 266. Prim. Aristotel, HA 8, 7, 595 b 12 in nasl. – *z uporabo vrelega voska upogne že pri živih živalih:* prim. Aristotel, HA 8, 7, 595 b 12 in nasl.

§ 128

Samice imajo večinoma tanjše rogove: prim. Aristotel, HA 4, 11, 538 b 22 in nasl. – *ovce nimajo rogov, prav tako tudi ne košute:* prim. Aristotel, HA 4, 11, 538 b 18 in nasl. – *enoprstih kopitarjev:* lat. *solidipes*, pl. *solidipedes*. Prim. Aristotel, PA 3, 2, 662 b 30. – *indijskega osla:* gl. § 255. Prim. Aristotel, HA 2, 1, 499 b 19; PA 3, 2, 663 a 18 in nasl. Ni mogoče z gotovostjo določiti, katero žival opisujeta Aristotel in Plinij. Morda gre za indijskega nosoroga (*Rhinoceros unicornis*), ki spada v družino nosorogov (*Rhinocerotidae*) reda lihoprstih kopitarjev (*Perissodactyla*). – *z razklanim kopitom:* lat. *bisulca*. Prim. Aristotel, HA 2, 1, 501 a 12 in nasl.; PA 3, 2, 663 b 37 in nasl. – *samo pri jelenih rasteta iz kože:* prim. Aristotel, HA 2, 1, 500 a 8 in nasl.; 3, 9, 517 27 in nasl.

§ 129

Ribe: prim. Aristotel, PA 4, 10, 685 b 35 in nasl. – *ostrig:* gl. NH 9, 160; 9, 168–169; 32, 59–65. – *spužve:* gl. NH 9, 148. – *raki:* gl. NH 9, 97–102. Ni mogoče zanesljivo ugotoviti, ali ima Plinij v mislih sladkovodne ali morske rake ali rakovice.

§ 130

največ las na glavi človek: prim. Aristotel, HA 2, 1, 498 b 18 in nasl.; PA 2,

14, 658 b 2 in nasl. – *Lasatci*: lat. *Capillati* iz *capillus* »las«, »dlaka«. Tako so od Avgusta naprej imenovali Ligure zaradi njihovih dolgih las; gl. *NH* 3, 47 in 135. – *Galija Lasata*: Rimljani so prebivalstvo večine galskih dežel označevali tudi s skupno oznako *Gallia Comata* (*comata*) »Lasata Galija«, pri čemer so dolgi lasje simbolizirali nižji nivo civiliziranosti. Narbonsko provinco ali Narbonsko Galijo so imenovali *Gallia Bracata* (*bracata*); *bracae* so bile široke hlače, kakršne so nosili Galci in Germani, v zavesti Rimljanov pa so simbolizirale višji nivo omikanosti Narbonske province v nasprotju z drugimi galskimi deželami. Gl. *NH* 4, 105. – *Mikonijci*: prebivalci otoka Mikonos severovzhodno od Delosa v otoški skupini Kikladi. Gl. *NH* 4, 66. Prim. Strabon 10, 5, 9 (487). – *Kavnosu*: mesto v Mali Aziji na jugozahodni obali Karije, zdaj Dalyan ob ustju reke Dalyan Çayı (v antiki Kalbis). Prebivalstvo so zaradi njihovega napihnjenege videza zasramovali. Prim. tudi *NH* 5, 104; 15, 83 (kavnijske fige); 31, 99 (zdravilna kavnijska sol); 35, 101; Strabon 14, 2, 2 (651); Mela 1, 83. – *noji*: gl. *NH* 10, 1–2. Prim. Aristotel, *PA* 4, 14, 697 b 18 in nasl. – *morski vrani* ... v *Grčiji po tem dobili ime*: gl. *NH* 10, 133. Latinsko poimenovanje zanj je *corvus aquaticus*, Plinij pa ga v 10. knjigi imenuje z grško tujko *phalacrocorax* (gr. φαλακροκόραξ), kar pomeni »plešasti vran« (iz gr. φαλακρός /*phalakrós*/ »plešast« in κόραξ /*kórax*/ »vran«). Prvotno so ga enačili s kormoranom (*Phalacrocoracidae*), ki pa ni plešast; domnevno naj bi šlo za klavžarja ali grivastega ibisa (*Geronticus eremita*).

§ 131

Izpadanje las ...: prim. Aristotel, *HA* 3, 11, 518 a 29 in nasl.; 9, 50, 631 b 30. – *Osivelost* ...: prim. Aristotel, *HA* 3, 11, 518 a 7 in nasl. ter 16 in nasl.; *GA* 5, 3, 784 a 1 in nasl.; 783 b 26; 782 a 10 in nasl.; 5, 4, 784 b 35; 5, 5, 785 a 11. – *Dve temeni*: prim. Aristotel, *HA* 1, 7, 491 b 5; Izidor Seviljski 10, 1, 26.

§ 132

Kosti glave ... *s šivi, ki so nazobčani kakor glavnik*: prim. Aristotel, *HA* 3, 5, 515 b 11 in nasl.; 3, 7, 516 a 15 in nasl. – *medvedi*: gl. *NH* 8, 130. – *papige*: gl. *NH* 10, 117. – *na ustreznih mestih*: tj. *NH* 8, 130 in 10, 117.

§ 133

Možgane: prim. Aristotel, *HA* 1, 16, 494 b 26–31; *PA* 2, 7, 652 b 23 in nasl.; 653 a 27 in nasl. – *mehkužci*: gl. *NH* 9, 83 in 162. – *polipi*: gl. *NH* 9, 85 in nasl. – *z dvema ovojnicama*: lat. *membrana*, tudi »membranama«, »opnama«,

»mrenama«. Možgane obdajajo tri možganske ovojnice (meninge): notranja žilnica (tudi pia, pia mater, mehka možganska ovojnica), srednja pajčevnica (arachnoidea, arachnoidea) in zunanja trda ali čvrsta možganska ovojnica (tudi dura, dura mater, pachymeninx, pahimeninga, trda opna). Prim. Aristotel, HA 1, 16, 494 b 26–31; PA 2, 7, 652 b 23 in nasl.; 653 a 27 in nasl. – *moški večje možgane kot ženska*: prim. Aristotel, PA 2, 7, 652 a 28 in nasl. – *možgani brez krvi in brez žil ...*: prim. Aristotel, HA 3, 3, 514 a 18; 1, 16, 495 a 4 in nasl.; 3, 17, 520 a 26 in nasl. Navedba seveda ne drži.

§ 134

če jih skuhamo, postanejo trdi: prim. Aristotel, PA 2, 7, 652 a 24 in nasl.; 653 a 22; GA 2, 6, 744 a 15 in nasl. – *možgani v otroštvu utripajo*: Gre za mečave ali fontanele (tudi fontikul, fonticulus), polja iz mehkega vezivnega tkiva med ploščatimi kostmi na zgornjem delu lobanje pri novorojenčkih in dojenčkih, ki omogočajo lažje prilagajanje lobanje med porodom in so po porodu zelo občutljiva; zakostenijo šele v drugem letu življenja. Prim. NH 7, 4; Aristotel, HA 7, 10, 587 b 12 in nasl.; PA 653 a 34 in nasl.; GA 2, 6, 744 a 26.

§ 135

Možgani ... so brez mesa ...: prim. Aristotel, PA 2, 7, 652 a 35. Plinij je najbrž napačno razumel Aristotela, ki ne piše, da so možgani brez mesa in krvi, ampak navaja, da imajo od vseh vlažnih telesnih delov najmanj krvi in da so najbolj suhi. – *srca*: prim. Aristotel, PA 2, 7, 652 a 27. – *čuti so usmerjeni pred nas*: prim. Aristotel, PA 2, 10, 656 b 22. – *spanec*: prim. Aristotel, PA 2, 7, 653 a 10 in nasl. – *kimanje z glavo*: lat. *capitis nutatio*, morda tudi »kinkanje«. – *Baje imajo jeleni v glavi ... črvičke*: prim. Aristotel, HA 2, 15, 506 a 26 in nasl. Verjetno so mišljene ličinke kakšnega mrčesa in zajedalcev, npr. podkožnih zoljev (*Hypoderminae*), nosnih zoljev (*Oestridae*), muh itd.

§ 136

negibna ušesa: prim. Aristotel, HA 1, 11, 492 a 22. – *priimek Flak*: lat. *Flaccorum cognomina*. Rimski priimek *Flaccus* izhaja iz pridevnika *flaccus*, kar pomeni »ohlapien«, »klapast«; Flak je torej = Klapouh(ec). – *navešajo bisere*: O pretiravanju na tem področju gl. NH 9, 114 in nasl.; 12, 2; 33, 40. – *jeleni imajo razcepljena in nekako razdeljena*: prim. NH 8, 225. – *tjulnja*: gl. NH 9, 19. – *delfina*: prim. Aristotel, HA 1, 11, 492 a 24 in nasl.; 4, 8, 533 a 13 in nasl.; 534 b 7–10. – *hrustančnic*: lat. *cartilaginea*; gl. NH 9, 78. – *gadov*: gl. NH 10, 169.

§ 137

delfina: O delfinovem sluhu in vohu gl. Aristotel, *HA* 1, 11, 492 a 30 in nasl.; 4, 8, 533 b 14; 534 b 7–10. – *velika uharica*: gl. *NH* 10, 34. – *mala uharica*: gl. *NH* 10, 68. Prim. tudi Aristotel, *HA* 2, 12, 504 a 21; 503 a 5. – *pri konjih ... ušesa znanilci razpoloženja*: prim. Vergilij, *Georgike* 3, 83–85: ... *tum, si qua sonum procul arma dedere, / stare loco nescit, micat auribus et tremit artus, / collectumque premens voluit sub naribus ignem.*

§ 138

obraz: prim. Aristotel, *HA* 1, 8, 491 b 9–11; *PA* 3, 1, 13, 662 b 18 in nasl. – *samo pri človeku pokaže ...*: O izrazu na obrazu gl. Aristotel, *HA* 1, 8, 491 b 13 in nasl.; Kvintilijan 11, 3, 79 in nasl.; Gelij 19, 7, 16.

§ 139

oči: prim. Aristotel, *HA* 1, 9, 491 b 18 in nasl. – *ostrige*: gl. *NH* 9, 160; 9, 168–169; 32, 59–65. – *Pokrovače*: gl. *NH* 9, 84; 9, 101; 9, 103; 9, 160; 9, 162. – *morske nožnice*: gl. *NH* 10, 192. Prim. Aristotel, *HA* 4, 8, 535 a 14–18. – *krti*: gl. *NH* 9, 178; 30, 19 in nasl. Prim. Aristotel, *HA* 1, 9, 491 b 28–33.

§ 140

Po navedbah: Verjetno gre za navedbe katerega od piscev, ki so pisali o etruščanskem nauku (*disciplina Etrusca*). – *belih čapelj*: gl. *NH* 10, 164. Prim. Aristotel, *HA* 9, 1, 609 b 21; 9, 18, 616 b 33–617 a 8. – *avgurijah*: gl. *NH* 8, 103. – *Nigidij*: gl. *PV*, št. 383. – *kobilice*: gl. § 101–107. – *škržati*: gl. § 92–95. – *dva rožička*: lat. *bina cornicula*, tj. tipalke. Gl. § 125.

§ 141

... oči raznih barv ...: prim. Aristotel, *HA* 1, 10, 492 a 1 in nasl. – *izbuljene*: lat. *prominentes*, tudi »izstopajoče«, »štrleče«.

§ 142

eni vidijo ...: O vidu gl. tudi Celz 6, 6, 38. – *... ljudeh, katerih pogled je škodljiv, smo povedali dovolj*: gl. *NH* 7, 16–18.

§ 143

imel Tiberij Cezar takšno sposobnost ...: prim. Svetonij, *Tiberij* 68: *facie honesta, in qua tamen crebri et subiti tumores, cum praegrandibus oculis et qui, quod*

mirum esset, noctu etiam et in tenebris viderent, sed ad breve et cum primum e somno patuissent; deinde rursum hebescebant. Tiberij je vladal v obdobju 14–54 po Kr. – Božanski Avgust je imel sive oči ...: prim. Svetonij, Avgust 79: *Oculos habuit claros ac nitidos, quibus etiam existimari volebat inesse quidam divini vigoris, gaudebatque, si qui sibi acrius contuenti quasi ad fulgorem solis vultum summitteret; sed in senecta sinistro minus vidit.* Avgust je vladal v obdobju 27 pr. Kr.–14 po Kr.

§ 144

Klavdiju Cezarju: Ni znano, po kom Plinij povzema podatek. Klavdij je vladal v obdobju 51–54 po Kr. – cesar Gaj: tj. Kaligula, ki je vladal v obdobju 37–41 po Kr. Prim. Svetonij, Gaj (Kaligula) 50: *Statura fuit eminenti, colore expallido, corpore enormi, gracilitate maxima cervicis et crurum, oculis et temporibus concavis, fronte lata et torva.* – to: tj. mižanje oz. mežikanje. Prim. Aristotel, HA 1, 10, 492 a 10 in nasl.

§ 145

očesa: O očeh prim. Aristotel, HA 1, 10, 492 a 1 in nasl. – *ga ni telesnega dela, ki bi nazorneje odražal razpoloženje*: prim. Cicero, O govorniku 221: *Sed in ore sunt omnia, in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum; ... ; animi est enim omnis actio et imago animi vultus, indices oculi: nam haec est una pars corporis, quae, quot animi motus sunt, tot significationes [et commutationes] possit efficere; neque vero est quisquam qui eadem conivens efficiat*; Govornik 60: *Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantam adferet tum dignitatem tum venustatem! In quo cum effeceris ne quid ineptum sit aut vultuosum, tum oculorum est quaedam magna moderatio. Nam ut imago est animi vultus, sic indices oculi; quorum et hilaritatis et vicissim tristitiae modum res ipsae de quibus agetur temperabunt*; Kvintilijan 11, 3, 75: *Sed in ipso vultu plurimum valent oculi, per quos maxime animus emanat, ut citra motum quoque et hilaritate enitescant et tristitiae quoddam nubilum ducant. Quin etiam lacrimas iis natura mentis indices dedit, quae aut erumpunt dolore aut laetitia manant. Motu vero intenti, remissi, superbi, torvi, mites, asperi fiunt: quae ut actus poposcerit fingentur.* – *sumničave*: lat. *transversi*, tudi »zavistne«.

§ 146–147

jih navdaja koribantska besnost: lat. *quos κορυβαντιάω Graeci dicunt*. Plinij uporabi gr. glagol κορυβαντιάω /*korybantiáo*/ »praznujem obrede Koribantov«,

»navdaja me koribantska besnost (koribantsko navdušenje)«. Koribanti so bili prvotno božanstva, ki so z orgiastičnimi plesi spremljali Kibelo, frigijsko boginjo plodnosti (to so v Rimu častili kot Veliko mater (*Magna mater*)). Pozneje so tako imenovali njene svečenike in častilce, ki so boginjo častili s plesi v orožju, divjo glasbo, popivkami in pravimi orgijami. Kornelij Celz bolezen, pri kateri oboleli niso mogli zapreti oči, imenuje »zajče oko« (7, 7, 9: *Nonnumquam autem nimium sub hac curatione excisa cute evenit, ut oculus non tegatur; idque interdum etiam alia de causa fit: lagopt<h>almus Graeci appellant*). – Narava je <oči> sestavila iz mnogih tankih kožic: O sestavi oči gl. tudi Celz 7, 7, 13.

§ 148

zenico: prim. Aristotel, *HA* 1, 9, 491 b 20 in nasl. – *krogi, ki so pri enih črni, pri drugih sivi, pri tretjih sinji*: prim. Aristotel, *HA* 1, 10, 492 a 1 in nasl. Gre za šarenico ali iris, kolobarjasto oblikovan del zrkla med roženico in lečo, ki obdaja zenico in kot nekakšna zaslonka uravnava vstop svetlobe v oko. – *večina ptic, ko jih izpustijo iz rok, napade prav njihove oči*: Odlomek prevajalci različno prevajajo in komentirajo; vsi komentatorji soglašajo, da gre za zahtevno mesto, kjer je pomen besedila prepuščen lastni interpretaciji.

§ 149

ozdravljen slepote, če mu <iz očesa> izpustijo vlago: Plinij verjetno opisuje sivo mreno ali katarakto (imenovano tudi motnjava leče), ki je prirojena ali pridobljena motnost očesne leče; lahko je posledica poškodbe, starostnih sprememb, bolezni, zlasti sladkorne bolezni, radiacije, pa tudi poklicna bolezen. Zdravi se operativno z vstavitvijo umetne leče. – ... *žile iz očesa raztezajo do možganov*: prim. Aristotel, *HA* 1, 11, 492 a 21.

§ 150

umirajočim zaprejo oči ...: prim. Vergilij, *Eneida* 4, 244: *dat somnos adimitque, et lumina morte resignat*; gl. tudi Valerij Maksim 2, 6, 8. – *Strabon*: lat. *Strabo* = »Škilavec«, »Škilež«. Priimek je povzet po gr. στράβων /*strábon*/ »škil(av)ec«, »škilež«, »krivogledec«, »prekogledec«, kot pridevnik »škileč«, »škilav«, »škilast«, »krivogled«, »prekogled«, »križemgled«, »prekast«. Prim. Cicero, *O naravi bogov* 1, 80: *Redeo ad deos. Ecquos si non tam strabones at paetulos esse arbitramur ...* – *Pet*: lat. *Paetus*, tudi »Pajt« = »Škilavec«, »Škilavko«, »Prekogledec«. Priimek izhaja iz lat. pridevnika *paetus* »zaljubljeno gledajoč«,

»zaljubljeno mežikajoč«, »milega pogleda«; »škilast«, »škilav«. Prim. Horacij, *Satire* 1, 3, 44–45: ... *Strabonem / appellat partum pater, et pullum* ... – *Kokliti*: lat. *Cocles, Coclitis*. Priimek izhaja iz lat. pridevnika *cocles*, ki pomeni »eno-ok (že) od rojstva«; beseda je verjetno prevzeta od Etruščanov, bila pa naj bi popačenka gr. besede *Κύκλωψ / Kýklops/ »Kiklop«*, »enooki velikan«. Najbolj znani nosilec tega priimka je bil legendarni rimski junak Horacij Kokles, ki je ob napadu Etruščanov pod vodstvom kralja Porsene branil Količasti ali Količarski most (lat. *pons sublicius*, leseni most čez Tiber, zgrajen na kolih, ki ga je dal postaviti kralj Ank Marcij), medtem ko sta ga njegova tovariša rušila; tako so rešili Rim (gl. Plutarh, *Publikola* 16). Most je uničila poplava l. 69 po Kr. Prim. Varon, *O latinskem jeziku* 7, 71: *ab oculo Cocles ut cocles dictus qui unum haberet oculum*. – *Okele*: lat. *Ocellae* = »Malooki«. Priimek izhaja iz lat. pomanjševalnice *ocellus* »očesce« (iz *oculus* »oko«). – *Luscini ... izgubili oko* zaradi poškodbe: lat. *Luscinus* = »Oslepljeni«, »Oslepljenec«. Vzdevek izhaja iz lat. pridevnika *luscinus* ali *luscinius* »(nasilno) oslepljen«.

§ 151

hijene: gl. NH 8, 106. – *Povedali smo že*: gl. NH 8, 107.

§ 152

kameleonove: gl. § 91 in NH 8, 121. – *Raki*: gl. NH 9, 97. Prim. Aristotel, *HA* 4, 2, 526 a 8–11. – *rarogih*: gl. NH 9, 4. – *rakovicah*: gl. NH 9, 142. Prim. Aristotel, *PA* 2, 13, 657 a 32–34. – *baje oči znova zrastejo*: gl. NH 25, 89; 29, 128. Prim. Aristotel, *HA* 2, 17, 608 b 4–7; 6, 5, 563 a 14 in nasl.; *GA* 4, 6, 774 b 31 in nasl.

§ 153

trde oči: gl. § 152. Prim. Aristotel, *PA* 2, 13, 657 b 30 in nasl. – *ne zapirajo oči*: gl. NH 10, 209. – *opna, ki je prosojna kakor steklo*: prim. Celz 7, 7, 13.

§ 154

trepalnice: prim. Aristotel, *HA* 1, 9, 491 b 18. – *vsak dan barvajo*: prim. NH 21, 123; 23, 97; 28, 168; 33, 102; 35, 194. Barvilo oz. črnilo, s katerim so si ženske mazale trepalnice, so imenovali *calliblepharon* (gr. *καλλιβλέφαρον*; antična maskara). – *branik vida in izstopajoče varovalo*: prim. Aristotel, *PA* 2, 15, 658 b 14 in nasl.; Cicero, *O naravi bogov* 2, 143.

§ 155

Od drugih ... trepalnice ...: prim. Aristotel, *HA* 2, 1, 498 b 21–25; *PA* 2, 14, 658 a 11–19. – *noj*: gl. § 156 in *NH* 10, 1. Prim. Aristotel, *PA* 4, 14, 697 b 18 in nasl.

§ 156

vek: lat. *gena*; gl. tudi § 153 in § 157. *Gena* sicer lahko pomeni tudi »lice« = lat. *mala*. Prim. Aristotel, *PA* 2, 13, 657 a 25 in nasl. – *Golobi in podobne živali*: prim. Aristotel, *PA* 2, 13, 657 b 10 in nasl. – *želve in krokodili*: prim. Aristotel, *PA* 2, 13, 657 b 5 in nasl.; *HA* 2, 12, 504 a 24 in nasl.

§ 157

cilium ... supercilium: prim. Fest p. 37, 24: *Cilium est folliculum, quo oculus tegitur, unde sit supercilium*. Prim. tudi p. 394, 4 in nasl.; p. 394, 25 in nasl.; p. 396, 17 in nasl. – *veko kakorkoli poškodujemo, se poškodba ne zaraste*: prim. *HA* 1, 13, 493 a 28 in nasl.; 3, 10, 518 a 1 in nasl.; *PA* 2, 13, 657 b 3 in nasl. – *lici ... genae*: V § 153, § 156 in v tem paragrafu do tega mesta Plinij uporablja izraz *gena* v pomenu »veka«. Od tod naprej ga uporablja v pomenu »lice«. Prim. Fest, p. 83, 15 in nasl. – *zakonik dvanajstih plošč pa je prepovedoval, da bi si jih ženske razpraskale*: Zakonik dvanajstih plošč (lat. *leges duodecim tabularum*) je bil prva rimska zbirka zakonov, po izročilu zbran v letih 451/450 in ulit na dvanajst bronastih plošč; ohranjeni so samo fragmenti. Ohranjeni fragment 4 na 10. tabli zakonika (ohranil ga je Cicero, *O zakonih* 2, 64), ki prinaša pravila glede pogrebov, pravi: *Mulieres genas ne radunto neve lassum funeris ergo habento*. »Ženske naj si ne razpraskajo lic in naj torej ob pogrebu ne naricajo.« Gl. tudi *NH* 7, 212; Fest, p. 338, 20. – *sramu*: lat. *pudor*, tudi »občutek za sram«.

§ 158

ličnici: lat. *bucca*. Gl. tudi § 173 in § 229. – *nos ... sedež zahrbtna posmehljivosti*: prim. Horacij, *Satire* 1, 3, 29–31: ... *minus aptus acutus / naribus horum hominum; rideri possit eo, quod ...*; 1, 6, 5: *ut plerique solent, naso suspendis adunco / ignotos ...*; 2, 8, 64: ... *balatro suspendens omnia naso*; *Pisma* 1, 5, 22–23: ... *ne sordida mappa / corruget naris ...*; 1, 19, 45: ... *ad haec ego naribus uti / formido ...* – *nosnici*: lat. *nares*, tudi »nozdrevi«. – *odprtnine brez nosnic*: gl. tudi § 137. Prim. Aristotel, *PA* 2, 16, 659 a 36 in nasl.; *HA* 2, 12, 504 a 21; 4, 8, 533 a 23 in nasl.; 533 b 1 in nasl. – *Simus*: lat. *Simus* = »Ploskonosec«, »Toponosec«. Priimek izhaja iz lat. pridevnika *simus* »zavihan«, »privihan«, »plosk«, »top«. Gl. tudi *NH* 9, 23 (sopomenski izraz *simo*); Cicero, *O naravi bogov* 1, 80. – *Silon*:

lat. *Silon* = »Ploskonosec«, »Privihanonosec«, »Zavihanonosec«. Priimek izhaja iz lat. samostalnika *silo*, s katerim so označevali človeka z opičjim, privihanim ali zavihanim nosom. – *manjkali ušesni odprtini in nosnici*: prim. Aristotel, GA 4, 6, 774 b 36 in nasl.

§ 159

Brokhi: lat. *Brocchus* = »Štrlečezobec«, »Debeloustničnik«. Priimek izhaja iz lat. pridevnika *brocchus* »štrleč«, »ven moleč«, »s štrlečimi zobmi«, posledično »z izstopajočimi, tj. debelimi ustnicami«. – *Labeoni*: lat. *Labeo* = »Čobec«, »Šobec«, »Čoba«, »Šoba«, »Štular«, »Štula«. Priimek izhaja iz lat. samostalnika *labeo* »človek z velikimi ustnicami«, »šobavec«, »čobavec«. – *ptice ... kljune ...*: prim. Aristotel, HA 2, 12, 504, a 19–21; PA 2, 16, 659 b 21 in nasl. – *rijejo po blatu*: prim. Aristotel, PA 4, 12, 692 b 18; 3, 1, 662 b 1 in nasl.; 4, 12, 693 a 11 in nasl. – *imajo široke kljune*: prim. Aristotel, HA 2, 7, 502 a 5 in nasl.; PA 3, 1, 662 b 26 in nasl. – *Krokodil*: prim. Aristotel, HA 1, 11, 492 b 21 in nasl.; 3, 7, 546 a 23 in nasl.; PA 4, 11, 691 b 5 in nasl. – *vrh tega še na stran*: prim. Aristotel, PA 4, 11, 691 a 28 in nasl.

§ 160

Obstajajo tri vrste zob: Plinijev opis zob se v celoti opira na Aristotela. Prim. Aristotel, PA 3, 1, 661 b 17 in nasl.; HA 2, 2, 501 a 15 in nasl.; 2, 7, 502 a 5 in nasl.; 2, 13, 505 a 28. – *podočniki*: prim. Aristotel, PA 3, 1, 661 b 8 in nasl.; HA 2, 1, 501 b 17 in nasl.; Cicero, *O naravi bogov* 2, 134.

§ 161

vseh prežvekovalcih: prim. Aristotel, HA 2, 1, 501 a 11 in 13. – *Koza*: prim. Aristotel, HA 9, 50, 632 b 1 in nasl. – *živali, ki imajo žagaste zobe*: prim. Aristotel, PA 3, 1, 661 b 22 in nasl. – *svinje grizejo ...*: prim. Aristotel, PA 3, 1, 661 b 26.

§ 162

... nima štrlečih zob: prim. Aristotel, HA 2, 1, 501 a 19. – *skara*: gl. NH 9, 62. Prim. Aristotel, HA 2, 13, 505 a 28 in nasl.; PA 3, 1, 662 a 6 in nasl. ter 13 in nasl. – *nimajo nobenega pomagala ...*: prim. Aristotel, PA 3, 1, 662 a 6 in nasl. ter 13 in nasl.

§ 163

ščitarka: gl. NH 8, 85 in nasl.; Nikander 182–185. – *tanki cevčici*: Plinij opisuje

strupnike. – *strup ni nič drugega kot žolč kač*: gl. § 193; NH 29, 122. Navedba seveda ne drži. Kačji strupi sicer vsebujejo beljakovine oz. beljakovinske strupe, glede na njihovo učinkovanje pa jih delimo na živčne strupe ali nevrotoksine in na krvne strupe ali hemotoksine.

§ 164

gadih: lat. *vipera*. Gl. NH 8, 85 in 139. – *iztisne z odbojem zob*: Komentatorji za Plinijev opis izbrizganja strupa oz. njegovo predstavo o njem ne najdejo zanesljivega pojasnila. – *krilatih živali*: prim. Aristotel, HA 2, 12, 504 a 20; 3, 1, 511 a 30. – *kamela ...*: gl. NH 8, 67. Prim. Aristotel, HA 2, 1, 501 a 13 in nasl.; PA 3, 14, 674 a 31. – *nobena žagastih zob*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 501 a 19. – *polži imajo zobe*: prim. Aristotel, HA 4, 4, 528 b 27 in nasl.; PA 4, 5, 679 b 5. – *grašica*: lat. *vicia*. Gre za rod rastlin (*Vicia*) iz družine metuljnic (*Fabaceae*, *Papilionaceae*) v redu stročnic (*Fabales*, *Leguminosae*), kamor spadajo med drugim tudi bob, navadna grašica (*Vicia sativa*), obplotna grašica (*Vicia sepium*), ptičja grašica (*Vicia cracca*) idr.

§ 165

sprednje zobe: prim. Aristotel, PA 4, 5, 678 b 7 in nasl.; 680 a 6; HA 4, 1, 524 b 2; 4, 5, 530 b 24. – *Žuželke imajo namesto zob želo*: prim. Aristotel, HA 4, 7, 532 a 12; PA 4, 6, 683 a 1 in nasl. – *Opica ima podobne zobe kot človek*: prim. Aristotel, HA 2, 8, 502 a 29. – *Slon ima v notranjosti ... upognjeni navzdol*: prim. Aristotel, HA 2, 5, 501 b 31 in nasl. – *Morska miš*: lat. *musculus marinus*. Gl. NH 9, 186. S tem imenom Plinij imenuje vosatega kita, kar je razvidno iz njegovega opisa, vendar pa tudi neko manjšo ribo, ki živi v sožitju s kitom; te ne moremo zanesljivo določiti. – *od ščetin kosmata usta ter jezik in nebo*: prim. Aristotel, HA 3, 12, 519 a 23 in nasl. Omenjene ščetine so vosi, poroženele kožne gube pri vosatih kitih, ki imajo cevast osrednji del in resast rob, pritrjene pa so na trdo nebo. – *Pri majhnih štirinožnih kopenskih živalih*: Mišljeni so glodalci.

§ 166

človeku pa začnejo rasti sedmi mesec po rojstvu: gl. NH 7, 68. Prim. Aristotel, HA 7, 10, 587 b 14 in nasl.; GA 2, 6, 745 b 9 in nasl. – *pri človeku ... se zameenjajo*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 501 a 1 in nasl.; 6, 20, 575 a 5 in nasl.; 575 b 7 in nasl. – *podočniki*: lat. *dens caninus* »pasji zob«. – *podočnik volka ... v magične namene*: Volčji podočnik so otrokom privezovali za preganjanje strahu in preprečevanje zobnih obolenj. Gl. NH 28, 257. – *Kočnikov*: lat. *maxillares dentes*,

dobesedno »čeljustniki«. – *zadnji zobje, imenovani modrostni*: lat. *genuini sc. dentes* (iz lat. *gena* »lice«; prim. gr. γένυς /*génys*/ »čeljust«, »lice«). Aristotel jih imenuje κραντήρες /*krantêres*/. Prim. Aristotel, *HA* 2, 1, 501 b 4; 2, 4, 501 b 24 in nasl.: Φύονται δ' οἱ τελευταῖοι τοῖς ἀνθρώποις γόμφιοι, οὓς καλοῦσι κραντήρας, περὶ τὰ εἴκοσιν ἔτη καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξίν. »Ljudem kot zadnji zrastejo kočniki, ki jih imenujejo modrostniki, in sicer okoli dvajsetega leta tako moškim kot ženskam.«

§ 167

Mucijan: gl. PV, št. 317 in 372. – *Samotrakijca*: prebivalec otoka Samotraka (zdaj Samothraki, Σαμοθράκι »trakijski Samos«), grškega otoka v severovzhodnem Egejskem morju pred obalo Trakije. Gl. *NH* 4, 73. – *Zokla*: lat. *Zocles*. O njem ni nobenih podatkov. – ... *samci več zob kot samice*: gl. *NH* 7, 71. Prim. Aristotel, *HA* 2, 3, 501 b 20 in nasl. Navedba ne drži. – *Timarh, sin Nikokla s Pafosa*: Timarh naj bi bil po enih virih (Aristotel) oče, po drugih virih (Plinij) pa sin Nikokla, kralja mesta Pafos na jugozahodni obali Cipra (zdaj Kuklia, vas v okrožju Paphos, ok. 16 km jugovzhodno od Paphosa; gl. *NH* 2, 210; 5, 130), ki je bilo Afroditino kultno središče (tu naj bi pristala, potem ko se je rodila iz morske pene). – *človeku zrasel zob na nebu*: Takšen pojav je redek, a se zgodi. – *zobje v starosti ...*: prim. Aristotel, *HA* 2, 3, 502 b 15 in nasl.

§ 168

Konj jih ima štirideset: prim. Aristotel, *HA* 6, 22, 576 a 6–15; Varon, *O kmetijstvu* 2, 7, 2–3; Kolumela 6, 29, 5. – *podočniki*: lat. *columellares*, tudi »konjski podočniki«, poseben izraz za podočnike pri konju. Gl. Varon, *O kmetijstvu* 2, 7, 2: *incipientes quartum agere annum itidem eiciunt et totidem eiciunt proximos eorum quos amiserunt, et incipiunt nasci, quos vocant columellares*. – *Če konja prej kastriramo ...*: prim. Aristotel, *HA* 9, 50, 632 a 11 in nasl. Prim. tudi *NH* 8, 117, kjer Plinij govori o jelenih: »Skopljenim jelenom rogova ne odpadeta in tudi ne zrasteta na novo, poženeta pa iz vedno znova nastajajočih izrastkov ...«

§ 169

Rod oslov podobno izgubi zobe ...: prim. Aristotel, *HA* 6, 23, 577 a 18 in nasl. ter 31. – *Govedo zamenja zobe ...*: prim. Aristotel, *HA* 6, 21, 575 b 7. – *Prašičem zobje nikoli ne izpadejo*: prim. Aristotel, *HA* 2, 1, 501 b 4; *GA* 5, 8, 788 b 15. – *starost pri konjih in drugih tovornih živalih mogoče določiti po ...*: prim. Aristotel, *HA* 6, 22, 576 b 13 in nasl.; Varon, *O kmetijstvu* 2, 7, 2 in nasl.

§ 170

V človeških zobeh je nekakšenstrup: Navedba seveda ne drži. Mogočih je več razlag. Kot prvo je mogoče, da v antiki niso znali pojasniti, zakaj se ogledalo zarosi, če vanj dihamo. Druga razlaga se opira na to, da niso znali pojasniti, zakaj ogledala, ki so bila izdelana iz srebra, postopoma počrniijo. Kot tretje pa je mogoče, da Plinij namiguje na primere, ko je prišlo zaradi človeškega ugriza do zastrupitve in smrti; človeška usta so namreč ob neustrezni higieni pravo gojišče različnih bakterij in ugriz je lahko tudi smrtno nevaren, če pride do okužbe. – *pomorijo še neoperjene golobje mladiče*: Po kom Plinij povzema ta podatek in zakaj naj bi imeli človeški zobje tak učinek na golobje mladiče, ni znano. – *je bilo povedano pri razmnoževanju ljudi*: gl. NH 7, 68 in nasl.

§ 171

jezika: prim. Aristotel, PA 2, 17, 660 a 14 in nasl. – *Pri kačah ... trojno razcepljen*: prim. Aristotel, HA 2, 17, 508 a 22 in nasl. Aristotel navaja, da je njihov jezik dvojno razcepljen. Prim. tudi Vergilij, Eneida 2, 475: ... *et linguis micat ore trisulcis*; Izidor Seviljski 12, 4, 44: *Nullum autem animal in tanta celeritate linguam movet ut serpens, adeo ut triplicem linguam habere videatur, cum una sit*. – *pri tjuhnjih je dvojen*: gl. NH 9, 19; 9, 41 in nasl. Navedba ne drži. – *pri ribah je prirasel*: prim. Aristotel, HA 2, 10, 503 a 1 in nasl.; 2, 13, 505 a 30 in nasl.; 4, 8, 533 a 1 in nasl.; PA 2, 17, 661 a 1 in nasl. – *pri krokodilih pa je prirasel v celoti*: gl. NH 8, 89. Prim. Aristotel, PA 2, 17, 660 b 26 in nasl. – *namesto jezika mesnato nebo*: prim. Aristotel, PA 2, 17, 661 b 35 in nasl.

§ 172

Pri levih ...: Navedba drži. Mačke imajo jezik posejan z drobnimi kaveljčki, ki so usmerjeni proti grlu; namenjeni so trganju mesa s kosti (pri divjih mačkah je še znatno bolj grob) in negovanju dlake, s katerim vzdržujejo čistočo in tudi uravnavajo telesno temperaturo. – *O jezikih škrlatnikov smo že govorili*: gl. NH 9, 128: »Škrlatnik ima en prst dolg jezik, s katerim predre druge školjke in se tako hrani; tako trdo bodico ima.« Prim. Aristotel, HA 5, 15, 547 b 6 in nasl.

§ 173

Pri žabah ...: prim. Aristotel, HA 4, 9, 536 a 8 in nasl. ter 16 in nasl.; Plutarh, O inteligenci živali 34, 982; Ajlijan 9, 13. – *kvakavci*: lat. *ololygon*, *ololygones*, gr. ὀλολυγών, ὀλολυγῶνες (iz gr. glagola ὀλολύζω /*ololýzo*/ »kričim«, »tulim«; »kvakam«). Mišljeno je paritveno oglašanje samcev, ki kvakajo s pomočjo dveh

zračnih mehurjev, ki okrepita njihov glas. – *Živali, ki imajo v zadku žela ...*: prim. Aristotel, *PA* 4, 6, 683 a 3 in nasl. – *čebele celo zelo dolgega*: prim. Aristotel, *HA* 5, 22, 554 a 14. – *štrlečega pa tudi škržati*: gl. § 93. Prim. Aristotel, *HA* 4, 7, 532 a 12; *PA* 2, 17, 661 a 13 in nasl. – *še zlasti pri slonu*: prim. Aristotel, *HA* 2, 6, 502 a 4; Ajlijan 4, 31.

§ 174

jezik ... pri človeku: prim. Aristotel, *HA* 1, 11, 492 b 32. – *pontifeks Metel ... Ops Opiferi*: Lucij Cecilij Metel (umrl je l. 104 pr. Kr.) je bil l. 119 pr. Kr. konzul, ok. l. 114 pr. Kr. pa najvišji pontifeks (*pontifex maximus*). Zaradi svojih uspehov pri vojaških operacijah v Dalmaciji je dobil vzdevek Dalmatik oz. Delmatik (*Dalmaticus, Delmaticus*). S plenom, ki si ga je nabral med to vojaško odpravo, je boginji obilja Ops, prinašalki dobrin (lat. *Ops Opifera*), postavil svetišče, vendar ni jasno, ali je šlo za obnovljeno staro svetišče, posvečeno tej boginji, ali za povsem novo stavbo, prav tako pa tudi ni znano, kje je stalo; nekateri ga postavljajo na Kapitol ob svetišče Jupitra Najboljšega Največjega (*Iuppiter Optimus Maximus*), drugi na Forum ob vznožje Kapitola. Boginja Ops je bila starorimska boginja žetve in rodovitnosti; njej v čast so praznovali dva praznika: opekonzivije (*Opeconsivia*) 25. avgusta in opalije (*Opalia*) 19. decembra. Nekateri komentatorji domnevajo, da naj bi bil omenjeni Metel ne Delmatik, ampak Metel Lucij, konzul l. 251 in 247 pr. Kr., zmagovalec nad Kartažani v spopadu pri Panormu na Siciliji, ki naj bi svetišče posvetil 19. decembra l. 247 pr. Kr. – *Druge živali okušajo ...*: prim. Aristotel, *HA* 1, 11, 492 b 27 in nasl.

§ 175

Človek ima mandlje, prašič žleze: prim. Celz 6, 10; 7, 12, 2. – *jeziček*: prim. Aristotel, *HA* 1, 11, 493 a 1 in nasl. – *manjši jeziček*: Gre za poklopec ali epiglottis, elastični hrustanec, prekrit s sluznico, ki od spredaj in zgoraj zakriva vhod v grlo. – *nima nobena žival, ki nese jajca*: prim. Aristotel, *HA* 2, 12, 504 b 4. – *sapnik*: lat. *arteria*, imenovan tudi *arteria aspera*. Prim. Aristotel, *HA* 1, 12, 493 a 6; 1, 16, 495 a 19 in nasl.

§ 176

če zaide po napačni poti: prim. Aristotel, *HA* 1, 16, 495 b 14 in nasl.; *PA* 3, 3, 664 a 13 in nasl.; 664 b 2 in nasl. ter 21 in nasl.; 665 a 25; Cicero, *O naravi bogovi* 2, 136. – *požiralnik*: lat. *gula*, tudi »žrelo«, »golt«. – *do trebuha*: tj. do spodnjega dela trebuha oz. do prebavnega trakta. Prim. Aristotel, *PA* 3, 3,

664 a 12; 4, 10, 686 a 2. – *spahovanje*: lat. *restagnatio alvi*. Ni povsem jasno, ali je mišljeno vračanje hrane iz želodca, tj. bruhanje, ali pa zgolj spahovanje.

§ 177

tilnika: lat. *cervix*. – *sestavljen iz številnih vretenc*: lat. *nodi articularum* »povezani sklepi«, »povezani členki«; v primeru hrbtenice gre za vretenca. – *pri levu, volku in hijeni je tog*: prim. Aristotel, *PA* 4, 10, 686 a 17 in nasl.; *HA* 2, 1, 497 b 16 (omenja samo leva); Ajlijan 10, 26 (omenja samo volka). O hijeni gl. tudi *NH* 8, 105 in nasl.

§ 178

hrbtenico: prim. Aristotel, *HA* 1, 15, 493 b 12. – *hrbtenjača*: prim. Aristotel, *HA* 3, 7, 516 a 11 in nasl.; *PA* 2, 6, 651 b 32 in nasl. – *ima hrbtenjača enake lastnosti kot možgani*: V § 134 Plinij navaja drugačno trditev: »Strokovnjaki trdijo, da so <možgani> nekaj drugega kot mozeg ...« Prim. Aristotel, *PA* 2, 6, 651 b 32. – ... *imajo tudi dolge vratove*: prim. Aristotel, *PA* 4, 12, 692 b 22 in nasl.

§ 179

Grlo oteče: lat. *guttur*. Omenjeno otekanje grla je najverjetneje golša (golšavost, struma), bolezensko povečanje ščitnice. Pri živalih je lahko posledica pomanjkanja joda, lahko pa jo povzroča tudi uživanje nekaterih rastlin, ki vsebujejo golšotvorne spojine (ohrovt, zelje, koleraba, repa, bela detelja ...). – *ker pijejo onesnaženo vodo*: Podobno omenja tudi v 37. knjigi (*NH* 37, 44: *creditur quippe tonsillis resistere et faucium vitiis, varie genere aquarum iuxta Alpīs infestante guttura hominum*). Prim. tudi Vitruvij 8, 3, 20: *Aequiculis autem in Italia et in Alpibus natione Medullorum est genus aquae, quam qui bibunt, efficiuntur turgidis gutturibus*. – *žrelo ... želodec*: lat. *fauces* ... lat. *stomachus*. Prim. Aristotel, *HA* 1, 12, 493 a 5 in nasl.; 1, 16, 495 b 19 in nasl. – *meseno <telesno> votlino*: lat. *inanitas*. Gre za požiralnik, ki pa ni pritrjen na hrbtenico.

§ 180

ribe: prim. Aristotel, *HA* 4, 9, 535 b 15; 2, 17, 507 a 26 in nasl. – *Morska želva*: gl. *NH* 9, 35–39. – *z ostrim kljunom*: Želve imajo čeljusti z ostrim roženim robom. – *zareze*: lat. *crenae*: Plinij uporabi izraz, ob katerem je v slovarjih dodan vprašaj; najdemo ga samo pri Pliniju in pomeni »zareza«, »ureznina«, »špranja«, »utor«, »medprostor« ipd. Gre za gube želodčne stene, ki jo sestavlja-

jo: potrebušnica, gladko mišičje in sluznica. – *rašpa*: lat. *scobina*. Prim. Varon, *O latinskem jeziku* 7, 68: *Scobinam a scobe; lima enim materiae fabrilis est.*

§ 181

srce: prim. Aristotel, *HA* 1, 17, 496 a 14; 2, 17, 506 b 32 in nasl.; *PA* 3, 4, 666 a 14 in nasl. – *Samo pri ribah ...*: prim. Aristotel, *PA* 3, 4, 666 b 6–12. – *srce prvo, ki se razvije pri zarodkih*: prim. Aristotel, *PA* 3, 4, 666 a 10 in 20; *GA* 2, 5, 741 b 16 in nasl. Gl. tudi *NH* 10, 148: »Vsa jajca imajo sredi rumenjaka kot nekakšno majhno krvavo kapljico, za katero domnevajo, da je srce ptic, saj menijo, da v vsakem telesu najprej nastane srce.« – *Vsekakor utripa*: prim. Aristotel, *PA* 3, 4, 666 b 17; 3, 7, 670 a 24 in nasl. – *z zelo mehko in močno kožno ovojnico*: prim. Aristotel, *HA* 1, 17, 496 a 13 in nasl.; 3, 13, 519 a 30 in nasl. – *ustvari glavni temeljni vzrok in počelo življenja*: prim. Aristotel, *PA* 3, 3, 665 a 11 in nasl.; 3, 4, 666 a 8 in nasl.

§ 182

v vijugasti votlini ... pri velikih živalih trojna, pri nobeni živali pa ni manj kot dvojna: prim. Aristotel, *PA* 3, 4, 666 b 21 in nasl.; *HA* 1, 17, 496 a 4 in 20. Plinij v osnovnih potezah opiše sestavo srca, ki je pri človeku razdeljeno na dve polovici, ločeni s pretinom (*septum*), vsaka pa ima po en preddvor (*atrium*) in po en prekat (*ventriculus*). Pri živalih je razdeljeno tudi drugače. Prim. tudi Aristotel, *HA* 3, 3, 513 a 27 in nasl. – *tečeta dve veliki žili*: prim. tudi Aristotel, *HA* 1, 17, 496 a 4 in nasl.; *PA* 3, 5, 667 b 15–17; 668 a 11 in nasl.; Cicero, *O naravi bogov* 2, 138. – *izmed notranjih organov edino, ki ga ne prizadenejo bolezni*: Navedba seveda ne drži. – *Srce ... in ob poškodbi nemudoma prinese smrt*: prim. tudi Aristotel, *PA* 3, 4, 667 a 32 in nasl.

§ 183

živali ... srce: O srcu živali prim. tudi Aristotel, *PA* 3, 4, 667 a 12 in nasl. – *So-razmerno največje srce*: tj. sorazmerno z velikostjo telesa. – *Paflagoniji*: antično ime za gorato pokrajino v severni Mali Aziji med Bitinijo, Galatijo, reko Halis (zdaj Kızılırmak) in Pontom (zdaj Črno morje). Gl. *NH* 2, 230; 5, 146; 6, 5. – *jerebice po dve srci*: prim. Ajlijan 10, 35; 11, 40; Gelij 16, 15. – *V srcu konj in volov se včasih najdejo kosti*: prim. Aristotel, *HA* 2, 15, 506 a 9 in nasl.; *PA* 3, 4, 666 b 17 in nasl. Kosti ali koščenih delov v srcu ni. Plinij morda namiguje na aterosklerozo ali poapnenje žil (oblika arterioskleroze), bolezensko spremembo, pri kateri se v notranji vezivni plasti žil (tuniki) srčne aorte, arterij,

včasih tudi ven, ter v srčnih zaklopkah zaradi kopičenja lipidov (holesterola in drugih maščob) naredijo obloge (ateromske lehe, plaki, ateromi), ki povzročijo otrdevanje žil in izgubo elastičnosti ter ovirajo pretok krvi skozi njega.

§ 184

se srce pri človeku vsako leto poveča: Natančnejši oris najdemo pri Cenzorinu (17, 14), ki se opira na Varona, ta pa na astrologa Dioskorida (Dioskurida; ta ni identičen s Pedanijem Dioskuridom, grškim zdravnikom iz 1. stol. po Kr., avtorju dela *De materia medica*, Περὶ ὕλης ἱατρικῆς); Varon je bil verjetno tudi Plinijev vir. – *dvema drahmama:* = 8,62 g. – *mu odpove srce:* lat. *defectu cordis*. Zvezo je glede na sobesedilo mogoče prevesti tudi »ker mu zmanjka srca«. – *v to verjamejo Egipčani:* Ni znano, na kateri vir se na tem mestu opira Plinij. – *hranijo balzamirana trupla:* Egipčani so ob balzamiranju trupel samo srce pustili nedotaknjeno, saj so verjeli, da je središče posameznikove osebnosti, njegovega bitja in uma, pa tudi zato, ker naj bi v posmrtnem življenju pričalo o posamezniku; včasih so na srce za zaščito položili skarabeja ali kak drug amulet.

§ 185

Aristomen iz Mesenije ...: legendarni mesenijski junak, simbol odpora proti Spartancem. Navadno ga povezujejo z 2. mesensko vojno (sredi 7. stol. pr. Kr.), pa tudi z mesenskim uporom ok. l. 490 pr. Kr. Po številnih uspehih je bil poražen in nato se je še enajst let upiral v trdnjavi na gori Ejra (ali Hira), vmes pa je dvakrat zbežal iz ujetništva. Po izročilu naj bi pobil vsaj tristo Lakedajmoncev in za vsakih sto pobitih je menda opravil daritev, imenovano hekatonfonija (prim. Pavzanijs 4, 19, 3). Prim. Plutarh, *Romul* 25: »Saj po vsem sodeč v bahanju pretiravajo celo Mesenijci, ki za Aristomena trdijo, da je trikrat žrtvoval daritev za po sto pobitih Lakedajmoncev.« O njegovem srcu gl. Valerij Maksim 1, 8, 15: *Oculis eius admirabilis Aristomenis Messeni cor, quod Athenienses ob eximiam calliditatem exectum pilis refertum invenerunt, cum eum aliquotiens captum et astutia elapsus cepissent.*

§ 186

drobovju: tj. srce, pljuča, jetra, vranica idr. – *ki daje ugodne obete:* Plinij se na tem mestu očitno opira na enega od piscev o etruščanskem nauku (*disciplina Etrusca*), ki je natančno določal vse podrobnosti glede pregledovanja drobovja žrtvovanih živali; kdo je njegov vir, ni znano. – *Lucijev sin Lucij*

Postumij Albin: Ne o Luciju in ne o njegovem sinu Luciju Postumiju Albinu ni nič znano. – *po 126. olimpijadi*: = 276–273 pr. Kr. – *vodja žrtvovanj*: lat. *rex sacrorum*, tudi *rex sacrificiorum* ali *rex sacrific(ul)us*. Gre za religiozni strokovni izraz, ki dobesedno pomeni »kralj (= vodja, voditelj) žrtvovanj«. To je bil naziv svečenika žrtvovalca; tisti, ki je v Rimu opravljal to funkcijo (ta je bila zgolj verska; političnih pooblastil ni imel nobenih), je veljal za enega od najuglednejših državljanov. – *ob umiku kralja Pira iz Italije*: Epirski kralj Pir (ok. 319–272 pr. Kr.) je l. 281 pr. Kr. na povabilo Tarenta posegel na območje Italije in pomagal Tarentincem v spopadu z Rimljani, zato je z več kot 25.000 vojaki in 20 bojnimi sloni prečkal Jonsko morje; tu se je bojeval do poraza pri Beneventu l. 276. Tri leta po vrnitvi v Epir (273 pr. Kr.) je padel v pouličnih bojih v Argosu. – *haruspiki*: tudi haruspeksi; gl. NH 8, 102 in opombe. – *ko se je diktator Cezar ... in opravljal žrtvovanje, med drobovjem ni bilo srca*: To je bilo l. 45 pr. Kr. O dogodku poroča več antičnih piscev: Cicero, *O vedeževanju* 1, 119; Valerij Maksim 1, 6, 13; Svetonij, *Cezar* 77; Plutarh, *Cezar* 63. Prim. tudi NH 28, 11.

§ 187

zaradi srčnega obolenja: lat. *cardiacus morbus*. Prim. Celz 3, 19. – *srca ... ni mogoče sežgati*: Navedba seveda ne drži. – *Vitelijev govor*: Publij Vitelij (umrl oktobra l. 31 po Kr.), stric poznejšega cesarja Vitelija, je bil rimski politik in vojskovodja, Germanikov legat v času njegove odprave v Germanijo, v času Germanikovega potovanja na Vzhod prokonzul province Bitinija in Pont. Ko je bil Gnej Kalpurnij Pizon obtožen Germanikovega umora, je bil Vitelij na sodnem procesu tožnik. O njem poročata Tacit (*Anali* 1, 70; 2, 6; 2, 48; 2, 74; 3, 10; 3, 13; 5, 8; 6, 47; *Historije* 3, 86) in Svetonij (*Vitelij* 1–2). – *Gneja Pizona obtožil umora z zastrupitvijo*: Gnej Kalpurnij Pizon je bil l. 7 po Kr. konzul skupaj s Tiberijem (poznejšim cesarjem), nato prokonzul v Afriki, legat v Hispaniji in l. 17 upravitelj province Sirije. Tedaj sta se Pizon in njegova žena Munacija Plancina hudo sprla z Germanikom, ki je kmalu zatem umrl v sumljivih in nepojasnjenih okoliščinah. Pizona so osumili zastrupitve in mu sodili na procesu, a je pred obsodbo naredil samomor, čeprav domnevajo, da ga je v resnici dal ubiti Tiberij (to je Tiberiju očitala Pizonova žena Plancina). Prim. Tacit, *Anali* 2, 55–71, 76–79; 3, 12–14; Svetonij, *Gaj (Kaligula)* 3. – *Germanika Cezarja*: Neron Klavdij Germanik (15 pr. Kr.–19 po Kr.), sin Druza Starejšega in Antonije, je bil Tiberijev posvojenec (posvojil ga je l. 4 po Kr. na Avgustov ukaz) in verjetni naslednik. Po vojaških uspehih (osvojitve Kapadokije in Ko-

magene ...) ga je Tiberij poslal na Vzhod, vendar je v Antiohiji zbolel in umrl; okoliščine smrti sicer niso pojasnjene, a domnevno naj bi ga po Tiberijevem naročilu zastrupil Gnej Kalpurnij Pizon. Gl. Tacit, *Anali* 2, 60–73.

§ 188

pljuča: prim. Aristotel, *HA* 1, 17, 496 b 1 in nasl.; 2, 15, 506 a 1 in nasl.; 8, 4, 594 a 7 in nasl.; 8, 18, 601 b 4 in nasl.; *PA* 3, 6, 669 a 13, 25 in nasl.; *Resp.* 1, 470 b 16 in nasl.; Cicero, *O naravi bogov* 2, 136. – *že povedano*: gl. *NH* 9, 16 in nasl. – ... *majhna, penasta in brez krvi*: prim. Aristotel, *PA* 3, 6, 669 a 27 in nasl. – *Kameleon*: gl. tudi § 9, § 152 in *NH* 8, 122: »... je edina žival, ki ne živi od hrane in vode, ampak se hrani samo z zrakom ...« Prim. Plutarh, *O inteligenci živali* 27, 978 B.

§ 189

Jetra: prim. Aristotel, *HA* 1, 17, 496 b 15; 2, 17, 507 a 12 in nasl. – *glavni organ drobovja*: Domneva se, da je bil najpomembnejši desni jetrni režen ali lobus, ki je tudi največji. – *Mark Marcel*: Mark Klavdij Marcel je bil rimski vojskovodja v 2. punski vojni. Leta 212 pr. Kr. je osvojil Sirakuze, l. 208 pa je padel v boju proti Hanibalju. Prim. Livij 27, 26, 13; Valerij Maksim 1, 6, 9; Plutarh, *Marcel* 29. – *Gaj Marij*: gl. *NH* 10, 16 in opombe. – *v Utiki*: mesto v provinci *Africa proconsularis* (zdaj Henchir Bou Chateur) ob ustju reke Bagradas (zdaj Oued Medjerda), 33 km severozahodno od Kartagine, najstarejša feničanska kolonija v Afriki, po uničenju Kartagine glavno mesto province. Gl. *NH* 2, 218; 5, 24. – *cesar Gaj*: tj. Kaligula, ki je vladal v obdobju 37–41 po Kr. – *na januarske kalende žrtvoval ob nastopu konzulata v letu, ko je bil umorjen*: Januarske kalende = 1. januar. Kaligula je umrl kot žrtev atentata 24. januarja l. 41; morilce je vodil tribun pretorijanske garde Kasij Hereja. – *ob žrtvovanju ... Klavdija tisti mesec, ko je bil zastrupljen*: Klavdij je umrl v zgodnjih urah 13. oktobra l. 54 zaradi zastrupitve z gobami; v njegovo smrt je bila vpletena tudi njegova žena Agripina.

§ 190

božanski Avgust prvega dne svoje vladavine: prim. Svetonij, *Avgust* 95; Dion Kasij 46; 35. – *Spoletiju*: tudi Spolecij (*Spoletium*), mesto v Umbriji v dolini reke Klitumnus ob Flaminijevi cesti (*via Flaminia*), ki je bilo od l. 241 pr. Kr. rimska kolonija, od l. 90 municipij, zdaj Spoleto v provinci Perugia (Umbrija). Gl. *NH* 3, 114. – *jetra šestih darilnih živali pri najnižjem vlaknu zapletena navznoter*:

Plinij se gotovo opira na katerega od svojih virov, ki je pisal o etruščanskem nauku oz. etruščanskem verskem izročilu (*disciplina Etrusca*; gl. NH 10, 37 in opombe). O pravilih žrtvovanj in načinih branja preroških znamenj iz drobovja žrtev in o drugih načinih vedeževanja je znanih kar nekaj dejstev (npr. Cicero, *O vedeževanju* idr.); šlo je za zelo razčlenjen sistem pravil, ki ga je poznala le peščica najbolj poučenih strokovnjakov. – *Žalostno znamenje je tudi, če se zareže v glavo drobovja ...*: Glava drobovja so jetra. Prim. Livij 8, 9, 1: *Decio caput iocineris a familiari parte caesum haruspex dicitur ostendisse ...*; Ovidij, *Metamorfoze* 15, 794–795: *victima nulla litat, magnosque instare tumultus / fibra monet, caesumque caput reperitur in extis*. – *Dvoja jetra*: prim. Aristotel, HA 2, 7, 507 a 16 in nasl.; PA 3, 7, 669 b 34; Ajlijan 5, 27; 11, 40; Gelij 16, 15. – *Brileta*: gr. Βριληττός, Βριλησός, starejše, predgrško ime za goro Pentelikon (τὸ Πεντελικὸν ὄρος) severovzhodno od Aten, zdaj Pendeli (Πεντέλη; 1109 m), v antiki znano po kamnolomih marmorja. Gl. NH 4, 24. – *Tarnesa*: ali morda Tarnet (?). Kraj omenja samo Plinij; ni znano, ali gre za kraj ali območje ali goro. Gl. tudi § 206. – *na Hersonezu ob Propontidi*: Gre za Trakijski Heronez oz. Hersonez (iz gr. χερσόνησος /*khersónesos*/ »polotok«), polotok, ki ločuje Marmarsko morje in Dardanele od Saroškega zaliva v Trakijskem morju, zdaj Gelibolu Yarımadası, imenovan po največjem mestu Gelibolu, pristaniškem mestu ob Dardanelah v provinci Çannakale, gr. Chersonisos tis Kallipolis (Χερσόνησος της Καλλίπολις), krajše Galipoli. Gl. NH 4, 48.

§ 191

žolčnik: lat. *fel, fellis*. Izraz pomeni tako »žolč« kot tudi »žolčnik«. – *Halkidi na Evboji*: »Bakreno mesto« ali »Bronasto mesto« (iz gr. χαλκός /*khalkós*/ »baker«, »bron«), antično mesto na Evboji, zdaj Halkida (Chalkida, Χαλκίδα), prej tudi Halkis (Chalkis, Χαλκίς), glavno mesto Evboje. Gl. NH 4, 64. – *ga ovce nimajo*: O žolčniku ovac prim. Aristotel, HA 1, 17, 496 b 22 in nasl.; Ajlijan 11, 29. – *na Naksosu*: največji otok v otoški skupini Kikladi (še danes Naksos (Naxos, Νάξος)) z istoimenskim glavnim mestom (še danes Naksos). – *Konji ... žolčnika nimajo*: Plinijeva navedba, ki jo v nekoliko popačeni in okrajšani obliki povzema po Aristotelu, drži. Žolčnika nimajo vse živali, saj žolč izločajo njihova jetra, npr. konji, jeleni, kamele, delfini. Prim. Aristotel, PA 4, 2, 676 b 17 in nasl. ter 30 in nasl.; HA 2, 15, 506 a 21 in nasl.; 506 b 5.

§ 192

konj žolčnika ...: prim. Aristotel, HA 2, 15, 506 a 20 in nasl. – *Žolčnik pa ni nič*

drugega kakor izloček ... najslabši <izloček> ...: prim. Aristotel, *PA* 4, 2, 677 a 5 in nasl. Iz navedbe je jasno, da v antiki funkcije žolča niso poznali. Žolč, ki je zelenkasto rumena tekočina in se zbira v hruškastem žolčniku na spodnji strani jeter, od tam pa se po žolčevodu izloča v prebavno cev, vsebuje v vodi raztopljene soli žolčnih lislin, holesterol, žolčna barvila in elektrolite; je izloček jetrnih celic ali hepatocitov in je pomemben za prebavljanje maščob. – *imajo jetra samo tiste živali, ki imajo kri*: prim. Aristotel, *PA* 4, 2, 676 b 17. – *Jetra prejemajo žolč od srca*: prim. Aristotel, *PA* 4, 2, 675 a 35 in nasl.; 677 a 20 in nasl. O funkciji in sestavi žolča gl. zgoraj. – *ga vbrizgajo v žile*: Žolč seveda ne teče po žilah. Žolčevod (*ductus cholendochus* ali *ductus billiariis*) se združi s pankreasovim vodom (*ductus pancreaticus*) v dvanajstnik (*duodenum*) v veliko dvanajstnikovo papilo (*papilla duodeni maior*).

§ 193

črnem žolču: prim. Aristotel, *Probl.* 955 a 29. Barva žolča, ki je sicer zelenkasto rumen, je odvisna tudi od žolčnih barvil: bilirubina, ki je rdečkaste barve in nastaja pri razgradnji hema, ko razpadejo rdeča krvna telesca (hemoglobin), in biliverdina, ki je zelene do modre barve. – *se tudi beseda žolč uporablja kot očitek zoper značaj*: V latinščini se za žolč uporabljata dve besedi: *bilis* -is in *fel*, *fellis*. Obe lahko pomenita 1. »žolč« kot izloček jeter; 2. »žolčnik«; 3. »žolč« kot značajsko ali čustveno stanje = »jeza«, »bes«, »srd«, »čemernost«, pa tudi »grenkoba«, »bridkost«. – *razbarva celo oči*: Plinij verjetno namiguje na zlatenico, pri kateri se beločnice, koža, vidne sluznice in druga tkiva ter telesne tekočine z žolčnimi barvili obarvajo rumeno. Gl. *NH* 26, 123. – *po bronastem posodju*: prim. *NH* 34, 94. – *da je črni žolč kačji strup*: gl. § 163.

§ 194

Pontu: gl. *NH* 8, 36 in opombe. – *ki se hranijo s pelinom, so brez žolča*: Mišljen je pravi pelin (*Artemisia absinthium*) iz družine nebinovk (*Asteraceae*) v redu košarnic (*Asterales*, *Compositae*). Gl. tudi *NH* 12, 31; Dioskurid 3, 23–25. Sam Plinij navaja (*NH* 27, 45), da se drobnica v Pontu zaradi pelina poredi in da je zaradi uživanja pelina brez žolča. Prim. Teofrast, *HP* 9, 17, 4; Ajlijian 11, 29. – *Toda ...*: prim. Aristotel, *HA* 2, 15, 506 b 20 in nasl.; 2, 16, 506 b 26. – *krokarjih*: gl. *NH* 10, 32. – *prepelicah*: gl. *NH* 10, 65. – *fazanih*: gl. *NH* 10, 133. – *golobih*: gl. *NH* 10, 104 in nasl. – *kragulju*: gl. *NH* 10, 21. – *murenah*: gl. *NH* 9, 40 in 72. – *sorazmerno*: tj. v razmerju do svoje velikosti. – *Kače imajo ... največ žolča*: prim. Aristotel, *HA* 2, 17, 508 a 35; 2, 15, 506 b 11 in nasl.

§ 195

Pri večini rib ...: prim. Aristotel, *PA* 4, 2, 676 b 20 in nasl. – *kragulju*: gl. § 194 in *NH* 10, 21. – *škarniku*: gl. *NH* 10, 28. – *kitih*: gl. *NH* 9, 78. – *tjulnjev*: gl. *NH* 9, 41 in nasl. – *vsestransko uporaben*: gl. *NH* 8, 111. – *Iz žolča bikov pridobivajo zlato barvo*: gl. *NH* 28, 146. Prim. § 193. – *Haruspiki*: gl. *NH* 8, 102 in opombe. – *so ga posvetili Neptunu in moči vodovja*: Zakaj, ni znano; morda je šlo za kakšno povezavo med grenkim okusom žolča in morske vode. – *tistega dne, ko je zmagal pri Akciju*: Akcij je rt z istoimenskim mestom v severozahodni Akarnaniji ob izhodu iz Ambrakijskega zaliva, kjer je 2. septembra l. 31 pr. Kr. Oktavijanovo ladjevje v pomorski bitki premagalo Marka Antonija in Kleopatro. Gl. *NH* 4, 5.

§ 196

število vlaken v jetrcih miši: prim. *NH* 2, 109; 29, 59; Ajlijan 2, 56. O miših gl. *NH* 8, 221 in nasl. – *<njihova jetrca> ob zimskem Sončevem obratu povečala*: prim. Izidor Seviljski 12, 3, 1: *His in plenilunio iecur crescit, sicut quaedam maritima augentur, quae rursus minuenta luna deficiunt*. – *Betiki*: gl. *NH* 8, 104 in opombe. Prim. *NH* 3, 7. – *kuncih*: gl. *NH* 8, 217. – *krstač*: gl. *NH* 32, 50; Ajlijan 17, 15. – *primeri obleganj kažejo, da se obdržijo tudi po sto let*: prim. Filon iz Bizanca, *Spis o mehaniki* (Μηχανική σύνταξις) 5, 2, p. 86, 35. Navedba pri komentatorjih poraja dvome o pristnosti; mogoče je, da je besedilo na tem mestu nejasno ali okvarjeno.

§ 197

Kače in kuščarice imajo dolgo drobovje: prim. Aristotel, *HA* 2, 17, 508 a 29; *PA* 4, 1, 676 b 6 in nasl. – *Kajkini iz Volater*: Avel Kajkina (Cecina), sin Avla Kajkine, je bil Ciceronov prijatelj. Cicero ga je l. 69 branil na sodišču, pozneje, ko je bil kot vnet Pompejev privrženec zaradi nasprotovanja Cezarju izgnan, pa je zanj izposloval, da se je lahko vrnil iz izgnanstva. Bil je nadarjen učenjak in dober govornik, pa tudi strokovnjak za etruščansko versko izročilo (*disciplina Etrusca*), ki mu je hotel dati znanstveno osnovo in ga uskladiti s temeljnimi načeli stoiškega nauka. Doma je bil iz etruščanskega mesta Volatere (etruščansko Velathri), zdaj Volterra v provinci Livorno (Toskana). Gl. *NH* 3, 50. – *kralju Piru tistega dne, ko je umrl*: gl. § 186. Prim. tudi Plutarh, *Pir* 31. – *z opno, ki jo imenujejo praecordia ... phrénēs*: lat. *praecordia* (iz lat. *prae* »spredaj«, »pred« in *cor, cordis* »srce«), gr. φρήν, φρενός /*phrén, phrenós*/, pl. φρένες /*phrénēs*/. Gre za trebušno prepono ali diafragmo (*diaphragma*),

ploščato skeletno dihalno mišico, ki je naraščena na spodnji odprtini prsnega koša in ločuje prsne in trebušne organe. Prim. Aristotel, *HA* 1, 17, 496 b 10 in nasl.; *PA* 3, 10, 672 b 10 in nasl.

§ 198

glavne notranje organe obdala s posebnimi opnami: prim. Aristotel, *PA* 3, 11, 673 b 3 in nasl. – *ovoji*: lat. *vaginae*, tudi »nožnice«. – *trebušni preponi*: prim. Aristotel, *PA* 3, 11, 672 b 10 in nasl.; *HA* 1, 17, 496 b 10 in nasl.

§ 199

trebuh: prim. Aristotel, *HA* 2, 17, 507 a 312. Aristotelov opis je natančnejši in pravilnejši kot Plinijev. – *pri prežvekovalcih dvojen*: prim. Aristotel, *HA* 2, 17, 507 a 35–507 b 11; *PA* 3, 14, 674 a 9, 11, 23 in nasl.; 674 b 5. – *črevo, ki se začinja pri ustih*: prim. Aristotel, *HA* 4, 1, 524 b 10–14; *PA* 4, 5, 678 b 27–29. – *sipi*: gl. *NH* 9, 52 in 84. – *polipu*: gl. *NH* 9, 40; 9, 83; 9, 85 in nasl. – *Pri človeku ...*: prim. Aristotel, *HA* 1, 16, 495 b 24 in nasl.; *PA* 3, 14, 675 a 34 in nasl. – *Pri človeku ... podoben pasjemu*: lat. *in homine adnexus infimo stomacho similis canino*. Mogoča je tudi prevodna različica »pri človeku je želodec spodaj povezan s požiralnikom in je podoben pasjemu«.

§ 200

pri ovci in človeku tanko črevo: lat. *lactes*. Gre za z mlečkasto tolščo prevlečeno tanko črevo štirinožnih živali, imenovano tudi »péčica«, »opórek«, »opor-nják«, »oporkovina«, »nabornják«, ki je bilo zelo priljubljena rimska jed, še zlasti ovčje (*lactes agninae*). – *manjše črevesje*: lat. *hilla*. S tem izrazom, ki se uporablja večinoma v množini (*hillae*), so označevali tanko črevo živali, razen ovčjega in človeškega. Prim. Aristotel, *HA* 1, 16, 495 b 26; *PA* 3, 14, 675 a 31; 674 b 20 in nasl. – *večje črevesje ... v zelo zavitih krogih*: Gre za debelo črevo. – *razdalja ... večja*: tj. živa bitja, ki imajo daljše črevesje. – *... bolj požrešna*: prim. Aristotel, *PA* 3, 14, 675 b 26 in nasl. – *manj gibčni*: lat. *minus sollertes*. Prim. Aristotel, *HA* 3, 17, 520 a 25 in nasl. Plinij se opira na Aristotela, ki govori o gibčnosti oz. gibljivosti živih bitij; nekateri komentatorji predlagajo prevod »so manj pametni« (pridevnik *sollers* namreč lahko pomeni »spreten«, »sposoben«, »praktičen«, »pameten«, »izkušen«, »iznajdljiv«, »premeten«, »ki se zna obrniti«). – *ptice*: prim. Aristotel, *HA* 2, 17, 508 b 26 in nasl. – *golša*: lat. *guttur*. – *grivarji*: gl. *NH* 10, 72. – *golobi*: gl. *NH* 10, 104 in nasl. – *jerebice*: gl. *NH* 10, 100 in nasl.

§ 201

kavke: gl. NH 10, 77. – *krokarji*: gl. NH 10, 31–32. – *vrane*: gl. NH 10, 30. – *škrlatnoliske*: lat. *porphyrio*. Gl. NH 10, 129 in 135. Prim. Aristotel, HA 2, 17, 509 a 10 in nasl.; 508 b 25 in nasl.

§ 202

... *njegov najnižji del* ...: prim. Aristotel, HA 1, 16, 495 b 27; PA 3, 14, 675 b 7; 675 a 35 in nasl. – *kólon*: del debelega črevesa med cekumom (začetni del debelega črevesa, v katerega se odpirata ileum in slepič) in rektumom (danko). Prim. Aristotel, PA 3, 14, 675 b 7. – *Najožji je pri psih*: prim. Aristotel, PA 3, 14, 675 a 35 in nasl. – *risih*: lat. *lupus cervarius*; Plinij ga imenuje tudi *lynx*. Gl. NH 8, 70 in 84. – *mergi*: lat. *mergus*. Gl. NH 10, 91.

§ 203

Slon: prim. Aristotel, HA 2, 17, 507 b 34 in nasl. – *Ptice*: prim. Aristotel, HA 2, 17, 508 b 32. – *lastovičniki*: lat. *chelidonii* sc. *lapides*. Prim. Dioskurid 2, 60 (lastovičnike priporoča kot zdravilo proti epilepsiji); NH 30, 91. – *črnkast tuf*: Tufi (lat. *tofus*, *tophus*) so razne oblike strjenih vulkanskih izmečkov z zrni različnih velikosti, dostikrat krhki, porozni in luknjičasti. Prim. NH 28, 247. Za kakšno tvorbo gre, ni pojasnjeno (morda za klobčiče dlak?).

§ 204

peča: lat. *omentum*, tudi »črevesna mrena«. Je del potrebušnice, sestavljen iz péčice ali malega omentuma (*omentum minus*), ki leži med jetri, začetnim delom dvanajstnika in malo želodčno krivino, ter péče ali velikega omentuma (*omentum maius*), ki poteka od velike želodčne krivine navzdol in prekriva tanko črevo; slednja vsebuje veliko maščevja (telesne energijske rezerve, zaščita pred mrazom in mehanskimi poškodbami). Prim. Aristotel, HA 1, 16, 495 b 29 in nasl.; 3, 14, 519 b 7 in nasl.; PA 4, 3; Celz 4, 1, 10; Izidor Seviljski 11, 1, 130. – *vranica na levi strani nasproti jeter*: prim. Aristotel, HA 1, 17, 496 b 16 in nasl. – *včasih zamenja položaj*: prim. Aristotel, HA 2, 17, 507 a 19 in nasl.; GA 4, 4, 771 a 8 in nasl.; HA 2, 15, 506 a 13 in nasl.; PA 3, 7, 670 a 30 in nasl. – *kozjeglavec*: lat. *aegocephalus avis*. Ptice ni mogoče določiti. Komentatorji kot možnost omenjajo črnorepega kljunača (*Limosa limosa*) in kozico (*Gallinago gallinago*), oba iz družine kljunačev (*Scolopacidae*) v redu pobrežnikov (*Charadriiformes*).

§ 205

vranica ... se ... zmanjša: Iz Plinijeve navedbe ni jasno, ali se zmanjša po naravni poti ali s kirurškim posegom. Gl. tudi NH 23, 27; 26, 132. – *nezmerno smejanje povezano z velikostjo vranice*: prim. Izidor Seviljski 11, 1, 127: *Splen dictum a supplemento ex contraria parte iecoris, ne vacua existeret: quem quidam etiam risus causa factum existimant. Nam splene ridemus, felle irascimur, corde sapimus, iecore amamus.* – *V Aziji je pokrajina, imenovana Skepsis*: območje v okolici ajolske naselbine Skepsis v Troadi oz. Miziji ob zgornjem toku reke Skamander, ki so jo v 5. stol. pr. Kr. naselili kolonisti iz Mileta, zdaj ruševine blizu kraja Kurşunlu Tepe v okrožju Bayramiç v provinci Çanakkale. Gl. NH 5, 122.

§ 206

na Briletu in na Tarnesu: gl. § 190. – *jeleni po štiri ledvice*: prim. Ajlijan 11, 40. – *živali s perutmi in luskami nimajo nobene*: prim. Aristotel, PA 3, 9, 671 a 27 in nasl. – *ležita <ledvici> na vrhu ledij*: prim. Aristotel, HA 1, 17, 496 b 34 in nasl. – *Desna ledvica je pri vseh živih bitjih višje ...*: prim. Aristotel, HA 1, 17, 497 a 4 in nasl.; PA 3, 9, 671 b 28 in nasl.; 672 a 23 in nasl. – *okoli ledvic največ maščobe*: prim. Aristotel, PA 3, 9, 671 b 4 in nasl. (Aristotelov opis je natančnejši kot Plinijev); 3, 9, 672 a 1 in nasl. ter 28; HA 3, 17, 520 a 28 in nasl. – *Včasih se tudi v njih najdejo kamenčki*: Gre za ledvične kamne (renalne kalkule). – *sestavljene iz mnogih ledvic*: prim. Aristotel, HA 2, 16, 506 b 25 in nasl.; PA 3, 9, 671 a 26; 671 b 5 in nasl.

§ 207

... narava obdala s prsnim košem ...: prim. Aristotel, HA 3, 7, 516 a 30 in nasl.; PA 2, 9, 654 b 35; 4, 10, 688 b 34 in nasl. – *Prsi so široke ...*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 497 b 33; PA 4, 10, 688 a 12 in nasl. – *podobne ladijskemu gredlju, najbolj pri pticah*: prim. Aristotel, PA 4, 10, 693 b 15 in nasl. – *Človek ima osem reber*: prim. Aristotel, HA 1, 15, 493 b 14. – *kače trideset*: prim. Aristotel, HA 2, 17, 508 b 3 in nasl.

§ 208

mehur: lat. *vesica*, tudi »sečnik« ali »sečni mehur«. Prim. Aristotel, HA 2, 16, 506 b 25 in nasl.; 3, 15, 519 b 13 in nasl.; PA 3, 8, 670 b 33 in nasl.; 671 a 15. – *žile odvodnice, imenovane ilia*: lat. *ile*, pl. *ilia*, tudi *ileum* in *ilium* (beseda je najbrž sorodna z gr. ἰλία /*ilia*/ »žensko spolovilo«) »lakotnica«. Navadno se

uporablja v množini, torej »lakotnice«, tj. del trebuha od spodnjih reber do spolovila (do bokov). V sodobni medicini je ileum (*ileum*) »spodnje tanko črevo«, »vito črevo«, ki se odpira v kolon. Kaj so omenjene žile odvodnice, ni znano. Prim. tudi Aristotel, *HA* 1, 17, 497 a 17 in nasl.; Celz 4, 1, 10 in nasl. – *kamenček, imenovan sirit*: lat. *syrites*. Plinij je edini, ki omenja ta kamenček; vir, po katerem povzema izraz, ni znan. – *pri nekaterih ljudeh ... kamenčki ... vlakenca*: Gre za kamne sečnega mehurja ali cistolite; kadar so ti prisotni v sečnem mehurju, govorimo o cistolitiazii (*cystolithiasis*). Kamni nastanejo tako pri moških kot pri ženskah, pri prvih dvakrat pogosteje, in povzročajo hude bolečine. V mehurju se lahko nabirajo tudi manjše tvorbe (sečni pesek). Do njihovega nastanka pride zaradi zapore urinarnega trakta ali zaradi okužb. Kamni so lahko kalcij-oksalatni, kalcij-fosfatni, uratni, struvitni in cistinski. – *ovojnic je namreč več vrst*: prim. Aristotel, *HA* 3, 13, 519 a 30 in nasl.; 3, 15, 519 b 13 in nasl.

§ 209

utriculus [mešiček] ... uterus [maternica] ... loci [rodila] ... volva [živalska maternica]: prim. Aristotel, *HA* 1, 17, 497 a 30 in nasl.; 3, 1, 510 b 5–511 a 35; Hipokrat, *O ženskih boleznih* 1, 10; Varon, *O latinskem jeziku* 5, 15: *Sic loci muliebres, ubi nascendi initia consistunt*.

§ 210

prvo imenujemo eiecticia [ki je izvrgla], drugo porcaria [ki je normalno povrgla]: Oba izraza (*eiecticia* in *porcaria*) najdemo samo pri Pliniju. – *svinje prvesnice*: lat. *sus primipara*, tj. svinja, ki je prvič povrgla.

§ 211

vime: lat. *sumen* »vime«, »seski«, »sesci«. Prim. *NH* 8, 209; Marcial 13, 44: *Esse putes nondum sumen; sic ubere largo / et fluit et vivo lacte papilla tumet.*; 2, 37, 2: *Quidquid ponitur hinc et inde verris, / mammas suminis imbricemque porci*. Svinjska potrebušina (trebušina) s seski, ko prašički še niso izsesali mleka, je v Rimu veljala za pravo delikateso. – *Stari so vime imenovali abdomen*: Beseda *abdomen* pomeni (človeški ali živalski) »tolst trebuh«, »vamp«; pogosto zaznamuje tudi požrešnost in včasih celo pohoto.

§ 212

bicelj: lat. *talus*. Bicelj je del noge pri konju ali govedu tik nad kopitom; *talus*

lahko označuje tudi biceljnico, eno od treh kosti v kopitu (kopitnica, venčnica in biceljnica). – *loja*: lat. *sebum*. Loj imenujemo maščobno tkivo pri govedu, ovcah in kozah, pa tudi zrnato maščobo, ki jo pridobivamo iz njega, če ga segrevamo do temperature 65 stopinj. Prim. Aristotel, *PA* 2, 5, 651 a 30 in nasl.; *HA* 3, 17, 520 a 7 in nasl. (celo 17. in 18. poglavje). – *Vse debele živali so bolj nagnjene k neplodnosti*: prim. *HA* 3, 18, 520 b 6; *PA* 2, 5, 651 a 37 in nasl.

§ 213

Vse živali imajo v očeh nekaj maščobe: prim. *HA* 3, 18, 520 b 3 in nasl.; 4, 8, 533 a 9. – *maščoba neobčutljiva*: prim. Aristotel, *PA* 2, 5, 651 b 6. – *miši zgledale še žive svinje*: prim. Varon, *O kmetijstvu* 2, 4, 12: *Non minus res admiranda cum mi esset dicta in Arcadia, scio me isse spectatum suem, quae prae pinguitudine carnis non modo surgere non posset, sed etiam ut in eius corpore sorex exesa carne nidum fecisset et peperisset mures. Hoc etiam in Venetia* [besedilni različici (po različnih izdajah) *in iuvenca*; † *in vineta*] *factum accepi*. – *sinu nekdanjega konzula Lucija Apronija*: Ni znano, kdo je omenjeni Apronij; ali Lucij Apronij, ki je bil l. 8 po Kr. *consul suffectus*, ali njegov sin Lucij Apronij Cezijan (ali Gezijan), ki je bil l. 32 po Kr. pretor, l. 39 pa konzul. – *naj bi odstranili maščobo ter njegovo telo rešili bremena*: Očitno je šlo za primer ekstremne debelosti in – če lahko sklepamo po Plinijevi navedbi – za operativno (in tisti čas izjemno tvegano) odstranitev maščobe; drugih podatkov o primeru ni.

§ 214

da je mozeg iz iste snovi: lat. *medulla ex eodem*; prevodna različica: »zdi se, da ima mozeg enake lastnosti«. Prim. Aristotel, *PA* 2, 6, 651 b 20; *HA* 3, 20, 521 b 8 in nasl. – *pri rogatih živalih je lojast*: prim. Aristotel, *PA* 2, 6, 651 b 30 in nasl. – *pri tistih živalih, ki nimajo kosti ...*: prim. Aristotel, *HA* 3, 7, 516 b 6 in nasl.; *PA* 2, 6, 651 b 37 in nasl.

§ 215

... kosti ... hrbtnic ...: prim. Aristotel, *HA* 3, 7, 516 b 12 ter 19 in nasl. – *sipi*: gl. *NH* 9, 52 in opombe. Prim. Aristotel, *PA* 2, 8, 654 a 10 in nasl. – *lignju*: gl. *NH* 9, 52 in opombe. Prim. Aristotel, *PA* 2, 8, 654 a 10 in nasl. – *žuželke*: prim. Aristotel, *PA* 2, 8, 654 a 26 in nasl. – *hrustančnice mozeg v hrbtnici*: prim. Aristotel, *HA* 3, 8, 516 b 36 in nasl. – *tjulnji imajo hrustanec in ne kosti*: gl. *NH* 9, 40 in opombe. Prim. Aristotel, *HA* 6, 12, 567 a 9; *PA* 2, 9, 655 a 37 in nasl.

§ 216

ušesa in nosnice: prim. Aristotel, HA 3, 8, 517 a 3 in nasl. – *Če se hrustanec zlomi, se ne zaceli*: prim. Aristotel, HA 3, 8, 516 b 33 in nasl.; PA 2, 9, 655 a 29 in nasl. – [...]: Na tem mestu je v izvirniku lakuna. – *Človek raste v višino ...*: prim. Aristotel, HA 7, 1, 582 a 17 in 28; 581 a 11; Cenzorin 7, 2; Makrobij, *Komentar k Scipionovim sanjam* 1, 7. – *v obdobju doraščanja*: prim. Aristotel, HA 7, 1, 581 a 9–582 a 33. – *razreši neko težavo, še zlasti kar zadeva bolezni*: Formulacija, ki jo uporabi Plinij, je nenavadna in ni povsem jasno, na katere bolezni se nanaša. Prim. HA 7, 1, 581 a 27 in nasl., kjer Aristotel govori o telesnih spremembah v dobi odraščanja, kot so rast dojk, spolnih organov, prva menstruacija in prvi izliv semena, ki ga ne spremlja samo ugodje, ampak tudi bolečina.

§ 217

Kite: prim. Aristotel, HA 3, 5, 515 a 27 in nasl.; GA 5, 7, 787 b 15. – *tu so okroglaste, tam široke*: prim. Aristotel, HA 3, 5, 515 b 3 in nasl.

§ 218

Tudi te se ne zacelijo ...: prim. Aristotel, HA 3, 5, 515 b 19. – *če si jih poškodujemo, je bolečina izjemno huda*: Navedba drži. – *Nekatere živali so brez kit*: prim. Aristotel, HA 3, 5, 515 b 24 in nasl.

§ 219

odvodnice ... poti <življenjskega> diha ... dovodnice, to je potoki krvi: lat. *arteria*. Nauk, ki ga predstavlja Plinij, je bil v antiki splošno sprejet. Arterije ali odvodnice oz. utripalnice so žile, ki kri odvajajo od srca, vene ali dovodnice pa žile, po katerih kri teče proti srcu. Prim. Aristotel, HA 3, 5, 515 a 30; 3, 19, 520 b 12 in nasl.; 521 a 6; PA 3, 5, 667 b 13 in nasl. – *Herofil*: Grški zdravnik Herofil iz Halkedona (ok. 330–ok. 255 pr. Kr.) je večino svoje zdravniške kariere poučeval v Aleksandriji. Bil je eden vodilnih anatomov, ki je dosegel centralni pomen možganov, utemeljil pa je tudi nauk o srčnem utripu in njegovem pomenu; za merjenje utripa je izdelal celo posebno priročno vodno uro. Bil je prvi, ki je žile razdelil na arterije in vene, znan pa je bil tudi po obdukciyah in celo vivisekcijah na ljudeh in živalih. Uvedel je izrazje za organe, ki jih je raziskoval, pripisujejo pa mu tudi prvo omembo trebušne slinavke, možganske opne in jajcevoda. Gl. tudi PV, št. 245. Prim. NH 29, 6; Cenzorin

12, 4; Gelij 3, 10, 13. – *na enakomernega ali pospešenega ali upočasnjeneega*: prim. Izidor Seviljski 11, 120.

§ 220

Odvodnice nimajo občutja, kajti tudi krvi nimajo: Odlomek je precej nenavaden in se ne naslanja na noben odlomek pri Aristotelu. Plinij se je tu verjetno opiral na Erazistrata (gl. PV, št. 183), ki je svoj nauk utemeljil na spoznanjih svojih dveh učiteljev, Hrizipa (gl. PV, št. 261) in Praksagore (gl. PV, št. 432). Po njegovem nauku se kri pretaka samo po venah, medtem ko se po arterijah pretaka dih, ki ga je sam poimenoval πνεῦμα /*pneûma*/. Ločeval je dve vrsti diha: πνεῦμα ζωτικόν /*pneûma zotikón*/ »življenjski dih« (lat. *spiritus vitalis*) in πνεῦμα ψυχικόν /*pneûma psykikón*/ »duševni dih« (lat. *spiritus animalis*). Plinij omenja samo prvega. – *življenjskega diha*: tj. πνεῦμα ζωτικόν /*pneûma zotikón*/ »življenjski dih«, lat. *spiritus vitalis*. – *Ptice*: prim. Aristotel, HA 3, 4, 515 a 21 in nasl. – *Dovodnice ... na koncu razvejene ...*: prim. Aristotel, HA 3, 4, 514 b 22 in nasl. – *znoj*: prim. Aristotel, PA 3, 5, 668 b 4. – *v popku*: prim. Aristotel, HA 7, 8, 586 b 14 in nasl.; GA 2, 4, 740 a 30 in nasl.; 2, 7, 745 b 22 in nasl. Stičišče ven in arterij je srce.

§ 221

... veliko krvi in to mastne ...: prim. Aristotel, PA 2, 4, 650 b 33 in nasl. – *Samci imajo temnejšo kri kot samice ...*: prim. Aristotel, HA 3, 19, 521 a 21 in nasl. (Aristotel trdi ravno nasprotno). – *mladi temnejšo kot starejši*: prim. Aristotel, HA 3, 19, 521 a 33 in nasl. – *spodnjem delu telesa je bolj mastna*: prim. Aristotel, HA 3, 19, 521 a 4; PA 2, 2, 647 b 34. – *dotika ne občuti*: prim. Aristotel, HA 3, 19, 521 a 10 in nasl.; 520 b 14 in nasl.; PA 3, 4, 666 a 16 in nasl. – *Živali, ki imajo gostejšo kri ...*: prim. Aristotel, PA 2, 4, 650 b 18 in nasl., 27 ter 33 in nasl.

§ 222

Kri bikov: prim. Aristotel, HA 3, 19, 520 b 26 in nasl.; PA 2, 4, 651 a 2 in nasl. – *sesiri*: lat. *coit*, tudi »koagulira«, »skrkne«, »se zgosti«. – *pogubno, če jo pijemo*: prim. NH 28, 147. – *... kri merjascev, toda kri jelenov ...*: prim. Aristotel, HA 3, 19, 520 b; 3, 6, 515 b 34 in nasl. – *srn*: lat. *capreae*; nekateri prevodi predlagajo »koze«. – *bivolov*: prim. NH 8, 38. – *najredkejšo človek*: prim. Aristotel, HA 3, 19, 521 a 2 in nasl. – *živali, ki imajo več kot štiri noge, nimajo krvi*: prim. Aristotel, HA 1, 4, 489 a 30 in nasl. – *Debele živali je imajo manj ...*: prim. Aristotel, HA 3, 19, 521 a 21 in nasl.

§ 223

iztekanja krvi: prim. Aristotel, *HA* 3, 19, 521 a 18–20 (drugače kot Plinij Aristotel navaja, da se kri žensk razlikuje od krvi moških in da so ženske manj podvržene krvnim boleznim kot moški). – *pretorijancu Makrinu Visku*: Makrina Viska omenja samo Plinij; drugih podatkov o njem ni. Pretorijanci so bili elitna enota rimske vojske, cesarjeva osebna vojska s sedežem v vojašnici na Viminalu in njegova osebna telesna straža. – *mestnem prefektu Voluziju Saturninu*: Voluzij Saturnin je bil rojen l. 38 ali 37 pr. Kr., l. 3. po Kr. je bil konzul, umrl pa je star 93 let, torej l. 55 ali 56 po Kr. Prim. *NH* 7, 62 in 156. Mestni prefekt (lat. *praefectus urbis* ali *praefectus urbi* ali *praefectus urbicus*) je bil mestni (tj. rimski) poglavar, kar bi danes ustrezalo funkciji rimskega župana, torej upravitelj Rima. V času republike je bil namestnik konzulov v njuni odsotnosti, v času cesarjev pa je funkcija postala stalna. V njegovi domeni je bilo mestno sodstvo; njegova glavna naloga je bila skrb za red in mir znotraj mestnih meja Rima, zato je imel pod svojim poveljstvom tri mestne kohorte (lat. *cohortes urbanae*), ki ustrezajo današnjim policijskim oddelkom. – *iz žrtvenih živali izteče več krvi, če so prej pile*: prim. Aristotel, *HA* 3, 19, 520 b 30.

§ 224

za katere smo povedali ... se ... skrivajo, tedaj ... nimajo krvi: gl. *NH* 8, 122 in nasl. (kameleon, kuščarica, jezevec, medved idr.). – *razen nekaj kapljic okoli srca*: gl. *NH* 8, 128. – *se pri človeku količina krvi spremeni ob najmanjšem dražljaju*: prim. Aristotel, *HA* 3, 19, 521 a 15 in nasl.; Kvintilijan 11, 3, 78.

§ 225

Gotovo je namreč, da ...: prim. Aristotel, *HA* 3, 19, 521 a 15 in nasl. (Plinij omenja samo strah, Aristotel pa tudi, da med spanjem odteče v okončine manj krvi in da človek, ki ga zabodemo v spanju, manj krvavi kot tedaj, ko je buden). – *živali, za katere smo omenili, da spreminjajo barvo*: gl. *NH* 8, 122 (kameleon); 9, 87 (glavonožci).

§ 226

pretanjenost duha ...: prim. Aristotel, *PA* 2, 14, 650 b 18 in nasl. – *zaradi kože in telesnih pokrival*: prim. Aristotel, *de An.* 2, 9, 421 a 25 in nasl. – *krokodilom ne bi bila podeljena tako trda koža kot tudi ne zvitost*: prim. *NH* 8, 90. Plinij verjetno namiguje na trohila, ptico, ki živi s krokodilom v sožitju.

§ 227

Povodni konj ... iz nje stružijo sulice: prim. Aristotel, HA 2, 7, 502 a 13; Herodot 2, 71. – *zaradi svojih naravnih danosti neko védenje o zdravilstvu:* gl. NH 8, 96, kjer Plinij opisuje, kako si predebeli povodni konj pušča kri. – *slonov ... najbolj bistrourni:* gl. NH 8, 1 in nasl. – *Sama koža:* prim. Aristotel, HA 3, 11, 517 b 31 in nasl. – *veki:* gl. § 157.

§ 228

... imajo dlake; tiste, ki nesejo jajca, imajo perje ali luske: gl. NH 9, 40. Prim. Aristotel, HA 3, 10, 517 b 5 in nasl.; 1, 6, 490 b 21 in nasl.; GA 5, 3, 781 b 30 in nasl. – *oklep, kot na primer želve:* gl. NH 9, 40. – *Če jih odrežemo, ne zrastejo več:* prim. Aristotel, HA 3, 12, 519 a 26 in nasl. – *Žuželke letajo ...:* prim. Aristotel, HA 1, 5, 490 a 6–8 (omenja čebele in majske hrošče); PA 4, 6, 682 b 13 ter 18 in nasl. – *morskih lastovkah:* lat. *hirundo in mari*. Gl. NH 9, 82. – *teh, ki letajo med našimi hišami:* gl. NH 10, 92–95. – *Peruti netopirjev:* gl. NH 10, 168. Prim. Aristotel, PA 4, 13, 697 b 11.

§ 229

ščetinaste dlake: prim. Aristotel, HA 3, 10, 517 b 11 in nasl.; GA 5, 3, 782 a 33. – *pri samicah tanjše:* prim. Aristotel, HA 4, 11, 538 b 8. – *levi na plečih:* prim. Aristotel, HA 2, 1, 498 b 27 in nasl.; PA 2, 14, 658 a 30 in nasl. – *dasipodi:* gl. NH 8, 129. Prim. Aristotel, HA 3, 12, 519 a 22 in nasl. – *Trog:* gl. PV, št. 492. Prim. Aristotel, GA 4, 5, 774 a 35.

§ 230

Človek je edini, ki dobi dlake na osramju: prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 a 18 in nasl. – *ki jih ne dobi, je neploden in ni zmožen razmnoževanja:* prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 b 3 in nasl. – *Dlake človeku zrastejo deloma ob rojstvu, deloma pozneje:* prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 a 18 in nasl. – *skopljenec ne zrastejo:* prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 a 30; GA 5, 3, 784 a 4 in nasl. – *ženskam ne izpade veliko las:* prim. Seneka, *Moralna pisma Luciliju* 95, 21. – *... ko niso imele več menstruacije:* prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 a 31 in nasl. – *Nekaterim možem lasje ... sami po sebi ne rastejo več:* prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 b 2 in nasl.

§ 231

Pri moških najbolj rastejo lasje, nato brada: prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 b 5 in nasl. – *začnejo rasti od korenine:* prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 b 27 in nasl.;

3, 12, 519 b 25. – *Rastejo tudi pri nekaterih boleznih*: prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 b 20 in nasl. – *sušici*: lat. *phthisis*, tudi »sušica«. – *tudi na truplih*: Navedba drži. Lasje in nohti rastejo še nekaj časa tudi po smrti. – *Spolnim razvratnežem prirojeni lasje hitreje odpadejo ...*: prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 b 24 in nasl.; GA 2, 6, 745 a 10 in nasl. ter 17. – *Štirinožcem se dlake v starosti zgostijo ...*: prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 b 30 in nasl. – *Štirinožci imajo dlakaste hrbte in gole trebuhe*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 498 b 19 in nasl.; PA 2, 14, 658 a 19 in nasl. – *Iz govejih kož se kuha lepilo ...*: prim. Aristotel, HA 3, 10, 517 b 29 in nasl.

§ 232

prsne bradavice: prim. Aristotel, HA 2, 1, 497 b 34 in nasl.; PA 4, 10, 688 a 12 in nasl.; 688 b 30 in nasl. – *mleko imajo samo živali, ki kotijo žive mladiče*: prim. Aristotel, HA 2, 13, 504 b 19 in nasl.; 3, 20, 521 b 21 in nasl. ter 25 in nasl.; PA 4, 11, 692 a 9 in nasl. – *sovah ... pravljice ... za katero ptico gre*: lat. *strix*. Ni zanesljivo, za katero ptico gre; domnevno za veliko ali pa malo uharico, okoli katere so se že v Rimu spletle številne vraže (zato Plinij omeni, da gre po njegovem mnenju za pravljice); veljala je za slabo znamenje, za krvosesa (nekakšnega antičnega vampirja) in zlega duha. Prim. Fest 414, 23; Izidor Seviljski 12, 7, 42.

§ 233

Pri oslicah ... šesti mesec mladiča odstaviijo: prim. Varon, O kmetijstvu 2, 6, 4 (navaja, da mladiči ostanejo pri materi eno leto). – *Enokopitarji ... po dva seska ... med stegni*: prim. Aristotel, PA 4, 10, 688 a 32 in nasl.; 688 b 22 in nasl. – *po dva seska ... po štiri seske ... več seskov*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 500 a 13 in nasl.; 2, 1, 498 a 1; PA 4, 10, 688 b 5 in nasl.

§ 234

Svinje pri vsakem leglu prve seske ...: prim. Aristotel, PA 4, 10, 688 b 5 in nasl.; HA 6, 18, 573 b 7. – *ki opravlja svojo funkcijo*: lat. *munifex*. Izraz je vzet iz vojaškega besedja.

§ 235

Medvedke imajo štiri seske: prim. Aristotel, HA 2, 1, 500 a 23. – *delfini*: prim. Aristotel, HA 2, 13, 504 b 21–26. – *Tudi kiti in tjulnji hranijo svoje mladiče s seski*: prim. Aristotel, HA 3, 20, 521 b 23 in nasl.

§ 236

Mleko, ki ženski priteče pred sedmim mesecem ...: prim. Aristotel, *HA* 7, 5, 585 a 29 in nasl. – ... *teče iz celotnih dojk in tudi iz pod pazduh:* prim. Aristotel, *HA* 7, 11, 587 b 19–22. – *Kamele imajo mleko ...:* prim. Aristotel, *HA* 6, 26, 578 a 15 in nasl. – *mlezivo:* gl. *NH* 28, 123. Prim. Aristotel, *HA* 6, 21, 575 b 10–13; Kolumela 7, 3, 17. Mlezivo ali kolostrum je lepljivo rumenkasto mleko, ki se iz mlečnih žlez v dojkah izloča proti koncu nosečnosti ter prve tri do štiri dni po porodu; za novorojenčka je najprimernejša hrana, saj ima več beljakovin in mineralov ter manj maščob in sladkorjev kot običajno materino mleko, vsebuje pa tudi protitelesa (imunoglobuline), ki otroka ščitijo pred okužbami. – *Breje oslice takoj dobijo mleko ...:* prim. Aristotel, *HA* 6, 23, 577 a 28 in nasl. – *mlezivno obolenje:* lat. *colostratio*, tudi »kolostracija«.

§ 237

... *najgostejše osličje ...:* prim. Aristotel, *HA* 3, 20, 521 b 29 in nasl. (navaja, da je najgostejše kravje mleko, ne osličje). – *sirila:* lat. *coagulum*. Sirilo ali sirišče je encim želodca pri ljudeh in teletih; pridobivajo ga iz telečjih želodcev, uporablja pa se za izdelavo sirov.

§ 238

Popeja, soproga Domicija Nerona: Popeja Sabina (ok. 31–65), druga žena cesarja Nerona (vladal v letih 54–68 po Kr.), ki je, kot navajajo antični pisci, umrla za posledicami Neronove brce, je bila razvpita po svoji brezobzirnosti, pa tudi po svoji obsedenosti z lepoto; Kasij Dion poroča (62, 28, 1), da se je vsak dan kopala v osličjem mleku. Gl. tudi *NH* 28, 183. – *kožo prožno:* lat. *extendi cutem*, tudi »da napenja kožo«. – *sirotko:* lat. *serum*. Sirotka je pravzaprav stranski produkt, ki nastane ob usirjanju mleka za izdelavo sira pri obdelavi sirne grude. Je rumene barve (zaradi vitamina B2) in vsebuje večinoma vodo (ok. 94 odstotkov). – *sira:* prim. Aristotel, *HA* 3, 20, 522 a 29 in nasl.–522 b 1 in nasl. Za postopek izdelave sira gl. Kolumela 7, 8.

§ 239

Sirišče: lat. *coagulum*. Gl. § 237. Prim. Aristotel, *HA* 3, 21, 522 b 9 in nasl. – *dasipoda:* gl. *NH* 8, 129. – *gostijo mleko v prijetno kiselkasto pijačo:* lat. *acoricundus*. Nikjer ni zanesljivo pojasnjeno, za katero pijačo gre; komentatorji ponujajo različne interpretacije in razlage. Najbrž gre za kefir ali pijačo, podobno kumisu (kislo velblodje ali kobilje mleko), morda pa za kislo mleko.

– *maslo*: lat. *butyrum*. Gl. NH 28, 133 in nasl. V antiki so ga uporabljali bolj kot zdravilo, ne toliko kot živilo. – *sirotke*: gl. § 238.

§ 240

Nemavzuma: tudi Nemavz (lat. *Nemausum*, *Nemausus*), zdaj Nîmes v departmaju Gard, severozahodno od ustja Rone. Gl. NH 3, 37. – *okrožja Lezura*: tudi Lezora. Ni znano, ali gre za današnjo goro Mont Lozère na meji med Narbonsko Galijo in Akvitanijo (gorovje Seveni (Cevennes)) ali pa za reko Lieser, ki je pritok Mozele. – *gabalskega okrožja*: Gabali so bili galsko pleme, ki je živelo na območju današnje pokrajine Gévaudan (departma Lozère); njihovo glavno središče je bil Anderitum Gabalov (*Anderitum Gabalorum*), zdaj Javols. Gl. NH 4, 109. – *Dalmatske Alpe*: zdaj Velebit. – *dokleatski sir*: Ime je dobil po ilirskem plemenu Dokleati, ki je živelo na območju današnje Črne gore s središčem v Dokleji (zdaj Duklja). Gl. NH 3, 143. – *Cevtronske Alpe*: območje današnjih Grajskih Alp, ki ga je ob reki Isère naseljevalo pleme Cevtroni (danes pokrajina Tarentaise), znano po proizvodnji sira; glavni središči sta bili Aksima (zdaj Aime) in Darantasija (zdaj Moûtiers). Gl. NH 3, 135. – *vatuziškega*: neznani kraj ali naselje na ozemlju Cevtronov.

§ 241

Ligurije: pokrajina v severni Italiji ob današnjem Genovskem zalivu med Alpami in Padom, domovina Ligurov. Gl. NH 3, 38; 3, 47. – *cebanskega*: Sir so izdelovali v ligurskem mestu Ceba, zdaj Ceva v provinci Cuneo (Piemont). – *Umbrije*: pretežno hribovita antična pokrajina v srednji Italiji med Emilijo, Etrurijo, Samnijem, Picenom in Jadranskim morjem ob zgornjem toku Tibere, dežela Umbrov, znana po sadjarstvu, vinogradništvu, govedoreji in ovčereji. Gl. NH 3, 112. – *sasinatskega*: Sir so izdelovali v mestu Sarsina (*Sarsina*, tudi *Sassina* »Sasina«) v Umbriji, ki je bilo v 4. stol. pr. Kr. pomembno versko središče Umbrov, od l. 266 pod oblastjo Rima, nato municipij, rojstni kraj komediografa Plavta, zdaj Sarsina v provinci Forlì-Cesena (Emilija - Romanja). Gl. NH 3, 114. Prim. Marcial 1, 43, 7. – *Etrurije*: dežela Etruščanov (Etruskov, Tuskov, Tirencev) v srednji Italiji med Tiberom, Apenini in Tirenskim morjem, zdaj Toskana. Gl. NH 3, 50 in nasl. – *lunskega*: Sir so izdelovali v Luni, rimski koloniji, ustanovljeni l. 177 pr. Kr., znani po marmorju, siru in vinu (gl. tudi NH 14, 67; 36, 14; 36, 48; 36, 135), zdaj Luni v provinci La Spezia (Ligurija). Gl. NH 3, 50. Prim. Marcial 13, 30. – *do 1000 funtov*: = 327,45 kg. – *vestinski sir*: Sir je dobil ime po izdelovalcih, italiskem ljudstvu Vestini, ki je živelo na

goratih območjih vzhodnih Apeninov južno od Picentov, vzhodno od Sabinov in severno od Pelignov. Gl. *NH* 3, 107. Prim. Marcial 13, 31. – *Cedikijske ravnice*: območje in naselbina ob 112. miljniku iz Rima ob Apijski cesti (*via Appia*). Gl. tudi *NH* 14, 62. – *ga še svežega dimijo*: prim. Marcial 13, 32. – *iz Galij*: gl. *NH* 4, 105. Prim. § 130. – *bitinijski sir*: Bitinija je bila antična pokrajina na severozahodu Male Azije na strateško izjemno pomembni legi med Pontom (Črnim morjem), Bosporjem, Propontido, Mizijo, Frigijo in Paflagonijo. Gl. *NH* 5, 143 in nasl.

§ 242

sol: prim. *NH* 31, 88. – *Zoroaster*: gl. *PV*, št. 512.

§ 243

samo človek dve nogi: prim. Aristotel, *HA* 5, 1, 539 a 15; *PA* 1, 3, 643 a 3. – *roke*: prim. Aristotel, *HA* 1, 15, 493 b 32 in nasl.; 494 a 2.

§ 244

na rokah šest prstov: O ljudeh, ki so imeli na rokah več kot pet prstov, prim. Aristotel, *GA* 4, 4, 770 b 30. – *dve hčeri Marka Korana*: O Koranu in njegovih hčerah ni drugih podatkov. – *Sedigiti*: lat. *Sedigitae* = »Šestprstnici« (iz *sex* »šest« in *digitus* »prst«). – *Volkacij Sedigit*: rimski pisec s preloma iz 2. v 1. stol. pr. Kr. (lat. *Sedigitus* = »Šestprstnik« iz *sex* »šest« in *digitus* »prst«), avtor didaktične pesnitve z naslovom *O pesnikih* (*De poetis*). – *Človekovi prsti*: prim. Aristotel, *HA* 1, 15, 493 b 29 in nasl.; 2, 11, 503 a 24 in nasl.; *PA* 4, 10, 687 b 11 in nasl. – *dva enako dolga*: tj. kazalec in prstanec.

§ 245

tudi pet prstov: prim. Aristotel, *PA* 4, 10, 688 a 4 in nasl. – *Trakijec Studioz*: O omenjenem gladiatorju ni podatkov. – *iz gladiatorske šole Gaja Cezarja*: tj. cesarja Kaligule (vladal v obdobju 37–41 po Kr.), ki je bil navdušenec nad gladiatorskimi igrami. Prim. Svetonij, *Gaj* (*Kaligula*) 18. – *veverice*: gl. *NH* 8, 138. Prim. Aristotel, *HA* 2, 1, 497 b 20.

§ 246

Vrste opic ...: prim. Aristotel, *HA* 2, 8, 502 a 16 in nasl. – *po vzoru <človeka>*: lat. *ad exemplar*. Prevajalci ponujajo različne prevode: »ustrezajo njihovi podobi«, »so skladni z vzorcem« ...

§ 247

Nohti: prim. Aristotel, HA 3, 9, 517 a 30. – *žlebčasti*: lat. *imbricati*. – *rastejo tudi mrliču*: prim. Aristotel, HA 3, 11, 518 b 23. – *pri plenilskih zvereh so ukrivljeni*: prim. Aristotel, HA 3, 9, 517 a 33 in nasl.

§ 248

Prste imajo vse živali ...: prim. Aristotel, HA 3, 9, 517 a 30 in nasl. – *slona*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 497 b 22–26. – *Enako kot človek koleno*: lat. *poples*, tudi »kolenski zgib«. Prim. Aristotel, HA 2, 1, 498 a 3 in nasl.

§ 249

koleni in komolca: prim. Aristotel, HA 2, 1, 498 a 19–22. – *Pri štirinožnih živalih, ki nesejo jajca ...*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 498 a 12–17. – *Ptice*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 498 a 29–31.

§ 250

koleni uživata nekakšno versko spoštovanje: gl. nadaljevanje. – *če jo prebodemo kakor vrat, življenjski dih izteče*: Ni znano, po kom Plinij povzema to trditev; pri Aristotelu je ne najdemo. – *desnica*: prim. Izidor Seviljski 11, 1, 67.

§ 251

Stari Grki so imeli navado ...: prim. Homer, *Iliada* 1, 500 in nasl. – *V ušesni mečici ... koga pokličemo za pričo*: prim. Horacij, *Satire* 1, 9, 75–77: ... *magna / inclamat voce, et 'licet antestari?' ergo vero / oppono auriculam. rapit in ius; clamor utrimque ...* – *za desnim ušesom središče Nemeze*: Nemezis je grška boginja maščevanja in poosebljenje jeze. Prim. NH 28, 22. – *boginje, ki niti na Kapitolu še ni dobila latinskega imena*: To pomeni, da so Rimljani uporabljali kar prevzeto grško ime in zanj niso iskali latinske ustreznice. Kapitol (lat. *mons* ali *collis Capitolinus* ali *Capitolium*) je bil eden od sedmih rimskih gričev med Forumom in Marsovim poljem, religiozno in politično središče, ker so bila na njem vsa pomembnejša upravna in verska poslopja. – *prstanec*: lat. *proximus a minimo digitus*, dobesedno »prst, ki je najbližji najmanjšemu prstu«.

§ 252

Krčne žile na golenih dobi samo moški: Navedba ne drži. Prim. Aristotel, HA

3, 19, 521 a 29. – *Opij*: gl. PV, št. 398. – *Gaj Marij*: gl. NH 10, 16 in opombe. Prim. tudi Plutarh, *Marij* 6; Cicero, *Razprave v Tuskulu* 2, 53.

§ 253

z desnimi okončinami: prim. Aristotel, HA 2, 1, 498 b 6–10. – *Človek ima največje noge*: prim. Aristotel, PA 4, 10, 690 a 27. – *pri samicah so tanjše ...*: prim. Aristotel, HA 4, 11, 538 b 11 in nasl. – *mišičaste goleni*: lat. *carnosa crura*, dobesedno »mesnate«, »mesene«. Prim. Aristotel, PA 4, 9, 689 b 7; HA 2, 1, 499 b 3–5. – *neki mož v Egiptu ni imel meč*: Vir ni znan.

§ 254

Vbočen podplat: lat. *vola*, »vbokli (vbočeni) podplat«, »vboklina podplata«. Prim. Aristotel, HA 1, 15, 494 a 16 in nasl.; Fest 511, 3. – *Plank*: lat. *Plancus* = »Širokonožec«. – *Plavt*: lat. *Plautus* = »Ploskonožec«. – *Panza*: lat. *Pansa* = »Širokonožec«. – *Skaver*: lat. *Scaurus* = »Štrlečegležnar«, »Debelogležnar«. Priimek izhaja iz pridevnika *scaurus* »zakrivljen«, »navzven ukrivljen (skrivljen)«, »z(a)vit«, »razkrečen«, »navzven ukrivljenih nog«, »krivonog«, »razkrečenih nog (bivajoč)«, »razkrečen«, »raznožen«, »krevljast«, »krevsast«, »šátrav«, »šátrast«, posamostaljeno »krivonožec«, »razkoračnik«, »skoračnikar«, »šatravec«, »krevsa«. – *Var*: lat. *Varus* = »Krivonožec«. – *Vatija*: lat. *Vatia* = »Krivonožec«. – *Vatinij*: lat. *Vatinus* = »Krivonožec«. – *cela kopita*: lat. *solida ungula* tj. »nerazcepljena kopita«. Prim. Aristotel, PA 4, 10, 690 a 4 in nasl. – *biclj*: lat. *talus*, tudi »biceljnica«. Glede na to, da gre za zunanji opis, je verjetneje, da je to bicelj. Gl. § 212. – *Kamelini biclji ...*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 499 a 22 in nasl.; Solin 49, 9.

§ 255

Iliriku: območje, ki so ga v antiki naseljevali Iliri, rimska provinca od l. 47, od l. 9 pr. Kr. pa je bilo ozemlje razdeljeno med provinci Panonijo in Dalmacijo. Gl. NH 3, 139. – *Prašiči ... imajo cela kopita*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 499 b 12 in nasl.; GA 4, 6, 774 b 21. – *celih kopit*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 499 b 16 in nasl.; NH 8, 76. – *indijski osel*: Najverjetneje gre za indijskega nosoroga. – *antilopa*: gl. § 128. Gl. NH 8, 214. Prim. Aristotel, HA 2, 1, 499 b 18 in nasl. – *prašiče*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 499 b 21 in nasl. – *ris nekaj, kar je podobno biclju; lev ima nekaj, kar je še malo bolj zavito*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 499 b 22 in nasl. – *Skočnica*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 499 b 26–31.

§ 256

ptic: prim. Aristotel, HA 2, 12, 504 a 5 in nasl.; PA 4, 12, 695 a 24 in nasl. – *Vijeglavka*: prim. Aristotel, HA 2, 12, 504 a 12–19. – *na vsaki strani noge*: tj. naprej in nazaj.

§ 257

Nekatere težje ptice: prim. Aristotel, HA 2, 12, 504 b 6–9; PA 4, 12, 694 a 12 in nasl. – *Dolgonoge ptice*: prim. Aristotel, HA 2, 12, 504 a 32 in nasl.; PA 4, 12, 694 b 21 in nasl. – *breznožnice*: gl. NH 10, 114. Prim. Aristotel, HA 1, 1, 487 b 25; 9, 30, 618 a 31–618 b 2. – *drepanida*: Ni znano, za katero ptico gre; komentatorji kot možnosti predlagajo črnega hudournika (*Apus apus*) in planinskega hudournika (*Tachymarpis melba* ali *Apus melba*), oba iz družine hudournikov (*Apodidae*) v redu hudournikov (*Apodiformes*). – *kače z gosjimi nogami*: prim. Aristotel, HA 1, 5, 490 a 10 in nasl.

§ 258

srednji nogi daljši ... kakor opažamo pri muhah: prim. Aristotel, PA 4, 6, 683 a 27–31. – ... *kobilice*: prim. Aristotel, PA 4, 6, 683 a 31–36. – *medsklepja*: gl. § 79. – *Omenili smo*: gl. NH 9, 83 in 9, 97. – *polipi*: gl. NH 9, 52 in opombe. – *sipe*: gl. NH 9, 52 in opombe. – *ligenj*: gl. NH 9, 84 in opombe. – *roke premikajo v nasprotno smer*: gl. NH 9, 97 in opombe.

§ 259

raki ... samo raki imajo štiri: prim. Aristotel, HA 1, 5, 490 b 5 in nasl. – *število nog*: prim. Aristotel, HA 1, 5, 489 b 5 19–23. – *nekateri pa jih imajo tudi sto*: gl. NH 29, 136.

§ 260

Tace živali s celim kopitom: prim. Aristotel, PA 4, 10, 686 b 12–18. – *Pritlikavci ...*: prim. Aristotel, PA 4, 10, 686 b 2 in nasl.

§ 261

... spolovila obrnjena nazaj, smo že govorili: gl. NH 10, 173. Prim. Aristotel, HA 5, 1, 539 b 21 in nasl. – *Koščena spolovila ...*: prim. Aristotel, HA 2, 1, 500 b 22 in nasl. – *podlasice*: gl. NH 8, 218. – *medvedu poroženi takoj, ko pogine*: prim. Aristotel, HA 9, 6, 612 b 15 in nasl. – *kamelje spolovilo ...*: prim. Aristotel, HA 5, 2, 540 a 18 in nasl. – *Gali, svečeniki Matere bogov*: Gali (*Galli*,

Γάλλοι), svečeniki frigijske boginje Kibele, ki so jo v Rimu poimenovali Velika mati (*Magna mater*), so ime – tako Plinij – dobili po reki Galos, ker je menda povzročala orgiastično blaznost, v kateri so skupili sami sebe. Gl. NH 5, 147; 31, 25; 35, 165; Ovidij, *Fasti* (*Rimski koledar*) 4, 364.

§ 262

redke ženske grozljivo podobne moškim: prim. Marcial 1, 90, 7–8: *Inter se geminos audes committere cunnos / mentiturque virum prodigiosa Venus*. – *dvospolniki obeh spolov*: tj. hermafroditi. Mogoča je tudi prevodna različica: »Nasprotno imajo redke ženske ud, grozljivo podoben moškim, kot na primer dvospolniki, ki so obeh spolov.« Gl. NH 7, 15 in 34; 34, 80. – *v času Neronove vladavine*: Neron je vladal v obdobju 54–68 po Kr. – *na ozemlju Treverov*: mešano galsko-germansko pleme, znani rejci konj in konjeniki, ki so živeli na ozemlju med reko Maas, zgornjim tokom Mozele in Renom. Njihovi glavni središči sta bili Avgusta Treverov (*Augusta Treverorum*, zdaj Trier) in Noviomag Treverov (*Noviomagus Treverorum*, zdaj Neumagen-Dhron). Gl. NH 4, 106.

§ 263

Modi: prim. Aristotel, HA 3, 1, 509 b 13 in nasl.; 510 a 7 in nasl. – *Pri živalih, ki nesejo jajca ...*: prim. Aristotel, HA 3, 1, 509 b 24 in nasl. – *Ribe in kače*: prim. Aristotel, HA 3, 1, 509 b 15 in nasl.; GA 1, 3, 716 b 12 in nasl. – *Kanje imajo tri*: gl. NH 10, 21; 10, 204 in 207. – *polmoških*: lat. *semiviri*. – *Samci so pri vseh vrstah <živali> močnejši*: prim. Aristotel, HA 9, 1, 608 a 33 in nasl.

§ 264

Repe imajo ...: prim. Aristotel, PA 4, 10, 689 b 2–6 ter 33; 2, 14, 658 a 33 in nasl. – *opic*: prim. Aristotel, HA 2, 8, 502 a 16 in nasl. – *Če jih kuščaricam in kačam odrežemo ...*: prim. Aristotel, HA 2, 17, 508 b 7 in nasl. – *Premike rib usmerjajo repi ...*: prim. Aristotel, PA 4, 9, 685 b 22 in nasl.

§ 265

Goveji rep ...: prim. Aristotel, HA 1, 6, 491 a 1. – *Prašiči rep zvijejo*: gl. NH 8, 207.

§ 266

Aristotel: gl. PV, št. 79. – *glas*: prim. Aristotel, HA 4, 9, 535 a 30. – *žuželke*: prim. Aristotel, HA 4, 9, 535 b 3 in nasl.

§ 267

pokrovače: gl. NH 9, 103. Prim. Aristotel, HA 4, 9, 535 b 25 in nasl. – *kaper ... se kruleče oglašča*: Ni mogoče določiti, za katero ribo gre. Aristotel jo imenuje kapros (κάπρος /*kápros*/); gl. Aristotel, HA 4, 9, 535 b 13 in nasl. Plinij sicer omenja ribo, ki se kruleče oglašča (NH 32, 19); imenuje jo *porcus* »prašič«. – *reki Aheloj*: tudi Aheloos (Acheloos, Ἀχελώος), reka v zahodni Grčiji, druga najdaljša in najbolj vodnata reka Grčije, ki se izliva v Jonsko morje, v antiki mejna reka med Akarnanijo in Ajtolijo. Gl. NH 4, 5; 8, 45. – *drugi, o katerih smo govorili*: gl. NH 9, 70. – *s sikanjem ... pri kačah dolgo, pri želvi prekinjeno*: prim. Aristotel, HA 4, 9, 536 a 6 in nasl. – *Žabe ... kot je bilo povedano*: gl. § 173. – *v Makedoniji so menda neme*: prim. Aristotel, HA 8, 28, 606 a 5. Aristotel omenja neme žabe v Kireni, ne v Makedoniji; Plinij omenja samo neme žabe v Kireni (gl. NH 8, 227; Ajlijan 3, 35).

§ 268

Med pticami ... ene se oglašajo ...: prim. Aristotel, HA 4, 9, 536 a 24 in nasl. – *... domači petelini. Pri kokoših ...*: gl. NH 10, 47 in 49; Cicero, O vedeževanju 1, 74; 2, 56.

§ 269

Slon ...: prim. Aristotel, HA 4, 9, 536 b 22 in nasl. – *z nosnicami*: tj. s trobcem. – *pri govedu ...*: prim. Aristotel, HA 4, 11, 538 b 12 in nasl.; 5, 14, 545 a 18 in nasl.; GA 5, 7, 786 b 16 in nasl.; 787 b 19.

§ 270

Otrok ...: prim. Aristotel, HA 7, 10, 587 a 33 in nasl. – *Krojzov sin ...*: Krojz (ali Krez; 595–po 526 pr. Kr.) je bil zadnji lidijski kralj (vladal v obdobju 560–547), ki je obvladoval skoraj polovico Male Azije, slovel pa je tudi po svojem izjemnem bogastvu. Porazil ga je perzijski kralj Kir Veliki l. 547. Imena njegovega sina ne poznamo. Prim. Cicero, O vedeževanju 1, 121; Herodot 1, 34; Gelij 5, 9; Valerij Maksim 5, 4, ext. 6. – *otroci*: prim. Aristotel, HA 7, 1, 581 a 17 in nasl.; GA 5, 7, 787 a 26 in nasl.; 787 b 13; HA 5, 14, 544 b 23–545 a 22. – *v orkestrah v gledališču*: prim. Aristotel, Probl. 11, 25, 901 b 30 in nasl. – *... tudi prazni sodi*: prim. Aristotel, Probl. 11, 8, 899 b 25 in nasl.

§ 271

Glas je pri človeku ...: prim. Aristotel, HA 4, 9, 536 b 10 in nasl. – *napevov ter*

toliko ritmov in modulacij: lat. *cantus et moduli flexionesque*. Mogoča prevodna različica je tudi »naglas, modulacije in intonacije«. – *zmožnost besednega izražanja svojih misli*: lat. *explanatio animi*.

§ 272

V Egiptu so sklenili, da bodo redili spačka ...: Vir za ta primer ni znan.

§ 273

Aristotel: gl. Aristotel, frag. 286 (Rose).

§ 274

redke zobe: lat. *rari dentes*; tudi »zobje z velikim razmikom«. Prim. Aristotel, *HA* 2, 3, 501 b 22 in nasl.; *Probl.* 10, 48, 896 a 30. – *več pretrganih črt na roki*: lat. *plures in manu incisurae nec perpetuae*, dobesedno »ne nepretrgane (naravne) zareze«. Prim. Aristotel, *HA* 1, 15, 493 b 32 in nasl.; *Probl.* 10, 49, 896 a 37. – *Trog*: gl. PV, št. 492 in § 229. Domneva se, da je odlomek iz Troga, ki ga navaja Plinij, samo prevod iz Aristotela (*HA* 1, 8, 491 b 12 in nasl.–1, 9, 491 b 14 in nasl.).

§ 275

čelo: prim. Aristotel, *HA* 1, 8, 491 b 12 in nasl. – *obrvi*: prim. Aristotel, *HA* 1, 9, 491 b 15 in nasl.

§ 276

zlobnost: prim. Aristotel, *HA* 1, 9, 491 b 24 in nasl. – *nesramnosti*: prim. Aristotel, *HA* 1, 10, 492 a 10 in nasl. – *ušesa*: prim. Aristotel, *HA* 1, 11, 492 b 1 in nasl.

§ 277

Levov dih vsebuje hud strup: gl. *NH* 8, 46. Prim. Aristotel, *HA* 8, 5, 594 b 26. – *medvedov je poguben*: prim. Psevdo-Aristotel, *Mirab.* 144: Ἐν Μυσίᾳ φασὶν ἄρκτων τι γένος εἶναι λευκόν, αἷ ὅταν κυνηγῶνται, ἀφιάσι τοιαύτην πνοήν ὥστε τῶν κυνῶν τὰς σάρκας σήπειν, ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων, ἄβρώτους τε ποιεῖν. ἐὰν δέ τις καὶ βιάσῃται καὶ ἐγγίῃ, ἀφιάσιν ἐκ τοῦ στόματος φλέγμα πάμπόλυ τι, ὡς ἔοικεν, ὃ προσφυσά πρὸς τὰ πρόσωπα τῶν κυνῶν, ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε καὶ ἀποπνίγειν καὶ ἀποτυφλοῦν. »Pravijo, da v Miziji živi neka vrsta belih medvedov, ki tedaj, ko jih lovijo, oddajajo takšen <grozen> dah, da meso psov gnije, enako pa tudi meso drugih

živali, ki zato postanejo neužitne. Če pa si kdo s silo utre pot in se jim približa, iz gobca izločijo ogromno sluzi [flegme], ki jo, kot se zdi, izpihajo v obraz psov, enako pa tudi ljudi, tako da jih zadušijo in oslepijo.« – *človek edini, ki ima najrazličnejše mogoče težave z dihom*: prim. Teofrast, *HP* 4, 4, 2.

§ 278

partska ljudstva: Parti so bili iransko konjeniško ljudstvo, ki je l. 247 pr. Kr. vdrlo v selevkidsko satrapijo Partijo in po njej dobilo ime. Postopno so osvojili celotno območje selevkidske države (njihova oblast je segala vse do Indije), po ustanovitvi rimske province Sirije (64/63 pr. Kr.) pa so začeli ogrožati vzhodne meje rimskega cesarstva. S cesarjem Avgustom so sklenili premirje in določili mejo na Evfratu, vendar so se spopadi z Rimom, ki so slabili in izčrpavali državo, nadaljevali vse do časa vladavine cesarja Makrina (217–218 po Kr.). Partija je obsegala območje jugovzhodno od Kaspijskega jezera med Medijo na zahodu, Hirkanijo na severozahodu, Margijano na vzhodu in Arejo (del današnje iranske province Khorāsān in območje južnega Turkmenistana). – *težko prebavljive hrane*: lat. *indiscreti cibi*. Pomen besedne zveze ni povsem jasen; mogoče so še prevodne različice: »ker jedo vse brez razlike«, »ker hrane ne ločujejo«, »ker hrane ne prebavijo«. – *pretiranega uživanja vina*: prim. *NH* 14, 142 (o simptomih pijanosti). – *z zrnem asirskega jabolka*: lat. *malus Assyria*. Gre za citronovec (*Citrus medica*) iz družine rutičevk (*Rutaceae*) v redu rutičevcev (*Rutales*). Prim. *NH* 12, 15 in nasl.

§ 279

Dih slonov pritegne na plano kače: prim. Lukrecij 2, 536–538: *sicut quadri-pedum cum primis esse videmus / in genere anguimanus elephantos, India quorum / milibus e multis vallo munitur eburno ...* – *dih jelenov jih zažge*: gl. *NH* 8, 118; 28, 149; Ajlijan 2, 9; Izidor Seviljski 12, 1, 18. – *o ljudskih rasah, ki iz kačjih teles izsesajo njihov strup*: gl. *NH* 7, 13 in nasl. Plinij gotovo namiguje na Psile, ki jih omenja že v § 89. – *Prašiči se s kačami celo hranijo*: prim. Aristotel, *HA* 9, 1, 609 b 30; Teofrast, *CP* 4, 9, 2. – *žuželke*: lat. *insecta*. Gl. § 69. Prim. Aristotel, *HA* 8, 27, 605 b 19 in nasl. – *jastrebi*: prim. Teofrast, *CP* 6, 5, 1; Ajlijan 3, 7; 4, 18. – *Skiti*: gl. *NH* 8, 38 in opombe. Prim. Ajljan 9, 15; Psevdo-Aristotel, *Mirab.* 141 (opis izdelave zastrupljenih puščic).

§ 280

Povedali smo že ... se hranijo s strupom: gl. *NH* 9, 197; 10, 69. – *Pamfiliji*: »Dežela

vseh rodov (ali plemen)«, obalna dežela v južni Mali Aziji med Sredozemskim morjem in gorovjem Tavros ter Likijo, Kilikijo in Pizidijo (približno ozemlje današnje turške province Antalya). Gl. *NH* 5, 94. – *Kilikije*: obmorska pokrajina v jugovzhodni Mali Aziji, sprva pod oblastjo Asirije, nato njihova vazalna država, ok. l. 400 perzijska satrapija, nato del selevkidske države, od l. 102/101 rimska provinca, ki so jo Rimljani ustanovili zato, da so obrzdali kilikijske pirate. Gl. *NH* 5, 91. – *divje prašiče, ki so požrli močera*: prim. Ajlijan, 9, 28. – *žabo, imenovano krastača*: gl. § 62 in *NH* 8, 110. Prim. tudi Ajlijan 17, 12.

§ 281

Ose se požrešno hranijo s kačo: prim. Ajlijan 9, 15. – *Teofrastovih*: gl. PV, št. 475. V ohranjenih Teofrastovih delih in fragmentih te navedbe ne najdemo. – *na tistem območju, kjer se ljudje prehranjujejo z ribami*: Plinij ima gotovo v mislih Ihtiofage, »Ribojedce« (iz gr. ἰχθύς /*ikhthýs*/ »riba« in φαγεῖν /*phageîn*/ »(po)jesti«), ki jih omenja v 6. knjigi (*NH* 6, 95 (oreitski Ihtiofagi ali Ihtiofagi Oreiti); 6, 97; 6, 149; 6, 150; 6, 151; 6, 176) in v 7. knjigi (*NH* 7, 30), ljudstvo, ki se je očitno preživljalo z ribolovom. – *se ... tudi govedo hrani z ribami*: prim. Herodot 5, 16; Ajlijan 17, 30.

§ 282

Za človeka je najkoristnejša preprosta hrana: prim. Celz 1, 1. – *Bljuvanja*: gl. *NH* 26, 17; 28, 54.

§ 283

debelost: gl. *NH* 23, 41. Prim. Celz 1, 3. – *Nekatere živali ... v Afriki pijejo vsak četrti dan*: gl. *NH* 8, 68 (o kamelah, ki lahko štiri dni zdržijo brez vode). Prim. Aristotel, *HA* 8, 8, 596 a 2. – *Za človeka sedemdnevni post sploh ni usoden*: prim. Hipokrat, *O mesu* 1 (p. 442 Kühn); Makrobij, *Komentar k Scipionovim sanjam* 1, 6, 78; Gelij 3, 10, 14. – *... da se nenasitno nažira*: prim. Gelij 16, 3, 9.

§ 284

maslo: gl. § 239; *NH* 18, 105; 28, 133 in nasl. – *sir iz kobiljega mleka*: lat. *hippace*, gr. ἵππάκη. Gl. *NH* 28, 131 in 205. Prim. Teofrast *HP* 9, 13, 2; Dioskurid 2, 80. V 25. knjigi Plinij pomotoma imenuje *hippace* tudi neko rastlino, ki je Skitom skupaj s sladkim koren timerom omogočala, da so dvanajst dni prenašali lakoto in žejo. – *sladki koren*: lat. *glycyrrhiza*, gr. γλυκύρριζα. Gl. *NH* 21, 91; 22, 24; Dioskurid 3, 5 (7). Gre ali za golostebelni sladki koren (*Glycyrrhiza*

glabra) ali za bodljikavi sladki koren (*Glycyrrhiza echinata*), oba iz družine metuljnic (*Fabaceae*, *Papilionaceae*) v redu stročnic (*Fabales*, *Leguminosae*). Sladki sok, ki ga pridobimo iz korenine, vsebuje anetol in glikozid glicirizin. – *Najpogubnejše ... tisto, s čimer se pretirava*: Pred prehodom na novo področje (botanika) Plinij izkoristi priložnost in še enkrat v besedilo vključi moralni poduk bralcu. – *še prav posebej za telo*: Mišljeno je pretiravanje v hrani. – *Toda preidimo na druga področja narave*: S tem pozivom Plinij končuje obravnavo človeka in živalskega sveta ter prehaja na botaniko.

Imensko in stvarno kazalo

- abdomen* 11|211
 adaks 11|124
 Adonis 9|70
 aetit 10|12
 afrik 11|17
 Afrika 9|26, 9|38, 9|127, 10|132, 11|33, 11|105, 11|124, 10|201, 10|201, 10|202, 11|283; afriška kokoš 10|74; afriška nadloga (o škorpionih) 11|88; afriška obala 9|26; afriške kokoši 10|74; afriške spužve 9|149; afriški noji 10|1; afriški otok Kerna 10|22; afriški polži 9|173
 Afrodit 9|80
 Agripina Julija Mlajša 10|84, 10|120
 Ahelaj 11|267
 aheti 11|92–93
 Ahil – Ahilovo svetišče 10|78
 ahilij 9|148
 Ajgij 10|51
 ajgit 10|21, 10|204–205
 ajgolij 10|165
 Ajshil 10|86
 ajzalon 10|205
 akantis 10|205
 Akarnanija 9|115
 Akcij 9|115, 11|195
 Aksij Lucij 10|110
 aksion 10|68
 Aktajon 11|123
 akti 10|5
 akvilon 9|30, 9|51, 9|74, 10|66, 10|180, 11|13, 11|17
 Akvitanija 9|68
alauda 11|121
 Albin Lucij Postumij 11|186
 Aleksander¹ Polihistor 9|115
 Aleksander² Veliki 9|5, 9|7, 9|27, 10|185
 Aleksandrija 9|123
 alge 9|58, 9|64, 9|8, 19|147, 9|164
 algovnice 9|131
 Alkman 11|114
 Alpe 9|63, 9|69; 10|56, 10|77, 10|133–134, 11|130, 11|240; Cevtronske 11|240; Dalmatske 11|240
 ametist 9|139
 ametisten – barva 9|135
 Amfilohijci 9|28
 Amfipolis 10|23
 amfiteater 11|84
 amias 9|49
 amulet 11|97
 anali 10|36, 10|50; Fabija Piktoria 10|71
 Andromeda 9|11
 antias 9|180–182; vodilni 9|182
 antilopa 10|201, 11|255
 Antonij Mark 9|119–122, 10|110
 Antonija Mlajša 9|172
 antos 10|116

- Apenini **10|78, 11|241**
 Apicij Mark Gavij **9|66, 10|133**
 Apijeva cesta **10|122**
 apno **10|195**
 Apolodor iz Aleksandrije **11|87–88**
 Apolon **10|7**
 Apronij Lucij **11|213**
 Apulija **10|127**
 Arabija **9|106, 10|3–4, 10|97; arabske vode 9|115**
 Arabis **9|7**
 Arbalona **11|55**
 Arelate **10|116**
 Ariminum **10|50**
 Arion, kitarojd **9|28**
 Aristomah **11|19**
 Aristomen **11|185**
 Aristotel **9|16, 9|76, 9|78–79, 10|32, 10|185, 10|187, 11|266, 11|273**
 Arkadija **9|70, 10|87, 10|207**
 Arktur **9|53, 10|30, 11|41, 11|43, 11|102**
 Asirija **11|75; asirska svila 11|78; asirsko jabolko 11|278**
 astaki **9|97**
 atagen **10|133; jonski 10|133**
 Atenci **11|42**
 Atene **10|30**
 Atika **10|33, 10|78, 11|32, 11|40**
 atila **9|44**
 avgur **10|20; Mucij 10|20**
 avgurije **9|55, 10|21, 11|84, 11|140**
 Avgust, cesar **9|55, 9|118, 11|195; božanski 9|9, 9|25, 9|77, 9|137, 10|60, 11|143, 11|190**
 avster **9|30, 9|74, 10|66, 10|180, 11|17, 11|88**
 avtoriteta – strokovna **10|185**
 Azija **9|50, 9|127, 9|180, 10|62, 10|79, 10|132, 11|205; azijska pokrajina Eriza 10|124; azijska stran 9|50**
 Babilon **9|27, 9|175**
 Baje **9|168, 9|173; bajske okoliš 9|25**
 bajesloven – oseba **11|123**
 baker **11|119**
 bakhi **9|61**
 balast **10|60, 10|69**
 Baleari – balearski žerjav **11|122; Balearski otoki 10|133, 10|135**
 balzamiran – truplo **11|184**
 barbari **9|112; 11|126**
 barbarski – ljudstvo **11|239**
 barva – **9|3, 9|66, 9|112, 9|115, 9|134, 9|138–140, 9|147, 9|155, 9|180, 10|7, 10|25, 10|43, 10|44, 10|56, 10|74, 10|80, 10|85–86, 10|108, 10|144, 10|170, 10|180, 10|188, 11|51, 11|87, 11|145, 11|225; ametistna 9|135, 9|139; bela bisera 9|109; bela kamenčkov 11|203; bela majn 9|81; biserov 9|107; bleđa čebelarja 10|99; bleđa škrlata 9|138; bledikasta bisera 9|107; bokov in zadkov kresnic 11|98; brezbarven 9|116; črna kačjega jezika 11|171; črna vrabčevega kljuna 10|107; črna vranov 10|124; črnkasta 9|149; črnkasta črnega orla 10|6; enovita 10|151; galunastobarvna biserov 9|113; iz škrlatnikov 9|139; jasna bisera 9|107; kakor dragulj lesketajoča se pava 10|43; kot mačke 11|111; krvi 9|149; lesketajoča se 10|43; marmornata biserov 9|115; medu čebeljega kralja 11|48; modrikasta črvov 9|46; modrosiva škrlatnikov 9|127; morske koprive 9|147;**

- morsko zelena ježkov 9|100;
 oblačna 9|107; ognjena 10|126;
 osrednjega dela očesa 11|145;
 purpurna 9|124, 9|130–131; ra-
 zne človeka 11|141; rdeča jajc
 meleagrid 10|144; rdeča klju-
 nov in nog škrlatnolisk 10|130;
 rdečkasta 9|133, 11|17; rdečkasta
 gnezija 10|8; rdečkasta kamenč-
 kov 11|203; rjasta tragopana
 10|136; slonovinasta 10|80; spre-
 menljiva fikide 9|81; spremen-
 ljiva polipov 9|87; strjene krvi
 9|135; svinčena maternice po
 povrgu 11|210; škrlatna 9|105,
 9|124, 9|127, 9|130–131, 9|134–
 135; 10|3; škrlatna feniksa 10|3;
 škrlatna krvi 9|135; škrlatna
 pelagij 9|135; škrlatnikov 11|8;
 škrlatno rdeča 9|134; take barve,
 kot premazan s slanico 9|92; tem-
 na modrikasta 10|89; temna
 modrosiva 9|127; temne vrtnice
 9|126; temnikasta 9|133; tirska
 9|139; tjulnja in hijene 11|151;
 umazana bisera 9|107; zlata
 11|195; zlata medu 11|39; zlata
 žolča bikov 11|195; zmagovalca
 10|71; žvepleno rumena 9|49
 barvarna 9|133
 barven – odtenek 9|134
 barvilo 9|133–134, 9|138, 9|141
 Bavli 9|173
 bazen – z jeguljami 9|77; gojitven za
 murene 9|171; Hortenzijev 9|173
 bedra – petelinov 10|50
 Bedrijak 10|135
 bel – čaplja 10|164; čebele 11|59;
 gos 10|53; ibis 10|87; kos 10|87;
 med 11|38; pega čebeljega kralja
 11|51; slavec 10|84; strup škorpi-
 jonov 11|87
 belina – bisera 9|112–113
 beljak 10|144, 10|148
 beljenje – kože z mlekom 11|238
 beločnica 11|144–145
 belona 9|166
 beloritec 10|7
 Benak 9|75
 bera – medu 11|40, 11|42, 11|58
 beseden – izražanje misli 11|27
 besnenje – morja 9|100
 besnost 11|172; koribantska 11|147;
 svinj 10|181
 Betika 9|89, 10|124, 11|196
 bicelj 11|254
 bič – morski 9|73, 9|78, 9|144, 9|155
 bik¹, žival 9|7, 10|174, 11|4, 11|124,
 11|195
 bik², ptič 10|116
 biser 9|105–107, 9|109, 9|112,
 9|115–117, 9|119, 9|122–124,
 10|142; brezbarvni 9|116; bri-
 tanski 9|116; galunastobarvni
 9|11; grob 9|115; indijski 9|113;
 Kleopatrin 9|120–121; v vlogi
 liktorja 9|114; majhen in po-
 ceni 9|123; marmornate barve
 9|115; podolgovati 9|113; rdeč-
 kast 9|115; velik 9|115, 9|123
 bisernica 9|107, 9|109
 bitje – živo 11|135
 bitka 11|198
 bivališče – čebel 11|14; čebeljega
 navadnega ljudstva 11|26;
 čebeljih kraljev 11|26; duha
 in krvi (o srcu) 11|182; ptičje
 10|202
 Bizantij 9|50–51; bizantijsko prista-
 nišče 9|51

- Bizija 10|70
 blagost 11|138, 11|145
 blapsigonija 11|64
 blato 11|71, 11|75, 11|159
 blaznost 11|193
 bledica 11|224
 blisk 9|58
 bliskovitost – delfina 9|20
 bljuvanje 11|282; kač 10|197
 bluščec 10|157
 bob 11|13; bobova moka 10|167
 bodalica 11|18
 bodica 9|40, 9|54, 9|100; delfinje plavuti 9|25; morskega biča 9|144, 9|155; morskega zmaja 9|155; škrlatnika 9|128, 9|130
 bodičast – ribja koščica 10|91
 bog 9|127, 10|49, 11|104, 11|251; Mati bogov 11|261; Miager 10|75; Zevs 10|18
 boginja – Nemezis 11|251
 bogoslužje 10|156; skrivno 10|156
 boj – gladiatorski 10|50; petelinji 10|50
 bojen – formacija 9|5; obrambna vrsta čebel 11|58; petelin 10|48
 bojevitost – paritvena 10|101
 Bojos 10|7
 Bojotija 10|74, 10|78
 Bojotijci 10|49
 bolezen – čebel 11|50, 11|63; človeškega telesa 10|95; grla smrtonosna 10|95; kužna 10|75; kužna čebel 11|64; očesna 11|149
 bolezenski – izpuščaj 10|188
 bombik 11|75–77, 11|79
 bombikinski – tkanine 11|76
 bombilida 11|76
 bor 11|118
 Boristen 9|45
 Bospor 9|58
 božanski – Avgust gl. Avgust
 božanstvo 9|27
 božjast 10|69, 11|146
 brada 11|159, 11|231; pomen brade 11|25
 bradač 9|64, 9|67–68, 9|162; muljni 9|64–65; obalni 9|65; poginja-joči 9|66
 bradat – orel 10|11
 bradavica – prsna 11|232
 brancin 9|57, 9|61, 9|169, 9|185, 10|193; volnasti 9|61
 branik – vida (o trepalnicah) 11|154
 brazgotina 11|132
 brčice – bradačev 9|64; pri ženskah 11|230
 brejost 10|176, 10|182–183, 10|187; delfinov 9|21; kamel 10|179; kobil 10|180; polipa 9|163; psic 10|177
 brenčanje 11|266; čebel 11|6, 11|26, 11|54, 11|64; hroščev 11|98; kot budnica in znak za spanje 11|20
 brentos 10|204
 brest 11|14
 breznožnice 10|114; 11|257
 brezspolen – rod ostrig 10|189
 Brigantinsko jezero 9|63
 Brilet 11|190, 11|206
 brin – sabinski 10|157
 Britanija 9|116, 10|56; britanske obale 9|169
 brlog – polipov 9|86
 brnenje – hroščev 11|98
 brodolomec 9|91
 Brokhi 11|159
 bron 9|139, 11|68
 bronast – posoda 10|55; posodje 11|193

- bruhanje 9|48, 9|155, 11|149; psov
 11|199
 Brundizij 9|169, 10|141
 Brut Decim Junij 10|110
 buba 11|112
 bukanje 10|181
 buteon 10|21
 Cedikijska ravnica 11|241
 Celer Azinij 9|67
 celica 11|22, 11|24, 11|56; satja 11|14,
 11|17; šesterokotne os in sršenov
 11|71; voščena 11|71
 Celz Kornelij 10|150
 cenzor 10|51; cesar Klavdij 10|5
 cesar 9|117; Gaj 9|67, 9|117; Klavdij
 9|14–15, 9|62, 10|5, 10|84,
 10|172; Tiberij 9|9–10
 Cestij Gaj 10|124
 cevčica 9|130; bodice kobilic 11|101;
 kačjega strupnika 11|163; pri žu-
 želkah 11|1; spužev 9|150
 cevka – namesto jezika pri žuželkah
 11|100; škržatov namesto prsi
 11|93; za dihanje pri kitih in
 delfinih 9|19
 cevkast – vod polipa 9|85
 Cevtronske Alpe gl. Alpe
 Cezar¹ 9|55 (= Avgust)
 Cezar² Julij – božanski 9|116; diktator
 9|171, 11|186; Cezarjevi ribniki
 9|167, 10|193
 Cezarja¹ 10|120 (= Britanik in Neron)
 Cezarja² 10|121 (= Germanik in
 Druz)
 Cicero Mark Tulij 9|137
 cikel 10|5 velikega leta
cilium 11|157
 cimet 10|55; cimetove vejice 10|97
 cimetovec 10|4
 cinobrast – proga papig 10|117
 Cip 11|123
 cipelj 9|29, 9|31–32, 9|54, 9|59, 9|144,
 9|185, 10|193
 Ciper 11|33, 11|119
 cipresa 11|77
 crlikanje 10|102
 cveten – prah 11|20–21; časica 11|38
 cvetličan – med 11|34
 cvrčanje 11|266; kobilic 11|107;
 škržatov 11|6, 11|92
 čaplja 10|204, 10|207; bela 10|164,
 11|140; siva 10|164; tri vrste
 10|164; zvezdasta 10|164
 čarovnica, riba 9|78
 čašica – cvetna 11|32, 11|38
 čebelar 10|98
 čebelár 11|20, 11|35, 11|58
 čebele – 10|199, 11|1, 11|6, 11|11,
 11|13, 11|17, 11|19, 11|23, 11|28–
 29, 11|31, 11|35, 11|40, 11|42,
 11|44–46, 11|50–51, 11|54–56,
 11|58, 11|60, 11|63, 11|65–66,
 11|72, 11|96, 11|108; bele 11|59;
 domače 11|59; gozdne 11|59;
 mrtve 11|69; nepopolne (o tro-
 tih) 11|27; nosilke 11|24; odslu-
 žene 11|27; poljske 11|59; ropar-
 ske 11|57; utrujene 11|27; večje
 11|47; vrste 11|59
 čebelji – kruh 11|17, 11|35, 11|42; roj
 9|111, 11|18, 11|28, 11|46; vosek
 11|14; zadelavina 11|16; zalega
 11|29
 čebula 10|182
 čekan 11|161
 čeladen – greben 10|2, 10|124
 čeljust – mravelj 11|108
 čeljustnica 9|7, 11|159
 česen 10|157
 četverovprega 10|71

- čevljarski – delavnica **10**|121–122; mojster **10**|121
- čevlji – škrlatni **9**|65
- človek **10**|171, **10**|211, **11**|138, **11**|160; morski **9**|10
- človeški – govor **10**|118–119; govorica **10**|120, **10**|142; jezik **10**|142; kri **11**|279; rod **10**|172; umetnost **10**|82
- čop – lasat **11**|121; pernat **11**|121
- čopast – črnica **11**|122; škrjanec **10**|137
- čopek – pernat **11**|122
- črevesje **11**|192, **11**|194–195; manjše **11**|200; ravno **11**|202; večje **11**|200
- črevo **11**|199; tanko **11**|200
- črn – ibis **10**|87; kokoši **10**|156; liske **10**|127; pajki **11**|79; prašič **11**|90
- črnica – čopasta **11**|122
- črnoglavka **10**|86, **10**|165
- črv **10**|195, **11**|114, **11**|140; lesni **11**|3 **11**|113; v Gangesu **9**|46; v lesu **11**|66
- črvčiek **9**|144, **11**|120; bel čebelji **11**|48; beli v Mediji **11**|118; bombikov **11**|75–76; fig, hruške, bora, šipka, vrtnice **11**|118; hroščev **11**|98; iz katerega nastane feniks **10**|4; kobilic **11**|102; kopenskega škorpijona **11**|86; mravelj **11**|108; muhe **10**|190; pajka **11**|85; rdeč-kasti **11**|118; škržatov **11**|93; v glavi jelenov **11**|135; v glavi miši na robu pogina **10**|186; žuželk **11**|108; žuželk, ki nastanejo iz rose **11**|112
- čuk **10**|34, **10**|38–39, **10**|68, **10**|76, **10**|157, **10**|203
- čustvo **10**|203
- čut **10**|191, **10**|195, **10**|203, **11**|2, **11**|129, **11**|135; za dotik **10**|19; za prehranjevanje **11**|7
- čuvaj – buden (o gosi) **10**|51; leščurja **9**|142; nočni (o petelinu) **10**|46
- daljnovidnost **11**|142
- Dalmatske Alpe gl. Alpe
- dame **11**|124
- dan – vodomski **10**|90
- danost – naravna **10**|114, **11**|7, **11**|227; naravnega okolja **10**|201
- Danuvij **9**|45
- Dardi **11**|111
- darilen – žival **11**|186, **11**|190
- daritev – municipijev **10**|28; pravna **9**|127; žrtvena **10**|75
- daritven – **10**|49
- dasipod **10**|174, **10**|179, **10**|182, **11**|239
- debata **11**|186
- debelokožnost **11**|227
- debelost **11**|283
- del – telesni **11**|121
- delavec – vrsta sršenov **11**|73–74
- delavka – čebela **11**|59
- delavnica **9**|129; čevljarska **10**|121–122
- delfin **9**|19–20, **9**|23–34, **9**|40, **9**|43, **9**|46, **9**|50, **9**|54, **9**|78, **10**|210, **11**|136–137, **11**|191
- delfinka **9**|57
- Delošani **10**|139
- Demokrit **10**|137, **11**|80
- desnica **11**|250
- detel **10**|40–41, **10**|96, **11**|122; Marsov **10**|40, **10**|77
- deviški – med **11**|38
- dezerter **11**|105
- dežela **10**|68, **10**|110, **10**|134
- deževje **11**|41, **11**|84; jesensko **11**|41; spomladansko **11**|101
- deževnica **10**|125

- deževnik 9|178, 11|140
 diadem 11|51
 dih – levov 11|277; oživljajoči 9|17;
 poguben medveda 11|277; slo-
 nov in jelenov 11|279; splošne la-
 stnosti 11|277; življenjski 11|219,
 11|221; življenjski v kolenih
 11|250
 dihalen – odprtina 9|22; organ 9|17;
 splet 11|5
 dihanje 11|188
 diktator – Cezar 9|171, 11|186; Sula
 11|114
 dim 11|45
 Dinon 10|136
 Diomed – Diomedov grob 10|127;
 Diomedov rod 10|127;
 Diomedove ptice 10|126;
 Diomedovi tovariši 10|127
 Dionizij Kasij 11|40
 Dioskura – svetišče Dioskurov 10|121
 dišava 10|4, 11|61
 divjad 10|124
 divji¹ – figa 11|118; krokar 10|124;
 petelin (2 vrsti) 10|56; prašič
 11|280; ribe 10|193; rod živali
 (o čebelah) 11|11; zver 10|47,
 10|100, 10|112; žival 10|172,
 10|182
 Divji² 11|19
 divjost 11|111
 dlačica – puhaste čebele 11|20
 dlaka 9|40–41, 10|188, 11|115, 11|155,
 11|228; dlaka pri človeku 11|230;
 na osramlju 11|230; pri različ-
 nih živalih 11|229; sršata 11|77;
 ščetinaste 11|118; trda 10|186
 dlesni 11|164; gada 11|164
 dno – gumijasto 11|16; panja 11|23
 doba – 10|176; 11|273
 dojenček 10|211
 dokazi, vrsta bisera 9|113
 domač – čebele (vrste) 11|59; kokoši
 10|116; petelin 10|50, 10|52,
 10|101, 10|155
 domorodec 10|97
 donos – medu 11|59
 dotik 10|191
 dovodnice – pri različnih živih bitjih
 11|219–220
 dragulj 9|139, 10|43
 drepanida 11|257
 dreser 10|120
 dresura – tjulnjevi 9|41
 drevo¹, žival 9|8
 drevo², rastlina 10|184, 11|5; gostoli-
 stnato 10|202
 drgnjenje – kril 11|266; lopatic kobilic
 11|107
 driska 9|155, 11|239; čebel 11|66
 drobljanka 9|32
 drobnica 10|182, 10|200, 11|128
 drobovje 10|49, 11|186, 11|190, 11|197;
 čebel 11|60; dvojno 11|196; kita
 9|16; skolopendre 9|145; spodnje
 11|197; zgornje 11|197; žuželk
 11|9
 drozg¹, ptič 10|60, 10|72–73, 10|80,
 10|120, 10|135, 10|147
 drozg², morski 9|52
 drstenje 9|59, 9|158, 9|162, 9|164; mu-
 ren 9|76
 drstitev 9|157; tunov 9|47
 Druz¹ Julij Cezar Mlajši 10|121
 Druz² Neron Klavdij Starejši 9|173,
 11|55
 družina – Buteon 10|21
 država – čebel 11|11
 državljan – rimski 10|123

- državljanski – vojna (Pompejeva) 10|110, 10|135
- duh 10|211, 11|146, 11|182, 11|193, 11|226; ki biva v očeh 11|145; življenjski 11|198
- duplo 11|73
- duševen – razpoloženje 11|224
- dvojčka 9|21; pri pticah 10|150
- dvojnobarvanec 9|137
- dvokrilen – žuželke 11|96
- dvonožec 10|171
- dvospolen – Neronove kobile 11|262
- dvospolniki 11|262–263
- Ebuz 9|68
- edil – kurulski Publij Lentul Spinter 9|137; Mark Skaver 9|11
- Egejsko morje 9|52
- Egipčani 10|75, 11|184
- Egipt 9|68, 10|5, 10|94, 10|130, 10|134, 10|147, 10|153, 10|208, 11|89, 11|253, 11|272; egipčanska kraljica Kleopatra 9|119; egiptovske miši 10|186; egiptovski ibis 10|32; egiptovski volkovi 11|111
- Ehekratid 10|180
- ehinometra 9|100
- ehinopod 11|18
- eiecticia* [ki je izvrgla] 11|210
- eksokojt 9|70
- Elejci 10|75
- elektron 9|139
- element – naravni 9|105, 10|113; o vodi 9|2
- Elevter 9|36
- elops 9|60, 9|169
- Emerita 9|141
- enakonočje 9|51, 9|162, 11|107; pomladansko 10|88, 10|150, 11|43; jesensko 10|88, 11|41
- energija – življenjska 10|88
- enodnevnica 11|120
- enokopitarji 10|199; njihov želodec 11|201
- enoprst 11|128 kopitarji
- epilej 10|21
- eritak 10|86
- eritin 9|56, 9|166
- Eritre 11|111
- Eriza 10|124
- Etiopija 10|3, 10|74, 10|136; etiopski noji 10|1
- Etiopijci 10|122
- Etrurija 11|241
- Etruščani 9|136; etruščansko izročilo 10|37
- Evboja 11|191
- Evbojci 11|42
- Evksejn 9|50
- Evropa 9|50, 9|127
- Ezop¹ 9|122
- Ezop² Klodij 10|142
- Fabij Piktore 10|71
- Fabricij Gaj Luscin 9|118
- fager 9|57
- falangij 10|204, 11|72, 11|79, 11|85
- faleride 10|132
- Fanij Gaj 10|139
- Faros 11|89
- fasci 9|127, 10|49
- fazan 10|132, 10|144, 11|114, 11|121, 11|194
- Femona 10|7, 10|21
- Fenestela 9|65, 9|123
- Fenicija 9|59, 9|97
- Fenicijsko morje 9|36
- feniks 10|3–5, 11|121
- fenikur 10|86
- Fidene – območje Fiden 10|78
- Fidij 11|12
- figa 11|118; divja 11|118

figov – komarji 11|118; les 11|69
 fikida 9|81
 Filarh 10|208
 Filip Lucij Marcij 9|170
 Filisk 11|19
 filozof – Lakid 10|51
 Flak 11|136
 Flav Alfij 9|25
 foka 9|19
 formacija – bojna 9|5; klinasta 10|63;
 žerjavov 10|58
 Forum¹ 10|41, 10|121
 forum² – Goveji 10|79
 Frigija – frigijsko govedo 11|125
 Fucinsko jezero 9|73
 Gabali – galbalsko okrožje 11|240
 gad 9|43, 10|169–170, 11|136, 11|164;
 rogati 11|125
 Gades 9|11, 9|68
 Gaditanski ocean 9|8, 9|10, 9|12
 gagit 10|12
 Gaj¹ Cezar 9|118
 Gaj² Marij gl. Marij
 Gaj³, cesar 9|67, 9|117, 11|144, 11|189,
 11|245
 Galatija 9|141
 galban 11|16
 galeb 10|92, 10|204
 Galerij – Galerijeva pristava 10|50
 galerita 11|121
 Gali 11|261
 Galija 9|9, 9|14, 9|76, 10|133, 11|241,
 11|262; Lasata 11|130; severna
 10|131
 Galski ocean 9|8
 gams 11|124
 Ganges 9|4, 9|46
 ganta 10|53
 garum 9|66
 Gedrozi 9|7

gekon 9|87, 11|91; namočen v olje
 11|90
genae 11|157
 Germanija 9|45, 10|53, 10|72, 10|132,
 11|33
 Germanik¹ Julij Cezar 10|121
 Germanik² Neron Klavdij Cezar
 11|187
 Getuli – getulska obala Oceana 9|127;
 getulski roparji 10|201
 gibanje – živali 10|111, 11|253
 gladiatorski – boj 10|50; igre 11|198;
 šola cesarja Gaja 11|144, 11|245
 gladkost – biseri 9|112
 glanis 9|145
 glas – kukavice 10|26; živali 11|266;
 posebnosti glede širjenja glasu
 11|270; človeka 11|270; kot del
 človekovega zunanjšega izraza
 11|271
 glasba 10|81
 glasben – umetnost 9|24
 glasnica – zmage (o lastovki) 10|71
 glasnik – o golobu 10|110
 glava 9|83, 11|121; 11|129; drobovja
 11|190; glava žuželk 11|10; naj-
 močnejša 11|132; najšibkejša
 11|132
 glavač 9|8 kit
 Glavka 10|51
 glavkos 9|58
 glavniki 9|115, 11|132, 11|160; mikalen
 11|77
 gledališki – igralec 9|122
 glina – lončarska 10|50
 globina – morja 11|6
 globoček 9|175, 9|177
 glotida 10|66–67
 gluh – 10|192
 gmota – otrdela grenkega voska 11|50

Gnej Pompej Veliki gl. Pompej Gnej Veliki
 gnezdenje – orlov 10|13; sršenov 11|71
 gnezdo – ajgita 10|204; bombikov 11|75; čebelarja 10|98; detlov na rogovili 10|96; hroščev 11|98; os 11|71; raznih ptic 10|92; sršenov 11|74; vodomcev 10|90–92; vr-tljivo 11|77
 gnezij 10|8
 gniloba – zobna 11|277
 gnoj 11|70, 11|98
 gnojišče 10|153
 gobček – kljunast delfina 9|20; kušča-ric 11|84; žuzelk 11|100
 gobec 9|60, 11|138, 11|159, 11|162; kljunast 9|34; kljunast delfinov 9|23; ribji 11|180; širši 11|159
 gojišče – ostrig 9|160; za polže 9|173
 gojitven – ribnik 9|170, 10|193; bazen za murene 9|171
 golazen 11|114
 golen 11|253–254
 golob 10|25, 10|32, 10|73, 10|79, 10|104, 10|107, 10|109–110, 10|133, 10|144, 10|147, 10|158–159, 10|166, 10|207, 11|156, 11|194, 11|200; golobji način letenja 10|111; ovdovel 10|104; samski 10|104
 globnjak 10|110
 golša 10|69, 10|131, 11|20, 11|200–201; golobja 10|105; Diomedovih ptic 10|127; žerjavov 10|60
 goltanje – vode 10|201
 gonjenje 10|181
 gorski – štokrlja 10|8
 gos 10|29, 10|51–52, 10|56, 10|63, 10|162, 10|166, 10|182; bele 10|53
 gosenica 10|206; bombika 11|76

gosji – jetra 10|52; mast 10|55; noge 10|52; perje 10|53
 gostija – pogrebna 10|28; triumfalna diktatorja Cezarja 9|171
 gostota – krvi 11|222; mleka 11|237; morja 11|6
 govedo – 10|201, 11|116, 11|159; fri-gijsko 11|125; trogoditsko 11|125
 goveji¹ – želodec 11|70
 Goveji² forum 10|79
 govor 10|191; človeški 10|118–119, 11|270
 govorica – človeška 10|120, 10|142; ptičja 10|137
 govornik – Hortenzij 9|172, 10|45; Lucij Kras 9|168; Mesala 10|52; pontifeks Metel 11|174; Vitelij 11|187
 govorniški – oder na Forumu 10|121
 gozden – čebele 11|59; med 11|41; sr-šen 11|73; živali 10|200
 grabežljivost – ujed 10|22
 gradnja – panja 11|22
 grašica 11|164
 grba 9|57
 Grčija 11|130; grški oreh 11|17
 greben – čeladni 10|2, 10|124; doma-čih petelinov 10|52; kač 11|122; kokoši 10|156; petelinji 10|47, 11|122
 grebenanje – puha 11|77
 grebenast – izrastek 10|3
 gredelj 9|79, 9|94, 9|153
 grenek – sokovi 11|15; vosek 11|50
 gretje – jajca v nedrju 10|154
 greznice 9|131
 grifoni 10|136
 griva 11|4; kobil 10|180
 grivar 10|26, 10|72, 10|78, 10|106, 10|147, 10|158, 11|200

- Grki 9|112, 9|161, 9|166, 10|6, 10|21,
 10|127, 10|160, 11|147, 11|251
 grlica 10|72–73, 10|107, 10|147,
 10|158, 10|204, 10|207
 grlo 10|95, 11|173, 11|179–180
 grm – robidov 11|180
 grmenje 10|152
 grob – Diomedov 10|127; Meleagrov
 10|74; Memnonov 10|74
 grozd¹, žival 9|3
 grozd² – čebel 11|55; jajčec sipe 9|162
 grozden – jagoda 11|120
 grozdje 10|199
 grozljiv – predznamenje 10|35
 grški – govoriti grško 10|120; imena
 9|52; oreh 11|17; pesnik 11|114
 gruljenje – golobov 10|104; grivarjev
 10|106
 gumi 11|14, 11|17; vinskih trt 11|16
 gumijast – dno 11|16
 gurman 9|122
 Hadrija – hadrijske kokoši 10|146
 Hadrijatsko morje 9|53
 Halkida 10|48, 11|191
 halkida 9|154, 9|162
 hana 9|56, 9|166
 Hanibal 11|189
 harpa 10|204
 haruspeks, haruspiki 10|19, 11|55,
 11|186, 11|195
 Hefajst – Hefajstu posvečeni dan
 11|40
 Hegezidem 9|27
 helejon 9|38
 Helespont 9|149
 Helidonijski otoki 9|180
 Helonofagi 9|38
 henalopeke 10|56, 10|166
 henerote 10|56
 Herakleja Pontska 9|176–177
 herakleotski – raki 9|97; ustje 10|94
 Herakles 11|52; Heraklovo svetišče
 11|111
 Hercinijski gozd 10|132
 Herkul 10|32, Herkulovo svetišče
 10|79
 Hermias 9|27
 heróon – Zevsa in Deklice 10|18
 hersine 9|38
 Hersonez 11|190
 Heziod 10|172
 Hibla 11|32
 hijena 11|151, 11|177, 11|183
 Hilas 10|38
 Himet 11|32
 Hipanis 11|120
 Hipon Vodnati 9|26
 Hiponci 9|26
 Hir Gaj 9|171
 Hispanija 9|49, 10|57, 10|133, 11|18
 Hister¹, reka 9|53
 Hister² Sekst Palpelij 10|35
 holoturije 9|154
 Homer – 9|135, 10|7, 10|138
 Horacij Flak 10|145
 Hortenzij Kvint Hortal 9|170, 9|173,
 10|45
 hrana 10|211, 11|176; preprosta 11|282
 hranjenje 10|116, 10|193; ptic
 10|114–115
 hrast – hrastovi listi 11|32, 11|77
 hrbten – žagasta plavut antiasov
 9|182
 hrbtenica 11|9, 11|163, 11|178–179;
 človeka 10|188; pošasti 9|11;
 različnih živali 11|215; rib 9|78
 hrbtenjača 10|188, 11|178
 hrošč 11|70, 11|97–99
 hrustančnice 9|78, 9|165, 11|136–137,
 11|165

hrustanec 9|78, 11|9, 11|122, 11|176,
11|216
hruška 11|118
ibis 10|75, 10|87, 10|134; beli 10|87;
črni 10|87; egiptovski 10|32
iglica 9|166
igra – gladiatorske 11|198
igralec – Ezop 9|122; tragiški Klodij
Ezop 10|141
ihnevmon 10|179, 11|72
ihnevmonski – ose 10|204
ikre 9|56, 9|71, 9|76, 9|78, 9|81,
9|157–158
ilia 11|208
Ilirik 11|255; ilirski polži 9|173
ilovica 10|92
imperij – rimski 9|75, 10|41
impozantnost – letenja golobov
10|108
imuzul 10|20
Indija 9|46, 9|71, 9|106, 9|155, 10|3,
10|117, 10|136, 11|103; indijski
osel 11|128
Indijci 9|106, 11|111
Indijski ocean 9|106
Indijsko morje 9|4, 9|8, 9|35, 9|155
insekti 11|1
Insubri – ozemlje Insubrov 10|77
inteligenca – čebel 11|12
inteligenten 9|143; bitja 9|146; spužve
9|148
isok 9|44
Italija 9|63, 9|69, 9|75, 9|169, 10|130,
10|132, 10|135, 11|13, 11|43,
11|89, 11|105, 11|186
izboklinica – na palači kralja čebel
11|29
izdelek – železen 11|139
izgon – trotoev iz čebelnjaka 11|28
izhlapina – zemeljske 11|77

Izida 10|94
izleganje – čapelj 10|164
izliv – Nila 10|94
izločki 11|135; krvi (o žolču) 11|192;
lastovk 10|92; leoparda 10|202;
lepljiv želodčni 10|98; morske
koprive 9|147; semenski oživlja-
joči 9|157; telesen 11|94
iznajdljivost 11|7
izpadanje – las 11|131, 11|230
izparine – zemeljske 11|31
izpuščaj – bolezenski 10|188
izrastek – grebenast feniksa 10|3; ro-
gat 9|38
izražanje – besedno misli 11|271
izročilo – etruščansko 10|37
izrodek 10|184; orlov 10|10
izrojen 11|61
izsesavanje – kačjega strupa 11|279;
pajkov 10|198
iztekanje – krvi 11|223
iztrebki – čebel delavk 11|25; krokarja
10|122; metulja 11|65
izvalitev – zaroda 11|49
izvidnik – čebelji 11|19
izvrg – spontan 11|210; spontan
školjk 9|108
jabolko – asirsko 11|278
jadrnica 9|51; lahka 9|94
jagoda – grozdna 11|120
jajce 10|85, 10|151–154, 10|158,
10|189, 10|197, 10|212, 11|86;
bledikasta 10|144; čebel 11|49;
fazanja 10|144; gadja 10|170;
golobja 10|144; jalova 10|151,
10|160, 10|166; jerebičja 10|144;
kačja 10|145; kobilic 11|105;
krokarjevo 10|32, 10|205; ne-
plodno 10|166; nojev 10|2;
orlova 10|17, 10|37; pajkov

- 11|85; pava 10|161; postovkina 10|144; ptičja 10|144–145; račja 10|155; rdeče barve 10|144; ribja 10|144–145; s pikami 10|144; slavca 10|85; soma 9|165; sveže 10|151; škržatov 11|92; vetrno 10|158, 10|160, 10|166; vodnih ptic 10|145; zefirska 10|166; želvja 9|37
 jajčeca 9|100; kobilic 11|101
 jalov 10|151; jajce 10|158, 10|160, 10|166
 jarem – levov 10|128
 jastreb 10|8, 10|19–20, 10|56, 10|113, 10|191, 11|279; črni 10|19; manjši 10|11; veliki 10|11
 javnost 10|51
 Jazos 9|27
 Jazoški zaliv 9|33
 jedi – različne vrste 11|283
 jedilnik 10|69
 jegulja 9|4, 9|74–75, 9|160, 9|177, 10|189; morske 9|73; rečne 9|73
 jelen 10|1, 10|17, 10|79, 10|174, 10|182, 10|200, 11|123, 11|127–128, 11|135–136, 11|183, 11|191–192, 11|206
 jelenji – rog 10|195
 jelenov – rogovje 10|17
 jerebica 10|78, 10|100, 10|103, 10|111, 10|143–144, 10|166, 11|183, 11|200, 11|212; jerebica 10|101 udomačena
 jermen – borilni 11|124
 jêsen 11|77
 jeseter 9|60
 jetra 9|63, 11|5, 11|189, 11|192, 11|194–196; dvojna 11|189; gosja 10|52; jetrna vlakenca 10|49; menkov 9|63; skata 9|143
 jeza 11|224; bogov 11|104
 jezero 9|71, 9|157, 10|7, 10|9, 10|77; Benak 9|75; Brigantinsko 9|63; Fucinsko 9|73; Larij 10|77; Larijsko 9|69; Latera 9|29–32; Lukrinsko 9|24, 9|169; Verbansko 9|69
 jeziček – manjši (= epiglotis) 11|175–176; med mandljema 11|175; nazobčan škržatov 11|93
 jezik 11|135, 11|173, 11|180; človeški 10|142; delfinji gibljiv 9|23; glotide 10|67; kot sredstvo govora 11|271; ognjen svetilke 9|82; plamenca 10|133; pri človeku 11|174; pri kačah, kuščaricah, tjušnjih, ribah, krokodilih 11|171; pri levih, leopardih, mačkah, škrlatnikih 11|172; pri žabah, čebelah, živalih z želom, mravljah, slonu 11|173; svinjski 9|23; škrlatnika 9|128, 9|130
 jež 10|174, 10|186; morski 9|115, 11|165
 ježek – morski 9|40, 9|100, 9|147, 9|164; morski beli 9|100
 jok 11|146
 Jopa 9|11
 Juba 9|115, 10|126
 Judeja – judovsko mesto Jopa 9|11
 Jugurta – jugurtinska vojna 9|123
 Julij Cezar gl. Cezar² Julij
 Julija Avgusta (= Livija Druzila) 10|154
 junec 11|70
 Jupiter 10|15, 11|37
 kača 9|76, 9|95, 10|17, 10|62, 10|75, 10|137, 10|143, 10|169–170, 10|188, 10|195, 10|197–198, 10|204, 10|206–207, 11|86,

- 11|102, 11|122–123, 11|137,
 11|152, 11|155, 11|158, 11|160,
 11|163, 11|171, 11|194, 11|197,
 11|281; slepe 9|166; velikanka
 10|17, 10|197, 10|207; z dvema
 glavama 10|169
 Kačja vas 10|62
 kačji – jajca 10|145; pik 9|99; strup
 11|193, 11|279
 Kadara 9|6
 kadilo 10|4
 Kadmos, gora 10|75
 Kajkina 10|71, 11|197
 kakovost – medu 11|39
 kal – plodilna 9|2
 kalarije 9|61
 Kalhedon 9|50–51
 Kalidna 11|32
 kaluža 9|88; ladijska 10|194
 Calvin Egnacij 10|134
 kamela 10|173, 10|175, 10|179, 11|111,
 11|164, 11|191
 kameleon 10|143, 11|91, 11|152, 11|188
 kamenček – v ledvicah 11|206; v me-
 hurju 11|208; v volčjem mehuru
 11|208; v želodcu lastovk 11|203
 kamnolom 11|185
 Kampanija 9|62, 9|167, 10|110
 kanal – podzemni 9|53
 kanalček – pljuč 11|188
 kanibal – o labodih 10|63
 kanja 10|135
 kantaride 11|118
 Kantaroletros 11|99
 kapaciteta – pljučna 10|81
 kapar 9|140–141
 kaper 11|267
 Kapitol 10|35, 10|51, 11|251
 kapljica – dreves 11|14; krvava v ru-
 menjaku jajc 10|148
 kaprifikacija 11|40
 karabi 9|97
 Karambis 10|60
 Karija – kralj Karije 9|33
 karmin 9|140
 Karpatijsko morje 9|62
 Kartagina 10|123
 Karteja 9|92
 Kasij Lucij 10|36
 katarakte 10|126
 katastrofa 9|94
 Katul Kvint 10|50
 kavelj 9|45
 kavka 10|77, 11|106, 11|201, 11|256
 Kavnos 11|130
 kazen – smrtna 10|62
 Kefalanija 11|95
 kefeni 11|48
 kerint 11|17
 Kerna 10|22
 kibindis 10|24
 kihram 10|66, 10|68
 kikirikanje 10|46–47, 10|49, 10|155
 Kilena 10|87
 Kilikija 11|280
 kimanje – z glavo 11|135
 kinamolg 10|97
 kinosure 10|166
 kipenje 9|13 valov
 kipseli 10|114
 Kirenajka 10|79, 11|105
 Kirene 11|95
 kis 9|77, 10|167, 10|181, 11|242; jedek
 in močan 9|120
 kisel – kislo 10|195
 kislica 11|18
 kit 9|4, 9|8, 9|12, 9|16, 9|19, 9|21, 9|41,
 9|78, 9|185, 10|210, 11|195; gla-
 vač 9|8
 kitara – Arionova 9|28

- kitaristka – Glavka **10|51**
 kitarojd – Arion **9|28**
 kite **11|9, 11|12, 11|176, 11|217**; no-
 tranje **11|218**; trebušne prepone
11|198; zunanje **11|218**
 klapavice **9|132, 9|160**
 klaros **11|64**
 Klavdij Cezar, cesar **9|14, 9|15, 9|62,**
10|5, 10|84, 10|120, 10|172,
11|144, 11|189
 klečnice **9|131**
 Klejtarh **10|136**
 Klejtorij **9|70**
 Kleopatra **9|119–120; 9|122**
 klepetavost **10|30**
 klešče **11|100**; nazobčane **9|97, 11|97**
 klivija **10|37**
 ključnici **11|243**
 kljun **10|15, 11|138, 11|159**; cevast
 štrleč škrlatnika **9|130**; čuka
10|39; kljunova krivina **10|15**;
 oster **10|196**; papig **10|117**; ro-
 ževinast, oster, ukrivljen, raven,
 širok **10|196, 11|159**; ukrivljen
10|196; vólka **9|80**; želve **9|37,**
11|180
 kljunčkanje **10|32, 10|158**; golobov
10|104
 klobčič – kačji **10|197**
 Klodij **9|122**
 klopi **11|116**
 klopotec **9|114**
 klorej **10|203**
 klupeja **9|44**
 Knidos **9|80**
 knjiga – sibilinske **11|105**
 kobila **10|180–182**; dvospolne
 Neronove **11|262**
 kobilar **10|73, 10|87, 10|96**
 kobilice **10|75, 11|101–102, 11|105–**
107, 11|140, 11|258
 kočniki **11|166–167**
 kohorta **10|54**; pretorijancev **9|15**
 kokanje **10|155**
 Kokliti **11|150**
 koklja **10|155**
 kokodajsanje **10|155**
 kokoš **10|139, 10|143, 10|146–147,**
10|150, 10|155–156, 10|162,
10|166, 11|48, 11|200; afriška
10|74 ; črna **10|156**; domača
10|116; hadrijske **10|146**; mlade
10|146; pritlikava **10|156**; stare
10|146
 kolčnica – netopirja **10|168**
 koleno **11|248–249**; verski pomen
 kolen **11|250**
 Kolhida **10|132**
 kolo¹, riba **9|166**
 kolo², žival, **9|8**
kólon **11|202**
 kolovodja – antiasov **9|182**
 kolumelarij **11|168**
 komagen **10|55**
 Komagena **10|55, 10|129**
 komar **9|160, 10|168, 10|195, 11|2,**
11|120; muha **11|100**
 komarji – figovi **11|118**; v snoveh, ki
 se skisajo **11|118**
 Komicij **10|5**
 komolec **11|243, 11|249**
 konica – jezika pri slavcu **10|85**;
 roga **11|124–125; 11|127**
 konj¹, žival – **9|7, 9|45, 9|67, 10|1,**
10|175, 10|181, 10|201, 10|212,
11|60, 11|70, 11|137, 11|160,
11|168, 11|183, 11|191, 11|192;
 povodni **9|40, 11|160**
 konj², legijsko znamenje **10|16**

- konj³, rak (= karabi) 9|97
konjenik 10|1
konjski – glava na majhnih polžih 9|3; rezgetanje 10|116
konstelacija – ozvezdij 10|5
konzul, konzulat 10|110; bivši Azinij Celer 9|67; cesar Gaj 11|189; Cicero 9|137; Gaj Fani 10|139; Gaj Marij, drugi konzulat 10|16; konzular Scipion Metel 10|52; Kvint Plavcij in Sekst Papinij 10|5; Lucij Kasij in Gaj Marij 10|36; Mark Lepid in Kvint Katul 10|50; Mark Servilij in Gaj Cestij 10|124; nekdanji 11|49; nekdanji Lucij Apronij 11|213; Publij Licinij in Gnej Kornelij 10|5; sedemkratni Gaj Marij 11|252; Sekst Palpelij Hister in Lucij Pedanij 10|35
kopališče 10|51, 11|99
kopenski – kopriva 9|146; polip 9|85; polži 9|101; ribe 9|178; skolo-
pendra 9|145; škorpion 11|86; štirinožci 11|159; zver 9|77; živali 9|57, 10|128, 10|169–170, 10|195, 10|204, 10|209, 11|1, 11|8, 11|165
kopitarji – enoprsti 11|128
kopito 11|255; jelenje 10|1; neraz-
klano 10|173, 10|176, 10|184; odrgnjeno 11|127; razcepljeno 10|176, 10|199; razklano 11|128, 10|176, 10|184
kopriva 10|163; kopenska 9|146; mor-
ska 9|146
Koptos 10|94
korakin 9|57, 9|68
Koran Mark 11|244
kordila 9|47
koren – sladki 11|284
korenina 10|199; grmovne 9|7; ko-
prive 10|163
koribantski – besnost 11|147
Korint – korintsko posodje 9|139
Kornelij Gnej 10|5
kos¹ 10|72, 10|80, 10|111, 10|115, 10|147, 10|207; beli 10|87; mor-
ski 9|52
Kos² 11|76–77
kosmat – usta 11|165
kost 11|9; feniksa 10|4; glave 11|132; različnih živali 11|215; v srcu 11|183; votla 11|214
kostolomec 10|11, 10|13, 10|20
koš – prsni 11|185, 11|207
koščica – ribja bodičasta 10|91; v mo-
žganih 11|134
košuta 11|128
kotel 9|135; svinčen 9|133
kotenje 10|175, 10|183, 11|156
kotitev 10|175–176, 10|178–179; del-
finov 9|21; tjujnja 9|41
kovač 9|68
koza 10|212, 11|116, 11|151, 11|161, 11|167, 11|191
kozel, spužva 9|148
kozjeglavec 11|204
kozji – vime 10|115
kozomolzci 10|115
koža 9|40, 11|9; gola 11|228; hrapava 9|40; mastna kokošja 10|140; mehka 9|40; tjujnja 9|42; trda 11|122; vpliv na pretok zraka 11|226
kožica – iz kotička očesa pri težjih
pticah 11|156; ki se naredi na
među 11|32; ki sestavljajo oči 11|147; kril 11|96; v reki Hipanis 11|120; zaroda čebel 11|49

- kožnat – krilo **10**|168
 kožuh – zajčjenožca **10**|133; zajčji **10**|97
 kragulj – **10**|28, **10**|39, **10**|66, **10**|165, **11**|194–195; kraguljev vrišč **10**|152
 krajeven – razmere **11**|13
 kralj **9**|118, **9**|122, **9**|136, **10**|41, **11**|74; čebelji **11**|26, **11**|29, **11**|46, **11**|48, **11**|50–52, **11**|54, **11**|56–57, **11**|64; Karije **9**|33; kralji Vzhoda **9**|118–119; Krojz **11**|270; Pir **11**|186, **11**|197; prepeličji **10**|66; ptic (o orlu) **10**|203; Ptolemaj **9**|6, **10**|51; Tul Hostilij **9**|136
 kraljev – palača **11**|29
 kraljica – Kleopatra **9**|119–122; Mesalina **10**|172
 Kranon **10**|31
 krap **9**|58, **9**|162
 Kras Lucij, govornik **9**|168
 krastača **11**|62, **11**|196
 krašenje – ušes **11**|136
 Krater Monokerot **10**|124
 kratkovidnost **11**|142
 krčen – žile **11**|252
 kremen **9**|40, **9**|154, **9**|160, **11**|110, **11**|214
 krempelj **10**|40, **10**|196, **11**|77; čuka **10**|39; nojev **10**|1; pajka **11**|80; pri različnih živalih **11**|245; ukrivljen **10**|29, **10**|34, **10**|42, **10**|70, **10**|143, **11**|178
 Kremucij **10**|74
 kresnice **11**|98
 Kreta **10**|76, **11**|33
 kri **9**|17, **9**|83, **9**|95, **10**|198, **11**|5, **11**|8, **11**|133, **11**|135, **11**|221; čebel **11**|12; človeška **11**|279; okoli srca pri skrivajočih se živalih **11**|224; ribja **10**|194
 kričacka **10**|37
 krik – čuka **10**|39
 krilat **11**|1; žival **11**|119, **11**|137, **11**|164; žuželka **11**|120
 krilo **11**|3, **11**|120; čebel **11**|95; kožnato **10**|168; nojev **10**|1; škržatov **11**|95; žuželk **11**|96–97, **11**|100
 križanec **9**|161
 križanje – orlov **10**|11
 krma **11**|78, **11**|159
 krmarjenje – škarnikov **10**|28; z repom **10**|113
 krmen – rastlina **11**|31
 krmilo **9**|88
 kroglica – gnoja **11**|98
 Krojz **11**|270
 krokar **10**|8, **10**|31–33, **10**|121–122, **10**|124–125, **10**|165, **10**|203, **10**|205, **11**|194; divji **10**|124; krokarjeva jajca **10**|32
 krokodil **10**|170, **11**|156, **11**|159, **11**|171, **11**|204
 kromis **9**|57, **10**|193
 Kromna **9**|176
 krt **9**|178, **10**|191, **11**|139
 kruh – čebelji **11**|17, **11**|35, **11**|42
 kruljenje **11**|267
 krutost – Vedija Poliona **9**|77
 krvav – kapljica v rumenjaku jajc **10**|148
 krvavitev **11**|223; iz maternice **9**|79
 krvoželjnost – pijavk **11**|116
 Kserks – v togi (o Lukulu) **9**|170
 kuhar **9**|67
 kuharski – navade **10**|140
 kukavica **10**|25–27; kukavičji mladič **10**|27
 kulinaričen – specialiteta **10**|135

- kumara¹, rastlina 9|3
 kumara², žival 9|3
 kunec 10|173, 11|196
 kunila 10|195
 Kurij Manij Dentat 9|118
 kuščarica 9|87, 10|143, 10|174, 10|187–188, 11|84, 11|90, 11|155, 11|171, 11|197, 11|204
 kužen – bolezen 10|75; bolezen čebel 11|64
 kvakanje 11|173
 Kvint Plavcij 10|5
 Labeon Antistij 10|37
 Labeoni 11|159
 Laberij 9|61
 labod 10|63, 10|131, 10|203; umirajoči 10|63
 Lacij 10|41, 11|123
 ladijski – gredelj 9|79; kaluža 10|194
 ladja 9|94; liburnijska 10|63
 ladjevje 9|62; Aleksandra Velikega 9|5
 Lakedajmonci 10|49, 11|185
 Lakonija 9|127; lakonski psi 10|177–178; lakonske psice 10|178
 lakota 9|15, 9|20, 9|169, 10|198, 11|105, 11|284; čebel 11|64
 lan 10|96
 Larij 10|77
 Larijsko jezero 9|69
 Lasata – Galija 11|130
 Lasatci 11|130
 lasje 11|114; različni 11|130; lasat čop 11|121; rast 11|231
 lastovičnik 11|203
 lastovka¹, ptica 10|28, 10|30, 10|70–71, 10|73, 10|92, 10|94–95, 10|114, 10|128, 10|147, 11|61, 11|152; kmečke 10|93; poljske 10|93; mladiči 10|165; tretja vrsta 10|95
 lastovka², riba – morska 9|82, 11|228
 latinski 10|68; govoriti latinsko 10|120; ime 11|251
 Latra 9|29
 lebdenje – želv 9|35
 ledja 11|178; petelinov 10|50
 ledvice 11|194, 11|206; pri različnih živalih 11|206
 legija 10|16, 11|121
 leglo – škržatov 11|93
 Lekton 9|62
 Lemnos 11|106
 lenoba – čebel 11|25, 11|50
 lenobnost – čebel 11|45
 leopard 10|202, 11|172
 Lepid Mark Emilij 10|50
 lepilo – iz bikovih kož 11|231; iz govejih kož 11|231
 lepljiv – snov dreves 11|14; želodčni izloček 10|98
 lesarski – rašpa 11|180
 lesen – črv 11|3, 11|113; sova 10|34
 leščur 9|115, 9|142
 letalka – ptice 10|43
 leteč – živali 10|168
 letenje 10|73; vijugasto lastovk 10|73
 leto – veliko 10|5
 lev¹ 10|47, 10|128, 10|173, 10|176, 10|206, 11|4, 11|166, 11|172, 11|177, 11|277
 lev², rak 9|97
 levinja 10|176
 levitev – rakov in rorogov 9|95
 Lezura 11|240
 Libija – libijske miši 10|201
 liburnijka 9|13, 9|88; liburnijska ladja 10|63
 lica 11|157, 11|159

- Licinij Publij 10|5
 ličen – vreča 10|199
 ličinka 11|71; čebel 11|49
 ličnici 11|158
 ligenj 9|52, 9|83–84, 9|93, 9|158, 9|164
 Liguri 10|71
 Ligurija 11|241
 lijak 9|88
 Likija 9|149
 Likos 9|177
 liktor – čebeljega kralja 11|53; ženske
 (o biseru) 9|114
 limoza 9|47
 lipa – lipovi listi 11|32
 Lipin Fulvij 9|173
 lira 9|38, 11|124
 lisa – bela morskih ovnov 9|10
 lisica¹, kopenska 10|174, 10|176,
 10|204–205, 10|207, 11|185
 lisica², morska 9|145
 liska – črne 10|127
 list – morski 9|52, 9|57, 9|72
 listen – nečistoča 11|32
 listje 10|199
 lišček 10|96, 10|116, 10|175
 lišpanje 11|154
 lizanje 11|172; miši (način oploditve)
 10|185; mladičev 10|176; pri pi-
 tju 10|201
 ljubezen 11|145
 ljubezenski – napoj 9|79
 ljubljencek – (o ribi) 9|172
 ljudstvo 9|30, 9|41, 10|55, 11|130,
 11|239, 11|250, 11|261, 11|271;
 barbarska 11|239; na Vzhodu
 11|92; navadno (čebel) 11|26,
 11|53, 11|64; partska 11|278; pre-
 prosto 9|3, 9|76, 10|32; rimsko
 9|15, 10|121–123, 11|105; vzho-
 dnjaška 11|261
 lobanja 11|131, 11|135
 loci [rodila] 11|209
 loček 11|78
 loj 11|212
 Lokri 11|95
 Lolij Mark 9|118
 Lolija Pavlina 9|117–118
 lončarski – glina 10|50
 lončen – posoda 11|78
 lopata, del rogovja 11|123
 lopatice – kobilic 11|107
 losos – rečni 9|68
 lov – na bisere 9|112; na tune 9|53; na
 želve 9|35
 lovec 10|103
 lovilen – mreža 11|82
 lovka 9|85–88, 9|90, 9|93, 9|158, 9|164
 lovor 10|157
 lovski – območje 10|14
 lubje 11|71
 Lucij 11|186
 Lugdunska provinca 9|10
 lukavi 11|97
 luknja – pajčja 11|82
 luknjice – hroščev 11|98
 Lukrin – lukrinske ostrige 9|168–169
 Lukrinsko jezero 9|25, 9|169
 luksuzen – izdelek 11|126
 Lukul Lucij Licinij 9|89, 9|93, 9|170
 lunj – morski 9|82
 lupina 9|40, 9|86, 9|154, 10|115,
 11|9; jajčna 10|149, 10|197;
 škrlatnikov 9|126; tanka, trda
 9|83; vólka 9|80
 lupinarji 9|43, 11|153, 11|165
 Lurkon Mark Avfidij 10|45
 Luscini 11|150
 luska 9|9, 9|40, 9|60, 9|66, 11|137,
 11|228; bisera 9|113; goste 9|69;
 ostre 9|69

luskinast – riba 9|56

Luzitanija 9|141

mačka 10|40, 10|174, 10|179, 10|202,
11|111, 11|151, 11|172

magija 11|203; magičen namen 11|166
maje 9|97

majna 9|81

Majotsko močvirje 10|23

Malea 9|149

mali – pokrovače 9|84; uharica 10|68,
11|137

mandlji 11|175

Manilij, senator in učenjak 10|4–5

manos 9|148–149

Marcel Mark Klavdij 11|189

Marij Gaj 10|16, 10|36, 11|189, 11|252
marljivost – čebel 11|12; mravelj
11|109

Mars – Marsov detel 10|40, 10|77,
11|122

Masesilija 10|22

maslo 11|239, 11|284

mast 11|127; gosja 10|55

masten – koža kokoši 10|140; med
11|38; ptice 10|139

maščoba 10|139, 11|9, 11|133, 11|186;
maščoba v očeh 11|212; okoli
ledvic 11|206; operativna od-
stranitev 11|213

maternica 9|166, 10|12, 10|175, 10|183;
gadjja 10|170; iglice 9|166; krva-
vitev 9|79; miši 10|185; ptičev
10|147; ribja 9|157; skata 9|165

mati¹, vrsta sršenov 11|73 –74

Mati² bogov 11|261

Mavretanija 9|115

mavrica 11|37

maziljenje 11|239

mazilo 9|26, 9|109, 11|279

Mazurij 10|20

Mecenat Gaj Cilnij 9|25

meč, žival 9|3

meča 11|253

mečarica 9|54

mečica – ušesna kot sedež spomina
11|251

med 11|11, 11|14, 11|24, 11|26, 11|29–
30, 11|32, 11|34, 11|38, 11|42,
11|44–45, 11|57–58, 11|60, 11|67;
beli 11|38; cvetlični 11|34; devi-
ški 11|38; gozdni 11|41; iz cve-
tnih čašic 11|38; iz rožmarina
11|38; iz timijana 11|38; ki se
strdi 11|38; lastnosti 11|33; ma-
sten 11|38; mleko, pomešano z
medom 10|52; na drevju 11|59;
neprekajen 11|45; pod zeljo
11|59; poletni 11|36, 11|38; po-
mladanski 11|34; resni 11|41;
strupen 11|99; timijanov 11|39;
vrste medu 11|28, 11|34, 11|37,
11|41, 11|45, 11|67; zreli 11|36

meden – voda 11|58

medicina 11|16

Medij 10|33

Medija 11|118

medsklepen – del 11|88

medsklepje 11|79, 11|88, 11|258

medved 10|174, 10|199, 10|201,
11|132, 11|277

medvedka 10|176

megla 11|65

meglica – kot podvodni pojav 9|151

mehanizem – tipk pri piščalih 10|82

mehek – perje 10|92

mehkobnost – pajčje mreže 11|81

mehkužci 9|73, 9|83, 9|85, 9|158,
9|162, 11|133

mehur 11|208; v telesu antilop 10|201

mehurček 9|108

- Melampod **10**|137
 melandrija **9**|48
 Meleager – Meleagrov grob **10**|74
 meleagride **10**|74, **10**|144
 melodija – gruljenja grivarjev **10**|106;
 slavca **10**|83
 Melos **10**|48
 Memnon – Memnonov grob **10**|74;
 Memnonova palača **10**|74
 memnonide **10**|74
 menek **9**|63; morski **9**|63
 Menekrat **11**|17
 Meniga **9**|127
 menstruacija **11**|44, **11**|230
 merg **10**|92, **10**|130, **11**|202
 merjasec¹, žival **10**|182, **11**|161, **11**|191
 merjasec², legijsko znamenje **10**|16
 Merkur **11**|37
 Mesala Mark Valerij **10**|52
 Mesalin Mark Avrelij Kota Maksim
 10|52
 Mesalina **10**|172
 mesen – rog **11**|125
 Mesenija **11**|185
 meso **9**|64, **9**|86, **11**|9, **11**|122, **11**|135,
 11|176; mrtvo **11**|114
 mesojed **10**|199; lastovke **10**|70; ribe
 9|78
 Metel¹ Lucij Cecilij Dalmatik **11**|174
 Metel² Lucij Cecilij (?) **11**|174
 metulj **11**|100, **11**|112; bombikov
 11|77; lenoben in necenjen **11**|65
 mezarji **11**|61
 mežikanje **11**|144–145, **11**|156
 Miager **10**|75
 mičnost – tunov **9**|51
 mikalen – glavnik **11**|77
 mikanje **9**|134
 mikavnost – zgovornosti **11**|55
 Mikonijci **11**|130
 Milet **11**|95
 mimičen – pesnik **9**|61
 Mincij **9**|75
 Minerva – Minervini gaji **10**|30;
 Minervino svetišče **10**|30
 minotaver, legijsko znamenje **10**|16
 miš¹, kopenska **9**|179, **10**|128, **10**|185,
 10|201–202, **11**|183, **11**|191,
 11|196; breja **10**|185; egiptovske
 10|186; libijske **10**|201; mrtva
 10|186; poljska **10**|186; pontska
 10|200
 miš², morska **9**|71, **9**|166, **9**|185, **11**|165
 miš³, vrsta školjk **9**|115
 mitološki – bitje **10**|136
 mižanje **11**|156
 mladica **11**|71; čebel **11**|50; lastovk
 11|152; tunov **9**|47
 mleko **10**|52, **10**|115, **10**|140, **11**|58,
 11|232, **11**|236–239; doječe žen-
 ske **11**|236; kamelje **11**|236–237;
 kobilje **11**|284; kravje **11**|236,
 11|238; mleku podobna oploju-
 joča tekočina **9**|160; netopirjevo
 10|168; osličje **11**|236, **11**|238;
 ovčje **11**|241
 mletje – hrane **11**|180
 mleziven – obolenje **11**|236
 mlezivo **11**|236
 moč – življenjska **11**|182; življenjska
 v kolenih **11**|250; življenjska
 žuželk **11**|10
 močerad **10**|188–189, **11**|280
 modo – poškodbe pri človeku **11**|263;
 pri živalih **11**|263; trimodnika
 10|21
 modrikast – rep feniksa **10**|3
 modrost **10**|51
 modrosten – zobje **11**|166
 modulacija **10**|81, **11**|271

moduliran – zvok 10|81; žvrgolenje 10|85

Mojn 9|45

mojster – čevljarški 10|121

moka 10|157; bobova 10|167

molj 11|117; molji z lupinami 11|117

Monokerot Krater 10|124

moralen – propad 9|104

morfno 10|7

Morini 10|53

morje 9|1–3, 9|5, 9|7, 9|11–13, 9|16, 9|25, 9|27–29, 9|37, 9|41–42, 9|52, 9|55, 9|58, 9|62–63, 9|73, 9|82, 9|92, 9|94–95, 9|100, 9|104–106, 9|128, 9|132, 9|143, 9|154, 9|157–158, 9|180, 9|183, 10|8, 10|28, 10|60, 10|64, 10|78, 10|89–90, 10|114, 10|128, 11|6, 11|8, 11|103–104, 11|133; Egejsko 9|52; Fenicijsko 9|36; Hadrijatsko 9|53; Indijsko 9|4, 9|8, 9|35, 9|155; Karpatijsko 9|62; naše 9|93, 9|115, 9|155; odprto 9|13, 9|61, 9|88, 9|110, 9|132, 9|149, 9|164, 10|194; Pont 9|47, 9|98; Rdeče 9|6, 9|35, 9|68, 9|106–107, 9|113; veliko (= Sredozemsko) 9|47; viharo 9|127; Vzhodno 10|58

mornarji 9|28

morski – bič 9|73, 9|78, 9|144, 9|155; človek 9|10; drozg 9|52; jegulja 9|73; ježek 9|40, 9|100, 9|100 (beli), 9|115, 9|147, 9|164, 11|165; kopriva 9|146; kos 9|52; lastovka 9|82, 11|228; lisica 9|145; list 9|52, 9|57, 9|72; lunj 9|82; me nek 9|63; miš 9|71, 9|166, 9|185, 11|165; nožnice 10|192, 11|139; oven 9|145; ožina 10|60; pes

9|34, 9|78, 9|110, 9|151–153; pljuča 9|154; pokrovača 9|101; polip 9|85; polž 9|102, 9|164; pošast 9|106; prašič 9|45; proizvod 9|105; razbojnik 10|45; skolo pendra 9|145; tele 9|41; troblja 9|130, 9|134–135, 9|138; vran 11|130; vrane 10|133; zajec 9|155; zmaj 9|82, 9|155; zvezda 9|154, 9|183; žabe 9|175; želva 11|180; živali 9|6–7, 10|192, 11|6, 11|9, 11|123, 11|165

mošt 11|32, 11|38; zgoščen 9|174

mozeg 11|132, 11|134, 11|214; feniksa 10|4; iz kosti otid 10|57

možgani 11|133–135, 11|149, 11|178, 11|181; človeka 11|133; kače 10|206

mravlja 10|195, 10|199, 10|206, 11|1, 11|108, 11|173; indijske 11|111; krilate 11|110

mravljišče 11|109

mrestenje – žab 11|62

mreža 10|23, 11|80, 11|82, 11|84; pajčja 11|81; rombasta 11|81; lovilna 11|82

mrežen – nit 11|82

mrtev – miš 10|186; meso 11|114

Mucij, avgur 10|20

Mucijan Licinij 9|68, 9|80, 9|94, 9|182, 11|167

muha 10|75, 10|79, 10|130, 10|190, 11|72, 11|96, 11|119–120, 11|258

mukanje – govedi 10|116; tjulnja 9|41

mula 11|191

mulj 9|64

municipij 10|28

murena¹ 9|40, 9|57, 9|71–73, 9|76, 9|158, 9|169, 9|171, 9|185, 11|194; Hortenzijeva 9|173

- Murena² Lucij 9|170
 mušice 11|61
 Mutina 10|110
 nabiranje – cvetov 11|58; medu 11|42
 nadarjenost – krokarja 10|123
 nadloga 11|115–116; o kobilicah 11|106; o škorpijonih 11|86; afriška (o škorpijonih) 11|88
 nagon – spolni 10|102, 10|166, 10|178
 nakit – Lolije Pavline 9|118
 Naksos 11|191
 naliv 9|5, 11|37
 napad – božjasti 11|146
 napenjanje 11|202
 napev 11|271, 9|24; Arionov 9|28; Nereide 9|9; ptic 10|142; slavca 10|82–83; uharice 10|34
 napihovanje 9|85
 napoj – ljubezenski 9|79
 napoved – preroška 10|154, 10|171
 napuh 11|138
 narava 10|46; nebesna 11|31
 naraven – danosti 10|114, 11|7, 11|227; element 9|105, 10|113; neplodnost čebel 11|50; okolje 10|201; prvina 10|191, 11|119; zakon 11|35; zmožnost 10|128
 Narbonska provinca 9|29, 9|59
 naskakovanje 10|174
 nasoljen – ribe 9|92
 nastavek – namizni 9|39
 našopirjenje – perja kokoši 10|116
 navada – čebel 11|11; kuharske 10|140; prehrabena 11|281
 Navpakt 9|28
 navplij 9|94
 navtil 9|88
 nazobčan – jeziček škržatov 11|93; klešče 9|97, 11|97
 Neapola 9|167, 9|170
 nebesen – narava 11|31
 nebeški – nektar (o medu) 11|37
 nebo 11|171
 nečistoča – listna 11|32
 neakovost 11|39
 nekidal 11|76
 nektar – nebeški (o medu) 11|37
 nem 10|192
 Nemavzum 9|29, 11|240
 Nemeza 11|251
 neobčutljivost 11|213
 neobzdanost 10|163
 neoperjen – mladič 10|10
 neoperljivke 9|150
 neploden – jajca 10|166; sveže jajce 10|151
 neplodnost – naravna čebel 11|50; zaradi debelosti 11|212
 nepopoln – čebele (o trojih) 11|27
 Nepot Kornelij 9|61, 9|137, 10|60
 neprekajen – med 11|45
 Neptun 9|55, 11|195
 nerazklan – kopito 10|173, 10|176, 10|184
 Nereida 9|9–10
 Neron¹, cesar 11|144, 11|262; Neron Domicij 11|238
 Neron² Tiberij Klavdij 10|154
 nesenje – jajc 10|147; jajc pavov 10|161
 netopir 10|168, 11|164
 neumnost – 10|2
 Niger Trebij 9|80, 9|89, 9|91, 9|93
 Nigidij Publij Figul 9|185, 10|37, 10|39, 10|106, 11|97, 11|140
 Nikokles 11|167
 Nil 9|44, 9|179, 10|94
 Nimfa (nimfa) 11|48, 11|71
 nit – metulja 11|65; mrežna 11|82; pajčevine 11|80, 11|83; prečna 11|82

- nočen – čuvaj (o petelinu) 10|46;
pošast (o uharici) 10|34; ujeda 10|24; vlaga 11|103; živali 11|151
- noge – gosje 10|52; morskih živali 11|258; posebnosti 11|258; pri živalih 11|253; ptic 11|257; število pri živalih 11|258; žuželk 11|101, 11|258
- nohti¹, človeški 11|247
- nohti², polži 9|101
- noj 10|56, 10|143, 11|130, 11|155; afriški 10|1; etiopski 10|1
- nos – sedež zahrbtnje posmehljivosti 11|158
- nosečnica 9|79, 10|32
- nosečnost 10|183
- nosnice 11|158; različnih živali 11|216
- nosorog 10|173
- notranji – organ 11|5, 11|6, 11|37, 11|133, 11|135, 11|186, 11|188, 11|198; kite 11|218
- notranjost – panja 11|15; srca 11|182
- nov – ptice 10|135
- nožnica 9|25; morska 10|192, 11|139
- Numancija 10|123
- Numidija – numidijske ptice 10|132
- obad 11|100, 11|113, 11|120
- občevanje – spolno 10|171, 11|131; petindvajsetkrat v eni noči 10|172
- obdobje – paritveno 10|101, 10|171; sezonsko ptic 10|73; sušno 10|186
- objestnost – narave 11|123
- oblačilo 9|105; škrlatno 11|186
- oblak – kot podvodni pojav 9|151
- oblast – Avgustova 11|190; Neronova 58
- oblastnik 9|26, 10|49, 11|106
- obleganje – Mutine 10|110
- obleka – škrlatna 9|138
- obloga – v panju 11|15
- območje 9|52, 11|33; Ariminuma 10|50; Atike 10|33, 11|32; Baj 9|168, 9|172; Fiden 10|78; Kirenajke 11|105; kjer se ljudje prehranjujejo z ribami 11|281; Lokrov 11|95; lovsko 10|14; med Apenini in Rimom 10|78; mesta Arelate 10|116; Mileta 11|95; na kopnem 11|104; Nemavzuma 9|29; okoli Arabije 9|106; okoli Babilona 9|175; Pelnignov 11|33; Ponta 9|177; Regija 11|95; Sicilije 11|32; sušna Afrike 10|201; Tarkvinijev 9|173; toplejša 11|43; tostran sicilskega podnebja 11|89; v Hispaniji, kjer raste bodalica 11|18; Verone 9|75; Volater 10|78
- obok – panja 11|22
- obolenje – mlezivno 11|236; srčno 11|187
- obrat Sončev 10|28, 10|30, 10|32, 10|81, 10|87, 11|34, 11|36, 11|93, 11|107, 11|120; poletni 9|5, 10|88, 10|90, 10|107, 10|150; zimski 9|12, 10|90, 10|146–147, 10|150, 10|162, 11|43, 11|196
- obraz 11|138
- obreden – očiščenje 10|35–36; vaja čebel 11|68
- obrejitev 10|177, 10|179
- obrv 11|138; človeka 11|155; kot znanilec razpoloženja 11|138; noja 11|155
- obtežitev 9|100
- Ocean 9|10, 9|13, 9|127, 10|22, 10|131
- Oče Liber 11|52

- očesen – bolezen **11**|149; okvara **11**|149; ovojnica trda **11**|147
- oči **10**|209, **11**|181, **11**|271; človeške **11**|141; divje, srepe, ognjene, resnobne, sumničave, škilave, povešene, dobrikave **11**|145; drugih živali **11**|141; kameleo-nove **11**|152; kozje **11**|141; lupi-narjev **11**|153; modrosive **11**|142; nočnih živali **11**|151; odprte **11**|147; pri živalih **11**|139; raka na krhkem oklepu **11**|152; različne pri ljudeh **11**|142; rib **11**|151; sive Avgustove **11**|143; sivomodre kratkovidne Neronove **11**|144; trde **11**|152–153; trde krokodilov **11**|156; vlažne **11**|152; žuželk **11**|10, **11**|153; gl. tudi oko
- očiščenje – obredno **10**|35–36
- odboj – zvoka **11**|65
- oder – govorniški **10**|121
- odmev **11**|65
- odnos – spolni **10**|171
- odpadanje – dlak **11**|230
- odprtina – dihalna **9**|22; slušna **10**|193; ušesna **11**|158; za voha-nje **11**|158
- odraslost – delfinov **9**|22
- odrgnjen – kopito **11**|127
- odtenek – barvni **9**|134
- odvodnice **11**|219; pri različnih živa-lih **11**|220
- odvračalka **10**|37
- oglašanje – različnih živalskih vrst **11**|267; slona in goveda **11**|269
- ogledalo **11**|170
- oglje – košček oglja **10**|36
- ognjišče **11**|98
- ogolitev – srak **10**|78
- oholost **10**|46
- ojnanta **10**|87
- ojstros **11**|47
- okel – slonov in slonic **11**|165
- Okele **11**|150
- oklep **9**|40, **9**|160, **9**|164, **11**|78, **11**|228; krhek **11**|153; krhek rarogov **9**|95; prsni **9**|116; rakov **11**|152; želvi **9**|39, **9**|139, **11**|188
- oko **11**|38, **11**|140; enobarvno **11**|145; pavovih peres **10**|43; gl. tudi oči
- okončina **9**|97–98
- okostje – morske pošasti **9**|11
- okroglost – bisera **9**|112
- okus **10**|191, **10**|196, **11**|2, **11**|7, **11**|10
- okušanje **11**|171, **11**|174
- okvara – očesna **11**|149
- Olen **10**|51
- Olimpija **10**|28, **10**|180
- Olint **11**|99
- Oliziponci **9**|9
- olje **11**|38, **11**|66, **11**|279
- oljka **11**|18
- oltar **10**|36; v Olimpiji **10**|28; v Sončevem mestu blizu Panhaje **10**|4
- omaka – iz jeter bradačev **9**|66; zafranova **10**|134
- omrtvičenost **9**|143
- operjen – uho **10**|132
- opica **11**|165; podobnost s človekom **11**|246
- Opij **11**|251
- oploditev – školjk **9**|107
- oplojujoč – tekočina, podobna mleku **9**|160
- opna **11**|198; čez oči živali **11**|153; na očeh krtov **11**|139; navtila (pom-pila) **9**|88; o trebušni preponi **11**|197; spužev **9**|150
- oproda **10**|84

Ops Opifera 11|174

Optat 9|62

orada 9|58

Orata Sergij 9|168–169

oreh – grški 11|17

orel¹, žival 10|3, 10|6, 10|9, 10|14, 10|16–18, 10|20, 10|24, 10|136, 10|165, 10|191, 10|203; bradati 10|11; črni 10|6; račji 10|7; ribji 10|8, 10|10–11; vrste 10|6; zajčji 10|6

orel², legijski 10|16

orel³, riba 9|78

orf 9|57

organ – dihalni 9|17, 11|5–6, 11|37, 11|133, 11|135, 11|186, 11|188, 11|198; slušni 10|193; za shranjevanje hrane 11|200; za voh 11|137

organizacija – dela čebel 11|20

orgle – vodne 9|24

origano 10|195

orka 9|12–13

orlica 10|165

orlov – jajce 10|17, 10|37; peresa 10|15

orožje – živali 11|123

oroženosec – Jupitrov (o orlu) 10|15

osa 11|59, 11|61, 11|70–72, 11|74, 11|281; ihnevmonske 10|204

osel 9|7, 10|180, 10|204–205, 11|70, 11|115, 11|183, 11|191; indijski 11|128, 11|255

osivelost 11|131

oskrbovalec – gosi 10|51; kokoši 10|155

oslica – petsto brejih Popeje Sabine 11|238

osnova – pajčevine 11|80; panja 11|16

osramje 11|208, 11|230

oster – kljun 10|196

Ostija 9|62; ostijsko pristanišče 9|14
ostriga 9|40, 9|52, 9|64, 9|107, 9|154, 9|160, 10|192, 10|195, 11|129, 11|139; lukrinske 9|168–169

ostriž 9|57

ostrižišče 9|168

ostroge 10|156, 11|257

ostudnost 10|142

osvobojenec – Optat, Klavdijev 9|62

ošabnost 11|138; pavov 10|43

otide 10|57

otok – Ahilov v Pontu 10|78; Balearski 10|133, 10|135; Diomedovega groba 10|127; Helidonijski 9|180; Indije 9|106; Kalidna 11|32; Kerna 10|22; Kos 11|76–77; Kreta 10|76; Lemnos 11|106; nasproti obale Lugdunske province 9|10; posvečen Izidi na Nilu 10|94; v Rdečem morju 9|35

otrdelost – lusk 9|69

otrobi 10|167, 11|78

ovca 9|7, 10|212, 11|62, 11|115–116, 11|128, 11|161, 11|167, 11|191, 11|200

oven¹ 9|99, 10|51, 11|124

oven², morska žival 9|10, 9|145

Oven³, nebesno znamenje 10|5

Ovnovo čelo 10|60

ovoj 9|40, 11|112; trd 11|112, tetigometre 11|93

ovojnica 11|77; bisera 9|108; hrbtenjače 11|178; mehka kožna srca 11|181; možganska 11|133, 11|208; srčna 11|208; trda očesna 11|147

ozajna 9|89

ozvezdje 10|5, 10|46, 11|30, 11|37; velika 11|34

- oživljajoč – dih **9**|17; semenski izloček **9**|157
 ožrebitev **10**|180
 Pad **9**|44, **10**|135
 Paflagonija **9**|178, **11**|183
 Pafos **11**|167
 paglavci **9**|159
 paguri **9**|97
 pajčevina **11**|71, **11**|80, **11**|82–83
 pajčevinast – zapredek **11**|112
 pajek **9**|54, **10**|198, **10**|206, **11**|65, **11**|72, **11**|76, **11**|82–86, **11**|91, **11**|117, **11**|258; črni **11**|79; falangij **10**|204; rodovi **11**|79; volčji (več vrst) **11**|80
 palača – kralja čebel **11**|29; Memnova **10**|74
 Pamfila **11**|76
 Pamfilija **11**|280
 Panhaja **10**|4
 panj **11**|13, **11**|20–23, **11**|29, **11**|31, **11**|35, **11**|40, **11**|44–45, **11**|49, **11**|53–54, **11**|58, **11**|62, **11**|64–65
 Panteon **9**|121
 panter **10**|176, **11**|183
 Panza, priimek **11**|254
 papiga **10**|117, **10**|207, **11**|132
 Papinij Sekst **10**|5
 papirus **11**|117
 paritev – bojevitost ob paritvi **10**|101; obdobje paritve **10**|101, **10**|171; vročica **10**|102
 parjenje **9**|158, **9**|178, **10**|169, **10**|173–174, **10**|178, **10**|181–182, **10**|185, **10**|187, **10**|190, **11**|46, **11**|70; čapelj **10**|164; čebel **11**|46; golobov **10**|104, **10**|159; gosi **10**|162; jerebic **10**|102; kobil **10**|180; kobilic **11**|107; muren s kačami **9**|76; navidezno **10**|166; psov **10**|177; ptic **10**|143, **10**|146; rib **9**|157; škorpionov **11**|87; škržatov **11**|92–93; tjunja **9**|41; žab **11**|173; želv **9**|37
 Parti **10**|140, **11**|92, **11**|106
 Partija – partska Selevkeja **10**|132
 pasji – Pasja zvezda **9**|58, **9**|125, **10**|26
 pasma – plemenita **10**|156; plemenita golobov **10**|110; pritlikavih koši **10**|156; psov **10**|177
 pastinaka **9**|155
 pašnik **11**|19
 pav **10**|43–45, **10**|79, **10**|161, **10**|166, **10**|207, **11**|121
 Pavzilip **9**|167
 peča **11**|204
 Pedanij Lucij **10**|35
 pega – bela čebeljega kralja **11**|51
 pegaz, ptica **10**|136
 peknopter **10**|8
 pekočina **9**|146
 pelagije **9**|131, **9**|135, **9**|138
 pelamida **9**|47–49
 Pelnig **11**|33
 pelikan **10**|131
 pelin **11**|194
 Peloponez **10**|33
 Peluzij **10**|87
 pena – ob vrenju medu **11**|32; strupena močera **10**|188
 penice **10**|86
 pepel **11**|120; figovega lesa **11**|69; lastovičjih mladičev **10**|95; škorpionov **11**|90
 peresa **11**|228
 Pergamon **10**|50
 Periander – Periandrova ladja **9**|80
 Perimula **9**|106
 perjanica **11**|121–122; feniksa **10**|3;

- zložljiva 11|122; zložljiva smr-
dokavre 10|86
- perje 10|149, 11|228; črno divjega
petelina 10|56; gosje 10|53;
mehko 10|92; nojevo 10|2; pa-
vovo 10|44; posebne vrste 11|78;
raznobarvno meleagrid 10|74
- perknos 10|7
- pernat – čop 11|121; čopek 11|122;
uho uharice 10|68
- pero – orlova 10|15; pavovo 10|43;
rožnata feniksa 10|3
- perutnina 10|139
- Perzija 10|185
- Perzijski zaliv 9|106
- pes¹ 9|92, 9|158, 10|51, 10|79, 10|173,
10|176–177, 10|181, 10|212,
11|116, 11|160, 11|166, 11|199,
11|202; lakonski 10|177–178
- pes², morski 9|34, 9|78, 9|110,
9|151–153
- Pes³, ozvezdje 9|22, 9|133, 11|102
- pesem – Siren 10|136
- pesnik – Ajshil 10|7, 10|86; Alkman
11|114; Homer 10|7; Laberij,
mimični 9|61; Volkacij Sedigit
11|244
- Pet 11|150
- petelin 10|47, 10|49, 10|52, 10|140,
11|122; bojni 10|48; divji (dve vr-
sti) 10|56; domači 10|50, 10|52,
10|101, 10|155
- petelinji – boji 10|50; greben 11|122
- petje 10|43, 11|137; način petja 10|89
- pevka – ptice 10|43, 10|80, 10|88
- phrēnes* 11|197
- Pigmajci 10|58
- pijača 11|176; kiselkasta 11|239
- pijanec – v Sirakuzah 10|153
- pijavka 9|162, 11|116
- pik 11|86; čebel 11|60, 11|62; smr-
tonosen 11|281; sršenov 11|73;
škorpijona 11|87, 11|90
- pika¹, bolezen 10|157
- pika², na jajcu 10|144
- pikanje 11|100
- pila 9|109, 11|172
- pinoter 9|98
- Pir, epirski kralj 11|186
- pira – pirina moka 9|174
- piralida 10|204, 11|119
- pirotok 11|119
- pisan – srake 10|78
- pisec 11|24, 11|52, 11|94; strokovni
11|13, 11|163
- piskač 10|122
- piščal 10|82
- piščanček 10|149
- piščanec 10|150, 10|152–154
- pitanje – gosi 10|52; kokoši 10|139;
polžev 9|174
- Pizon Gnej Kalpurnij 11|187
- plamenec 10|133
- plang 10|7
- planinski – vrane 10|133
- Plank¹, priimek 11|254
- Plank² Lucij Munacij 9|121
- platanista 9|46
- Plateas 11|76
- plateja 10|115
- Platon 11|55
- Plavcij 10|5
- Plavt 11|254
- plavut 9|54, 9|73, 9|79; repna 9|11;
tuna 9|47
- pleme – Pigmajcev 10|58
- plemenit – dečki 9|80; pasma 11|233;
pasma golobov 10|110 ; pasma
kokoši 10|156
- plemenitaš 9|170

- plen 10|196
 plenilec 9|90
 plenjenje 10|196; orlov 10|14; peli-
 kana 10|131
 plešast – živali 11|130
 plešavost 11|131
 pletenje – mreže 11|80–83
 pletež – iz dračja 10|126
 pleve 10|94, 10|154, 10|167
 pliskavka 9|34
 pljuča¹, organ 9|17, 9|19, 11|188; ki-
 tova 9|16
 pljuča², rastlina – morska 9|154
 pljučen – kapaciteta 10|81
 plod 9|79; školjk 9|108; telesni 11|236;
 v maternici 10|183
 ploden 10|175
 plodilen – kal 9|2; zmožnost 9|179
 ploditev 10|187; kobilic 11|102; rib
 9|157
 plodnost – afriških polžev 9|173; miši
 10|185; pava 10|161
 ploskanje 11|68
 plošča, riba 9|72
 ploščat – riba 9|78, 9|153, 9|158, 9|162,
 10|210
 pobiranje – medu 11|35; poletno
 medu 11|41
 počasen – ptice (= otide) 10|57
 počelo – življenja 11|181
 počivališče 10|67; ptic 10|66
 podlaganje – jajc 10|155; jajc gosem
 10|163
 podlasica 10|204, 11|183
 podnebje – sicilsko 11|89
 podočniki 11|160, 11|166–167; volka
 11|166
 podplat – vbočen pri človeku 11|254
 podzemen – kanal 9|53; rov 11|111;
 živali 9|178
 pogreb 10|34; čebel 11|63
 pogreben – gostija 10|28; ptica 10|34
 poguben – dih medveda 11|277
 pogum 11|7
 pohlep 9|168
 pohod – roparski 9|45
 pohota – pava 10|161; vrabca 10|107
 pohoten 10|172; sla pavov 10|161
 poigravanje – narave 10|196
 pojedina 10|45; Kleopatrina za
 Antonija 9|119–120
 pokopavanje – poginulih mravelj
 11|110
 pokrajina 10|70, 10|72; azijska Eriza
 10|124; severne 11|33; Skepsis v
 Aziji 11|205
 pokrivalo 9|40, 11|228; telesna 11|226;
 zaščitno 11|152
 pokrovača 9|103, 9|147, 9|160, 9|162,
 11|139; male 9|84; morska 9|101
 pokrovka – nad krili žuželk 11|97
 polblatnice 9|131
 polčevlji 9|114
 poleten – med 11|36, 11|38; bera
 medu 11|40; pobiranje medu
 11|41
 Polion¹ Karvilij 9|39
 Polion² Vedij 9|77, 9|167
 polip 9|40, 9|71, 9|73, 9|83, 9|85,
 9|89–92, 9|158, 9|163–164, 9|185,
 10|195, 11|133; kopenski 9|85;
 morski 9|85; zažgan 10|194
 političen – ureditev 11|108
 poljski – čebele 11|59; miš 10|186
 poljščina 10|130, 10|199–200, 11|5
 polojnik 10|130
 polotok 9|6
 polž 9|3, 9|173, 11|125, 11|140, 11|164;
 afriški 9|173; beli 9|173; gojišča
 polžev 9|173; goli 9|162; ilirski

- 9|173; kopenski 9|101; morski
 9|102, 9|164; polžja hišica 9|98;
 vodni 9|101
 pomanjkanje – čebelje hrane 11|35
 pomehkuženost 10|54
 pomladanski – med 11|34
 pomladen – rosa 11|17
 pomorščak 9|94, 10|65, 10|89
 Pompej¹ Sekst 9|55
 Pompej² Gnej Veliki 9|170, 9|173,
 10|110
 pompil 9|51, 9|88
 Pont 9|47, 9|49–52, 9|98, 9|176–177,
 10|60, 10|78, 11|59, 11|120,
 11|194; pontske miši 10|200
 pontifeks, pontifik – Lucij Cecilij
 Metel 11|174; Lucij Cecilij Metel
 Dalmatik 11|174
 Popeja Sabina 11|238
 popek 11|202; jajc 10|145
 popis – sveta 9|106
 poplavljanje – Nila 9|179
 popolnost – narave 11|2
 poraščeni – ljudje (bolj pohotni)
 11|229
porcaria [ki je normalno povrgla]
 11|210
 porod 9|79, 10|32, 10|183
 posevki 11|18
 poslastica 9|63, 10|52; ostrige 9|169;
 ribje 9|104
 posmehljivost 11|158
 posnetek – stvari 9|3
 posoda – bronasta 10|55; o očeh
 11|146
 posodje – bronasto 11|193; korintsko
 9|139
 post 11|283
 posteljica – tjujnja 9|41
 posteljnjak 9|39
 postojanka – stražarska obmejna
 10|54
 postavka 10|109, 10|143–144
 pošast 9|5, 9|11, 9|92; morska 9|10–11,
 9|106; nočna 10|34; o morskem
 psu 9|153
 poškodba – veke 11|157
 pot (znoj) 10|198
 potapljač 9|91, 9|111, 9|151–153
 potok 11|62; solza 11|146
 potomstvo 10|171; golobov 10|105
 potrata 9|119, 9|122
 potratnež 9|39
 potreba – spolna 10|172
 povečanje – količine krvi 11|223
 poveljnik – Aleksandra Velikega 9|7;
 ladjevja Optat 9|62; pomožnih
 čet 10|54
 poveljstvo – vojaško 11|106
 povoden – 9|40, 11|160
 povrg 11|210
 Pozejdon 9|27
 požarnica – ptica 10|36
 poželenje – sladostrastno 10|169
 požiralnik 11|176; ptic 11|201
 požrešnost 9|63, 11|66; drugih živali
 11|15; kače 10|17; ljudi 10|37;
 smrtonosna za gosje mladiče
 10|163; škrlatnikov 9|132
praecordia 11|197
 prah – cvetni 11|20–21
 praskanje 9|147, 11|198
 prašič 10|181, 10|199, 10|204, 11|90,
 11|159, 11|167, 11|279; črni 11|90;
 divji 11|280; morski 9|45
 praven – spor 9|79
 prazen – prostor pod jezikom 11|135
 prebadanje – z želom 11|3
 prebavljanje – hrane 11|282; med

- spanjem 11|283; na prehodu 11|283; nojev 10|2
- prebavljivost – različnih vrst hrane 11|282
- prečen – nit 11|82
- preddverje – pajčje luknje 11|80
- predznamenje 10|49, 10|82; grozljivo 10|35; srečno 11|197; zlovešče 9|121, 10|33
- prefekt – Alp Egnacij Calvin 10|134; mestni Lucij Voluzij Saturnin 11|223
- prefinjenost 9|66; narave 11|3
- pregrinjalo – jedilnična 9|137
- prehramben – navada 11|281; navade živali 11|280
- prehranjevanje 10|184, 11|7; os 11|72
- preizkušanje – jajc s stresanjem 10|151
- preletalnica 10|141
- premičen – rog 11|125
- premikanje – srca 11|181
- prenasičenost 10|163
- prenažrtost – klopov 11|116
- prenočevanje – čebel na prostem 11|19
- preobilje – čebelje hrane 11|35
- preobrazba 11|120
- preobrejitev 10|182
- prepelica 10|65, 10|67–69, 10|101, 10|134, 10|197, 11|194; prepeličji kralj 10|66
- prepona – trebušna 11|198, 11|207
- preprost – hrana 11|282
- prerokba 10|41
- preroški – napoved 10|154, 10|171; naznanilo 10|41; pomen 10|49
- preslica 11|78
- prestenki – med stebri 11|23
- prestiz 9|114
- prestrezalnica 9|75
- prešuštvo 10|10; pri golobih 10|104
- pretanjenost – duha 11|226; uma 11|198
- preteksta 9|137
- pretekstati 9|77
- pretor 10|41; mestni Elij Tuberón 10|41
- pretorijanec 9|15; Makrin Visk 11|223
- prezimpljanje – rib 9|51
- prežvekovalc 10|131, 11|161, 11|166
- prežvekovanje 10|200
- prha 9|168
- prhutanje 10|108; s krili 11|104
- pridelek 10|186, 11|104; čebel 11|28
- prijateljstvo 10|207; med živalmi 10|203
- prilep 9|79
- principat – Avgusta 9|25; božanskega Avgusta 9|25, 9|137, 10|60
- prisesavanje 9|91
- prisesek 9|85, 9|91, 9|93
- pristanišče 9|33; bizantijsko 9|51; ostijsko 9|14–15
- pritikav – kokoš 10|156
- pritikavec – pri živalih 11|260
- proces – sodni 9|79
- prodnice 9|131
- proga – cinobраста papig 10|117
- proizvod – morski 9|105
- prokonzul – Lucij Lukul v Betiki 9|89; Afrike Flavijan 9|26
- propad – moralni 9|104
- Propontida 9|50, 9|52, 9|94, 11|190
- proso 11|112
- prosojen – opna čez oči 11|153
- prostitutka 10|172
- prostor – prazen pod jezikom 11|135
- protin 10|28

- protisredstvo – proti škorpionom 11|90
- protistrup 11|118, 11|279
- provinca 9|117, 11|240; Lugdunska 9|10; Narbonska 9|29, 9|59
- prsen – bradavice 11|232; koš 11|185, 11|207; oklep 9|116
- prsi 11|181, 11|207; žuželk 11|1, 11|10
- prstanec 11|251
- prsti¹, školjke 9|184
- prsti² 11|248; pri pticah 11|256; posebnosti 11|244; sestava 11|244; šest prstov 11|244
- prvina – 9|2; naravna 10|191, 11|119
- pseta 9|57
- psica 10|178; lakonske 10|178
- Psili 11|89
- ptica 9|1–2, 9|20, 9|185, 10|1, 10|26, 10|28, 10|40, 10|76, 10|102, 10|112, 10|129, 10|138, 10|145, 10|158, 10|202, 10|205, 11|1, 11|114, 11|121, 11|140, 11|155, 11|158–159; Diomedove 10|126; letalka 10|43; manjše vrste 10|64; mastne 10|139; nočna 10|43; nove 10|135; numidijske 10|132; pevke 10|43, 10|80, 10|88; počasne (= otide) 10|57; pogrebna 10|34; požarnica 10|36; roparica 10|108; roparska 10|28; selivke 10|64, 10|74; težje ptice 10|113; vodne 10|9, 10|29, 10|130, 10|132, 10|144–145, 10|204; vrste v Etiopiji in Indiji 10|3
- ptič – velik kot otida v Skitiji 10|97
- ptičar 10|23, 10|102–103
- ptičjegledje 10|33, 10|38, 10|40–42, 10|137; javno 10|34
- ptičji – bivališče 10|202; govorica 10|137; jajca 10|144–145
- Ptolemaj II. Filadelf 9|6, 10|51
- puh 10|92, 11|77; metuljevih kril 11|65
- punski – vojna, tretja 10|139
- purpuren – barva 9|124, 9|130–131
- pušča 10|34
- puščava – Afrike 9|38
- puščica 9|20, 9|84; obtežena s svinčcem 10|97
- Puteoli 9|25
- raca 10|112
- račji – jajca 10|155; orel 10|7
- radovednost – ljudi 9|157
- rak¹, žival 9|95–96, 9|98, 9|142, 10|199, 11|62, 11|129, 11|152
- Rak², nebesno znamenje 9|99
- rakovica 9|142, 9|158, 11|152
- rarog 9|4, 9|40, 9|95–96, 9|158, 9|164, 9|185, 11|152
- rastlina 10|184; krmne 11|31; strupene 10|69, 10|197
- rašpa – lesarska 11|180
- Ravena 9|169
- raza – na biserih 9|109
- razbojnik – morski 10|45
- razcepljen – kopito 10|176, 10|199; noge na prste 11|128; ušesa 11|136
- razjeda 11|37–38; na oslu 10|204
- razklan – kopito 10|1, 10|176, 10|184, 11|128
- razkošje 9|66, 9|104, 9|112, 9|114, 9|119, 9|129, 9|140; žensk 11|76
- razkošnost 9|39, 9|124
- razkroj – kril 11|120
- razmere – krajevne 11|13; vremenske 11|14, 11|20
- razmnoževanje – 10|170, 11|7; čebel

- 11|46; ljudi 11|170; ptic 10|143;
 rib 9|157; ščurkov 11|99
 raznolikost – narave 10|76, 10|196
 razplod 10|176, 10|189–190; psov
 10|177
 razpoka – krila žuželk 11|100
 razpoloženje 11|137–138; duševno
 11|224; ki se odraža skozi oči
 11|145
 razposajenost – delfinov 9|34
 razsipnež 9|67–68
 razumevanje – modrosti 10|51
 razumnost – mož in čebel 11|12
 razvejen – rogovi 11|124
 razvratnež – spolni 11|231
 raža 9|144, 9|161
 Rdeče morje 9|6, 9|35, 9|68, 9|106,
 9|113
 rdečica 11|157, 11|224
 rdečina – škrlatna na obrveh divjega
 petelina 10|56
 rdečkast – barva 9|133
 Reatinsko 9|173
 rebra 11|181, 11|207
 rečen – jegulja 9|73; losos 9|68; ribe
 9|58
 Redikulova ravnica 10|122
 redkev 11|112
 Regij 11|95
 rejnica – kukavičjega mladiča 10|27
 reka 9|1, 9|44, 9|46, 9|49, 9|61, 9|71,
 9|74–75, 9|128, 9|175, 10|91,
 10|95, 10|110, 11|84, 11|95;
 Aheloi 11|267; Arabis 9|7;
 Elevter 9|36; Hipanis 11|120;
 Hister 9|53; Indije 9|71; Likos
 9|177; Mincij 9|75; Mojnus 9|45;
 na Kefalaniji 11|95; Ren 9|44;
 Termodont 11|59; Tibera 9|169
 Ren 9|44
 rep 11|264; dva repa, primerjava med
 živalmi 11|265; srpasto zakri-
 vljen 10|47; školjkast pava 10|43;
 škorpionov 11|87, 11|163
 repen – plavut 9|11
 resa 11|41
 resen – med 11|41
 Retija 9|63
 rezgetanje – konjsko 10|116
 rezilo – zlato 10|109
 riba 9|16, 9|18, 9|20, 9|32, 9|40, 9|43–
 46, 9|49–50, 9|55–56, 9|58, 9|60,
 9|62, 9|64–65, 9|71, 9|79, 9|143,
 9|148, 9|156, 9|161, 9|175, 9|177,
 10|91, 10|128, 10|193, 11|129,
 11|153, 11|158, 11|160, 11|171,
 11|180, 11|195; divje 10|193;
 dolge 9|73; kopenske 9|178; me-
 sojede 9|78; morska 9|68, 9|72;
 nasoljene 9|92; ploščate 9|72–73,
 9|78, 9|153, 9|158, 9|162, 10|210;
 podolgovate 9|72; rečne 9|58;
 skalarke 9|52, 9|57, 9|162; soljene
 9|92; spolzke 9|73; vrste 9|83
 Ribi, znamenje 9|71
 ribič 9|33, 9|104, 10|192, 10|194
 ribička, riba 9|143 (= žaba)
 ribji – gobec 11|180; jajca 10|144–145;
 koščica bodičasta 10|91; kri
 10|194; maternica 9|157; orel
 10|8, 10|10–11; poslastice 9|104;
 trg 9|182; zbiralnik 9|64
 ribnik 9|49, 9|59, 9|64, 9|92, 9|167,
 9|171, 10|155, 11|62, 11|103;
 Cezarjev 9|167, 10|193; gojitveni
 9|170, 10|193
 ribolov 9|56, 10|192
 rilček 11|21
 rilec 9|46
 Rim 9|63, 9|68, 9|112, 9|121–123,

- 9|136, 10|5, 10|20, 10|36, 10|45, 10|53, 10|71, 10|78–79, 10|124, 11|49, 11|240–241
- Rimljani 10|4, 11|150
- rimski – avgurji 10|20; družina 10|21; državljan 10|123; fasci 9|127, 10|49; legije 10|16; ljudstvo 9|15, 10|121, 10|123, 11|105; posadka 10|71; razkošje 9|112; škrlat 10|48; vitez 9|77, 10|52, 10|71, 10|110, 10|124
- ris 10|173, 11|202
- ritem 11|271
- rivalstvo – rivalska strast 10|83
- rjojenje – tjulnje 9|41
- roba 9|147
- Rodos 9|169, 10|48, 10|76
- rog(ovi) 9|10, 9|82, 9|95, 11|128, 11|162; bombikovitih črvičkov 11|76; hroščev 11|97; indijske mravlje 11|111; jelenji 10|195; jelenov 10|17; mesen 11|125; polžev 9|101, 11|125; premičen 11|125; rakov 9|99; različnih vrst 11|123; samic 11|128; turov 11|126; votel 11|127; za osti suh 11|126; za pitje 11|126; živali 11|123
- rogat – gad 11|125; živali 11|212; izrastek 9|38
- rogovje – razne vrste 11|124
- roj 11|20, 11|35, 11|46, 11|49, 11|51, 11|56, 11|64; čebel(ji) 9|111, 11|11, 11|18, 11|28, 11|50, 11|53–54; kobilic 11|103; os 11|74; sršenov 11|74
- romb 9|52, 9|72, 9|144, 9|169
- Romul 9|136
- ropar 11|111; getulski 10|201
- roparica – ptica 10|108
- roparski – čebele 11|57; ptica 10|28
- rosa 9|107, 11|19, 11|30, 11|37, 11|45, 11|91, 11|93–94, 11|112; pomladna 11|17
- rov – podzemni 11|111
- rovka 10|204, 11|136
- roženica 11|148
- roževina 11|49, 11|127
- rožiček – fazanov 11|121; polža 9|101; polžev 11|140; žabe 9|143; žuželk 11|100
- rožmarin 11|38
- rožnat – peresa feniksa 10|3
- rukvica 10|182
- rumenjaki 10|144, 10|148–150
- runo 11|77
- Sabinci – sabinski brin 10|157
- sadje 10|42, 10|199
- salpa 9|68, 9|162, 10|193
- Samotrakijec 11|167
- sandaraka 11|17
- sanje 10|211–212
- sankvalis 10|20
- Santoni 9|10
- sapnik 11|175, 11|179–180
- sat, satje, satovje 11|11, 11|14, 11|16, 11|23–24, 11|33–35, 11|42, 11|45, 11|59, 11|64, 11|99; zunanji 11|47
- satiri, opice 10|199
- Saturnin Lucij Voluzij, mlajši 11|223
- Scipion¹ 10|52
- Scipion² Publij Kornelij Emilijan Numantinec Mlajši 10|123
- Seboz Stacij 9|46
- sedež – spomina (o ušesni mečici) 11|251; sramu (o licih) 11|157; zahrbtni posmehljivosti (o nosu) 11|158
- Sedigit Volkacij 11|244
- Sedigiti 11|244

- Sej Mark **10**|52
 sejem **11**|109
 Sekst¹ Papinij **10**|5
 Sekst² Pompej gl. Pompej Sekst
selákhe **9**|78
 Selevkeja – partska **10**|132
 selevkide **10**|75
 selivka – ptice **10**|64, **10**|74
 seme **9**|2
 senator **9**|127; Manilij **10**|4
 Seneka Anej **9**|167
 Servilij Mark **10**|124
 sesalka **9**|93
 sesanje **10**|211, **11**|100
 sesek, seski – delfinji **9**|21; netopirja
10|168 ; pri različnih živalih **11**|233; pri svinjah **11**|234; število pri medvedkah, delfinih, kitih, tjulnjih **11**|235; število seskov pri različnih vrstah **11**|233; tjulnji **9**|41
 Sestos **10**|18
 severen – Galija **10**|131; pokrajina **11**|33; severni predeli **10**|56
 Severni ocean **9**|64
 sfingij **10**|199
 shujšanost rib **9**|156
 sibilinski – knjige **11**|105
 Sicilija **9**|169, **11**|32–33, **11**|110; sicilsko podnebje **11**|89; vojna na Siciliji **9**|55
 Sicilsko morje **10**|90
 sikanje **11**|267
 Silon **11**|158
simo **9**|23, **9**|25, **9**|30
 Simus **11**|158
 sinica **10**|96
 sipa **9**|52, **9**|83–84, **9**|93–94, **9**|158, **9**|162, **9**|164; črnilo **11**|8; zažgana **10**|194
 siptaka **10**|117
 sir **11**|236; bitinijski **11**|241; cebanski **11**|241; dokleatski **11**|240; iz kobiljega mleka **11**|284; iz provinc **11**|240; količina pridobljenega iz različnih vrst **11**|238; kozji dimljeni **11**|241; lunski **11**|241; nestaran **11**|242; sasinatski **11**|241; staran **11**|242; vatuziški **11**|240; vestinski **11**|241
 Sirakuze **10**|153
 Sirene¹ **10**|136
 sirene² **11**|48
 Sirij **10**|87, **11**|30, **11**|36–37
 Sirija **10**|55, **11**|106
 sirilo **11**|237
 sirišče **11**|239
 siriščnik **11**|239
 sirit **11**|208
 sirotka **11**|238–239
 Sirte **9**|149
 sisir **11**|42
 siv – čaplja **10**|164
 skakač **11**|115
 skalarke – ribe **9**|52, **9**|57, **9**|162
 skar **9**|62, **11**|162
 skat **9**|57, **9**|78, **9**|143, **9**|161–162, **9**|165
 Skaver¹, priimek **11**|254
 Skaver² Mark Emilij **9**|11
 Skepsis **11**|205
 skisanje – medu **11**|45
 Skiti **11**|279
 Skitija **10**|97, **11**|90, **10**|136
 sklat **9**|40, **9**|78, **9**|144, **9**|161–162
 skleda **10**|142
 sklepi **11**|217
 skolopendra **11**|10, **11**|100; kopenska **9**|145; morska **9**|145
 skope **10**|138
 skopljenci **11**|131, **11**|263, **11**|269

- skopljenje – obredno **11**|261; petelinov **10**|50; plemenitih dečkov **9**|80
- skrb **11**|108; za prihodnost **11**|7
- skrivališče – kitov **9**|13; pavjih samic **10**|161; vodomcev **10**|90
- skriven – bogoslužje **10**|156
- skubljenje – gosi **10**|53
- skuša **9**|49
- sla – po parjenju **10**|182; pohotna **10**|161; spolna **9**|59
- slab – zadah **11**|278
- sladek – koren **11**|284; sladko **10**|195
- sladokusec **9**|168; Apicij **10**|133
- slama **10**|94
- slana **11**|13
- slanica **9**|92, **10**|194
- slankast – prst **10**|105
- slanost **10**|198; sira **11**|242
- slavec **10**|81–84, **10**|120; bel **10**|84
- slep – kače **9**|166
- slepota **11**|149; obadov **11**|120
- slikarski – tehnika **11**|126
- slina **9**|160, **11**|172; židka škrlatnikov **9**|128; zvezd **11**|30
- slinast – vlaga solza **11**|147
- sljuda **9**|113
- sloka **10**|111
- slon¹, kopenski **9**|46, **10**|128, **10**|173, **10**|175, **11**|4, **11**|160, **11**|165; indijski **9**|11
- slon², morski **9**|10
- slonovina **9**|40
- slonovinast – barva kosovega kljuna **10**|80
- slovesnost – pogrebna **10**|123
- sluh – **10**|192, **11**|7, **11**|10, **11**|68
- slušen – odprtina **10**|193; organ **10**|193; votlina **11**|137
- sluz – škrlatnikov **9**|133; židka in podobna slini **9**|160
- smaragd **9**|117
- smeh **11**|158, **11**|205
- smiros **9**|76
- smola – bresta **11**|14; trsta **11**|14; vrbe **11**|14
- smolnat – vosek **11**|16
- smrad **11**|44; jelenjega roga **10**|195; mozga otid **10**|57; ozajne **9**|89
- smrčanje – delfinov in kitov **10**|210
- smrdljiv – vaba **10**|195
- smrdokavra **10**|73, **10**|86
- smrt **10**|211, **11**|193
- smrten – kazen **10**|62
- smrtonosen **10**|95; kopriva (za gosje mladiče) **10**|163; pik **11**|281; požrešnost za gosje mladiče **10**|163; strup morskega biča **9**|155; živali **10**|198
- snažnost – čebel **11**|25
- sneg **11**|13
- snetec **9**|160
- snov – lepljiva dreves **11**|14
- snutek **11**|77
- sočutje **11**|146
- soden – proces **9**|79
- sok **11**|14; cvetic **11**|31; dreves **11**|17; grenek **11**|15; prstov (vrsta školjk) **9**|184; škrlatnikov **9**|125–126, **9**|133, **11**|8; zdravilen (o medu) **11**|11; zraka **11**|30; židek kaparja **9**|141
- sol **10**|185, **10**|200, **11**|75, **11**|242
- Soli **11**|19
- soljen – riba **9**|92
- solze **11**|146–147
- som **9**|44–45, **9**|58, **9**|165
- Sonce **10**|4–5
- sončarica – soma **9**|58

- sončen – lega 9|149; obala 9|96; platininsko brezno 10|70; pripeka 11|88; svetloba 11|142; toplota 11|63; vročina 9|35; vzhod 9|56, 10|46; zahod 11|142; žarek 9|109, 10|10, 11|37
- Sončev – obrat 10|28, 10|30, 10|32, 10|81, 10|87, 11|34, 11|36, 11|93, 11|107, 11|120; poletni 9|5, 10|88, 10|90, 10|107, 10|150; zimski 9|12, 10|90, 10|146–147, 10|150, 10|162, 11|43, 11|196
- Sončevo mesto 10|4
- sova 11|232; lesna 10|34
- sovraštvo 11|145; do lisic 10|207; med živalmi 10|203
- spacek 11|272
- spahovanje 11|176
- spanec 10|46, 10|209, 11|135; kot umik duše vase 10|211
- spanje – človeka 10|211; tunov 10|210; živali 10|209
- specialiteta – kulinarici 10|135
- spektakel 11|84
- Spinter Publij Kornelij Lentul 9|137
- spinturniks 10|36
- splav (abortus) 10|172, 11|171; spontani čebel 11|50
- splet – celic 11|22; dihalni 11|5
- spolen – nagon 10|102, 10|166, 10|178; občevanje 10|171, 11|131; odnos 10|171; potreba 10|172; razvratneži 11|231; sla 9|59
- Spoletij 11|190
- spolnost 11|154
- spolovilo – koščena 11|261; samcev 11|261; svinj 10|181; uporaba živalskih spolovil 11|261
- spomin 10|187, 11|108, 11|251
- spontan – izvirg 11|210; izvirg školjk 9|108; splav čebel 11|50
- spopad – 10|49; petelinov 10|47–48
- spor – pravni 9|79
- sprememba – barv ptic 10|80
- spreminjanje – barve človeka in živali 11|225
- spretnost 11|7
- spužva 9|146, 9|149, 9|151; afriške 9|149; luknjičasta 11|99; velika, suha morska 10|91; vrste 9|148
- sraka 10|78, 10|98, 10|118–119, 10|165; pisane 10|78
- sram 11|224; sedež sramu (o licih) 11|157
- sramežljivost 11|224
- srbečica 9|146–147
- srce 11|5, 11|135, 11|138, 11|182, 11|187, 11|197; kosmato 11|185; lastnosti živali glede na srce, posebnosti glede srca 11|183; povečano pri človeku 11|184; pri drobogledstvu 11|186; ptic 10|148; splošno, pri človeku 11|181
- srčen – obolenje 11|187
- srebro 9|139, 10|77
- srečen – predznamenje 11|197
- središče – ošabnosti 11|138; veselosti 11|198; vladarsko uma (o možganih) 11|135
- sredstvo – utrjevalno 11|16; varovalno 9|110
- srkanje – krvi 11|3
- srna 10|197, 11|124
- sršen 11|61, 11|70–71, 11|74; gozdni 11|73
- srt 9|45
- stanovanje – za trote 11|26
- staranje – sira 11|242
- starodavnik 9|60

- starost – rib **9**|69
 steklenička – alabastrna **9**|113
 steklo **11**|153
 Stezihor **10**|82
 Stilon Elij **9**|123
 stimfalida **11**|121
 stiraks **10**|195
 Stoidis **9**|106
 stok – uharice **10**|34; kot oglašanje delfinov **9**|23
 stol – zlat **11**|186
 stolp **11**|4
 stonoga **9**|145, **11**|1
 Strabon¹, priimek **11**|150
 Strabon² Mark Lenij **10**|141
 stradanje – kokoši **10**|157
 strah **11**|140, **11**|190, **11**|224–225
 stranpoti – v spolnosti **10**|172
 strast – rivalska **10**|83
 straža – čebelja **11**|20
 stražar – čebelji **11**|62; telesni čebelja kralja **11**|53
 strepsikerot **11**|124
 strjevanje krvi **11**|222
 strogost **11**|138
 strokoven – pisec **11**|13, **11**|163
 strokovnjak **11**|149
 strup **9**|118, **9**|155, **10**|205, **11**|89–90, **11**|163–164, **11**|193, **11**|279–280; bel škorpionov **11**|87; kačji **11**|29, **11**|193; kantarid **11**|118; levovega diha **11**|277; škorpionov **11**|86, **11**|88; v človeških zobeh **11**|170
 strupen – med **11**|99; pena močerada **10**|188; rastlina **10**|69, **10**|197; žival **10**|198
 stržek **10**|203
 Studioz **11**|245
 Sudin **9**|115
 Sula, Lucij Kornelij **9**|123; diktator **11**|114
supercilium **11**|157
 sušen – obdobje **10**|186; območje **10**|201
 suženj, sužnji **9**|77; pravih čebel (o trojih) **11**|27
 svarilen – znamenje **9**|94
 svečenik – vrhovni Pozejdonov **9**|27
 svečeniški – služba **10**|45
 svetilka **9**|82
 svetišče **11**|55; Afrodite v Knidosu **9**|80; Ahilovo **10**|78; Diomedovo **10**|127; Dioskurov **10**|121; Heraklovo v Eritrah **11**|111; Herkulovo **10**|79; Minerve **10**|31; na Kapitolu **10**|35; Ops Opifere **11**|174; Venere Roditeljice **9**|116
 svež – jajce **10**|151
 svilu – asirska **11**|78
 svinja **10**|181–182, **10**|184, **11**|161, **11**|210; prvesnica **11**|210
 svinjski – jezik **9**|23
 svizec **10**|186
 šape – sprednje pri živalih **11**|245
 ščebetanje – ščebetavo žvrgolenje slavca **10**|85
 ščetina **11**|165
 ščitarka **10**|208, **11**|163
 ščurki **11**|99
 šesterokoten – celice **11**|29; os in sršenov **11**|71
 šilarji **11**|123
 šipek **11**|118
 širok – kljun **10**|196
 širokonožec **10**|29
 širokorožci **11**|123
 šiv – kosti glave **11**|132
 škarnik **10**|28, **10**|42, **10**|165, **10**|203–204, **10**|207, **11**|195

- škarpena 9|162
 škodljiv – učinek 11|45
 školjka 9|18, 9|37, 9|40, 9|52, 9|65, 9|80, 9|86, 9|89, 9|94, 9|108–111, 9|115–116, 9|128, 9|130, 9|132, 9|142, 9|148–149, 10|115, 11|139; bisernica 9|107; pitane 9|174; različne vrste in oblike 9|102–103; škrlatnikov 9|126; Tritonova 9|9; Venerine 9|103
 škorec 10|72–73, 10|120
 škorpion 9|54, 9|99, 11|86, 11|88–89, 10|198, 11|100, 11|163; devet vrst 11|87; kopenski 11|86; s krili 11|88
 škrge 9|16, 9|19, 9|46, 9|59, 9|70, 9|73, 9|175; enojne, dvojne 9|69
 škrjanec – čopasti 10|137
 škrlat 9|127, 9|136–137; barve strjene krvi 9|135; črnkast 9|135; kaparski 9|134; rimski 10|48; tarenski rdeči 9|137; tirsiki 9|135, 9|140; vijolični 9|137
 škrlaten – čevelj 9|65; barva 9|105, 9|124, 9|127, 9|130–131, 9|135; barva feniksa 10|3; barva krvi 9|135; blago 9|137; oblačilo 11|186; rdečina na obrveh divjega petelina 10|56
 škrlatnica 9|164
 škrlatnik 9|80, 9|105, 9|125, 9|127–128, 9|130–132, 9|139, 9|160, 10|195, 11|8, 11|172
 škrlatnoliska 10|129, 10|135, 11|201
 škrtnanje – morskih živali 11|267
 škržat 11|6, 11|92–93, 11|95–96, 11|107, 11|140; dve vrsti 11|92; ovesni 11|94; vejni 11|94; žitni 11|94
 šlem 10|2
 šola – gladiatorska 11|245; gladiator-ska Gaja Cezarja 11|144
 šolenčki 9|114
 špar 9|65, 9|162, 9|182
 štirikrilen – žuželke 11|96
 štirinožec 10|17, 10|96, 10|173, 10|182–183, 10|187–188, 11|123, 11|139, 11|153, 11|155–156; kopenski 11|159
 štirinožen – žival 10|143, 11|119–120, 11|165
 štoklja 10|60–63, 10|77–78, 10|111; gorska 10|8
 taban 11|100
 tabor – vojaški 11|20, 11|26
 tace 11|260
 Tajnar 9|28
 talilnica – bakra 11|119
 Tanagra 10|48
 tankočutnost – narave 11|36
 Taprobana 9|106
 Tarent – tarenski rdeči škrlat 9|137; tarentinsko ozemlje 10|77
 Tarentinci 9|28
 Tarkviniji 9|173
 Tarnes 11|190, 11|206
 Tazos 11|19
 Tebe, bojijske 10|70
 tehnika – slikarska 11|126
 tek (apetit) 10|198
 tekočina – črna sipina 9|84; o solzah 11|146; oplojujoča, podobna mleku 9|160; prstov (vrsta školjk) 9|184; škrlatnikov 9|126; škržatov 11|94; voskasta židka 9|125; zdravilna 10|201; življenjska 11|8
 tele 9|41
 telesen – del 11|121; izločki 11|94;

- plod 11|236; pokrivalo 11|226;
 ud 11|7, 11|10; zatrdlina 9|108
 telica 11|203
 telo 11|2, 11|10; človeško 11|157
 teme 11|131
 temnikast – barva 9|133
 temperatura 9|133; visoka morske
 zvezde 9|183
 Teofrast 9|28, 9|175, 10|79, 11|281
 terebinta 11|77
 Terej 10|70
 Termodont 11|59
 Tesalci 10|180
 Tesalija 10|31, 10|62
 tetigometra 11|93
 tetigoniji 11|92
 tetralika 11|42
 Tibera 9|169
 Tiberij Cezar Neron, cesar 9|9–10,
 10|121, 10|154
 tiger 10|173, 11|4
 tilnik 11|177; pri levu, volku, hijeni
 11|177
 Timarh 11|167
 timijan 11|34, 11|38, 11|242; timija-
 nov med 11|39
 timpanij 9|109
 tip 11|10, 11|129
 Tir 9|127; tirski škrlat 9|135
 tjulenj 9|19, 9|40–41, 9|50, 10|128,
 10|173, 11|136, 11|151, 11|171,
 11|188, 11|195
 tkanina – 11|115; bombikinska 11|76
 toča 9|115
 toga – preteksta 9|136
 tok – kapljic 11|39
 tolmačenje 11|190; predznamenja
 10|49
 tolstost 11|213
 tolšča 11|212
 top – kljunast gobec delfinov 9|23
 toplota 10|198, 11|27, 11|49; izjemna
 srca 11|181; sončna 11|63
 topol 11|16
 Torona 9|100, 9|149
 tos 10|176, 10|206
 toveren – žival 11|116, 11|137, 11|149;
 živina 11|168
 trabeja 9|136
 tragiški – igralec 9|122, 10|142
 tragopan 10|136
 Trakija 10|23, 10|70, 11|99
 Trakijci 11|245
 Trakijski Bospor 9|50, 9|115
 trakulja 11|113
 Transpadanska Italija 10|77
 travnik 11|98
 trd – dlaka 10|186; koža 11|122; oče-
 sna ovojница 11|147; ovoj 11|112
 trdnjava – čutov 11|135
 Trebij 10|40
 trebuh 11|200–202, 11|208, 11|233;
 čebel 11|31, 11|60; človeka
 11|176, 11|198–200, 11|208;
 delfinov 9|20, 11|235, 11|263;
 enokopitarjev 11|202; insek-
 tov 11|1; komarja 11|2–3; konj
 11|192; ovac 11|200; psov izro-
 jenih pasem 11|265; ptic 11|201;
 rib 9|157; roparskih čebel 11|57;
 škržatov 11|94; štirinožcev
 10|183, 11|231; tunov 9|47; živali,
 ki imajo želodec 11|199; žuželk
 11|9, 11|96
 trebušen – prepona 11|198, 11|207
 trepalnice 11|154–155
 Treveri 11|262
 trg 10|15; ribji 9|182
 trgateg 10|157, 11|42
 tribunal 10|41

- trigona **10**|38
 trihias **9**|52
 trilček **10**|82
 trimodnik **10**|21, **10**|204, **10**|207
 Triton **9**|9
 triumf – Kurija in Fabricija **9**|118
 triumfalen – gostija diktatorja
 Cesarja **9**|171
 triumfatorski – oblačilo **9**|127
 triumvirat – **9**|122
 trizob **9**|51, **9**|84, **9**|92, **9**|153
 trnje **10**|204–205, **11**|24
 Troada **9**|62, **10**|186
 troblja – morska **9**|130, **9**|134–135,
 9|138
 Trog **10**|101, **11**|229, **11**|274, **11**|276
 Trogloditi **9**|38
 Trogoditi **9**|38, **11**|125
 trohnoba – starodavnosti **11**|52
 Troja **10**|74
 trot **11**|26–28, **11**|46, **11**|48, **11**|56–57,
 11|60; sršenji **11**|74
 trska **9**|58, **9**|61
 trst(je) **9**|56, **9**|164, **10**|9, **11**|14; trstni
 listi **11**|32
 trstičje **10**|89
 trstišče **10**|23
 trta **11**|34; vinska **11**|16
 trud – mravelj **11**|109
 truplo **10**|194, **11**|18, **11**|64; juncev
 11|70; konj **11**|70; oslov **11**|70;
 živali **10**|8
 Tuberon Gaj Elij **10**|41
 tuf – v želodcu mladih lastovk **11**|203
 tujek **11**|154; v očeh **11**|147
 Tul Hostilij **9**|136
 tun **9**|5, **9**|44, **9**|47, **9**|49, **9**|51, **9**|54,
 10|210
 tur **11**|126
 Turanij **9**|11
 uboj – štoklje **10**|62
 učenjak **10**|4
 učinek – zrcala **11**|148
 učinkovitost – čebel **11**|12
 ud – dodatni udje **11**|272
 udomačen – jerebica **10**|101
 ugor **9**|57, **9**|72, **9**|87, **9**|185
 ugriz – ork **9**|13; škorpionja **11**|91
 uharica **10**|34–36, **10**|38, **10**|66; velika
 10|68, **11**|137; mala **10**|68, **11**|137
 uho, ušesa **11**|131, **11**|137; človeka
 11|136; desno **11**|251; kot zna-
 nilci razpoloženja **11**|137; mige-
 tajoča **11**|137; mlahava **11**|137;
 odprtina ušesa **11**|158; operjeno
 10|132; pernato **10**|68; pokončna
 11|137; povešena **11**|137; razce-
 pljeno **11**|136; različnih živali
 11|216; štirinožcev **11**|153; živali
 11|136
 ujeda **10**|22–25, **10**|108–109, **10**|135;
 nočna **10**|24; šestnajst vrst **10**|21
 ukrivljen – kljun **10**|196; krempelj
 10|34, **10**|70, **10**|143, **11**|178
 ukročen – kobile **10**|181
 um **11**|182, **11**|135
 umazanija – suhih tal **11**|115
 Umbricij **10**|19
 Umbrija **11**|241
 umerjenost **11**|145
 umetelnost – narave **11**|1
 umetnost – človeška **10**|82; glasbena
 9|24
 umik – duše vase **10**|211
 umirajoči **11**|150
 umor – človeka **10**|62; z zastrupitvijo
 11|187
 unikatnik **9**|111–112, **9**|114, **9**|123
 upogibanje – kolen in komolcev
 11|249

- uporaba – nog **10**|196
 ureditev – politična **11**|108
 urin – človeški **9**|138
 uriniranje **10**|178; psov **10**|177
 usmiljenje **11**|145
 usta **11**|159; kosmata **11**|165; mor-
 skega ježka **9**|100
 ustje – herakleotsko **10**|94
 ustnica **11**|159
uterus [maternica] **11**|209
 Utika **11**|189
utriculus [mešiček] **11**|209
 utrip **11**|219
 utripanje – možganov **11**|134; srca
 11|181
 utrjevalen – sredstvo **11**|16
 uživač **10**|133
 uživanje – **10**|211; vina **10**|211
 vaba – smrdljiva **10**|195
 vabnica **10**|101–102
 vabnik **10**|101
 Valerijan Kornelij **10**|5
 valjenje **10**|146, **10**|151–153, **10**|156,
 10|165, **10**|170; čebel **11**|47; golo-
 bov **10**|105; gosi **10**|162, **10**|163;
 grivarjev **10**|106; jajc **10**|187;
 jerebic **10**|100; kokoši **10**|150;
 krokodilov **10**|170; valilna doba
 10|166; želve **9**|37
 valovanje **9**|2
 Var, priimek **11**|254
 Varon Mark Terencij **10**|110
 varovalen – sredstvo **9**|110
 varovalo – pred živalmi (o trepalni-
 cah) **11**|154
 varuh – leščurja **9**|142; veljave čebe-
 ljega kralja **11**|53
 Vatija **11**|254
 Vatinij **11**|254
 vbiziranje – strupa **11**|164
 védenje – vnaprejšnje **10**|211
 vedeževanje **11**|186
 vek **10**|209, **11**|153, **11**|155, **11**|157; pri
 živalih **11**|156
 veličastnost – čebeljega kralja **11**|52
 velik – leto **10**|5; ozvezdje **11**|34; uha-
 rica **10**|68, **11**|137
 velikost – ptic **10**|43; satov **11**|33
 Venera **11**|37; Roditeljica **9**|116;
 v Panteonu **9**|121; Venerine
 školjke **9**|103
 Verbansko jezero **9**|69
 Vergilij **11**|70
 Vergilije **9**|53, **9**|69, **9**|74, **9**|162, **10**|90,
 11|13, **11**|30, **11**|41–43, **11**|102
 Verij Flak **9**|77
 Verona **9**|75
 veselje **11**|145
 veselost **11**|138, **11**|158, **11**|198
 veter **10**|66; vrtinčast **9**|5
 vetrn – jajce **10**|158, **10**|160, **10**|166
 veverica **11**|245
 vibion **10**|135
 vid **11**|2, **11**|139, **11**|146, **11**|154; la-
 stnosti vida **11**|142; školjk **9**|90
 viden – vtis **11**|148
 vijeglavka **11**|256
 vime – kozje **10**|115; svinj **11**|211
 vino **10**|198, **10**|211, **11**|90
 Visk Makrin **11**|223
 Vitelij Publij **11**|187
 vitez **9**|127, **10**|124; mož viteškega
 stanu Mark Lenij Strabon
 10|141; možje viteškega stanu
 9|10; rimski Kajkina iz Volater
 10|71; rimski Lucij Aksij **10**|110;
 rimski Mark Sej **10**|52; rimski
 Vedij Polion **9**|77
 vivarij **10**|56
 vlačuganje **10**|172

- vladar – čebel **11**|29; vrhovni **10**|49
 vladavina – božanskega Avgusta **11**|190; Neronova **11**|262; Tiberija **10**|121
 vlaga **11**|113; nočna **11**|103; oči **11**|149; slinasta solza **11**|147
 vlakence – jetrno **10**|49
 vlakno – jetrno **11**|190; v jetrih kra- stač **11**|196; v jetrih miši **11**|196
 vlek **9**|56
 vod – cevkast **9**|85
 voden – orgle **9**|24; polž **9**|101; ptica **10**|9, **10**|29, **10**|130, **10**|132, **10**|144–145, **10**|204; žival **9**|40, **9**|143, **9**|166–167, **10**|143, **10**|209, **11**|123, **11**|162, **11**|188
 voditelj – čebel **11**|11
 vodja **9**|111; Diomedovih ptic **10**|126; jerebičje jate **10**|101; žerjavov **10**|59; žrtvovanj **11**|186
 Vodnati Hipon **9**|26
 vodnik – ribje jate **9**|49; žerjavov **10**|58
 vodnjak **9**|80, **9**|178
 vodomec – dve vrsti **10**|89–90
 vodomski – dnevi **10**|90
 vodovje **11**|195
 voh **10**|194, **11**|2, **11**|7, **11**|137; psov **9**|92
 vohanje **11**|158
 vojak **9**|15; Aleksandra Velikega **10**|185
 vojaški – oddelki **10**|16; tabor **11**|20, **11**|26
 vojna – državljanska **9**|173, **10**|135; državljanska Pompejeva **10**|110; državljanska pri Bedrijaku **10**|134; jugurtinska **9**|123; na Siciliji **9**|55; petelinov **10**|48; proti kobilicam **11**|105; punska tretja **10**|139; z Marsi **9**|168; z morskimi razbojniki **10**|45
 vojskovodja – čebel **11**|58; Druz **11**|55
 vol¹, žival **10**|212, **11**|161, **11**|183
 vol², riba **9**|78
 Volatere **10**|71, **11**|197; območje Volater **10**|78
 volčji – pajek (več vrst) **11**|80
 vôlek **9**|80, **9**|102, **9**|125, **9**|160, **9**|164
 volk¹, žival **10**|173, **10**|176, **10**|199, **11**|115, **11**|151, **11**|177; egipto- vski **11**|111
 volk², legijsko znamenje **10**|16
 volna **9**|105, **9**|133–135, **9**|138, **11**|62, **11**|117; ovac, ki so jih poklali volkovi **11**|115
 volovski – vprega **9**|44–45
 volva [živalska maternica] **11**|209
 vonj **10**|191; neprijeten **11**|61; umeten **11**|61
 vosek **11**|11, **11**|14, **11**|16, **11**|18, **11**|33, **11**|48, **11**|65–66, **11**|71, **11**|75, **11**|115; grenki **11**|50; smolnat **11**|16; vrel **11**|127
 voščeni – celica **11**|71
 votek **11**|81
 votel – rog **11**|127; kost **11**|214
 votlina – slušna **11**|137; srčna **11**|182
 votlinice – namesto ušes **11**|137
 votlivec – dreves **10**|40
 vprega – volovska **9**|44–45
 vprežen – živina **10**|200, **11**|166
 vrabec **10**|89, **10**|107, **10**|111
 vran – morski **11**|130
 vrana **10**|30, **10**|38, **10**|111, **10**|124, **10**|165, **10**|203–204, **10**|207, **11**|201; morske **10**|133; planin- ska **10**|133
 vranica **11**|204; kirurška odstra- nitev vranice **11**|205; oboleli

- na vranici **11**|130; pri tekačih **11**|205
- vrat **11**|177, **11**|180; dvignjen petelinov **10**|47; noja **10**|2
- vrba **11**|14
- vreča – lična **10**|199
- vremenski – razmere **11**|14, **11**|20
- vrenje **11**|32
- vretence **11**|1, **11**|177
- vročica – ob piku sršena **11**|73; paritvena **10**|102
- vročina – platejinega želodca **10**|115
- vrša **9**|92, **10**|194
- vrtničast – veter **9**|5
- vrtnica **11**|118, **11**|279; barva temne vrtnice **9**|126
- vtis – viden **11**|148
- vzburjenost – školjk **9**|107
- vzdih – grivarjev **10**|106
- vzglavnik **10**|54
- Vzhod **9**|118–119, **11**|92, **11**|136
- Vzhodno morje **10**|58
- vztrajnost – mravelj **11**|110
- vžigalo **11**|126
- zabubljenje – moljev **11**|117
- začinjanje – hrane **11**|282
- zadah – slab **11**|278
- zadek – pajka **11**|85; škorpijona **11**|91
- zadelavina – čebelja **11**|16
- zadimljanje **11**|45, **11**|58; gnezdo **10**|157
- zadnjica **9**|159
- zadoščenje – za smrt Scipiona **10**|123
- zadovoljevanje – spolnih potreb **10**|172
- zahrbtn – posmehljivost **11**|158
- zajčjenožec **10**|133
- zajčji – kožuh **10**|97; orel **10**|6
- zajec¹, kopenski **9**|155, **10**|179, **10**|199, **11**|147, **11**|183, **11**|190, **11**|212, **11**|229; zajčji kožuh **10**|97
- zajec², morski **9**|155
- zajedavka **10**|68
- zajos **9**|68
- zakisan – voda **9**|160
- zakon **10**|139–140; Gaja Fanija **10**|139; naravni **11**|35; o vojni proti kobilicam **11**|105
- zakonik **10**|62; dvanajstih plošč **11**|157
- zakonolomstvo – golobov **10**|104
- zakupnik **10**|122
- zalega – čebelja **11**|29, **11**|46; ihnevmonov **11**|72; kobilic **11**|101, **11**|105; pajkov **11**|85
- zaloga – cvetja **11**|48
- zanka **11**|81
- zapravljanje **9**|67, **9**|127
- zapravljivost **9**|137
- zapredek **11**|78; pajčevinast **11**|112
- zareza – pri insektih (žuželkah) **11**|1
- zarezan – ud **11**|1
- zarod **10**|165, **10**|176, **11**|50; čebel **11**|14, **11**|27, **11**|46, **11**|49–50, **11**|58, **11**|64, **11**|68; čebelji **11**|34; delfinji **9**|21; gosi **10**|162; hroščev **11**|98; izrojeni **11**|50; kobilic **11**|102; kraljevski čebel **11**|51; lastovk **10**|92; morske miši **9**|166; orlov **10**|11, **10**|13; os **11**|71, **11**|74; pozni (o trotih) **11**|27; ptic **10**|26, **10**|158; ribji **9**|71; sršenov **11**|71, **11**|74; škorpijonov **11**|91; trotoev **11**|46
- zaskakovanje – medsebojno samic **10**|160
- zaskok **10**|174; psov **10**|177
- zaskrbljenost **11**|190
- zastрупitev **11**|187

zatilje – kobilic 11|107
 zatočišče – jerebic 10|100
 zatrdlina – telesna (o biseru) 9|108
 zaudarjanje – iz ust 11|278
 zaznava 9|90
 zaznavanje – hrane in nevarnosti 9|90
 zbiralnik 9|92; ribji 9|64
 zdravilen – sok (o medu) 11|11; te-
 kočina v telesu antilop 10|201;
 učinek kamnov 10|13; učinek
 kril kantarid 11|118
 zdravilo 11|37, 11|67, 11|241; koma-
 gen 10|55; proti škorpionovemu
 piku 11|90; za vranico 11|205
 zdravilstvo 11|227
 zefirski – jajca 10|166
 zemeljski – izhlapine 11|77; izparine
 11|31
 zenica 11|148
 Zevs 10|18, 10|75
 zgib – skočni 11|216
 zlat – barva 11|195; rezilo 10|109; stol
 11|186
 Zlati rog 9|50
 zlato 9|80, 9|127, 9|139, 10|77, 11|112
 zlobnost – pliskavk 9|34
 zločin 10|62; proti naravi 10|172
 zlom – kosti glave 11|132
 zlosluten – znamenje 10|178
 zlovešč – predznamenje 9|121, 10|33;
 znamenje 10|28, 10|42, 11|55,
 11|270
 zmaga 9|31, 9|122, 10|49, 10|71;
 Avgustova pri Akciji 11|195;
 Bojotijcev proti Lakedajmoncem
 10|49; četverovprege 10|71;
 Ehekrtidove breje kobile na
 tekmi v Olimpiji 10|180; nad

Etruščani 9|136; petelinja 10|47;
 ptic 11|268
 zmaj – morski 9|82, 9|155
 zmožnost – naravna 10|128; plodilna
 9|179; razumevanja modrosti
 10|51
 značaj – človeka 11|193, 11|274–276;
 potraten 9|39; žuželk 10|190
 znamenje – častno (o škrlatu) 9|127;
 čudežno 11|55; kratkega življe-
 nja 11|274; legij (orel) 10|16;
 najboljše 11|140; naklonjenosti
 10|207; ugodno 10|49; vnaprej-
 šnje 11|273; zloslutno 10|178;
 zlovešče 10|28, 10|42, 11|55,
 11|270; zmage 9|122; zunanja
 (telesna) značaja 11|274; zuna-
 nja (telesna) značaja po Trogu
 11|275–276; žalostno 11|190;
 žalostno svarilno 9|94
 znanilec – razpoloženja 11|137
 znanilka – najhujših nesreč (o vrani)
 10|30; smrti (o uharici) 10|35
 znoj – neba 11|30
 zob(je) 9|93, 10|196, 11|128, 11|164–
 165, 11|170, 11|173, 11|180; dolo-
 čanje starosti po zobeh 11|168–
 169; kobilic 11|107; lesnega
 črva 11|3; na jeziku 11|162; na
 nebu 11|167; nazobčani 11|170;
 našagan kakor žaga 10|199,
 10|201; obdobje rasti 11|166;
 opice 11|165; po celotnem
 gobcu 11|162; polžev 11|164;
 posebnosti v rasti in izpadanju
 11|130–131; pri človeku in živa-
 lih 11|166; ravni 11|162; različ-
 nih živali 11|164; slona 11|165;
 štrleči 11|160; v nepretrgano
 sklenjeni vrsti 10|201; v strnjeni

- vrsti 11|160; vrste 11|160–162;
 žagasti 11|160; žuželk 11|100
 zoben – gniloba 11|277
 Zokles 11|167
 Zoroaster 11|242
 zrak 9|18, 11|176, 11|188
 zrcalo – učinek zrcala 11|148
 zrel – med 11|36
 zunanji – kite 11|218
 zver 10|47, 10|100, 10|112, 10|201; ko-
 penska 9|77
 zverina – o morskem psu 9|153
 zvezda¹, morska 9|154, 9|183
 zvezda,² znamenje – na močeradu
 10|188
 zvezdast – čaplja 10|164
 zvok 10|191, 11|176; ki omami delfine
 11|137; komarja 11|2; moduliran
 10|81; morskih živali 11|266;
 odbijajoč se 11|65; slavca 10|81;
 troblje 9|130; živali 11|266
 žaba¹, kopenska – 9|159, 11|62, 11|173,
 11|188, 11|204; kvakajoče 10|79
 žaba², riba – morska 9|78, 9|143, 9|175
 žafran – žafranova omaka 10|134
 žaga¹, orodje 10|199, 11|103
 žaga², žival 9|3
 žagarica 9|4, 9|8, 9|41
 žagast – hrbtna plavut antiasov 9|182
 žalost 11|145; čebel 11|63–64
 žalosten – znamenje 11|190
 žara 10|125
 žeja 10|198, 11|284; komarja po krvi
 11|3
 železen – izdelek 11|139
 železo 9|155; razbeljeno (za skoplje-
 nje) 10|50
 želo 11|3, 11|27, 11|52, 11|57, 11|96–97,
 11|100, 11|163, 11|165, 11|173;
 cevasto 11|173; čebel 11|60;
 sršenov 11|74; škorpiona 11|87;
 škržatov 11|93; žuželk 11|100
 želod 10|42, 10|119
 želodčen – lepljiv izloček 10|98
 želodec 9|83, 9|104–105, 11|80, 11|149,
 11|176, 11|179–180, 11|207; ciplja
 9|144; drugi pelikana 10|131; go-
 veji 11|70; plateje 10|115; pravi
 pelikanov 10|131; ptic 11|203;
 slona 11|203
 želva 9|19, 9|35–37, 9|40, 9|158, 9|177,
 11|156, 11|188, 11|204; kopenske
 9|38; morska 11|180; rogate 9|38
 želvji – jajca 9|37; oklep 9|139
 ženska – podobne moškim 11|262
 žerjav 10|58–61, 10|65, 10|80, 10|111,
 10|143; balearski 11|122; manjši
 (= vibion) 10|135
 žerka 11|65
 žetev 10|157
 žgečkanje 11|198
 židek – slina 9|128; sluz, podobna
 slini 9|160; sok kaparja 9|141
 žila 10|151, 11|149, 11|163, 11|182,
 11|192; bela škrlatnikov 9|126;
 beločnice 11|144; krčne 11|252;
 možganov 11|133; odvodnice
 11|208; škrlatnikov 9|133
 žival 10|201, 10|209, 11|1, 11|127; da-
 rilne 11|186, 11|190; daritvene
 10|49; divje 10|172, 10|182; goz-
 dne 10|200; ki ima luske 11|137;
 kopenske 9|1–2, 9|57, 10|128,
 10|169–170, 10|195, 10|204,
 10|209, 11|1, 11|8, 11|165; kri-
 lata štirinožna 11|119; krilate
 11|137, 11|164; letča 10|168; mo-
 rij, rek, stoječih voda 9|1; mor-
 ske 10|192, 11|6, 11|9, 11|123,
 11|165; nočne 11|151; plašne

- 11|183; podzemne 9|178; rogate 11|212; s krhkim oklepom 11|153; smrtonosne 10|198; strupena 10|198; štirinožne 10|143, 11|120, 11|165; tovarne 11|116, 11|137, 11|149; vodne 9|23, 9|40, 9|143, 9|166–167, 10|143, 10|209, 11|123, 11|162, 11|188; z mehko kožo 11|155; zlobne 11|183; živorodne 10|212
 živina – vprežna 10|200, 11|166; tovarna 11|168
 življenjski – dih 11|219, 11|221; dih v kolenih 11|250; doba 10|176, 11|273; duh 11|198; energija 10|88; moč 11|182; moč v kolenih 11|250; moč žuželk 11|10; tekočina 11|8
 živoroden – živali 10|212; žuželke 11|120
 žleze 11|175
 žoga 9|153, 10|73
 žolč 11|193–194; črni 11|193; kač (o strupu) 11|163; najslabši izloček krvi 11|192
 žolčnik 11|191–192, 11|194; dvojni 11|191, 11|195
 žolna 10|38
 žrebiček 10|180
 žrebička 10|180
 žrelo 11|179; kače 11|102; kobilic 11|102; škrlatnikov 9|125; živali brez žrela, posebnosti glede tega 11|180
 žrtven – daritev 10|75
 žrtvenik 10|36
 žrtvovanje 11|186
 žuželka 10|190, 10|210, 10|212, 11|5–6, 11|66, 11|74–75, 11|96–97, 11|108, 11|120, 11|153, 11|165, 11|228, 11|279; dvokrilne 11|96; krila žuželk 11|100; krilat 11|120; leteča, pasja nadloga 11|116; nastale iz dežja v zemlji in lesu 11|113; nastale iz rose 11|112; štirikrilne 11|96
 žvečenje 11|162
 ženket – brona 11|68
 žveplo 10|195
 žvrgolenje – slavca 10|84–85

Zbirka **HISTORIA SCIENTIAE**

René Descartes

KOMPENDIJ O GLASBI / COMPENDIUM MUSICAE

Prevod, spremna študija in opombe Jurij Snoj

2001, 168 str., 13 x 20 cm, broširana, ISBN 961-6358-43-X.

Nikolaj Kopernik

O REVOLUCIJAH NEBESNIH SFER. Prva knjiga DE REVOLUTIONIBUS ORBIUM CAELESTIUM. Liber primus

Prevod, spremna študija in opombe Matjaž Vesel

2003, 154 str., 13 x 20 cm, broširana, ISBN 961-6500-20-1.

Aristotel

O NEBU / PERI OURANOU

Prevedel Pavel Češarek, spremna študija Matjaž Vesel

2004, 359 str., 13 x 20 cm, broširana, ISBN 961-6500-76-7.

Alexandre Koyré

ZNANSTVENA REVOLUCIJA

Izbrani spisi iz zgodovine znanstvene in filozofske misli

Spremna študija Matjaž Vesel

2006, 262 str., 13 x 20 cm, broširana, ISBN 961-6568-67-1.

Matjaž Vesel

NEBEŠKE NOVICE GALILEA GALILEIJA

Galileo Galilei: Sidereus nuncius / Zvezdni glasnik

Johannes Kepler: Razgovor z Zvezdnim glasnikom

Izbrana pisma

Prevedla Matej Hriberšek in Mojca Mihelič

2007, 328 str., 13 x 20 cm, broširana, ISBN 978-961-254-051-7.

Charles Darwin

O NASTANKU VRST

**z delovanjem naravnega odbiranja ali ohranjanje prednostnih ras
v boju za preživetje**

Prevedel Bogdan Gradišnik, spremna študija Matjaž Kuntner

2009, 2013, trda vezava, 15 x 23 cm, 423 strani, ISBN 978-961-254-165-1.

Galileo Galilei

DIALOG O DVEH GLAVNIH SISTEMIH SVETA

Matjaž Vesel: Kopernikanski manifest Galilea Galileija

Prevedla Mojca Mihelič

2009, 454 + 191 str., 15 x 23 cm, broširana, ISBN 978-961-254-181-1.

Aristotel

DRUGA ANALITIKA / ANALYTIKA HYSTERA

Prevedla Jera Marušič, spremna študija Boris Vezjak

2012, 262 str., 15 × 23 cm, trda vezava, ISBN 978-961-254-410-2

Plinij Starejši

NARAVOSLOVJE 1

Kozmologija in geografija

Matej Hriberšek: Po Plinijevem nebu in zemlji

2013, trda vezava, 15 × 23 cm, 362 + 808 strani, ISBN 978-961-254-425-6.

Charles Darwin

DNEVNIK RAZISKOVANJ

**s področja prirodoslovja in geologije v deželah, obiskanih
med plovbo ladje Nj. V. Beagle okoli sveta**

Prevedel Bogdan Gradišnik, spremna študija Nikolaj Pečenko

2013, 465 str., 15 × 23 cm, trda vezava, ISBN 978-961-254-427-0

**Georges-Louis Leclerc de Buffon, Pierre-Louis Moreau de Maupertuis,
Denis Diderot**

RAZSVETLJENSKE INTERPRETACIJE NARAVE (1749–1756)

Prevedel Miha Marek, spremna študija Miha Marek in Miran Božovič

2013, trda vezava, 15 × 23 cm, 175 strani, ISBN 978-961-254-473-7.

Boetij

TEMELJI GLASBE / DE INSTITUTIONE MUSICA

Prevod, spremna študija in opombe Jurij Snoj

2013, trda vezava, 15 × 23 cm, 344 strani, ISBN 978-961-254-659-5.

Albert Einstein, Françoise Balibar

TEORIJA RELATIVNOSTI

Prevedla Matjaž Ličer (Einstein) in Vojislav Likar (Balibar), spremna študija
Matjaž Ličer

2014, broširana, 15 × 23 cm, ISBN 978-961-254-746-2.

Plinij Starejši

NARAVOSLOVJE 2

Antropologija in zoologija

Prevod in komentar Matej Hriberšek

2016, trda vezava, 15 × 23 cm, 453 strani, ~~ISBN 978-961-254-851-3.~~

ISSN 2232-3414

9 789612 154944 2

37 €

HISTORIA
SCIENTIAE

[http:// zalozba.zrc-sazu.si](http://zalozba.zrc-sazu.si)